

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii și comunicări

XIV
1997

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI
XIV

COPERTA: AUREL CORDEA, IULIAN PETRESCU
(SIGILIUL ORAȘULUI SATU MARE DIN SECOLUL AL XVIII-LEA)

CULEGERE COMPUTERIZATĂ: NICOLETA BLEDEA, NATALIA
PINTEA.

CORECTURA: RADU ARDELEAN

TEHNOREDACTARE: MARIUS DIACONESCU

FOTO: MIRCEA ZELEA, IOAN CZAKÓ

DESIGN: BOGDAN TAȘCU

TIPARUL: S.C. GEDO S.R.L. CLUJ-NAPOCA,
TEL: 064-430337

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI
XIV
1997

ARHEOLOGIE - ISTORIE - CULTURĂ ȘI
CIVILIZAȚIE - ARTĂ ȘI ETNOGRAFIE -
MUZEOGRAFIE - RESTAURARE ȘI CONSERVARE

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel Ciubotă - redactor responsabil, Bura László, Bujor Dulgău, Neța Iercoșan, Daniela Oltean, Gheorghina Olariu.

SECRETARI DE REDACȚIE:

Kiss Imola, Gheorghe Lazin, Claudiu Porumbăcean.

Răspunderea pentru conținutul științific al studiilor, pentru formulări și calitatea rezumatelor în limbi străine revine în exclusivitate autorilor.

Traducerile în limba engleză au fost realizate sau revizuite de Speranța Pop și Eva Pop.

SATU MARE.

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Orice corespondență se va trimite
pe adresa:

MUZEUL JUDEȚEAN

Piața dr. Vasile Lucaciu, 21.

3900 Satu Mare.

Tel. 061/ 73.75.26

Fax. 061/ 73.67.61

SATU MARE.

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Toute correspondance sera
envoyée à l'adresse:

MUZEUL JUDEȚEAN

Piața dr. Vasile Lucaciu, 21.

3900 Satu Mare.

ROMÂNIA

Tel. 04/ 061/ 73.75.26

Fax. 04/ 061/ 73.67.61

ARHEOLOGIE

Sabin Adrian Luca, Neța Iercoșan	Contribuții la cunoașterea neoliticului din nord-vestul României (III). Materialele descoperite la Săcuieni-Horo (jud. Bihor) în anul 1966 11 <i>Contributions à la connaissance du néolithique dans nord- ouest de la Roumanie (III). Les matériaux découverts à Săcuieni - Horo (départ. Bihor) en 1966 (Résumé) 13</i>
Neța Iercoșan	Descoperiri arheologice în așezarea neolitică târzie de la Carei, "Cozard". Groapa nr.2 23 <i>Découvertes archéologiques dans l'établissement néolithique tardif de Carei "Cozard". La fosse no.2 (Résumé) 30</i>
Georgeta El Susi	Resturile de faună din groapa neolitică târzie de la Carei- Cozard (G.2), județul Satu Mare 59 <i>Faunal remains of a late neolithic pit from Carei- Cozard (G 2), Satu Mare county (Summary) 62</i>
Ioan Némethi	Câteva considerații asupra colecțiilor "Kovács" 63 <i>Some appreciations about the Kovács collections (Summary) 69</i>
Gheorghe Lazin, Speranța Pop	O nouă descoperire aparținând culturii Suciului de Sus. (Așezarea de la Tătărești, jud.Satu Mare) 75 <i>A new discovery belonging to the culture of Suciului de Sus. (The settling of Tătărești, Satu Mare county) (Summary) ... 77</i>
Carol Kacsó	Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară acesteia în nord-vestul României. 85 <i>Die Endphase der Otomani-Kultur und die darauffolgende Kulturelle entwicklung im Nordwestern Rumäniens (Zusammenfassung) 97</i>
Ioan Némethi	Spada descoperită incidental la Ciumești (com.Sanislău) 111 <i>The sword discovered accidentally in Ciumești (Summary) . 112</i>
Călin Timoc	Observații cu privire la cultul zeiței Epona în Dacia romană .. 115 <i>Eine bemerkungen im Bezug mit der Widmung der Göttin Epona in der Provinz Dacia (Zusammenfassung) 117</i>
Gheorghe Lazin	Rectificări privind două monede romane imperiale descoperite în județul Satu Mare 119

<i>Rectification concerning two Roman Imperial coins discovered in Satu Mare county (Summary)</i>	120
---	-----

ISTORIE

Marius Diaconescu	Catolicismul în Maramureș (I) -Mănăstirea eremiților	123
	<i>Katholizismus in Maramuresch (I) - Das Kloster der Eremiten (Zusammenfassung)</i>	132
Bujor Dulgău	Sigilii ale locurilor de adeverire aplicate pe documente sătmărene	133
	<i>Seals of the confirmation of the places applied on documents from Satu- Mare (Summary)</i>	138
Szőcs Péter Levente	Importul de veselă în Transilvania secolului al XVII-lea	141
	<i>The import of plates and dishes in Transsylvania in the XVIIth century (Summary)</i>	146
Czira Vasile	Panoplii sătmărene. Cornuri pentru praf de pușcă	147
	<i>Panoplies from Satu Mare. Horns for gun powder (summary)</i>	152
Balogh Géza	Kivándorlás Szatmár vármegyéből az 1880-as évektől az első világháborúig	175
	<i>Emigrarea din comitatul Satu Mare în perioada cuprinsă între 1880 și primul război mondial (rezumat)</i>	186
	<i>The emigration from Satu Mare county in USA between 1880 and the First World War (Summary)</i>	187
Erdei Liviu Gheorghe	Industria materialelor de construcții în municipiul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Fabrici de cărămizi	189
	<i>The Industry of Building Materials in Satu Mare at the end of the XIX th century and the beginning of the XX th. Brinch Factories (Summary)</i>	216
Claudiu Porumbăcean	Figuri ilustre sătmărene (III). Dr.Teofil Dragoș (1874-1934) .	217
	<i>Historical Characters from Satu Mare (III). Dr. Teofil Dragoș (1874-1934) (Summary)</i>	220
Viorel Ciubotă	Directoriatul comunist la Satu Mare în martie-aprilie 1919 ...	221
	<i>The Communist Directorate on Satu Mare in March-April 1919 (Summary)</i>	228

Lucian Cucuiet	Eliberarea județului Satu Mare (aprilie 1919). Aspecte inedite din biografia colonelului Paulian Constantin (1874-1915) . <i>The Liberation of the District Satu Mare (April 1919). Aspects from the Biography of the Colonel Constantin Paulian (1874-1919). (Summary)</i>	229 232
Claudiu Porumbăcean	Aspecte privind istoria Partidului Național Țărănesc organizația județului Satu Mare <i>Aspects concerning the history of the National Peasant Party Satu Mare organization (Summary)</i>	233 246
Gheorghe Haiduc	Monografia comunității evreiești din comuna Vama-Oaș de la venirea lor pe aceste meleaguri și până la emigrarea lor în Israel	247
Dorin Dărăban	Acțiunea de deportare a șvabilor sătmăreni 1945 <i>Departing of the German population of Satu Mare (Summary)</i>	275 282

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Nae Antonescu	Istoria presei sătmărene: 1. Biruința română 2. Ogorul sătmărean <i>The history of newspapers in Satu Mare (Summary)</i>	283 287
Eugen Glück	Contribuții cu privire la istoria presei române la Budapesta (1821-1945) <i>Contributions Regarding the History of the Romanian Press in Budapest (1821-1945) (Summary)</i>	289 298
Bura László	A szatmári Római Katolikus polgári iskolai tanítóképző intézet. <i>Școala Pedagogică Romano-Catolică din Satu Mare (Rezumat)</i> <i>The Roman-Catholic Teacher's Training College from Satu Mare (Summary)</i>	299 329 330
Kereskényi Sándor	Fenomenológia és történelem. Martin Heidegger a történelmi provincializmus ellen <i>Fenomenologie și istorie. Martin Heidegger împotriva provincialismului istoric (Rezumat)</i> <i>Phenomenologie und Geschichte. Martin Heidegger gegen historische Provincialismus (Zusammenfassung)</i>	331 332 332

ARTĂ ȘI ETNOGRAFIE

Kiss Imola	Maeștri sătmăreni de odinioară I Ligeti Antal (1823-1890) II. Bartók Lajos (1851-1902) 333 <i>Formerly masters from Satu Mare</i> <i>I.Ligeti Antal(1823-1890)</i> <i>II.Bartók Lajos(1851-1902) (Summary) 342</i>
Doina Miclăuș,	Țara Oașului în creația lui Ion Țânțaș 353 <i>The Region Oaş in Ion Țânțaș's creation (Summary) 356</i>
Liviu Paul	Portretul în pictura contemporană 359 <i>The Portrait in contemporary painting (Summary) 366</i>
Aphrodita Theodorescu	Portretul și autoportretul în pictura ieșeană contemporană ... 373 <i>The Portrait and the self portrait in contemporary painting in Iași (Summary) 382</i>
Tóth Zoltan	Cahle din colecția Muzeului Județean Satu Mare 383 <i>Tiles in the collection of the District Museum Satu Mare (Summary) 385</i>

MUZEOGRAFIE

Daniela Oltean	Muzeul Civilizației Țărănești din nord-vestul României ... 395 <i>The peasant civilization museum from north-west of Romania (Summary) 399</i>
Doina Miclăuș,	Achiziția, modalitate de îmbogățire a patrimoniului 401 <i>The acquisition a way to enrich the patrimony (Summary) ... 402</i>

RESTAURARE ȘI CONSERVARE

Paula Dora Pascu	Degradări ireversibile la piesele de port provocate de factorul uman 403 <i>Degradations irrevesibles provoquées par le facteur humain, a des pieces de costume populaire (Summary) 406</i>
Doina Dragoș,	Asigurarea condițiilor de conservare a obiectelor din lemn ... 411 <i>The ensurance of conservation conditions for wood objects (Summary) 412</i>

Zisu Mărioara, Cornelia Iliescu	Conservarea unui fond de grafică și fotografii cu tematica Mihai Vitazul în vederea valorificării expoziționale <i>The conservation of a content of grafics and pictures having "Mihai The Brave" as a subject in order to be exposed (Summary)</i>	413 414
Adela Dobrescu	Considerații generale privind manevrarea textilelor arheologice din momentul descoperirii lor până în faza restaurării <i>Some considerationd regarding the archaeological textils (Summary)</i>	419 420
Ecaterina Major	Tehnica de preparare și conservare a ouălor de păsări <i>Technik der Präparierungund der Konservierung der Eier (Zusammenfassung)</i>	421 422
Gheorghina Olariu	Poluarea atmosferică - factor distructiv al bunurilor de patrimoniu. <i>Atmospheric pollution - a destructive factor of the cultural objects (Summary)</i>	423 424
Eleonora Roșu, Emese Varga	Restaurarea unui corset de secol XVIII <i>The restoration of an XVIIIth century corset (Summary)</i>	425 426
Anișoara Vătuu	Conservarea și restaurarea unui evantai din secolul al XIX-lea aparținând Muzeului de Istorie și Arheologie, Ploiești ... <i>The restoration of an XIXth century fan (Summary)</i>	431 432
Lidia Popescu	Restaurarea unei file dintr-un Codex liturgic din secolul al XV-lea folosită ca învelitoare a unei tipărituri din anul 1617. <i>The restoraratation of a manuscript piece, part of a religious Codex from the XV th century (Summary)</i>	435 437
Dinu Capotescu	Restaurarea unui sfeșnic de argint <i>The restoration of a silver candlestick (Summary)</i>	439 439
Eva Puskás	Restaurarea și punerea în valoare a unor obiecte descoperite pe șantierul arheologic Lazuri (judetul Satu Mare) <i>The restoration of a few objects discovered on the archaeological site of Lazuri (Satu Mare county) (Summary) .</i>	443 445
Roxana Cobusceanu	Restaurarea unor podoabe celtice provenite din necropola celtică de la Pișcolt <i>The restoration of a few jewellery discovered in the celtic necropola from Pișcolt (Summary)</i>	451 453

Simona Violeta Gheorghe	Repunerea în circulație a valorilor muzeale a unui vas de flori din porțelan de Cehia (secolul XIX) prin restaurare ... <i>The restoration of a flower vase from XIXth century</i> (Summary)	461 462
Vasile Sulyok	Metode de conservare a obiectelor de arheologie descoperite în urma săpăturilor de la Lazuri, județul Satu Mare <i>Methods of preserving the archeological objects discovered as a result of the excavations in Lazuri (Satu Mare county)</i> (Summary)	465 468
Abrevieri bibliografice- Abréviations bibliographiques -Abkürzungen		469

Contribuții la cunoașterea neoliticului din nord-vestul României (III)

Materialele descoperite la Săcuieni - Horo (Jud. Bihor) în anul 1996

Sabin Adrian Luca,
Neța Iercoșan

În anul 1996 un colectiv de cercetare format din specialiști de la Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca¹, ai Muzeului Țării Crișurilor² și de la liceul "Emanoil Gojdu" din Oradea³ au efectuat o cercetare arheologică sistematică la Săcuieni punctul Horo (planșa 1/1)⁴. Situl arheologic este situat la aprox. 4 km vest de localitatea Săcuieni, pe un grind.

Pentru cercetarea sistematică a acestui punct arheologic s-au trasat și excavat un număr de patru secțiuni și o suprafață. Materialele arheologice pe care le publicăm cu această ocazie, cedate spre valorificare cu generozitate de autorii săpăturilor, provin în mare majoritate, din secțiunea S₂/1996 (planșa 1/2). Complexele din care s-au prelevat materialele adâncite (gropi) sau semi-adâncite (semibordeie).

Stratificarea sitului este complexă cuprinzând materialele arheologice din mai multe epoci anterioare⁵.

Materialele neolitice și eneolitice au fost descoperite într-un strat negru-cenușiu cu fragmente de oase, ceramică și pigment de chirpic aflat între 0,40 și 0,60 m și într-un strat galben-cenușiu ce se găsește între 0,60 și 0,75 m adâncime.

Primului nivel, aparținând epocii neolitice, îi aparțin materialele ceramice de la fig. 1/4, 3/1 - 3, 4 - 5, iar celui de-al doilea (cel mai vechi din punct de vedere cronologic) materialele ceramice de la fig. 1/1 - 3, 2, 5/1, 4.

Analiza acestor materiale ceramice demonstrează existența a patru unități distincte din punct de vedere cultural.

Cel mai vechi eșantion, descoperit în stratul arheologic de la baza stratigrafiei, se încadrează la începutul neoliticului dezvoltat. Fragmentele ceramice sunt făinoase, uneori săpunoase la pipăit, având pleavă și nisip în pastă. Arderea la care au fost supuse vasele este bună, culorile ceramicii variind de la gălbui, cărămiziu către cenușiu și, mai rar, negru. La specia fină apar bolurile bitronconice, fără gât (fig. 2/1) sau cu lippenrand (fig. 2/2). Specia semifină este bine reprezentată prin vasele globulare cu lippenrand (fig. 2/5', 5'' - poate provin din același vas!), străchini ornamentate cu incizii vălurite (fig. 1/1) sau picioarele înalte de vas ornamentate în același mod (fig. 1/2). Din aceeași categorie ceramică face parte și un picior de vas plin, realizat în manieră vințiană (neilustrat). Speciei uzual/grosiere îi aparțin fragmentele ceramice de la fig. 1/3 (ornamentat cu impresiuni pe buza vasului, realizate cu unghia), 2/3 (având butoni semisferici, dubli), și 2/4 (ornamentat cu impresiuni rotunde realizate cu un obiect cu vârful bont). Tot acestei categorii îi aparține și un vas cu apucători în interior, neilustrat.

¹ De la acest Institut au participat în colectiv domnii Ioan Stanciu și Florin Gogâltan.

² Domnul Doru Marta.

³ Domnul Constantin Ilieș căruia îi mulțumim în cel mai calduros mod pentru faptul că ne-a pus la dispoziție materialele arheologice, planurile și observațiile culese în teren.

⁴ Fotografii ne-au fost puse la dispoziție de domnul Constantin Ilieș.

⁵ Aceste materiale și complexe vor fi valorificate de autorii cercetărilor sistematice.

parcursul întregului neolitic dezvoltat până la orizontul cronologic Vinča C când va apare cultura Herpály¹⁴.

Al patrulea și ultimul eșantion ceramic, prezentat cu ocazia prilejuită de aceste rânduri, este cel aparținând complexului cultural Coțofeni-Baden (fig. 5/2 - 3, 8). Ceramica are un degresant fin, mîlos și este foarte bine arsă. Culoarea fragmentelor este brună sau cărămizie. Fragmentul de la fig. 5/8 este ornamentat cu incizii în rețea dar cel de la fig. 5/3 are pe lângă incizii și impresiuni cu unghia¹⁵. Fragmentul ilustrat la fig. 5/2 este ornamentat cu impresiuni adânci, înțepături¹⁶.

Toate aceste fragmente ceramice se încadrează bine între cele publicate deja în monografia culturii Baden ca provenind din nord-vestul țării¹⁷.

Apariția acestor materiale în campania anului 1996 pune încă o dată problema tipului de locuire ce decurge, după toate probabilitățile, din timpul economiei comunităților neolitice și eneolitice. Condițiile pedo-climatice din nord-vestul și vestul României au făcut ca purtătorii culturilor din aceste epoci să mute vatra așezărilor destul de des. Aceasta a făcut ca în limita unor excepții cum ar fi Oradea - Salca¹⁸, stratul de cultură să nu fie foarte gros, resturile menajere rezultate în urma locuirii fiind mai puține. Culturile ce se nasc în aceste zone vor influența în acest sens și mediile culturale cu care vin în contact, în special cele din Transilvania¹⁹.

Cercetările viitoare de la Săcuieni-Horo vor aduce, suntem siguri, noi date cu privire la evoluția comunităților neolitice și eneolitice din nord-vestul României. Aceste date vor elucida, în sfârșit, unele probleme obscure și - poate - vor pune noi obstacole în calea cercetătorului.

Contributions à la connaissance du néolithique dans nord - ouest de la Roumanie (III)

*Les matériaux découverts à Săcuieni - Horo (Dep. Bihor) en 1996
(Résumé)*

L'article présente les matériaux archéologiques néolithiques découverts par les fouilles archéologiques effectués en 1996 à Săcuieni Horo (le département Bihor).

Sur la base des observations stratigraphiques et des matériaux découverts ont pu être établis trois niveaux d'habitation néolithique et un énéolithique tardif. Le premier, appartenant au groupe Pișcolt - la phase ancienne (fig- 1/1 - 3, 2/1 - 4, 5/1) este souvi par le deuxièmes, à la fin de la phase moyenne du même groupe (fig. 3/4 - 7) et le dernier, du néolithique tardif - Herpály (fig. 1/4, 3/1 - 3, 4, 5/6 - 7, 9 - 10).

Le matériau énéolithique appartient au complexe culturel Coțofeni - Baden (fig. 5/2 - 3,8), et il est bien délimitée au nord-ouest de la Roumanie.

¹⁴ Datarea este cerută de faptul că materialele Tisa apar la baza stratului în așezarea de la Oradea-Salca (săpături 1993 - 1994 și 1996 efectuate de C. Ilieș). Materialele sunt în curs de prelucrare.

¹⁵ P. Roman - I. Némethi, *Cultura Baden în România*, București, 1978, Grupa Berea, p. 27 - 34, fig. 46/5, 48/1, 4, 50/7, 54/2.

¹⁶ Așa cum sunt ornamentați unii idoli în formă de vioară din mediul cultural Coțofeni.

¹⁷ P. Roman - I. Némethi, *op. cit.*

¹⁸ Unde locuirea este sub forma unui *tell*.

¹⁹ Cum este cultura/grupul Lumea Nouă.

Planșa 1. Săcuieni Horo

1 așezarea

2 aspect de săpătură

Fig. 1. Săcuieni Horo, casa mică

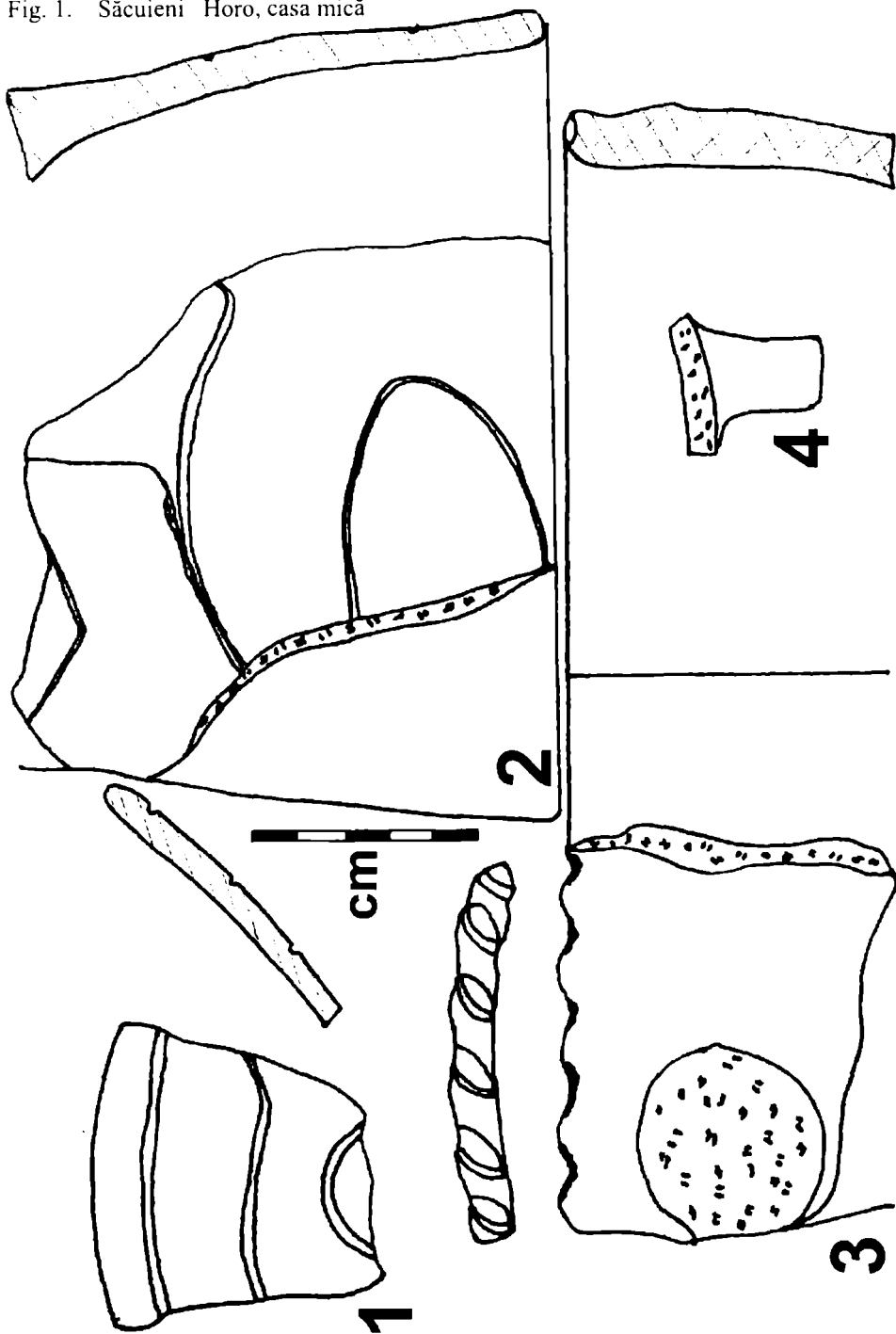

Fig. 2. Săcuieni Horo, casa mică (2. bol bitronconic fără gât; bol cu lippenrand)

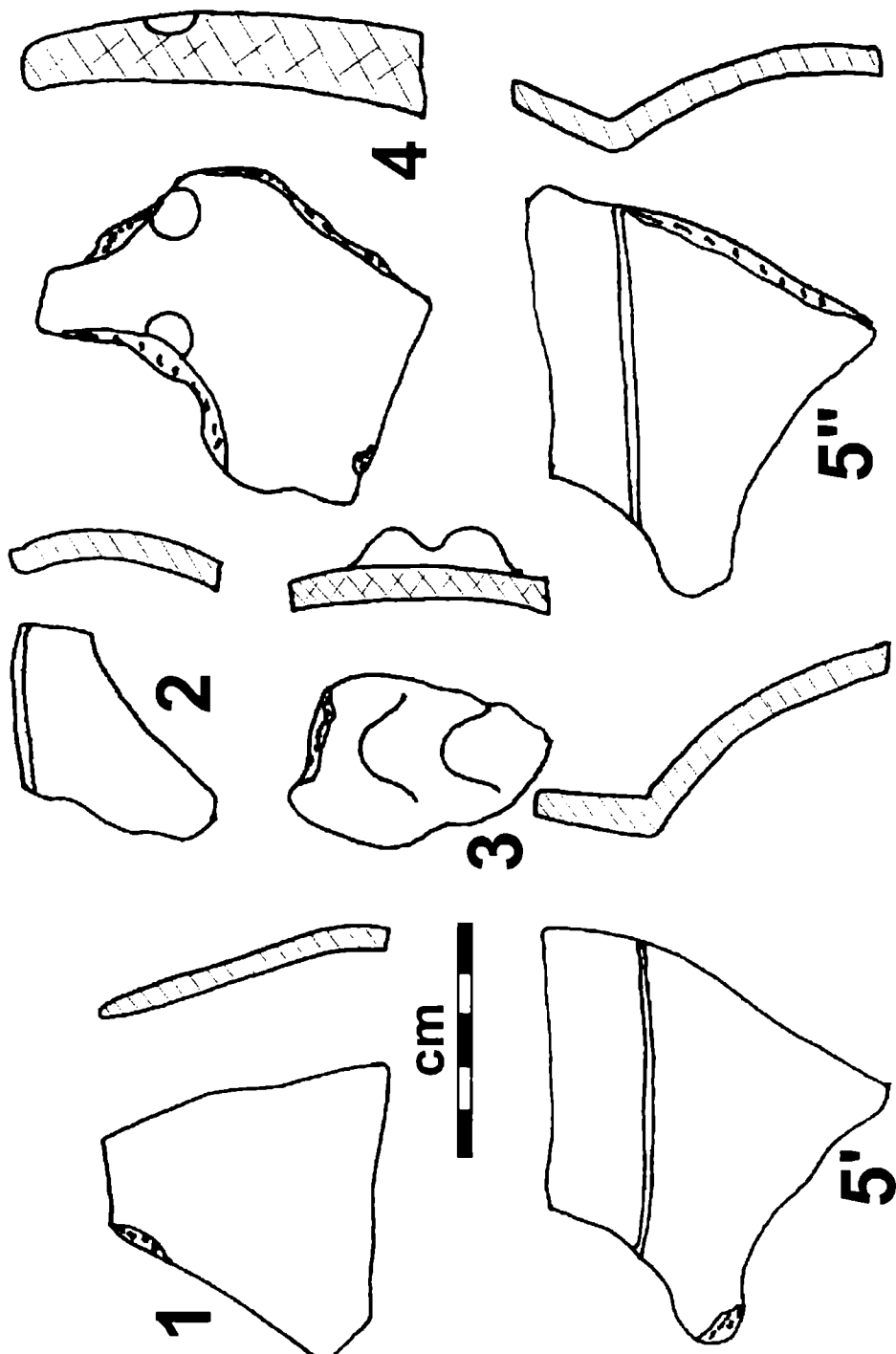

Fig. 3. Descoperiri de la Săcuieni Horo

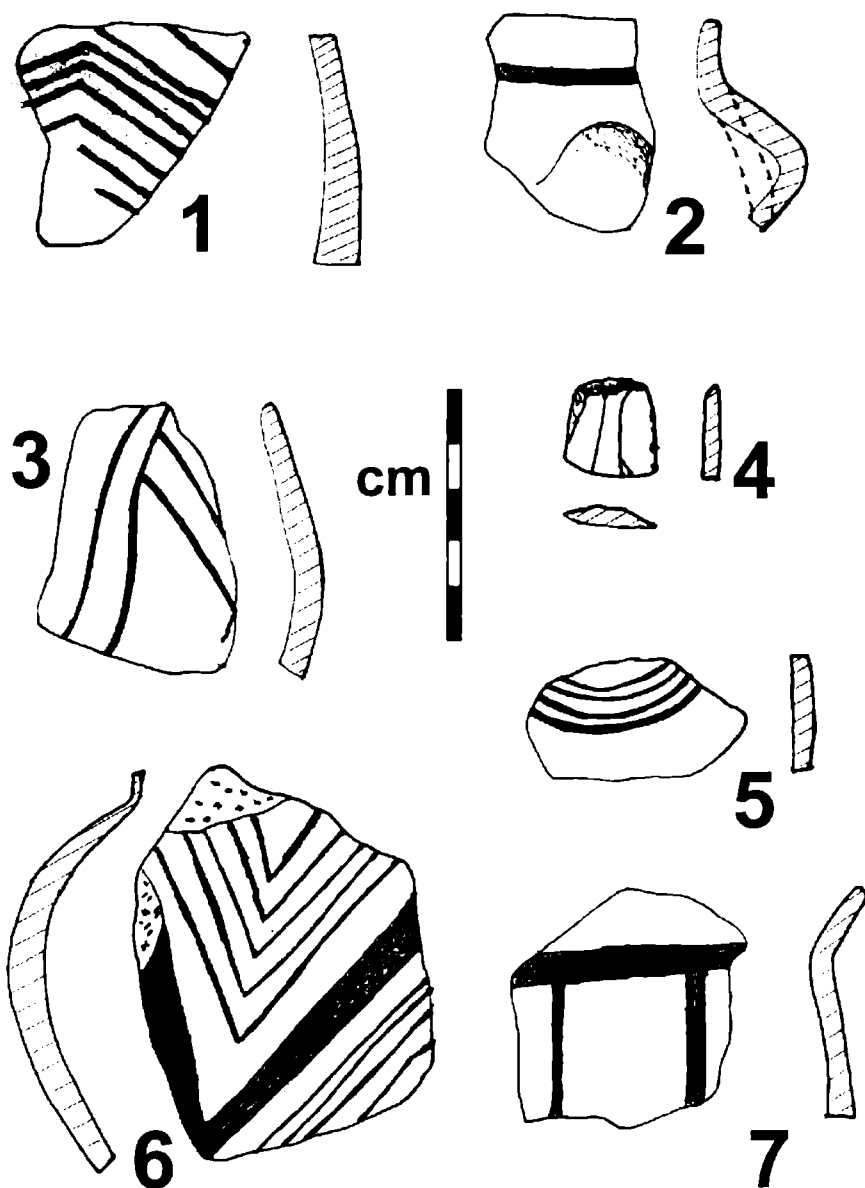

Fig. 4. Săcuieni Horo. Fragmente de vase

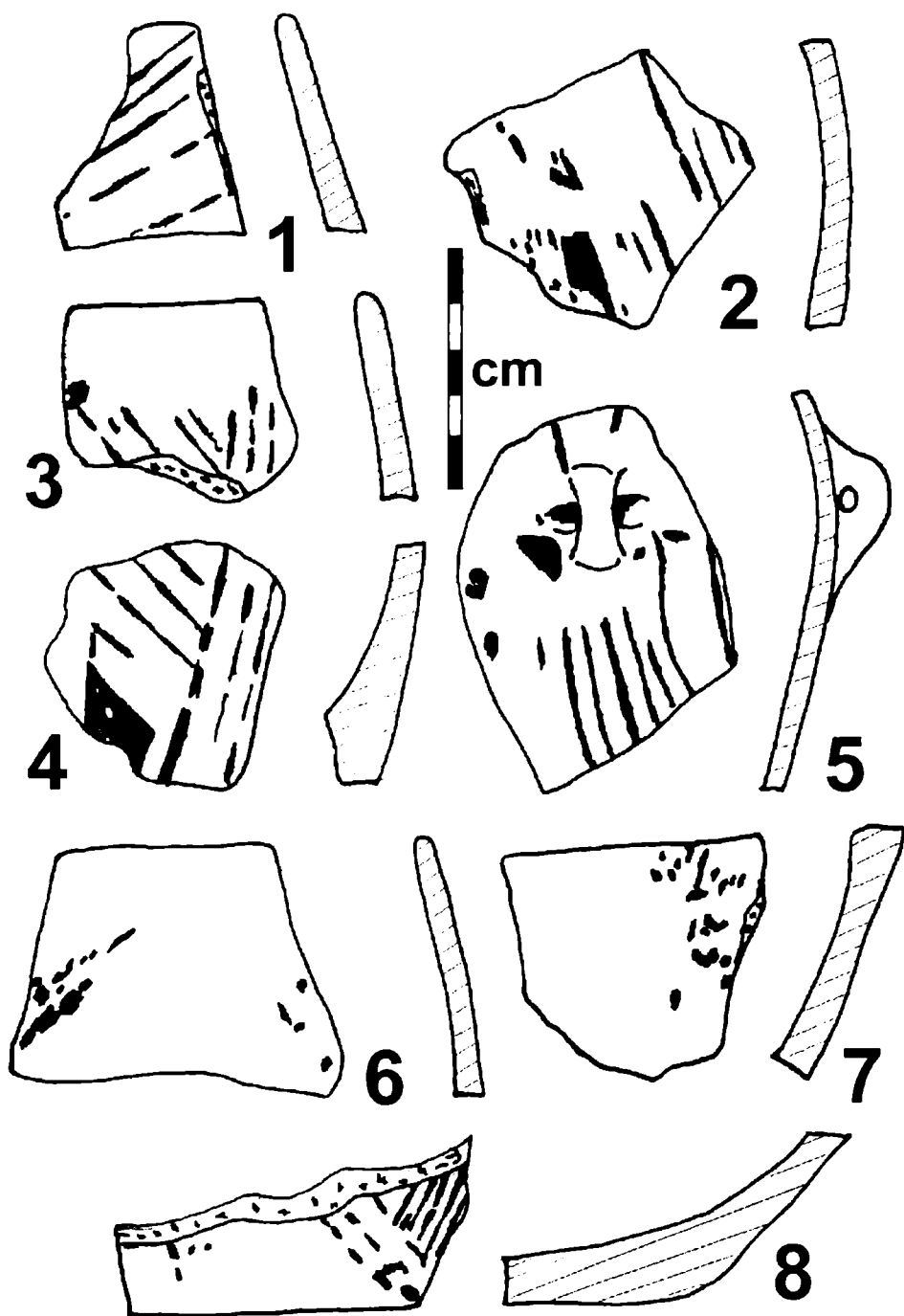

Fig. 5. Săcuieni Horo. Ceramică neolitică

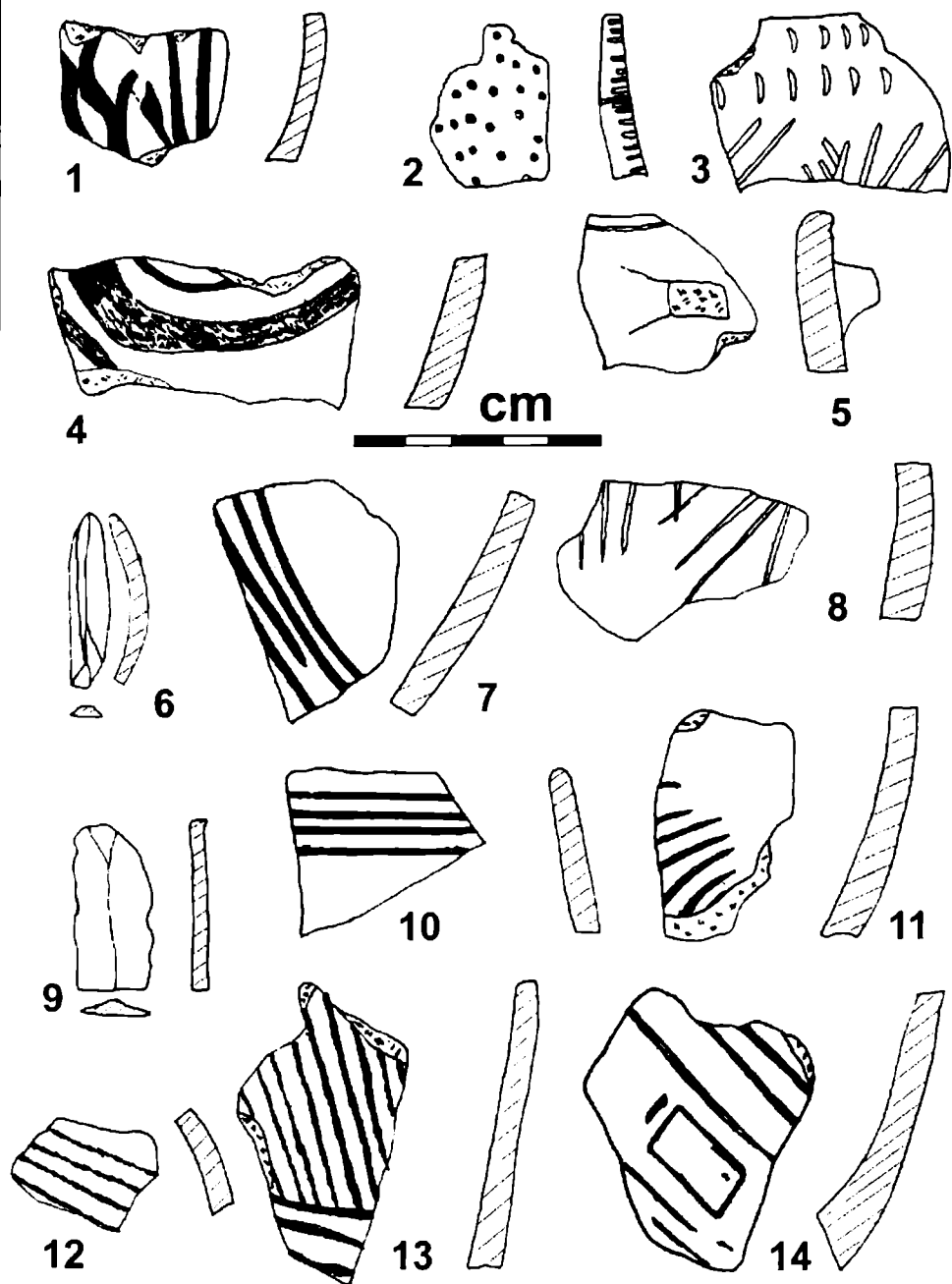

Fig. 6.

Săcuieni „Ferma Horo“
S2/1996 Profilul de Nord

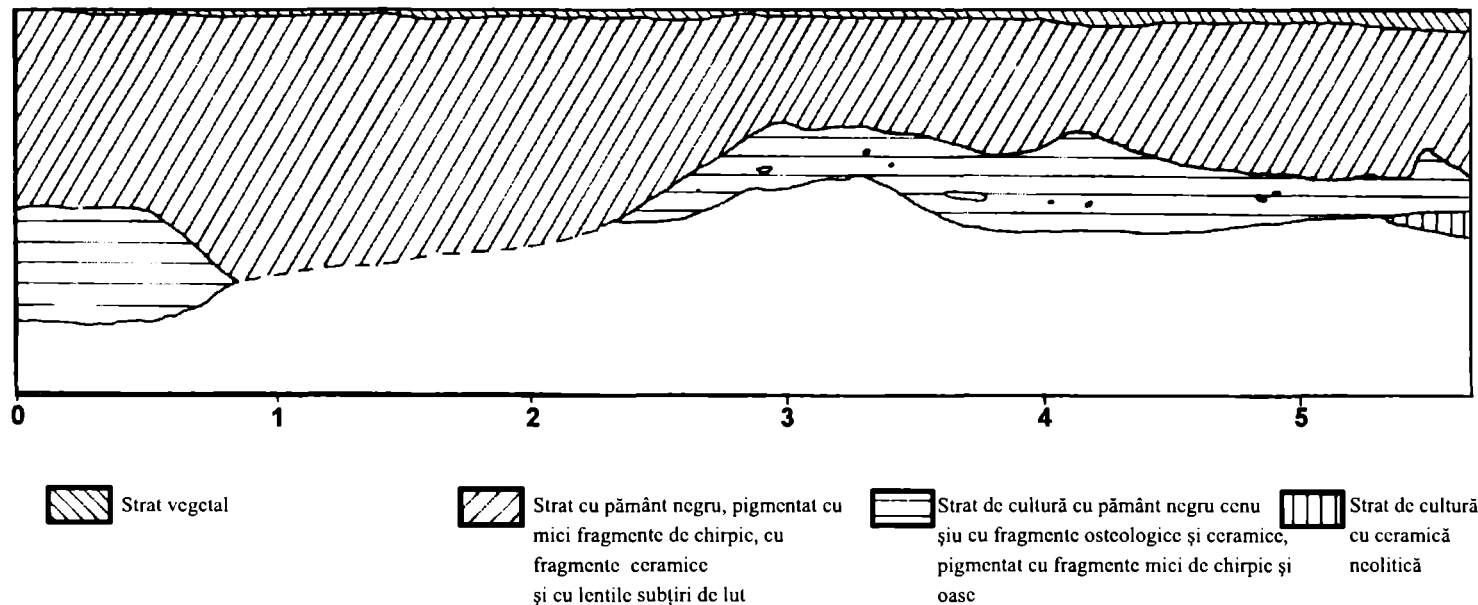

Fig. 7.

Săcuieni „Ferma Horo”
S2/1996

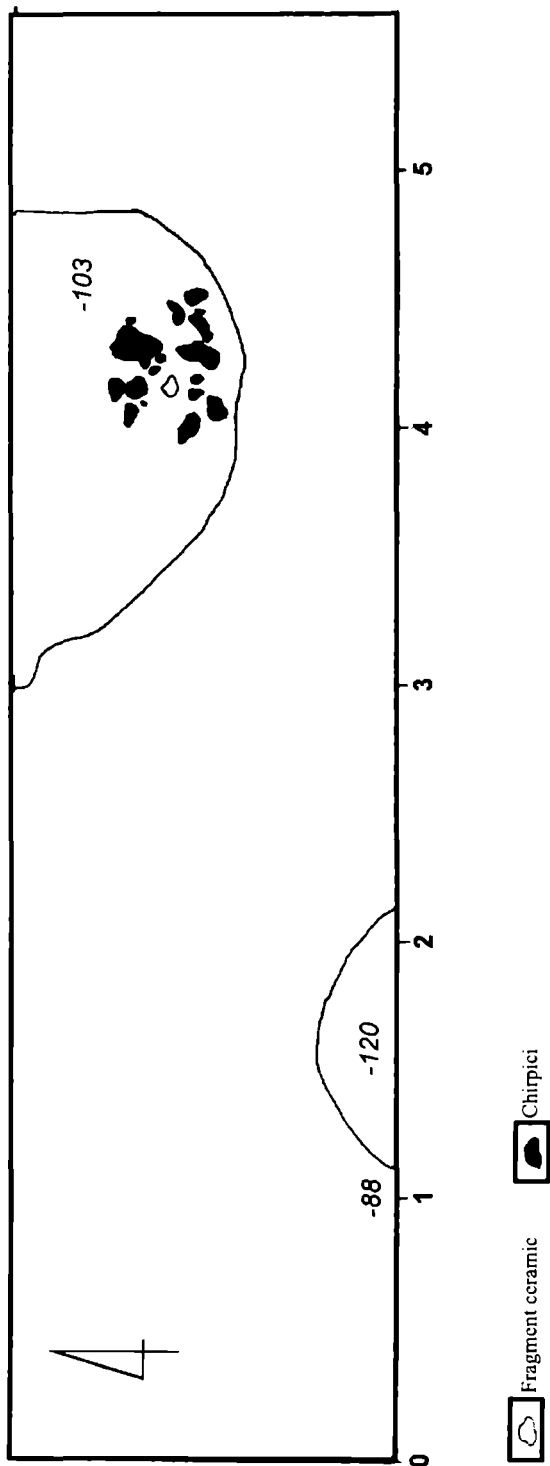
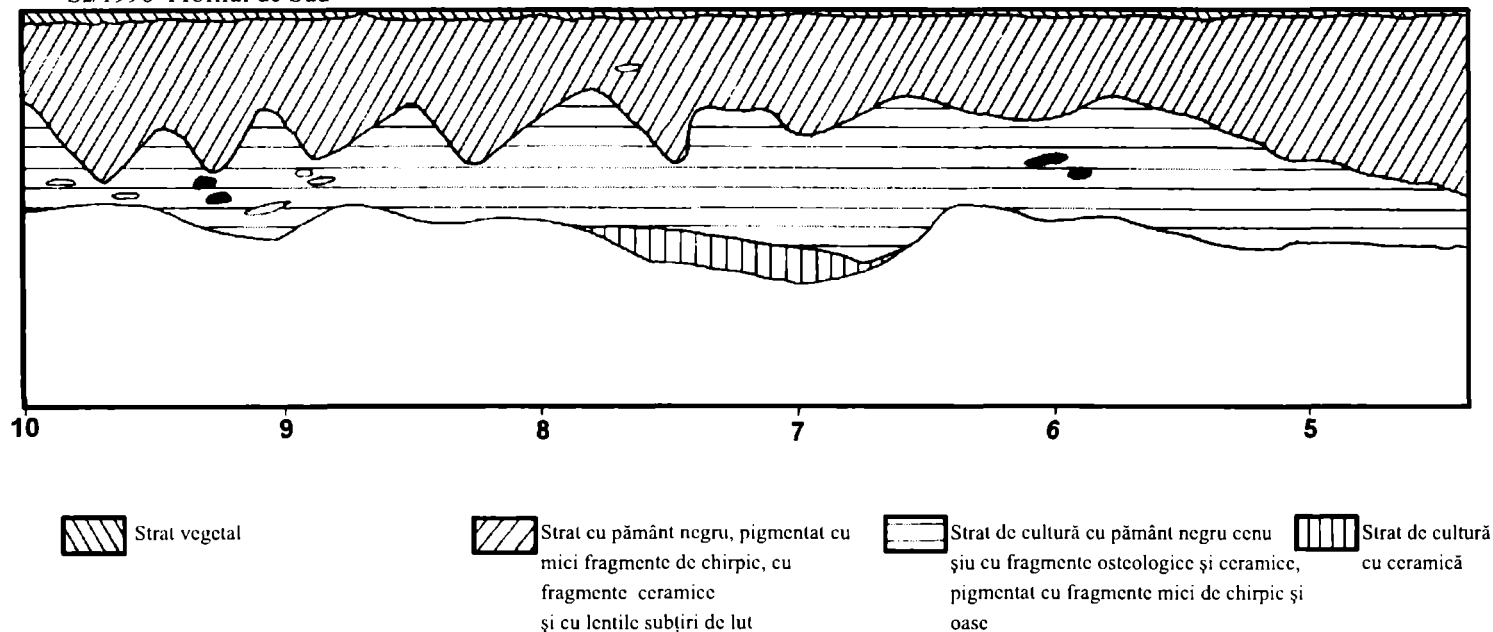

Fig. 8.

Săcuieni „Ferma Horo“
S2/1996 Profilul de Sud

Aşezarea neolitică de la Carei "Cozard", cercetată prin săpături arheologice sistematice, începând cu anul 1991, reprezintă alături de staţiunea Suplacu de Barcău (judeţul Bihor)¹, unul dintre siturile reprezentative pentru epoca neolitică târzie din nord-vestul României. În ultimul deceniu au fost puse în circuitul ştiinţific o serie de descoperiri arheologice noi, datând din perioada menţionată, care au semnalat probleme esenţiale care le ridică atât tranziţia de la neoliticul mijlociu la cel târziu², cât şi cea de la acesta la eneoliticul timpuriu³. Descoperirile efectuate reliefează clar o perioadă distinctă şi bine individualizată, dar puţin cunoscută prin cercetări sistematice. După mai multe campanii de săpături, credem că aşezarea de la Cozard poate oferi date noi şi reprezentative pentru cunoaşterea neoliticului târziu din zonă, precum şi legăturile şi interferenţele culturale ale acestuia cu Transilvania⁴, zona Crişanei⁵ şi câmpia Tisei⁶.

Cercetările din situl Cozard au vizat iniţial o aşezare eneolitică din perioada timpurie, aparţinând culturii Tiszapolgár, descoperită în anul 1983 prin cercetări de teren şi care a fost semnalată deja în literatura arheologică⁷, aici existând în perioada evului mediu timpuriu satul feudal Kozard sau Kozar, azi dispărut⁸.

Situl, care se întinde pe o suprafaţă de aproximativ 25 ha, se găseşte la cca. 3,5 km E de municipiul Carei, în dreapta căii ferate Carei-Satu Mare, pe malul stâng al pârâului Mergeş, care se varsă în râul Crasna. De aici provin şi alte materiale arheologice datând din Ha. timpuriu, Lt. mijlociu, perioada migraţiilor şi feudalismul timpuriu⁹. Menţionăm că pe acelaşi mal al pârâului se află amplasate, spre sud, la o distanţă de cca. 3-4 km şi cele opt puncte arheologice, datând din diferite epoci, ale cunoscutei staţiuni Bobald¹⁰. Malul stâng al Mergeşului din zona Cozard constituie de fapt o terasă joasă, care pierde treptat din altitudine pe măsura apropierii pârâului de zona de confluenţă.

Aşezarea neolitică este aşezată la 300 m sud de calea ferată (în dreptul km 754/5) şi la 400 m vest de pârâu, se găseşte în partea cea mai ridicată a zonei (diferenţă altimetrică de 2-3 m), are o formă ovală şi dimensiunile de cca. 90 x 80 m, aici concentrându-se locuirea cu strat de cultură continuu, gros în partea centrală de 50 cm şi care scade treptat spre margini. Descoperiri din aceeaşi perioadă (resturi de locuinţă de suprafaţă şi gropi menajere) au fost semnalate în această zonă pe o suprafaţă mult mai întinsă (cca. 5,6 ha) însă, nefiind practicate sondaje arheologice, nu a putut fi pus în evidenţă perimetrul exact al

¹ D. Ignat, *Acta MN*, XVI, 1977, p. 13 - 21; *idem*, *MCA*, XIII, 1979, p. 45 - 54; *idem*, *MCA*, XIV, 1980, p. 53-54; *idem*, *Grupul cultural Suplacu de Barcău în contextul neo-eneolitic din nord-vestul României*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1996 (mss).

² Gh. Lazarovici, I Némethi, *Acta MP*, VII, 1983, p. 17-60.

³ I. Némethi, *StCom, Satu Mare*, VII-VIII, 1986-1987, p. 15-61.

⁴ Gh. Lazarovici, *Grupul şi staţiunea Iclod*, Cluj Napoca, 19991, p. 5-42.

⁵ Vezi nota 1; M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *MCA*, VIII, 1962, p. 159-163; D. Ignat, *Crisia*, III, 1973, p. 7-23; *ibidem*, VI, 1976, p. 7-20; S. Dumitraşcu, D. Ignat, *Ziridava*, XV-XVI, 1987, p. 11-24.

⁶ *The Late Neolithic of the Tisza Region*, Budapest - Szolnok, 1987.

⁷ I. Némethi, *StCom, Satu Mare*, VII-VIII, 1981-1982, p. 177-178; N. Iercoşan, *Satu Mare StCom*, VII-VIII, 1986-1987, p. 142.

⁸ C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, II, 1968, p. 335.

⁹ Vezi nota 7. Material arheologic inedit, Muzeul Carei.

¹⁰ I. Némethi, *op. cit.*, p. 169-178.

asezării și întinderea sa, cele menționate putând reprezenta marginile sitului, ori complexe izolate din exteriorul său¹¹.

Materialul arheologic descoperit în timpul cercetărilor (mai ales ceramica) este deosebit de bogat și semnificativ și provine atât din stratul de cultură neolitic cât și din diferite complexe cercetate (locuințe de suprafață, gropi menajere și vetre)¹², prin cele zece secțiuni și șase casete (cca. 300 mp de săpătură), (fig. 1).

Cel mai reprezentativ complex arheologic, aparținând epocii neolitice târzii este groapa nr. 2 (G.2.). A fost săpată exhaustiv prin S I/1991 și Caseta I/1994. Are o formă ovală și se adâncește în trepte inegale de la nivelul inferior al stratului de cultură neolitic, până la - 2, 40 m (din care 1m în solul viu). Diametrul maxim al gurii este de 3,10 m iar al fundului de 1,95 m. Fundul este plasat cu o înclinare de 10 cm de la nord spre sud, iar la mijloc există un prag de 28-30 cm lățime și înălțime din sol viu crușat, dispus oblic (SSE-ENE) pe fundul gropii. În marginile de nord și est ale gropii nr.2, au fost descoperite două morminte (fig. 2).

Mormântul nr. 1 (M 1), surprins în secțiunea S I/1991 este un mormânt de înhumatie. Scheletul friabil, slab păstrat, aparținea unui copil de 7-8 ani, era puternic chirchit, culcat pe partea stângă și era orientat VSV-NNE. Groapa mormântului (65 x 35 cm), de formă ovală se contura slab în lutul viu, chiar în marginea nordică a G.2. Nu avea inventar funerar. Mormântul nr. 2 (M.2) a fost găsit în marginea estică a G.2 (săpată în întregime prin C.I/1994), dar, ca și M.1 fără să atingă ori să intersecteze groapa. Scheletul (friabil ca și primul) aparținea unui copil de 8-9 an, era puternic chirchit, culcat pe partea stângă cu mâinile îndoită sub cap și orientat S-N. Groapa mormântului, de formă oval- alungită, avea dimensiunile de 78 x 35 cm. Nu a avut inventar funerar.

Groapa nr. 2 conținea un foarte bogat material arheologic constând din ceramică, microlite din obsidiană, unelte din piatră și os, cenușă și cărbuni, mai ales la fund, chirpici și oase de animale (403 bucăți)¹³. Ceramica este reprezentată de 52 vase întregi, ori întregibile (37 fără decor pictat și 15 pictate) care se aflau cu deosebire la fundul gropii și 1047 de fragmente ceramice (922 fără pictură și 125 pictate) deci un total de 1099 bucăți ceramică și fragmente la care se mai adaugă: 3 protome-apucători zoomorfe (Pl. 12/2-4); două fragmente de statueta antropomorfă (Pl. 9/2 și 25/19); două altărașe de cult fragmentare (Pl. 23/4 și 24/2) dintre care primul pictat cu roșu pe părțile laterale; 13 bucăți de lame, răzuitoare și nuclee din obsidiană (Pl. 19/11 și 25/5-16); o piatră de șlefuit din andezit (Pl.18/10); un șlefuit din micașist și un fragment de corn cu tăieturi oblice, probabil un străpunător fragmentar (Pl.25/17).

Ceramica reprezintă categoria cea mai bogată dintre materialele descoperite în G.2. Are culoare portocalie, roșcată, cărămizie și cenușie. Specia fină are interiorul negru lustruit ori cenușiu. Arderea este bună iar amestecul pastei este în general omogen, degresantul folosit fiind nisipul fin cu paiete de mică și mai rar cioburi pisate ori pleavă și resturi organice tocate mărunț. Ceramica care are în pastă măr, are un aspect făinos. În general a fost angobată, dar slipul s-a desprins și este căzut. După specii, ceramica de uz comun reprezintă 33%, cea semifină 45% iar cea fină 22%, ultimele două fiind și cele mai bogat ornamentate.

În privința ornamentației prin pictare, la categoria vaselor întregi sau întregibile, 71% sunt nedecorate și 29% sunt pictate iar dintre fragmentele ceramice numai 12% sunt

¹¹ Au fost identificate urmele a 5 locuințe de suprafață, situate între calea ferată la N și situl Cozard - așezarea neolitică - la S. Ele se prezintă ca aglomerări de chirpici în calupuri mari pe o suprafață de 12-15 mp. I. Nămeti a observat la cca. 200 m vest de sit cu ocazia drenării unui canal, mai multe gropi menajere din această perioadă care constituie limita de vest a așezării.

¹² Material inedit, Muzeul Carei, inv. 7928-8215 și 8290-8306.

¹³ G. El Susi, *Resturile de faună din groapa neolitică târzie de la Carei -Cozard (G.2), județul Satu Mare*, în prezentul volum.

pictate, celelalte 88% sunt nepictate, totalul general fiind de 87% nepictate şi numai 13% au pictură. În schimb ornamentele plastice pe ceramică reprezintă aproape 40% faţă de cca. 60% a vaselor şi fragmentelor nedecorate.

Principalele tipuri, variante şi subvariante ale formelor ceramice din G.2 sunt:

A. Amforele globulare, cu gât cilindric, sunt în general vase de capacitate medie, sunt confecţionate din pastă comună ori semifină şi au corpul bombat. Pe linia diametrului maxim au câte două torţi masive dispuse orizontal şi perforate vertical. Unele au pe gât, la îmbinarea acestuia cu corpul vasului, 2 butoni mici de tip pastilă, perforaţi orizontal, ori 2 torţi mici, care alternează cu cele 2 torţi mari de pe corp, având un rol practic şi mai puţin ornamental. Prin acestea se putea introduce o sfoară, dispusă în zig-zag, pentru transportul ori suspendarea recipientului¹⁴ (PL.3/1; 4/7,9; 16/8). Acest tip ceramic provine din neoliticul mijlociu, fiind folosit şi de purtătorii grupului cultural Pişcolt, în faza mijlocie şi târzie¹⁵ este frecvent folosit în neoliticul târziu în N-V României¹⁶ şi în zone mult mai extinse cum ar fi grupul Iclod¹⁷, grupul Gorzsa¹⁸, grupul Herpály¹⁹ ori mai sudice, ca de exemplu Žoka²⁰.

B. Cupele cu picior reprezintă tipul ceramic cel mai răspândit, atât în G.2, cât şi în aşezare. Sunt confecţionate din pastă semifină şi aproape toate sunt decorate: cu pictură sau cu ornamente plastice, ori cu ambele. Se prezintă în 3 variante:

- varianta 1, cu picior înalt având 2 subvariante:

a. cu buza dreaptă (PL. 4/2; 6/1; 9/1,6; 10/1,3; 10-11; 11/1; 13/7; 14/2; 16/4; 18/3,6; 21/1), au dimensiuni mai mici, sunt svelte şi întotdeauna decorate;

b. cu buza lobată pe care se află 2-6 proeminente - umflături sub formă de creastă de cocoş sub care se găsesc 1-2 perforaţii mici (PL. 1/1-2; 7/5; 8/1,10; 10/7; 14/5; 16/1; 17/6,8; 21/4; 22/1,7 şi 23/4), au dimensiuni mai mari ca primele, sunt întotdeauna decorate prin pictare, atât la exterior cât şi în interior;

- varianta 2, cu picior de înălţime mijlocie (PL. 4/5; 8/3-5; 12/8; 13/1; 15/4; 19/6; 20/17; 22/6) au dimensiuni mai mici, de la ele păstrându-se mai ales piciorul, care areori este vopsit la exterior cu o singură culoare, de obicei roşu sau gălbui;

- varianta 3 cu picior scund, uneori aproape inelar (PL. 7/1; 8/6-7; 16/7; 19/10 şi 20/15) au dimensiunile cele mai mici, sunt în general nedecorate.

Cupele cu picior sunt tipul ceramic cel mai răspândit în epoca neolitică din nord-vestul României, de la cultura Criş până la Tiszapolgár, forma şi aspectul lor nemodificându-se prea mult, cu excepţia decorului. Pentru zona Careiului acest tip îşi are

¹⁴ O analogie perfectă a legării vasului cu o sfoară se găseşte pe o amforă de acest tip, descoperită în locuinţa 6/b din nivelul 8 al aşezării de la Herpály, contemporană cu aşezarea de la Cozard, unde sfoara este redată pe corpul vasului printr-un brâu cu creştături oblice, adânci. N.Kalicz, P. Raczky, *Berettyóújfalu-Herpály in The Late Neolithic of the Tisza Region*, p. 108, fig. 3.

¹⁵ Gh. Lazarovici, I. Némethi, *op. cit.*, p. 54, fig. 18/8-9. Din faza târzie a grupului Pişcolt provin amforele pictate de la Pişcolt "Căramidărie" şi Moftinu Mic "Pescărie B", cf. I. Némethi, *SiCom., Satu Mare*, VII-VIII, 1986-1987, p. 35, fig. 5/1 şi p. 38, fig. 8/1.

¹⁶ *Dumbrava*, cf. S. Dumitraşcu, S. A. Luca, *Crista*, XXI, 1991, p. 294, fig. 2/18; *Apa*, Muzeul Carei, inv. 7602-inedit şi Carei - "Cozard" inedit, vezi nota 12, *Supra*.

¹⁷ Gh. Lazarovici, *Iclod*, p. 11 şi 31.

¹⁸ F. Horváth, *ArchErt.*, 1982 (109), p. 201-222, fig. 14/15; *idem*, *Hódmezővásárhely-Gorzsa*, în *The Late Neolithic ...*, p. 31-46, fig. 9.

¹⁹ Vezi nota 14, *supra*.

²⁰ P. Raczky, *A kőkortól a középkorig*, Szeged, 1994, p. 151-168, fig. 2/1. Vasul în care a fost ascuns "tezaurul" de la Žoka, descoperit la începutul secolului nostru (idoli, "nasturi" şi mărgelile din marmură, brăţări din Spondylus etc) este o amforă globulară cu gât cilindric.

originea în descoperirile grupului Pișcolt²¹. Analogii se găsesc și în grupele vecine din țara noastră: Iclod²², Suplac²³, Oradea - Salca²⁴ precum și în cultura Tisa²⁵ și grupul Herpály²⁶.

C. Suporturi de vase cu picior, formă ceramică rară, repezintă o creație locală a comunităților neolitice târzii. În G.2 au fost găsite în două variante:

a. cu corp bombat și ferestruit, formă sveltă cu un bogat decor plastic (creastă, perforații, butoni mici rotunzi) și pictat, atât la interior (rețea de linii negre subțiri) cât și la exterior (benzi late ce demarcă buza și gâtul și rețea de linii subțiri sub formă de țesătură - între ferestre) (Pl.28);

b. simple, nedecorate (Pl. 15/5 și 16/5. Acest tip ceramic va evolua în eneoliticul timpuriu, fiind larg folosit în cultura Tiszapolgár²⁷.

D. Castroanele sunt recipiente de dimensiuni modeste și sunt confecționate din pastă comună și semifină (Pl. 3/5-7; 7/10; 19/8-9; 20/5,16; 22/2).

E. Străchinile sunt relativ rare, se păstrează fragmentar și au în general baza evazată (Pl. 4/3-4; 9/5; 17/1-2; 20/5) și mai rar trasă spre interior (Pl. 10/9).

Tipurile ceramice D și E sunt obișnuite, deseori pictate și au bune analogii în grupul Iclod²⁸, la Dumbrava²⁹ și Suplac³⁰.

F. Paharele sunt forme ceramice de mici dimensiuni și în general nedecorate (Pl. 7/2; 7/11-12; 8/8 și 22/3). Nu este un tip reprezentativ pentru epoca neolitică târzie din N-V României, dar din acesta se vor dezvolta variantele de pahare în eneoliticul timpuriu³¹.

G. Căni și cești. Reprezintă un tip ceramic relativ rar. Sunt confecționate din pastă de bună calitate și nu au torți. În G.2 se găsesc în două variante:

- varianta 1, cu fundul bombat, cu mici proeminențe spre fund, simple sau duble, pe gură prezintă creste și sunt pictate la exterior într-o singură culoare - roșu. Este un tip specific zonei și în special așezării de la Cozard, până în prezent negăsindu-i nici o analogie ori corespondent în grupele culturale vecine ori mai îndepărtate (Pl. 3/2; 7/2; 8/2).

- varianta 2, are profilul în S mare, vasele sunt lucrate numai din pastă fină, au în general culoare gălbuie ori roșiatică, peretele este foarte subțire și în majoritatea cazurilor interiorul este negru lustruit (Pl. 3/4; 19/12; 22/4). Această variantă are bune analogii în grupele Iclod³², Suplac și Salca³³. În zona noastră prezența acestui tip se remarcă începând cu faza mijlocie a grupului Pișcolt³⁴.

H. Oalele se găsesc în două variante, sunt confecționate din pastă semifină și comună și prezintă mai ales ornamente plastice:

- varianta 1 - vasele au dimensiuni mici și mijlocii și au corpul bombat. Decorul este plastic și reprezentat prin torți perforate vertical și orizontal și butoni de tip pastilă, aplatizați (Pl. 6/5-6; 7/13; 12/1; 16/13; 17/3-4; 18/1; 19/1);

²¹ Gh. Lazarovici, I. Némethi, *op. cit.*, fig. 10/2-3; 12/7, 11-13; 17/4, 9; I. Némethi, *op. cit.*, fig. 3/1; 18/1-5; 21/5-6; 25/6.

²² Vezi nota 17, *supra*.

²³ D. Ignat, *MCA*, XIII, 1979, p. 50, pl. a V-a/1-4.

²⁴ *Idem*, *Crisia*, III, 1973, p. 10-12, pl. I/3, II/1-2, 6; *idem*, *Crisia*, VI, 1976, pl. IV/1, Vi, 8; V/2-6, 10-11.

²⁵ J. Korek, *Szegvár-Tüköves*, fig. 11-13; P. Raczky, *Őcsöd-Kováshalom*, fig. 11, 14, 22, 23, 27 în *The Late Neolithic...*

²⁶ N. Kalicz, P. Raczky, *Berettyóújfalu-Herpály*, în *The Late Neolithic...*, fig. 12, 13, 23, 32-33, 36.

²⁷ I. Bognár-Kutzián, *The Copper Age cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, Budapest 1963, tipul H-3 a-b, pl. CXXVII; *idem*, *The Early Copper age Tisapolgár culture in the Carpathian Basin*, Budapest, 1972, p. 125, fig. 23/3 - tipul H-3c.

²⁸ Nota 17, *supra*.

²⁹ S. Dumitrașcu, S. A. Luca, *op. cit.*, fig. 3/2-3, 8-9.

³⁰ D. Ignat, *MCA*, XIII, 1979, pl. VI/2-8.

³¹ I. Bognár-Kutzián, *op. cit.*, 1963, tipul: A 1 a-b, A 2 a-e și A 3 a-c.

³² Gh. Lazarovici, *Iclod*, p. 11 și 31.

³³ D. Ignat, *Crisia*, III, 1973, pl. I/1-2, 5-6.

³⁴ Gh. Lazarovici, I. Némethi, *op. cit.*, p. 31, fig. 13/6; 17/2 și 18/1.

- varianta 2, reprezintă vase de capacitate mare, de provizii ori de bucătărie (Pl. 14/1; 17/9; 25/1-3). Şi acest tip este comun şi se găseşte în general în cantitate apreciabilă la Dumbrava³⁵, Seleuş³⁶, Gorzsa³⁷, Herpály³⁸ şi în cadrul culturii Tisa³⁹.

I Tăvile sunt apariţii rare în nord-vestul României, au formă ovală, alungită, creştături pe margini (buză) şi câte doi butoni simpli, perforaţi ori în formă de şa, plasaţi sub buză pe lateralele înguste ale vasului. Sunt confecţionate din pastă comună şi lucrate neîngrijit (Pl. 6/7-9). Analogii au în cultura Tisa şi în grupul Gorzsa⁴⁰. Se pare că originea lor este viniciană⁴¹ şi vor evolua mai ales în cultura Tiszapolgár⁴².

J. Vas patulater, de formă aproape dreptunghiulară cu nervuri pe colţuri la exterior, crestate, care se termină la nivelul buzei prin patru „câpăcele”. Are culoare gălbui-roşiatică cu pete brune şi cenuşii. Dimensiuni: L = 22 cm; l = 15,5 cm; I = 5,5 cm; inv. 8291; pl. 27. Acest tip de vas este rar pe această secvenţă cronologică, cea mai bună analogie găsindu-se în aşezarea de la Seleuş⁴³, de unde provine un vas identic, cu diferenţa că acela este decorat cu linii incizate ce formează romburi pe toată suprafaţa exterioară şi care este considerat de autorii descoperirii drept vas de cult⁴⁴.

Vase quadrangulare, de obicei pătrate, cu înălţimi mai mari şi decorate prin incizii se mai găsesc la Dumbrava⁴⁵ iar fără decor la Lipova⁴⁶, precum şi în cultura Tisa faza timpurie⁴⁷. Credem că apariţia acestor forme ceramice în zona noastră nu au o origine turdăşeană⁴⁸, ci mai degrabă tisoidă⁴⁹.

K. Vas burduf - reprezintă o formă insolită în mediul neolitic târziu din zonă⁵⁰. A fost descoperit întreg în G.2 şi are culoare roşiatică cu pete negricioase. Este lucrat dintr-o pastă de bună calitate şi are degresant nisip. Este aspru la pipăit, angoba din exterior fiind desprinsă. În interior are culoare neagră, este bine netezit şi lustruit. Are o formă de burduf din piele, fundul de formă elipsoidală şi gura rotundă. Dimensiuni: diam. bazei = 17,5 x 11 cm; diam. gurii = 14 cm; Î. = 15,5cm; inv. 8290; pl. 24/1. Cele două perforaţii de sub buză, foloseau la suspendare ori la transport cu ajutorul unei sfori. Fiind găsit întreg pe fundul G. 2 alături de alte vase întregi de tipuri deosebite, credem că reprezintă un vas de cult.

³⁵ S. Dumitraşcu, S. A. Luca, *op. cit.*, fig. 2/18, 20. Menţionăm că, în colecţiile Muzeului Carei se găseşte un bogat material arheologic inedit, provenind din săpăturile din anii 1987 şi 1989 din punctul „La Cosma”, cf. N. Iercoşan, *StrCom. Satu Mare*, IX-X, 1992-1993, p. 79.

³⁶ S. Dumitraşcu, D. Ignat, *Ziridava*, XV-XVI, 1987, p. 22, pl. II/1.

³⁷ F. Horváth, *ArchÉrt.*, 1982, fig. 16/1, 7. *idem*, *The Late Neolithic...*, fig. 8, 10-11, 16-19.

³⁸ N. Kalycz, P. Raczky, *op. cit.*, fig. 10-11.

³⁹ *La Vésztő-Mágor* cf., K. Hegedűs, J. Makkay, în *The Late Neolithic...*, fig. 15, 20.

⁴⁰ F. Horváth, *ArchÉrt.*, 1982, fig. 14/15.

⁴¹ *Parja*, Grupul Bucovăi, cf. Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj Napoca, 1979, pl. XXIV/B/18-19.

⁴² I. Bognár-Kutzián, *The Early Cooper Age...*, pl. XIII/8; XXXVIII/4; XLV/9 şi XLVI/10, XLXII/16. Menţionăm că acest tip ceramic se regăseşte în aşezările Tiszapolgár din zona noastră într-un număr mare. Nu figurează ca tip ceramic, după tipologia lui Kutzián (1963), întrucât nu se găseşte în necropole, ci mai ales în aşezări.

⁴³ S. Dumitraşcu, D. Ignat, *op. cit.*, p. 19, pl. 7.

⁴⁴ *ibidem*

⁴⁵ S. Dumitraşcu, S.A. Luca, *op. cit.*, p. 291, fig. 3/5. În muzeul Carei există un semnificativ material, inedit din săpăturile din 1987 şi 1989 la care face referire Z. Kalmar, *Acta MP.*: XIV-XV, 1991, p. 37, 42 şi Z. Maxim-Kalmar, *Turdaş*, Cluj Napoca, 1991, p. 10.

⁴⁶ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, 1979, pl. XXVII/A/23

⁴⁷ P. Raczky, *Öcsöd-Kováshalom*, în *The Late Neolithic...*, p. 69, fig. 10 şi p. 72, fig. 21. De fapt şi vasul de la Lipova este încadrat tot în cultura Tisa timpurie (I) - vezi nota 46, supra.

⁴⁸ Z. Kalmar, *op. cit.* (*Acta MP Turdaş*): S. Dumitraşcu, S.A. Luca, *op. cit.*, p. 291, nota 13.

⁴⁹ N. Vlăsa, *SCIV*, 12, 1961, 1, p. 17-24. *idem*, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj Napoca, 1976, p. 20-27; P. Raczky, *Studia Praehistorica*, 11-12, Sofia, 1992, p. 162-176, fig. 8-11, Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Acta MN*, XIX, 1982, p. 221-245

⁵⁰ Analogii apropiate la Porţi (SI); MIAZ, inv. cc. 575/1985 şi cc. 541/1985.

L. Capacele de vase constituie un tip ceramic bine reprezentat între vasele din G.2. Sunt de dimensiuni mici, au culoare roșiatică, iar în pastă au măr și nisip fin. Se găsesc în două variante:

- varianta 1, reprezintă capace simple, în formă de ciupercă au patru perforații spre margine prin care se introducea o sfoară ce avea rol de mâner, ori de suspendare. Nu sunt decorate, cu excepția unui singur exemplar (Pl. 13/2) care are butoni mici spre margine. În G.2 au fost găsite șase exemplare (pl. 11/2-3; 12/9; 13/2-4) de capace simple din varianta 1, ceea ce reflectă frecvența mare a acestui tip la Cozard și în zonă⁵¹, ca de altfel și în grupurile contemporane vecine⁵²;

- varianta 2 cuprinde capacele cu apucători și se prezintă în patru subvariante în funcție de forma acestora;

a. - capace cu apucători simple (pl. 12/10) în formă de buton simplu, alungit cu alveole laterale;

b. - cu apucători zoomorfe (pl. 10/8), apucătoarea redând capul stilizat al unui animal;

c. - cu apucători în formă de arcadă (pl. 25/20) formată din fășii de lut încrucișate;

d. - cu apucători cu decor complex (pl. 13/5).

Capace de vas din varianta 2b-d și apucători antropomorfe se găsesc în număr mare în toate fazele culturii Tisa⁵³. Acest fapt poate reprezenta nu atât aportul tisoid la geneza grupelor culturale din V Munților Apuseni din neoliticul târziu, cât mai ales interferența și schimburile culturale intense între acestea, chiar în sens invers, ori în ambele sensuri.

M. Strecurătoare-este tipul ceramic reprezentat printr-un singur fragment în G.2 (pl. 10/6). Nu este semnificativ în cadrul tipurilor ceramice din G.2.

ORNAMENTICA: 1. Pictura:

a. cu negru este cea mai răspândită și constă din benzi late și subțiri dispuse sub buza vaselor, la interior ori la exterior, hașuri, motive în "V" sau "Z", romburi și triunghiuri, puncte și buline. De mult ori motivele apar combinate în registre de mare complexitate (pl. 5/1-2).

b. Pictura cu roșu apare pe mai puține vase și fragmente și numai la exteriorul acestora (pl. 7/2; 8/2-3 și 10/12).

c. Pictura cu alb-gălbui apare destul de rar (pl. 16/5; 8/4) simplă, ca fond, sau în combinație cu roșu (pl. 9/11 și 10/4).

Pictura cu negru este caracteristică grupului Pișcolt, încă din faza mijlocie⁵⁴, materie primă pentru prepararea vopselelor existând în zonă⁵⁵. Culorile roșie și gălbuie sunt de origine minerală și vegetală, au fost folosite și în cultura Tisa și Lengyel și au fost aplicate întotdeauna după arderea vaselor. Interesante sunt și combinațiile de culori: negru cu roșu, roșu cu alb sau chiar o tricromie galben-roșu-cenușiu (verzui, lucios - pl. 20/7). Această din urmă culoare, cu aspect de lac a mai fost găsită pe un fragment în așezarea de la Căpleni datată de la finele neoliticului mijlociu și începutul celui târziu⁵⁶.

Nu insistăm asupra motivelor ornamentale pictate, ele regăsindu-se în toate grupele și culturile contemporane vecine, ci numai asupra celui format din benzi late dispuse pe

⁵¹ I. Némethi a găsit alte trei exemplare într-o groapă la 200 m V de așezare (nota 11). Capace cu perforații apar și la Dumbrava.

⁵² Iclod, cf. Gh. Iazarovici, *op. cit.*, p. 11 și 31; *Herpály*, cf. N. Kalcz, P. Raczy, *op. cit.*, p. 112, fig. 12.

⁵³ Descoperiri la: *Szegvár-Tüköves* cf. J. Korek, *op. cit.*, fig. 9-10; *Öcsöd-Kováshalom*, Raczy, *op. cit.*, fig. 16-17; *Vészto-Mágór*, cf. K. Hegedűs, J. Makkay, *op. cit.*, fig. 16. 12.

⁵⁴ Gh. Iazarovici, I. Némethi, *op. cit.*, p. 28.

⁵⁵ N. Vlassa, *ActaMN*, VII, 1970, p. 12; *idem*, *Apulum*, IX, 1971, p. 30. *idem* *Neoliticul Transilvaniei*, 1976, p.

169; I. Némethi, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁶ N. Iercoșan, *Satu Mare SiCom*, IX-X, 1992-1993, p. 9-22.

spații largi, de multe ori însoțite de buline mari (pl. 7/9; 14/7-8 și 17/6), considerat ca import Petrești în mediul Herpály⁵⁷ ori Tisa⁵⁸. Maniera de execuție și motivul nu este de loc petreștean⁵⁹, el apărând destul de des la Cozard, Salca⁶⁰ și Săcuieni⁶¹. Un alt motiv și o tehnică deosebită în același timp, a fost descoperit pe două fragmente în G.2 și constă din solzi de culoare roșie, pictați pe un fond alb-gălbui (pl. 9/11 și 10/4) într-o combinație și manieră originală. Presupunem pentru aceste două tehnici și motivistică, o origine locală.

2. Ornamentele plastice constituie cea mai bogată și diversă formă de decorare a ceramicii și se prezintă sub formă de:

- creștături simple pe buza vaselor (pl. 4/6; 6/9; 7/9; !&7!.; 15/6; 16/12; 19/8-9; 25/3);
- creștături adânci, oblice pe buza îngroșată de obicei a vaselor (pl. 16/2; 17/9; 25/22);
- proeminențe - umflături (3-6 la număr) pe buza (de obicei lobată) a cupelor, având aspect de creastă, sub care aproape întotdeauna se găsesc 1-2 perforații mici (pl. 7/2; 8/1-2, 10; 10/7; 17/6; 21/4; 22/1; 23/3);
- protome zoomorfe (pl. 12/2-4);
- butoni mari, alungiți, dispuși orizontal și perforați vertical (pl. 3/1, 3, 6; 4/7, 9; 6/1-2; 7/1, 13; 10/1, 7, 11; 11/1; 13/7; 14/2; 16/4; 18/1; 19/13; 21/1) și dispuși verticali și perforați orizontali, simpli sau dubli (pl. 7/2; 15/8; 16/2; 20/13; 22/5; 25/22);
- butoni cilindrici (pl. 4/2; 10/3; 18/3, 6);
- butoni în formă de șa (pl. 6/8 și 17/4);
- proeminențe simple mici și mari (pl. 3/4; 14/1; 15/6; 17/5 și 29/11, 14, 16);
- butoni în formă de pistilă (pl. 3/1; 6/3; !&7!# și 25/1-2);
- proeminențe - apucătoare în formă de talpă (pl. 4/8; 7/2-3; 12/1 și 16/3);
- torți perforate (pl. 6/5-6 și 9/3);
- butoni simpli (pl. 6/7, 9 și 16/6, 9);
- linii întrerupte, incizate se găsesc destul de rar (pl. 13/5);
- torți dreptunghiulare cu decor zoomorf (pl. 12/4).

În general, toate ornamentele plastice descoperite în G.2 de la Cozard, se regăsesc în culturile și grupurile culturale contemporane. O mare excepție o constituie vasele cu profilul în "S" (căni sau oale) decorate, pe linia diametrului maxim, cu apucătoare în formă de talpă (pl. 4/8; 7/2-3; 12/1 și 16/3). Acest tip de vas și ornament, confecționat de obicei din pastă de bună calitate, bine netezit ori lustruit, este după opinia cercetătorilor maghiari, specific culturii Bicske II - Sopot II⁶² din Transdanubia care contribuie la geneza culturii Lengyel și este considerat import în mediul cultural Tisa⁶³. Numărul relativ mare de fragmente aparținând acestui tip ceramic descoperite în G.2 de la Cozard sugerează intense legături de schimb ale comunităților neolitice târzii din N-V României cu vecinii din vest, respectiv purtătorii culturilor Lengyel II și Tisa, fază clasică (II).

Nu putem încheia sumara prezentare a materialului arheologic din G.2, fără să menționăm și două fragmente de lut ars, de formă paralelipipedică, vopsite cu o culoare roșie, ce se păstrează sub formă de pete. Probabil și acestea sunt picioare de altărașe de cult (pl. 9/7 și 25/18). Analogiile cele mai apropiate pentru altărașele de cult se găsesc la Oradea-

⁵⁷ N. Kalicz, P. Raczky, *ActaArchHun*, 36, 1984, p. 85-136.

⁵⁸ La *Szegvár-Tűzköves*, cf. I. Korek, *op. cit.*, p. 58, fig. 22 și *Véztő-Mágor*, cf. K. Hegedűs - J. Makkay *op. cit.*, p. 88, fig. 5.

⁵⁹ Informație de la D-I I. Paul, căruia îi mulțumim cu această ocazie, vezi și I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992, p. 71-93, pl. XXX-XLIX.

⁶⁰ D. Ignat, *Crisia*, VI, 1976, pl. 1/9, 17.

⁶¹ S.A. Luca, N. Iercoșan, *Săcuieni-Horo*, în prezentul volum.

⁶² N. Kalisz, J. Makkay, *ArchÉrt.*, 99, 1972, I, p. 3-14, fig. 6/16, 20/21.

⁶³ P. Raczky, *Őcsöd-Kováshalom*, în *The Late Neolithic...*, p. 83, fig. 45.

Salca⁶⁴. Groapa numărul 2 din așezarea neolitică târzie de la Cozard este o groapă rituală. Argumentăm această părere prin faptul că:

- în marginea gropii se află două morminte de copii, înmormântați la date diferite (între adâncimea gropilor de morminte există o diferență de 10 cm) și că sunt orientate perpendicular unul pe altul;

- existența unui "prag" din lut cruțat de pe fundul gropii, care împarte oblic groapa, fiecărui "compartiment" corespunzându-i unui mormânt, cu adâncimi diferite (2,30 respectiv 2,40 m);

- majoritatea materialului ceramic, întreg și întregibil a fost găsit pe fundul gropii, unde exista și o apreciabilă cantitate de cenușă și cărbuni, ulterior groapa fiind astupată și cu alte materiale din așezare;

- în apropiere nu a fost semnalat nici un complex de locuire (locuință de suprafață, bordei, vatră etc) din epoca neolitică târzie;

- analiza osteologică a materialului descoperit în complex indică acest lucru (caracter ritual).

Cronologic, G.2 și așezarea de la Cozard, aparțin neoliticului târziu iar cultural este dificil de stabilit în acest moment. Cert este faptul că face parte din descoperirile de tip Dumbrava-Suplac-Salca II-Seleuș care reprezintă un facies cultural distinct în vestul Munților Apuseni, precum Lumea Nouă-Cluj-Cheile Turzii-Iclod în partea răsăriteană a aceluiași munți într-un sector cronologic mai timpuriu. Acest facies are legături și interferențe atât cu vecinii răsăriteni (pe cursurile râurilor) cât și cu cei vestici: Gorzsa, Herpály, Csöszhalom și Tisa ori chiar mai departe cultura Lengyel ori Sopot-Bicske.

Rămâne un deziderat de perspectivă imediată de a stabili cronologia internă, fazele de evoluție, legăturile și interferențele culturale cu vecinii și chiar de stabilire a unei denumiri clare și expresive, care ar putea fi chiar "Cozard".

Découvertes archéologiques dans l'établissement néolithique tardif de Carei "Cozard". Le fossé No.2 (Résumé)

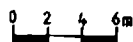
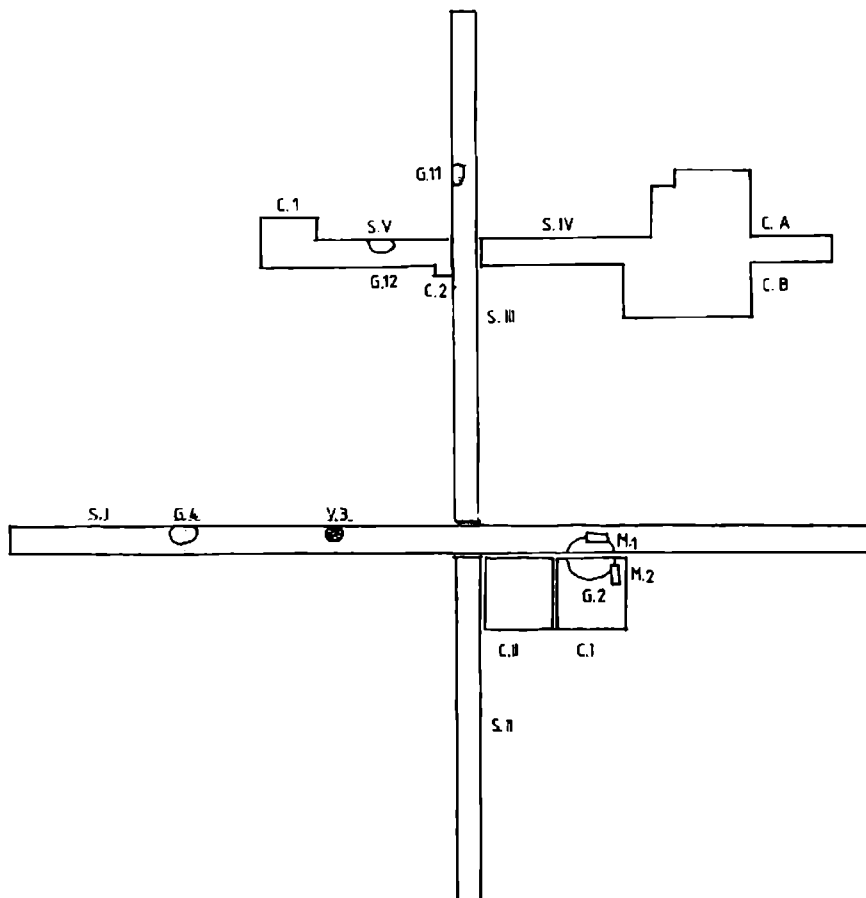
L'auteur présente le fossé no.2 qui représente un complexe fermé découvert par les fouilles archéologiques en 1991 et 1994 dans l'établissement du Carei- "Cozard", dép de Satu Mare.

C'est un fossé rituel qui a deux tombe d'enfants en marge, inhumés en position recroquevillée, orientés perpendiculaire en moyenne (T.1 O-E et T. 2 S-N). Dans le fossé on a trouvé une grande quantité de céramique (1099 fragments) et les os de animaux(403 fragments) et autres objets d'argile, du pierre polie, du microlite et d'os.

L'établissement date de l'époque néolithique tardif, étant contemporain du groupe Suplac, Iclod et Herpály.

⁶⁴ D. Ignat, *Crisia*, XI, 1981, p.46-47, fig. IX/10, leagă piesa de grupul Szakálhát. După opinia noastră aceasta aparține cu certitudine nivelului II de la Salca, respectiv grupului Herpály.

CAREI „COZARD“
1991, 1994–1996
Plan de situaţie
Obiective neolitice târzii

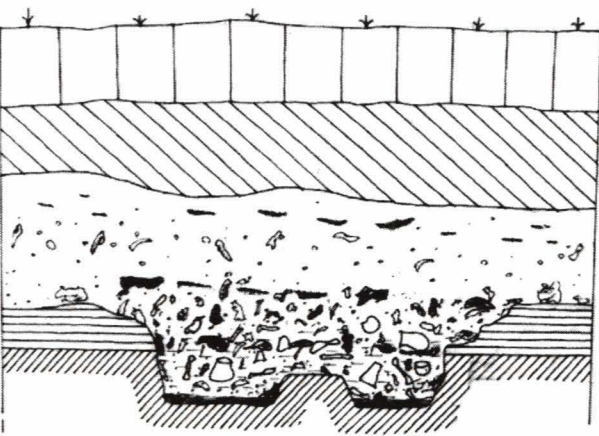
CAREI „COZARD“ G.2.

LEGENDA

- strat vegetal
- Tiszapolgár
- neolitic târziu
- steril
- sal viu

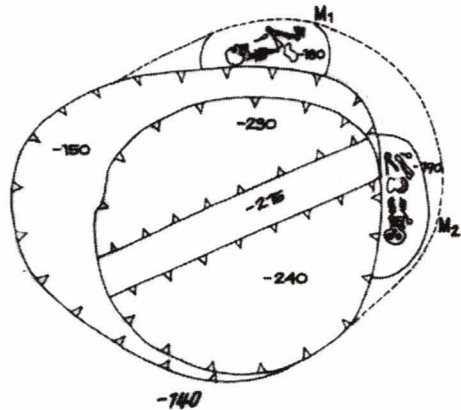
0 25 50 75 1m 125m

nord

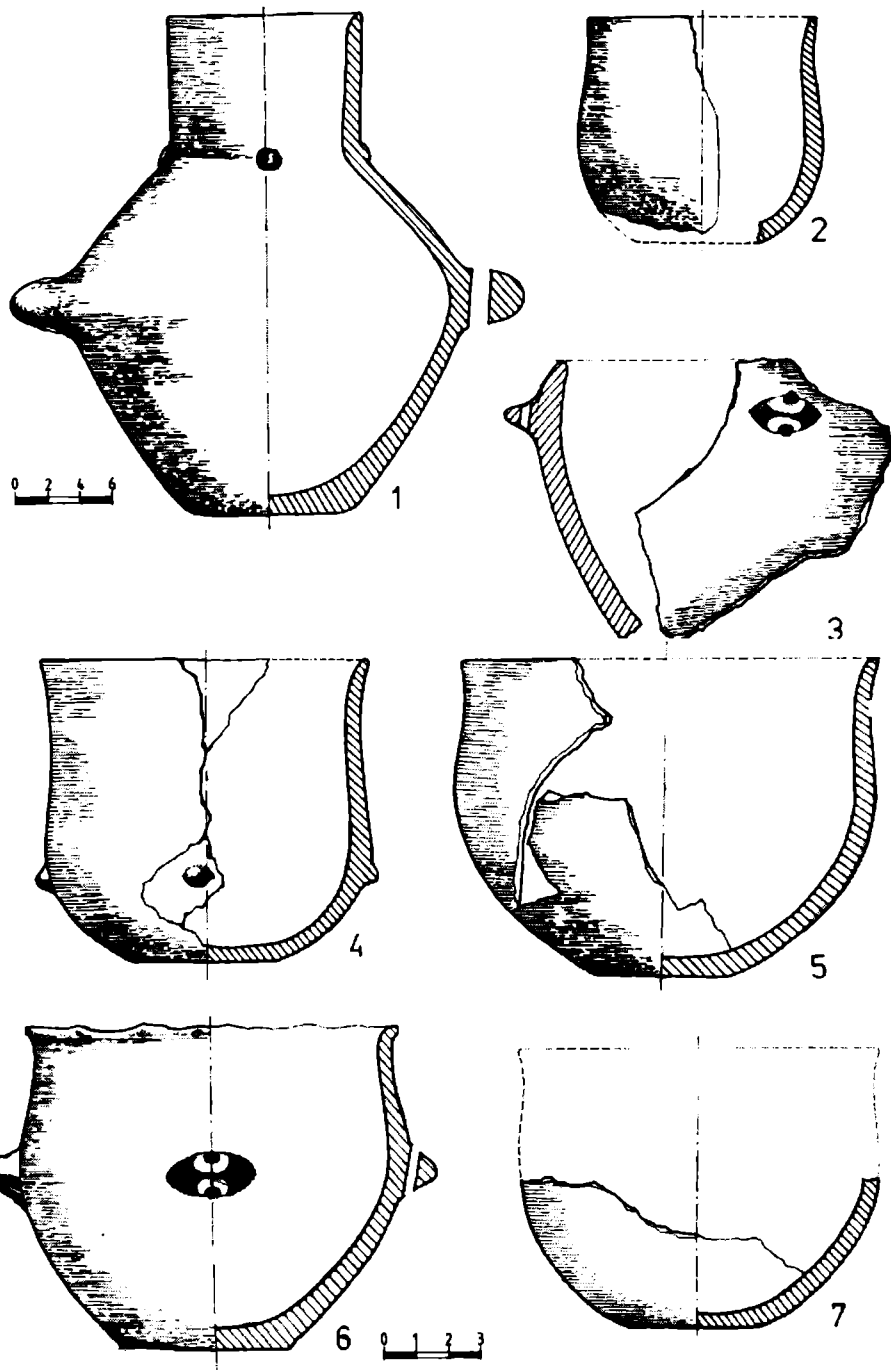
4 5 6 7 8 9

SI/1991

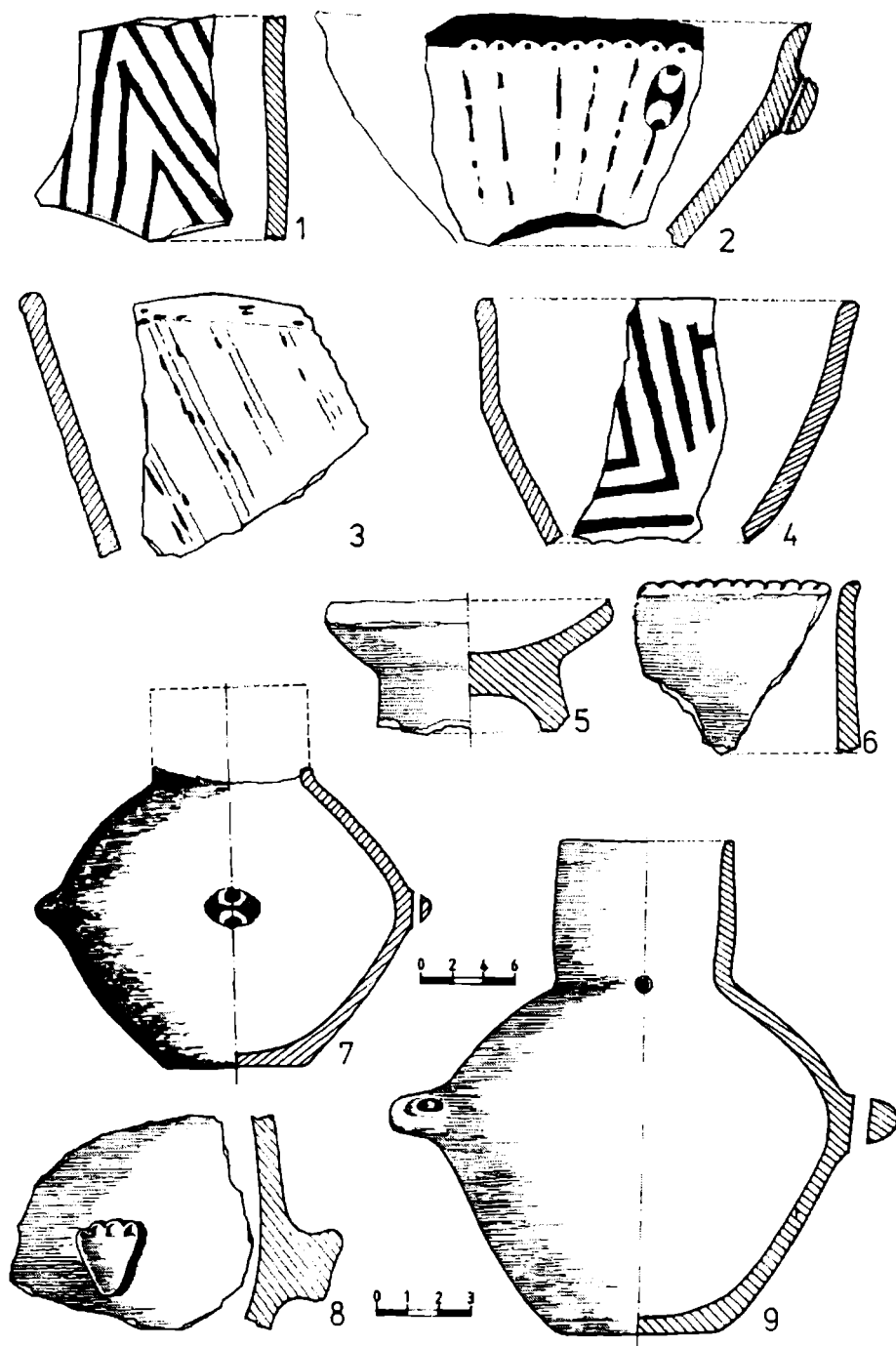

CI/1994

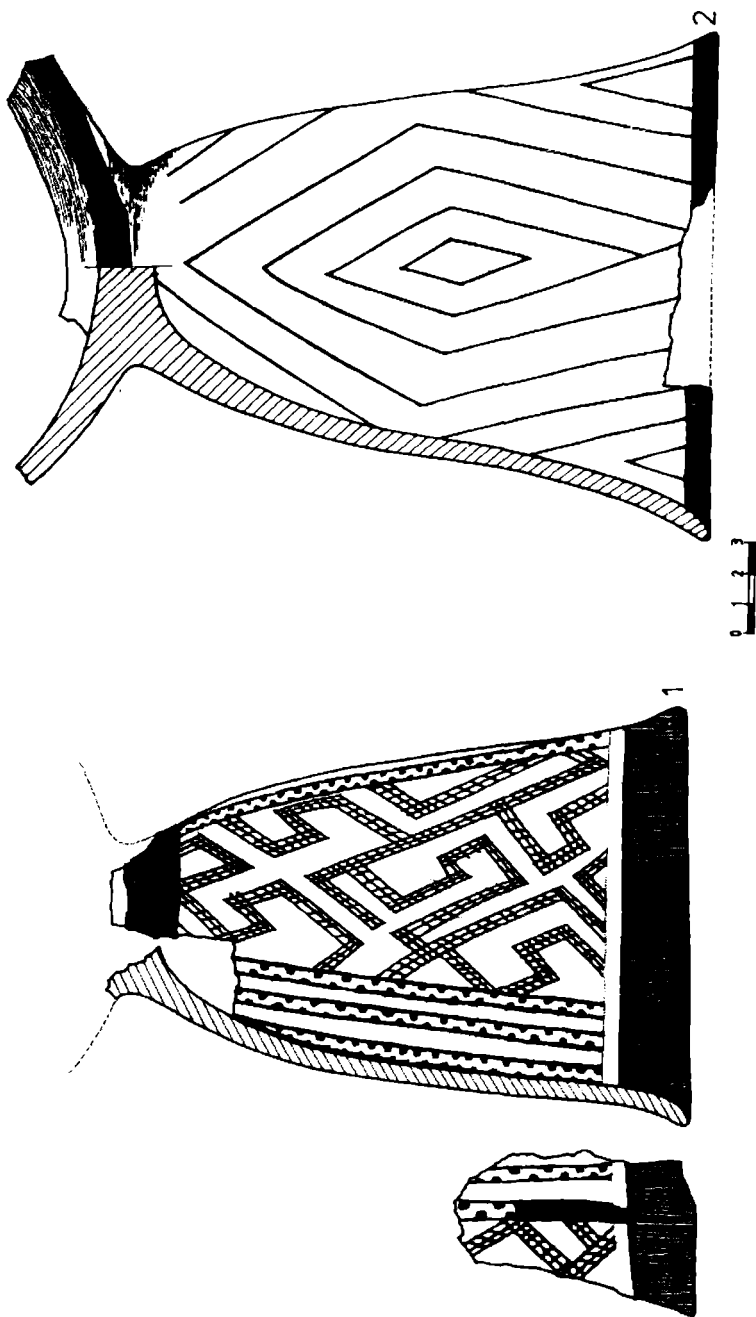
Planșa 3.

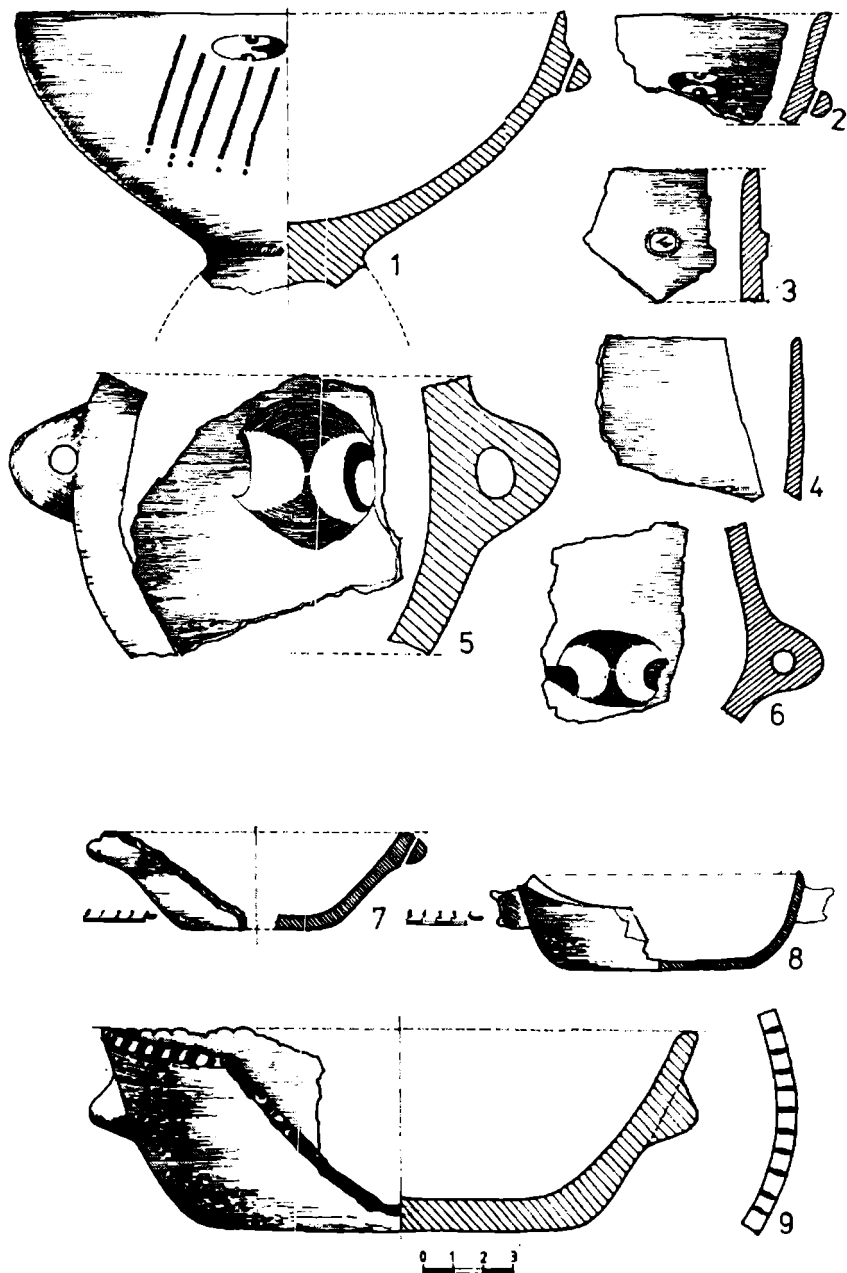
Planșa 4.

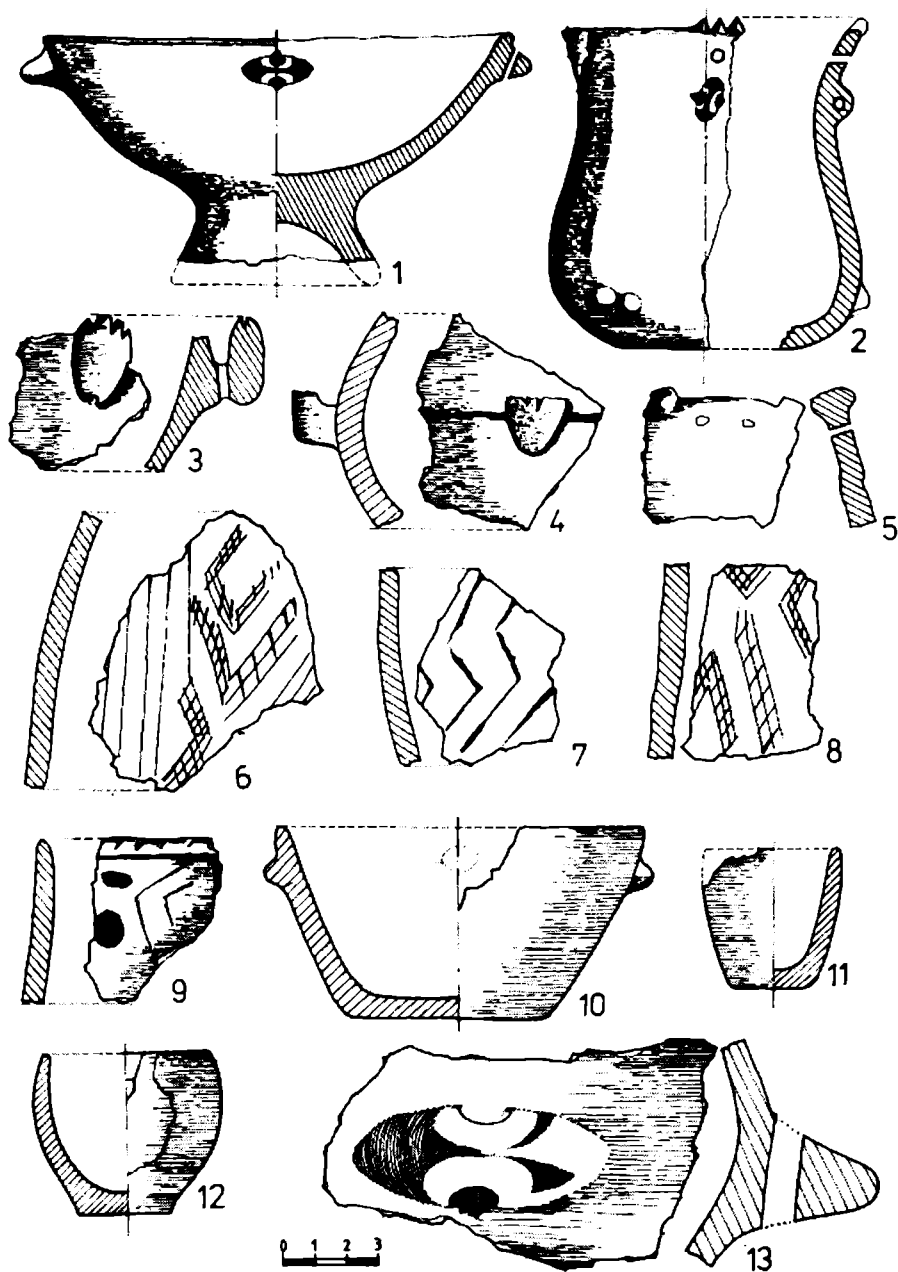
Planșa 5.

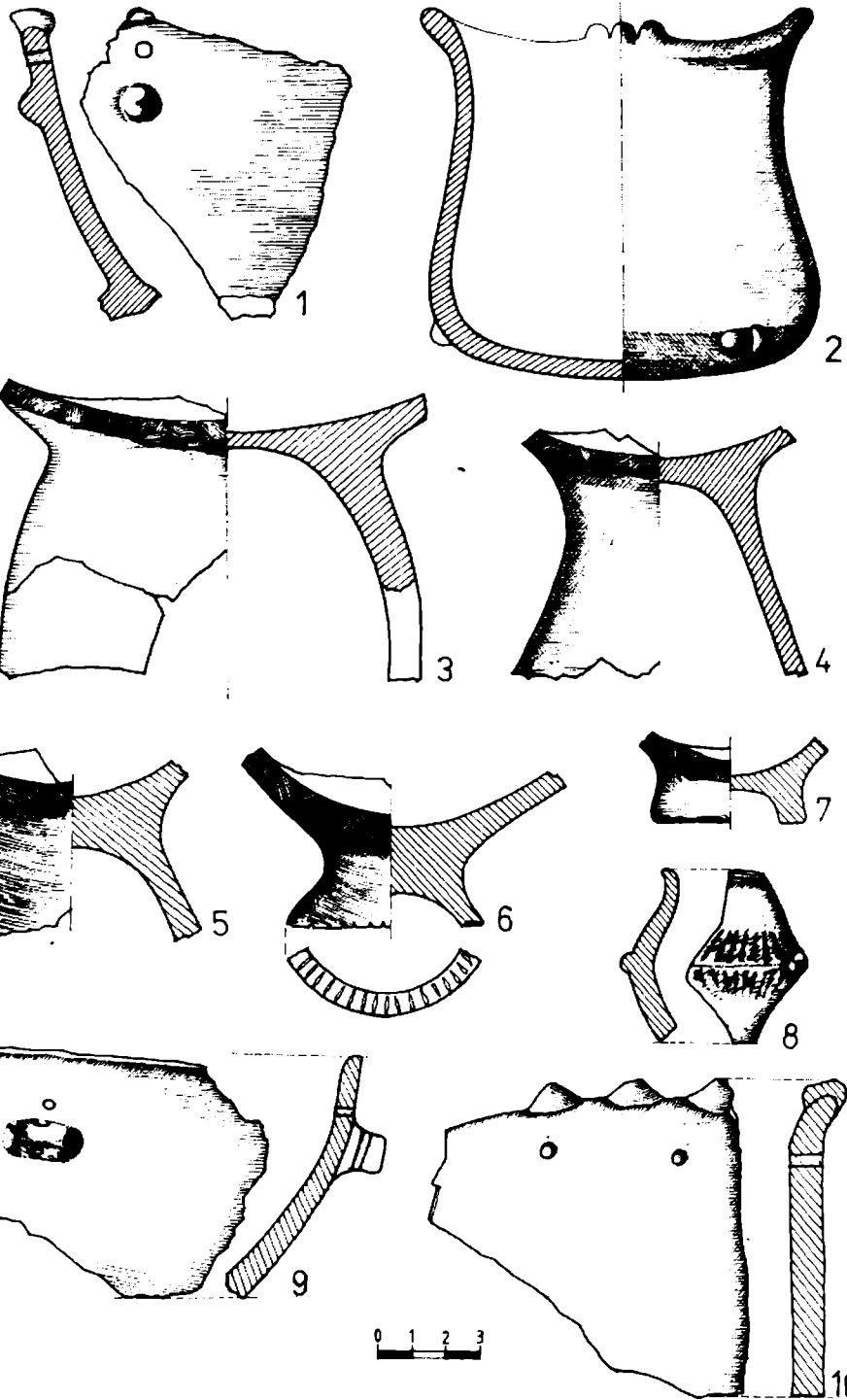
Planșa 6.

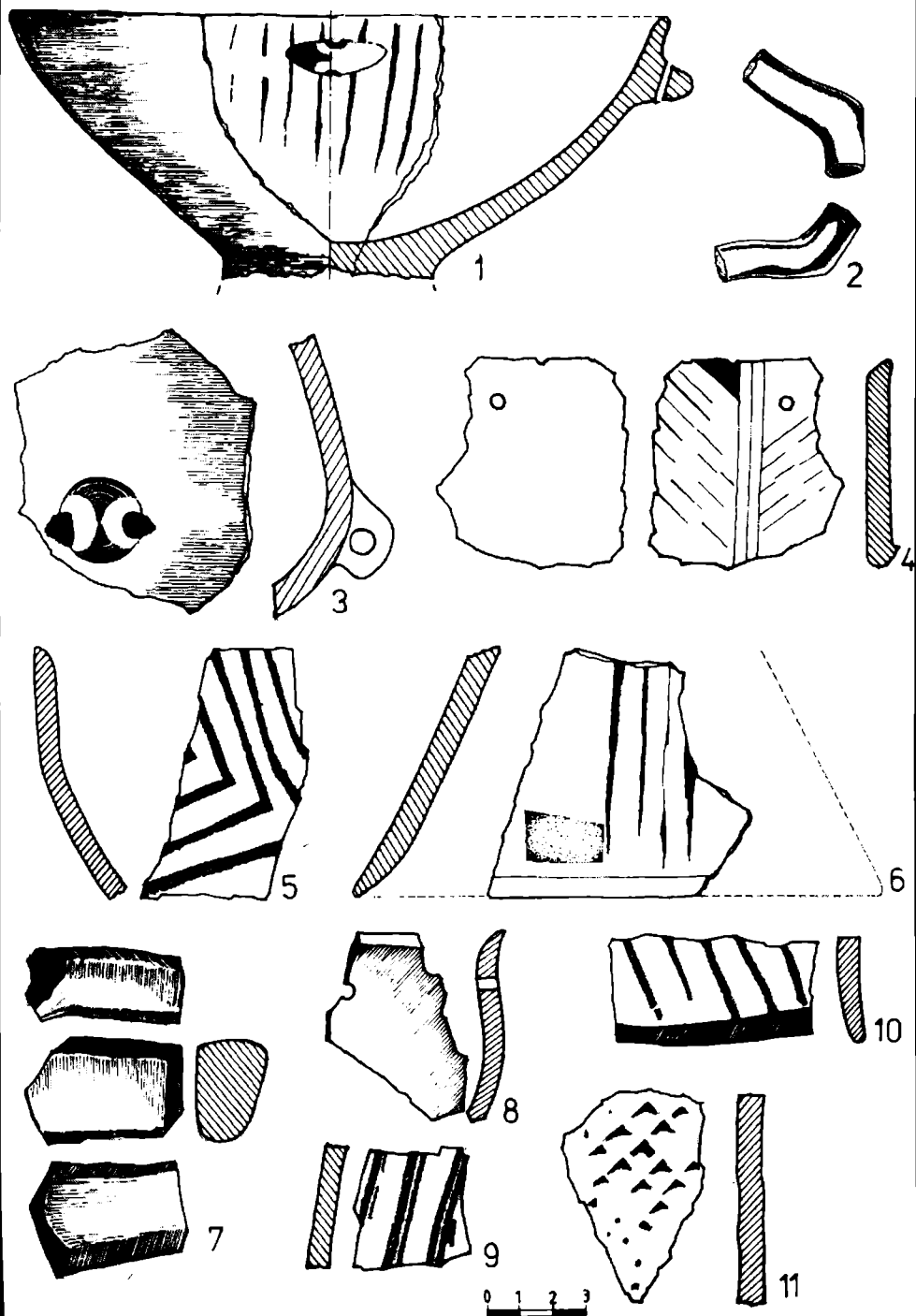
Planșa 7.

Planșa 8.

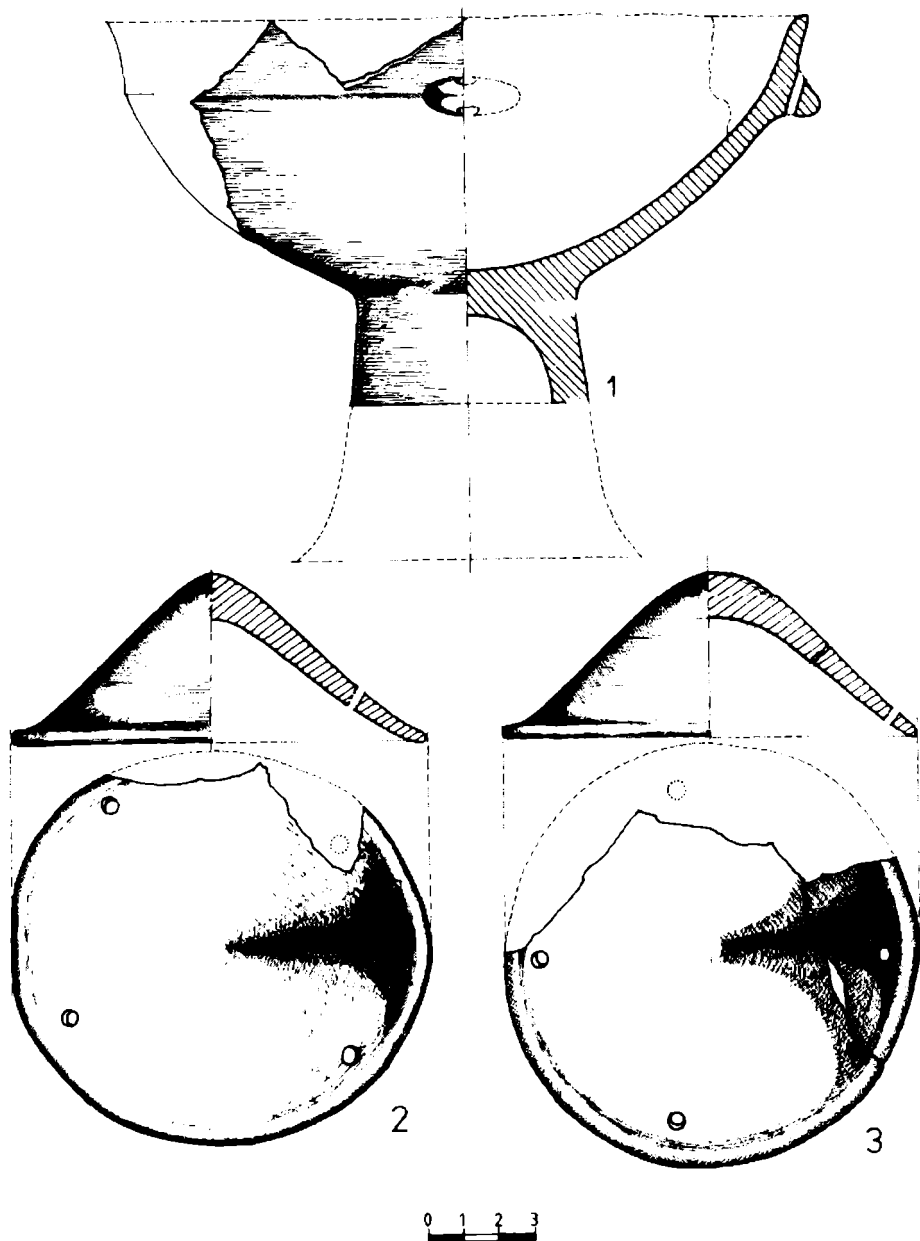
Planșa 9.

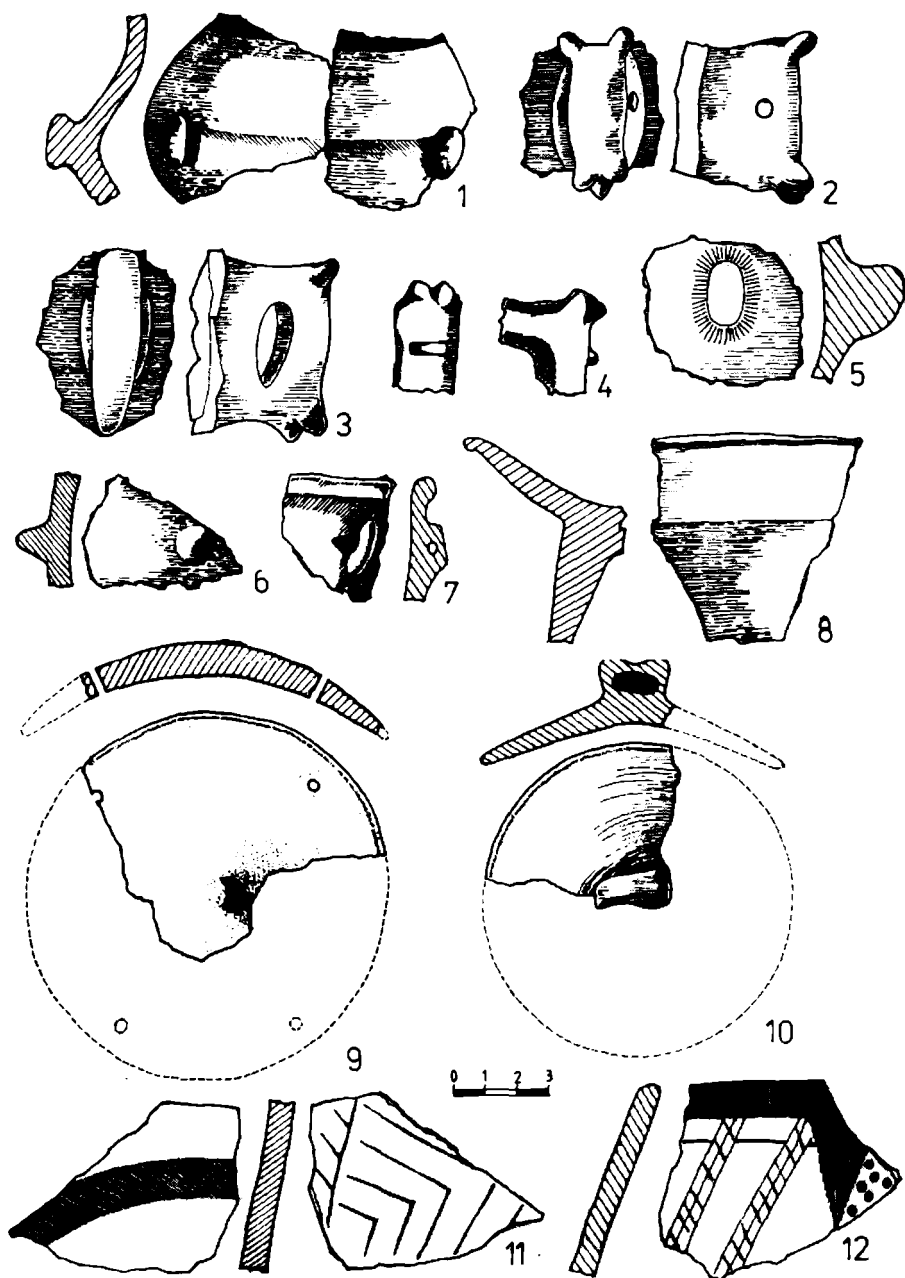
Planșa 10.

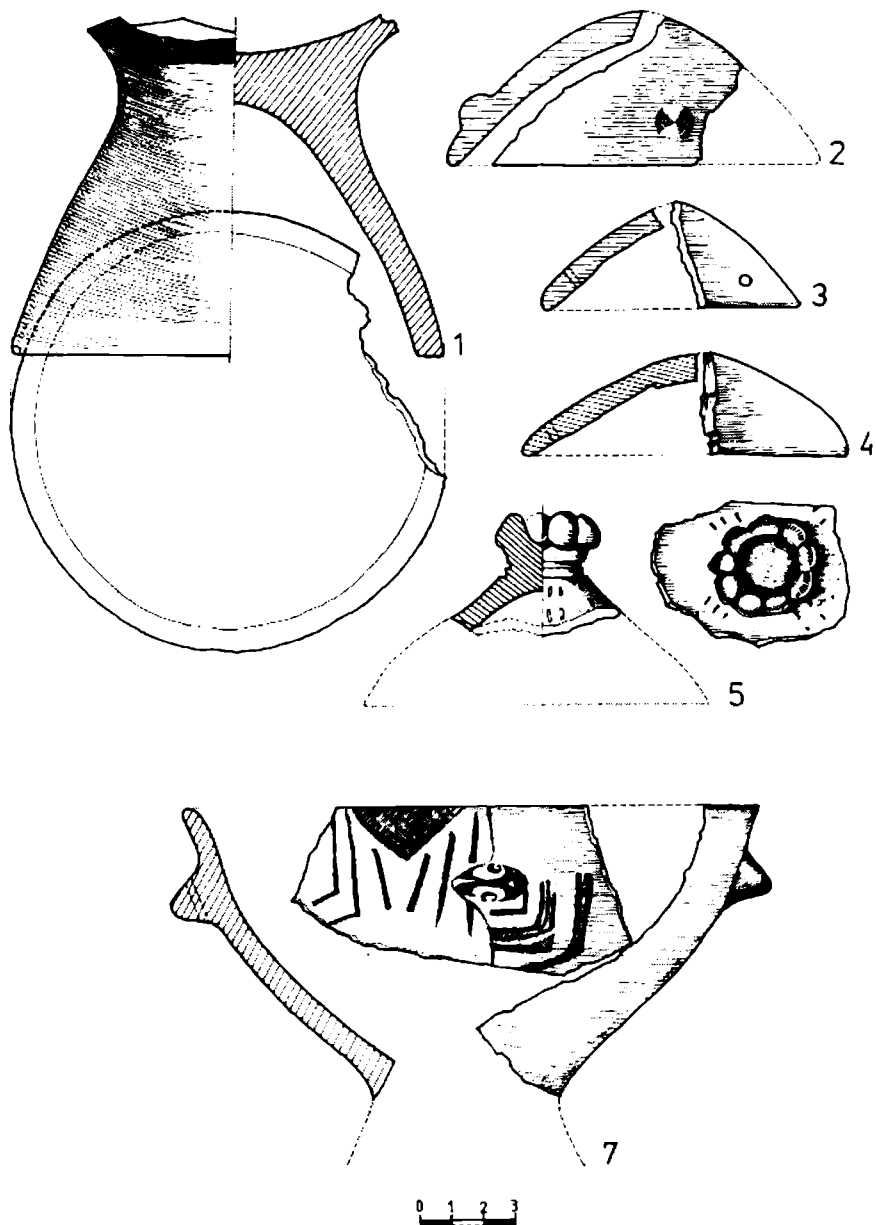
Planşa 11.

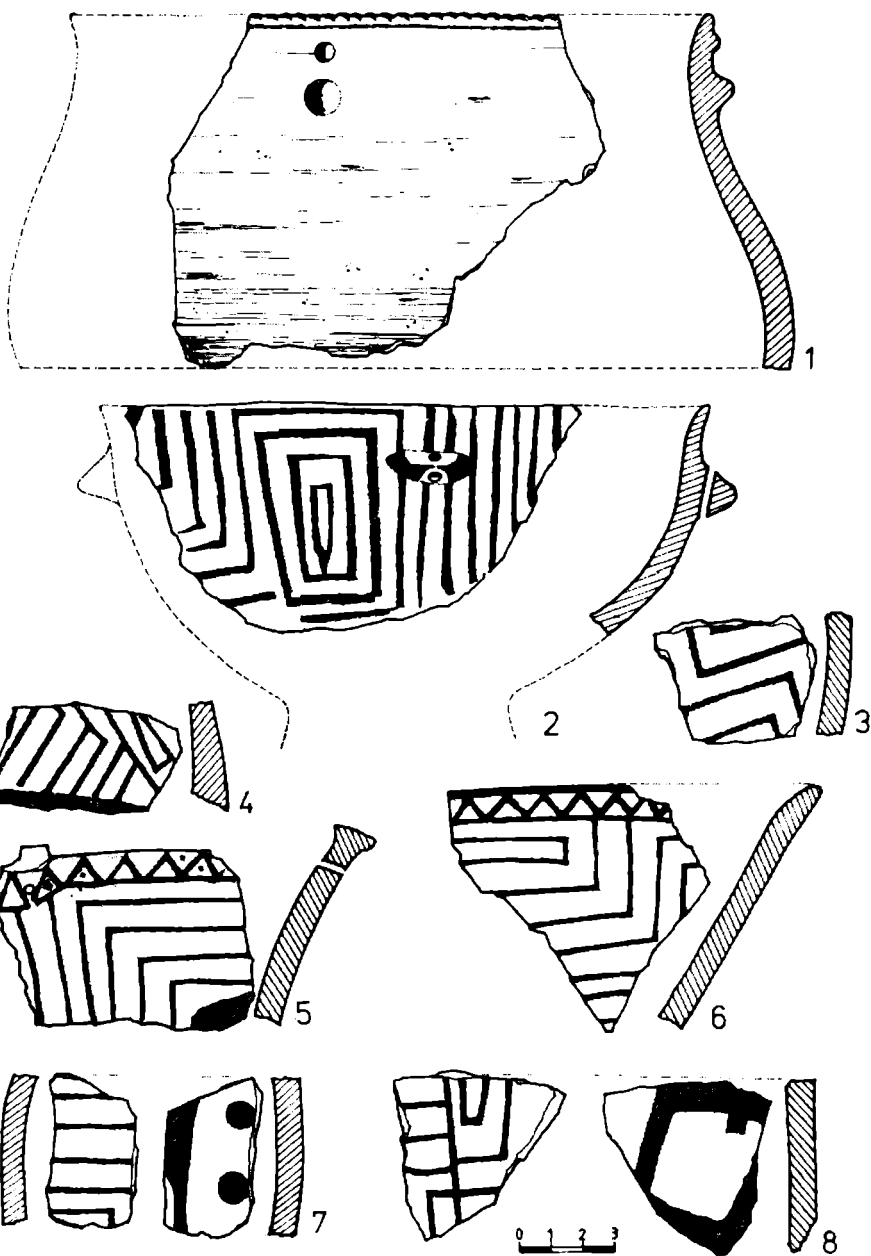
Planșa 12.

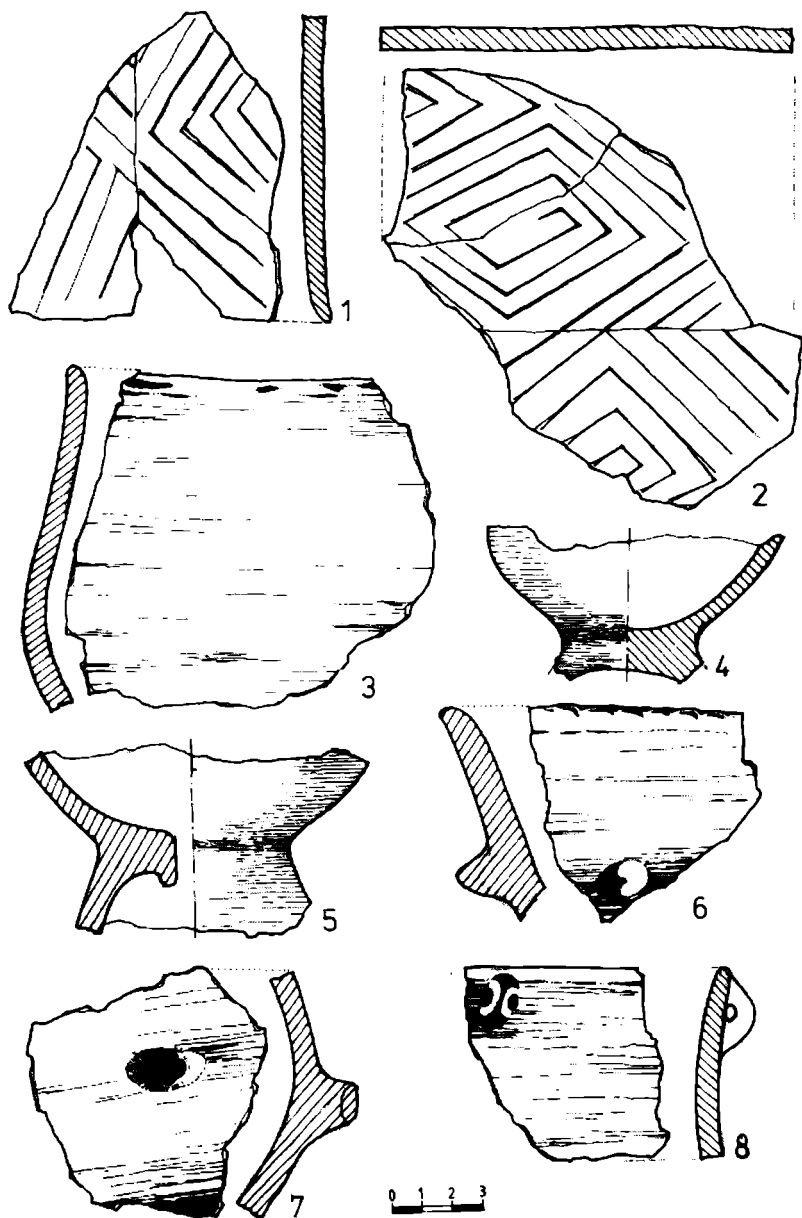
Planşa 13.

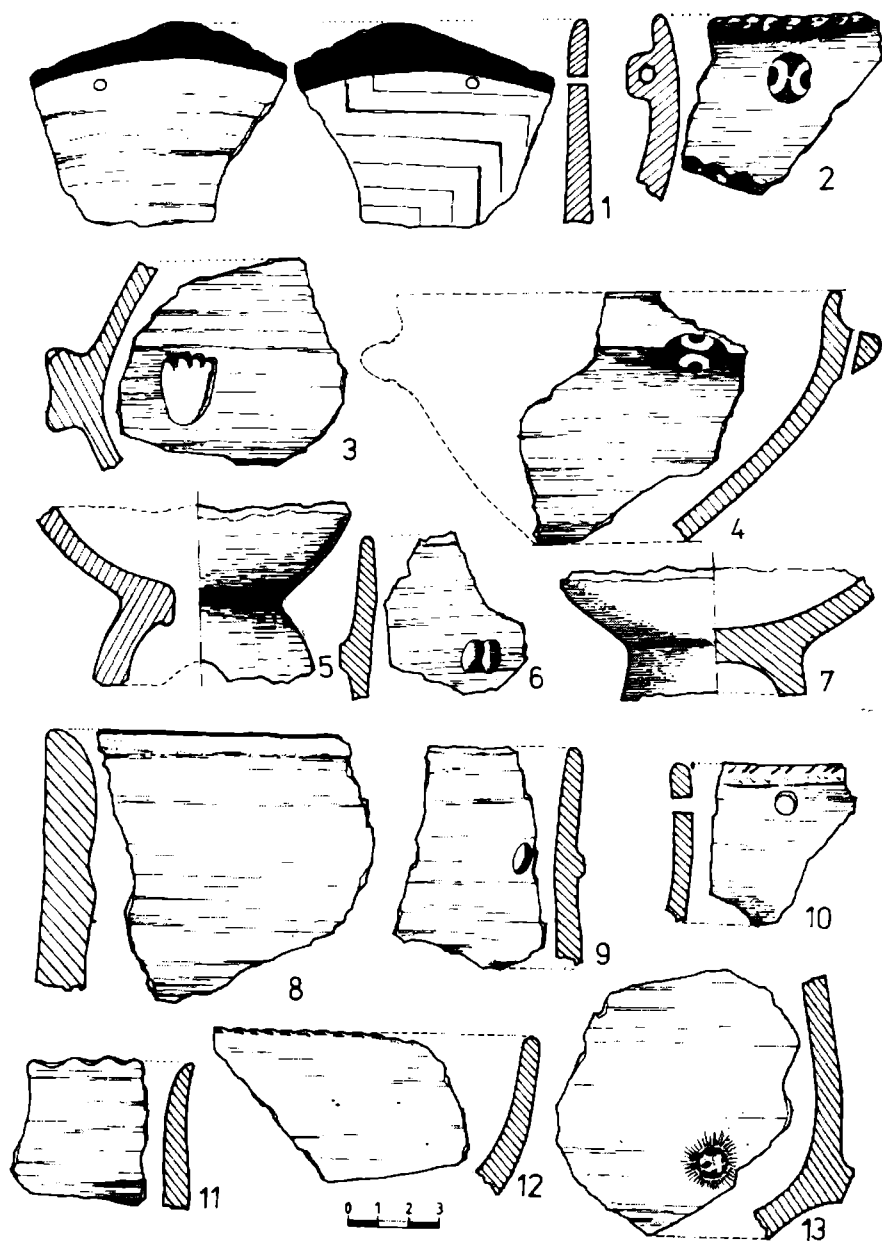
Planșa 14.

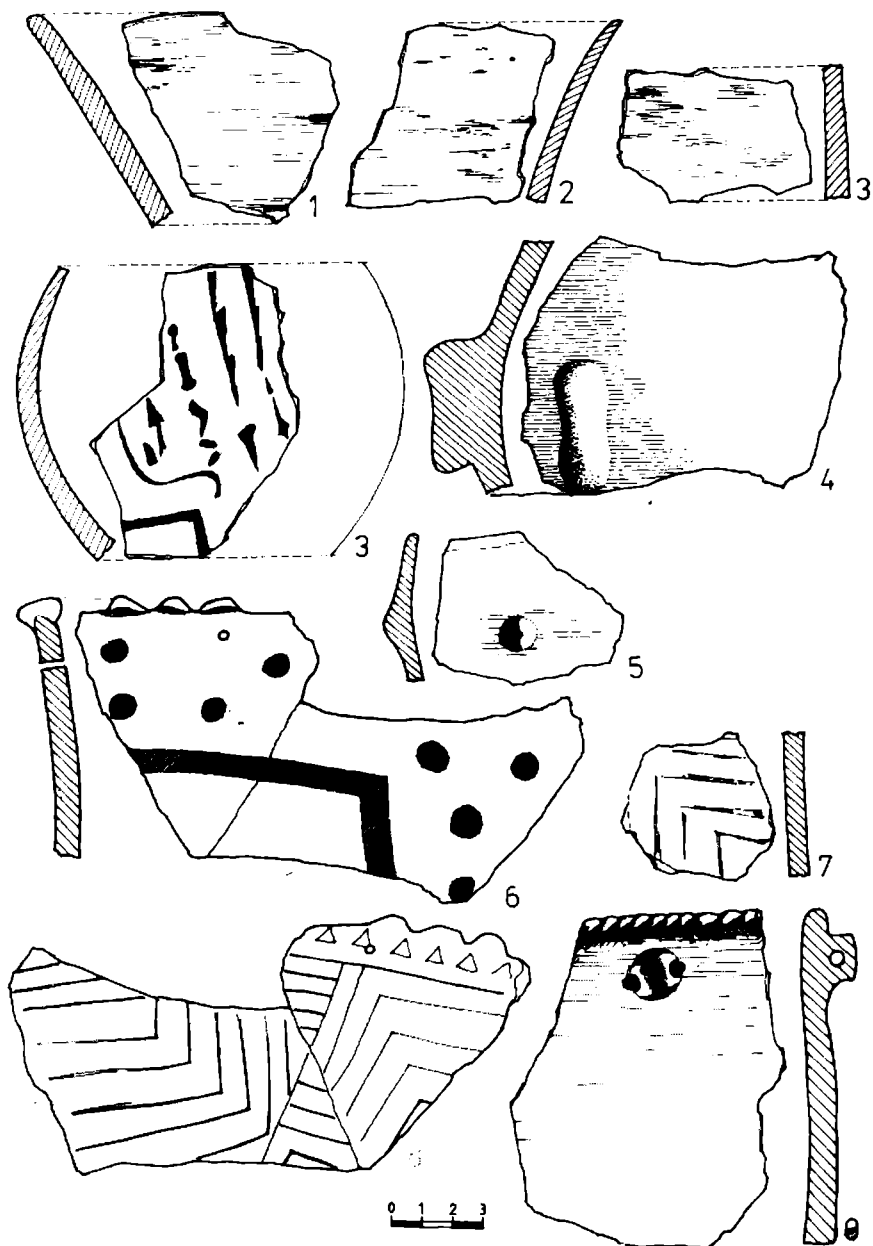
Planșa 15.

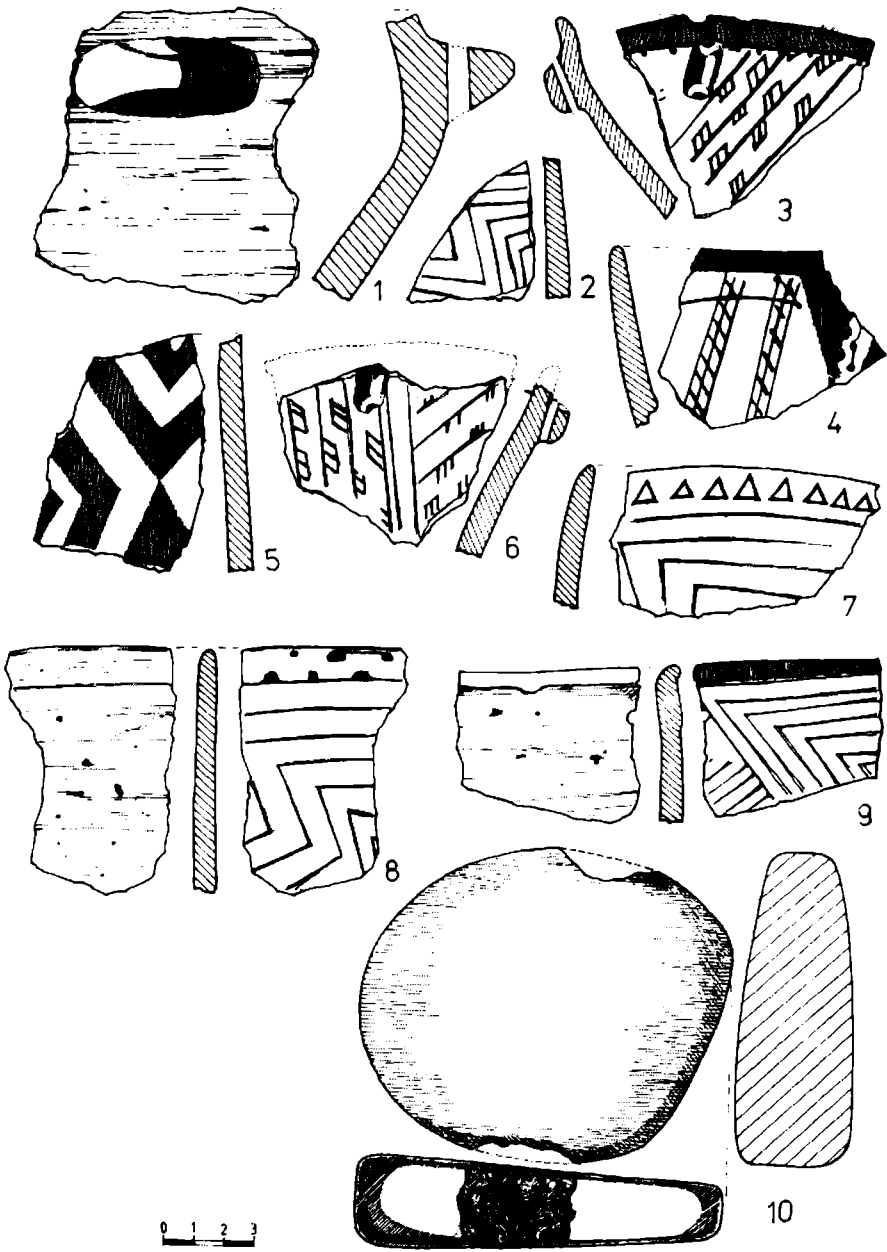
Planșa 16.

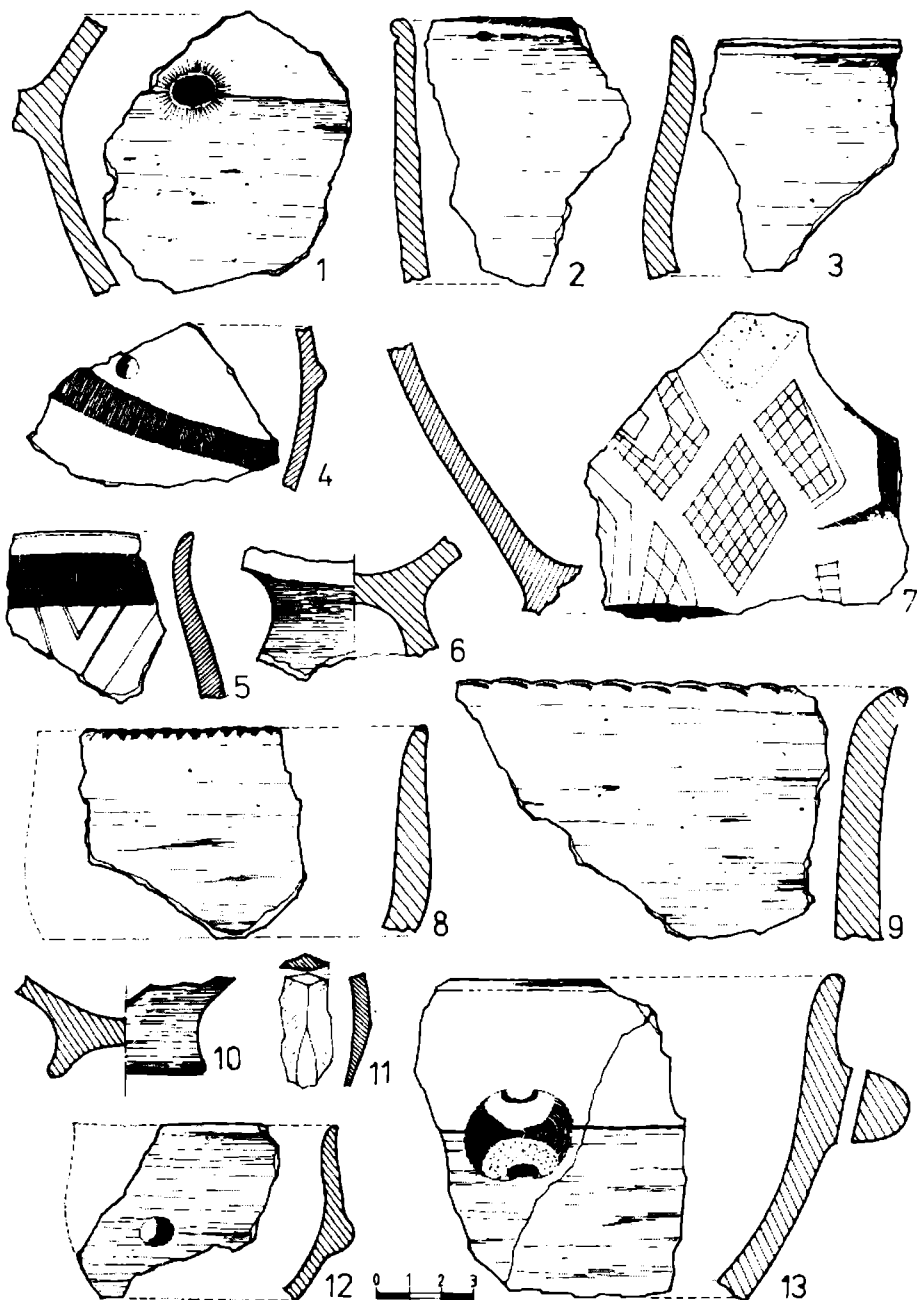
Planșa 17.

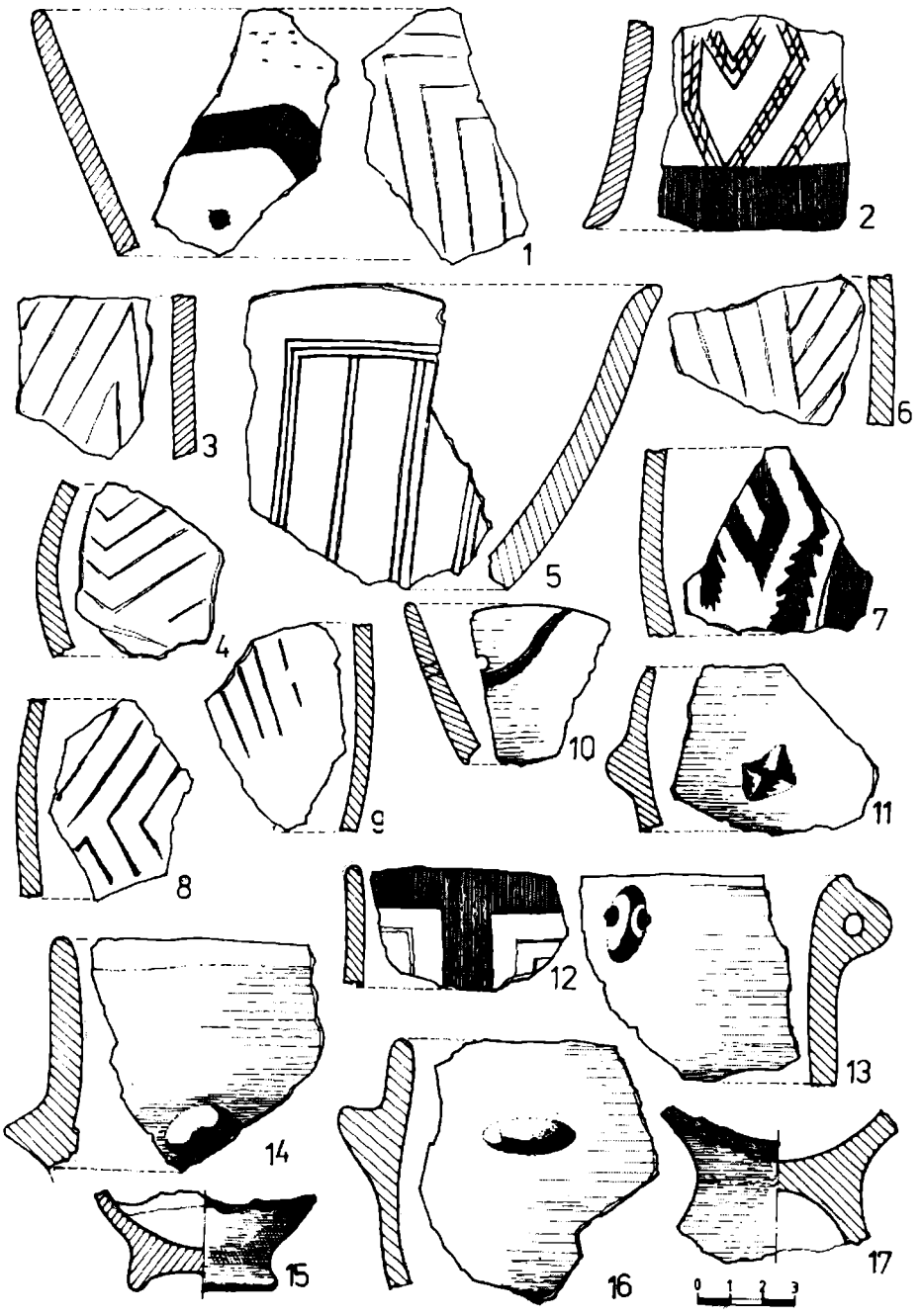
Planșa 18.

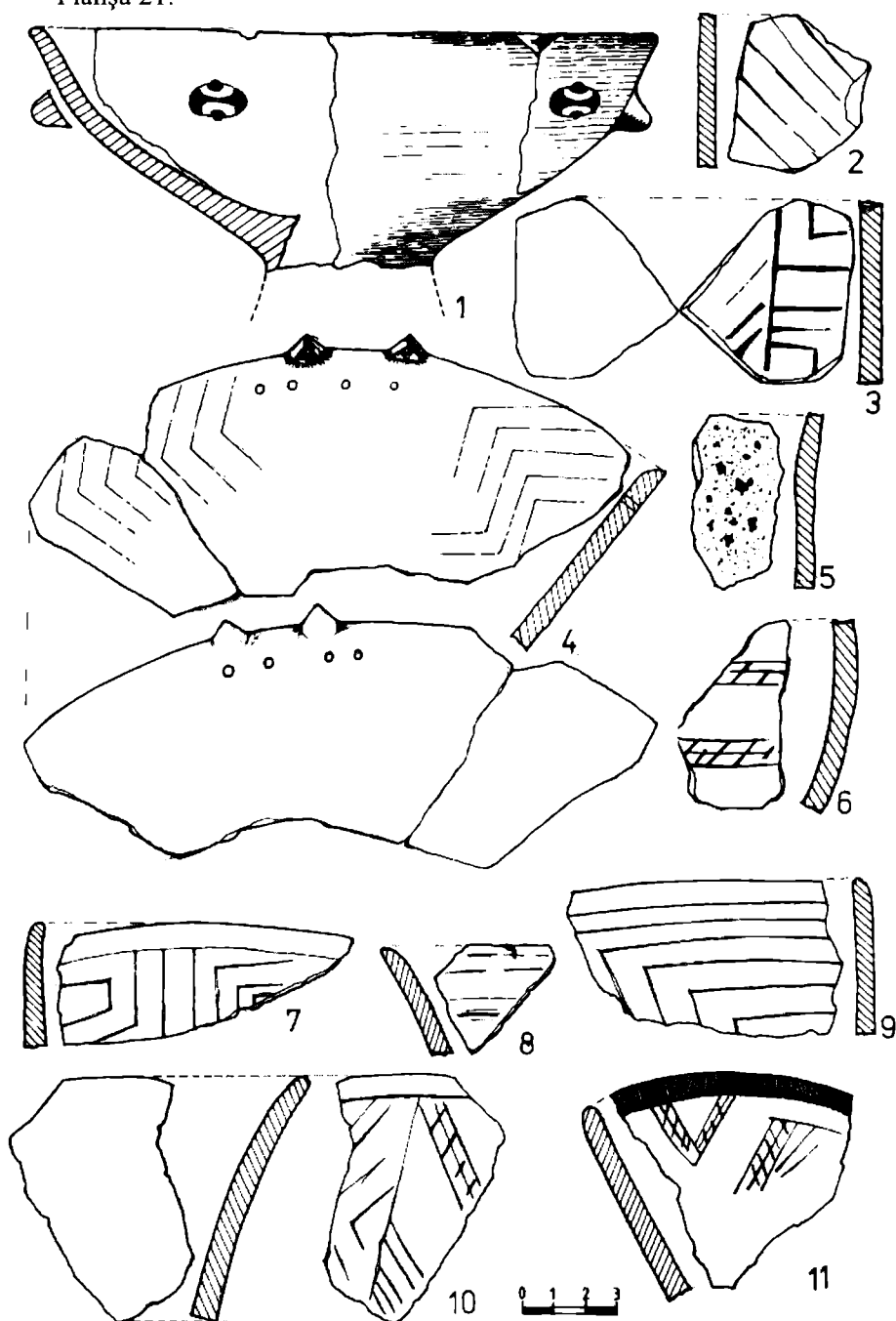
Planșa 19.

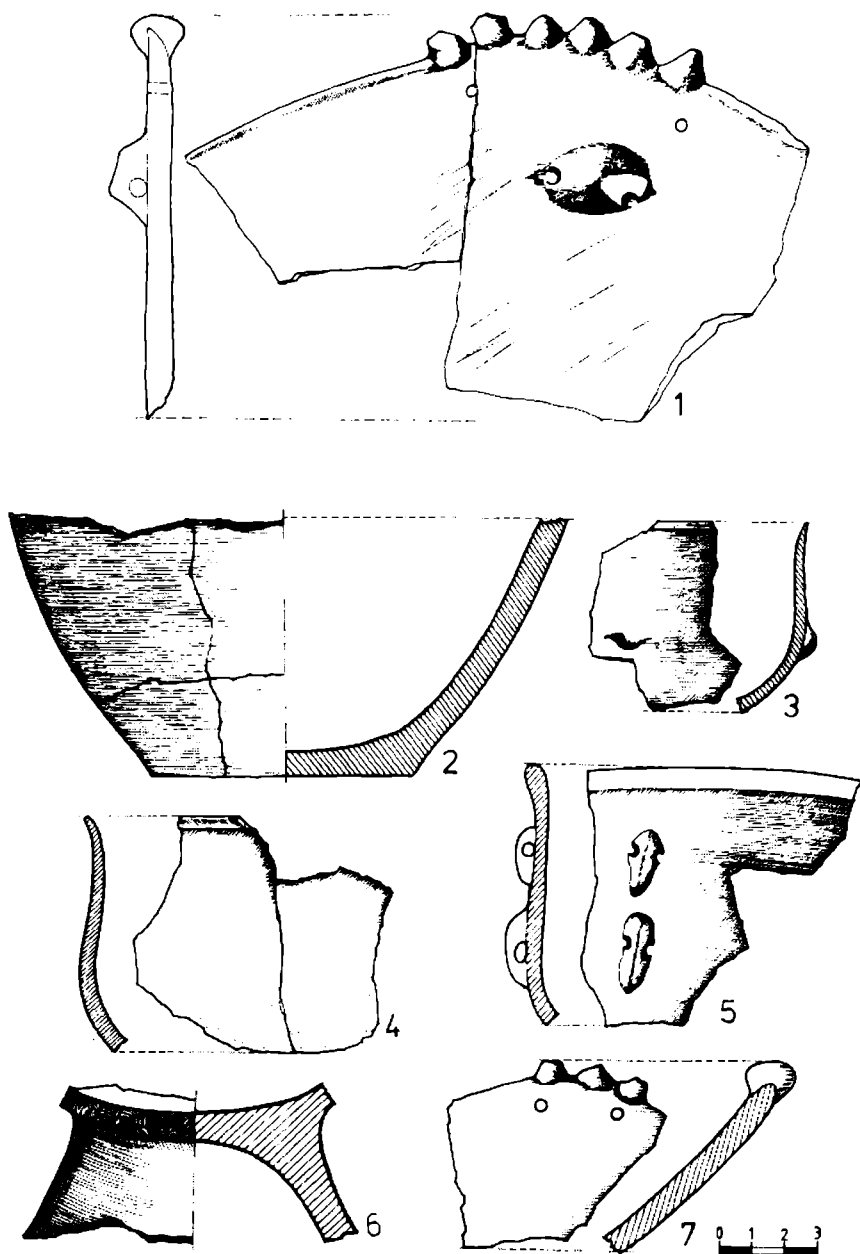
Planșa 20.

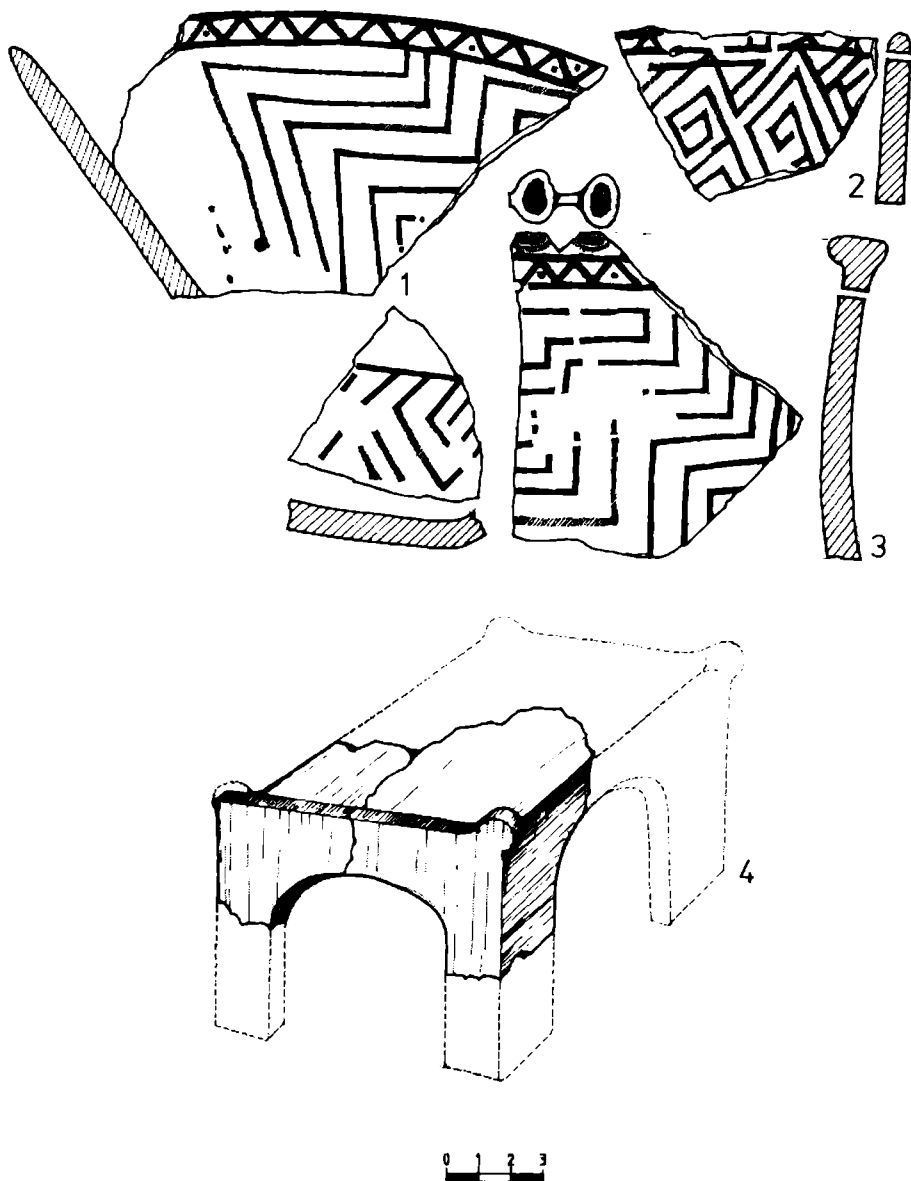
Planșa 21.

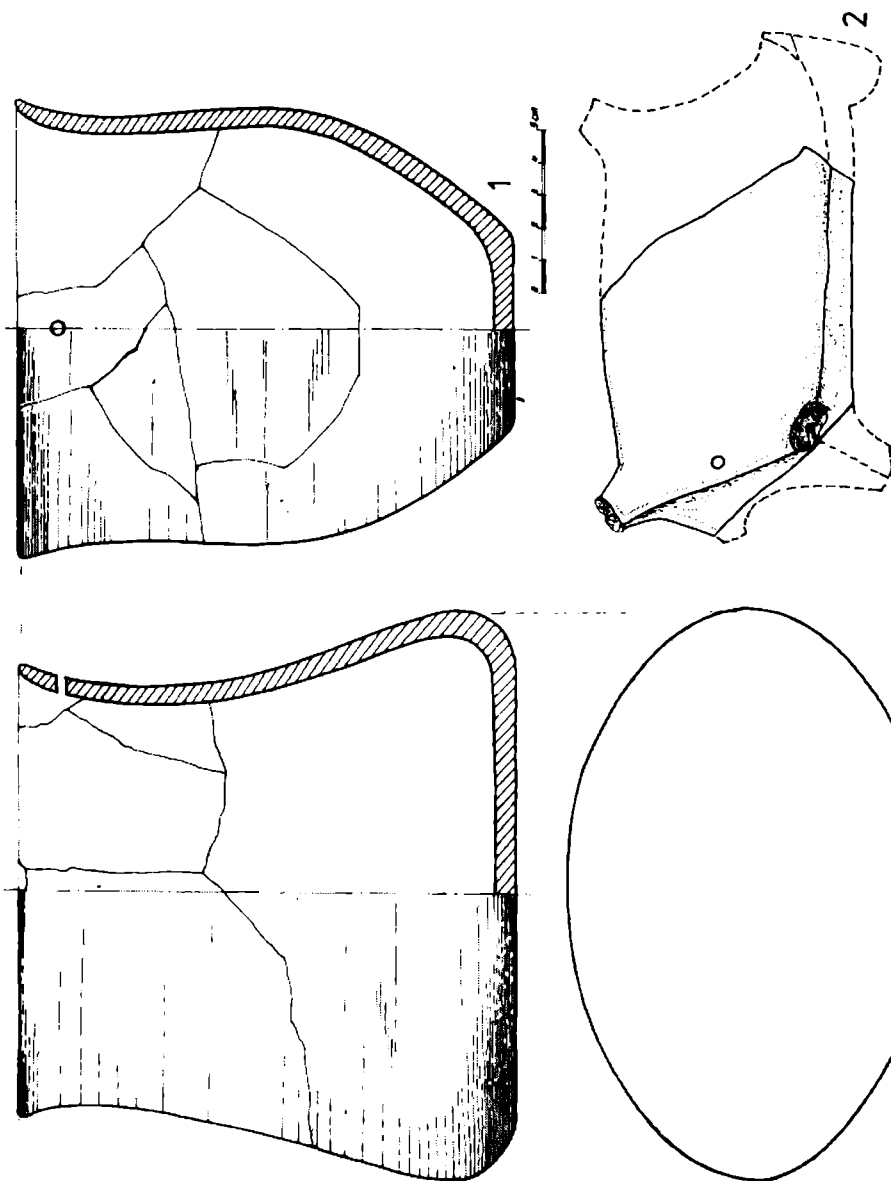
Planșa 22.

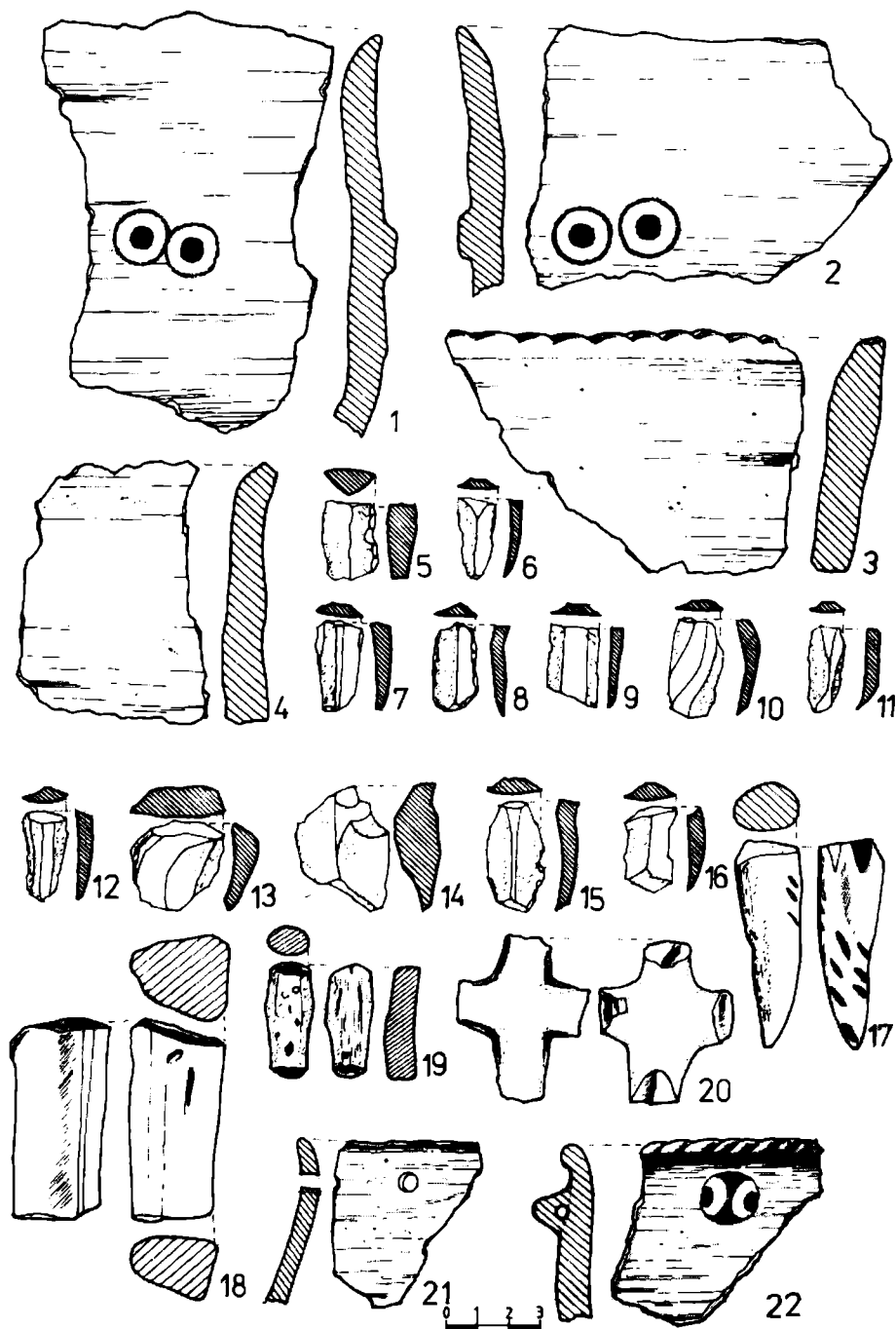
Planșa 23.

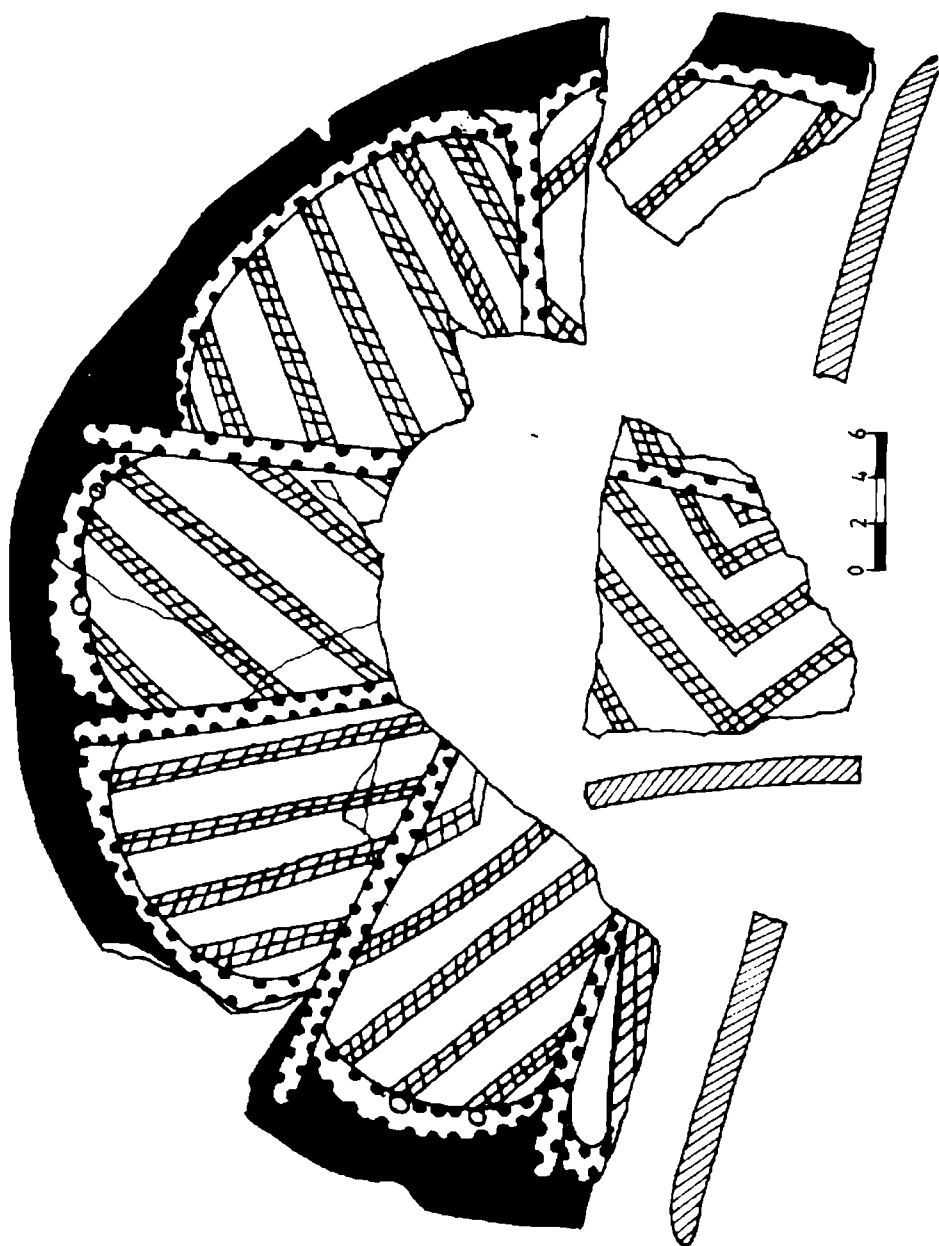
Planșa 24.

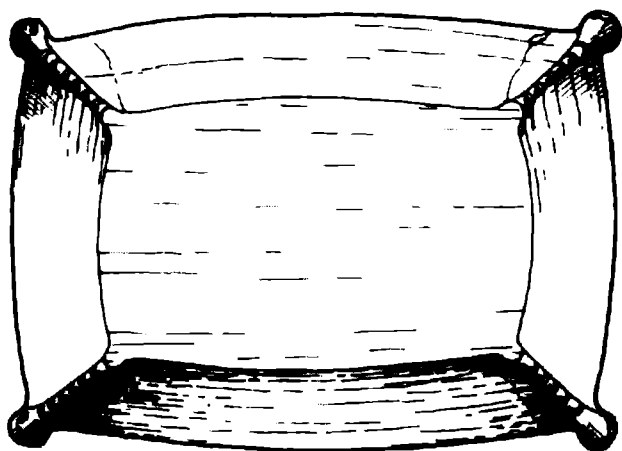
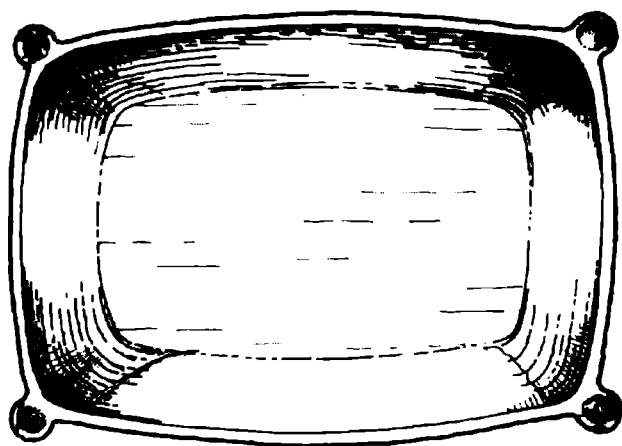
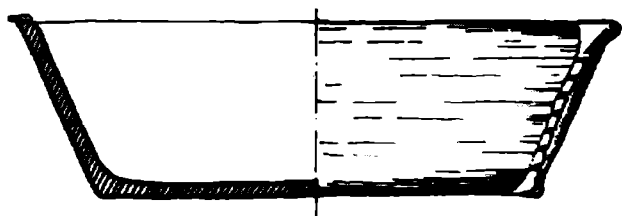
Planșa 25.

Planșa 26.

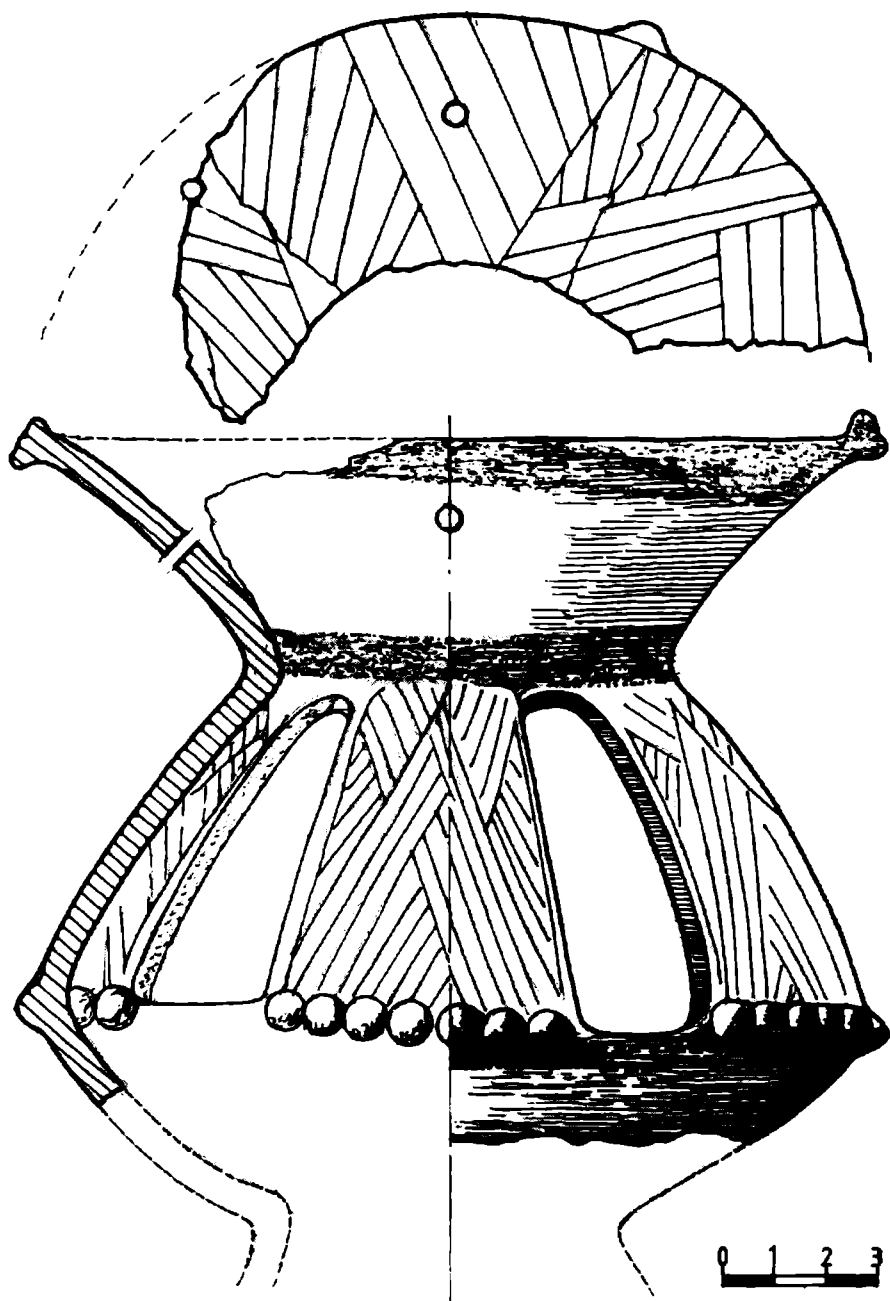

Planșa 27.

0 1 2 3 4 5 cm

Planșa 28.

Materialul osteologic luat în discuție provine dintr-o groapă neolitică târzie și cumulează 403 oase. Având în vedere bogatul inventar arheologic conținut de complex, autorul săpăturii¹ atribuie o funcție rituală gropii. Acesta a fost unul din motivele care ne-au determinat să analizăm și să publicăm resturile faunistice colectate din complex. Eșantionul realizat este numeros, conținând oase de la cinci mamifere domestice, trei sălbatice, reptile și moluște (tab. 1). Oasele sunt fragmentate, mai puțin cele provenite de la un individ de *Bos taurus*, ce are legătură direct cu caracterul ritual al complexului. La o privire superficială materialul îmbracă aspectul unor deșeuri menajere. O detaliere a distribuției oaselor pe specii, indivizi, regiuni anatomice schimbă datele problemei. Practic, un singur individ (un mascul de vită domestică) se leagă clar de contextul arheologic ritual intuit de arheolog, cu cele 52 vase întregi, altărașe, obiecte de piatră șlefuită, etc.². Restul materialului faunistic, extrem de eterogen ca distribuție pe specii și regiuni corporale, credem, că a reprezentat material de umplură al gropii. Doar așa s-ar explica prezența unor oase întâlnite frecvent în gropile de deșeuri menajere: o ulnă de câine, un fragment plastron de broască țestoasă, cochilii de melci, valve de scoici.

Din groapa mormântului M₁ ce a intersectat-o pe cea a complexului provin câteva oase relativ întregi care au aparținut unui copil și care s-au amestecat cu resturile de faună.

DESCRIEREA MATERIALULUI PE SPECII

Vita domestică (*Bos taurus* L.) însumează 107 fragmente provenind de la minimum patru indivizi, cu următoarele vârste de tăiere: primul în jur de 8-12 luni, al doilea pe la 16-17 luni, al treilea pe la 24-26 luni și ultimul pe la 5-6 ani.

Distribuția materialului pe specii

Tabel 1

Specia	Fragm.	%	NMI ^x	%
<i>Bos taurus</i>	107	26,5	4	26,6
<i>Sus scrofa</i> dom.	38	9,4	3	20
<i>Ovis/Capra</i>	22	5,4	2	13,3
<i>Canis familiaris</i>	1	0,2	1	6,6
TOTAL DOMESTICE	168	41,6	10	66,6
<i>Cervus elaphus</i>	17	4,2	2	13,3
<i>Sus scrofa</i> ferr.	18	4,4	2	13,3
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,2	1	6,6
TOTAL SĂLBATICE	36	8,9	5	33,3
DETERMINABILE	204	50,6	15	100
Coaste <i>Bos</i> : <i>Cervus</i>	140	34,7		
Coaste porcine	20	4,9		
Așchii	30	7,4		
MAMIFERE	394	97,7		
REPTILE	1	0,2		

¹ Autorul săpăturii, Neța Iercoșan căruii îi mulțumim pentru materialul oferit spre cercetare și publicare.

² Informația arheologică aferentă a fost oferită de autorul cercetării complexului în cauză.

MOLUSTE	8	1,8		
TOTAL EȘANTION	403	100		

*NMI - Număr minim de indivizi

Distribuția oaselor celor patru indivizi pe regiuni anatomice indică următoarea situație. Doar oasele unuia din cei patru indivizi, este vorba de cel sacrificat pe la 5-6 ani s-ar preta unor conexiuni anatomice. De la animalul respectiv provin un număr de aproximativ 25 oase, mai mult sau mai puțin întregi, notate în tabelul doi cu asterisc. Astfel, din omoplați se păstrează două treimi din cel drept și jumătate din cel stâng. Perechea de humerusuri este tăiată la nivel de diafize, păstrându-se jumătățile distale, radiusul proximal drept și ulna sunt prezente, lipsind omologii lor. Prin urmare, din membrul anterior drept și stâng s-au luat părți incluzând omoplatul până la nivel de metacarpe. Așadar, regiunea autopodului lipsește de ambele părți. Din membrele posterioare s-au determinat doar fragmente dispartate de femur, tibie, rotula stângă, perechea de calcaneu și astragale și numeroase falange I, II, III. Din scheletul cefalic s-a găsit cornul drept secționat deasupra bazei, porțiuni din frontalul stâng, marginea orbitei de aceeași parte, crestele pterigoidiene, meatul acustic drept, maxila stângă. Din mandibulă s-a păstrat jumătatea anterioară a ramului drept. Din coloana cervicală nu s-a determinat nici o vertebră (în lipsa lor), existând, în schimb foarte multe fragmente de coaste. Fie că provin și de la ceilalți indivizi, fie că pot aparține și cerbului, e mai greu de spus.

Dacă luăm în considerare o serie de fragmente ce lipsesc, fie de la craniu, fie din regiunile distale ale membrelor (posibil să nu fi fost recoltate) am putea stabili că: au fost utilizate (depuse în scop ritual, dacă ne referim la această funcție a complexului și nu alta) părți din membre și craniu (posibil întreg). Oasele respective provin de la un animal de talie mare (un mascul de vîtă domestică). Printre oasele celorlalți indivizi s-a mai identificat un alt mascul (cel în jur de doi ani), pentru restul animalelor neputându-se preciza sexul, având în vedere stadiul subadult când au fost sacrificate.

Porcul domestic (*Sus scrofa domestica* L.)

Materialul său cuprinde 38 oase aparținând la două animale tăiate la 1-1,5 ani și unul sub un an. Eșantionul speciei oferă o distribuție aleatorie pe regiuni scheletice, fără a se fi sesizat vreo conexiune anatomică demnă de semnalat. Oasele sunt foarte fragmentate, unele poartă urmele contactului cu focul; ele îmbracă aspectul unor deșeuri menajere tipice. Probabil au constituit material de umplutură al gropii.

Oaia și capra (*Ovis aries* L., *Capra hircus* L.)

Ovicaprinelor le revin 22 oase aparținând la două exemplare sacrificate după cum urmează: unul între 1,5-2 luni și celălalt între 1-2 ani. Primul este un miel și celălalt este o capră. De la acest animal provine și un corn de tip "aegagrus" cu următoarele dimensiuni: diametru mare bază 32; diametrul mic bază 22 mm. De la același individ mai provin: un omoplat cu lățimea col. 19,5; lungime articulație 31; un humerus cu lățimea distală 29; DAP distal 26.

Dintre speciile sălbatice mistretul (*Sus scrofa ferrus* L.) a furnizat 18 oase de la doi indivizi maturi, de talie mare.

PIESA -----VARIABILITATEA

COARNE

- Diametru mare bază	73
- Diametru mic bază	52
- Circumferința	205

MAXILA

- P ³ - M ³	150
- P ² - P ⁴	60
- M ¹ - M ³	90
- Lg. M ³	34

MANDIBULA

- Lg. M ³	42
----------------------	----

SCAPULA

- Lt. Col.	57,5;	58	60
- Lg. Articulație	79;	79	74
- Diametru cavitate	63;	62,5	59

HUMERUS

- Lt. Trohlee	82;	82,5
- Lt. Distală	90;	90
- DAP distal	86,5;	87

RADIUS

- Lt. Proximală	90	74
- DAP proximal	46	59

TIBIA

- Lt. Distală	78
- DAP distal	56

CALCANEU

- Lg. Maximă	141;	142
- Lt. Maximă	54	56
		59

ASTRAGAL

- Lg. Laterală	77	76	73
- Lg. Medială	68	70	66
- Lt. Maximă	49	47	46

PH I anterior

- Lg. Maximă	64	64	63	62	59
- Lt. Proximală	33	33	33	-	35 31

PH I posterior

- Lg. Maximă	67	68	74
- Lt. Prox.	32	32	37

PH II

- Lg. Max.	42	42	43	43	43 47
- Lt. Prox.	29	31	31	31	34 37

PH III

- Lg. Max.	78	78	79	81	82 69
------------	----	----	----	----	-------

METATARS

- Lt. Proximală					53,5
- DAP proximal					50
- Lt. Distală				50;48;49	
- DAP distal				49;35;34	

Materialul cerbului (Cervus elaphus L) se reduce la 17 oase provenind de la un animal vânat când avea 1,5-2 ani și altul ce a depășit stadiul adult. De la căprior (Capreolus capreolus L) s-a păstrat un craniu de femelă relativ întreg. Sunt prezente frontalele și regiunea parieto-occipitală, regiunea anterioară și viscerocraniul lipsind. În regiunea

anterioară a frontalelor există urme de contact cu focul. Neurocraniul este decupat la baza sa pentru a se extrage creierul. Piesa prezintă următoarele dimensionări:

Lt. Maximă frontală	84 mm
Lt. Minimă parietal	30
Lg. Frontal	64
Lg. Mediană frontală	126
Lt. Maximă neurocraniu	63,5
Bregma - Akrocranium	62

STRUCTURA FIZICĂ A POPULAȚIEI DE BOVINE

Materialul speciei a oferit numeroase dimensionări ce permit unele aprecieri asupra populației de bovine exploatate de către comunitatea respectivă. Oasele provenite de la individul mascul prezintă parametrii dimensionali aflați la limita inferioară de variație a femelelor de bour din Câmpia Panonică, mai exact din arealul așezărilor Lengyel³. Unele date luate disparat ar putea fi atribuite bourului, ex.: radiusul proximal, tibia distală, astragalele (tab. 2). Având în vedere, totuși, faptul că aceste piese aparțin unui animal de la care provine un proces cornular ce îmbracă doar caractere primigenoide, fără a-i aparține în totalitate, pledăm pentru atribuirea propusă - aceea la un animal domestic. Oricum, componenta sălbatică își va fi pus puternic amprenta. Fie că avem de-a face cu produsul unui metisaj accidental (voit?), fie că masivitatea respectivă era o caracteristică a populației respective. În lipsa unui eșantion mai numeros rămânem în domeniul ipotezelor. În general, datele metrice se racordează celor de la Szarvas (grupul Szakalhat)⁴, din aria culturii Lengyel⁵, Iclod⁶.

Pentru moment, deși redus, acest eșantion aduce unele informații despre fauna neolitică târzie dintr-o regiune puțin cercetată din punct de vedere faunistic, nord-vestul țării, în măsura în care cercetările vor continua.

*Faunal remains of a late neolithic pit from
Carei - Cozard (G₂), Satu Mare county
(Summary)*

In a ritual pit excavated in 1991; 1994 at Carei - Cozard (North-West of Romania), a small interesting animal bone sample, about 403 fragments were unearthed. The faunal assemblage is interesting for some reasons:

1. It provides some information about the wild and domestic species of a region less analysed from this point of view.
2. In its earlier phases it had a ritual function. For ritual deposit were used parts of a mature bull (*Bos taurus*). There were preferred the head and the legs (the meaty regions, especially). In the later phases the pit was maybe used as a garbage pit. Bones from many species and individuals were identified (tab.1).
3. The domestic animals were of rather small size, a local domestication is possible in case of cattle.

³ S. Bökönyi, în *JanPannMúzÉvk.*, 1960, Pécs, 1961, p. 85-133.

⁴ S. Bökönyi, in *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei*, 1986-1987, p. 95-100.

⁵ S. Bökönyi, in *JanPannMúzÉvk.*, 1961, Pécs, 1962, p. 91-104.

⁶ G. El Susi, în *Acta Musei Napocensis*, 26-30/I, 1989-1993, p. 187-204.

Alcătuirea colecțiilor "Kovács" aparține preotului reformat Kovács Gyula din satul Berea, care s-a stabilit în această localitate în anul 1951 și probabil îndemnat de medicul Andrassy Ernő de la Valea lui Mihai a început să se intereseze de vestigiile arheologice din raza comunelor Ciumești - Berea, Sanislău, Foieni. Din hotarul acestor comune a identificat pe teren în jur de 100 situri arheologice de la epoca mezolitică și până la epoca feudalismului dezvoltat. Numărul obiectelor adunate (sunt culese însă mii și mii de deșeuri de obsidiană) se ridică la circa 20.000, din care o bună parte a fost în anul 1961 achiziționată de Muzeul din Baia Mare¹, o mică colecție formată din 660 de obiecte a ajuns în Muzeul din Carei (cumpărată în anul 1967)², iar restul colecției a fost achiziționată în anul 1977 de Muzeul Județean din Satu Mare³. După anul 1960 în hotarul acestor comune agricultura a devenit mecanizată, iar în urma arăturilor de toamnă și de primăvară plugul tras de tractor pătrunzând în sol până la 0,30 - 0,40 metri a bulversat serios depunerile arheologice din antichitate. Preotul Kovács Gyula a vizitat regulat punctele de hotar cu vestigii arheologice și a adunat tot materialul găsit după arătură, iar de la caz la caz a executat și mici săpături de salvare, în special la nisipăriile și lutăriile din zonă.

Cu regret constat însă atât pe baza materialului studiat cât și pe baza discuțiilor purtate cu ani în urmă cu acest colecționar că însemnările în legătură cu acest material arheologic atât de bogat și foarte important din punct de vedere științific sunt foarte lacunare, ele se rezumă deseori la mici constatări privind lotul achiziționat. Din păcate autorul colecției n-a publicat nimic din această colecție, nici măcar la nivelul ziarelor locale. Trebuie să menționez la fel că preotul Kovács Gyula a avut cunoștințe serioase privind domeniul descoperirilor arheologice, a studiat o serioasă bibliografie de specialitate, a devenit un arheolog-autodidact, iar la nivelul anilor 1960 - 1970 a determinat relativ corect, din punct de vedere cronologic și cultural materialul arheologic (etichetele care se mai păstrează atestă această constatare a noastră).

Pe baza informațiilor primite de la preotul Kovács au fost începute marile campanii de săpături arheologice între anii 1962 - 1965 în hotarele comunei Ciumești. Săpăturile de la Ciumești II au cuprins o suprafață de 30 m², iar cele de la Berea I de 76,5 m², Berea IX de 10 m² și de la Berea XVI tot 10 m² (acestea au fost primele cercetări sistematice executate) (Păunescu, 1964, 322). Cercetările efectuate au vizat o serie de așezări neolitice (Comșa, 1971, 31 - 43; Comșa, 1972 - 1973, 39 - 49); o necropolă de la începutul epocii bronzului (Ordentlich, Kacsó, 1970, 49 - 63); o necropolă celtică de la Ciumești I (Moara); așezarea celtică de la Ciumești - IIb - Bostănărie (Tökös); așezarea celto - indigenă de la Berea Bodzás (XXI) și altele (Zirra, 1968, 1980, 39 - 64).

Identificarea pe teren a materialului arheologic colecționat a necesitat o muncă de cercetare de peste un deceniu, fiindcă azi nu mai apare dispersarea naturală a urmelor de locuire (gropi, locuințe, extinderea așezărilor și a diferitelor situri). Multe descoperiri provin din morminte care în lipsa datelor și contextelor de descoperire greu se pot reconstitui. Munca noastră este îngreunată și prin faptul că din diferitele puncte de hotar

¹ Colecția "Kovács" achiziționată de Muzeul din Baia Mare nr. inv. 438 - 12.562, anul 1961. La această colecție mai aparțin materialele de la Curtuișeni, 12.972 - 12.994; Sanislău, 1996; Foieni, 12.997, 13.020; Valea lui Mihai 13.021 - 13.057.

² Colecția "Kovács" achiziționată de Muzeul din Carei nr. inv. 613 - 1276, anul 1967.

³ Colecția "Kovács" achiziționată de Muzeul din Satu Mare nr. inv. 30.463 - 31.439, anul 1977.

menționate, uneori cu extindere mare, provin materiale arheologice foarte variate din punct de vedere cronologic și cultural. Azi, cu toate greutățile întâmpinate aproape 90% din siturile semnalate în colecție au fost identificate pe teren. Va urma ca unele situri să fie verificate prin săpături și sondaje și apoi valorificarea științifică a colecției în ansamblul ei (toate cele trei împreună).

În continuare dorim să prezentăm câteva obiecte ceramice deosebite din această colecție, în special din lotul achiziționat de Muzeul Județean Satu Mare în anul 1977:

1. Un vas mic de culoare brun-cenușie în exterior și brun-cărmizie în interior, lucrat din pastă frământată cu prundiș mărunț. Vasul are o formă de butoiș cu buza ușor evazată, gâtul scund, perforat simetric în două locuri pentru suspendat. Dimensiuni : $\hat{h}=10$ cm; d.g.=7,8 cm; d.f.=6 cm; d. max.=12,2 cm (fig. 1/1). Vasul a fost descoperit la Ciumești - Téglavető (Cărmidărie), în mod sigur face parte din colecția "Kovács", dar din neglijență a fost scos din pachetul inițial, fără să fie trecut și marcat pe el nr. de inventar (fig. 1/1). Punctul Ciumești "Cărmidărie" (C VII) se află la capătul satului spre localitatea Marna, lângă drumul de câmp care se duce spre podul Sânpaul. Din acest punct provin materiale arheologice care se încadrează cronologic în eneoliticul târziu (?) sau mai degrabă în perioada de trecere spre epoca bronzului (ultima fază a epocii cuprului) și descoperiri din epoca Latene (celtice). Vasul nu are analogii din descoperirile din nord-vestul Transilvaniei; vase similare se cunosc la est de Carpați, în lumea din stepă de la nordul Mării Negre (Nehaev, 1992, pl. 8/7). Vasul după formă, pastă și sistemul de suspendare, cultural se încadrează în eneoliticul târziu sau eventual în cultura Baden. Fără cunoașterea contextului de descoperire (nu știm nici măcar din care pachet a fost scos, cu ce materiale a fost asociat) o încadrare cronologică și culturală mai strânsă nu este posibilă.
2. Un vas miniatural a fost descoperit la Ciumești-Legelő kút (Fântâna pășunii C.III); are o formă de pâlnie, de culoare cărmiziu-roșiatică (slip) și cenușie în miez, lucrată într-o pastă foarte bine frământată, având pereții subțiri (2 - 3 mm). Vasul este perforat sub buza cu șapte găuri, în mijloc este prevăzut cu patru proeminente la fel găurite, iar fundul se termină în formă de pâlnie, similar găurit (fig. 4/1). Dimensiuni: $\hat{h}=4,8$ cm; d.g.=3,5 cm. Vasul face parte dintr-un lot de ceramică inventariat cu nr. 31.146. Un fragment dintr-un vas similar a fost descoperit recent la Pișcolt-Lutărie (Kincsverem), în context clar datat de la începutul neoliticului târziu (fig. 4/3).
3. Din acest punct de hotar mai este menționat un fragment dintr-un vas-biberon notat cu nr. de inventar 31.297 ("csesces edény"). Vasul inițial a avut o culoare cărmizie (angobă), apoi acesta s-a exfoliat și a devenit în bună parte de o culoare cenușie (peretele vasului în secțiune este tot cenușiu). Vasul biberon este fragmentar, tubul de scurgere este rupt, are forma unui borcănaș cu gura lată, folosit probabil pentru hrănirea unui copil sau eventual a unui animal. Dimensiuni g=6,5 cm; $\hat{h}=4,5$ cm; d.f.=3,3 cm; lungimea probabilă a tubului de scurgere era 2,5 cm (fig. 3/1).

În această zonă (C.III) - Legelő-kút (Fântâna pășunii), care se întinde pe o dună de nisip, azi pășune au fost executate și gropi de silozuri (urmele lor s-au mai putut identifica încă în anul 1980) pe teren, de unde provin morminte de înhumăție în poziție chirchită, datate din eneoliticul târziu, cultura Bodrogkeresztúr cu reminiscențe din faza anterioară a eneoliticului (cultura Tiszapolgár) (C. Kacsó, 1969, 49 - 54) precum și un vestit atelier de turnat obiecte de bronzuri (tipare) (T. Bader, 1978, pl. LXIV/21). În colecția Muzeului din Carei se află un vas biberon (nr. inv. 4210) foarte asemănător cu piesa menționată de noi, cu locul de descoperire "Gropi de silozuri" - C. III (fig. 3/2 - 3). Vasul a fost publicat și datat "în eneoliticul timpuriu și aparține culturii Bodrogkeresztúr, ultima perioadă a complexului Tisa" după autor (Iercoșan Neța, 1981- 1982, 35 - 37). Fără să comentăm această încadrare

cronologică a vasului biberon, ținem să menționăm următoarele : cultura Bodrogkeresztúr se încadrează în eneoliticul dezvoltat și nu face parte din complexul Tisa, care își încheie evoluția în faza sa finală, contemporană cu cultura Lengyel târzie (V.M. Konoplea, 1990, 4 - 17), Herpály (Raczky, 1988, fig. 37), Csöszhalom (Raczky și col. 1997, 34 - 41).

După observațiile făcute pe teren, în punctul C. III, în urma destelenirii pășunii a fost deranjată o vastă așezare neolitică, probabil cu două nivele de locuire (din faze evolutive diferite), fapt constatat pe baza materialului arheologic adunat de Kovács Gyula (nr. inv. 30.554 - 30.561, 30.793 - 30.803, 30.530 - 30.553 (material litic) și 31.141 - 31.146 (fragmente ceramice), 30.463 - 30.468 (topoare de piatră). De la C. III mai cunoaștem fragmente ceramice din cultura Baden și altele din epoca bronzului timpuriu (faza Sanislău) cu nr. inv. 31.166 - 31.167, 31.219 - 31.245, 31.289, precum și un vârf de sulită (?) din bronz în formă de frunză, care se leagă probabil de depozitul de tipare datat în Hallstatt A₁. Tot din acest punct de hotar mai este menționată și o figurină zoomorfă cu nr. inv. 31.141 (deocamdată n-a fost identificată în depozitul muzeului), care se leagă tot de descoperirile neolitice (fig. 4/2).

În acest fel, la C. III a existat inițial o așezare vastă din epoca neolitică cu mult mai multe nivele de locuire (cel puțin două) în care au fost săpate mormintele din epoca eneolitică, peste ele se depune o așezare din perioada de tranziție (cultura Baden), suprapusă de alta din epoca bronzului târziu sau Hallstatt timpuriu la care se leagă "depozitul", poate atelierul de turnat obiecte de bronzuri. Ambele vase de tip biberon după pastă, formă (asemenea forme nu sunt cunoscute din descoperirile de tip Bodrogkeresztúr), vasul miniatural în formă de pâlnie, precum și figurina zoomorfă se leagă de prima depunere din acest punct de hotar al Ciumeștiului C. III și se pot încadra cronologic la sfârșitul neoliticului mijlociu, iar cultural se încadrează în grupul Pișcolt, faza a doua (finală) fiind în strânsă legătură cu descoperirile similare din nord-vestul Transilvaniei (Németi, 1986 - 1987, 15 - 61), nord-estul Ungariei (Kurucz, 1994, 125 - 130), din Ucraina subcarpatică (Potushniak, 1997, 35 - 41).

4. În continuare dorim să ne oprim asupra unui fragment de idol, care face parte tot din colecția "Kovács", având nr. inv. 31.193 (Muzeul din Satu Mare), descoperit la Berea "Nyulvár-Cetatea Iepurelui" - B. XIII. Fragmentul reprezintă partea superioară a unei statuete din lut, de tipul cu cap mobil, de culoare cenușie la umeri, cărămizie-roșiatică pe piept și cenușie la spate. Dimensiuni : lățimea la umeri=7,8 cm; înălțimea fragmentului= 4 cm; grosimea= 2 cm (fig 1/2). În partea superioară (între umeri) este găurită vertical pentru fixarea capului "mobil", pe piept se văd clar sâni reliefati, deci aparține unei statuete feminine. Analogii pentru acest tip de idol apar de obicei în cultura Baden, descoperiri similare se cunosc la Sălacea "Dealul Vida" (Roman, Németi, 1978, pl. 44/3 a,b; 4 a,b), dar mai rar apare și în cultura Cernavodă III (Dumitrescu, 1974, fig. 289/4). O statueta similară se cunoaște de la Vinča tot din context de cultură Baden (Tasić, 1995, pl. XIX/4, 7; fig. 45/1,6 - 7). De la punctul de hotar B. XIII sunt adunate fragmente ceramice specifice culturii Baden cu nr. inv. 10.050 - 10.055 din Muzeul Baia Mare, precum și cu nr. inv. 31.170 din Muzeul Satu Mare. Sondajele de verificare executate de T. Bader (1973) și de subsemnatul în 1992 (Németi, 1994 - 1995, 33), indică existența aici a unei așezări din perioada de tranziție (ultima fază a epocii cuprului) aparținând culturii Baden (fig. 2/1 - 2). Pe baza sondajelor de verificare din anul 1992 la B. XIII, putem stabili următoarea succesiune a depunerilor arheologice; prima depunere aparține culturii Baden, suprapusă de o așezare din epoca bronzului timpuriu, cultura Nyírség (Bader, 1978, 30; Németi, 1994 - 1995, 33 - 38) și de o așezare din epoca Latène (celtică).

Colecția "Kovács" (toate cele trei) reprezintă un interes deosebit pentru cercetarea arheologică din nord-vestul Transilvaniei, iar prelucrarea și publicarea ei ar fi mai mult ca o stringentă necesitate (fig. 5). Prima schiță despre hotarul comunei Ciumești a fost realizată cu ocazia achiziționării unei părți însemnate a colecției de către Muzeul din Baia Mare - 1961. Această schiță topografică ulterior a suferit modificări și precizări, dar punctele notate cu cifre romane împreună cu inițialele celor două localități, credem că sunt foarte importante pentru valorificarea științifică a colecției și trebuie să fie păstrate.

Ciumești - Csomaköz

- C. I. = Malomháta (Moara sau ferma - fosta "Grajduri" C. A. P.)
- C. IIa = Legelő (Pășunea).
- C. IIb = Tökös (Bostănărie).
- C. III = Legelő kút / Silógödörök (La Silozuri).
- C. IV = Csomaközi régi szőlők (Via veche din Ciumești).
- C. V = Legelő sarok (Colțul pășunii).
- C. VI = Nagylapos (O dună de nisip plată, alungită).
- C. VII = Csomaközi vályogvető (Lutăria din Ciumești).
- C. VIII = Szent Pál patak hidja (Podul Sânpaul).

Berea - Bere

- B. Ia,b,c,d = Kisrengátja (Stavila mică).
- B. II = Csányi sűrűje (Miriștea lui Csányi).
- B. III = Pupos hegy (Colina cocoșată).
- B. IV = Nagyrengátja (Stavila mare)
- B. V = Libuc hegy (Movila Libuc).
- B. VI = Fényi legelő (Pășunea Foieniului).
- B. VII = Cigány rét (Râțul țiganului).
- B. VIII = Hegyköz (Între movile).
- B. IXa = Sultész tag (Togul lui Sultész).
- B. IXb = Dolláros (Togul dolarului).
- B. X = Sós-kás domb (Colina cu măcriș).
- B. XI = Akasztófa lapos (Platoul acastăului).
- B. XIIa,b= Berei Szőlő (Viile Berei).
- B. XIII = Nyúlvár (Cetatea iepurelui).
- B. IV = Kaplonyi szőlő (Viile Căpleniului).
- B. XV = Kántor tag (Togul cantorului).
- B. XVI = Virágkert (Grădina florilor).
- B. XVII = Török folyás (Pârâul turcului).
- B. XVIII= Berei vályogvető (Lutăria din Berea).
- B. XIX = Szentgyörgy tag (Togul lui Sf. Gheorghe).
- B. XX = Zsidó tag (Togul evreului).
- B. XXI= Bodzás (La soci).
- C.

BIBLIOGRAFIE

COMȘA E.

1963 - *K vaprosu o periodizatii neoliticeskih kultur na severo-zapadi RNP, în Dacia*, N.S.VII, 477-484.

1973 - *Über das Neolithikum in Westrumänien*, în *ActaAnArch*, XIV, 1971, 31 - 43.

1972 - 1973 - *Quelques problèmes concernant la civilisation de Ciumești*, în *AAC*, XIII, 39 - 49.

BADER T.

1978 - *Epoca Bronzului în nord-vestu Transilvaniei. Cultură pretracică și tracică*, București, 246.

DUMITRESCU VL.

1974 - *Arta preistorică în România*, București, 1974.

IERCOȘAN N.

1981 - 1982 - *Un vas biberon descoperit la Ciumești*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, 35 - 37.

KACSÓ C.

1969 - *Morminte din perioada de tranziție spre epoca bronzului de la Ciumești*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, I, 49 - 56.

KONOPLEA V.M.

1990 - *Lengelskaia Kultura*, în *Arheologia Prikarpatia, Volhinia i Zakarpattia*, Kiev, 1990.

KURUCZ K.

1994 - *Újkőkori sírok Tiszavasvári határából*, în *A kőkortól a középkorig*, Szeged, 1994.

NEHAEV A.A.

1992 - *Domaikopskaia kultura a severnovo Kavkaza*, în *Arheologii ceskie vesti*, I, 1992.

NÉMETI J.

1986-1987 - *Descoperiri din neoliticul târziu în valea Crasnei*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, 15-61.

ORDENTLICH I., KACSÓ C.

1970 - *Cimitirul din epoca bronzului de la Ciumești (jud. Satu Mare)*, în *SCIV*, 21, 1970, 1, 49 - 63.

PĂUNESCU AL.

1964 - *Cu privire la perioada de sfârșit a epipaleoliticului în nord-vestul și nord-estul României și unele persistențe ale lui în neoliticul vechi*, în *SCIV*, 15, 1964, 3.

POTUSHNIAK M.

1995 - *Deiaki naslidki gosliediennaia serehdnoneoliticinogo saru na bagatosarovanna pasilenni za Zastovul Kovo-Domb u Zakárpatti*, în *Problemi Arheologii Shidnik Karpat*, Ujgorod, 55 - 66.

1997 - *Some results of research on the Middle Neolithic layer from a multilevel settlement near the village of Zastove (Zapszony-Kovadomb)*, in the *Carpathian Ukraine*, în *JAM Évkönyv*, 1995 - 1996, Nyíregyháza, 1997.

ROMAN P., NÉMETI J.

1978 - *Cultura Baden în România*, București, 1978.

RACZKY P.

1988 - *A Tiszavidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és a Égeikummal a neolitikum, rézkor időszakában*, Szolnok, 1988.

RACZKY P., ANDERS ALEXANDRA, NAGY EMESE, KURUCZ K., HAJDÚ ZSIGMOND, WALTER MEIER-AREND.

1997 - *Polgár - Csőszhalom dűlő*, în *Utak a múltba*, Az M3 autópálya régészeti leletmentései, Budapest, 1997.

TASIĆ N.

1995 - *Eneolithic cultures of Central and West Balcans*, Belgrad, 1995.

ZIRRA VL.

1967 - *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, f.a., 1967.

1980 - *Locuiri din a doua epocă a fierului în nord-vestul României /Așezarea contemporană a cimitirului Latène de la Ciumești și habitatul indigen de la Berea, jud. Satu Mare*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, IV, 1980, 31 - 83.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1/1 - Ciumești-Lutărie, C. VII, vas; 2 - Fragment idol de tip cu cap "mobil", Berea "Cetatea Iepurelui", B. XIII.

Fig. 2 - Fragmente ceramice din cultura Baden - Berea XIII.

Fig. 3 - Vase-biberon, Ciumești, Pășuna Fântânii C. III.

Fig. 4/1 - Vas miniatural de la C. III; 2 - Figurina zoomorfă - C. III; 3 - Vas miniatural de la Pișcolt Lutărie.

Fig. 5 - Schița hotarului Ciumești-Berea întocmită în anul 1961 de Elena Kovács.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1/1 - Ciumești-Lutărie, C. VII, Clay-pit, vase : Fragment of an idol - Berea "Cetatea Iepurelui", B. XIII.

Fig. 2 - Fragments of pottery from the Baden Culture.

Fig. 3/1- 3 - Vases for feeding babies - Ciumești, Pășuna Fântânii C. III.

Fig. 4/1 - Miniature vase - C. III; 2 little zoomorph statue C. III; Miniature vase Pișcolt Lutărie (Clay pit).

Fig. 5. The map of Ciumești-Berea, 1961, made by Elena Kovács.

*Some appreciations about the
Kovács collections
(Summary)*

The three "Kovács" collections, which were bought by the Museum from Baia Mare 1961, by the Museum from Carei 1967 and by the Museum from Satu Mare 1977, were collected by Gyula Kovács, the Calvinist priest of Berea village between 1951 - 1977. The "Kovács" collection bought by the Museum from Baia Mare nr. inv. 438 - 12.562, in 1961. To this collection also belong the finds from Curtuiuşeni, 12.972 - 12.994; Sanislău, 996; Foieni, 12.997, 13.020; Valea lui Mihai 13.021 - 13.057. The "Kovács" collection bought by the Museum from Carei nr. inv. 613 - 1276, in 1967 and by the Museum from Museum Satu Mare nr. inv. 30.463 - 31.439, in 1977.

During this period of time there were identified about 100 archeological settlements and there were gathered almost 20.000 finds dated from different ages, from the Mezolithic Age to the Middle Feudal Age. All these finds were discovered on the fields of Ciumeşti, Berea, Sanislău, Foieni and Vişoara villages or at some far localities as Curtuiuşeni, Valea lui Mihai.

These collection impelled the archeological discoveries in the region of Sanislău village between 1962 - 1967, but the "Kovács" collections on the whole was not analysed from a scientific point of view through it had great importance in the archeological discoveries of the North-Western part of Transylvania.

The analyse of Kovács collection is difficult because there is not enough description about the finds. After ten years of archeological activities in the region of Sanislău village I could identify 90% of the places where the finds were located by Kovács Gyula.

We have continue the excavations for controlling the maintained information as concerns the "Kovács" collections.

Fig. 1.

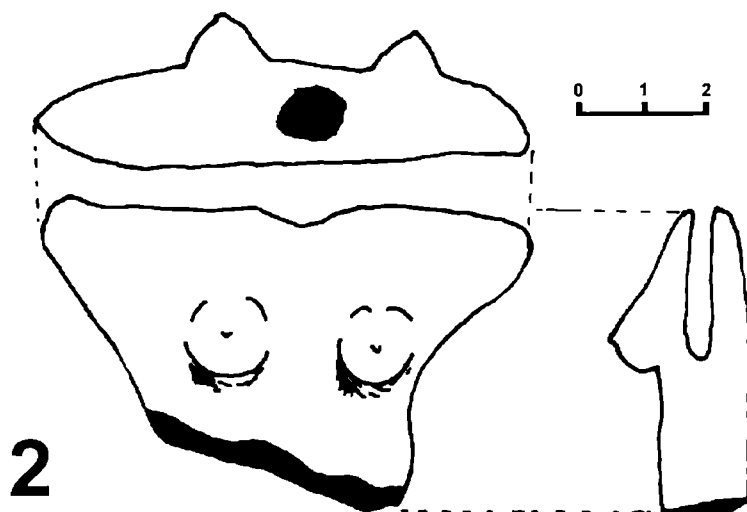
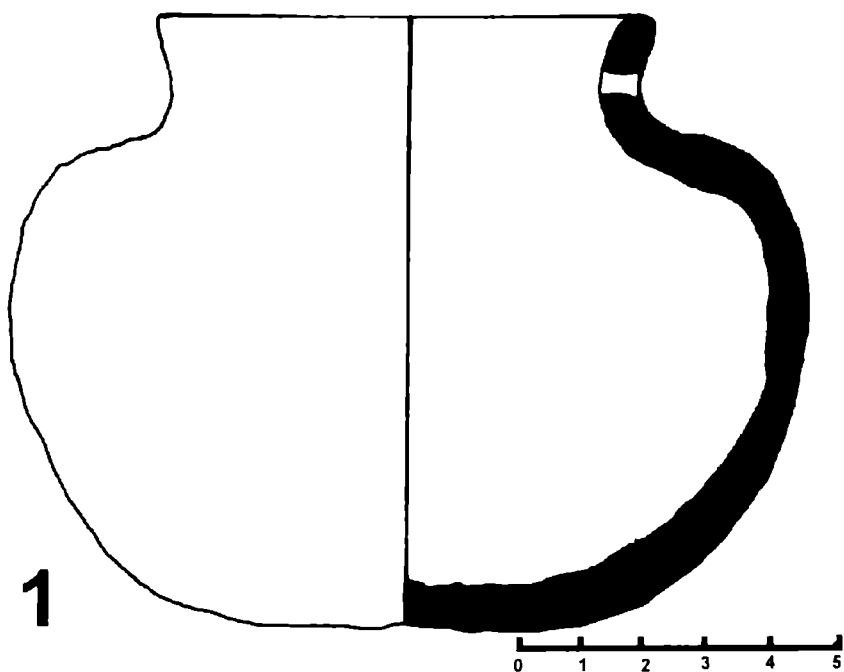
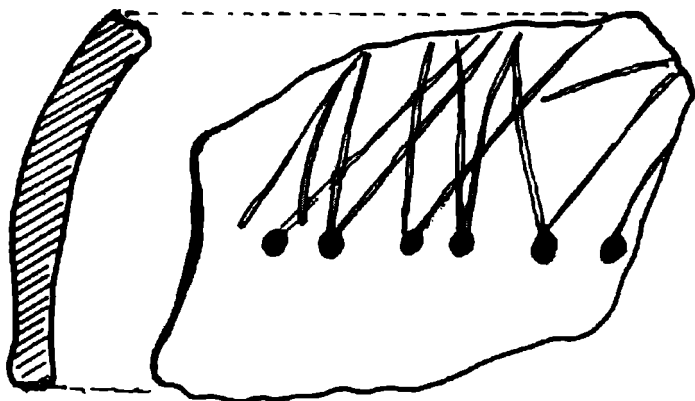
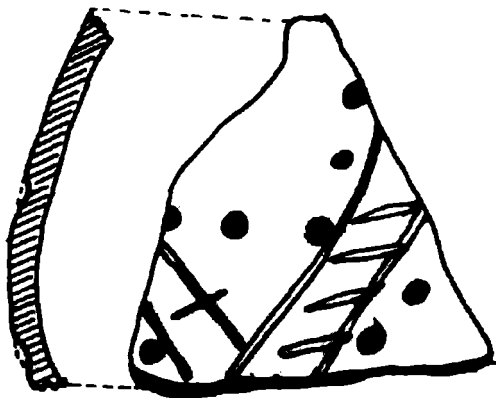

Fig. 2.

1

2

Fig. 3.

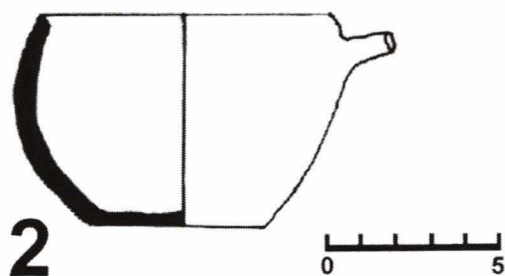
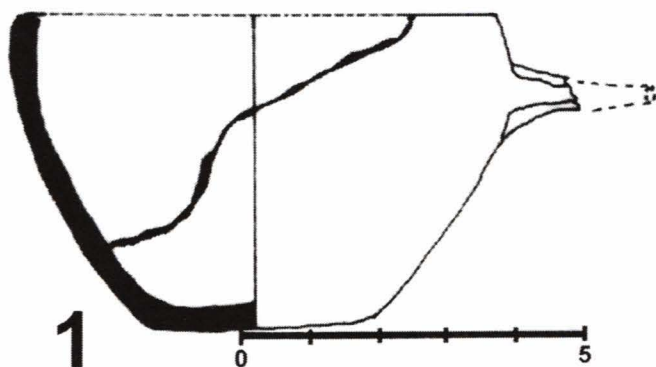
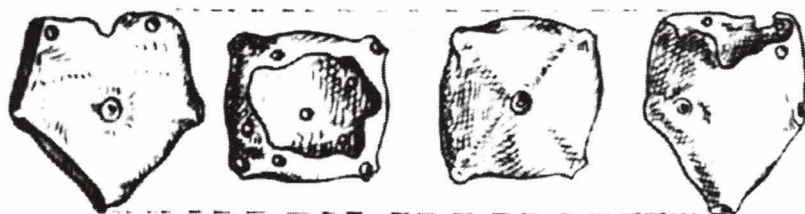
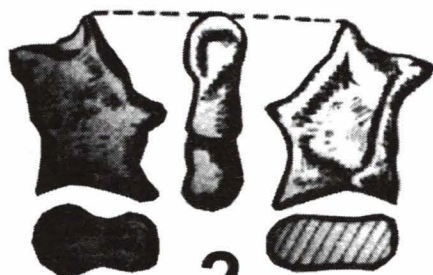

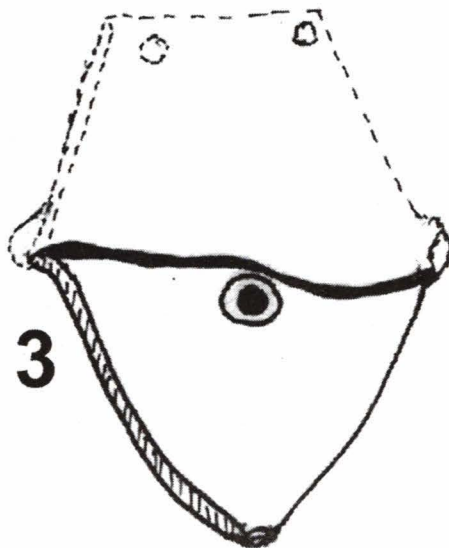
Fig. 4.

1

2

3

*O nouă descoperire aparținând culturii Suciului de Sus
(Așezarea de la Tătărești, jud. Satu Mare)*

Gh. Lăzin,
Speranța Pop

Localitatea Tătărești (com. Viile Satu Mare), se află situată în partea de sud-sud-est a județului Satu Mare (fig. 1) la limita de contact dintre două unități geografice bine distincte: *Câmpia Someșului și Dealurile și Culmea Codrului (Munții Făgetului)*. Prin poziția sa geografică, localitatea se înscrie în zona piemontană a masivului cristalin Culmea Codrului, de fapt o prispă piemontană îngustă, cu aspect colinar, situată la poalele versantului nord-vestic al Culmii Codrului (Munții Făgetului)¹, care fac parte din platforma sălăjeană nordică, fiind totodată cel mai lung dintre horsturile cristaline ce străpung platforma colinară sălăjeană.

În luna august 1997, la Muzeul Județean Satu Mare au fost aduse spre achiziționare² două piese: un topor fragmentar din bronz de tip celt și un fragment dintr-un vas (partea superioară a unei oale) prevăzut cu o toartă. Cele două obiecte au fost găsite incidental cu ocazia unor lucrări agricole în partea de hotar "Dealul Tătăreștilor" sau "Dâmbul tătarilor", cum îi mai zic localnicii. Zona se află situată pe o mică înălțime (152,2 m altitudine) în vestul satului (fig. 2), și la sud de cimitirul actual. Menționăm că din această parte de hotar mai provin fragmente de vase datate în secolele VI-VII³.

O cercetare amănunțită a zonei a permis următoarele constatări:

a. urmele de locuire cele mai numeroase se află pe pantele, foarte line, de sud și sud-est ale platoului, dar ele nu lipsesc nici din zona centrală, cu observația că aici ele sunt mai reduse.

b. materialele rezultate din cercetarea de teren constau exclusiv din ceramică (au fost adunate și bucăți de chirpici).

c. vestigiile cel mai numeroase aparțin epocii bronzului, cultura Suciului de Sus.

d. în afara materialelor din preistorie, sporadic au apărut fragmente de vase databile în secolele: III-IV, VI-VII și XII-XIII.

e. timpul în care s-a efectuat cercetarea de teren a coincis cu executarea lucrărilor agricole de toamnă ceea ce a permis observarea că locuințele sunt de suprafață și se află dispuse într-o anumită ordine de jos în sus. Pe pantele "Dealului Tătăreștilor" se află benzi de pământ de culoare negricioasă cu urme de depuneri și care alternează cu benzi de culoare cenușiu-gălbuie, sterile din punct de vedere arheologic. Fâșiile de sol de culori diferite se află în planul orizontal al înălțimii.

Materialul arheologic (Muzeul Județean Satu Mare, inv. 39002-39020).

¹ V. Mihăilescu, *Dealurile și câmpiile României*, București, 1966, p. 103-104; H. Asvadurov și col., în *Dări de seamă ale ședințelor*. Comitetul geologic, LIII, 1967, p. 357-379; LIV, 1969, p. 291-317; A. Bogdan - M. Călinescu, *Județul Satu Mare*. Institutul de Geografie, Editura Academiei, București, 1976, p. 16, 20-21.

² Piese au intrat în col. Muzeului Județean Satu Mare, inventar: 39002 (fragmentul de topor) și 30003 (fragment de vas).

³ Gh. Lăzin - Maria Hep, *Așezări și descoperiri din sec. V-IX e.n. în județul Satu Mare*, în *SympThrac*, 8, Satu Mare - Carei, 1990, p. 82.

Fragment de celt (fig. 3/1, inv. 39002). Partea superioară a piesei lipsește. Ca tip, se înscrie în cadrul celturilor cu plisc având secțiunea corpului rectangulară⁴. Dimensiuni: lungimea = 6,8 cm; diametrele gurii în interior: 2,8 x 1,8 cm; lățimea tăișului = 3 cm; lățimea la mijloc = 2,6 m; adâncimea găurii de înmănușare = 4,7 cm; greutatea = . Celturi de tipul descoperit la Tătărești sunt prezente în cadrul depozitelor datate în Bronz D din nord-vestul României: Domănești⁵, Beltiug⁶, Bătarci⁷, ele apar însă și ca descoperiri izolate. Datarea lor este asigurată în perioada Bronz D-Hallstatt B⁸.

Ceramica. În lipsa efectuării unor mici sondaje de verificare, ceramica recoltată prin cercetările de teren nu poate oferi, în ciuda relativei sale cantități mari o bază temeinică de lucru, însă prin formele de vase, tehnica de execuție, pastă, motive ornamentale, constituie suficiente argumente în sprijinul încadrării cronologice și culturale a așezării de la Tătărești. Privind execuția vaselor, sunt prezente două categorii: ceramica fină, îngrijit modelată, cu pereții subțiri și ceramica de uz comun, cu pereții groși, lucrată neglijent.

Dintre formele de vase amintim în primul rând ceștile (fig. 4/1 - 4), de culoare negricioasă, gălbuie, brun-roșcată, ornamentate pe corp cu linii oblice incizate (fig. 4/3), sau incizii făcute cu unghia sub buză (fig. 4/4). Alături de cești sunt prezente fragmentele de străchini (fig. 5/2), însă în cantitate redusă, de culoare gălbuie, ornamentate cu caneluri late și oblice.

Cele mai multe recipiente aparțin oalelor de diferite mărimi (fig. 3/2; 5/1; 6/1-3; 7/1-2), ornamentate în unele cazuri pe corp, în partea superioară cu brăuri alveolare simple sau combinate cu striuri sau numai striuri, care acoperă o bună parte din corpul vaselor păstrate. Aceste recipiente au în general buza evazată, sunt de culoare neagră sau cărămizie, îngrijit lucrate în cea mai mare parte și prevăzute cu torți.

Pe baza materialelor prezentate mai sus, cronologic urmele de locuire atribuite epocii bronzului se pot încadra în perioada târzie a acestei epoci în Bronz D, eventual începutul Hallstatt-ului timpuriu. Din punct de vedere cultural, așezarea de pe "Dealul Tătăreștilor" poate fi atribuită Culturii Suciu de Sus, celei de-a treia faze de dezvoltare (perioada clasică, faza Culciu Mare)⁹.

În afară de materialele specifice epocii bronzului, au apărut în cantitate extrem de redusă fragmente de vase din sec. III-IV, lucrate cu roata de culoare gri și negricioasă (un număr de 8 fragmente), câteva din sec. VI-VII (vezi nota 3), și sec. XII-XIII (trei fragmente, de culoare gălbuie, unul ornamentat cu linii incizate simple și cu roțița).

⁴ M. Petrescu-Dâmbovița, în *AISC*, V, 1944-1948, p. 271-275.

⁵ M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien von Ende der Bronzezeit in die mittlere Hallstattzeit*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 177-210.

⁶ M. Petrescu-Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 57-58, pl. 42; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 120, pl. LXXVII.

⁷ M. Macrea - C. Kacsó, *Depozitul de bronzuri de la Bătarci*, în *StCom Satu Mare*, II, 1972, p. 101-112; T. Bader, *Dépôts de l'âge du bronze tardive du nord-ouest de la Transylvanie*, în *Inventaria Archeologica*, Roumanie, fascicule, 6, R. 25a.

⁸ M. Rusu, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 192.

⁹ T. Bader, în *SCIV*, 23, 1970, 4, p. 509-535; idem, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 70-77; 132.

*A new discovery belonging to the culture of Suci de Sus
(The settling of Tătărești, Satu Mare county)
(Summary)*

The authors present a recent discovery from Bronze Age, respectively the settling found within the borders of the locality Tătărești. Starting with an intimation, the research has established that, on "The Hill of Tătărești"(fig. 1-2) there is a rich establishment from the Bronze Age, the Culture of Suci de Sus, the third stage of development, chronologically corresponding to the Bronze D and to the beginning of the early Hallstatt. For the dating, an important clue is a fragment from an axe with a rectangular body in section(fig. 3/1).

The field research has led to the discovery of some traces of living from other periods, too: the third and fourth centuries, the sixth and seventh centuries(note number 3) and the twelfth and thirteenth centuries, but these are sporadic.

The list of illustrations

- Fjg. 1 The map of Satu Mare; the position of Tătărești
- Fig. 2 "The hill of Tătărești" related to Tătărești
- Fig. 3 1 Fragment of an axe 1 piece of a vessel(pot-type)
- Fig. 4 1-4 Fragments of cups
- Fig. 5 Tătărești - fragments of vessels (1- pot; 1-dish)
- Fig. 6 1-3 Pot-type vessels
- Fig. 7 1-2 Fragments of pots ornamented with incision lines.

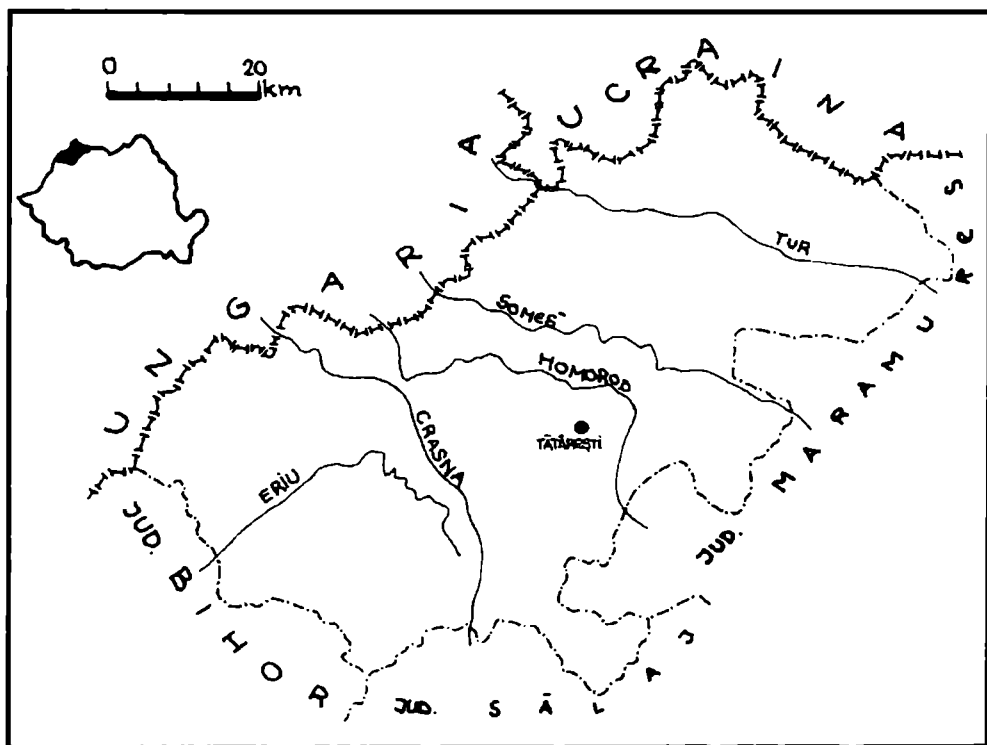

Fig. 1. Harta județului Satu Mare; poziția localității Tătarești

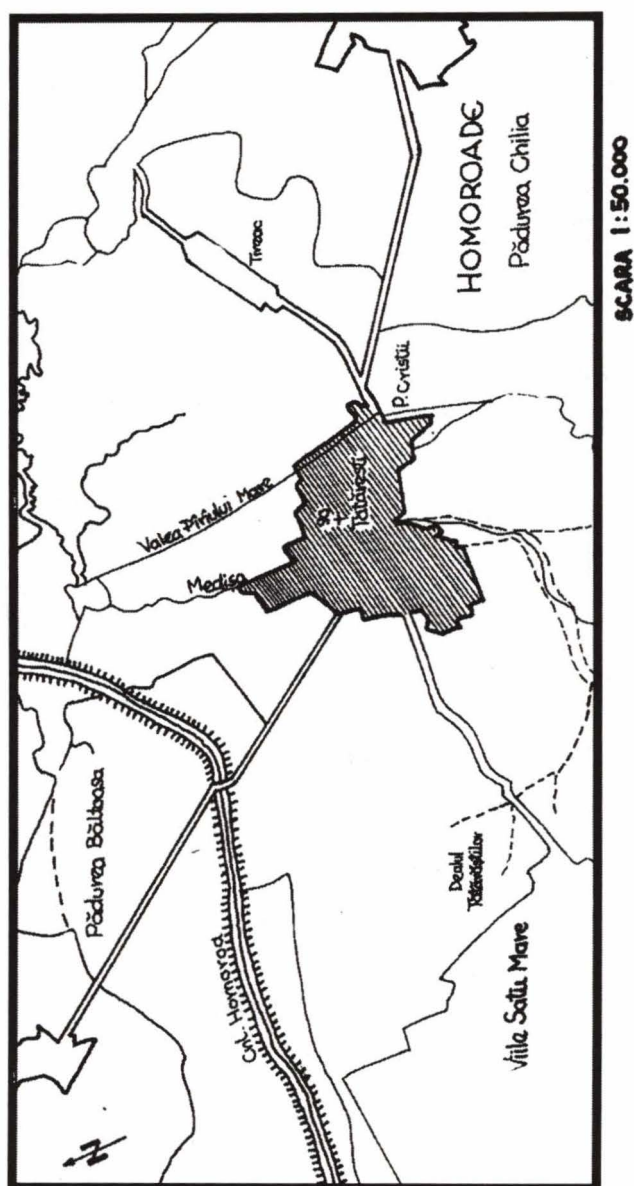

Fig. 2. „Dealul Tătareștilor” în raport cu localitatea Tătarești

Fig. 3.: 1 celt fragmentar; 2 fragment de vas (tip oală)

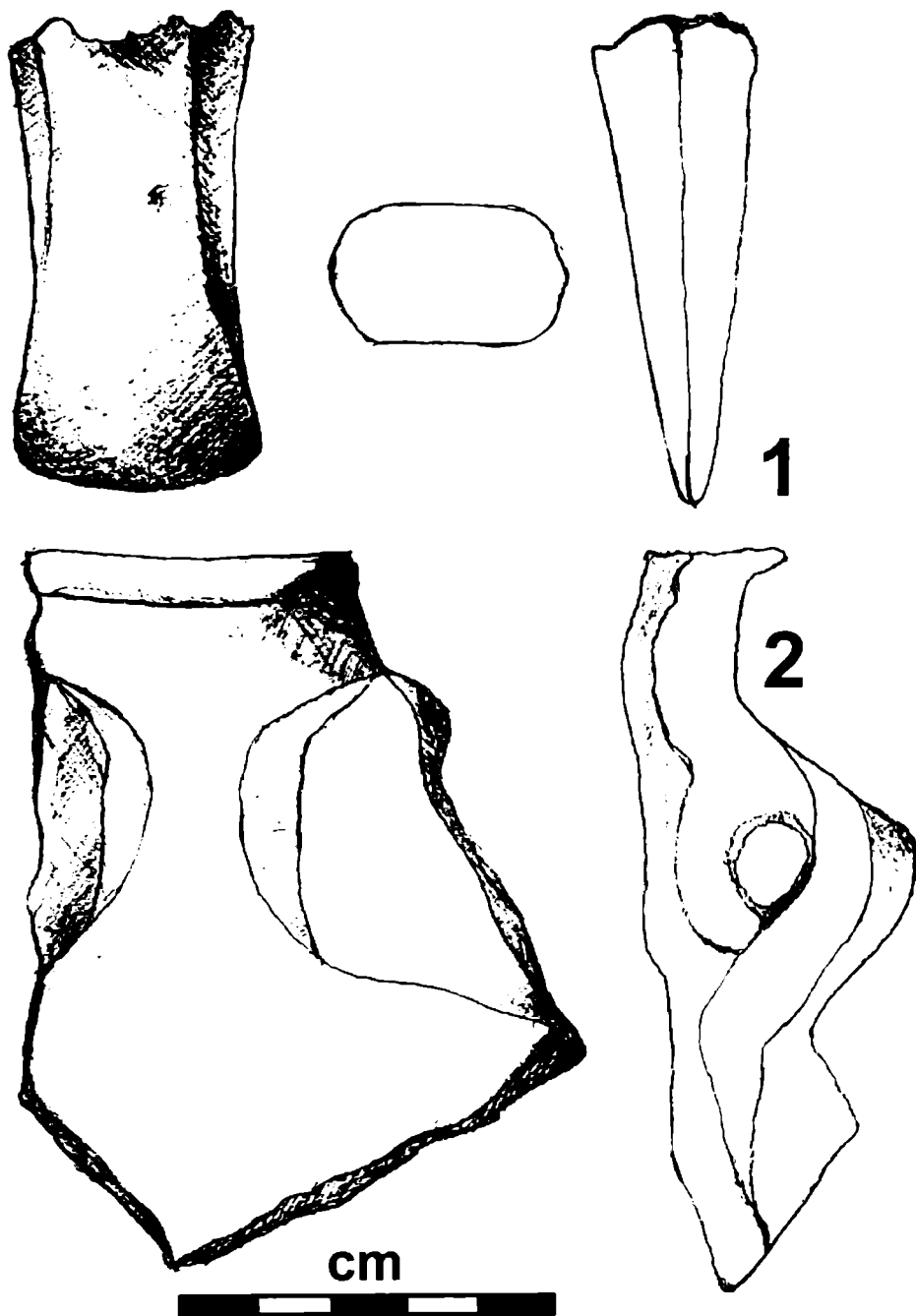

Fig. 4.: 1 4: Fragmente de cești

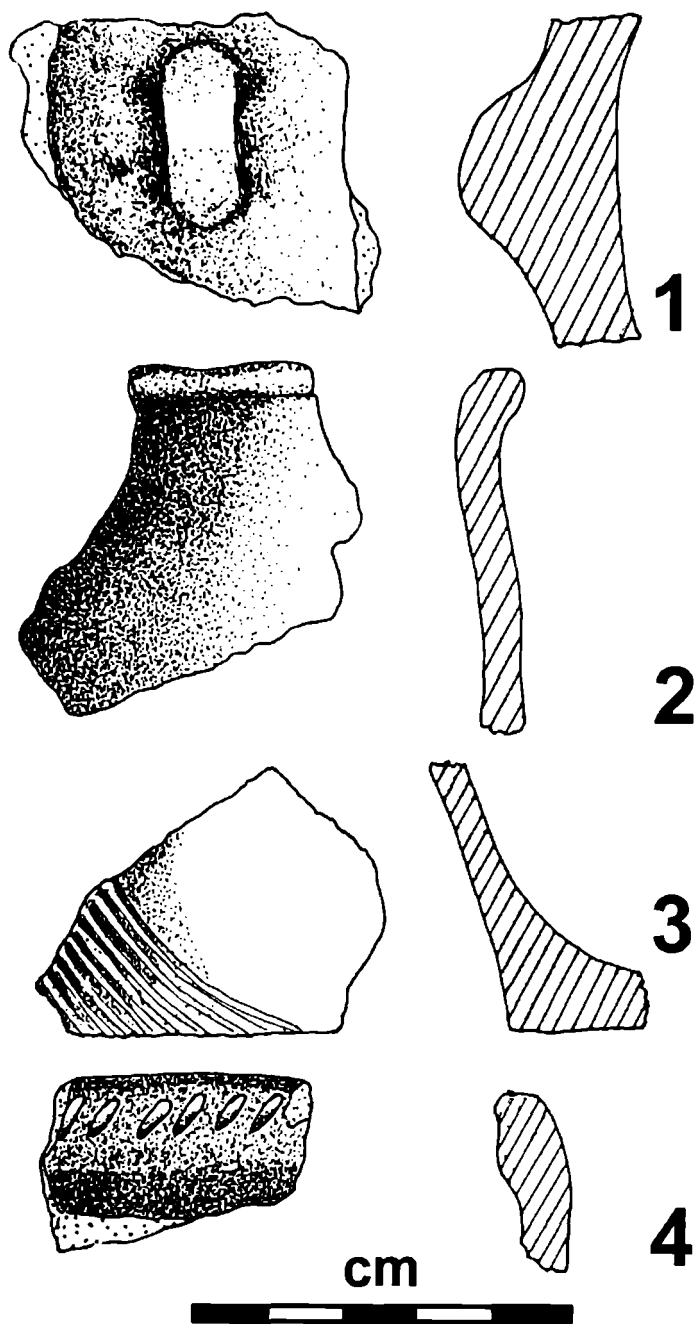

Fig. 5. Tătărești – fragmente de vase (1 oală; 2 strachină)

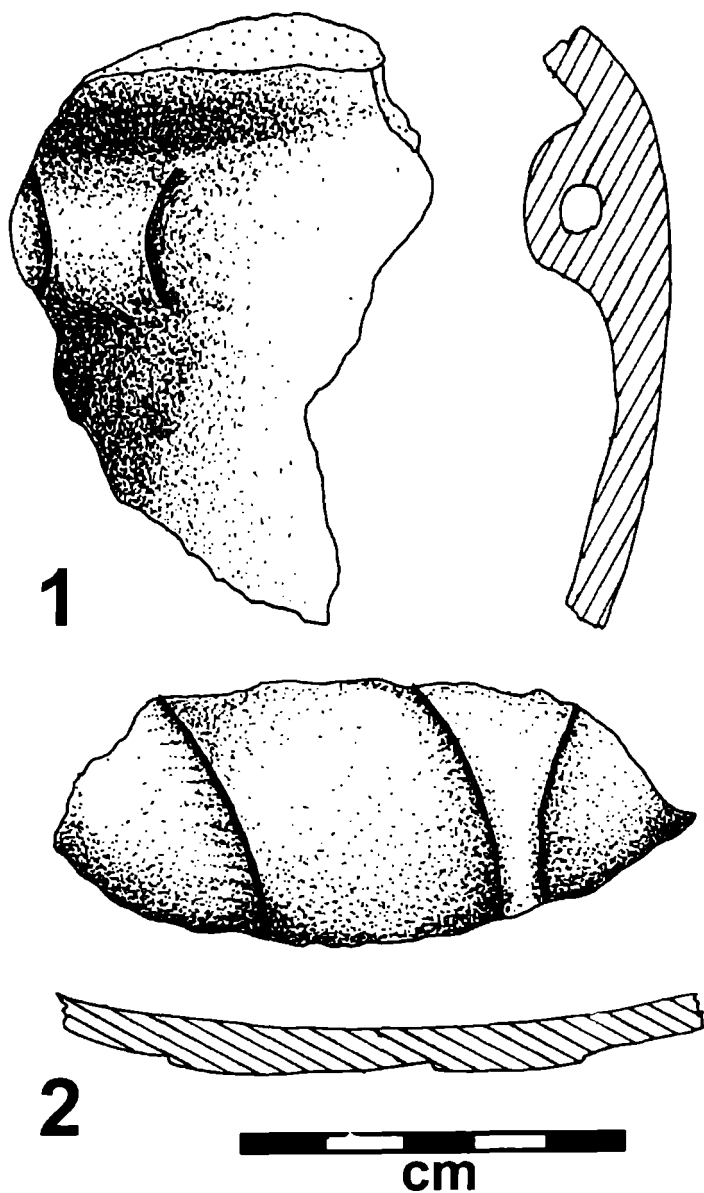

Fig. 3. Vase de tip oală

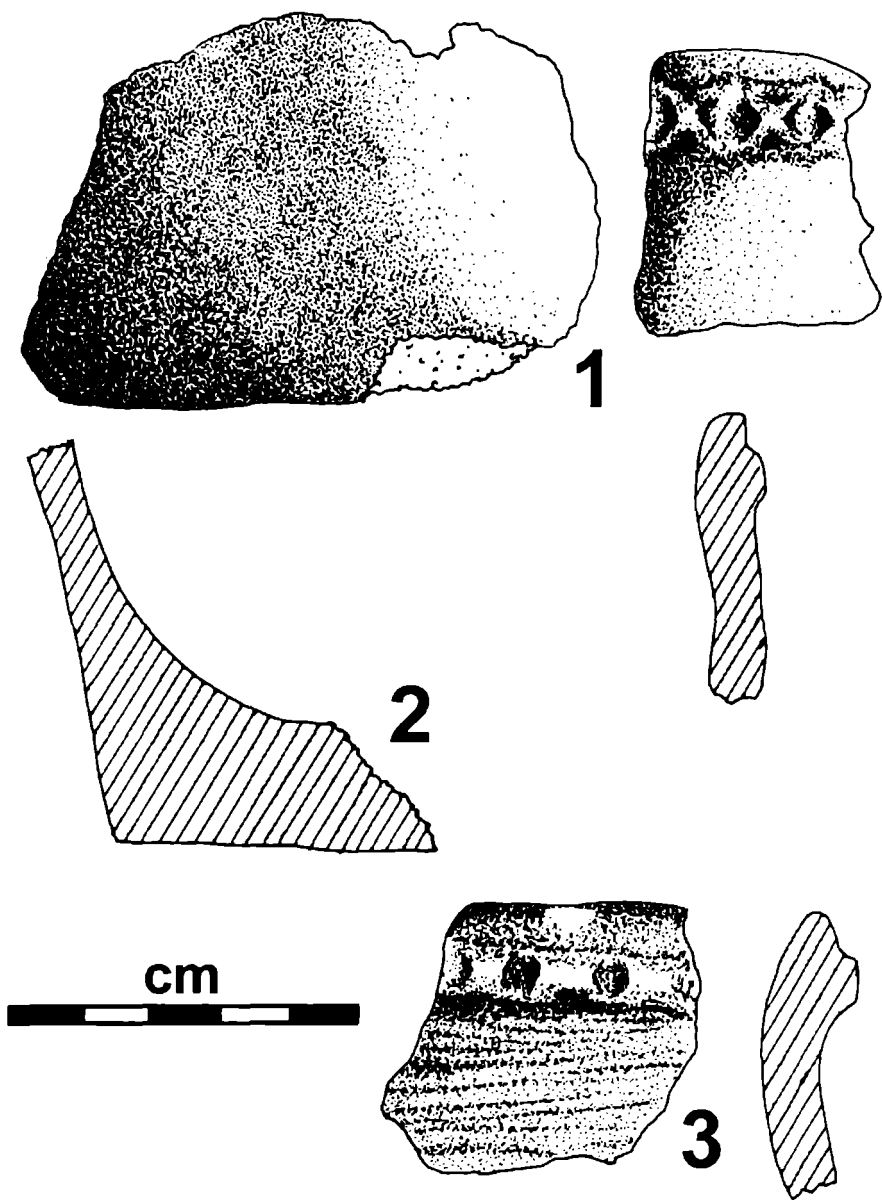
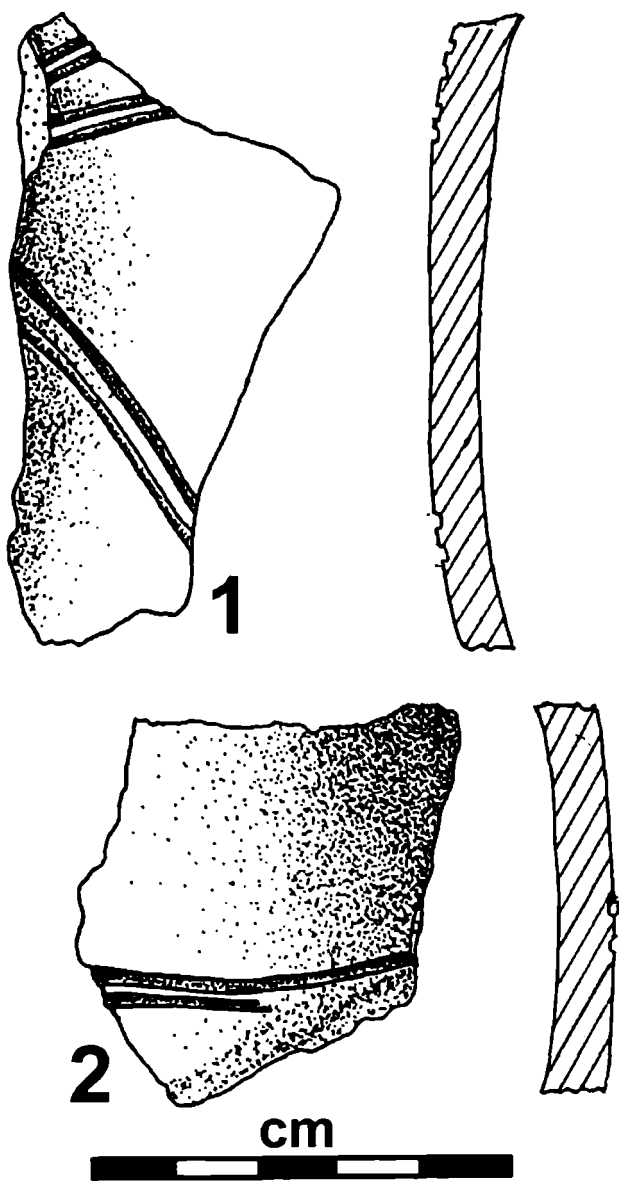

Fig. 7. Fragmente de vase ornamentate cu linii incizate

*Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară acesteia în nord-vestul României **

Carol Kacsó

Deși n-au fost lămurite încă toate problemele legate de prezența culturii Otomani în nord-vestul României, a devenit evident că teza susținută multă vreme de cercetătorii din România (Horedt/Rusu/Ordentlich 1962, 323; Rusu 1963, 183; Ordentlich 1963, 137 sq.; idem 1970, 97; Berciu 1966, 195 sqq.; Horedt 1967, 143; idem 1988, 155 sqq.; Chidioșan 1968, 175; Vulpe 1972, 417; Kacsó 1975, 47; Petrescu-Dîmbovița 1977, 31; idem 1978, 89; Bader 1978, 62; Morintz 1978, 163 sq.), potrivit căreia această cultură s-a extins cronologic pe un interval de timp mai mult sau mai puțin îndelungat din Bronzul târziu, după unii chiar până la sfârșitul fazei Reinecke Bz D, a condus la interpretări greșite.

Expresia cea mai recentă a evoluției culturii Otomani în acest spațiu este depozitul de vase de la Valea lui Mihai (Ordentlich 1966). Fără pretenția de a da o listă completă, menționez câteva complexe contemporane cu descoperirea de la Valea lui Mihai, în care au și apărut materiale asemănătoare: mormintele târzii de la Streda nad Bodrogom (Polla 1960), Tiszafüred-Majoroshalom (Kovács 1992 a, 97), Tiszakeszi-Szodadomb (Kemenczei 1963, 172, fig. 2, 8-10), reșterile de locuire din nivelurile superioare ale așezărilor de la Barca I (Hajek 1961, 69 sqq.), Nizna Myšl'a I și II (Olexa 1992, 197, pl. 1), Spišský Štvrtok (Vladár 1975, 17 sq.), eventual și cele de la Túrkeve-Terehalom (Csányi/Tárnoki 1992, 164) și Tiszafüred-Ásotthalom (Kovács 1992 b, 132). În vestul, nord-vestul României astfel de descoperiri au mai apărut la Otomani-Cetatea de pământ/Földvár (Ordentlich 1963, 133, fig. 14, 2-8 și fig. 15, 5-6; idem 1970, 94 sq.; Bader 1978, 52 sqq., pl. 25, 12-16) și Vârșand-Movila dintre vii/Laposhalom (Roska 1941, fig. 7, 1.7). Ar fi posibil ca și descoperirile provenite din nivelul inferior al așezării de la Crasna-Csereoldal, de unde s-au publicat doar un topor cu disc de tip B₁ și o dală cu toc (Lakó 1983, 73; idem 1986, 51 sq., pl. 4, 2-3; idem 1987, 77 sq., pl. 1, 1-2) să fi aparținut cronologic aceleiași etape ca și depozitul de la Valea lui Mihai.

Existența doar a unui număr mic de complexe ce pot fi atribuite fazei finale a locuirii Otomani în nord-vestul României reflectă probabil o realitate istorică, și anume depopularea parțială a zonei.

O masivă deplasare a comunităților Otomani a avut loc însă și mai devreme, atunci când au fost abandonate așezări ca cele de la Carei-Bobáld/Bobáld, Tiream-Holmul Cănepii/Kenderhalom, Pir-Curtea Cetății/Várudvar sau necropola de la Pir-Cetate/Vársziget. Acest proces s-a aflat foarte probabil în legătură cu intensă populare a regiunii Tisei superioare, care s-a petrecut în același timp și care a dus la întărirea comunităților Suci de Sus.

O mișcare inversă, din teritoriul Suci de Sus înspre vest, sud-vest, împreună cu impulsurile sau dislocările populației tumulare dinspre sud și vest, a determinat, în etapa finală a perioadei Koszider, sfârșitul culturii Otomani. Populația Otomani n-a dispărut însă fără urme, ci a contribuit la formarea a două noi aspecte culturale, grupurile Cehăluț și Igrița.

Termenul de grup Cehăluț l-am folosit pentru prima dată într-un studiu apărut în 1987 (Kacsó, 1987, 72). Consideram aici că prin acest termen se definește mai bine și mai exact realitatea arheologică constatată în nord-vestul României după etapa reprezentată de depozitul de vase de la Valea lui Mihai, decât prin cel de "faza IV a culturii Otomani",

potrivit periodizării elaborate de T. Bader (1978, 61 sq.). În acest fel eram în consens și cu părerile exprimate de H.-G. Hüttel (1978, 433) și I. Némethi (1978, 177 sqq.; 1987, 110 sq.). Precizam totodată faptul că descoperirile din Ungaria de nord-est similare celor încorporate în grupul Cehăluț au fost reunite sub denumirea de grupul Hajdubagos (Kovács 1970), dar și că extinderea acestei denumiri la comunitățile transilvănene ar fi improprie, întrucât o parte a lor în cadrul aceluiași coordonat de evoluție culturală, a depășit cronologic durata de existență a comunităților învecinate din vest.

Considerații cu privire la grupul Cehăluț am mai prezentat în alte două lucrări (Kacsó 1990, 42 sq.; idem 1995, 111 sq.). La acestea se adaugă datele furnizate de I. Némethi (1990, 19 sq.), I. Bejenariu și E. Lakó (1996, 11 sq.), astfel că trăsăturile grupului pot fi relativ clar conturate.

Aria primară de răspândire a grupului Cehăluț în nord-vestul României a fost zona de câmpie străbătută de râurile Crasna, Eriu și Barcău. Această arie s-a extins apoi, probabil treptat, totuși într-un interval scurt de timp, și a inclus și alte zone, precum cele ale cursurilor superioare ale Crasnei și Barcăului, inclusiv Depresiunea Șimleului, care n-au aparținut comunităților Otomani, ci celor de tip Wietenberg.

Dintre așezările identificate în acest areal, mai intens cercetate au fost cele de la Pișcolt, Crasna și Suplacu de Barcău, săpături mai mult sau mai puțin extinse au fost însă întreprinse și în cele de la Acâș, Berveni, Carei, Cehăluț, Cehei, Zăuan etc. O stațiune Cehăluț se află și la Otomani-Cetatea de pământ/Földvár, de unde au fost publicate piese tipice (Ordentlich 1963, fig. 15, 1.3-6 și fig. 16, 3-6; probabil și Miclea/Florescu 1980, 111, fig. 399), fără a fi fost însă precizat că ele provin dintr-un nivel distinct de cel al așa-numitelor artefacte de tip Otomani III. Aceste piese au fost însă remarcate atât de T. Kovács (1970, 42) cât și de H.-G. Hüttel (1978, 433). Se pare că ceramică de tip Cehăluț a ieșit la iveală și în așezarea de la Pir-Curtea cetății/Várudvár, probabil împreună cu fragmente Wietenberg târzii (Boroffka 1994, pl. 111, 5-6).

Cele mai multe dintre așezările Cehăluț au un perimetru restrâns și un singur nivel subțire de cultură. Ele acoperă doar rar - ca la Otomani-Cetatea de pământ/Földvár, Crasna-Csereoldal și, poate, Pir-Curtea cetății/Földvár - așezări Otomani târzii (Némethi 1990, 44 sq.).

Date cu privire la locuințe au fost comunicate doar de la Suplacu de Barcău-Lapiș (Ignat 1984, 9). Aici au fost descoperite patru locuințe de suprafață, dintre care două au fost dezvelite complet. Ele aveau formă rectangulară și următoarele dimensiuni: L.3 - 4,60/2,20 m, L.4 - 2,50/2,30 m. Două dintre locuințe au avut în imediata apropiere câte o groapă menajeră în formă de pânlie. În L.3 se afla și o vatră simplă, ovală. Au fost descoperite și două vetre deschise. În jurul vetrei nr. 1 au fost găsite numeroase fragmente ceramice, cele mai multe de la vase-vatră portabile. Vatra nr. 2 avea marginile ridicate, iar în interiorul său s-au găsit numeroase bucăți de chirpici, dintre care unele cu ornament spiralic sau liniar.

În așezarea de la Pișcolt au apărut de asemenea mai multe gropi menajere, ce conțineau vase întregi, fragmente ceramice, oase de animale și cenușă (Némethi 1978, 106 sqq.). Remarcabilă este mai ales groapa 4/1974, în care s-au găsit cinci cești aproape întregi, depuse fie în poziție verticală, fie culcate pe o parte. Numeroase gropi au fost dezvelite și în așezările de la Berveni-Râtul caprei, Carci-Ferma Spitz (Némethi 1990, 20 sqq.) și Cehei-Misig (Lakó/Rad 1988, 85 sq.), fără a se putea descoperi însă și locuințele corespunzătoare acestora.

Descoperiri funerare sunt cunoscute de la Ciumești-Bostănărie/Tökös (Némethi 1969, 62, fig. 2,2 și pl. 11,8), Sanislău-Pășune/Legelő (Némethi 1978, 114, fig. 5, 3-4) și Suplacu de Barcău-Lapiș (Ignat 1984, 12, pl. 11, 1-2 și pl. 12, 1-2). Ele sunt în exclusivitate morminte în urne. În urnele de la Ciumești și Suplacu de Barcău au fost depuse numai oase

și cenușă, în cea de la Sanislău și o brătară de bronz. În muzeul de la Baia Mare se păstrează și alte câteva fragmente ceramice ce provin de la Ciumești-Bostănărie/Tökös. Nu ar fi exclus ca ele să fi aparținut tot unor morminte.

În urma publicării deja a unui număr destul de mare de descoperiri, cunoștințele despre ceramica grupului Cehăluț sunt relativ aprofundate. În vederea completării, respectiv a confirmării informațiilor deja existente în această direcție, prezint în continuare câteva descoperiri încă inedite.

1. În așezarea de la Pișcolt-Nisipărie a fost dezvelită în 1995 încă o groapă. Ea avea un conținut asemănător celor deja publicate (Németi 1978, 106 sqq.), în plus și un pandantiv de bronz (pl. I, 1). Ceramica este în exclusivitate fragmentară, din acest motiv formele sunt greu sesizabile. Se deosebesc totuși vase în formă de sac sau pântecoase cu marginea rotunjită sau evazată (pl. I, 2-9), străchini cu marginea ușor invazată (pl. II, 1-4), străchini profilate cu marginea evazată, uneori cu două mici protuberanțe deasupra torților (pl. II, 5-8), cești bitronconice (pl. II, 9-10), vase-vatră portabile (pl. III și pl. IV, 1). Motivele decorative constau din caneluri sau linii incizate semicirculare sub torți sau proeminente, fascicule de linii incizate, alveole proeminente simple sau înconjurate de puncte.

2. Fragmentele ceramice deja amintite de la Ciumești-Bostănărie/Tökös provin de la o oală decorată cu caneluri semicirculare și proeminente (pl. IV, 3), de la o oală mică cu marginea evazată, gâtul scurt și corpul rotunjit, decorată cu alveole și caneluri verticale (pl. IV, 2) și de la un vas-vatră portabil.

3. În colecția muzeului din Baia Mare se păstrează un fragment de oală ornamentată cu puncte și caneluri (pl. IV, 5) și un fragment de ceașcă ornamentată cu caneluri și proeminente (pl. V, 6), care au fost descoperite în așezarea de la Curtușeni-Dâmbul ars. Ele se adaugă celor publicate de aici de către N. Chidioșan (1970, 288, fig. 1, 6-7) și I. Németi (1978, 103, fig. 2, 7-8.10).

4. În așezarea de la Acâș-Crasna Veche a fost efectuată o săpătură de salvare în 1981¹. Cu această ocazie au fost scoase la lumină o cantitate însemnată de ceramică și doi idoli din lut ars, din păcate însă nici o locuință, groapă sau altă anexă gospodărească. Fragmentele ceramice aparțin unor variante de oale tronconice cu marginea rotunjită sau tăiată drept (pl. V, 1-3), oale sac cu marginea evazată (pl. V, 5-7), oale cu corpul ușor rotunjit și marginea mai mult sau mai puțin evazată (pl. V, 6. 8-9), oale pântecoase cu gâtul înalt și marginea evazată, tăiată oblic sau drept (pl. V, 4. 10-11 și pl. VI), străchini cu marginea simplu evazată sau lobată (pl. VII, 1-9), cupe (pl. VII, 10-12), cești cu gâtul înalt sau scurt (pl. VIII, 1-2), vase-vatră portabile (pl. VIII, 7-9). Motivele decorative constau din triunghiuri hașurate, unite în formă de arcadă, fascicule de linii incizate în zig-zag, orizontale, oblice sau arcuite, caneluri semicirculare, oblice sau verticale, rânduri de puncte, striuri și proeminente. Unul dintre idoli (pl. IX, 2) are reprezentate schematic capul, brațele și picioarele, celălalt numai picioarele. Acesta din urmă are o bună analogie în descoperirile de la Suplacu de Barcău (Ignat 1984, 11, pl. 6,2).

5. În colecția muzeului din Baia Mare se păstrează numeroase fragmente ceramice Cehăluț de la Valea lui Mihai, ce provin foarte probabil dintr-o așezare. Este vorba de fragmente de oale sac cu marginea rotunjită (pl. IX, 3-4), oale pântecoase cu gâtul înalt și marginea evazată (pl. IX, 5-8 și pl. X, 1-3), străchini cu marginea invazată (pl. X, 4-6), străchini profilate cu marginea evazată (pl. X, 7-8 și pl. XI, 1-2), cești cu corpul profilat (pl. XI, 3-4), cești cu corpul rotunjit (pl. XI, 5-6), vase-vatră portabile (pl. XI, 7-8). Motivele decorative constau din triunghiuri hașurate, incizate, fascicule de linii verticale, rânduri de creștături, caneluri semicirculare, proeminente, nervuri. Este posibil ca aceste fragmente să fi fost descoperite în punctul de hotar "Groapa cu lut", întrucât de aici se mai

cunosc și alte vase Cehăluț (Németi 1978, 115, fig. 4,1-4). Din apropiere a ieșit la iveală și binecunoscutul depozit de vase (Ordentlich 1966); tot de aici provin și câteva fragmente Suci de Sus (Chidioșan 1970, 287, fig. 1, 3.5.10).

6. La Ciumești-Cimitirul catolic/Katolikus temető a fost descoperit întâmplător un vas tipic Cehăluț. Deocamdată nu s-a stabilit dacă el provine dintr-o așezare sau dintr-o necropolă. Vasa, atinsă puternic de foc, are un picior inelar, corpul pântecos, gâtul înalt și marginea ușor evazată și a fost prevăzută cu o toartă supraînălțată. Motivele decorative constau din proeminențe înconjurare de caneluri și fascicule de linii incizate, verticale și orizontale (pl. XII, 1).

Fără a efectua aici o analiză detaliată a ceramicii de tip Cehăluț, remarc doar că în compunerea sa apar elemente de diferite origini. Alături de fondul Otomani s-a regăsit forme, respectiv tehnici de ornamentare și motive decorative ce provin din repertoriile ceramice ale culturilor Suci de Sus, tumulară și Piliny.

Grupului Cehăluț îi pot fi atribuite următoarele piese de bronz: acul cu capul în formă de pecete, inelul de buclă și două brățări de la Otomani-Cetatea de pământ/Földvár (Ordentlich 1963, fig. 16, 3-6), o seceră, un fragment de ac cu capul sferic și un pandantiv în formă de potcoavă de la Pișcolt-İşisiparie (Németi 1978, fig. 1.3 și fig. 7.4), o brățară de la Sanislău-Pășune/Legelő (Németi 1978, fig. 5.4), ace de la Suplacu de Barcău-Lapiș (Ignat 1984, pl. 12, 3-11) și Crasna-Cserecsid (Lakó 1987, pl. 2, 3-5), un vârf de lance de la Cehăluț (Németi 1978, fig. 2.6). Ele indică și poziția cronologică a grupului.

O datare timpurie au piesele de la Otomani și Pișcolt. Dintre acestea, caracteristice sunt mai ales acul cu capul în formă de pecete și pandantivul. Cu toată ornamentarea sa mai deosebită, acul aparține unei forme tipice de astfel de piese de podoabă, care se încadrează în perioada tumulară mijlocie și evoluată (Rihovský 1979, 62 sq.; Novotná 1980, 83 sq.). Pandantivele în formă de potcoavă au un parcurs de folosință mai îndelungat, din perioada tumulară veche până în perioada veche a câmpurilor de urne (Furmánek 1980, 39; Schumacher-Matthäus 1985, 93), totuși cele mai multe dintre ele sunt prezente de asemenea în perioada tumulară mijlocie și evoluată.

Acele cu capul în formă de măciulie de la Crasna și Suplacu de Barcău se numără printre exemplarele timpurii ale acestui tip, care se datează la începuturile perioadei vechi a câmpurilor de urne (Rihovský 1979, 151 sq.; Novotná 1980, 141 sq.; Kemenczei 1991, 36 sq.). La Suplacu de Barcău au fost descoperite și două ace cu capul în formă de vas. Din păcate, valoarea de datare a acestor piese este deocamdată destul de limitată, întrucât piesele cu care au fost descoperite împreună n-au fost decât parțial publicate. Pare totuși posibil ca așezarea de la Suplacu de Barcău să fi fost în funcțiune și în perioada veche a câmpurilor de urne. Pentru o astfel de datare pledează și numeroasele descoperiri ceramice de aici, încă nepublicate, care au analogii clar perceptibile în necropola tumulară de la Lăpuș.

Concluzionând cele prezentate, se poate afirma că comunitățile Cehăluț au evoluat între începuturile perioadei tumulare mijlocii și începuturile perioadei vechi a câmpurilor de urne, respectiv în primele două faze ale Bronzului târziu transilvănean.

Problemele celui de-al doilea aspect cultural născut pe baze Otomani - grupul Igrita - le tratez doar rezumativ, deoarece aria sa de răspândire cade în cea mai mare parte în afara teritoriului aici discutat - cel al nord-vestului României -, dar și pentru că lipsesc date noi sau săpături recente în obiectivele grupului. Este totuși de remarcat că descoperiri Igrita au apărut nu demult și în Banat, mult la sud de Mureș (Gumă 1993, 166).

Cercetările lui I. Emödi, N. Chidioșan și S. Dumitrașcu (Emödi 1978; idem 1979 a; idem 1979 b; idem 1980; Chidioșan/Emödi 1981; idem 1982; idem 1983; Dumitrașcu 1979; idem 1980; idem 1983 a; idem 1983 b; idem 1994; Dumitrașcu/Emödi 1980; idem

1981) au demonstrat că ceramica Igrîța conține de asemenea mai multe componente. Alături de cele ale fondului Otomani, cele mai semnificative sunt cele de origine sudică, din mediul Cruceni-Belegiș, eventual și Gârla Mare. În afara lor se sesizează și elemente tumulare, Piliny și Suciu de Sus.

Numeroasele piese de bronz, apărute mai ales în peșteri, datează parcursul evolutiv al grupului Igrîța în principal în cea de-a doua fază a Bronzului târziu transilvănean. Este însă probabil că acest parcurs a început încă în faza precedentă și s-a terminat la începuturile fazei a treia a Bronzului târziu. În acest sens aduc dovezi depozitele de tip Arpășel ce au apărut în număr mare în zona delimitată de descoperirile Igrîța și care au în compoziție piese cu o îndelungată perioadă de confecționare și folosință (Kacsó 1995).

Prin mijlocirea comunităților Igrîța au ajuns în zona Tisei superioare unele elemente sudice, ce caracterizează și ceramica următoarei etape cronologice, cea a culturii Gáva.

Înaintarea înspre sud, sud-est a acestei culturi, ce trebuie înțeleasă mai mult ca o uniformizare a producției de bunuri pe spații întinse în cadrul unor grupuri sau comunități înrudite decât ca o deplasare efectivă de populație, a determinat mai întâi sfârșitul grupului Cehăluț, apoi și a grupului Igrîța.

Note:

*Versiunea în limba germană a acestei comunicări a fost prezentată la conferința „*Die Otomani-Füzesabony- Kultur - Entwicklung, Chronologie, Wirtschaft*”, 27-28 noiembrie 1997, Dukla - Polonia.

¹ Materialele de la Pișcolt și Acâș le-am studiat la Muzeul din Carei, cu amabila permisiune a domnilor I. Némethi și N. Iercoșan, cărora le mulțumesc și pe această cale.

Lista de descoperiri

Lista 1

Descoperiri Cehăluț

1. Acâș-Crasna Veche, jud. Satu Mare. Așezare (pl. V - IX, 1-2).
2. Andrid-Curtea Fermei CAP, jud. Satu Mare. Așezare. Némethi 1978, 99, fig. 1, 1, fig. 2, 1. 3 și fig. 3, 3.
3. Berveni-Fabrica de Căneapă, jud. Satu Mare. Așezare. Némethi 1978, 100, fig. 2.2. Berveni-Râtul Caprei. Așezare. Némethi 1990, 19 sqq. fig. 1-9 (aici și ceramică Gáva).
4. Carei- Ferma Spitz, jud. Satu Mare. Așezare. Némethi 1990., 29 sqq. fig. 10 - 15, 1 - 8 și fig. 16 (aici și ceramică Gáva). Carei-Bobald VIII/Bobald VIII. Așezare. Némethi 1990, 45.
5. Căpleni-Malul Crasnei, jud. Satu Mare. Așezare. Némethi 1990, 39, fig. 15, 9-14 (aici și ceramică Gáva).
6. Cehei-Misig, jud. Sălaj. Așezare. Lakó/Rad 1988; Bejenariu/Lakó 1996.
7. Cehăluț- Telek, jud. Satu Mare. Așezare. Némethi 1978, 100 sqq. fig. 2, 4-6. 9; Bader 1978, 56, pl. 31, 12-18.

8. Ciumești-Bostănărie/Tökös, jud. Satu Mare. Mormânt în urnă (pl. XII, 2). Németi 1969, 62, fig. 2, 2 și pl. 11, 8. Eventual și alte morminte (pl. IV, 2-4). Ciumești-Cimitirul Catolic/Katolikus Temető. Așezare sau necropolă (pl. XII, 1).
9. Crasna-Csereoldal, jud. Sălaj. Așezare. Lakó 1983, 75, pl. 3; idem 1986, 51 sq. pl. 4,6; idem 1987, 78 sq., pl. 2.
10. Curtușeni-Dâmbul Ars, jud. Bihor. Așezare (pl. IV, 5-6). Chidioșan 1970, 288, fig. 1, 6-7; Németi 1978, 103, fig. 2, 7-8. 10.
11. Doh-La Izvoare, jud. Sălaj. Așezare. Lakó 1983, 75, pl. 4, 8-11.
12. Foieni-Lutărie, jud. Satu Mare. Așezare (?). Németi 1978, 105, fig. 5, 2.
13. Otomani-Cetatea de Pământ/Földvár, jud. Bihor. Așezare. Ordentlich 1963, fig. 15, 1. 3-6 și fig. 16, 3-6; Chidioșan 1970, 288 sq. fig. 1, 9; Miclea/Florescu 1980, 111, fig. 399.
14. Pir-Curtea Cetății/Várudvar, jud. Satu Mare. Așezare (aici și ceramică Wietenberg târzie; Boroffka 1994, pl. 111, 5-6). Descoperiri inedite în muzeele din Carei și Baia Mare.
15. Pișcolt-Nisipărie, jud. Satu Mare. Așezare (pl. I - IV, 1). Németi 1978, 106 sq. fig. 6 - 11; Bader 1978, 56 sq. pl. 31, 1-11.
16. Roșiori, jud. Bihor. Așezare (?). Dumitrașcu/Emödi 1980, 53, fig. 11.
17. Sanislău-La Hârburi/Cserepes, jud. Satu Mare. Așezare. Németi 1978, 114, fig. 1, 2. Sanislău-Pășune/Legelö. Mormânt în urnă. Németi 1978, 114, fig. 5, 3-4
18. Suplacu de Barcău-Lapiș, jud. Bihor. Așezare și necropolă. Ignat 1984.
19. Supuru de Jos-Dealul Sențiului, jud. Satu Mare. Așezare. Németi 1978, 114, fig. 5, 5-7; idem 1990, 45 (apartenența descoperirilor la grupul Cehăluț este sub semnul întrebării).
20. Șimleu Silvaniei-Observator, jud. Sălaj. Așezare. Bejenariu/Lakó 1996, 17.
21. Tarcea-Dealul Legii, jud. Bihor. Așezare (?). Chidioșan 1970, 288, fig. 1,4.
22. Tășnad-Ștrandul Nou, jud. Satu Mare. Așezare (?). Németi 1990, 45.
23. Tiream-Malul Barnodului, jud. Satu Mare. Așezare (?). Németi 1990, 45.
24. Unimăt-Dâlboci, jud. Satu Mare. Așezare. Dumitrașcu 1969, 45, pl. 6, 1-2.
25. Urziceni-Drumul Careiului, jud. Satu Mare. Așezare (?). Németi 1990, 45.
26. Valea lui Mihai-Groapa cu lut și Noua groapă cu lut, jud. Bihor. Așezare (pl. IX, 3-8 - XI). Chidioșan 1970, 287, fig. 1, 1.3.5.10; Németi 1978, 115, fig. 4, 1-4.
27. Vășad-Dâmbul Țiganilor, jud. Bihor. Așezare (?). Németi 1990, 45.
28. Zăuan-Bánffitaș, jud. Sălaj. Așezare. Lakó 1983, 91 sq. pl. 16, 1-4.

Lista 2

Descoperiri Igrița

1. Arad-Gai, jud. Arad. Depunere cultică. Dömötör 1897, 261 sq.; Kacsó 1995, 110, nota 32.
2. Biharia-Cetate, jud. Bihor. Așezare. Dumitrașcu 1994.
3. Peștera Călătea, jud. Bihor. Depunere cultică. Comunicare amabilă I. Emödi.
4. Peștera Cioclovina, galeria principală, jud. Hunedoara. Depunere cultică. Emödi 1978, 484, fig. 4.
5. Cociuba Mare, jud. Bihor. Așezare. Dumitrașcu/Emödi 1980, 53, fig. 9.
6. Deva-Cartierul Viile Noi, jud. Hunedoara. Așezare. Deva-Cimitirul ceangăilor. Așezare. Andrițoiu 1992, 69.
7. Peștera Deventza, jud. Bihor. Depunere cultică. Comunicare amabilă I. Emödi
8. Girișu de Criș, jud. Bihor. Așezare (?). Dumitrașcu/Emödi 1980, fig. 12, 3.
9. Hațeg-Grădiște, jud. Hunedoara. Așezare. Andrițoiu 1992, 69.
10. Hunedoara. Cimitirul reformat, jud. Hunedoara. Așezare. Hunedoara-Grădina Castelului. Așezare. Andrițoiu, 1992, 69.

11. Peștera Igrîța, jud. Bihor. Depunere cultică. Emödi 1980.
12. Peștera Izbândiș, jud. Bihor. Depunere cultică. Chidioșan/ Emödi 1983.
13. Peștera Mișid, jud. Bihor. Depunere cultică. Chidioșan/ Emödi 1981.
14. Oradea-Salca, jud. Bihor. Așezare. Emödi 1979 a; idem 1979 b; Kacsó 1995, 110, nota 31. Oradea-Cimitirul Rulikovsky/Rulikovsky Temetö. Morminte? Dumitrașcu/Emödi 1980, fig. 10 și fig. 12, 5.
15. Peștera Românești, jud. Timiș. Condiții de descoperire ? Gumă 1993, 166.
16. Peștera Roșie/Rotstein/Vöröskő, jud. Bihor. Depunere cultică. Hampel 1892, 8; Roska 1942, 35, Nr. 55.
17. Simeria-În Coastă, jud. Hunedoara. Așezare. Andrițoiu 1992, 69.
18. Tărian, jud. Bihor. Așezare (?). Dumitrașcu/Emödi 1980, fig. 12, 4.
19. Peștera Ungurului/Magyar, jud. Bihor. Depunere cultică. Repertoriul 1974, 386 sq.; Emödi 1980, 262; Chidioșan/Emödi 1982, 61 sqq.; Dumitrașcu/Crișan 1989, 18 ("Șuncuius-Peștera Lesiana"); Dumitrașcu 1992, 3 sq. ("Șuncuius-Peștera Lesiana"); Kacsó 1995, 91 sq.
20. Vadu Crișului-Nișă în stâncă, jud. Bihor. Depunere cultică. Kenner 1863, 304 sq., fig. 57; Hampel 1892, 126.

Lista 3

Depozite de tip Arpășel

1. Arpășel, jud. Bihor. v. Károlyi 1968, 80, pl. 6, 10 și pl. 7, 1-10; Kacsó 1995, 81 sqq. fig. 1 - 3, 1-8. 13-14, fig. 4, 1.3.6-7 și pl. II-III.
2. Balc, jud. Bihor. Holste 1951, 16, pl. 30, 17-26; Petrescu-Dîmbovița 1977, 52, pl. 22, 13-20 și pl. 23, 1-2; idem 1978, 98, Nr. 5, pl. 19 E și pl. 20 A.
3. Beliu, jud. Arad. Boroffka/Luca 1995.
4. Bicaci, jud. Bihor. Holste 1951, 26, pl. 49, 22-27; Petrescu Dîmbovița 1977, 53, pl. 28, 3-15; idem 1978, 99, Nr. 9, pl. 22 B.
5. Cehăluț I, jud. Satu Mare, Hampel 1886, pl. 55, 4; idem 1892, 79; Petrescu-Dîmbovița 1977, 54, pl. 30, 10-12, pl. 31-32; idem 1978, 99, Nr. 15, pl. 25-25 A.
6. Chereușa, jud. Satu Mare. Petrescu-Dîmbovița 1977, 147, pl. 364, 3-4; idem 1978, 122, Nr. 22.
7. Ciocaia, jud. Bihor. Nánási 1974, 179; Kacsó 1995, 87 sq. fig. 4, 8 și fig. 8, 9-12.
8. Peștera Cioclovina, jud. Hunedoara. Comșa 1966; Emödi 1978.
9. Crișana II. Petrescu-Dîmbovița 1977, 155, pl. 370, 13 și pl. 371, 1-14; idem 1978, 156, Nr. 336, pl. 272 D.
10. Cubulcut, jud. Bihor. Középesy 1901, 363 sqq.; Kacsó 1995, 90 sq. fig. 8, 3-5.
11. Giurtelecu Șimleului, jud. Sălaj. Soroceanu 1995, 65, fig. 8.
12. Giula, jud. Cluj. Roska 1943; Petrescu-Dîmbovița 1977, 95, pl. 147, 1-7; idem 1978, 120, Nr. 140, pl. 102 B - 103 A.
13. Guruslău, jud. Sălaj. Moga 1948; Petrescu-Dîmbovița 1977, 60, pl. 48, 3-18; idem 1978, 102, Nr. 34, pl. 33 F-34 A.
14. Minișu de Sus, jud. Arad. Petrescu-Dîmbovița 1977, 64, pl. 55, 1-11; idem 1978, 104, Nr. 52, pl. 39 A; Kacsó 1995, 92, fig. 9.
15. Mișca, jud. Bihor. Chidioșan 1977.
16. Oradea IV, jud. Bihor. Roska 1942, 181 sq. Nr. 226, fig. 219; Kacsó 1995, 83 sqq. fig. 3, 9-12. 15-31, fig. 4, 2. 4. 5, fig. 5-6 și pl. IV.
17. Oradea. Descoperire apocrifă. Smith 1927, 92, pl. 50.

18. Otomani, jud. Bihor. Ordentlich 1968; Nánási 1974, 181, fig. 6, 3-6; Kacsó 1995, 93, nota 8.
19. Poșaga de Sus, jud. Hunedoara. Téglás 1886; Petrescu-Dîmbovița 1977, 103, pl. 179, 4-11; idem 1978, 125, Nr. 163, pl. 130 B.
20. Răbăgani, jud. Bihor. Kuzsinszky 1888, 342; Kacsó 1995, 88 sqq. fig. 7.
21. Sănnicolau de Munte, jud. Bihor. Nánási 1974, 183, fig. 6, 1; Petrescu-Dîmbovița 1977, 107, pl. 186, 11-13.
22. Sănnicolau Român, jud. Bihor. Petrescu-Dîmbovița 1977, 68 sq. pl. 64, 4-6; idem 1978, 106, Nr. 69, pl. 46 A.
23. Tăut, jud. Bihor. Holste 1951, 16, pl. 31, 1-7; Petrescu-Dîmbovița 1977, 113, pl. 213, 8-35 și pl. 214, 1-2; idem 1978, 131, nr. 178, pl. 159 A.
24. "Tiszafüred". Csányi 1982, 45, fig. 37; Kacsó 1995, 91.
25. Peștera Ungurului/Magyar I, jud. Bihor. Dumitrașcu/Crișan 1989 ("Șuncuiuș- Peștera Lesiana"); Kacsó 1995, 91 sq.
26. Peștera Ungurului/Magyar II, jud. Bihor. Dumitrașcu 1992 ("Șuncuiuș- Peștera Lesiana").
27. Westtranssilvanien. Posta 1918, fig. 1; Kacsó 1995, 93, nota 10.
28. Zăgujeni I, jud. Caraș-Severin. Gumă 1993, 258, pl. 14.
29. Zăgujeni II, jud. Caraș-Severin. Gumă 1997, 64.

Bibliografie

- Andrițoiu 1992: I. Andrițoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*. București 1992.
- Bader 1978: T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*. București 1978.
- Bejenariu/Lakó: I. Bejenariu/E. Lakó, *Despre sonajul arheologic de la Cehei, Punctul "Misig" (1987). - Few Words about the Digging Campaigns from Cehei - "Misig" Point (1987)*. Acta Mus. Porolissensis 20, 1966, 11-33.
- Berciu 1966: D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*. București 1966.
- Boroffka 1994: N.G.O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*. Bonn 1994.
- Boroffka/Luca 1995: N. Boroffka/S.A. Luca, *Archäologische Metallfunde aus der Schulsammlung Beliu, Kr. Arad*. In: T. Soroceanu (Hrg.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin 1995, 225-228.
- Chidioșan 1960: N. Chidioșan, *Beiträge zur Kenntnis der Wietenbergkultur im Lichte der neue Funde von Derșida*. Dacia N.F. 12, 1968, 155-175.
- 1970: idem, *Contribuții la cunoașterea grupului Suciu de Sus în contextul epocii bronzului din Crișana. - Contribution a la connaissance du groupe Suciu de Sus dans le contexte de l'époque du bronze de Crișana*. Stud. Cerc. Ist. Veche 21, 1970, 287-293.
- 1977: idem, *Depozitul de bronzuri de la Mișca. - Le dépôt de bronzes de Mișca*. Stud. Cerc. Ist. Veche 28, 1977, 55-70.
- Chidioșan/Emödi 1981: N. Chidioșan/ I. Emödi, *O descoperire de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului în peștera Mișidului, com. Șuncuiuș, jud. Bihor. - Une découverte de la fin de l'âge du bronze et du début du Hallstattien dans la grotte du Mișid, comm. de Șuncuiuș, dép. de Bihor*. Thraco-Dacica 2, 1981, 161-167.

- 1982: idem, *Grupul cultural Igrița de la sfîrșitul epocii bronzului. - Le groupe culturel d'Igrița de la fin de l'âge du bronze*. Crisia 12, 1982, 61-86.
- 1983: idem, *Descoperirile arheologice din peștera Izbîndiș (comuna Șuncuiș) aparținînd grupului cultural Igrița. - Les découvertes archéologiques de la grotte Izbîndiș (commune de Șuncuiș) appartenant au groupe culturel Igrița*. Crisia 13, 1983, 17-32.
- Comșa 1966: E. Comșa, *Le dépôt en bronze de Cioclovina (Carpates Méridionales)*. Acta Arch. Carpathica 8, 1966, 169-174.
- Csányi 1982: *Bronzkor*. In: Szolnok megye története a régészeti leletek tükrében (Ausstellungskatalog), Szolnok 1982.
- Csányi/Tárnoki 1992: M. Csányi/ J. Tárnoki, *Türkeve-Terehalom*. In: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiß* (Ausstellungskatalog), Frankfurt a. Main 1992, 159-165.
- Dömötör 1897: L. Dömötör, *Őskori leletek Arad és Temes megyében*. Arch. Ért. 17, 1897, 261-264.
- Dumitrașcu 1969: S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice de la Unimăt. - Archäologische Ausgrabungen in Unimăt*. Stud. Com. Satu Mare 1969, 41-47.
- 1979: idem, *Raport asupra săpăturilor arheologice din anul 1978 de la Biharea*. Mat. Cerc. Arh. 13, 1979, 297-307.
- 1980: idem, *Săpăturile arheologice de la Biharea. - Report on the Archaeological Excavations from Biharea*. Mat. Cerc. Arh. 14, 1980, 137-145.
- 1983 a: idem, *Raport asupra săpăturilor arheologice de la Biharea. - Rapport sur les fouilles archéologiques de Biharea*. Mat. Cerc. Arh. 15, 367-374.
- 1983 b: idem, *O nouă cultură arheologică protoistorică recent descoperită și studiată: cultura Biharea (Br CD-Ha A₁). - Une nouvelle civilisation archéologique protohistorique récemment découverte et étudiée: la civilisation Biharea (Br CD-Ha A₁)*. Carpica 15, 1983, 105-116.
- 1992: idem, *Depozitul de bronzuri nr. 2 de la Șuncuiș, județul Bihor. - Le dépôt de bronzes No. 2 de Șuncuiș, département de Bihor*. Analele Universității din Oradea 2, 1992, 3-12.
- 1994: idem, *Biharea I. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980*. Oradea 1994.
- Dumitrașcu/Crișan 1989: S. Dumitrașcu/ I. Crișan, *Depozitul de bronzuri de la Șuncuiș, județul Bihor. - Le dépôt de bronzes de Șuncuiș, dép. de Bihor*. Crisia 19, 1989, 17-118.
- Dumitrașcu/Emödi 1980: S. Dumitrașcu/ I. Emödi, *Materiale arheologice de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului descoperite la Biharea. - Archaeological Material from the End of the Age of Bronze and the Beginning of the Iron Age Reveled at Biharea*. Acta Mus. Porolissensis 4, 1980, 47-55.
- 1981: idem, *Descoperiri arheologice hallstattiene de la Biharea. - Découvertes archéologiques hallstattiennes de Biharea*. Ziridava 13, 1981, 75-109.
- Emödi 1978: I. Emödi, *Noi date privind depozitul de la Cioclovina. - Neue Angaben über das Depot aus Cioclovina*. Stud. Cerc. Ist. Veche, 29, 1978, 481-495.
- 1979 a: idem, *O groapă rituală de la sfîrșitul epocii bronzului descoperită la Oradea. - Une fosse rituelle de la fin de l'âge de bronze découverte a Oradea*. Crisia 9, 1979, 735-743.
- 1979 b: idem, *O locuință de la sfîrșitul epocii bronzului descoperită la Oradea*. Lucrări științifice Inst. Ped. Oradea 1979, 149-153.
- 1980: idem, *Necropola de la sfîrșitul epocii bronzului din peștera Igrița. - Das spätbronzezeitliche Grabfeld der Igrița-Höhle*. Stud. Cerc. Ist. Veche 31, 1980, 229-273.

- Furmánek 1980: V. Furmánek, *Die Anhänger in der Slowakei*. PBF XI 3, München 1980.
- Gumă 1993: M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*. București 1993.
- 1997: idem, *Epoca bronzului în Banat*. Timișoara 1997.
- Hajek 1961: L. Hajek, *Zur relativen Chronologie des Äneolithikum und der Bronzezeit in der Ostslowakei*. In: *Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit Nitra* 1958, Bratislava 1961, 59-76.
- Hampel 1886; 1892: J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. Bd. 1-2. Budapest 1886, 1892.
- Holste 1951: F. Holste, *Hortfunde Südosteuropas*. Marburg/Lahn 1951.
- Horedt 1967: K. Horedt, *Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat din Transilvania*. - *Probleme der jüngbronzezeitlichen Keramik in Transsilvanien*. Stud. Com. Sibiu 13, 1967, 137-156.
- 1988: idem, *Zur Zeitstellung der Otomani- und der Wietenbergkultur*. Germania 66, 1988, 155-161.
- Hüttel 1978: H.-G. Hüttel, *Zur Enddatierung der Otomani- und Wietenberg Kultur*. Germania 56, 1978, 424-433.
- Ignat 1984: D. Ignat, *Așezarea de la sfârșitul epocii bronzului de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor)*. - *L'habitat de la fin de l'âge du bronze de Suplacu de Barcău (dép. de Bihor)*. Crisia 14, 1984, 9-26.
- Kacsó 1975: C. Kacsó, *Contributions à la connaissance de la culture Suciu de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuș*. Dacia N.F. 19, 1975, 45-68.
- 1987: idem, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur*. Dacia N.F. 31, 1987, 51-75.
- 1990: idem, *Bronzul târziu în nord-vestul României*. Symposia Thracologica 8, 1990, 41-50.
- 1995: idem, *Der Hortfund von Arpășel, Kr. Bihor*. In: T. Soroceanu (Hgb.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin 1995, 81-130.
- v. Károlyi 1968: L. v. Károlyi, *Archäologische Funde aus Ungarn*. Berliner Jahrb. Vor- u. Frühgesch. 8, 1968, 77-98.
- Kemenczei 1963: T. Kemenczei, *Adatok Eszak-Magyarország későbronzkori történetéhez*. - *Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in Nordungarn*. Arch. Ért. 90, 1963, 169-188.
- 1991: idem, *A pécskai/Pecica második bronzlelet*. - *Der zweite Depotfund von Pecica/Pécska*. Fol. Arch. 42, 1991, 27-48.
- Kenner 1863: F. Kenner, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (1859-1861)*. Archiv österr. Geschichtsquellen 29, 1863, 185-337.
- Kovács 1970: T. Kovács, *A hajdubagosi bronzkori temető*. - *Bronze Age Cemetery at Hajdubagos*. Fol. Arch. 21, 1970, 27-47.
- 1992 a: idem, *Bestattungssitten der Füzesabony-Kultur und das Gräberfeld von Tiszafüred-Majoroshalom*. In: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiß (Ausstellungskatalog)*, Frankfurt a. Main, 1992, 96-98.
- 1992 b: idem, *Tiszafüred-Ásotthalom*. In: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiß (Ausstellungskatalog)*, Frankfurt a. Main 1992, 131-133.
- Középesy 1901: Gy. Középesy, *Régészeti kutatások Ér-Köbölkuton Biharvármegyében*. Arch. Ért. 21, 1901, 363-368.
- Kuzsinszky 1888: B. Kuzsinszky, *Délvidéki és erdélyi muzeumok*. Arch. Ért. 8, 1888, 336-343.

- Lakó 1983: E. Lakó, *Repertoriul topografic al epocii bronzului și al Hallstattului timpurii în județul Sălaj*. - *The Topographical Catalogue of the Bronze Age and Early Iron Age in Sălaj District*. Acta Mus. Porolissensis 7, 69-100.
- 1986: idem, *Date noi pentru completarea celor trei repertorii privind epoca comunei primitive din Sălaj*. - *Addenda to the Repertories of Praehistorical Finds from Sălaj County*. Acta Mus. Porolissensis 10, 1986, 47-59.
- 1987: idem, *Piese de bronz din așezarea de cultura Otomani de la Crasna (jud. Sălaj)*. *Bronze Items of the Otomani-Culture in the Settlement of Crasna (Sălaj County)*. Acta Mus. Porolissensis 11, 1987, 77-81.
- Lakó/Rad 1988: E. Lakó/ V. Rad, *Raport preliminar de cercetare arheologică la Cehei-Mișig (jud. Sălaj)*. - *Preliminary Report on the Archaeological Researches at Cehei-Mișig (Sălaj County)*. Acta Mus. Porolissensis 12, 1988, 85-89.
- Miclea/Florescu 1980: I. Miclea/R. Florescu, *Preistoria Daciei*. București 1980.
- Moga 1948: M. Moga, *Dépôt de Guruslău (dép. de Sălaj)*. Dacia 11-12, 1945-1947 (1948), 257-264.
- Morintz 1978: S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*. București 1978.
- Nánási 1974: Z. Nánási, *Repertoriul obiectelor de bronz din Muzeul de Istorie de la Săcuieni*. - *Répertoire des objets de bronze du Musée Historique de Săcuieni*. Crisia 4, 1974, 177-184.
- Németi 1969: I. Németi, *Descoperiri funerare din epoca bronzului în jurul Careiului*. - *Grabfunde der Bronzezeit aus der Umgebung der Stadt Carei (Kreis Satu Mare)*. Stud. Com. Satu Mare 1969, 57-71.
- 1978: idem, *Descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului în zona Careiului*. - *Découvertes de la fin de l'époque de bronze aux environs de Carei*. Stud. Cerc. Ist. Veche 29, 1978, 99-122.
- 1987: idem, *Contribuții la cunoașterea sfârșitului epocii bronzului din nord-vestul României*. Symposia Thracologica 5, 1987, 110-111.
- 1990: idem, *Contribuții la cunoașterea sfârșitului epocii bronzului din nord-vestul României*. - *Beiträge zur Erforschung der Spätbronzezeit in Nordwestrumänien*. Stud. Cerc. Ist. Veche 41, 1990, 19-54.
- Novotná 1980: M. Novotná, *Die Nadeln in der Slowakei*. PBF XIII 6. München 1980.
- Olexa 1992: L. Olexa, *Náleziská z doby bronzovej v Níznej Myšli. Predbežná správa o výsledkoch výskumu opevnených sídlisk a pohrebiska otomanskej kultúry*. - *Fundstelle aus der Bronzezeit in Nizna Mišl'a. Vorbericht über die Grabungsergebnisse auf befestigten Siedlungen und einem Gräberfeld der Otomani-Kultur*. Slov. Arch. 40, 1992, 189-204.
- Ordentlich 1963: I. Ordentlich, *Poselenia v Otomani v svete poslednih raskopok*. Dacia N.F. 7, 1963, 115-138.
- 1966: idem, *Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai*. - *Ein Verwahrfund von Gefäßen vom Typ Otomani aus Valea lui Mihai, Region Crișana*. St. Com. Sibiu 12, 1966, 181-197.
- 1968: idem, *Depozitul de bronzuri de la Otomani*. - *Bronzedepotfund aus Otomani*. Acta Mus. Napocensis 5, 1968, 397-404.
- 1970: idem, *Die chronologische Gliederung der Otomani-Kultur auf dem rumänischen Gebiet und ihre wichtigsten Merkmale*. Dacia N.F. 14, 1970, 83-97.
- Petrescu-Dîmbovița 1977: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*. București 1977.
- 1978: idem, *Die Sicheln in Rumänien mit dem Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*. PBF XVIII 1. München 1978.

- Polla 1960: B. Polla, *Birtuálne fűzesabonyké pohrebisko v Streda nad Bodrogom*. In: B. Chropovsky, M. Dušek, B. Polla, *Pohrebiska so starej doby bronzovej na Slovensku* I. Bratislava 1960, 299-386.
- Posta 1918: B. Posta, *Kilényi Hugo régiség-gyűjteménye*. Dolgozatok-Kolozsvár 9, 1918, 109-216.
- Repertoriul 1974: *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*. Oradea 1974.
- Rihovský 1979: J. Rihovský, *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet*. PBF XIII 5. München 1970.
- Roska 1941: M. Roska, *A gyulavarsándi (Arad m.) Laposhalom rétegtani viszonyai*. - *La stratigraphie de la coline "Laposhalom" de Gyulavarsánd (dép. Arad)*. Fol. Arch. 3-4, 1941, 45-61.
- 1942: idem, *Erdély régészeti repertórium*. I. Oskor. Kolozsvár 1942.
- 1943: idem, *A kolozsgyulai bronzlelet (Kolozs vm.)*. - *Der Bronzefund von Kolozsgyula (Kom. Kolozs)*. Közlemények-Kolozsvár 3, 1943, 127-133.
- Rusu 1963: M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*. Dacia N.F. 7, 1963, 177-210.
- Schumacher-Matthäus 1985: G. Schumacher-Matthäus, *Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken*. Mainz 1985.
- Smith 1927: R.A. Smith, *Antiquities of the Bronze Age from Hungary*. The British Mus. Quart. 1, 1926-1927.
- Sorocanu 1995: T. Sorocanu, *Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen. Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten*. In: T. Sorocanu (Hgb.), *Bronzefunde aus Rumänien*. PAS 10, Berlin 1995, 15-80.
- Téglás 1886: G. Téglás, *A potsági (Aranyosm.) bronzleletről*. Arch. Ért. 6, 1886, 148-151.
- Vladár 1975: J. Vladár, *Spišský Štvrtok, befestigte Siedlung der Otomani-Kultur*. In III. Internationaler Kongress für slavische Archäologie, Bratislava 7.-14. September 1975, Nitra 1975, 3-24.
- Vulpe 1972: A. Vulpe, *Rezension zu B. Hänsel, Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*. Dacia N.F. 16, 1972, 414-419.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1 - Descoperiri din Bronzul târziu în nord-vestul României.

- Pl. I - Pișcolt-Nisipărie. 1. Pandantiv în formă de potcoavă. 2-9. Ceramică Cehăluț.
- Pl. II - Pișcolt-Nisipărie. Ceramică Cehăluț.
- Pl. III - Pișcolt-Nisipărie. Ceramică Cehăluț.
- Pl. IV - 1. Pișcolt-Nisipărie. 2-4. Ciumești-Bostănărie/Tökös. 5-6. Curtușeni-Dâmbul ars. Ceramică Cehăluț.
- Pl. V - Acâș-Crasna Veche. Ceramică Cehăluț.
- Pl. VI - Acâș-Crasna Veche. Ceramică Cehăluț.
- Pl. VII - Acâș-Crasna Veche. Ceramică Cehăluț.
- Pl. VIII - Acâș-Crasna Veche. Ceramică Cehăluț.
- Pl. IX - 1-2. Acâș-Crasna Veche. Idoli din lut ars. 3-8. Valea lui Mihai. Ceramică Cehăluț.
- Pl. X - Valea lui Mihai. Ceramică Cehăluț.
- Pl. XI - Valea lui Mihai. Ceramică Cehăluț.
- Pl. XII - 1. Ciumești-Cimitirul Catolic/Katolikus Temető. 2. Ciumești-Bostănărie/Tökös. Ceramică Cehăluț.

*Die Endphase der Otomani-kultur und die darauffolgende kulturelle
Entwicklung im Nordwesten Rumäniens
(Zusammenfassung)*

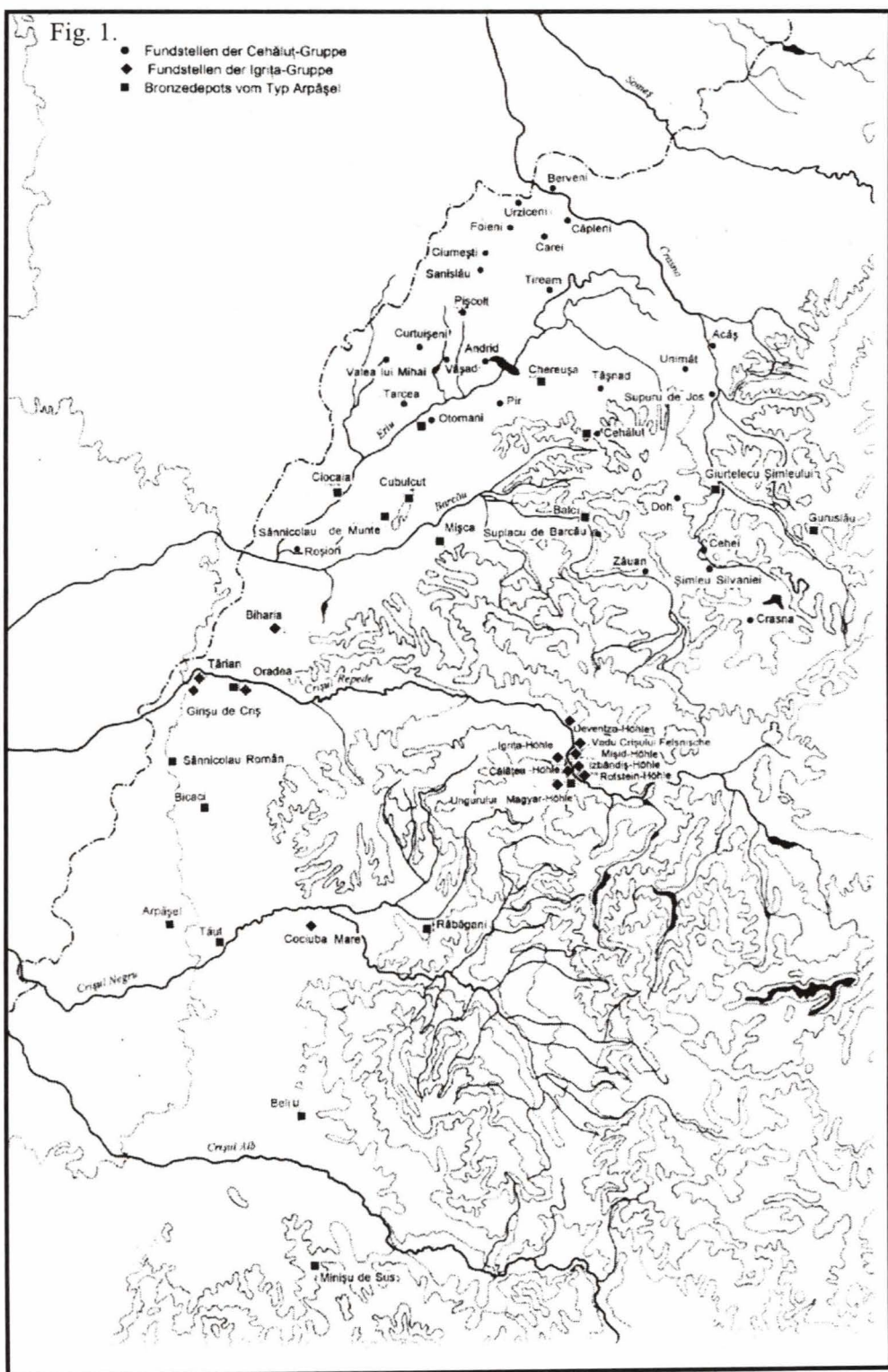
Der jüngste Ausdruck der Otomani-Entwicklung im Nordwesten Rumäniens ist das Gefäßdepot von Valea lui Mihai. In diesem Gebiet erschienen solche Funde noch in Otomani-Cetatea de pământ/Földvár, Vârșand-Movila dintre vii/Laposhalom und, wahrscheinlich, Crasna-Csereoldal.

Das Vorhandensein bloß einer sehr geringen Anzahl der Fundstellen, die der letzten Etappe der Otomani-Besiedlung im Nordwesten Rumäniens zugeschrieben werden können, spiegelt vermutlich eine historische Realität wider, u.zw. eine gewisse Entvölkerung der Zone.

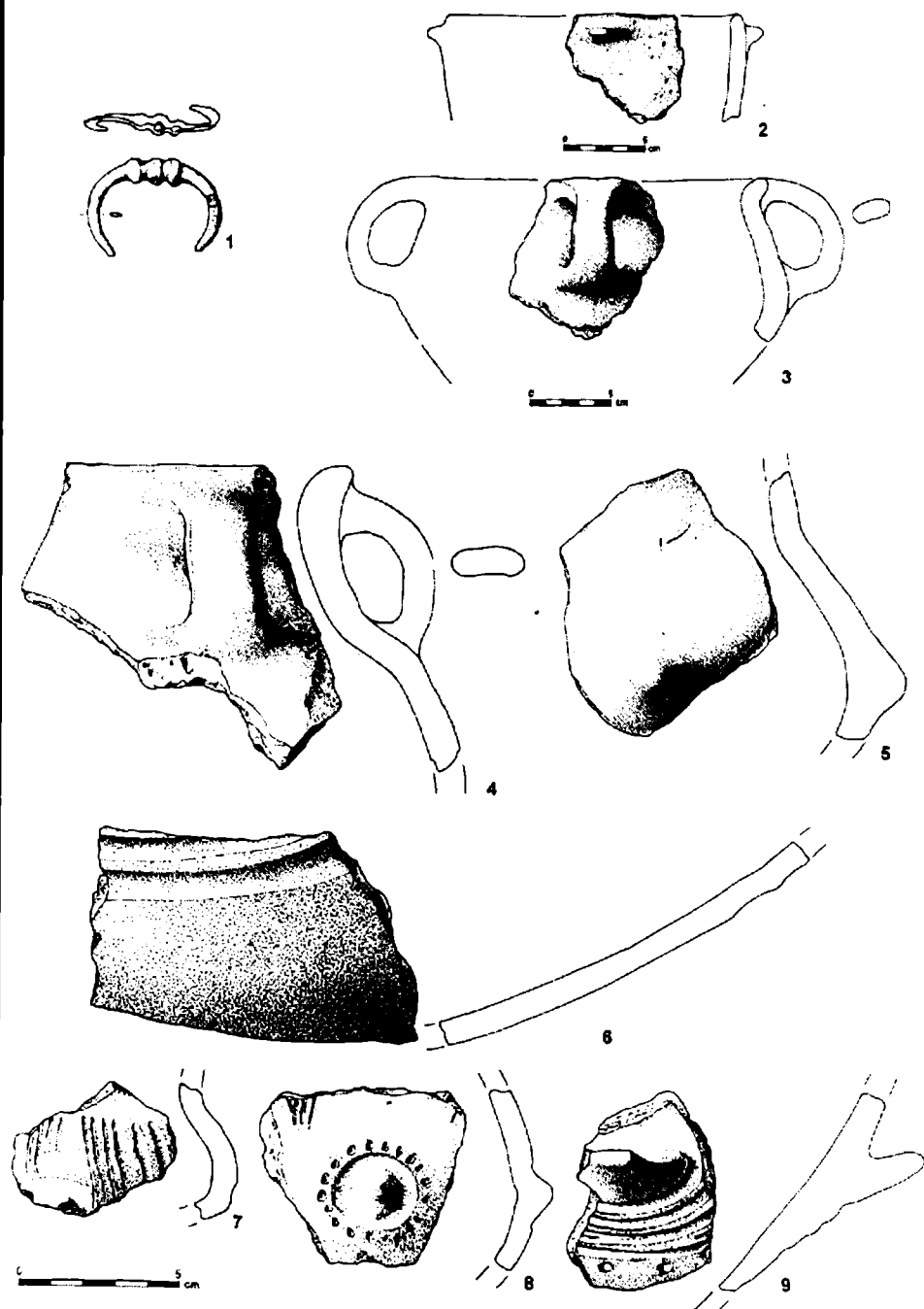
Eine massive Verlagerung der Otomani-Gemeinschaften ist aber auch früher geschehen, als die Siedlungen wie jene von Carei-Bobald/Bobáld, Tiream-Holmul Cânepii/Kenderhalom, Pir-Curtea Cetății/Várudvar oder das Gräberfeld von Pir-Cetate/Vársziget aufgelassen wurden. Dieser Prozeß war sehr wahrscheinlich im Zusammenhang mit der gleichzeitigen, intensiven Bevölkung des oberen Theißgebietes, was zur Verstärkung der Suciu de Sus-Gemeinschaften geführt hat.

Eine umgekehrte Bewegung, aus dem Suciu de Sus-Territorium nach Westen, Südwesten hin, hat, zusammen mit den aus Süden und Westen gekommenen Impulsen oder Verschiebungen der HGK-Population, am Ende der Koszider Periode, das Erlöschen der Otomani-Kultur herbeigeführt. Die Otomani-Stämme sind aber nicht spurlos verschwunden, sondern haben zur Gestaltung zweier neuen kulturellen Aspekte beigetragen, u.zw. der Cehăluț- und Igrîța-Gruppen.

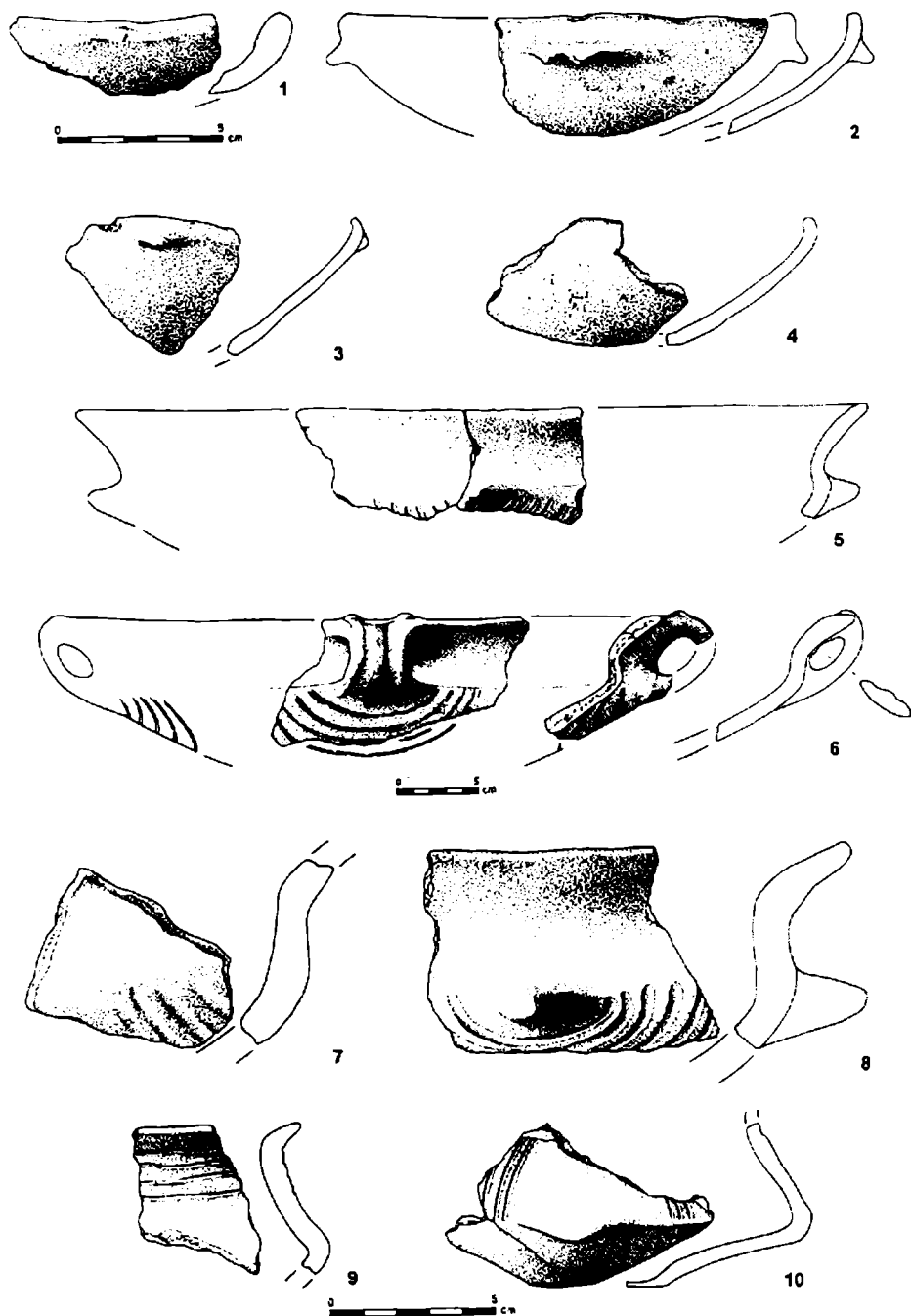
Der Verfasser lege die Hauptcharakteristiken beider Gruppen vor und stellt fest, daß sie in die ersten zwei Stufen der transsilvanischen Spätbronzezeit datiert werden.

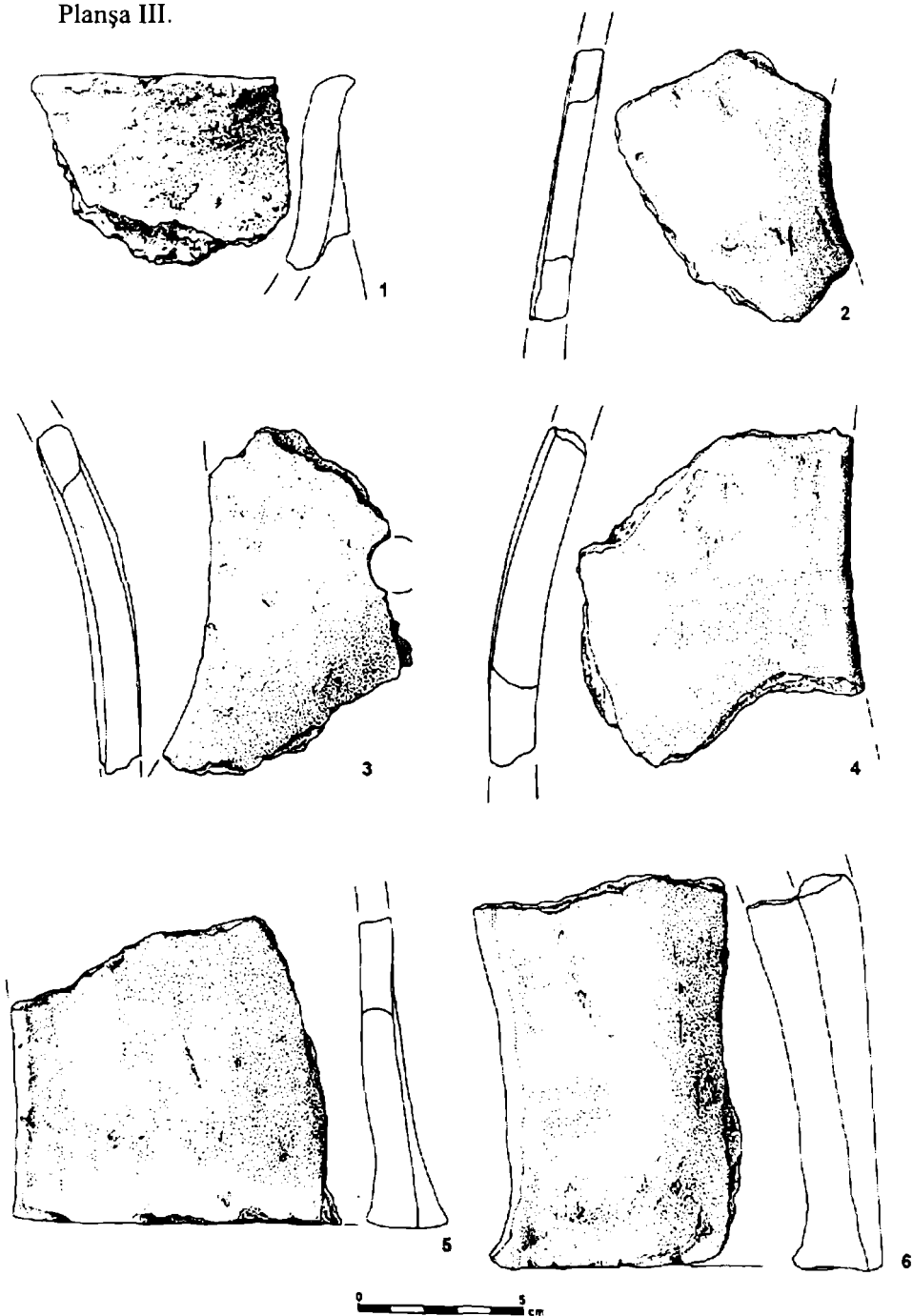
Planşa I.

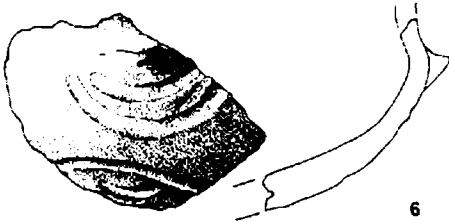
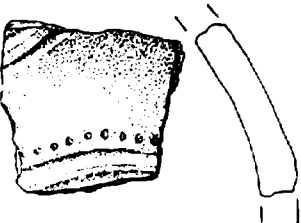
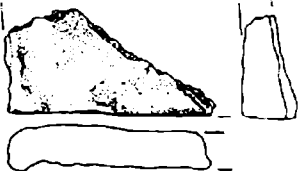
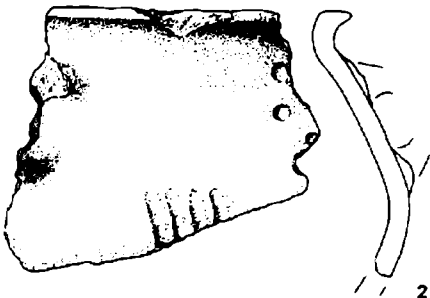
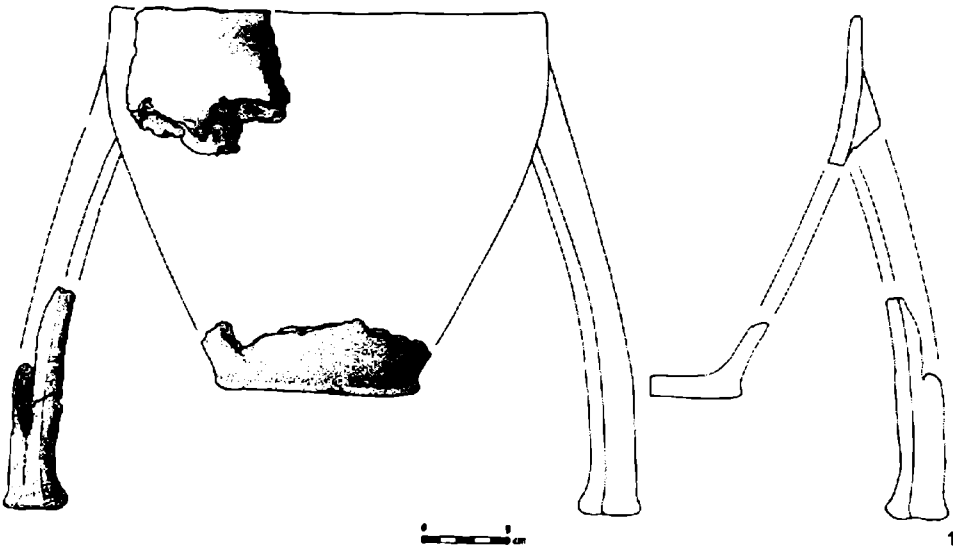
Planşa II.

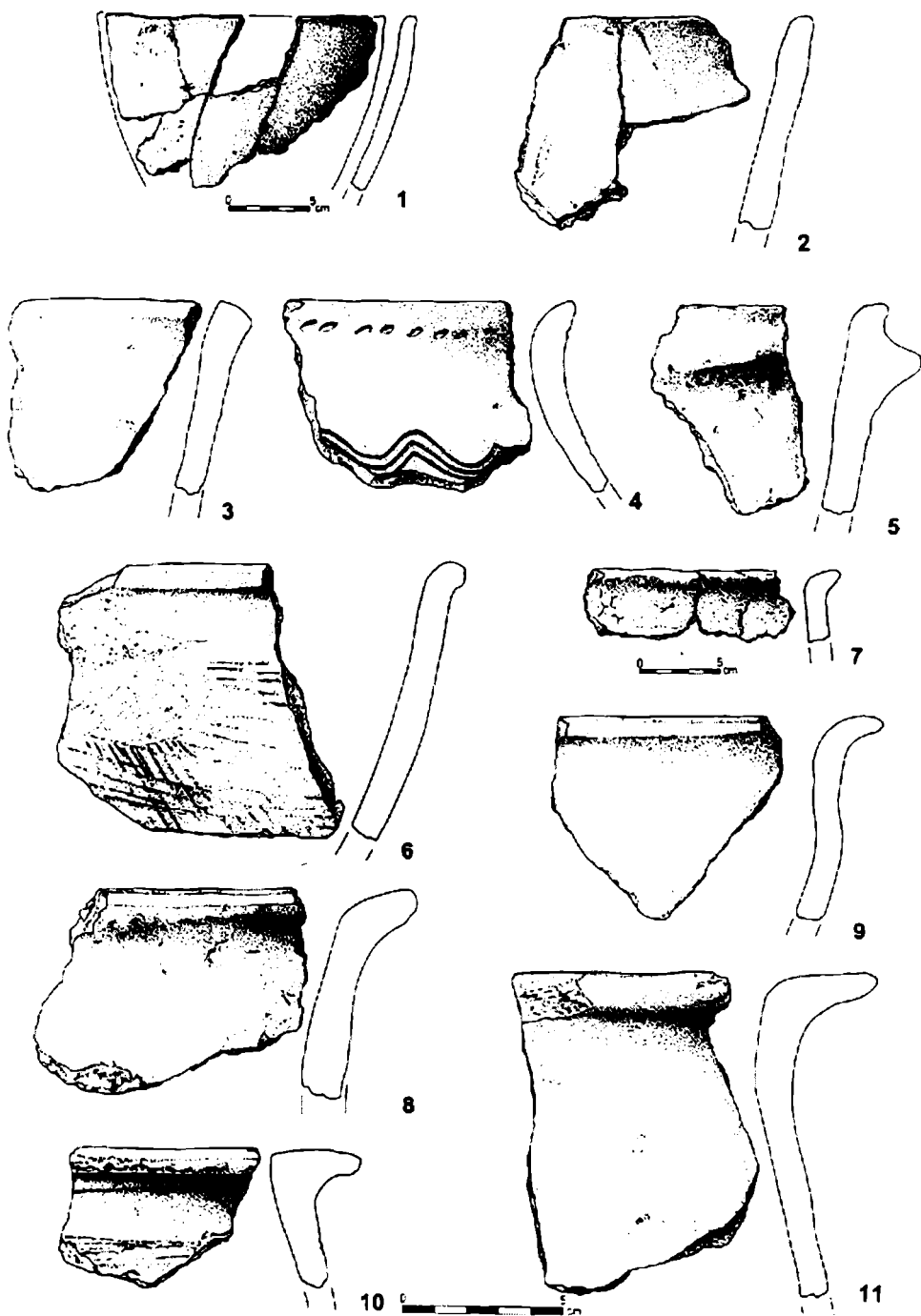
Planşa III.

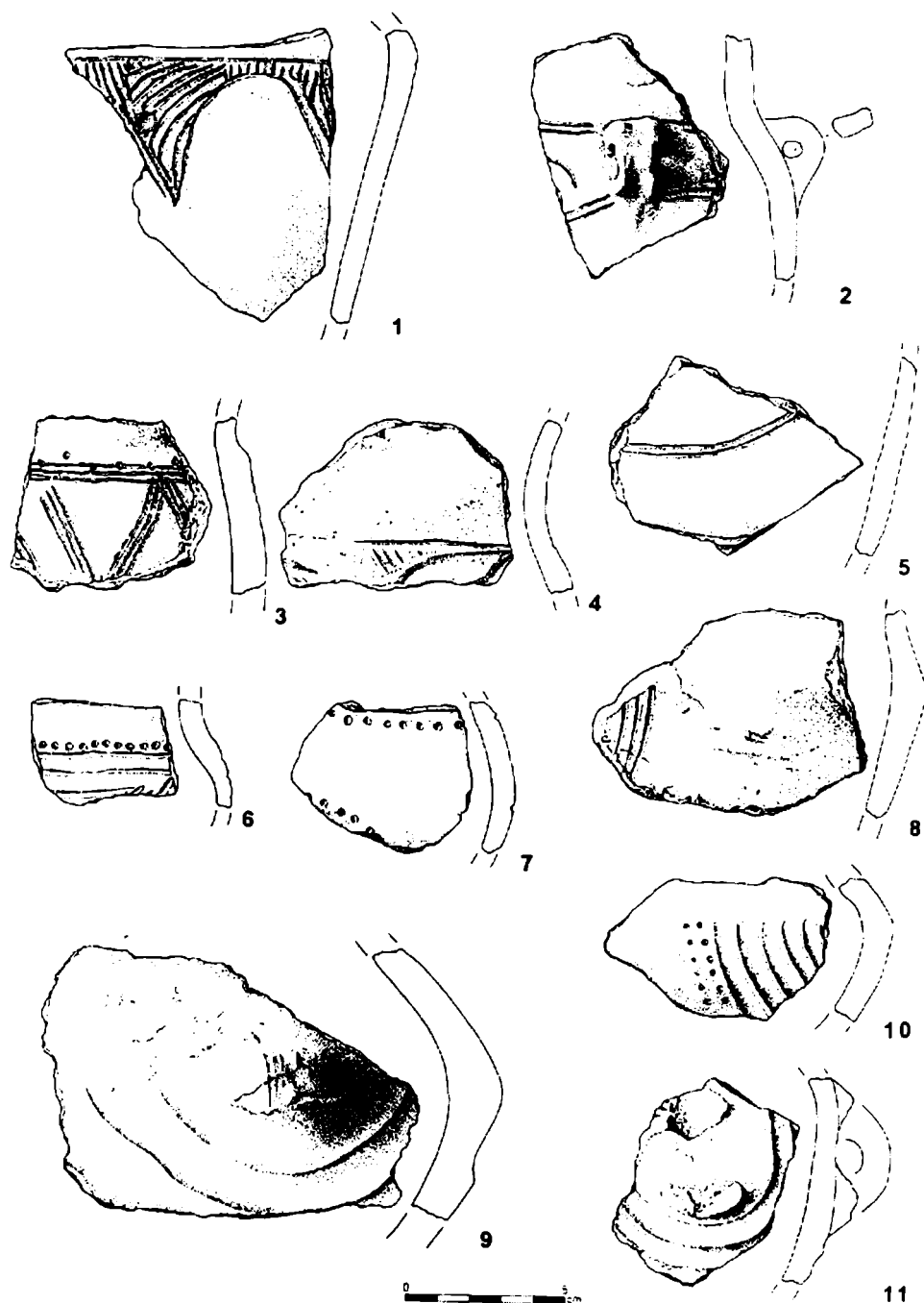
Planşa IV.

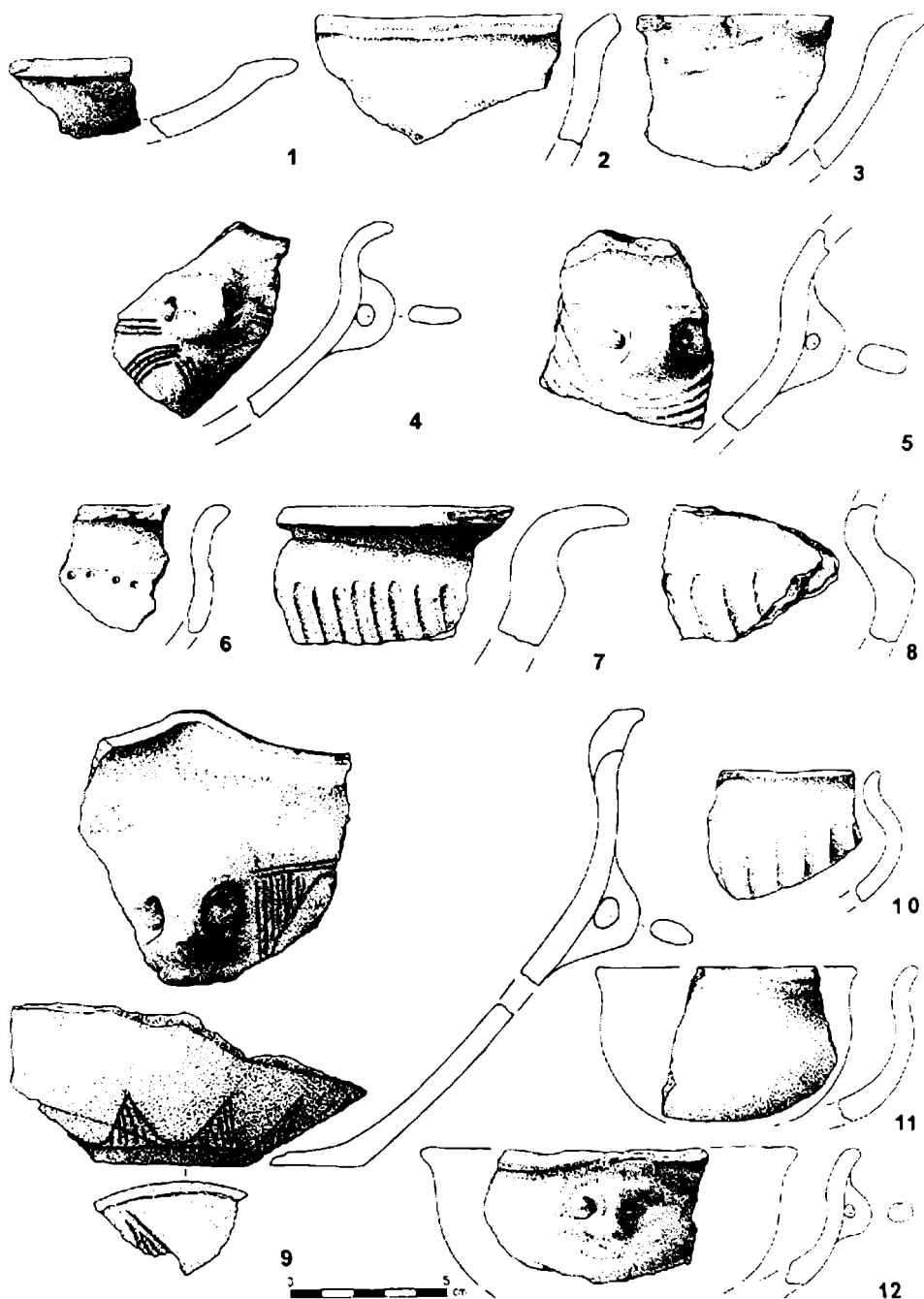
Planşa V.

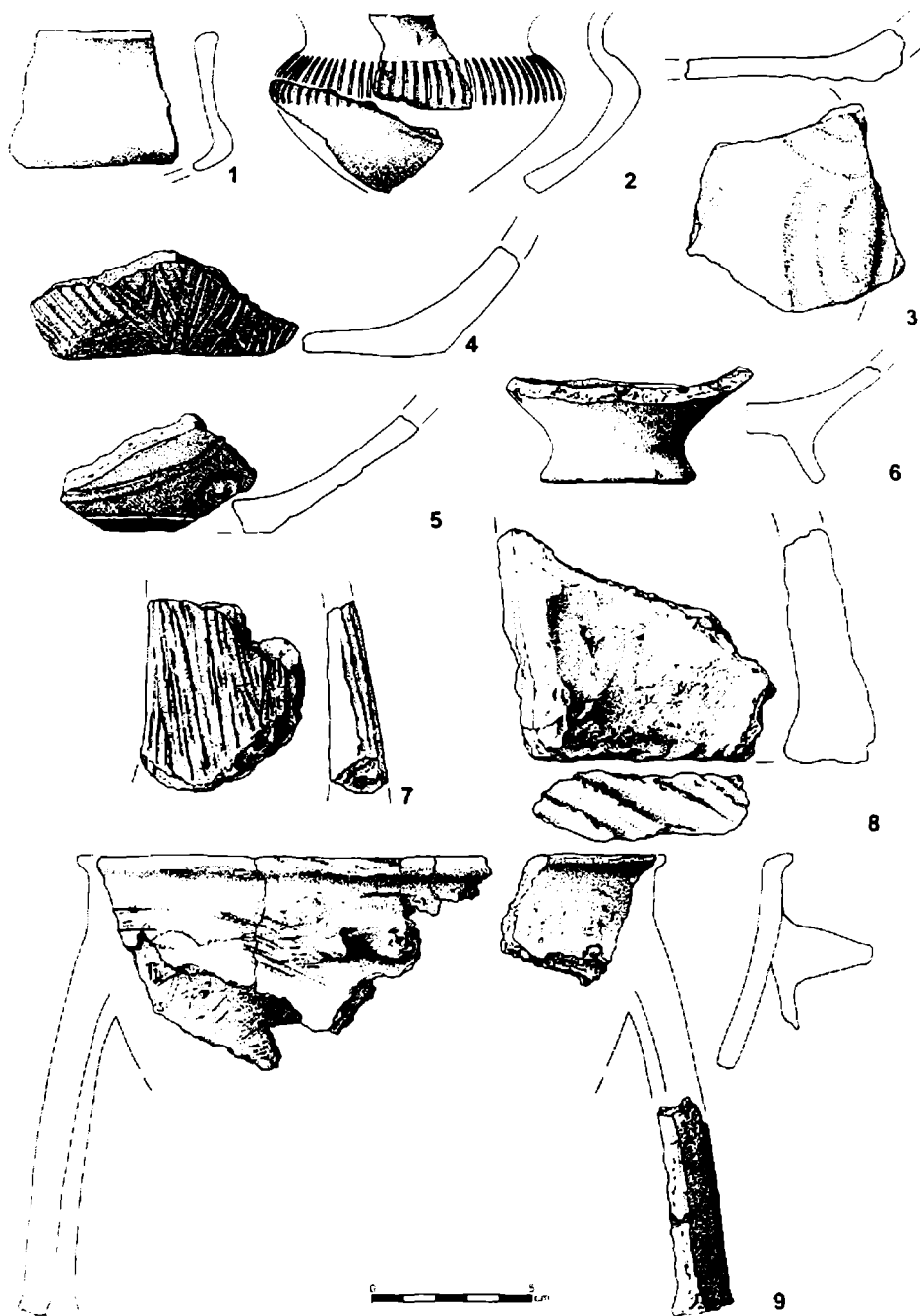
Planşa VI.

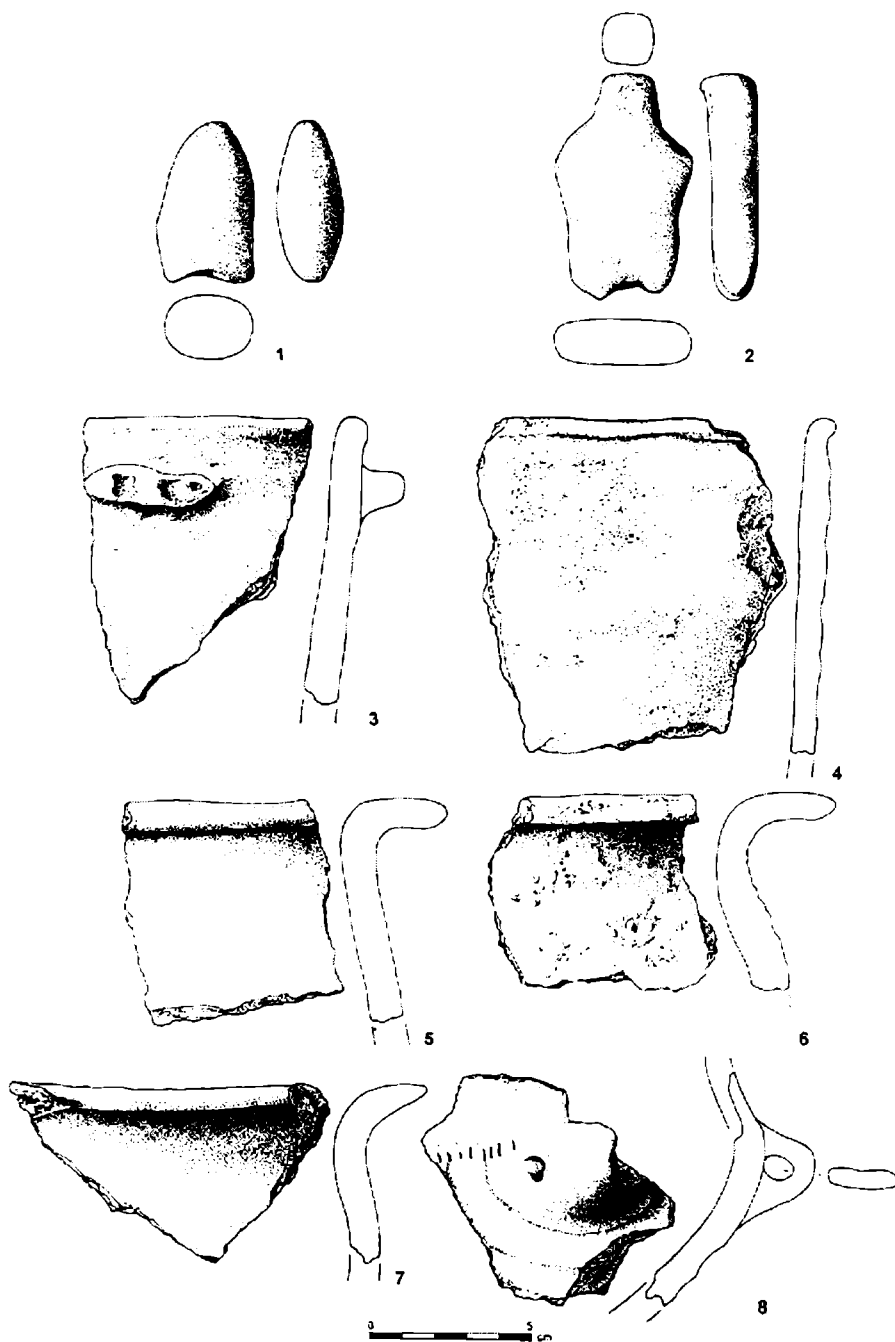
Planșa VII.

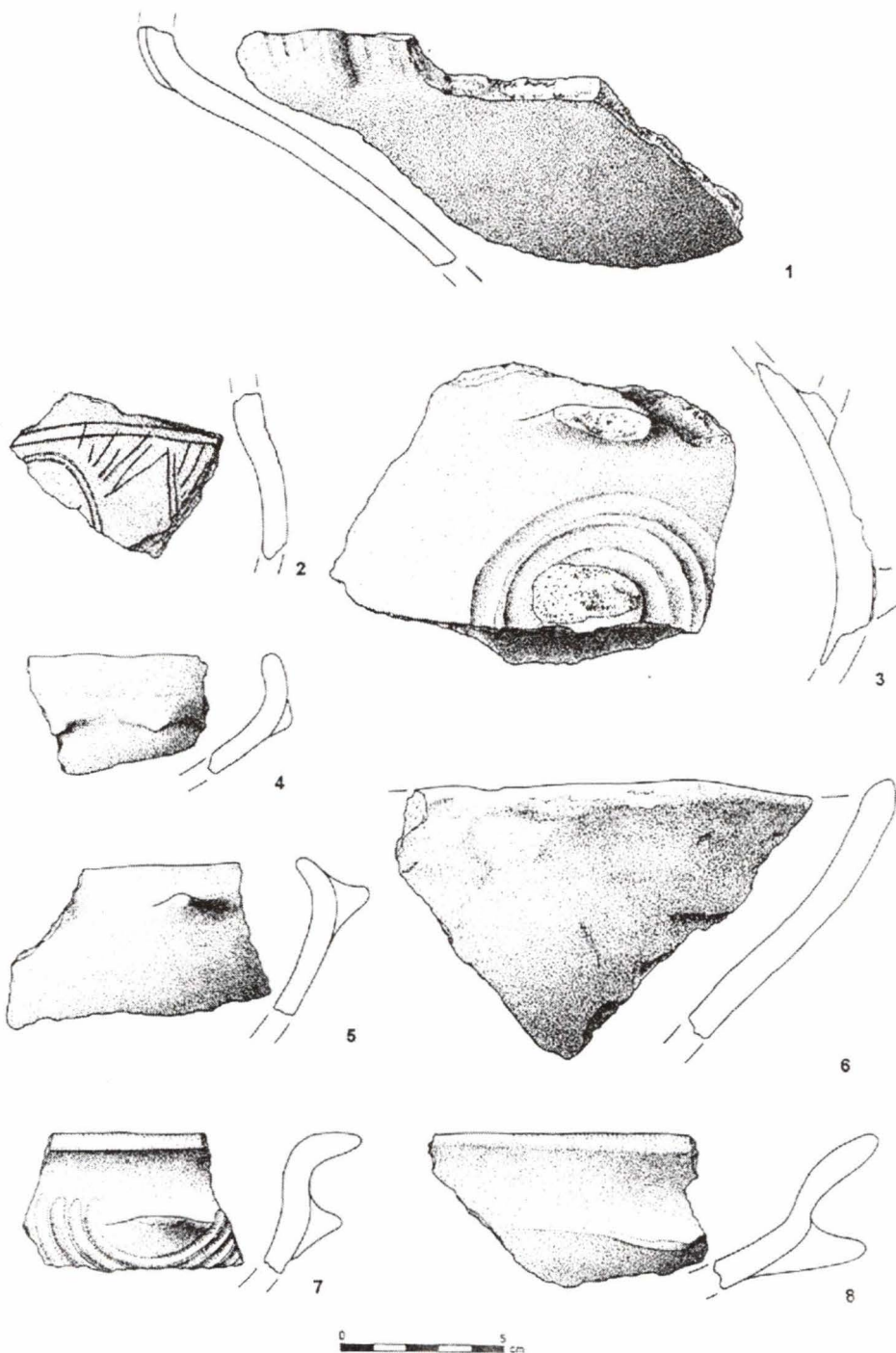
Planşa VIII.

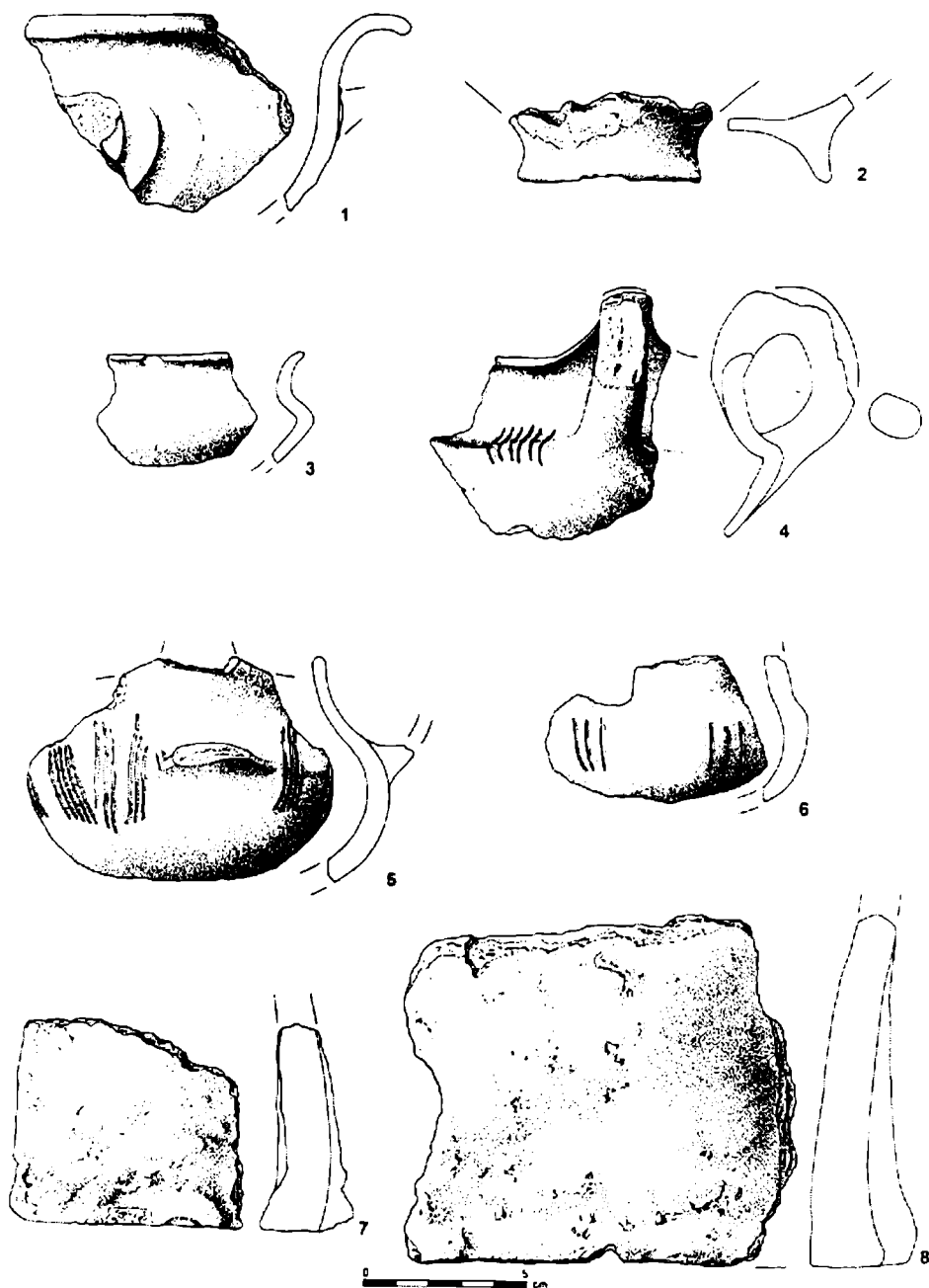
Planşa IX.

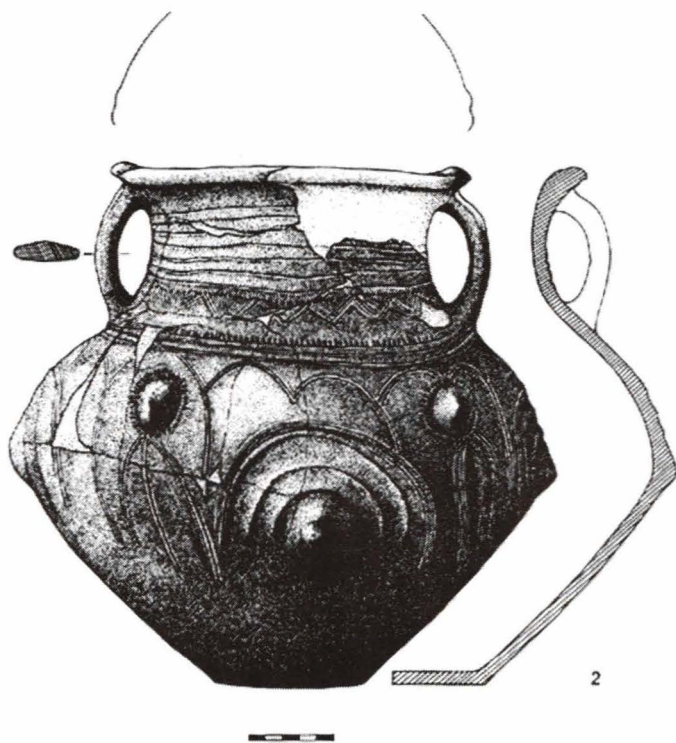
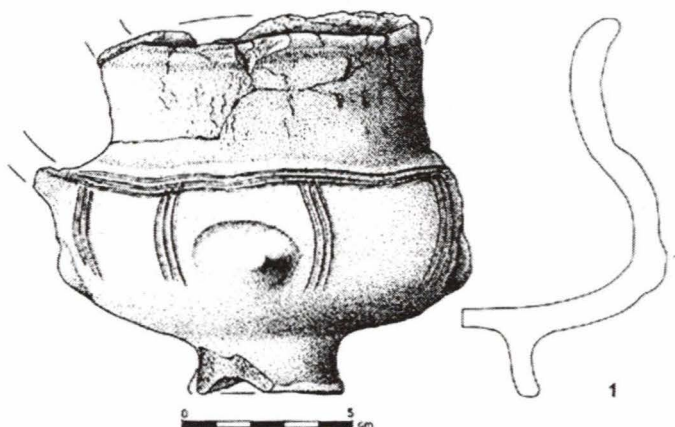
Planşa X.

Planşa XI.

Planşa XII.

Această piesă a fost achiziționată în anul 1995 de Muzeul din Carei și a intrat în patrimoniul muzeului sub nr. de inv. 8329¹. Observații suplimentare referitoare la această piesă am obținut de la Borbély Csaba, Ciumești nr. 133, fierar la ferma Asociației Agricole din localitate. Ferma actuală se află la punctul numit Malomhâta/ fostele "grajduri CAP"/ = C. I, în locul necropolei celtice cercetate între anii 1962-1965 (Zirra, 1967, fig. 2).

Date concrete privind contextul de descoperire nu se cunosc, în zona fostului cimitir celtic au fost executate lucrări gospodărești (nivelări de teren etc.) iar pe baza observațiilor noastre făcute pe teren etc, complexe noi arheologice n-au apărut (câteva fragmente ceramice adunate aparținând așezărilor preistorice bine cunoscute din cercetările sus menționate). După relatările fierarilor, lama de spadă a fost găsită aruncată, ca o bucată de fier ruginită, lângă o pivniță, aflată în apropierea atelierului de fierărie, de unde a fost ridicată de fierarul Cs. Borbély și dusă în atelier. Aici a fost văzută de către B. Magdás, care a anunțat Muzeul din Carei. Se ridică problema : dacă piesa a fost găsită în incinta fermei actuale, atunci se leagă direct de necropola celtică sau nu are nici o legătură cu aceasta ? Această piesă a fost examinată foarte atent de noi înainte de restaurare în laboratorul din Muzeul Județean Satu Mare. S-a constatat că în crusta de coroziune (oxidul de fier) nu s-a găsit nisip fin, caracteristic solului de aici. Nu avem informații referitoare la o procedură de curățire anterioară. Participând la cercetările din anii 1964-1965 la necropola celtică de la C1, am observat că toate obiectele celtice descoperite au fost acoperite cu o crustă groasă de coroziune, puternic oxidate și îmbibate de nisip. S-ar putea ca această observație să fie o chestiune minoră, dar nu trebuie să uităm că în curtea fermei staționează numeroase mașini agricole, care revenind de pe câmp puteau să aducă această piesă agățată de ele din alte zone, unde nu există un sol nisipos. În concluzie, locul de descoperire al acestei piese este destul de problematic, este sigur doar că provine din zona localității Ciumești.

Descrierea spadei. Lama spadei este dreaptă, în profil are o mică lentilă, fără o nervură mediană pronunțată. Vârful ei este rotunjit (în mod sigur n-a fost ruptă), mânerul ei se termină într-un buton scobit spre interior (concav), ornamentat cu un cerc-inel incizat. Profilul mânerului este rectangular. Dimensiuni: lungimea totală = 74 cm, lungimea lamei = 60,3cm, lungimea mânerului = 13,7cm, lățimea lamei variază între 5,2-5,4 cm, grosimea mânerului este de 0,4cm / fig. 1/1-1a /

Încadrarea cronologică a săbiilor din epoca Latène se realizează, de obicei, după caracteristicile tecii, iar lama spadei singură este foarte greu de datat. În general, lama spadelor celtice este dreaptă de regulă, are o nervură mediană pronunțată care se observă și atunci când lama este puternic corodată. La piesa noastră lipsește această nervură pronunțată. Lungimea spadelor este cca. 0,70-0,90 m la cele din fazele B2 și C1 ale Lateneului, cu o precizare, că vârful lamei este întotdeauna ascuțit. Cum am observat, la piesa în discuție vârful este rotunjit. Spadele din Latène C₂ și în special din Lt. D (Latène târziu) sunt mai lungi (peste un metru), iar vârful este rotunjit (Hunyady, 1944, 114 -116). În concluzie: luând în considerare lungimea lamei și elementele caracteristice (nervură mediană, vârful rotunjit) ea nu se încadrează în tipurile de spade cunoscute din necropola celtică de la C. I /Zirra, 1967, fig. 13 / M9 / 5, M12 / II: Crisan, 1971, pl. VI / 10 ; VII / 2

A rămas un singur element, care totuși ne sugerează că piesa susmenționată trebuie căutată tot în lumea celtică; și anume butonul ornamentat în care se termină mânerul. O

¹ Spada a fost recuperată de N. Iercoșan, îi mulțumim pentru amabilitatea cu care a cedat-o pentru publicat.

spadă similară (ornamentul ușor diferă) se cunoaște de la Tapolca Szentkút din Ungaria (Szabo, Petres, 1992, pl. 75, 1-2). Această spadă are o lamă cu dimensiuni aproximativ egale ca și piesa noastră în discuție. Chiar dacă această piesă recuperată nu se poate cu certitudine lega de necropola binecunoscută celtică de la Ciumești-Malomháta (C.I.-amplasarea cimitirului vezi la fig. 2), ea probabil aparține epocii Latène, reprezentate cu numeroase descoperiri în raza comunei Sanislău (Némethi, 1994-95, nota nr. 20, Idem, 1996, 61-69).

BIBLIOGRAFIE

Crișan I. H.

1971 - În legătură cu datarea necropolei celtice de la Ciumești, Marmația, Baia Mare, 1977, 51-92

Hunyady I

1944 - Kelták a Kárpátmedencében, DissPann, II, 18, szövegkötet, 1944.

Némethi J.

1994 - 95 - Vas-chiup descoperit la Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, XI-XII, *Satu Mare. Studii și comunicări*, 33-38.

1996-Descoperiri arheologice din epoca Latène de la Ciumești, com. Sanislău, jud.Satu Mare, *Satu Mare. Studii și comunicări*, XIII, 61-69.

Szabó M., Petres F Éva

1992 Decorated weapons of the La Tène Iron Age in the Carpathian Basin, Budapest, IPH, 1992.

Zirra Vl.

1967-Un cimitir celtic în nord-vestul României, f.a. - (1967).

Lista figurilor

Fig. 1 Ciumești, 1-1a., Lama spadei descoperite la C.I. (?).

Fig. 2 Ciumești - Malomháta (Moara)= C.I., schiță topografică.

The sword discovered accidentally in Ciumești

(Summary)

The blade of a sword was bought in 1995 by the Museum from Carei. This find was found on the territory of that Celtic cemetery, which was researched between 1962-1965 in Ciumești-Malomháta/Mill/=C. I.

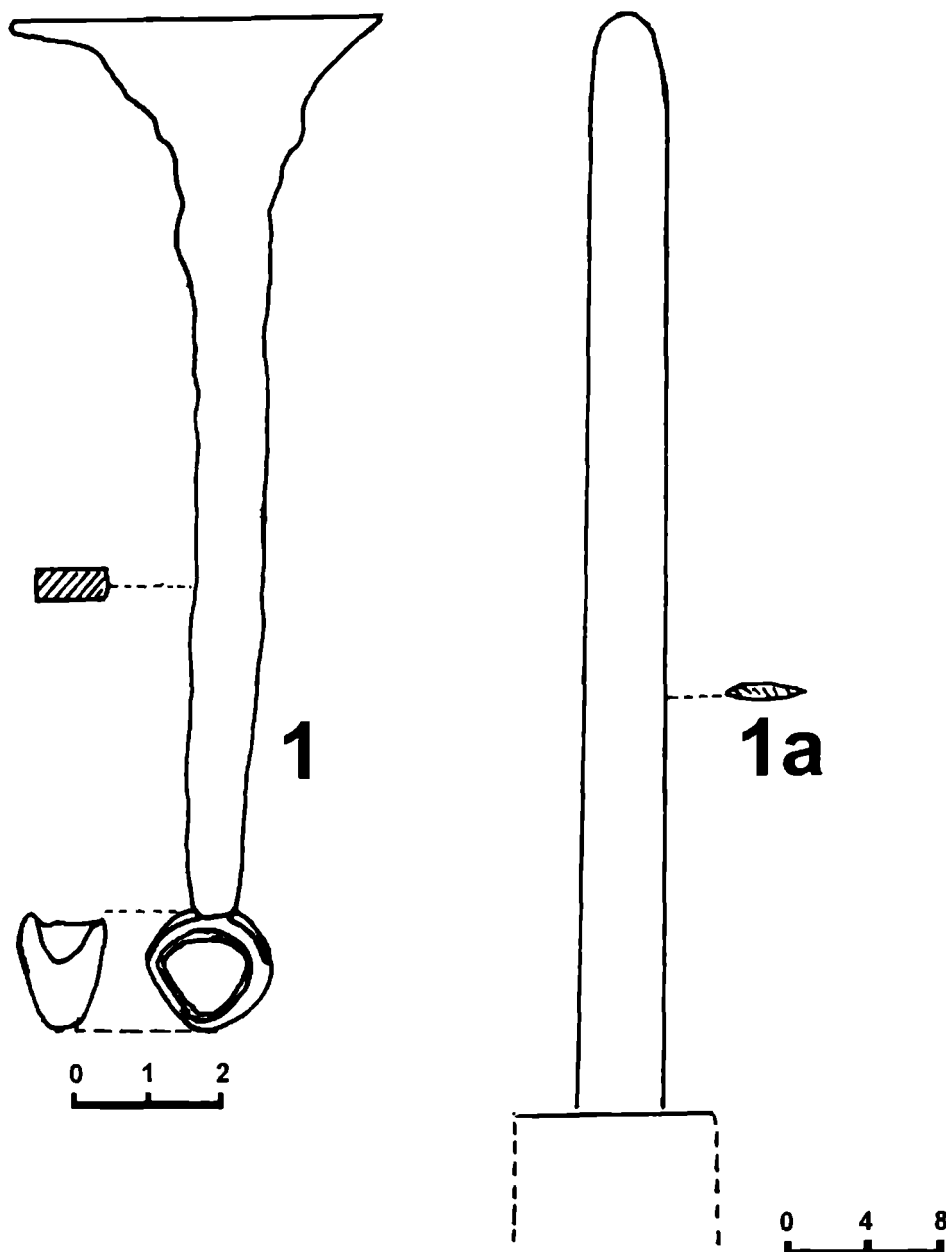
The hilt of the sword ends in a big ornamented knob. Relying on this, we could date this find to the La Tène period !?/.

The list of illustrations:

Fig. 1/1- 1a - the blade of the sword found at Ciumești=C. I.(?)

Fig. 2-the map of Ciumești-Malomháta / Mill /=C. I.

Fig. 1. Spada descoperită la Ciumești

Literatura istorică de specialitate s-a îmbogățit în ultimii ani cu foarte multe studii de bună calitate în ceea ce privește viața spirituală și religiile Imperiului Roman. Între acestea se numără și cel al cercetătoarei germane Marion Euskirchen cu privire la Epona, zeița protectoare a cabalinelor ce avea în îngrijire și grajdurile acestora¹. Din nefericire însă, analiza cultului acestei divinități pentru provincia Dacia este incompletă și realizată cu o serie de confuzii, fapt ce a determinat apariția lucrării de față².

Originea și apariția acestui cult în religia romană, așa cum sublinia Marion Euskirchen, nu se poate preciza prea bine. Până nu de mult între specialiști existau neînțelegeri, ei împărțindu-se în două tabere: unii care erau de părere că această zeiță este de origine geto-galică, iar alții, pe baza izvoarelor literare greco-latine, susțineau că ea ar fi o veche divinitate italică³. Apariția însă în RE a unui articol ce înclină spre originea gallică a acestei divinități avea să încetățenească între istorici și arheologi această informație⁴.

Se cunoaște desigur că începând cu secolul II cultul Eponei s-a generalizat în tot Imperiul Roman mai ales în zona europeană, cea mai timpurie atestare epigrafică fiind cea de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa 110 - 112 p. Chr⁵.

Zona în care cultul Eponei este cel mai puternic este într-adevăr Gallia, mai ales zona nordică. Totuși reprezentările artistice sunt diferite aici comparativ cu cele din celelalte zone ale Imperiului. În Gallia este cunoscută "Epona călare", pe când pentru Roma provinciile dunărene și Grecia zeitatea apare hrănind cai, catări, măgari sau tronând încadrată de cel puțin două cabaline⁶.

Pentru Dacia însă reprezentările figurative cu Epona sunt aproape inexistente. Două plăcuțe votive fragmentare sunt cunoscute la Tibiscum dar ele nu au intrat în discuția distinsei cercetătoare M. Euskirchen probabil datorită modului defectuos în care au fost ele publicate. Încercăm cu această ocazie să reducem acest neajuns.

Prima plăcuță (fig. 1), marmoră, 20 x 23 cm, nr. inv. 520 Muzeul Lugoj, relief de formă aproximativ trapezoidală. Este reprezentată Epona șezând, se pare înveșmântată cu o *stola* și o *palla* flancată de doi mânji jucăuși. Zeița are părul coafat în bucle dese, pieptănastfel ca să-i încadreze fața, și terminându-se în două cosițe (coafura gallică). Cu mâna dreaptă ea face un gest prin care se ferește de copitele căluțului din dreapta ei, care se ridică pe picioarele din spate. Acest gen tematic al ipostazei Eponei reprezintă alegoric protecția divină de care se bucurau aceste animale.

În a doua plăcuță și ea fragmentară, 10 x 12 cm, marmoră, apare reprezentat tot un măgar sau un catâr (după urechile lungi pe care le are) având în fundal un arbore. D. Isac,

¹ Marion Euskirchen, *Epona*, în BRGK, 74, 1993, p. 694 - 855.

² M. Euskirchen în studiul ei se pare că nu a avut acces la revistele de specialitate românești. Bibliografia referitoare la Dacia Romană se rezumă la CIL III și la cea ce s-a mai publicat în străinătate de cercetătorii români referitor la această problemă. Confuziile se referă îndeosebi la denumirea localităților din România unde s-au făcut descoperiri de inscripții dedicate zeiței Epona. Astfel Ulpia Traiana Sarmizegetusa apare sub denumirea Vărhely (denumirea din CIL).

³ REV, 232, f.s.v. Epona.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Încadrarea cronologică oferită de M. Euskirchen este greșită; vezi I. Piso, *Fasti* ..., Bonn, 1993, (C. Avidius Nigrinus).

⁶ M. Euskirchen, *Ibidem*, p. 662 - 674.

cel care a publicat piesa nu a observat două elemente care indică prezența zeiței în imediata apropiere a animalului reprezentat. Câteva bucle din părul divinității în colțul superior din stânga plăcuței și o cută din *stola* Eponei sub botul asinului. Aceste elemente sunt reprezentative deoarece ne pot oferi tematica iconografică a reliefului votiv : “Epona hrănind cabalinele”. În această ipostază zeița este cel mai des cunoscută, Marion Euskirchen denumind acest tip iconografic : “Reichstypus”⁷.

Amândouă plăcuțele, după temă și reprezentare artistică se încadrează cronologic în sec. III. Nu se cunosc analogii. Un lucru inedit îl reprezintă motivul arborelui în fundalul scenei care nu este cunoscut pentru alte reliefuri votive cu Epona în tot Imperiul Roman. Ridicarea unor asemenea plăcuțe votive, după părerea specialiștilor în istoria religiilor antice, s-ar face din două motive :

1. drept mulțumire pentru menținerea puterii de muncă a cailor și a celorlalte cabaline;
2. pentru recolta bogată în grâne oferită de natură.

Astfel, Epona este pusă în legătură cu cultul fertilității pământului.

Dintr-un pasaj celebru din “Metamorfozele/Măgarul de aur” al lui Apuleius aflăm locul în care aceste plăcuțe sau reprezentări figurative erau puse și ritualul de venerare : “...Pe când mă gândeam în sinea mea la obrăznicia colegilor mei de grajd și plănuiam contra perfidului meu cal o pedeapsă pentru a doua zi, când, prin puterea unui trandafir aveam să fiu din nou Lucius, întorcând capul zăresc într-o firidă aflată la aproape jumătatea stâlpului care susținea acoperișul grajdului , o statuie a zeiței Epona împodobită grijuliu cu ghirlande de trandafiri și încă proaspeți”.

Totuși, pentru Dacia lucrurile nu sunt chiar atât de simple. În cronologia cultului, această provincie oferă limitele temporale în care poate fi el încadrat (110- 12 - 251-253 p. Chr.).

Dedicanții inscripțiilor sunt personaje importante de rang ecvestru ale vieții militare din Dacia Romană : un antrenor al călăreților din garda guvernatorului C. Avidius Nigrinus, guvernatorul C. Iulius Septimius Castinus, un praefectus al alei Tungrorum Frontoniana și un procurator presidial.

Epitetele care însoțesc numele zeiței sunt *Augusta*, *Sacta*, sau *Regina Sancta*, epitete ce apar destul de des și la Diana.

Asocierea zeiței *Epona* cu *Dii Campestribus* ne indică clar un lucru cunoscut deja și în cazul provinciilor de pe limesul paetic: Epona ca matroană a cavaleriei și divinitate protectoare a unor unități de cavalerie (în cazul nostru probabil al alei I Tungrorum Frontoniana).

Descoperirea la Tibiscum a celor două plăcuțe votive dedicate Eponei, trebuie pusă în legătură cu vindelicii, seminție celtică ce a staționat aici. Unitatea cohors I Vindelicorum este documentată epigrafic la Tibiscum cu epitetul de *Equitata*⁸.

Dintre provinciile din această zonă a Imperiului Roman (zona balcanică) Dacia este cu cele mai numeroase monumente dedicate acestei zeițe. Foarte interesant este că tot în zona aceasta va apare mai târziu și cultul Cavalerilor danubieni unde *Magna Terra Mater* tronează între doi cavaleri. Gesturile pe care ea le face sunt foarte apropiate de cele ale Eponei.

⁷ M. Euskirchen. *Ibidem*. p. 662 (tipul VI).

⁸ D. Benea, P. Bona, *Tibiscum*. București. 1994, p. 108.

APPENDIX

1. *Ulpia Traiana*, altar votiv, CIL III 7904 : EPONAB ET/ CAPESTRIB/ SACR/ M. CAVENTIUS/ VIATOR 7/ LEG IIII F F/ FXERC EQ SING/ C. AVIDI NIGRINI/ LEG AVG PR PR/ V S L M.
2. *Apulum*, altar votiv, CIL III 7750 : EPONE REGINA SANCT/
3. *Apulum*, altar votiv, Année Epigr. 1983, nr. 815 : EPONAE AVG/ PRO SALUTE/ D D [N N]/ G [ALLI ET V] O/ LVSI [AN]/AVGG7 AVR/ MARCVS/ VE/ AVP.
4. *Ilisua*, altar votiv, CIL III 788 : EPO[NAE]/ ALA I [TUN]/ GR FRO[NTON]/ CVI [PRAEEST]/ C. IVL APIGI/ ANVS PRAEF/ EQ/ [V S]/ LM.
5. *Ilisua*, altar votiv, RE V 232 : EPONE SANCTE/ PRO SALVTE/ C. IVLI SEPTIMI CASTINI LEG AVG/ PR PR III DACIAR/LIBELLA SVPFRI [FRV] MEN TARIUS EIVS V S.

*Einige bemerkungen im Bezug mit der Widmung
der Göttin Epona in der Provinz Dacia
(Zusammenfassung)*

Die zwei Eponatäfelchen die bei Tibiscum gefunden wurden, muss man im Verbindung mit die cohors I Vindelicorum milliaria equitata bringen. Nach dem Studium von M. Euskirchen diese Ikonographie ist für die balkanische Zone des Römischen Reiches typisch (Typ VI. "Reichstypus").

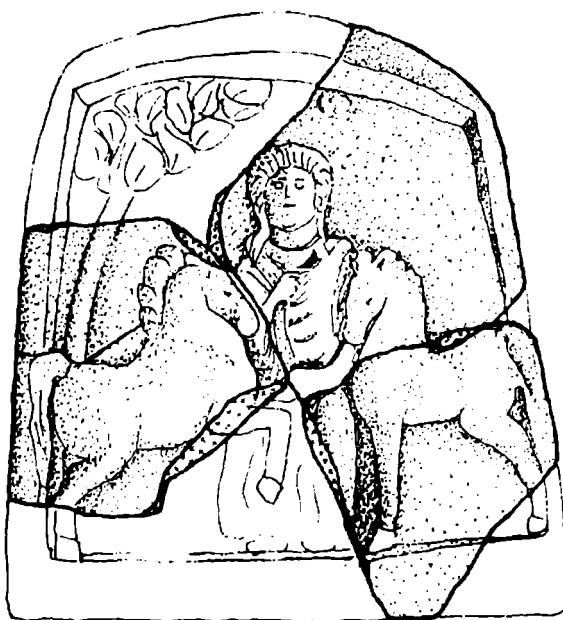

Fig. 1.

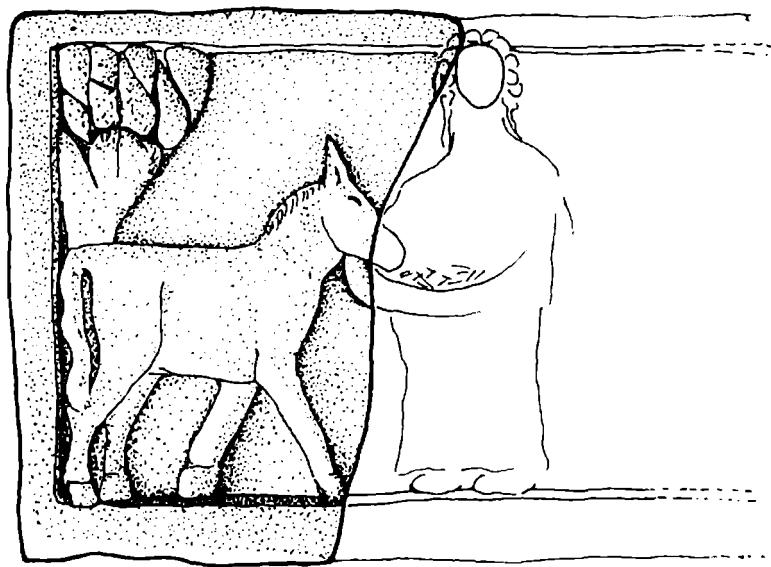

Fig. 2.

Rectificări privind două monede romane imperiale descoperite în județul Satu Mare

Gh. Lazin

Cu ocazia verificării unor monede romane imperiale din colecția Muzeului Județean Satu Mare, am reținut câteva aspecte nu lipsite de importanță privind două monede romane imperiale descoperite cu mai mulți ani în urmă în localitățile (fig. 1), Bercu (com. Lazuri) și Homorodul de Sus (com. Homoroade).

Astfel, la publicarea monedei găsită în localitatea Bercu (Bader 1967, nr. 1, p. 5), se face referirea următoare: "Bercu, rm. Satu Mare, descoperire izolată, epoca romană. În anul 1966, în comuna Bercu, în hotarul numit Liget - alja, cooperatorul Ioan Lita a găsit o monedă de argint, emisă în timpul împăratului Hadrian. Moneda, prin donația descoperitorului, a ajuns în posesia Muzeului din Satu Mare". În afara indicației emitentului, lipsesc: determinarea piesei, datele tehnice, cât și specificarea inventarului.

De precizat că informația a fost apoi inserată și în alte studii, indicându-se doar localitatea și împăratul (Lazin 1969, nr. 1, p. 111; Mitrea 1969 a, nr. 34, p. 167; Mitrea 1969 b, nr. 34, p. 546).

Bercu (com. Lazuri)

Hadrianus

AR., 2,30 g; D = 17,2 x 18,3 mm.

RIC, II, p. 351, nr. 94 (Roma), anii: 119-122.

Conservarea: bună (Muzeul județean Satu Mare, inv. 39000).

Moneda descoperită la Bercu, se înscrie între emisiunile timpurii ale împăratului Hadrian.

Cea de-a doua piesă adusă în discuție, reprezintă un denar roman imperial descoperit în localitatea Homorodul de Sus, situată în zona Codru. La publicarea ei se face mențiunea: "Homorodul de Sus, descoperire izolată, epoca romană. În anul 1959 cooperatorul Alexandru Ardelean a donat Muzeului un denar roman de argint găsit de el în hotarul satului în timpul arăturii. Moneda a fost emisă în timpul lui Antoninus Pius" (Bader 1967, nr. 3, p. 9). Această descoperire a fost preluată apoi fie într-o serie de note (Mitrea 1969 a, nr. 42, p. 168; Mitrea 1969 b, nr. 42, p. 547), sau în studii care vizează epoca romană (Lazin 1969; Sășianu 1980, nr. 65a, p. 130; Stanciu 1995, nr. 16, p. 144). De fapt denarul reprezintă o emisiune din timpul lui Marcus Aurelius, Av. M. ANTONINVS. AVG. ARMENIACVS; Rv. PIETAS. AVG. TRP. XX COS. III (fig. 2/a-b).

Homorodul de Sus (com. Homoroade)

Marcus Aurelius

AR., 2,85 g. D = 17,8 mm

RIC, III, p. 225, nr. 148 (Roma), anul 166 (vară - decembrie).

Conservarea: foarte bună (Muzeul județean Satu Mare, inv. 39001).

Alături de determinarea piesei, am prezentat și datele tehnice; precizăm că în lucrarea lui Al. Sășianu descoperirea de la Bercu nu figurează, iar la B. Mitrea apare ca emitent Traian (Mitrea 1969b, nr. 34, p. 546).

Bibliografie:

Bader 1967 - T. Bader, *Descoperiri monetare în Câmpia Someșană*, Baia Mare, 1967

Lazin 1969 - Gh. Lazin, *Circulația monetară în nord-vestul României (sec. II-IV)*, în StCom Satu Mare, I, 1969, p. 111-120

Mitrea 1969 a - B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în R.S. România*, în SCIV, XX, 1, 1969, p. 161-171

Mitrea 1969 b - B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes des monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia, Nr. 5, XIII, 1969, p. 539 - 532

Sășianu 1980 - Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980

Stanciu 1995 - I. Stanciu, *Contribuții la cunoașterea epocii romane în bazinul mijlociu și inferior al râului Someș*, în EphNap, V, 1995, p. 139-226.

*Rectification concerning two Roman Imperial coins
discovered in Satu Mare county
(Summary)*

The author presents two Roman Imperial denaras discovered in Satu Mare county. Thus, to the coin found at Bercu (commune Lazuri), at the date of publishing (Bader 1967, no. 1, p. 5) it was specified only the emitter, Hadrianus. The coin found at Homorodul de Sus (commune Homoroade, was wrongly published as Antoninus Pius emission; in fact, it belongs to Marcus Aurelius. Alongside with accurated determination are presented also the tehcnical data.

The list of illustrations:

Fig. 1 -The map of Satu Mare county

Fig. 2a - Homorodul de Sus (Marcus Aurelius, 1:1)

Fig. 2b - Homorodul de Sus (Marcus Aurelius, 2:1).

Fig. 1. Harta județului Satu Mare, cu localitățile Bercu și Homorodul de Sus

Fig. 2. Homorodul de Sus, denar emis de Marcus Aurelius

Individualitatea etnică și poziția geografică a regiunii Maramureșului a determinat și o evoluție confesională specifică. Populația celor cinci târguri de coroană (Hust, Visk, Teceu, Câmpulung și Sighet) era în unanimitate catolică până la pătrunderea Reformei. Situat la marginea regatului catolic maghiar, la hotarele unui alt stat catolic - Polonia, Maramureșul nu a reprezentat un focar al prozelitismului catolic, cum întâlnim de exemplu în Banat sau Hațeg. Deși erau situați în mijlocul unei majorități ortodoxe, compusă din români și ruteni, nu există indicii concrete care să ateste acțiuni de promovare a catolicismului. Biserici catolice erau doar în cele cinci târguri. Singura mănăstire catolică despre care avem date certe este cea a călugărilor ordinului Sfântului Paul, primul eremit. Despre un lăcaș benedictin care ar fi funcționat la mijlocul secolului al XVI-lea la Hust, a cărui amintire s-a păstrat în tradiția despre penetrarea Reformei în Maramureș¹, nu am găsit până în prezent nici o informație care să valideze existența lui.

Istoria acestei mănăstiri eremite este cunoscută doar accidental și fragmentar, iar statutul ei este prezentat ambiguu de către unii istorici. În virtutea inerției unui punct de vedere clasic, istoricii români o consideră ca un focar al prozelitismului catolic². Evoluția istorică, impactul redus pe care l-a avut în regiune, precum și specificul acestui ordin călugăresc - pustnicia, nu indică existența unei asemenea acțiuni prozelite. Diverse aspecte ale istoriei acestei mănăstiri au fost surprinse tangențial în unele lucrări istorice, rezumându-se de obicei la menționarea lacunară a înființării și a unor informații despre evoluția ei ulterioară. Desigur că importanța redusă a acestei mănăstiri nu poate genera o atenție specială decât în cadrul unei istorii regionale. Pentru a clarifica unele afirmații eronate, dar și pentru a acoperi un imperativ al istoriei regiunii Maramureșului, vom încerca să surprindem prin prisma documentelor evoluția istorică a acestui claustru. Structura, stilul și dimensiunile prezentei lucrări sunt tributare informațiilor reduse preluate atât din colecții de documente, cât și din surse inedite.

Începuturile acestei mănăstiri eremite plutesc încă în bezna disputelor istoriografice. Pe baza unui document fals, datat 1213, vechea istoriografie plasa întemeierea așezământului în acest an de către cavalerii teutoni³. Dovedirea falsității actului respectiv a anulat această interpretare⁴. Cea mai mare parte a istoricilor, atât maghiari, cât și români, datează înființarea mănăstirii în 1363, sau cu puțin înainte de acest an⁵. Ei invocă un regist al unui document din 1363⁶ inserat în *Inventarul documentelor ordinului eremit*

¹ A. F. Lampe, *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*, 1728, p. 93.

² Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 31; P. Binder, *Contribuții la studiul dezvoltării feudalismului în Maramureș și în nordul Transilvaniei*, în *SAI*, 1967, 10, p. 58.

³ Wenzel Gustáv, *Kritikai fejlegelések Máramaros megye történetéhez*, Pest, 1857, p. ; Al. Filipașcu, *op. cit.*, p. 31.

⁴ Cf. trimiterile critice la R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 49, nota 43 și p. 222, nota 41.

⁵ Csánki Dezső, *Máramaros megye és az oláhság XV. században*, în *Századok*, XXIII, 1889, p. 30; Kisbán Emil, *A magyar palosrend története*, I, Budapest, 1938, p. 97, 323; Belay Vilmos, *Máramarosmegye társadalma és nemzetisége. A megye betelepülésétől a XVIII század elejéig*, Budapest, 1943, p. 44-45, 183; Guszik T., Fehervary R., *A palosrend építészeti emlékei a középkori magyarországon*, I, Budapest, 1980, p. 13; P. Binder, *op. cit.*, p. 58, etc.

redactat în jurul anului 1520 de către arhivarul călugăr Gyöngyösi Gregorius. În documentul respectiv regele Ungariei, Ludovic, le face o danie eremiților maramureșeni.

R. Popa neagă cu vehemență veridicitatea acestui document. "Argumentul decisiv" pe care îl invocă constă în inexistența vreunei aluzii la funcționarea mănăstirii în hotărnicia din 1389 a Teceului, care, consideră istoricul citat, descrie "detaliat" o porțiune de teren aparținătoare de târgul respectiv, situată la sud de Tisa, în vestul satului Săpânța⁶. Plasează înființarea așezământului pe la începutul secolului al XV-lea. Analiza informațiilor documentare infirmă însă ipoteza lui R. Popa.

Există niște precedente în contactul dintre călugării eremiți și Maramureș. Nu este exclus ca funcționarea unei mănăstiri a acestui ordin în hotarul târgului Felzaz din Ugocea învecinată, atestată documentar încă din 1272⁷, să fi generat primele contacte. Oaspeții întemeietori ai celor cinci târguri de coroană maramureșene vin inițial tocmai din aceste regiuni, o direcție posibilă și pentru pătrunderea slujitorilor ordinului eremit.

Contactul decisiv a fost cauzat (sau poate doar întărit) de dania regelui Ludovic, care, în 1353, dăruiește eremiților din mănăstirea Szent Lőrincz de lângă Buda 300 de florini anual din venitul cămării de sare maramureșene⁸.

Aceste precedente au constituit desigur unele premise ale fundării claustrului respectiv. Pe de altă parte, deceniile 5-6 ale secolului al XIV-lea reprezintă perioada de maximă expansiune în Ungaria, prin noi întemeieri, a ordinului eremit⁹. Conjunctura momentului întărește probabilitatea ca mănăstirea să fi fost înființată cu puțin înainte de 1363.

În anul respectiv regele Ludovic face prima donație în beneficiul călugărilor maramureșeni, dăruindu-le o moară pe râul Teceu, pe teritoriul târgului Teceu. Actul, care confirmă funcționarea așezământului monahal, este transcris în 1387 de către Capitlul din Buda și întărit de regina Maria în 1389 și de regele Sigismund în 1421¹⁰. În 1368 se execută o hotărnicire a pământurilor mănăstirii de către "*nobilis et strenui viri magistri Simonis filii Mauricii comitis Zathmariensis de Wgocza*"¹¹. În 1368, "*Simonis filii Maurici*" era comite al Maramureșului, Ugocei și Sătmarului¹². Titulatura din documentul regestat nu conține și mențiunea de comite al Maramureșului, dar este o situație întâlnită și în alte diplome al căror original este cunoscut.

Aceste prime informații despre mănăstire le datorăm inventarului lui Gyöngyösi Gregorius. El mai menționează și existența altor acte din secolul al XV-lea pe care le cunoaștem și din alte surse. Eruditul călugăr eremit a văzut în jurul anului 1520, când a redactat Inventarul în cauză, cel puțin 3 acte din sec. al XIV-lea: hotărnicirea din 1368; transumptul Capitlului din Buda din 1387 a daniei lui Ludovic și confirmarea ei de către regina Maria în 1389, precum și o serie de alte documente din veacul următor. Conflictul cu nobilii din Săpânța este confirmat și de alte izvoare păstrate până azi. Este foarte puțin probabil (nu folosim termenul *exclus* având în vedere relativitatea cercetării istorice) ca

⁶ R. Popa, *op. cit.*, p. 222.

⁷ Fejer G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae, V/1, p. 176.

⁸ *Documenta Artis Paulinorum (DAP în continuare)*, II, Budapest, 1977, p. 415; Gyöngyösi Gregorius, *Vitae fratrum eremitorum ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae (Vitae fratrum în continuare)*, Budapest, 1988, p. 68. Al. Doboși, *Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în Evul Mediu (sec. XIV-XVI)*, în *SCIM*, II, 1951, 1, p. 129, știe doar de 100 de florini.

⁹ După cum rezultă și din tabelul prezentat de Guszik - Fehervary, *op. cit.*, în anexă.

¹⁰ *DAP*, II, p. 312, după Inventarul lui Gyöngyösi Gregorius.

¹¹ *ibidem*

¹² Engel Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*, I. Budapest, 1996, p. 153.

toate actele din veacul al XIV-lea să fi fost niște falsuri realizate pentru câștigarea unor procese purtate în jurul unor porțiuni de pământ arabil! Pe de altă parte, într-un inventar din 1554 al averilor mănăstirii sunt menționate 2 mori în teritoriul Teceului¹³, ceea ce confirmă dania din 1363. Unele informații păstrate doar în Inventarul realizat de Gyöngyösi Gregorius sunt confirmate deci și de alte izvoare. Nu se poate nega veridicitatea a cel puțin 3 documente din veacul al XIV-lea, cunoscute de autorul registelor în jurul anului 1520.

Într-adevăr în hotărnicirea Teceului din 1389 nu este menționată mănăstirea¹⁴. O analiză a traseului acestei hotărniciri evidențiază faptul că hotarele nu sunt "detaliat" descrise, după cum afirma R. Popa. Teritoriul adiacent Teceului situat în sudul Tisei este relativ întins. Documentele din secolele XV-XVI ne informează că mănăstirea a fost construită între hotarele târgului Teceu¹⁵. Hotărnicirea invocată de R. Popa acoperă o suprafață imensă dăruită Drăgoșștilor, ce cuprinde mai multe posesiuni, ceea ce a împiedicat detalieria hotarelor. Situaarea mănăstirii în interiorul acestor hotare explică lipsa oricărei aluzii în actul respectiv.

Întemeierea mănăstirii eremite trebuie plasată deci la mijlocul secolului al XIV-lea, cu puțin înainte de 1363. Ea se înscrie în valul de înființări de noi așezăminte pe care îl cunoaște ordinul eremit în perioada respectivă. A fost închinată "Sfintei Fecioare Maria" (*Beata Maria Virginis*). A aparținut de dioceza Agriei¹⁶, la fel ca și celelalte comunități catolice din Maramureș. Al. Filipășcu susține că mănăstirea maramureșeană era afiliată așezământului din Satorálújhely¹⁷. Nici un document păstrat de la această ultimă mănăstire¹⁸ nu confirmă însă aserțiunea respectivă.

Clastrul a fost fundat pe teritoriul târgului Teceu, sigur cu acordul, sau poate chiar la chemarea comunității catolice de acolo. Mănăstirea a fost considerată de locuitori ca parte integrantă a târgului lor, căci la mijlocul secolului al XVI-lea, după părăsirea lăcașului de către călugări, o revendică și se împotrivesc înstrăinării averilor ei, fără succes însă în fața potențailor locului¹⁹.

Satul Remetei s-a format în jurul mănăstirii în primul secol de existență, prin colonizări succesive cu iobagi. Proprietari ai satului au fost călugării. Averea lor s-a mărit treptat, atât prin donații din partea unor persoane particulare, cât și prin danii regale. Donațiile credincioșilor catolici din regiune se înscriu desigur în cadrul unor manifestări ale sentimentului religios. Astfel, în 1406, "Clemens literatus de Hwsth" a dăruit mănăstirii jumătate de moară de pe râul "Kwthyaspathakzatha"²⁰. În 1481 Martinus Sarff a construit o moară pe râul "Gerchen", din care comitele Maramureșului, Michaelis de Baracz, a donat călugărilor a treia parte, după cum consemnează două acte eliberate de donator și de jurații târgului Visk²¹. În 1492, Thomas, pleban din Werevcze (Ugocea), le-a dăruit o vie pe dealul

¹³ Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, MKA, E 153, Acta Paulinorum, 27 cs., fasc. 206, f. 3.

¹⁴ I. Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 93.

¹⁵ Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, DI. 21 717. În 1507 regele Vladislav al II-lea transcrie un privilegiu dat de regina Beatrix la cererea "*religiosorum fratrum heremitarum ordinis Beati Pauli primi heremite in claustro beatissime virginis Marie in territorio civitatum nostre Thechew ex comitatu Maramarusiensis existentis fundato degentium...*".

¹⁶ *Vitae fratrum*, anexa II, p. 228.

¹⁷ Al. Filipășcu, *op. cit.* p. 31.

¹⁸ Documentele mănăstirii eremite din Satorálújhely au fost publicate în regist de Bándi Zsuzsanna, *Északkelet-magyarországi pálos kolostor oklevelei*, Miskolc, 1985, passim.

¹⁹ Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, Colecția de "Documente personale dr. I. Mihályi de Apșa", nr. 59, f. 14-17.

²⁰ *DAP*, II, p. 312.

²¹ *ibidem*

"Aghegh" de lângă Hust, donație confirmată de plebanul din Hust²². În 1524, Keszi Balazs le-a donat o proprietate în comitatul învecinat, Bereg²³. Este evident că documentele nu ne pot oferi o imagine completă asupra averilor acestei mănăstiri.

Inventarul averilor mănăstirii efectuat la mijlocul secolului al XVI-lea ne oferă mai multe informații despre aceasta. Este foarte detaliat, în special pentru proprietățile din jurul mănăstirii. Coroborate cu celelalte informații, se poate obține o imagine cât mai apropiată de realitate. Conscripția din 1554 a numărat în posesiunea părăsită de călugări 12 sesii iobăgești locuite de 24 de familii iobăgești și 6 jeleri, deci un total de 32 de familii. Ei aveau per ansamblu 39 de cai, 18 boi, 40 de vaci și 25 de porci. Pământul colonilor era în suprafață de 117 iugăre regale, din care 46 către Săpânța, 4 către Visk și 15 în jurul Tisei. Fiecare sesie a fost estimată la o valoare de 40 de florini, în total 480 de florini. Călugării mai stăpâneau încă 62 de iugăre către Săpânța, 28 către Visk, pământ arabil și fâneată, precum și 24 de iugăre dincolo de Tisa, în teritoriul posesiunii Bedeu (*quae olim per nobiles eiusdem possessionis fratribus claustris inscripta erat*). Fiecare iugăr era estimat la un florin, deci un total de 114 florini. Călugării mai fuseseră beneficiari ai veniturilor a trei mori, una în Remeti, estimată la 5 mărci, și două în Teceu, în valoare estimată la 5 și respectiv la 10 mărci. Totodată vadul Tisei le aducea un venit care a fost evaluat la 8 florini. În Sighet ei mai dețineau o casă cu trei iugăre de pământ arabil. Această situație a fost consemnată în 1554²⁴. Actul nu conține nici o referire la donațiile particulare menționate mai sus. Probabil din cauză că erau situate în alte regiuni, ori nu erau la cunoștința celor care au realizat conscrierea, ori aceștia nu le considerau aparținătoare de posesiunea Remeti.

Nu putem estima valoarea acestor proprietăți, și nici nu le putem compara cu altele, mănăstirești sau particulare. Probabil ele erau suficiente pentru a întreține o comunitate redusă de călugări pustnici, așezată la periferia regatului.

Călugării au mai beneficiat și de unele danii pecuniare din partea regalității. În 1419 regele Sigismund le-a scutit proprietățile de orice taxe și impozite²⁵. În 1493 regina Beatrix le-a acordat un privilegiu prin care beneficiau anual de sare în valoare de 50 de florini de la Cămara maramureșeană. Regina a făcut dania respectivă în memoria mamei sale, Isabela, regina Siciliei și Ierusalimului. În cinstea și pentru pomenirea ei călugării erau obligați să țină săptămânal o mesă, iar în restul slujbelor, comemorarea cuvenită. Dania respectivă a fost întărită în 1507 de către regele Vladislav al II-lea²⁶.

²² *ibidem*

²³ Kovacs B., *Az Egri egyházmegye története 1596-ig*, I, Budapeșt, 1987, p. 123.

²⁴ A se vedea Anexa.

²⁵ Kisban E., *op. cit.*, p. 111.

²⁶ Arhivele Naționale Maghiare, Budapeșta, Dl. 21 717. Publicăm aici în registru documentul respectiv, care se păstrează în confirmarea regelui Vladislav al II-lea din 1507: "*Nos Beatrix ... Quod nos cum zelo devotionis quem specialiter erga matrem misericordie et Sanctum Paulum primum Heremitarum germius dicte cum etiam pro refrigerio et salute anime serenissime condam domine Isabelle Regine Sicilie et Ierusalem genitricis nostre carissime felicitis recordationis fratribus heremitis ordinis dicti Sancti Pauli primi heremite in claustro dicte requiem eternam cum collecta consueta solempniter decantarent et preterea diebus singulis et in iustis et aliis officiis divinis specialem commemorationem dicere et facere devoverunt et se obligaverunt ... Poruncim comiților și cămărășilor noștri din Maramureș, Bernaldinus Monello de Thremo și Sigismundus Pogan de Cheb, precum și succesorilor lor "quatenus absque omni reverentia et subterfugio nulloque alio mandato nostro super inde expectato, unus singulis tertia festum Beati Georgii martiris, ad dictos quinquaginta florenos in valore sales in*

Un aspect important al istoriei acestei mănăstiri constă în raporturile pe care le-au avut călugării cu nobilii români din jur. Documentele păstrate dovedesc deseori acutizarea unor conflicte ce degenerau în vărsări de sânge și abuzuri. Relațiile încordate au existat între eremiți și nobilii români din satele învecinate, Sarasău și Săpânța. Ele s-au desfășurat întotdeauna pe baza pretențiilor de stăpânire asupra unor porțiuni de pământ în litigiu, specific relațiilor dintre locuitorii "*hospites*" ai celor cinci târguri de coroană și nobilii autohtoni. Ele au fost cauzate de faptul că privilegiile acordate oaspeților nu delimitau strict drepturile lor de cele ale vecinilor. Este exagerat să dăm o conotație religioasă acestor conflicte!

Cândva între 1426-1430 nobilii din Sarasău și Săpânța s-au plâns regelui că eremiții au ocupat o porțiune de teren care aparținea Săpânței. Magistratul comitatului, împreună cu trimisul Conventului din Lelesz au constatat la fața locului că priorul mănăstirii, Paulus, "*associatis sibi nonnullis incisioribus salium*" au ocupat cu forță pământul în litigiu²⁷. Nu știm precis cum s-a rezolvat atunci diferendul, dar conflictul cu nobilii din Săpânța a continuat câteva decenii. În 1437 a fost necesară intervenția generalului ordinului, Benedictus, la regele Albert, pentru ca nobilii români să restituie moara de pe râul "Chergetheg"²⁸. Aceasta nu este singura intervenție a generalului la rege.

Dacă în 1450 hotărnicirea Săpânței s-a făcut fără incidente, hotarele de către mănăstire fiind amintite ca trecând pe la semne mai vechi printre pământuri arabile²⁹, peste 10 ani se redeschide vechiul conflict. La cererea eremiților, regele Mathia mandatează Conventul din Lelesz să stabilească hotarele posesiunii mănăstirii dinspre Săpânța și Bedeu. Nobilii din Săpânța nu sunt de acord cu hotarele stabilite și ambele părți sunt citate în fața judecății regelui³⁰. Disputa se prelungește, călugării primind și ajutorul locuitorilor din Câmpulung, împreună cu care au ocupat o parte a terenului Săpânței, fapt atestat din nou de magistratul comitatului³¹. În 8 august 1461 regele Mathia poruncește din nou Conventului din Lelesz să-și trimită un om de încredere care, împreună cu un nobil, martor al regelui, să ancheteze plângerea nobililor din Săpânța, Sarasău și Slatina contra călugărilor eremiți. În urma anchetei, toate părțile implicate au fost citate iar în fața judecății regelui³².

Tensiunea dintre călugări și săpânțeni a fost generată de o porțiune de pământ care începea de la pescăria Răchitiș (Rekethey) și ținea până la mănăstire, pe care o revendicau ambele părți. În primăvara anului 1465 eremiții ocupă din nou această porțiune, care, după afirmațiile vecinilor și nobililor, aparținea celor din Săpânța³³. Deși părțile au fost convocate la judecata regelui, a fost necesară intervenția generalului ordinului, Andreas, care a venit el însuși în Maramureș pentru a stabili hotarele³⁴. În favoarea cui a încheiat pacea, ne mărturisește inventarul averilor eremiților din 1554, unde este consemnată o

camera et fodina nostra de Rona prefata per nos donatos et elargitos computari solvique et extradari facere debeatis et teneamini cum effectum nostram ad rationem et computum" ... [Esztergom, 3 aprilie 1493].

²⁷ I. Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 268-269.

²⁸ *Vitae Fratrum*, p. 94: "Is pater Benedictus anno eodem (1437 - n.n.) impetravit a domino Alberto rege Hungarie, ut molendina in fluvio Chergetheg ad claustrum de Maramaros pertinentia, sed per Wallachos desolata et postea per certos nobiles occupata restitueretur".

²⁹ Petrovay G., *Oklevelek Maramaros vármegye történetéhez*, în *Történelmi Tár*, X, 1909, p. 361.

³⁰ I. Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 429-431.

³¹ *ibidem*, p. 437-438.

³² Arhivele Naționale Slovice, Bratislava, fond Arhiva Conventului din Lelesz, Acta anni, fasc. 72, annus 1461, no. 2 (Fotocopie la Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, DF 222 864).

³³ I. Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 465-469.

³⁴ *Vitae fratrum*, p. 118: "Anno Domini 1465, idem frater Andreas generalis in claustro de Maramaros fecit concordiam, et certam metas rectificavit".

porțiune de pământ numită Rechitis (Reketye) situată către Săpânța, cu o suprafață de 50 de iugăre regale³⁵. Hotarele par a se fi stabilizat în cele din urmă, căci în 1551, când se face hotărnicirea posesiunii Săpânța, reprezentanții călugărilor nu au nici o obiecție³⁶.

În jurul mănăstirii s-a întemeiat în sec. al XV-lea un sat de iobagi. După numele celor care locuiau acolo, atât iobagi, cât și jeleri, se pare că era un grup eterogen. Întâlnim un "Stephanus Zaz", care e posibil să fi venit din târgurile învecinate. Cu numele de Touth întâlnim 3 persoane, probabil venite din părțile slovace. Restul pot fi atât maghiari, cât și ruteni³⁷. Oricum, inițial satul nu a fost întemeiat numai cu iobagi ruteni, cum susține R. Popa³⁸, și nici numai cu unguri, cum afirmă Belay Vilmos³⁹. Doar în secolul al XVII-lea s-a rutenizat sub influența noilor colonizări.

Mănăstirea a beneficiat uneori și de atenția specială a generalilor ordinului. După cum am mai arătat, ei au intervenit de două ori în favoarea lor la rege, în conflictele cu nobilii din Săpânța. În 1444 generalul Brictius le-a dăruit un volum cu regulile ordinului, copiat de el însuși⁴⁰. În 1543 în Maramureș s-a desfășurat o adunare a ordinului eremiților⁴¹.

Mănăstirea nu a rezistat impactului cu transformările religioase ale mijlocului secolului al XVI-lea. În 19 aprilie 1554, Adam Ezeky, comitele cămării Maramureșului îi comunica superiorului său, Francisc Thurzo, prefectul cămării regale și consilier imperial, că a inventariat bunurile mănăstirii eremiților din Maramureș⁴². Deja în 1555, conscripția comitatului Maramureș menționează în dreptul posesiunii Remeți "*quondam heremitarum*"⁴³. Rezultă deci că în 1554 ultimii călugări au părăsit mănăstirea.

În 1556 Petru Petrovics a dăruit posesiunea Remeți "*alias ad claustrum fratrum heremitarum ... ibidem constructum a certo iam tempore ipsis fratribus habitatoribus destitutum et desolatum*" lui Paulus Literatus din Sighet. S-au împotrivit însă atât cetățenii târgului Teceu, care susțineau că mănăstirea a fost fondată între hotarele lor, cât și Laurentius Petrovay din Bedeu, care afirma că porțiunea din Bedeu a posesiunii călugărilor îi fusese zălogită de către aceștia⁴⁴. Posesiunea va urma în perioada următoare traseul impus de autorități, care o vor pasa de la un proprietar la altul, în funcție de grațiile în care se afla vreun pretendent sau altul.

În secolul al XVIII-lea reprezentanții ordinului eremit au căutat actele și averile mănăstirii, probabil cu intenția de a o reînființa. În 1757 au fost primite de la Cămara de sare maramureșeană scrisorile originale de dare de seamă (*litterae relatoriae*) și conscripția

³⁵ Cf. Anexa.

³⁶ Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, Colecția "Familii nobile maramureșene", nr. 564, f. 15-17.

³⁷ Cf. Anexa.

³⁸ R. Popa, *op. cit.*, p. 222.

³⁹ Belay V., *op. cit.*, p. 183.

⁴⁰ *Vitae fratrum*, p. 100.

⁴¹ *DAP*, II, p. 312. Kovacs B., *op. cit.*, p. 123.

⁴² "*Diebus proxime transactis Dominum Vestram Reverendissimam Reverendam ac Egregiam Dominam suis Litteris mihi allatis injunxerant, litterasque suplicatorias fratrum heremitarum claustrum in possessione Remethe fundati in comitatu Maramarusiensis existens miserant, uti ex speciali Sacratissime Regiae Maiestatis voluntate bona, et quaelibet haereditaria ad ipsum claustrum de iure attinentia, iuxta contenta Generalis Decreti reviderem, limitaremque...*". Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, MKA, E 153, Acta Paulinorum, 27 cs. fasc. 206, f. 7-8.

⁴³ Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, MKA, E 158, Conscriptioes portarum, A 2 642, tom XXI. Maramaros, f. 387.

⁴⁴ Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, Colecția de "Documente personale dr. I. Mihalyi de Apșa", nr. 59, f. 14-17.

bunurilor eremiților maramureșeni. Se considera că primele măsuri restrictive împotriva mănăstirii au fost luate în 1554, cu ocazia conscrierii averilor și impunerii lor⁴⁵.

Deși nu există dovezi certe, este mai mult decât probabil că lovitura de grație a fost dată de pătrunderea și oficializarea Reformei⁴⁶. Chiar din conscripția averii din 1554 rezultă că mănăstirea se afla încă atunci pe drumul distrugerii: "*nunc autem desolari cepit*".

După cum afirmă și autorul inventarului averii, mănăstirea nu a putut fi estimată valoric, deoarece ea nu a fost construită după tipul mănăstirilor, ci al pustnicilor. Existau mai multe construcții de piatră, potrivit obiceiului pustnicilor⁴⁷.

După plecarea călugărilor, biserica, cu hramul "Sfinții Apostoli Filip și Iacob"⁴⁸, a fost preluată inițial de comunitatea sătească. Cel puțin în secolul al XVI-lea și în cel următor a slujit cultului calvin⁴⁹. După ce majoritatea locuitorilor satului au devenit ruteni, biserica a fost resfințită pentru cultul ortodox. Biserica din piatră este construită în stil gotic și are dimensiuni reduse. Ea se mai păstrează și astăzi, lângă ea fiind construită recent o impunătoare biserică în stil bizantin pentru comunitatea ortodoxă ucraineană din sat⁵⁰. Urme ale vechilor case de piatră au fost dezvelite recent, accidental, când s-a săpat cu buldozerul un drum de acces către noua biserică. În apropierea vechii biserici, către șoseaua principală, se observă două ziduri, groase de circa 80 cm, realizate din piatră legată cu var și nisip.

În concluzie, în Maramureș a funcționat între 1363 și 1554 o mănăstire a ordinului eremit, care a beneficiat de mai multe donații din partea regalității și a unor persoane private, credincioși catolici. În secolul al XV-lea pustnicii au avut o serie de conflicte cu nobilii români din satele învecinate din cauza pretențiilor de proprietate asupra unor pământuri. Este exagerat să le dăm o conotație confesională. Totodată, documentele nu ne permit să afirmăm că mănăstirea a fost un focar de promovare a catolicismului printre românii ortodocși maramureșeni. Cauza dispariției așezământului trebuie căutată în impactul Reformei la mijlocul secolului al XVI-lea.

ANEXĂ:

Publicăm inventarul averilor călugărilor eremiți din 1554, deoarece este mult mai detaliat decât o conscripție obișnuită la epoca respectivă, pentru a oferi posibilitatea de a fi utilizat și pentru alte studii, cu altă tematică. Se păstrează la Arhivele Naționale din Budapesta, MKA, E 153, Acta

⁴⁵ "*His diebus venerunt ad manus nostras Relatoriae Litterae originales Administratoris Salis fodinarum Maromorosiensium una cum Regestis Conscriptionis bonorum Eremitarum quondam nostrorum B.M.V. de Remethe in Maromoros. olim per Ludovicum Regem in Anno 1363 fundatorem, qui usque ad annum 1492 in praefato clauistro perdurarunt et in bonis auctiferunt. In libro Inventarii antiquo post hunc annum nihil amplius legitur ad praelibatum monasterium necessisse. Anno vero 1554 ad est post 62 annos iidem fratres nostri debuerunt in magnis pressuris, et persecutionibus fuisse, quod ex mandato regis, ipsis fratribus Eremitis consonientibus bona ipsorum ex commissione Camere Posoniensis per praefatum Administratorem D. Adamum Eszeki comitem Camerae Maromorosiensis conscripta et taxata sint....*" , Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, MKA, E 153, Acta Paulinorum, 27 cs., fasc. 206, f. 7.

⁴⁶ Belay V., *op. cit.*, p. 45.

⁴⁷ Cf. Anexa.

⁴⁸ Kisban E., *op. cit.*, p. 97.

⁴⁹ A. F. Lampe, *loc. cit.*

⁵⁰ Biserica veche a beneficiat de "binefacerea" unei restaurări executate fără respectarea celor mai elementare norme de conservare a unui monument istoric, deși are o vechime de cel puțin 5 secole! A fost zugrăvită recent în terasit, acoperindu-se în totalitate stilul specific. Doar în interior se mai observă câteva resturi de arcade.

Paulinorum, 27 cs., fasc. 206, f. 3-5. Alte 2 copii ale inventarului se mai află în aceeași arhivă, MKA. E 158. Coscriptiones portarum, A 2642, tom XXI, f. 350-360 și f. 361-370.

1554 fratrum heremitarum bona in Maromaros.

Regestum limitationis possessionis Remethe supra oppidum Techew, fratrum heremitarum ordini Divi Pauli, nec non terrarum arabilium et fenilium, ac molendinorum ad claustrum eorundem fratrum in eadem possessione Remethe existentium pertinentes omnino in Comitatu Maromarosiensis habita

Possessio Remethe habet sessiones jobbagyionales populosas duodecim.

Primam sessionem residet Thomas Weres qui habet de rebus mobilibus equum 1 et boves 6. Ibidem habitat inquilinis qui habet equum 1, vaccas 6.

Secundam residet relicta Matei Touth qui habet pecudes 8. Ibidem Paulus inquilinus habens equos 2, boves 4.

Tertiam residet Emericus Demether, habet equos 2, vaccas 4. Ibidem Stephanus Wrban, habens equos 2, pecudes 2.

Quartam residet Stephanus Zaz habet equos 3, boves 4, vaccas 4. Ibidem Georgius Weresmarthy habens vaccas 2. Ibidem Lucas Rowach habens vaccas 2.

Quintam residet Antonius Borsy habet equos 2, vaccas 2. Ibidem Csemenh Bezdedy habens equum 1, vaccas 2. Ibidem Stephanus Laszlo habens equum 1. Ibidem Ioannes Touth habens equos 2, vaccas 3.

Sextam residet Nicolaus Dewesseny habet equos 2, pecora 4. Ibidem Petrus Jakab habens equum 1, pecudem 1. Ibidem Blasius Siketh, habens vaccas 2.

Septimam residet Gaspar Ghereh equos 2, pecora 5. Ibidem Thomas Mwsi habens equos 2.

Octavam residet Laurentius Dewesery, qui habet pecora 2. Ibidem Stephanus Csonka habens pecora 3.

Nonam residet Matteus Weresmarthy qui habet vaccam 1, equos 3. Ibidem Andreas Bezdedy inquilinus, equos 2, vaccas 3.

Decimam residet Thomas Kopaz qui habet equum 1, vaccas 2. Ibidem Mathias Soszy inquilinus habet equum 1. Ibidem Stephanus Sossy habens equum 1.

Undecimam Stephanus Zazary qui habet equos 2, vaccas 2. Ibidem Martinus Csom, habens equos 3, vaccas 3.

Duodecimam. Ambrosius Gherech qui habet equos 2, vaccas 2. Ibidem Emericus Weresmarthy qui habet boves 4.

Inquilini:

Relicta Dorothea Thoth, Georgius Bolond, Emericus Kiss.

Quorum jobbagyionum sessionalium aestimatio perennalis facit florenorum 480.

Limitatio tam terrarum arabilium quam fenilium, quae aliquando aracione, alias falcatione coluntur ad claustrum pertinentes.

In prima calcatura, seu diverticulo terra Reketye megy vocata, a parte metae possessionis Zaploncza, continet jugera regalia ... 50.

Ibidem non longe in quarum particula terrae jugera regalia ... 6.

Circa pontem currentem ex Remethe ad partem possessionis Zaploncza, jugera regalia ... 6.

Terrae arabiles, et foenilia in secundo diverticulo seu calcatura a parte oppidi Wysk jugera regalia ... 28.

Aestimatio terrarum praescriptarum arabilium et fenilium circa claustrum in usum sequestratarum juxta limitationem faciunt florenorum 90.

Licet tamen, uti metiri, et considerare potuimus valent florenorum 140.

Continetur ex alia particula terrae Zathonhegy vocata in territorio possessionis Bedew, quae olim per nobiles ejusdem possessionis fratribus claustri inscripta erat jugera regalia .. 24.

Quae juxta limitationem mensurae regalis faciunt florenorum 24.

In prima calcatura, seu diverticulo terrae colonorum in eadem possessione a parte Zaploncza terrarum tam foenilium, quam arabilium, jugera regalia habent ... 46.

In secunda calcatura a parte oppidi Wysk, habent jugera regalia ... 46.

Ibidem circa Tibiscum habent jugera regalia ... 15.

Quae per vehementiam fluvii Tibisci olim distructa est, nunc litigio pendet. Hae terrae colonorum, quae ad sessiones pertinent in seriem aestimantis computari non solent, cum una sessio populosa faciat florenorum 40.

Limitatio molendinorum

Molendinum in possessione Remethe existentes :

1. molendinum de subter currens, et tempore aestivali non deficiens, perennali aestimatione facit marcas ... 5. Quod licet infra decursum annos, non aliud utilitatis inserat, nisi ex incolis ejusdem possessionis Remethe, in instrumentis quoque molaribus deficit, lapides habet penitus corruptos, et nihil valentes.

2. molendinum in territorio oppidi Thetheu existens, desuper volvens, in fluvio Swugathagh vocatum constructa, tempore siccitatis non deficiens, in perennali aestimatione valet marcas ... 5. Cujus molendini domus penitus desolata, lapides molares corruptae, et destructae sunt, licet aedificatione facta non fiet infructifera.

3. molendinum in territorio oppidi ejusdem Thechew duarum rotarum subter currentes, in perennali aestimatione facit marcas ... 10.

Hoc molendinum est satis fructiferum, nam ex annuentes Divorum Regum, incolae oppidi Thechew, sub lege tenebantur molere saltem in eo, nec permittebatur alio differri, ut nunc distrahitur.

Limitatio molendinorum omnino facit marcas 20.

Tributum vadi super Tibiscum ejusdem possessionis, cujus proventus non aliter proveniet, nisi temporibus exundationem aquarum facit florenorum 8.

Proventus montium et sylvarum nullus est, cum et claustrum cum suis pertinentes ex metis oppidi Thechew sit excerpta, et per Divos Reges patribus dotata, neque nisi bonis laboribus apta, modo quoque montes et sylvas teneant ex indultibus oppidanorum de Thechew.

Claustrum juxta limitationem decreti non valet aestimari. Ex quo non admodum monasterii, sed cenobii fundata existerat, nunc autem desolari cepit, et ex eo non videtur quod comodi Sacra Regia Maiestas habere possit. Licet habeat domos lapideas ut soleant cenobia habere.

Idem fratres heremitae in oppido Szigeth habent unam sessionem domus, cum tribus jugeribus terrarum arabilium. In qua sua majestas nullum fructum habere poterit, nisi quispiam colonus se mora tunum in eam conferret.

Katholizismus in Maramuresch (I) - Das Kloster der Eremiten (Zusammenfassung)

In der Region von Maramuresch, im Norden Transylvaniens funktionierte zwischen 1363 und 1554 ein katholisches Kloster. Dieses Kloster gehörte dem Orden St. Paul, dem ersten Eremit. Die Analyse der Quellen widerspricht der Hypothese des Hystorikers Radu Popa, nach der das Kloster erst Anfang des XV. Jahrhunderts gegründet worden ist. Die Mönche bekamen mehrere Spenden sowohl seitens der königlichen Autorität wie auch seitens der Katholischen Gläubige. Um das Kloster herum bildete sich ein Leibeigenendorf, das ursprünglich eine sehr heterogene ethnische Zusammensetzung hatte: Ungarn, Slovaken und Rutenen. Erst im XVII. Jahrhundert wird das Dorf durch die nacheinander folgenden Wellen ukrainischen Kolonisten rutenisiert.

Im XV. Jahrhundert hatten die Mönche eine Reihe von Auseinandersetzungen mit dem rumänischen Adel aus den benachbarten Dörfern aufgrund der Besitzansprüche über manche Ländereien. Es wäre übertrieben, diesen eine religiöse Färbung zuschreiben zu wollen. Sowohl die Dokumente wie auch die Eigentümlichkeit des Ordens - das Eremitentum - bestätigen keineswegs die Behauptung mancher Hystoriker, nach der das Kloster ein Zentrum für katholischer Proselytismus unter den orthodoxen Römänen aus Maramuresch gewesen wäre. Der Grund für das Verschwinden des Klosters muß in dem Einfluß der Reform Mitte des XVI. Jahrhunderts gesucht werden.

Wir veröffentlichen manche Dokumente als Regesten in dem Anhang, und in den Ende findet man die vollständige Auflistung des Klosterbesitzes von 1554, die besonders detaillreich für die betreffende Zeit ist, in der Absicht, das sie auch anderen Arbeiten mit einem anderen Thema dienen könnte.

Sigilii ale locurilor de adeverire aplicate pe documente sătmărene

Bujor Dulgău

Locurile de adeverire (loca credibilia) sunt așezăminte sau instituții specifice feudalismului catolic din Transilvania și Ungaria create spre a emite, la solicitarea persoanelor particulare ori dispoziția autorității publice, acte autentificate cu propria pecete. Ele erau, totodată, și depozitare ale unor documente private sau publice oferite spre păstrare.

Capitulul funcționa pe lângă o episcopie și poate fi definit ca un colegiu al canonicilor sau corpul de consilieri al episcopului, având în frunte un prepozit. În unele izvoare documentare această instituție este menționată sub denumirea de decanat. Numărul canonicilor oscila între 6-12-24.

Conventul presupunea existența unei mănăstiri, fiind de fapt un consiliu al acesteia sau al unui ordin călugăresc la catolici, condus de către un abate.

Apariția foarte timpurie a locurilor de adeverire în Transilvania și Ungaria trebuie corelată cronologic cu dobândirea unui monopol clerical în domeniul scrisului și cititului, care a determinat locul și rolul acestor instituții în eliberarea și păstrarea actelor autentice.¹ Autoritatea și rolul lor cresc considerabil începând cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea, în condițiile în care cancelaria regală făcea tot mai greu față necesității crescânde de înregistrări. Bula de aur a lui Andrei al II-lea din 1231 prevedea în articolul 21 la modul expres ca "adeveririle de acte să se întocmească de către conventuri și capitluri".² La nivelul secolului al XIII-lea se poate vorbi deja de o generalizare a folosirii sigiliilor. Capitlul din Alba Iulia obișnuia, spre pildă, să emită acte nesigilate la începutul acestui veac. Cum însă începând de la mijlocul de secol al XIII-lea crește rolul peceților autentice, care conferă valoare juridică și credibilitate documentelor, capitlul și-a sigilat ulterior actele create deja.³ În cursul secolului al XIV-lea actele cu caracter juridic ale locurilor de adeverire, utilizate în diverse procese de judecată, aveau o valoare probatorie chiar mai mare decât cele emise de cancelaria regală.⁴ Dar, în practica juridică a vremii, actele locurilor de adeverire întocmite în cauze proprii nu erau recunoscute ca valabile, fiind nevoite a se adresa altor instituții similare. Chiar regele, pe baza principiului imparțialității, în cauze de natură personală era obligat a se adresa locurilor de adeverire. De asemenea, nu toate conventurile erau recunoscute ca având peceti autentice, mai ales cele minore. Începând cu epoca lui Ludovic I autoritatea supraveghează și controlează locurile de adeverire, conferă sau retrage acest statut, recunoaște sau nu autenticitatea peceților acestora.⁵ Întemeiat pe conceptul unanim acceptat că izvorul autenticității peceții era puterea regală, Ludovic I a dispus tuturor capitlurilor și conventurilor să-și prezinte matricele sigilare la Buda spre a fi verificate. Tot pe acest temei, articolul de lege XVIII/1471 a conferit regelui dreptul de patronat asupra tuturor bisericilor și mănăstirilor care posedau asemenea peceti.⁶

¹ Kiss Andrei, *Locurile de adeverire din Transilvania în timpul secularizării lor*, în "Revista Arhivelor", Anul LXXI, vol.LVI, nr.1/1994, p.65.

² Miklósi Zoltán, *Hiteles hely és iskola a középkorban*, în "Levéltári Szemle", XVIII-XIX, Budapest, 1940-1941, p.171.

³ Eckhart Ferencz, *Hiteleshelyeink eredete és jelentősége*, în "Századok", XLVII, Budapest, 1913, p.650.

⁴ *Ibidem*, p.651

⁵ *Ibidem*, p.652

⁶ S.Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul secolului al XV-lea)*, în "Documente privind Istoria României. Introducere", vol.II, București, 1956, p.604.

Dieta Transilvaniei din anul 1556 a cerut reginei Izabela secularizarea averilor episcopilor, capitlurilor și conventurilor, trecerea lor în patrimoniul fîscului, în virtutea unei hotărâri anterioare din 1542. Secularizarea urmărea, în subsidiar, restrângerea puterii clerului catolic și transferarea bunurilor acestuia în stăpînirea puterii politice.⁷ Deși continuă să funcționeze ca instituții publice, s-au menținut și pe mai departe denumirile anterioare de capitluri și conventuri. De acum încolo crește rolul cancelariilor comitatense și orășenești, deci ale autorităților laice. E drept că încă o bună perioadă de timp mai ales nobilimea din comitate continuă să se adreseze locurilor de adeverire, după cum rezultă din izvoarele documentare de epocă.

Cancelaria locurilor de adeverire avea în frunte lectorul, unul dintre canonicii cei mai de seamă. Custodele era păstrătorul arhivei și pecetii, depozitate împreună cu tezaurul în sacristie (conservatorium). Alături de aceștia apare un litteratus notarius, notarius, vicenotarius sau scriba, care, spre pildă, în cazul actelor de adeverire pregătea inițial un concept rezumativ cu privire la declarațiile făcute de către părți în fața membrilor capitlului ori conventului. Conceptul era apoi citit în prezența acestora, se operau eventualele corecturi, după care actul se transcria într-un registru - protocol cu prescurtarea stilionarelor. În final, documentul se transpunea, pe baza registrului, în curat și întregit, semnat și validat cu sigiliul propriu. Actele bilaterale se redactau în două exemplare, unul la destinatar, al doilea era depus în arhiva proprie, având de regulă mențiunea "par" sau "pars".⁸ Pe documentele mai târzii, din secolele XVII-XIX, apar frecvent mențiunile "copia", "paria" sau "pariter". Capitlurile și conventurile posedau, de regulă, două tipare sigilare: cel mare (sigillum maius) pentru autentificarea privilegiilor și cel mic (sigillum minus, s.memoriale sau s. ad causas) pentru restul genurilor de acte.⁹

După aceste câteva considerații de ordin general privind rosturile locurilor de adeverire, cadrul legislativ și practica sigilară a acestor instituții publice până prin secolele XV-XVI, vom prezenta câteva sigilii de acest gen, unele chiar inedite în literatura de specialitate din țara noastră, conservate pe documente aflate în păstrarea Direcției Județene Satu Mare a Arhivelor Naționale., încadrate din punct de vedere cronologic în secolele XVII-XIX.

I. CAPITLUL din AGRIA

Episcopia și Capitlul romano-catolic din Agria, comitatul Heves, au fost înființate încă din timpul regelui Ștefan I și înzestrate cu imense moșii. S-ar număra, după unele aprecieri, printre cele 10 episcopii întemeiate de cel care i-a creștinat pe unguri.¹⁰

Pe un act de mărturie al unor locuitori din târgul privilegiat Sătmăr, întocmit în 1673, utilizat în procesul intentat familiei baronului Károlyi privind dreptul de cărciumărit, apare un sigiliu cu legenda: SIGILLVM AVTENTICVM CAPITVLI AGRIENSIS 1397(Sigiliul autentic al Capitlului din Agria 1397). În câmpul sigilar este gravată o acvilă cu aripile desfăcute, în poziție frontală, cu capul conturnat spre senestra. În partea de jos figurează, după toate probabilitățile, o eșarfă cu deviză, textul fiind însă indescifrabil. Este un sigiliu rotund, cu diametrul de 40 mm, timbrat cu timbru mobil. Documentul poartă semnătura lui Stephanus Kolosváry, cantor de Agria.¹¹

⁷ Kiss Andrei, *loc.cit.*, p.65.

⁸ Páll Francisc, *Diplomatica latină cu privire la Transilvania sec.XI-XV*, în "Documente privind istoria României. Introducere", vol. II, București, 1956, p.249-250.

⁹ S.Jakó, *loc.cit.*, p.604

¹⁰ Balázszy Ferencz, *Heves vármegye története*, I, Eger, 1897, p.103.

¹¹ Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, fond *Primăria municipiului Satu Mare* (în continuare P.M.S.M), *Proceseale orașului cu familia Károlyi*, pachet I, act nr.9/1673.

www.cimec.ro / www.muzeusm.ro

comitatelor din Ungaria Superioară. Primul document cunoscut și validat cu sigiliul acestui convent este din anul 1448, reînnoit ulterior potrivit prevederilor Legii 103/1655.²⁰

Sigiliul aplicat pe un act de hotărnicie al târgului Sătmăr are legenda: SIGILLVM CONVENTVS S<ANTA> CRVCIS DE LELESZ (Sigiliul Conventului Sf.Cruce din Lelesz). În emblemă figurează o cruce dublă apostolică având în părțile laterale câte o floare. În dextra sus este gravată o stea cu 6 colțuri, în senestra o semilună întoarsă. Este un sigiliu rotund, diametrul de 35 mm, timbrat cu timbru mobil, aplicat pe un document din anul 1609, semnat de cantorul Bernard Martini.²¹

6. CAPITLUL din ORADEA

Capitulul catedral din Oradea a fost înființat ca prepozitură cu 24 de canonici de către regele Ladislau cel Sfânt între anii 1083-1095. Primul document care semnalează existența capitlului este din anul 1134.²² Trei variante de sigiliu, una anterioară anului 1291, două ulterioare, având reprezentate în emblemă pe Sf. Ladislau înarmat, respectiv pe Fecioara Maria, au fost deja publicate de specialistul S.Jakó.²³

Pe un act de mărturie a unor cetățeni ai orașului liber regesc Satu Mare din anul 1735 este aplicat sigiliul cu legenda: SIGILLVM CAPITVLI VARADIENSIS (Sigiliul Capitlului din Oradea). În câmpul sigilar a fost gravată imaginea Fecioarei Maria, șezând, cu Pruncul Isus în brațul stâng și un glob în mâna dreaptă. Este un sigiliu oval, 39 X 53 mm, timbrat cu timbru mobil dantelat. Documentul poartă ca semn de validare și semnătura lui Franciscus Pollentary "Substitutum Lectorem et Canonicum Varadiensem".²⁴

7. CAPITLUL din SATU MARE

Capitulul catedral din Satu Mare, alcătuit din 6 canonici (prepozit, lector, cantor, custode și încă doi, unul fiind parohul rom.cat. local și celălalt directorul seminarului), a fost înființat prin diploma lui Francisc I din 23 martie 1804. Capitlul a fost înzestrat cu moșiile Bessenszeg, Tizapüspök și prediul Tizaszegh, toate situate în comitatul Heves și desprinse dintre fostele moșii ale Episcopiei rom.cat. de Agria, ridicată acum la rang de arhiepiscopie. Prin Legea XXIII/1836 Capitlul catedral Satu Mare a fost investit cu statutul de loc de adevărire, confirmat de împărat, în calitate sa de rege apostolic al Ungariei, prin diploma din 1 martie 1838 și prezentată în adunarea generală comitatensă ținută la Carei în ziua de 18 februarie 1839. Cu această ocazie s-a hotărât ca, prin intermediul Consiliului Locotenențial Regal, să fie făcută publică pecetea autentică, fixată prin diploma susmenționată, mai ales în cele cinci comitate arondate administrativ Episcopiei rom.cat. Satu Mare: Bereg, Ung, Ugocea, Maramureș și Satu Mare. Adunarea a mai recomandat să fie procurate toate elenchus-urile (registre sau liste de acte n.a.), aflate în alte capitluri și conventuri, privitoare la bunurile cetățenilor din aceste cinci comitate.²⁵

a. SIGILLUM CAPITULI SZATTHMARIENSIS A<NNO> 1807 (Sigiliul Capitlului din Satu Mare anul 1807). În emblemă este înfățișat regele Sf.Ștefan, așezat pe tron, cu sceptru în mâna dreaptă și, în mod normal, ar trebui să țină un măr crucifer în mâna stângă, ceea ce nu se distinge în sigiliu. Inscriptiile S.S. și I.R.H., de o parte și cealaltă a capului încoronat, definesc calitatea Sf. Ștefan de rege al ungarilor prin voința Domnului

²⁰ Borovszky Samu, *Zemplén vármegye*, Budapest, f.a., p.361-362.

²¹ Fond P.M.S.M., *Litterae metales*, act nr.3/1609.

²² Borovszky Samu, *Bihar vármegye*, Budapest, f.a., p.462.

²³ S.Jakó, *loc.cit.*, p.604-605 și planșa V, fig.6.

²⁴ Fond P.M.S.M., *Proceseale orașului cu familia Károlyi*, pachet III, act nr.33/1735.

²⁵ Fond Capitlul romano-catolic Satu Mare, anul 1838; *Schematismus centenarius 1804-1904*, p.73-74.

(Iesus Rex Hungarorum) . Este un sigiliu de tip majestate, oval, 30x36 mm, aplicat în ceară roșie²⁶.

b. SIGILLUM CAPITULI SZATHMARIENSIS 1836

Regele Sf. Ștefan stând în genunchi în fața unei mese, pe care se disting însemnele puterii: sabie ,sceptru și coroana regală. Deasupra, în partea stângă, Fecioara Maria (ocrotitoarea Ungariei Mari) cu Pruncul în brațul stâng . Sigiliul are forma ovală ,33 x 37 mm, timbrat cu timbru mobil de culoare neagră²⁷.

c. SZATMÁRI KÁPTALAN HITELES PETSÉTJE 1838 (Sigiliul autentic al Capitlului din Satu Mare 1838).

Aceeași compoziție, diferă doar pozițiile personajelor, regele este orientat spre dreapta , iar Fecioara apare în dreapta sus. Sigiliu oval, 35 X 39 mm, timbrat cu timbru mobil dantelat. Semnatarii documentului sunt Obermayer András , locțiitor al canonicului-cantor și Günther Iános, notar jurat²⁸.

d. A SZATMÁRI SZÉKES KÁPTALAN 1879 (Capitulul catedral din Satu Mare 1879). Compoziția heraldică este identică cu cea a sigiliului din 1807. Are forma ovală, 30 X 35 mm, imprimat în tuș negru²⁹.

e. SIGILLUM AUTHENTICUM CAPITULI SZATHMARIENSIS 1887.

Compoziția heraldică este identică cu a variantei din 1838. Forma ovală, 38 X 42 mm, imprimat în tuș negru³⁰.

f. SZATMÁRI KÁPTALAN 1896

Compoziția heraldică este identică cu cea din tiparul sigilar confecționat în 1836. Forma rotundă, diametrul de 33 mm, imprimat în tuș violet³¹.

Doar cu titlu informativ semnalăm existența și a unui sigiliu al Conventului misericordian din Satu Mare, cu legenda: SIG. CONV. SZATHMARIENSIS F: F: MISER, după toate probabilitățile al fraților franciscani. În câmpul sigilar se poate observa o cruce malteză având la bază un glob despicat în două, flancat în părțile laterale de motive florale. Este un sigiliu rotund, cu diametrul de 25 mm, aplicat în ceară roșie pe un document din anul 1868.³²

O sumară retrospectivă ne îngăduie a releva faptul că ne găsim într-o perioadă de recul în ceea ce privește rolul locurilor de adevărire ca emitente de acte autentice sau depozitare ale documentelor private. Acest lucru este explicabil prin existența deja a unor cancelarii laice orășenești și comitatense bine puse la punct, cu personal calificat și suficient de numeros.

În privința sigiliilor putem remarca faptul că simbolurile heraldice s-au conservat peste timp ori au suferit modificări insignifiante. Marea majoritate a sigiliilor sunt timbrate cu timbru mobil, foita având menirea de a proteja tiparele sigilare în contactul cu ceara fierbinte.

În puținele cazuri prezentate, fapt ce nu permite generalizări, ca semnatari apar mai ales cantorii, doar în cazul Capitlului din Oradea lectorul substituit. Notarul jurat semnează doar actele Capitlului din Satu Mare, în cazul tuturor variantelor enumerate. Acesta din urmă a uzitat, în 90 de ani, șase variante de tipare sigilare, dar cu atribut de loc de adevărire a servit doar tiparul confecționat ca urmare a privilegiului obținut din partea regelui.

²⁶ Fond Capitlul romano-catolic Satu Mare, anul 1858.

²⁷ Idem, anul 1866.

²⁸ *Colecția Böszörményi Elek*, inv.189, dosar nr.39, fila 50.

²⁹ Fond Capitlul romano-catolic Satu Mare, anul 1879.

³⁰ Idem, anul 1890.

³¹ Idem, anul 1900.

³² Idem, anul 1868.

Parlamentul Ungariei prin Legea privind instituirea notarilor publici regali, adoptată în adunarea din 16 decembrie 1874, suspendă activitatea instituției locurilor de adeverire, care puteau emite în continuare copii autentificate de pe documentele aflate în păstrare, dar li se interzice eliberarea de acte originale ori primirea documentelor spre păstrare.³³

Lista reproducerilor sigilare

- 1.Capitulul din Agria - 1397
- 2.Capitulul din Alba -Iulia - document din 1736
- 3.Capitulul din Bratislava - document din 1646
- 4.Conventul din Căpleni - document din 1838
- 5.Conventul din Lelesz - document din 1609
- 6.Capitulul din Oradea - document din 1735
- 7.Capitulul din Satu Mare - 1807
- 8.Idem - 1836
- 9.Idem - 1838
- 10.Idem - 1879
- 11.Idem - 1887
- 12.Idem - 1896

Seals of the confirmation of the places applied on documents from Satu Mare (Summary)

The present investigation has as main idea the sealing of the confirmation of the places offices, respectively the capitulus situated near the catholic diocese and the convents of same monasteries belonging to monastic orders.

In the second part are describes seals for confirming the places from Agria , Alba Iulia, Bratislava, Căpleni, Lelesz, Oradea and Satu Mare.

The List of seals Reproductions/Copies

- 1.The Capitulary of Agria- 1397
- 2.The Capitulary of Alba-Iulia- document of 1736
- 3.The Capitulary of Bratislava-document of 1646
- 4.The Convent of Căpleni - document of 1838
- 5.The Convent of Lelesz - document of 1609
- 6.The Capitulary of Oradea- document of 1735
- 7.The Capitulary of Satu Mare-1807
- 8.The same - 1836
- 9.The same - 1838
- 10.The same - 1879
- 11.The same - 1887
- 12.The same - 1896

³³ Schematismus centenarius 1804-1904, p.84

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

Importul de veselă în Transilvania secolului al XVII-lea

Szöcs Péter Levente

Cercetarea culturii materiale medievale este cenușăreasa istoriografiei, deși este indispensabilă pentru reconstituirea vieții cotidiene de odinioară. Astfel, am considerat că studierea veselei, ca o categorie de vestigii strâns legată de cultura gastronomică, oferă răspunsuri pentru întrebări legate de domeniul arheologiei medievale, dar și al istoriei mentalităților. Studiul de față propune analiza unui segment mai restrâns din problematica complexă legată de veselă. Din numeroasele întrebări, încercăm le să elucidăm numai pe cele legate de procurarea veselei din afara Principatului Transilvaniei. Considerăm că aceste întrebări sunt importante, deoarece răspunsurile date vor explica legăturile și influențele exterioare, care formează moda și gustul legate de practicile de a mânca. În același timp, importul de vase va arăta originea formelor și stilurilor decorative folosite de meșterii transilvăneni la obiectele produse în interiorul principatului.

Având în vedere bogăția izvoarelor editate, referitoare la Transilvania secolului al XVII-lea, în adunarea datelor ne-am mărginit la acestea, neapelând la cercetări de arhive. Desigur, într-o fază mai evoluată ne vom extinde și la izvoare inedite, dar în acest stadiu am urmărit numai identificarea izvoarelor care oferă date despre veselă, precum și clarificarea direcțiilor de cercetare. Totuși, rezultatele obținute în această fază intermediară sunt destul de interesante și oferă răspunsuri la anumite întrebări. Principalele tipuri de izvoare sunt registrele de tricesimă ale orașelor transilvănene, inventarele de bunuri mobiliare ale unor burghezi din orașul Cluj, listele de zestre ale unor familii nobiliare, testamente și însemnările economice ale curții princiare din vremea lui Bethlen Gábor și principesa Bornemissza Anna.

Importul vaselor de argint și aur

Marea majoritate a vaselor transilvănene, executate din metale prețioase, sunt produsele breslelor de argintari din țară. Izvoarele scrise, precum și obiectele produse de ele sunt mărturii ale înaltei calități ale muncii lor și ale renumelui dobândit de aceștia¹. Totuși, sunt numeroase indicii care demonstrează că există un import destul de însemnat al vaselor de argint și de aur. Acest fenomen credem că ridică niște întrebări destul de importante. De ce are loc un import, când obiecte de aceeași calitate sunt executate și în țară ? Această întrebare este cu atât mai pronunțată dacă avem în vedere situația destul de instabilă a economiei transilvănene, cu exces de import și cu lipsă cronică de bani și metal prețios². Explicația posibilă a acestui fenomen nu ține de sfera economică, ci mai degrabă de

¹ Problema este tratată pe larg în următoarele lucrări: Bielz Julius, *Arta aurarilor sași din Transilvania*, București, 1957; Samuil Goldenberg, *Clujul în secolul XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958; Pascu Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania până la secolul al XVII-lea*, București, 1954; V. Guy Marica, *Cămile istoriate ale lui Sebastian Hann*, în "Acta Musei Napocensis", II, (1965), p. 365-402.; eadem, *Sebastian Hann*, Cluj, 1972; eadem, *Implicații sud germane ale unui caiet cu modele pentru argintari*, în "Acta Musei Napocensis", 26-30, II, (1989-1993), p. 151-67.

² v. Biró Vencel, *Erdély XVI-XVII. századi kereskedelmének történetéhez*, în: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár, 1957, p. 64-77.; Goldenberg, *op. cit.*; Pascu, *op. cit.*

mentalitatea cumpărătorilor de a ține pas cu moda și mai mult de dorința de a exprima un lux care demonstrează puterea și rangul celui care are asemenea obiecte.

Principalul izvor pentru importul de vase este cartea de cumpărături a lui Bethlen Gábor și cea a principesei Bornemissza Anna³. Din aceste însemnări reiese uzanța curții princiare de a apela frecvent la cumpărături din străinătate, pe lângă negustori și meșteșugari transilvăneni⁴.

Principele Bethlen Gábor achiziționează în mod regulat de la Viena servicii din argint. Astfel în anul 1616 cumpără două pahare de argint de 13 greutate și 18 lotoni cu 18 florini pe greutate, precum și mai multe cuțite, linguri și furculițe argintate și emailate în valoare de 34 florini⁵. În anul 1617 cumpără șapte pahare aurite, cu capac de 113 greutate și 3 lotoni tot cu 18 florini pe greutate, două bazine de spălat cu ulcior din argint în greutate de 31 greutate și 14 lotoni în valoare de 18 florini pe greutate, precum și 12 cești aurite în valoarea de 357 de florini și 75 de denari⁶. În anul 1619 este cumpărat un pahar octogonal aurit de 5 greutate și 10 lotoni în valoare de 18 florini pe greutate, 14 castroane de argint în greutate de 23 greutate și 9 lotoni în valoare totală de 404 florini și 89 denari, un candelabru de argint aurit în greutate de 8 greutate și 14 lotoni în valoare de 138 florini și 30 denari și o cană aurită în greutate de 2 greutate în valoare de 18 florini pe greutate⁷. În anul 1624 sunt cumpărate 24 cești aurite integral, în greutate de 32 greutate și 12 lotoni în valoare de 636 florini, două bazine de spălat cu ulcior din argint în greutate de 33 greutate și 3 lotoni în valoare de 531 florini, precum și două candelabre de argint în valoare de 71 florini⁸. În anul 1626 sunt cumpărate de la un negustor din Kosice (Kassa, Kaschau) două bazine mari de spălat cu ulcior din argint în greutate de 439 greutate și 10 lotoni în valoare de 7473 florini, o cană cu cioc, aurită integral și o cană hexagonală⁹.

Din însemnările economice ale principesei Bornemissza Anna reiese că a fost solicitat în mod regulat un argintar francez de către curtea princiară¹⁰. Cumpărăturile marii nobilimi sunt ilustrate de lista de zestre a lui Vass Judit din anul 1651, în care găsim castroane pentru fructe din argint provenind din Viena¹¹.

În colecțiile bisericești, precum și, probabil, în colecții muzeale încă neprelucrate putem găsi obiecte cumpărate din străinătate. În Județul Sălaj, cu ocazia inventarierii colecțiilor bisericești, cercetătorul Bajusz István a identificat mai multe pocale și o patenă

³ Jurnalul de cumpărături a lui Bethlen Gábor este editat integral de Radvánszky, în Radvánszky Béla, *Bethlen Gábor fejedelem udvartartása*, Budapest, 1888; însemnările economice ale principesei Bornemissza Anna sunt editate integral în Szádeczky Béla, *1 Apafi Mihály udvartartása. Bornemissza Anna gazdasági naplói. 1667-1690*, Budapest, 1911 și parțial de David Prodan, în *Urbaniile Țării Făgărașului*, II, București, 1976, p. 347-94. și 846-8.

⁴ Prin Belényesi Ferenc, șeful monetăriei (föpenzverő) curții princiare, se dau comenzi următorilor meșteri argintari: Colomanus Maurer și Georgius Hirling din Sighișoara; Kristóf Tokaji și Daniel Kassai de la Cluj; Kristóf Nádudvari și János Maklári de la Târgu Mureș; v. Szádeczky, *op. cit.* și Thallóczy Lajos, *I. Apafi Mihály udvara*, în Századok, 1878, p. 429.

⁵ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 7-9.

⁶ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 10.

⁷ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 23-24.

⁸ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 88.

⁹ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 137., numele negustorului este Kassai Piersel Adorján

¹⁰ Thallóczy, *op. cit.*, p. 430.

¹¹ *Erdélyi Szótörténeti Tár*, I, bécsi gyümölcstál

provenind din orașele din sudul Germaniei, cum ar fi Augsburg și Nürnberg¹². Numărul relativ mare al acestor obiecte în comparație cu totalul vaselor investigate arată ponderea și importanța acestei categorii de veselă.

Datorită prețului foarte ridicat al acestor obiecte, principalii cumpărători au fost principii și marea nobilime din jurul curții. Desigur, datorită faptului că strângerea datelor nu este exhaustivă, ulterior pot să apară și alți deținători de vase de import, provenind din alte părți, dar acest fapt nuanțează numai impresia că avem de a face cu o modă, care este urmată de toți cei care au putere financiară suficientă pentru a imita pătura superioară a societății transilvănene¹³. Putem să afirmăm, deci, că vasele de import sunt un mijloc excelent pentru reprezentare. Acest fapt explică de ce sunt iroșiți bani grei în străinătate. De altfel, Bethlen Gábor prin luxul desfășurat, dincolo de a exprima rangul social, a urmărit și scopuri politice. Delegațiile occidentale au fost uimite de fastul curții princiare, iar imaginea vasalului sultanului s-a transformat într-una a unui principe vestit și recunoscut pe plan european¹⁴.

Datele parțiale, culese de noi dau jaloanele legăturilor comerciale ale Transilvaniei. Cel mai important partener era, încă de atunci, Viena. Datorită legăturilor strânse ale breslelor săsești cu orașele din sudul Germaniei, erau la modă produsele din Augsburg și Nürnberg. Mai avem date despre relațiile cu orașele din Ungaria Superioară chiar și cu Franța.

Vase de sticlă

Această categorie de obiecte a fost procurată din două surse majore. La începutul secolului al XVII-lea a fost întemeiată prima fabrică de sticlă din Transilvania, care în mod sigur producea deja vase de sticlă¹⁵. Producția autohtonă însă era dublată de un import masiv de sticlărie. Acest fenomen poate fi explicat de calitatea inferioară a produselor din țară, dar și din cele constatate la vasele de argint, adică reprezentarea și dorința de a urma moda europeană.

Izvoarele cele mai importante legate de importul sticlăriei sunt cărțile de tricesimă ale orașelor transilvănene. Pe lângă acestea oferă informații prețioase jurnalul de cumpărături a lui Bethlen Gábor.

Tricesimele clujene, examinate numai din perioada 1599-1637, consemnează în aproape fiecare an intrarea sticlăriei în Transilvania¹⁶. Proveniența ei în majoritatea

¹² Bajusz István, *Piese de argintărie medievală din Sălaj*, în "Acta Musei Porolissensis", V, (1981), piesele cu nr.: 1, 3, 4, 9, și Bajusz István, *Piese de argintărie medievală din Sălaj* (II), în "Acta Musei Porolissensis", VI, (1982), piesa cu nr. 12

¹³ Despre modă și rolul acesteia în societatea din secolul al XVII-lea v. S. Lauter Éva, *Nádori reprezentáció a 17. században*, în "Aetas", 1992, nr. 3., p. 5-18.; Zimányi Vera, *Néhány szempont az életszínvonal vizsgálatához a 17. századi Magyarországon*, în "Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok", 9., p. 7-19.

¹⁴ v. Várkonyi Agnes, *A fejedelemesség virágkora*, în *Erdély Története*, II, Budapeșt, 1986, p. 93-106.

¹⁵ Despre producerea vaselor de sticlă în Transilvania vezi Bunta Magda, *Contribuții la studiul produselor artistice ale glăjeriei de la Porumbac*, în "Acta Musei Napocensis", XVII, (1980), p. 219-22.; Gyürki Katalin, *Úvegek a középkori Magyarországon*, Budapeșt, 1991; Adrian Andrei Rusu, *Sticlăria medievală din Transilvania. Repere generale și documente arheologice*, Ephemeris Napocensis, V, 1995, p. 301-29.

¹⁶ vezi: Pap F., *Comerțul Transilvănean al Clujului din prima jumătate a secolului XVII în registrele vamale*, I., în "Acta Musei Napocensis", XI, (1974), p. 169-85., II., în "Acta Musei Napocensis", XII, (1975), p. 237-50.; Pap Ferenc, *Schimbul de mărfuri între Cluj și Polonia în registrele vamale clujene (1599-1637)*, în "Acta Musei

cazurilor este Viena, dar și importul din Polonia este însemnat. O singură dată este amintit un transport și din Presov (Eperjes, Preschau)¹⁷. Tipurile aduse în principat sunt : pahare, butelii pentru rachiu sau vin. Vasele de sticlă apar și în inventarele caselor burgheze, valoarea lor fiind demonstrată și de faptul că sunt monturate în argint, exemplu în acest sens fiind o listă de inventar din 1627, unde este amintit un "picior de pahar de sticlă din argint"¹⁸.

În inventarele princiare sticlăria apare chiar la sfârșitul secolului al XVI-lea. Astfel, în lista de tezaur a lui Báthory Kristóf, din 1587, sunt amintite pocale de cristal cu capac, aduse din Veneția și Viena¹⁹. Într-o scrisoare a lui Bocskai István, din anul 1606, este comandată din Viena sticlărie de cristal²⁰. Pe lângă aceste date, cantitatea sticlăriei achiziționate de Bethlen Gábor și prețul plătit este copleșitor. În anul 1616 cumpără din Viena cinci pahare gravate de cristal în valoare de 75 de florini; în 1617, 27 pahare de cristal de tipuri diferite (cu capac, cu picior, gravat), în valoare de 100 de florini; în 1619 57 pahare de tipuri diferite și două pahare de cristal, în 1627 o sută de bucăți de pahare diferite²¹. Din Veneția sunt cumpărate piese și mai scumpe și luxoase: în anul 1622 este achiziționată o ceașcă de cristal în valoare de 310 florini (!); în același an mai cumpără cinci pahare de cristal pentru 37 de florini și în 1626 sunt cumpărate 150 de bucăți de pahare de sticlă și de cristal, 144 butelii de sticlă și 20 cești de sticlă hexagonale, pentru o sută de florini²². Mai sunt consemnate și cumpărături din Polonia, mai precis din Cracovia²³.

Proveniența vaselor de sticlă este trădată și de denumirile folosite: sunt amintite pahare "poloneze", cupe "venețiene" cu picior sau cești și pahare "vienneze"²⁴.

Vase din alte materiale

În această categorie intră vasele executate din cositor, ceramică și din lemn. Despre importul acestor tipuri de vase avem foarte puține date. Acest fapt este explicat, probabil, de faptul că aceste vase nu au constituit obiectul unui comerț la distanță, pentru că valoarea lor era mică și astfel nu era rentabilă vânzarea lor. Nu putem vorbi nici despre un import datorat nevoii de reprezentare sau datorită modei, cum ar fi cazul vaselor din metal prețios sau de sticlă, deoarece aceste vase sunt de uz comun.

Vasele de cositor sunt importate în marea lor majoritate datorită lipsei de materii prime în Transilvania. Acest fapt este demonstrat de datele din registrele de tricesimă

Napocensis", XIV, (1977), p. 371-99.; Pap Ferenc, *Obiecte de uz casnic și personal în importul clujan (prima jumătate a secolului XVII)*, în *Acta Musei Napocensis*", XX, (1983), p. 531-6.

¹⁷ Bunta Magda, Katona Imre, *Az erdélyi üvegművesség a századfordulóiig*, Bukarest, 1983, p. 34

¹⁸ "egj ezüst wuegh pohar lab", inventar din 1627 în colecția Arhivele Statului filiala Cluj, citat de Jakó Zsigmond, *Az otthon és művészete a XVI-XVII. századi Kolozsváron*, în: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár, 1957, p. 385.

¹⁹ Radvánszky Béla, *Magyar családélet és háztartás a XVI és XVII században*, I. Budapest, 1896, p. 134.

²⁰ Radvánszky, *op. cit.*, p. 135.

²¹ Radvánszky Béla, *Bethlen Gábor fejedelem udvartartása*, p. 70-100.

²² Radvánszky, *op. cit.*, p. 101-132.

²³ Radvánszky, *op. cit.*, p. 135.

²⁴ Bunta Magda, Katona Imre, *op. cit.*, p. 32-6.; și lucrările lui Pap F. citate mai sus

despre importul minereului de cositor și de plumb din Ungaria Superioară și Polonia²⁵. Chiar sunt aduse în țară și bucăți din vase vechi de cositor, pentru a fi prelucrate din nou²⁶. Proveniența vaselor de cositor este Viena. De aici sunt cumpărate farfurii și castroane de cositor²⁷, acestea fiind numite în inventare ca vase de cositor "vienesze"²⁸. În izvoare sunt amintite și vase "din Anglia". Acestea apar atât în inventarul locuințelor burgheze, cât și între obiectele cumpărate de Bethlen Gábor din Viena. Probabil, aceste mărfuri de calitate au fost fabricate în Anglia și au ajuns în Transilvania prin intermediul Vienei.

Mențiunile referitoare la comerțul exterior cu vasele de ceramică lipsesc cu desăvârșire din izvoare. Avem numai două date care, însă, țin de exotic și intră mai mult în categoria vaselor de lux. Este vorba despre cumpărăturile lui Bethlen Gábor din Veneția în anul 1622, când sunt achiziționate 12 cești din "Jakfur" cu farfurii²⁹, și sunt comandate de la meșteri venețieni opt ulcioare "terra sigillata", din care trei sunt cu stema principelui, în valoare totală de 45 florini³⁰. Probabil că aceste cești sunt din porțelan chinezesc, ajuns în Veneția datorită legăturii acestui oraș cu Orientul Îndepărtat.

În concluzie putem afirma că, în general, importul veselei era destinat unor pături înstărite. Vasele cumpărate din străinătate serveau la etalarea luxului, spre a demonstra bogăția, puterea și rangul social al proprietarului. Această categorie de obiecte era parte integrantă a reprezentării la masă împreună cu meniul servit și decorul adițional. Luxul devenea un mijloc tot mai des folosit pentru a exprima deosebirile sociale practicate de marea nobilime. Importul de veselă acoperea și lipsurile economiei transilvănene, ca în cazul vaselor de cositor și, parțial, a celor de sticlă. Chiar prin examinarea acestui segment infim al comerțului transilvănean putem să stabilim principalele căi de comerț și partenerii comerciali.

Desigur, prin extinderea cercetării asupra izvoarelor nepublicate putem să nuanțăm imaginea astfel obținută: putem să identificăm mai multe tipuri de vase importate și să facem o analiză mai detaliată potrivit păturii sociale a cumpărătorilor. Pe lângă îmbogățirea informațiilor avem de rezolvat, însă, și întrebări destul de importante, după cum cercetarea trebuie extinsă și la nivelul secolului al XVI-lea.

²⁵ Din Polonia sunt aduse, între anii 1599 - 1637, 129 chintale de plumb (cositor negru) și 13,5 chintale de cositor, v. Pap F., în "*Acta Musei Napocensis*", XII, (1975), p. 242., și Pap F., în "*Acta Musei Napocensis*", XIV, (1977), p. 388.

²⁶ Din Cracovia, Kannagyártó Márton aduce cositor vechi în bucăți, v. Pap F., *Comerțul Clujului cu Cracovia în registrele vamale din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în "*Acta Musei Napocensis*", XIII, (1976), p. 367

²⁷ Pap F., în "*Acta Musei Napocensis*", XX, (1981), p. 534.

²⁸ În inventarele prezentate de Jakó, *op. cit.*, p. 384-5.

²⁹ "12 Jakfuri findzsárokát és azon matéria tányérokát" v. Radvánszky, *op. cit.*, p. 59.

³⁰ Radvánszky, *op. cit.*, p. 59-60.

The import of plates and dishes in Transylvania in the XVIIth century
(Summary)

In this work is analysed some references, collected from economic sources, related to the trade of vessels. There are also examined the purchases of the princiar household, using the account book of Bethlen Gábor and Bornemissza Anna. The results of this investigation help to give answers to question of origin of some types and motives, used in Transsylvania in the XVIIth century. The main commercial partners are Wien, Velence, Poland. Also we try to explain the reasons of theese expensive shoppings in abroad. We believe that the main reason is to align to the fashion of Europe, and with the lux to exprime the social differences.

Panoplii sătmărene. Cornuri pentru praful de pușcă

Vasile Czira

Scopul lucrării de față este prezentarea unor tocuri pentru praful de pușcă, mai reprezentative, aflate în colecția Muzeului Județean Satu Mare și în alte colecții. Înainte de a trece la descrierea detaliată a fiecărei piese, dorim să facem un scurt istoric al evoluției acestor tocuri, să prezentăm diferite tipuri ale acestora, materialele din care au fost confecționate și să oferim câteva informații despre utilizarea lor la vânătoare sau la război (având utilitate militară).

Cornul pentru praful de pușcă era o componentă indispensabilă a armelor cu încărcătură prin față. Din el era aprovizionată țeava cu cantitatea necesară de praf de pușcă. Ele au fost folosite începând cu secolul al XVI-lea și până în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Praful de pușcă a fost descoperit întâmplător, încă înainte de secolul al XIV-lea, dar foarte mulți îl consideră și azi, ca inventator pe călugărul de origine germană Schwarz Berthold. Numele lui adevărat era Konstantin Ankvitzen și era alchimist. Se străduia să găsească secretul aurului și astfel, a descoperit întâmplător, componentele chimice ale prafului de pușcă, și anume: 14,6 părți praf de cărbune, 11,5 părți sulf și 73,9 părți salpetru. Acest amestec a fost pisat, apoi transformat în praf foarte fin. În timpul unei experiențe praful a explodat și călugărul s-a refugiat din atelier în stradă, având fața plină de funingine. De atunci a primit porecla de Schwarz (negru în lb. germană). (fig. 1.)

Cele mai vechi cornuri sunt cunoscute doar din descrieri ale contemporanilor, din anii 1490-1520, fiind folosite de trupele germane Lansknecht. Aceste cornuri erau confecționate din lemn, erau plate și aveau forma unei semisfere. Erau ca o ploscă, iar în partea superioară aveau o proeminență sculptată, adică o gură de scurgere sau evacuare. Pe cele două părți laterale plosca avea toarte, prin care era trecut un șnur și purtat pe spate. Primele exemplare din lemn, în secolele XVI-XVII, erau toate plate, de formă sferică, de cele mai multe ori bogat ornamentate, cu încrustații din os sau metal. Se mai confecționau cornuri care serveau pentru armele de vânătoare, din os sculptat ori chiar din fildeș, plate, cu formă sferică, având grosimea de 6-8 cm. În centrul sferei era făcut un orificiu, care servea pentru fixarea degetului mare. (fig. 2.)

În această perioadă armata era dotată cu cornuri cu benzi metalice de formă triunghiulară (fig.3.) sau sub formă de ploscă, ce erau purtate peste umăr, pe curele (fig. 4).

La începutul secolului al XVII-lea, dar și în cursul celui următor, vânătorii încă utilizau destul de frecvent cornurile confecționate din corn de bivol sau de bou, care erau gravate cu motive geometrice, vegetale sau scene de vânătoare (fig. 5).

Pentru a simplifica încărcarea puștii, în secolul al XVI-lea se foloseau tuburi speciale din lemn, încărcate cu praf de pușcă, care conțineau doza necesară unei singure încărcături. Aceste tocuri erau purtate pe o bandulieră sau centură de piele (fig. 6a și b).

Centura cu tocuri de pulbere din lemn și săculețul din piele pentru gloanțele de plumb în a doua jumătate a secolului al XVI-lea se poate vedea și în schița contemporană din figura 7.

O altă descoperire este cartușul de hârtie, folosit pentru prima oară de către armata suedeză în timpul regelui Gustav Adolf (1611-1632). Din anul 1740 cartușul de hârtie este introdus în toate țările europene în dotarea armatei (fig. 8). Astfel, tocurile greoaie pentru praful de pușcă devin în parte de prisos, dar pentru armele de vânătoare sunt folosite până la începutul secolului al XIX-lea.

Aprinderea pulberii din interiorul țeavii, de exemplu la arma cu cremene, se produce astfel: cocoșul port-cremene era aruncat de arcu său pe lama amnarului împingându-l înainte; scânteile astfel produse aprindeau pulberea din tigăiță, iar focul de aici se transmitea printr-un orificiu al țeavii, numit "lumina" încărcăturii explozive. Amnarul

este o piesă a mecanismului de dare a focului, compusă dintr-o lamă metalică mobilă în formă de L , cu dublu scop: de a produce scânteii prin lovirea lamei de către cremene și de a acoperi lăcașul tigăiței (fig. 9).

Cornurile pentru praful de pușcă, realizate cu migală, fantezie și talent de către meșteri pricepuți prin prelucrarea coamelor de cerb, constituie, alături de alte ustensile aflate în uzul soldaților ori slujbașilor zeiței Diana din secolele trecute, mărturii de mare preț ale unor apuse vremuri de vitejie și, negreșit, adevărate opere de artă, în general, de artă cinegetică, în special.

Merită să fie amintite acele cornuri, care au fost făcute din corn de cerb, reprezentative mai ales pentru Ardeal, fiind răspândite începând din secolul al XVII-lea până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Capetele acestor cornuri erau închise cu dopuri de os, cupru sau lemn. Orificiul superior era astupat cu o placă groasă din os, din care ieșea o gură de scurgere sculptată, tot din os. Suprafața cornurilor era de cele mai multe ori ornamentată cu cercuri gravate sau alte figuri geometrice. Se mai întâlneau și reprezentări figurale mai simple, scene de vânătoare sau chiar blazoane ale unor familii nobiliare.

Aceste cornuri au fost confecționate și utilizate timp de aproape două secole, fapt dedus din anii de fabricație incizați, ele datând dintre anii 1600-1782. Ca proveniență trebuie avute în vedere mai ales zonele bogate în cerbi, cum ar fi Maramureșul, Bihorul, Sibiu, Bistrița ș.a.

În secolul al XVII-lea și începutul celui următor, au fost răspândite cornurile confecționate din corn presat de bovine, având formă de pară, înzestrate cu cap de dozare din cupru.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și, mai ales, la începutul secolului al XIX-lea, o serie de firme engleze au introdus în circulație cornuri din cupru, dotate cu închizător sau dozator. Partea lor exterioară era ornamentată cu reliefuli reprezentând scene de vânătoare, animale ori motive vegetale.

Trebuie încă amintite cornurile dozatoare, care au fost confecționate din corn, os ori metal și aveau dimensiuni reduse. Cornurile dozatoare de praful de pușcă se foloseau la armele cu fitil, cremene, cu roțițe și cremene, între secolele XVI și XIX. Din aceste cornuri o cantitate mică de praful se pune în tigăița amnarului, care se aprindea de fitil sau scânteie și prin lumina țevii aprindea încărcătura.

În secolul al XIX-lea erau folosite etaloane pentru dozarea prafului de pușcă, care aveau forma unui degetar cu mâner din lemn. Cele mai multe puteau fi fixate de la 2 la 6-10 grame. Aceste etaloane erau utilizate la puștile și pistoalele cu percuție, iar mai târziu se foloseau la încărcarea cartușelor de vânătoare din carton.

După acest scurt istoric al evoluției cornurilor pentru praful de pușcă și a importanței folosirii lor vom prezenta câteva piese aflate în colecțiile sătmărene , unele dintre ele chiar pot fi admirate în sălile de expoziție ale Muzeului Județean Satu Mare.

Toc pentru pulbere și glont a carabinei de vânătoare - secolul al XVII-lea

Piesa este sculptată din lemn, are formă cilindrică, cu partea inferioară rotunjită. Teaca este ornamentată cu cuie din cupru, atât orizontal cât și vertical. De partea superioară (capac) sunt fixate două verigi din fier de care este legat un lanț ce nu aparține piesei, înlocuindu-l pe cel original. Săculețul pentru gloanțe, confecționat de obicei din piele de cerb, lipsește din partea inferioară și de asemenea și gura de scurgere. Teaca are o lungime de 10 mm și lățimea de 8 mm (fig. 10).

Corn de pulbere
- secolul al XVIII-lea

Această piesă este confecționată din corn de bou presat, are formă de ploscă, iar partea inferioară este închisă cu o placă metalică. La capetele părții concave se vede câte o verigă confecționată tot din metal, iar gura de scurgere este din corn sculptat. Lungimea este de 200 mm, iar lățimea de 80 mm. Gura de scurgere este de 25 mm (fig. 11).

Corn de pulbere
- confecționat în anul 1737

Este făcut din corn de cerb, bifurcat și foarte bogat ornamentat. Piesa este lustruită, iar în partea centrală a feței se observă un cerb gravat, care sare. Deasupra cerbului apare monograma I. E. și anul 1737. Pe una din ramuri este gravat artistic un șir de păsări, iar pe cealaltă un șarpe încolăcit. Atât partea superioară cât și capetele inferioare ale piesei sunt ornate cu motive vegetale: flori și frunze stilizate. Gura de scurgere lipsește. Piesa are lungimea de 210 mm, iar lățimea de 165 mm (fig. 12).

Corn de pulbere
- secolul al XVIII-lea

Confecționat din corn de cerb, este bifurcat, lustruit, cu partea superioară restaurată. Pe partea centrală a feței are gravat un frumos motiv geometric, o stea stilizată. Conturul ramurilor este realizat printr-o panglică alcătuită din cercuri concentrice gravate. Piesa are lungimea de 140 mm, iar lățimea tot de 140 mm. (fig. 13).

- a) Corn de pulbere
-secolul al XVII-lea
- b) Corn de pulbere
-secolul al XVIII-lea

Ambele sunt confecționate din corn de cerb, sunt bifurcate și lustruite. Pe partea din față se pot vedea motive geometrice stilizate sub formă de cerc.

- a) Pe partea superioară a cornului, provenind din secolul al XVII-lea, (a), se găsește un inel din cupru, având lățimea de 35 mm, ornat cu motive punctiforme. De o parte și alta inelul are câte o toartă în care este petrecut un șnur prevăzut cu doi ciucuri. Partea inferioară a celor două ramuri este închisă cu câte o placă și bogat ornamentată cu puncte și cercuri. O parte din gura de scurgere lipsește. Lungimea gurii de scurgere este de 20 mm, iar lungimea piesei este de 180 mm. Piesa are lățimea de 150 mm
- b) Cornul confecționat în secolul al XVIII-lea, (b), are și el ramurile închise cu câte o lamă din corn. Îi lipsește atât gura de scurgere cât și verigile laterale. Lungimea piesei este de 190 mm, iar lățimea de 160 mm. (fig.14)

Cornuri de pulbere
a, b, c.- secolul al XIX-lea

Cele trei piese prezentate sunt confecționate din corn presat, având formă de ploscă. Ele au marginile nituite cu cuie din cupru care fixează cele două părți componente. Capacul canelat este confecționat din cupru și se conectează ghintuit cu mecanismul de dozare și gura de evacuare.

- a - are lungimea de 230 mm, iar lățimea de 110 mm;
- lateral este prevăzut cu 4 verigi din cupru pentru șnur.

- b - are lungimea de 280 mm, iar lățimea de 120 mm;
 - în partea superioară are 2 verigi din cupru pentru șnur.
- c - are lungimea de 160 mm iar lățimea de 80 mm;
 - lateral are patru verigi din cupru pentru șnur (fig. 15).

Tocuri pentru pulbere

a, b, c. - secolul al XIX-lea

Cele trei piese sunt confecționate din plăci de cupru, presate și au formă de ploscă. Toate au încuietore și sunt folosite la vânatoare, fiind prevăzute cu verigi pentru șnur.

a - pe partea din față are un relief ce reprezintă un iepure agățat pe o verigă. Sub iepure vedem inscripția "JAMES DIXON & SONS". Pe partea superioară a capacului, care este fixat cu șuruburi mărunte din cupru se repetă inscripția "JAMES DIXON & SONS" la care se mai adaugă cuvântul "SHEFIELD", denumirea firmei care a fabricat-o. Piesa este prevăzută cu supapă cu resort. Gura de evacuare lipsește. Lungimea piesei este de 170 mm, iar lățimea este de 90 mm.

b - ambele părți componente ale piesei sunt netede și lustruite. Mecanismul de închidere este identic cu al piesei anterior prezentate. Gura de evacuare este în același timp și cap de dozare și se poate citi pe ea incipția : "DIXON & SONS". Este posibil să fi fost tocul de pulbere al unui revolver cu percuție. Lungimea este de 180 mm, iar lățimea de 70 mm. Lungimea gurii de evacuare este de 35 mm.

c - pe partea din față vedem un relief cu o scenă de vânatoare. un vânător însoțit de doi câini. Pe părțile laterale are câte două verigi pentru șnur. Pe capac are urme accentuate de coroziune, astfel descifrarea inscripției (mărcii) este imposibilă însă se presupune că și aici este tot "JAMES DIXON & SONS". Lungimea piesei este de 210 mm, iar lățimea de 110 mm. Lungimea gurii de evacuare este de 25 mm (fig. 16).

Toc pentru pulbere la pistoalele de buzunar (tercerol) cu percuție prima jumătate a secolului al XIX-lea

a) Tocul este confecționat din metal, aliaj de argint și este prevăzut cu trei compartimente. Primul compartiment este destinat pulberii, al doilea este locul gloanțelor, iar în al treilea se găsesc capsele. Pe capacul culisant al compartimentului pentru gloanțe vedem scris : "JAMES DIXON & SONS SCHEFIELD", numele fabricantului din Anglia. Lungimea piesei este de 62 mm iar lățimea de 40 mm. Canalul de dozare este de 13 mm.

b) Corn dozator din secolul al XVIII-lea este confecționat din vârf de corn lustruit, cornul de bovină este închis cu un dop de os rabatabil. La bază are o placă din corn. Lungimea este de 140 mm, iar lățimea de 40 mm (fig. 17).

Bibliografie

1. Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa - *Arme în Muzeele din România*, Ed. Meridiane, București, 1973.
2. Temesváry Ferenc - *Vadász fegyverek*, Ed. Zrinyi, Budapest, 1992.
3. Dr. Kalmár János - *Régi magyar fegyverek*, Ed. Natura, Budapst, 1971.
4. Col. Gh. Romanescu - *Oastea română de-a lungul veacurilor*, Ed. Militară, București, 1976.
5. Anthony North, Ian V. Hogg - *The book of guns*, 1977.
6. Kiss A. Péter - *A pisztoly és használata*, Ed. Zrinyi, Budapest, 1996.
7. Harold L. Peterson - *Armi da fouco nei secoli*, Ed. Mondadori, 1966, traducere din limba engleză, New York, 1963.

8. Balázs József, Pongó János - *Pisztolyok Revolverek*, Ed. Zrinyi, Budapest, 1977.
9. Ion Nania - *Istoria vânătorii în România*, Ed. Ceres, București, 1977.

Lista ilustrațiilor

1. Momentul descoperirii prafului de pușcă de către Schwarz Berthold (imagine contemporană).
2. Toc pentru praf de pușcă datând de la începutul secolului al XVII-lea.
3. Toc pentru praf de pușcă de infanterie, confecționat din lemn, datând din secolul al XVI-lea.
4. Gravură executată de Iacob de Gheyn în 1607, care reprezintă un mușchetar ce poartă pe umăr tocuri pentru praf de pușcă.
5. Corn pentru pulbere de pușcă confecționat din corn de bovină prin tehnica presării, decorat cu scenă de vânătoare.
6. a. Gravură executată de Iacob de Gheyn în 1607, pe care se pot distinge tocuri din lemn atârinate pe o bandulieră.
b. Toc pentru praf de pușcă confecționat din lemn, conținând praf pentru o singură încărcătură.
7. Bandulieră cu tocuri de pulbere din lemn, și săculeț din piele pentru gloanțele de plumb datând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea; (gravură contemporană).
8. Cartușe din hârtie folosite în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.
9. Mecanism de dare a focului la armele cu cremene în secolul al XVIII-lea (lacăt francez).
 1. platina
 2. cocoșul port cremene
 3. amnarul
 4. arcul amnarului
 5. tigăița.
10. Toc din lemn pentru pulbere și glonț, secolul al XVII-lea.
11. Corn de pulbere, secolul al XVIII-lea.
12. Corn de pulbere din corn de cerb, confecționat în 1737.
13. Corn de pulbere din corn de cerb, secolul al XVIII-lea.
14. a. Corn de pulbere din corn de cerb, secolul al XVII-lea.
b. Corn de pulbere din corn de cerb, secolul al XVIII-lea.
15. Cornuri de pulbere din corn de bovină presat, secolul al XIX-lea (a.b.c.).
16. Tocuri pentru pulbere din aramă, secolul al XIX-lea (a.b.c.).
17. a. Toc pentru pulbere folosit pentru pistoale cu percuție, prima jumătate a secolului al XIX-lea.
b. Corn dozator din secolul al XVIII-lea.

The list of illustrations

1. *The moment of the discovery of gun-powder by Schwarz Berthold (contemporary image).*
2. *Case for the gun-powder (dating from the beginning of the XVIIth century).*
3. *Case for the gun-powder for the infantry, case made of wood, dating from the XVIth century.*
4. *Engraving made by Iacob de Gheyn in 1607, representing a musketeer carrying on his shoulder horns for the gun-powder.*

5. Horn for gun-powder made out of cattle horns through pressing technique, decorated with a hunting scene.
6. a. Engraving made by Iacob Gheyn in 1607, on which one can distinguish cases made of wood hung on a bandoleer.
b. Case for gun-powder, made of wood, containing gun-powder for only one charge.
7. Bandoleer with gun-powder, cases made of wood and leather bag for lead bullets, dating from the second half of the XVIth century (contemporary engraving).
8. Paper cartridges used in the XVIIIth century and at the beginning of the XIXth century. Paper with the percussion mechanism.
9. Mechanism of ignition for flint-steel weapons (guns) in the XVIIIth century (French padlock).
1. platinum
2. flint-carrier cock
3. flint-steel
4. the flint-steel spring
5. place
10. Wooden case for powder and bullet - the XVIIth century.
11. Horn for the powder - the XVIIIth century.
12. Horn for the powder, made of stag horn - made in 1737.
13. Horn for the powder, made of stag horn - the XVIIIth century.
14. a. Horn for the powder, made of stag horn - the XVIIth century.
b. Horn for the powder, made of stag horn - the XVIIIth century.
15. a.b.c. Horn for the powder, made of pressed cattle horn - the XIXth century.
16. a.b.c. Cases for the powder - the XIXth century.
17. a. Case for the powder, used by percussion guns in the first half of XIXth century.
b. Measuring horn from the XVIIIth century.

*Panoplies from Satu Mare.
Horns for gun-powder
(Summary)*

This work has as a purpose the presentation of some representative scabbards for gun-powder, scabbards that are in the collection of the Districtual Museum Satu Mare and in some other collections. Before the minute description of each piece there is also a short story of the evolution of these scabbards. A part of these pieces can be seen in the Districtual Museum in Satu Mare.

Fig. 1.

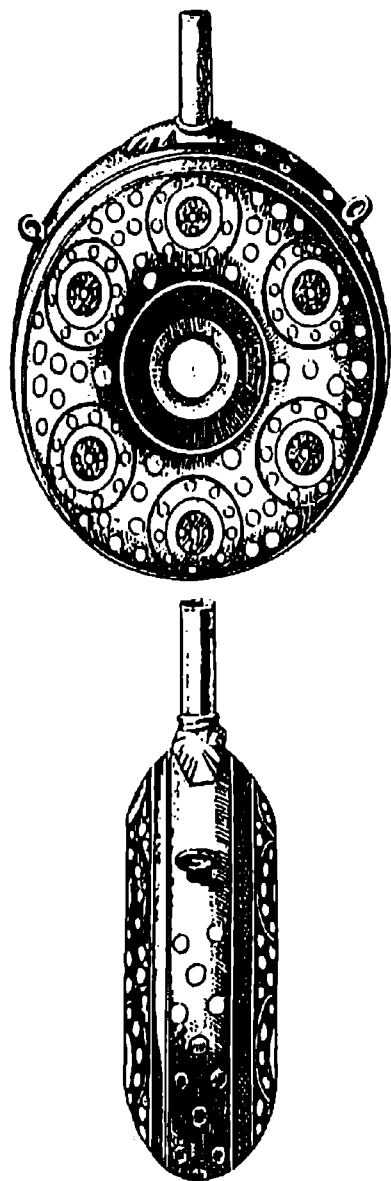

Fig. 2.

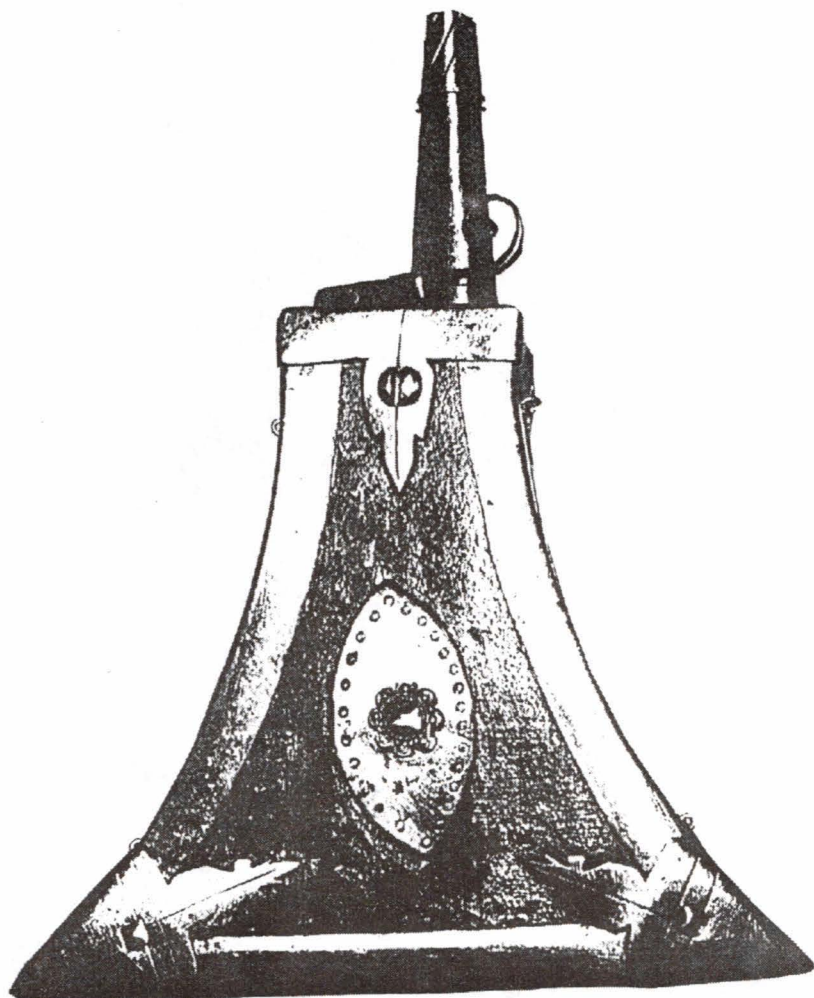

Fig. 3.

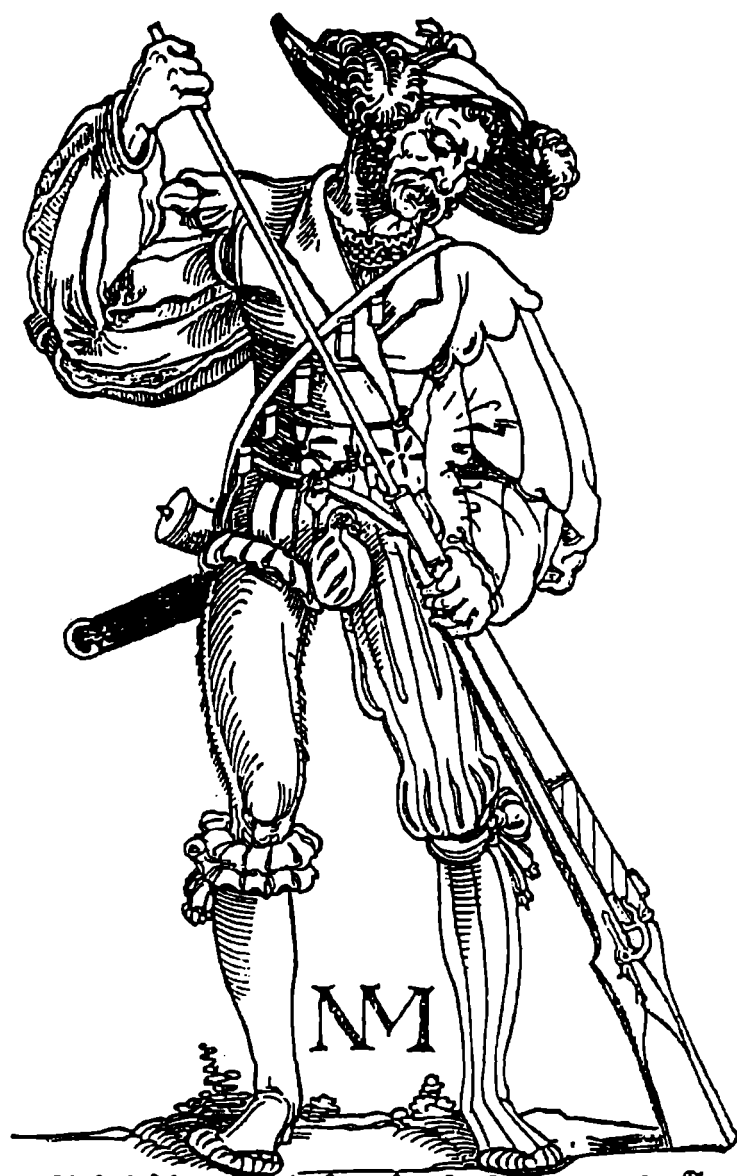
Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Nicholas Hillman briefmaier zu Nürnberg bey der Langen brüder

Fig. 7.

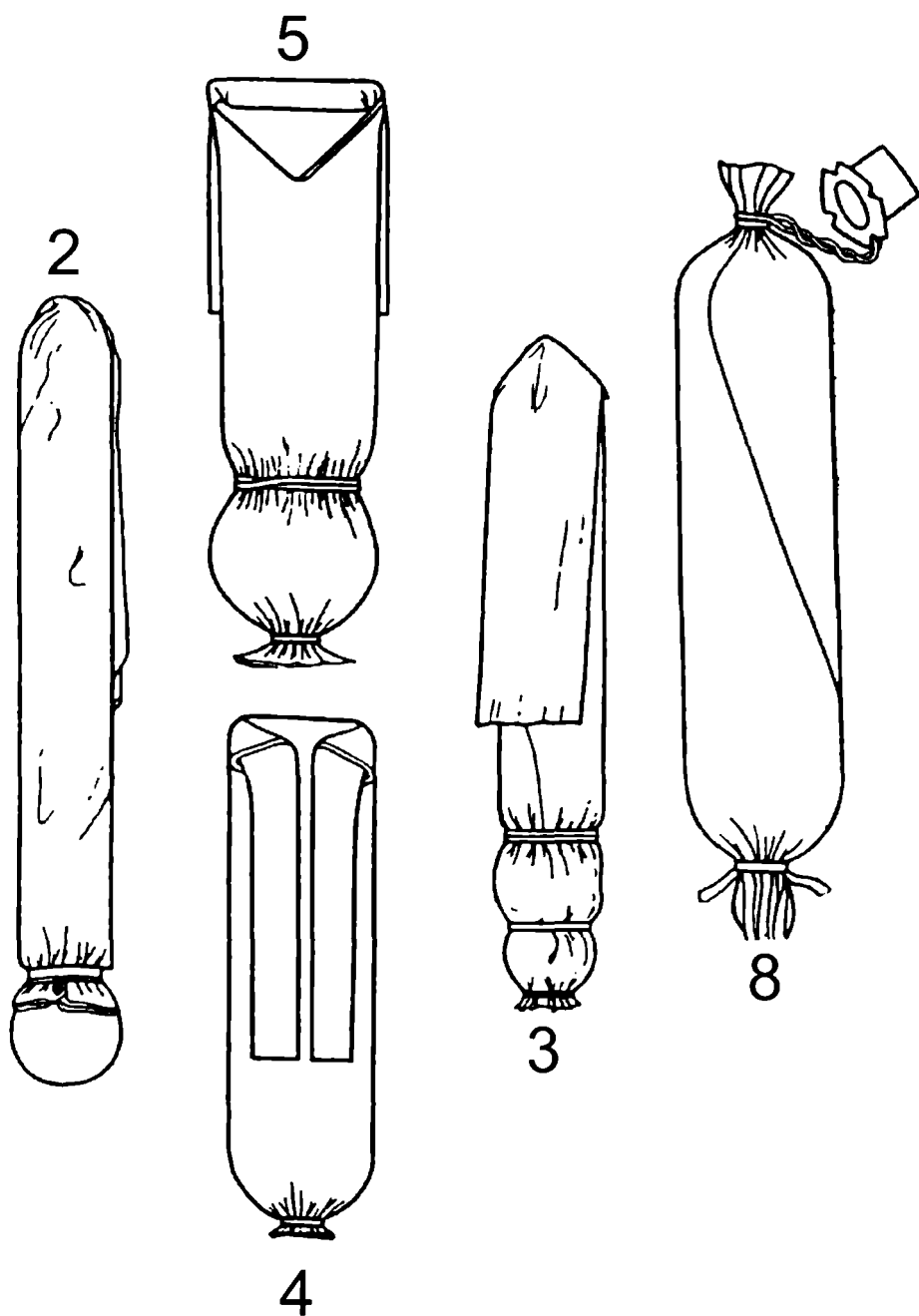

Fig. 8.

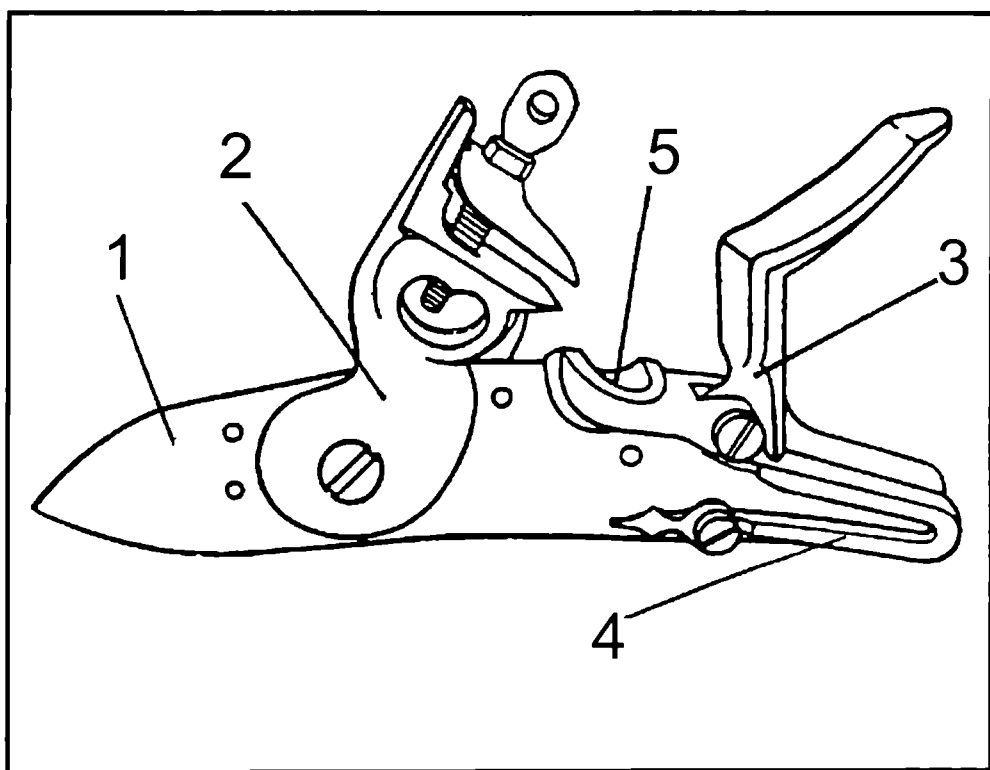

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13.

Fig. 14.A

Fig. 14.B

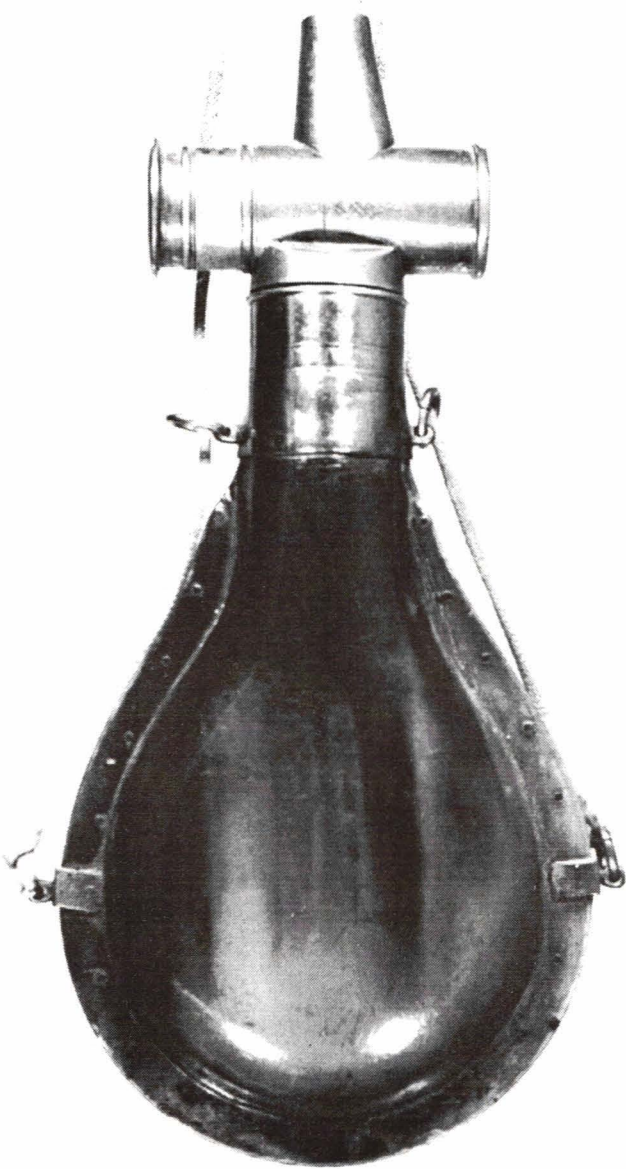

Fig. 15.A

Fig. 15.B

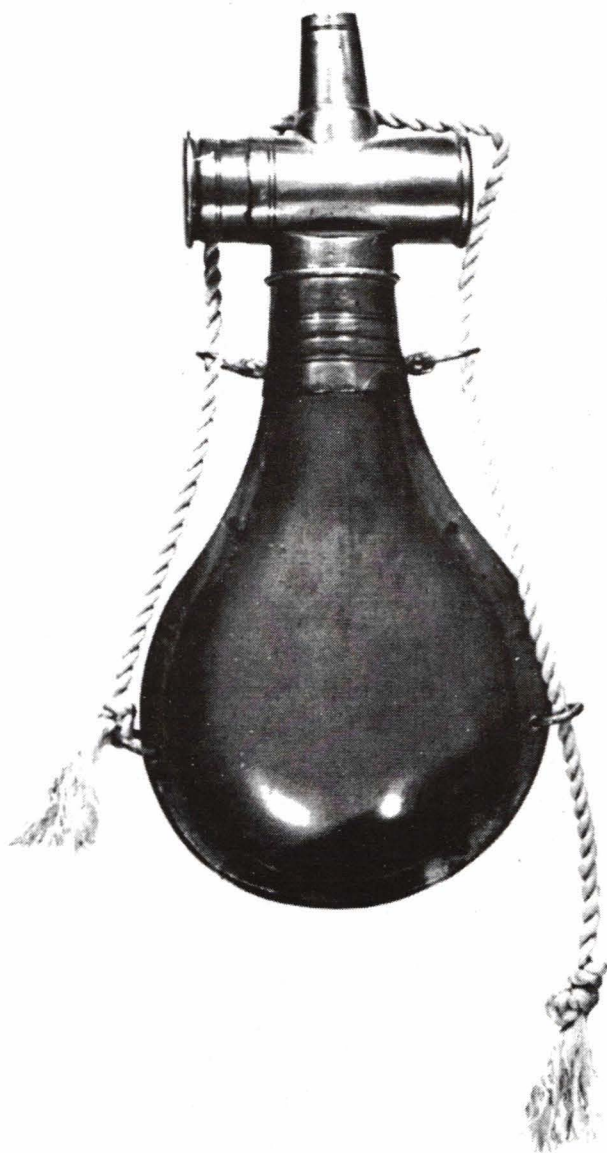

Fig. 15.C

Fig. 16.A

Fig. 16.B

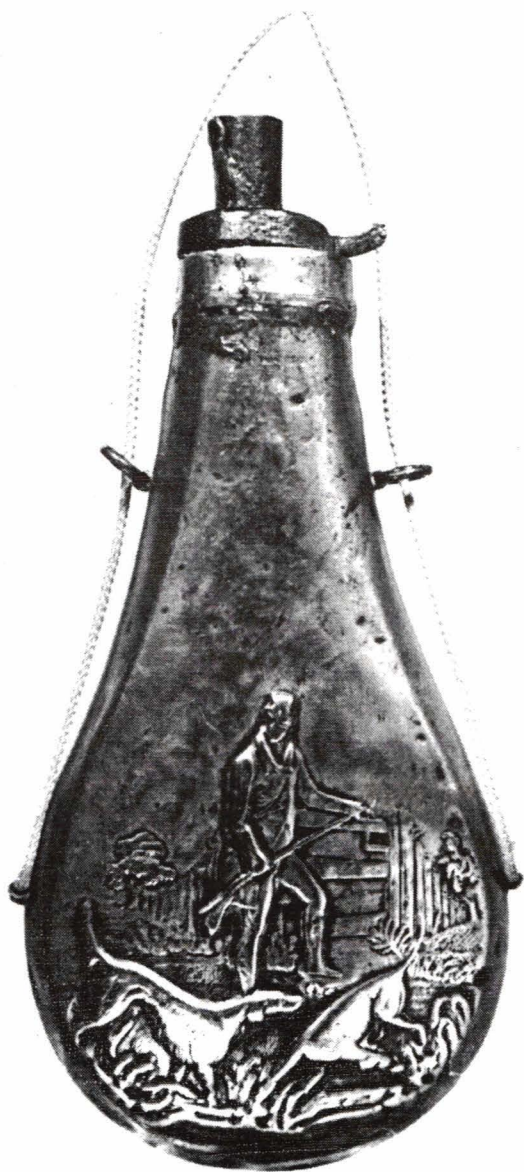

Fig. 16.C

Fig. 17.A

Fig. 17.B

Kivándorlás Szatmár vármegyéből az 1880-as évektől az első világháborúig

Balogh Géza

Szatmár vármegye gazdaságának tökések irányú fejlődése az 1848-as forradalmat követő évtizedekben eredményezte, azt a tömeges népmozgást amelynek egyik megnyilvánulása a kivándorlás. Nem egy helyi jelenségről van szó, hisz az egész korabeli magyar társadalmat érintette, s a század első felében a nyugat európai régiókban volt velejárója a tökések gazdaság kibontakozásának. A XIX. század végén Olaszország, Ausztria-Magyarország, Oroszország népessége szolgáltatta a kivándorló tömegeket, mivel e térségben a felbomló feudalizmus keretében felszabaduló munkaerőt a még kezdeti szakaszában levő tökések gazdálkodás nem tudja lekötni. Erdélyben a XIX. század utolsó évtizedeiben válik tömegessé, hogy tetőfokát a XX. század első évtizedeiben érje el, amikor 339.774 személy hagyja el szülőföldjét¹.

A kérdés jelentőségét, összetettségét felismerve a történelemkutatás 1925-től kezdti következetesen tanulmányozni, amikor még a kutatók többsége még úgy ítéli meg mint egyfajta menekülést az Óvilágból Amerikába, a korlátlan lehetőségek országába². Az 1960-as években tudományos programok jelennek meg, majd sor kerül a kérdés megvitatására, az 1974-es wupertali találkozón, és az 1975-ös San Franciscó-i kongresszuson is. A kivándorlás erdélyi vonatkozásait Egyed Ákos professzor megjelent tanulmányai mutatják be³, de kevésbé érintve Szatmár vármegye sajátosságait. Tanulmányomban a kérdés helyi összetevőit igyekszem feltárni, felhasználva mindenekelőtt a korabeli sajtóban megjelent utalásokat, a Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentését, levéltári és statisztikai adatokat, stb.

Megvizsgálva Szatmár vármegye gazdaságának helyzetét az elmúlt századfordulón, kitűnik, hogy alapját, lakosainak fő megélhetési forrását, a mezőgazdaság jelentette. Az 1895-ös mezőgazdasági összeírás adatai szerint a tulajdon és birtokviszonyok meghatározója a nagybirtokrendszer. Annak ellenére, hogy a 100 holdon felüli gazdaságok az összbirtok 1,45 %-át teszik ki, a földalap mintegy 52,83 %-át birtokolják⁴. A vármegye területén találunk 85 olyan 1000 holdon felüli gazdaságot amelyek birtokolyák a földalap mintegy 31,27 %-át. Ugyanekkor a parasztság körében jellemző a törpebirtok, melynek felaprózódása a tanulmányozott időben fokozódik. Az egy holdon aluli gazdaságok száma 11.862, az 1 - 5 hold közöttieké 12.455, s az 5 -10 hold közöttieké pedig 7781. E nagyszámú szegényparaszti gazdaságok együtt a földalap csupán 11,01 %-át birtokolják. A földalapnak a fent ismertetett igazságtalan elosztása következtében igen magas azon földművelőknek a száma akik kevés földdel rendelkeznek, vagy egyáltalán nincs földtulajdonuk. Az 1900-as népszámlálás adatai szerint a mezőgazdasággal foglalkozó

¹ Magyar Statisztikai Közlemények. 67. 5. old.

² Puskás Juliánna. *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1940*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1982. 21. old.

³ Lásd Egyed Ákos a kérdéssel foglalkozó tanulmányai közül: *A parasztság Erdélyben a századfordulón*. Korunk. 1968. 5 sz. 747-748. old. *Problema emigrării țărănimii din Transilvania la începutul secolului al XX-lea în Acta Musei Napocensis* VII (1970) 365-378. old.

⁴ A megye mezőgazdasági adataival kapcsolatban vö. az 1895-ös mezőgazdasági összeírás adatait Szatmár vármegyére vonatkozóan.

174.928 személyből bérlő és földtulajdonos 96.346 (55,1 %), napszámos és béres 78.840 (44,7 %), tisztviselő 488 (0,2 %)⁵.

A vármegye lakosságának alacsony életszínvonalára, elszegényedésére utalnak azok az adatok is, amelyekből megtudhatjuk, hogy milyen olcsón voltak kénytelenek eladni munkaerejüket a mezőgazdaságban dolgozók. A napszámosok munkabére 1899-ben a következőképpen alakult⁶:

a.) eltartással

<u>Férfi</u>		<u>Nő</u>		<u>Gyermek</u>	
Nyáron	Téli	Nyáron	Téli	Nyáron	Téli
122	54	86	42	54	26

b.) eltartás nélkül

<u>Férfi</u>		<u>Nő</u>		<u>Gyermek</u>	
Nyáron	Téli	Nyáron	Téli	Nyáron	Téli
170	74	120	60	78	40

krajcár/nap

A fentieket kiegészítik még az egy év alatt ledolgozott napok számát bemutató adatok is, amelyek a következőképpen alakultak: férfiaknál 190 - 250 nap, nőknél 95 - 185 nap, gyermekeknél 70 - 165 munkanap⁷. A munkabér alacsony értéke és az évente ledolgozott munkanapok száma rámutat a parasztság, de különösen a nők és a gyermekek kiszolgáltatott helyzetére, akik éhbérért, vagy azon aluli összegekért voltak kénytelenek dolgozni az évnek bizonyos számú napjain. A fennmaradó napokon gyakorlatilag minden munkaerő a semmittevésre volt ítélve - munkanélküliek voltak. A munkanélküliség leginkább a földmunkásokat érintette s ezért nem volt véletlen, hogy ezekből kerül ki a kivándorlók legnagyobb hányada. A mezőgazdasági munkások hagyták el százával, ezrével a magyar földet, mert hát koldulni nem akarnak, önérzetük nem engedi az alamizsna kérést, tehát felcihelődnek és egész családok, falvak mennek Amerikába⁸.

A kivándorlási folyamat helyes értelmezése úgy vélem szükségessé teszi nemcsak a kibocsátó ország (vidék) viszonyainak ismertetését, hanem a befogadó ország kínálta lehetőségek bemutatását is. Annál is inkább szükséges ez, mert a kivándorlók történelme "... nem romantikával, dicsőséggel, hanem nehéz fizikai munkával, verejtékkel - és olykor sajnos vérrel is - telített."⁹ Az Amerikai Egyesült Államok - mint befogadó ország - belső fejlődésének sajátosságai merőben eltérnek az itteniektől. Az ingyen föld, a kiaknázásra váró természeti kincsek, a gyors meggazdagodási lehetőségek fogadják a bevándorlók tömegeinek egy kisebb hányadát. A nagy többségnek ott is keményen meg kellett küzdeniük a fennmaradásért, azért, hogy az itthonitól valamivel jobb munkabér egy részét megtakarítsák, s esetleg javíthassanak itthon maradt családjuk sorsán. Visszatérve földet, üzletet, szerszámokat vásároljanak, vagy házat építsenek. Hajlandók ezért elfogadni az alacsonyabb életszínvonalat, a tömeges lakás és életfeltételeket, stb.

⁵ Egyed Ákos *Despre problema țărănescă în Comitatul Satu Mare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*. în Satu Mare Studii și Comunicări 1972. 247. old.

⁶ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1899. 300. old.

⁷ Egyed Ákos. i.m. 249. old.

⁸ Északkeleti Újság. 1912 okt 5.

⁹ Puskás Juliánna. i.m. 13. old.

Az általam tanulmányozott korszakban az Amerikai Egyesült Államokban egy új gazdasági fellendülés bontakozik ki. Az 1897-es évben az ipari termelése elérte a 9.489.000.000 dollárt, amíg Nagy Britanniáé 4.263.000.000 dollár, Németorszáé 3.357.000.000 dollár és Franciaorszáé 2.900.000.000 dollár. Az AEÁ. a világ legjelentősebb ipari országa lett¹⁰. A vasút építéséig ismeretlen méreteket ölt, 1860-ban a vasútvonalak hossza mindössze 49.285 km, hogy 1900-ban elérje a 263.249 km-t, ami több mint egész Európában¹¹. Növekszik az acéltermelés, az 1880-ban elért 4.300.000 tonnáról 20.200.000 tonnára 1900-ban, meghaladva Nagy Britannia és Németország együttes termelését¹². Fejlődik a szénbányászat - az 1880-ban elért 65.000.000 tonnáról, 1900-ban eléri a 245.000.000 tonnát¹³. Jelntős arany és ezüst tartalékokat tárnak fel. 1860 és 1900 között mintegy 3,5-szörösére nő a megművelt terület nagysága¹⁴. Az AEÁ. területe 1860 - 1912 között újabb 14 nyugati állam befogadásával nő, elérve ezzel a 48-at¹⁵. Az új nyugati vidékek hasznosítása a XIX. század utolsó évtizedeiben és a XX. század elején óriási jelentőségű az amerikai társadalom gazdasági és politikai fejlődésében. Ehhez hozzájárult a korabeli Magyarországot 1871 - 1913 között elhagyó mintegy 1.300.000 - 1.350.000 kivándorló is, köztük a Szatmár vármegyeiekkel¹⁶.

Mozgatórugói a kivándorlásnak az adott kor gazdasági és társadalmi viszonyaiban keresendők. A források áttanulmányozását követően összegezni a következőképpen lehetne azokat az okokat amelyek a szülőföld elhagyására kényszerítették a lakosság egy részét: az állandósuló és egyre nagyobb méreteket öltő földhiány, az ipar alacsony fejlettsége s e miatt jelentkező munkaerő felesleg, a növekvő pénzbeli kötelezettségek a bankok, földtulajdonosok s uzorásokkal szemben; a kivándorlást irányító cégek, hajótársaságok ügynökeinek állandó jelenléte, csábító tevékenysége, a visszatértek, hazalátogatók példájának csábító hatása, rábeszélése s az általuk megtakarított s hazajuttatott pénzek lélektani hatásai, a kötelező katonai szolgálat előli menekülés, az emberek meggazdagodási vágya, az államhatalmi szervek tehetetlensége a kérdés kezelésében.

Az állandó és egyre nagyobb méreteket öltő földhiány, a már fentebb közölt, a földalap igazságtalan elosztására vonatkozó adatokból egyértelműen érzékelhető. Ha még ehhez hozzáadjuk azt a szakirodalomban közismert tény, hogy a parasztság tulajdonában levő földalap az öröklés folyamán egyre fokozottabban és folyamatosan felaprózódik és csökken, s hogy a fokozódó s egyre nagyobb méreteket öltő kapitalista áruterelés miatt a nemesség igyekszik megszerezni a jobbágyföldeket, amire kedvező alkalmat szolgáltatnak a birtokrendezések a tagosítások, amelyek éppen az általunk tárgyalt időben fejeződnek be a vármegyében - el kell fogadjuk a korabeli sajtóban közölt megállapítást, mely szerint "Talán kissé nevetséges állításom, de tessék megnézni, egyes községeket, ahol két-három ezer ember életének fenntartására 200-300 kat. hold áll rendelkezésre"¹⁷. A birtokrendezések alkalmával a parasztokat nemcsak földjeiktől, hanem legelő és erdőhasználatától is megfosztották, ami kihatással volt a megélhetésükre mivel az állattartás is jelentős megélhetési forrást jelentett számukra. Az úrbéresföldök felaprózódását vidékünkön meggyőzően szemléltetik az Aranyosmeggyes környéki 16 falura vonatkozó részleges adatok, melyek szerint a felszabadult jobbágyok 98 %-a fél vagy attól kisebb telekkel

¹⁰ Silviu Brucan: *Originile politicii americane*. București 1968. 28 old.

¹¹ Alexandru Vianu. *Istoria S.U.A.* București 1973. 14 old.

¹² *Idem*. 152. old.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Idem*. 167. old.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Puskás Juliánna. im. 65. old.

¹⁷ *Északkeleti Újság*. 1912 okt 5.

rendelkezett. A 288 felszabadított családból 135-en 4/8-ad, 16-an 3/8-ad, 32-en 2/8-ad, 86-an 1/8-ad s 7-en 1/16/od telekkel rendelkeztek¹⁸.

A nehéz körülmények között élő és a sok küzdelmet megért lakosságra különös hatással voltak a különféle agitációk, rábeszélések. Ez egyrészt azok részéről történik, akik már kinnt voltak, megjárták az Újvilágot s sikerült összespórolniuk egy bizonyos mennyiségű pénzt. Érveléseik, a néha túlzottan is rózsás színben bemutatott körülmények, az ígért földjének bemutatott Amerikáról szóló "meséik" ellenében az ellenvélemények hatástalanok maradnak. "Hiába követ el a falu papja, jegyzője, tanítója mindent, hogy a kifelé törekvőknek a lelkében megfogamzott vágyat kiirtsa, hiába hallják, olvassák, hogy annyi derék honnfitársuk, falubelijük lelte irtózatossá halálát egy-egy nagyobb bánya- vagy gyári szerencsétlenségnél, nem ér semmit, mert minden okos szónál nagyobb csábító erővel bír az idegenből, postán hazaérkező pénz, vagy egy-egy társuknak Amerika földjéről mondott meséi"¹⁹.

A vármegye területén nagy számban tevékenykednek a Cunard Line, Ligure Americana, Ligure Braziliiana, a Companie Generale Transatlantique, a brémai Missler cég, a hamburgi és más hajótársaságok ügynökei. Ezeket nagy többségükben a helyi lakosok közül igyekeznek toborozni. "Több helyről vesszük a hírt, hogy a brémai Missler cég felhívásokat küld szét vármegyénkbe is s egyeseket ügynökösködére szólít fel. Reméljük hazafias vármegyénk lakosai a pénzszerzés ez ocsmány is lehetetlen módját kivétel nélkül undorral utasítják vissza"²⁰. A közigazgatás helyi képviselői arról is tudomást szereznek, hogy a hajótársaságok "... a nagy kikötőkben a visszatérő magyarok közül toborozzák legértékesebb ügynökeiket, kiket jól megfizetnek..."²¹. Többet az ügynökök közül sikerül azonosítani, letartóztatni s megbírságotlani. A kirótt büntetések, ítéletek olyan csekély értékűek, hogy "... azt a pénzt kifizetik helyettük a hajótársaságok, a kivándorlási tőzsdék. Azután, mikor kikerülnek, azok az ügynökök - pihent erővel folytatják"²².

Az ügynökökkel folytatott küzdelem számos esetéről olvashatunk a korabeli, helyi sajtóban. A mátészalkai Schwarc Ábrahám szücsmestert, aki a hamburgi hajótársaság szolgálatában állt több mint két évig, a csendőrség akkor tartóztatja le, amikor egy iparost akar kivándorlásra bírni. A lakásán tartott házkutatás alkalmával egy egész halom kompromittáló bizonyítékot találtak, Schwarc minden ember után, akit közvetített 45 korona honoráriumot kapott s "... hogy az üzlet minnél többet jövedelmezzen vidékre is utazott és agitált Amerika mellett"²³. Leleplezték a nagykarolyi Zwolenszky Vilmost is, akiről kiderült, hogy "... már régen foglalkozik kivándorlóknak az országból útlevél nélkül való kiszöktetésével. A leleplezés idején is nagymadarászi emberekkel van útban"²⁴. Ezek a kivándorlók katonakötelesek, akik "hajlandók fizetni hat-hétszáz koronát, hogy a katonaságtól megszabaduljanak"²⁵. A csendőrség kiderítette azt is, hogy Zwolenszky megbízói, sikerük érdekében igen rafinált módszert használtak fel. Kalapjuk mellé virágot - piros szegfűt, orgonát, stb. - tűzetnek, amiről majd felismerik a kivándorolni óhajtó személyt²⁶. A letartóztatottak sorsára jut mint ügynök Tokodi Géza budapesti villamoskalauz, Schlenger Nándor és Miksa Lipót ügynökök, akik tömegesen szállítják

¹⁸ Egyed Ákos. *i.m.* 240. old.

¹⁹ *Nagykaroly és Vidéke*. 1910. szept. 12.

²⁰ *Szamos*.. 1902. jún. 9.

²¹ *Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentése*. 1906. 22. old.

²² *Északkeleti Újság*. 1913 okt 25.

²³ *Idem*. 1912 okt 5.

²⁴ *Idem*. 1912 júl 12.

²⁵ *Idem*. 1913 aug 27.

²⁶ *Ibidem*.

Amerika felé az embereket 160-180 koronáért fejenként. Az emberek egy részét úgy csempészték ki útlevél nélkül, hogy a bécsi lószállítmányoknál mint hajcsárokat alkalmazták őket²⁷. Megemlíthető még mint azonosított ügynök Major András, aki 5 endrédi lakost akart kiszöktetni²⁸, Lieb Simon beregszászi lakos aki 60 koronáért a határig kalauzolta embereit²⁹, Klein Izidor és Dezső³⁰, Kimpán Lászlóné szatmárudivari lakos, aki több hónapon keresztül 20 koronát kapott minden kivándorló után³¹.

A kötelező katonai szolgálat előli menekülés szintén egyik ösztönző a kivándorlásra, s megfigyelhető az ilyen esetek számának növekedése a balkáni háborúk és az első világháború közeledtével. Az ifjak egy jelentős része inkább a bizonytalanságot választotta, s még jó pénzt is hajlandó volt fizetni minthogy a hosszú katonaéveket letöltse. A hivatalos szervek is felfigyelnek a sorozásról való nagyarányú távolmaradásra, s igyekeznek korlátozni, majd felfüggeszteni a hadkötelesek kivándorlását³². A vármegye országgyűlési képviselője, gróf Károlyi József, a véderőtörvény megvitatása alkalmával mondott beszédében is megerősíti a katonai szolgálat előli szökés tényét, hangsúlyozva, hogy "évről-évre sok ezer katonaköteles férfi és ifjú vándorol ki külföldre s ezzel szemben a bevándorlás igen csekély"³³. Az 1908-as szatmári sorozáson nem kevesebben mint 107-en maradtak távol s közülük 30-an Amerikába költöztek³⁴. A kismajtényi legények egy csoportja Birtás György budapesti pincér "üggyességére" bízta magát, aki megígéri, hogy külföldre szökteti őket "olcsó pénzért, útlevél nélkül ... ahol még jó munkát is szereznek"³⁵. Az ügynököt a rendőri szervek elfogják s a szatmári törvényszék 4 havi fogságra és 240 korona pénzbüntetésre ítéli. A legényeket pedig egyenként 3-3 havi fogságra és 20-20 korona pénzbüntetésre ítélte³⁶. A következő évben a vármegye egy távolabbi térségében is kísérletet tesznek a katonaköteles legények, hogy elkerüljék a katonáskodás éveit. Alsóhomoród, Iváskó és Réztelek 19 legénye akart kimenni Amerikába. A csendőrség értesülvén a dologról 12 legényt letartóztatott, hetet pedig keres³⁷ - olvasható az egyik tudósításban.

A tanulmányozott források alapján megállapítható, hogy sokszor az egyéni elhatározás, a kalandvágy a gyors meggazdagodás reménye készteti az egyént szülőföldje elhagyására. Igaz e kísérletek sok esetben a határt őrző szervek, a csendőrség közbelépései miatt kudarccal végződnek. De bizonyos, hogy számos alkalommal a kísérlet sikerrel is jár. Ezek pontos számadatai ismeretlenek, de utalás találunk a korabeli dokumentumokban, hogy sokan próbálják meg útlevél nélkül elhagyni az országot s Amerika földjére eljutni. Olyan esetekről is tudunk, amikor az óceánon való átkelés hiúsult meg, vagy pedig mér az óceán túlsó partján nem engedik partra szállni a kivándorlót hiányos okmányai, vagy egészségi állapota miatt. E fenti gondolatokat erősíti meg a Debreceni Kereskedelmi és ipari Kamara Jelentései is. Igaz nem következetesen számolnak be azon személyekről akik útlevél nélkül próbálnak célhoz jutni, de néhány évre - 1904 és 1913 között - találunk adatot. Ezek összesen 1231 személyről szólnak³⁸, de minden valószínűség szerint többen

²⁷ *Idem.* 1913 okt. 25.

²⁸ *Idem.* 1914 feb. 28.

²⁹ *Idem.* 1913 aug. 2.

³⁰ *Idem.* 1913 okt. 25.

³¹ *Nagykároly és Vidéke.* 1912. aug. 21.

³² *Északkeleti Újság.* 1911 aug. 12.

³³ *Szatmár.* 1908. márc. 29.

³⁴ *Nagykároly és Vidéke.* 1911. ápr. 6.

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ *Idem.* 1912 aug. 7.

³⁸ *Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentése.* (1904-1913)

voltak a valóságban Szatmár vármegyében is, akik útlevél nélkül vándoroltak ki. Egy 1906-ból származó felterjesztett jelentés szerint is, amely a kivándorlást szabályozó intézkedésekre vonatkozik "Az útlevél törvény szigorításától mit sem várhatunk, mert útlevél nélkül is elegendően távoznak s ha nehezen fognak útlevélhez jutni, anélkül fognak menni"³⁹.

Az alábbiakban néhány olyan kísérletet mutatok be, amelyeknél legalábbis utólagosan úgy tűnik, hogy a kiváltó ok a kivándorlásra a kalandvágy volt - de szükséges róluk szót ejteni mert hozzátartoztak a kor gondolkodási módjához s társadalmunk valóságához. Patai György, a szatmárnémeti katolikus gimnázium pedellusa mintegy 500 korona elsikkasztása után megszökött Szatmárról. Egyik ellensége besúgta, hogy régóta foglalkozott a gondolattal, hogy Amerikába vándorol. Kísérlete sikertelenül végződik mivel a rendőrség Brémában elfogja s sürgöny által kéri intézkedjenek a hazaszállítás lebonyolításáról. Tankóczi Gyula Szatmári főkapitány Kiss József rendőrtisztet bízta meg a hazaszállítás lebonyolításával⁴⁰. Faludi József - 17 éves tanuló - környezetében sokat hallott Amerikáról. Egy fűszerkereskedésben dolgozott. Gazdája 60 koronát bízott rá, hogy a megadott címre juttassa el. A fiú nem vitte el a pénzt, de munkahelyére sem tért vissza. Gazdája értesítette a rendőrséget s a kalandra vágyó fiút Túrócszentmártonban fogták el. Bevallotta, hogy Amerikába akart jutni⁴¹. A fenti példákon jóval túltett a nagykarolyi Tóth Gergely béres, akit gazdája két ökör eladásával bízott meg. Az értékesítést sikeresen oldja meg, majd a 770 koronával megszökök. Kiruccanása a pozsonyi rendőrségen ér véget, ahol letartóztatják és Nagykaroly felé indították⁴². Tragikus kimenetellel végződött Tóth Mari szatmári cselédlny kísérlete, aki "... a fölötti bánatában, hogy nem tudott útlevelet szerezni, hogy azzal Amerikába utazzon, f. hó 4-én este ... a Szamosba ugrott s nyomtalanul eltűnt"⁴³.

A fenti "szélsőségektől" el kell határolni azokat a személyeket akik nem kalandvágyból indultak útnak, hanem szűkös anyagi körülményeik következtében, családjaik nélkülözései következtében próbálkoznak meg kijutni Amerikába s biztosítani maguk s családjaik számára a megélhetési feltételeket. Az ő kísérleteik is sokszor a rendőrség éberségén buknak el. Ide sorolhatók az endrédi Fejér Demeter és Timár Péter⁴⁴, az a 4 rezsegei lakos, akik Nagykarolyból indulnak el, de a rendőrség táviratilag intézkedik elfogatásukról, hazaszállításukról⁴⁵ és mások is.

A tanulmányozott források között egyszer szerepel olyan eset, amikor az útnakindult félelemből tér vissza szülőföldjére. A pusztahidegkuti Kardos István azzal válik el családjától; hogy "majd az Újvilágból mint meggazdagodott ember tér vissza"⁴⁶. Fiumén keresztül akar átkelni az óceánon, de amikor meglátta a nagy vizet megijedt, visszafordult s meg sem állt hazáig. Családjá kérdezőzködésére azt válaszolta: "Mind bolond ember az, aki azt mondogatja Tengerre magyar!"⁴⁷.

A nemzetiségi elnyomás a kivándorlást előidéző okok között szerepel néhány szaktanulmányban. Anélkül, hogy tagadnánk, hogy egyedi eseteknél a nemzetiségi sérelemből fakadó elégedetlenségek is közrejátszhattak a szülőföld elhagyásánál - de csak mint személyi sérelem s nem mint társadalmi elégedetlenség, állítható, hogy Szatmár

³⁹ *Idem.* 1906. 22. old.

⁴⁰ *Szatmári Hírlap.* 1903. jun. 13.

⁴¹ *Szamos.* 1912. szept. 22.

⁴² *Nagykaroly és Vidéke.* 1913. márc. 12.

⁴³ *Szamos.* 1911. jan. 10.

⁴⁴ *Északkeleti Újság.* 1912. nov. 2.

⁴⁵ *Nagykaroly és Vidéke.* 1913. júl. 9.

⁴⁶ *Nagybánya.* 1906. jan. 25.

⁴⁷ *Ibidem.*

vármegye esetében sem a források, sem a statisztikai adatok nem támasztják alá a fenti állítást. Az 1899-es 1913 között kivándorolt 30.498 személy közül a nagy többség - mintegy 21.834 (71,59 %) magyar nemzetiségű, a többiek - mintegy 8568 személy (28,4 %) - román, német s egyéb nemzetiségűek. Ha a nem magyar nemzetiségű személyek a számukra előnytelen, nemzeti elnyomástól akartak volna megszabadulni, akkor mindenekelőtt a már létező román, német stb. nemzeti államokba emigráltak volna. Az adatok viszont azt bizonyítják, hogy oda vándoroltak ki, ahol a gyors és biztos meggazdagodást remélték. A kivándorolt 7532 román nemzetiségű közül Romániába mindössze 128, vagyis az emigráns románok 1,69 %-a, míg Németországba az 1020 német nemzetiségű közül 140 (13,9 %) emigrált⁴⁸. Ugyanezt a gondolatot támasztják alá a visszavándorlás adatai is. Jelentősebb a nem magyar nemzetiségűek visszavándorlása. Az 1905-1912 között visszavándorolt 5668 személy közül 3787 (66,81%) a magyar nemzetiségű s a többi 1881 (33,19 %) más nemzetiségű⁴⁹. Ha a kivándorolt nem magyar nemzetiségűeket ilyen jellegű sérelmek, elégedetlenségek kényszerítették volna a szülőföldjük elhagyására, nem tértek volna vissza nagyobb arányban.

Az áttanulmányozott források hivatalos statisztikák alapján egyértelműen állapítható meg, hogy a kivándorlás folyamatos s nem ciklikus jellegű a vármegye esetében is. Kezdetei visszanyúlnak az 1848-at követő társadalmi átalakulások idejére, hogy tetőpontját az 1906-os évben érje el. A hivatalos statisztikai adatok szerint 1899-1913 között a vármegyéből útlevéllal 30.498 személy vándorolt ki. Ha ezt viszonyítjuk az 1910-es népszámlálás adataihoz - amikor a vármegye lakossága 361.240 személy⁵⁰, akkor ez azt jelenti, hogy az össznépeség 8,44 %-át teszik ki a kivándorlók. A hivatalos statisztikai adatok több szempontból veszik számba a szülőföldjüket elhagyó személyeket. Ezek alapján megállapítható, hogy a kivándorolt 30.498 személy közül 21.255 férfi, s 9242 pedig nő volt. (az adatok nem tesznek különbséget gyermek és felnőttek között). A nemzetiségi hovatartozás alapján a megosztás a következő: magyar 21.834 (71,59 %), román 7614 (24,96 %), német 1020 (3,34 %), rutén 24, tóth 2, szerb s egyéb 1 személy⁵¹.

A kivándorlók társadalmi bázisát a parasztság szolgáltatta. Ennek alátámasztására az egész periódusra nem állnak rendelkezésünkre adatok de az általános tendencia jól követhető néhány részleges adatból is.

Év	Kivándorolt összesen	Ebből földm. és egyéb	Kereskedő	Iparos
1904	1108	977	743 ⁵²	
1907	3704	3672	151 ⁵³	
1908	1261	1205	49 ⁵⁴	
1909	1873	1640	75 ⁵⁵	
1910	1763	1724	40 ⁵⁶	

⁴⁸ Lásd a függelékben közölt tabellát az évenkénti kivándorlásra.

⁴⁹ *Magyar Statisztikai Közlemények*. 67. kötet

⁵⁰ Az 1910-es népszámlálás adatai Szatmár vármegyére

⁵¹ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. 1900-1914.

⁵² *Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentése*. 1904. 122. old.

⁵³ *Idem*. 1907. 74. old.

⁵⁴ *Idem*. 1908. 81. old.

⁵⁵ *Idem*. 1909. 62. old.

⁵⁶ *Idem*. 1910. 64. old.

1913

4706

4508

57

A kivándorlási irányok közül az Amerikai Egyesült Államok dominál, de számbavehető még a Németországba és a Romániába való kivándorlás is. Ez mindenekelőtt a gazdasági motiváltsággal magyarázható. Az Amerikába emigráltak reménykedtek a gyors meggazdagodásban. A források utalnak rá, hogy a kivándorlók többsége csak időleges távolmaradásra gondolt. Megtakarított pénzét itthon akarta befektetni, kamatoztatni. A statisztikai adatok tükrében a kivándorlók a következő megoszlásban utaztak az általuk választott térségekbe⁵⁸:

Amerikai Egyesült Államok	30049	98,52 %
Németország	140	0,45 %
Románia	128	0,41 %
Más európai országok	60	0,19 %
Más földrészekre	99	0,32 %

A Szatmár vármegyei kivándorlók úticéljuk elérésére igénybe vették Fiume, Trieszt osztrák-magyar, Genova olasz, Hamburg, Stettin, Bréma német, Amsterdam és Rotterdam holland kikötőket⁵⁹. Az útirány megválsztásában segítettek az ügynökök, de a helyi és központi korabeli adminisztráció is. A helyi lapokban pontos információk jelentek meg a vonatok és a hajók indulásáról. Közlük a jegyek árát s az esetleges kedvezményeket. Egyes útvonalak kedvezőbb elbírálásba részesülnek, buzdítva a kivándorlókat azok előnybe részesítésére. Ilyen volt például Fiume kikötője is⁶⁰.

Az Amerikai Egyesült Államokba érkezettek nyomon követhetők letelepedésük, lakhelyük szerint is. A legtöbben a következő államokban találtak letelepedési és munkalehetőségeket. Connecticut - 164, New York - 1112, New Jersey - 884, Pennsylvania - 1015, Ohio - 738, Illinois - 413, Michigan - 340, Wisconsin - 7, Missouri - 19, West Virginia - 77, egyéb államok: Sout Atlanticban - 103, stb. Kanadában mindössze 49 személy telepedett le⁶¹.

A kivándorlók egy jelentős hányada csak időleges távolmaradás gondolatával indul útnak, azzal a gondolattal, hogy a megtakarított pénzzel hazatérve földet vásárol, házat épít, szerszámokat, gépeket stb. szerez be, megteremtve maga s családja számára egy biztosabb lét alapjait. Úgy gondolom, hogy sokkal többen voltak, akik a visszatérés gondolatával indultak el, mint amennyien visszatértek. Az ok valószínű az lehetett, hogy időközben többen találják meg az érvényesülés lehetőségeit, a biztosabb fennmaradás anyagi forrásait s ezért határozzák el a végleges letelepedést. A visszavándorlásról pontosabb adatokat a statisztikai kimutatásban 1905 - 1912 közötti évekre találunk. Ebben az időszakban a vármegyébe visszatér 5669 személy. Részleges adatokkal rendelkezem a többi évekre vonatkozóan is. Ezek szerint 1899 és 1904 között visszatért 452 személy s 1913-ban 433 személy. Összegezve tehát, az általam vizsgált időszakban összesen Szatmár vármegyébe 6554 kivándorló tért vissza⁶². Az 1905 - 1912-es évekre vonatkozó adatok szerint az 5668 személyből 4890 férfi (86,27 %) s 778 (13,72 %) nő⁶³. Nemzetiségük szerint a visszatértek

⁵⁷ Idem. 1913. 95. old.

⁵⁸ Az adatok a *Magyar Statisztikai Évkönyvek*. alapján (1900-1914).

⁵⁹ *Magyar Statisztikai Közlemények*. 67. köt. 79. old. Aikire utalást találunk a helyi sajtó hasábjain is.

⁶⁰ Szamos. 1905. jan. 25.

⁶¹ *Magyar Statisztikai Közlemények*. 67. 81. old.

⁶² Idem. 4-5. old.

⁶³ *Magyar Statisztikai Évkönyvek*. 1906-1914.

közül 3787 (66,81 %) magyar, 1557 (27,4 %) román, 322 (5,68 %) német, 1 tóth és 1 rutén volt⁶⁴. Döntő többségük Amerikából tér vissza, mintegy 5647 személy⁶⁵. Ez a visszatértek 99, 62 %-a s az Amerikába kivándoroltak 18,79 %-a. Ezek az adatok is megerősítik a már fentebb hanghozott vélemény, mely szerint a kivándorlók nagy többsége vagyon és pénzszerzés céljából hagyta el szülőföldjét. Romániából mindössze 7 személy, Németországból 4 s más földrészekről pedig 8 személy tért vissza.

A közigazgatási hatóságokat váratlanul érte a visszatelepülők hulláma "mert hát olyan tengernyi embernek ... munkát adni igen bajos, sőt lehetetlen. Azért a kormány ennél a kérdésnél mégis bölcsen viselkedett, mert a legmesszebbmenő kedvezményekben részesítette a visszavándorlókat és java részüknek munkát is juttat⁶⁶". A visszatérés hulláma tetőpontját 1908-ban éri el, ami nem véletlen s összefüggésbe hozható az Amerikai Egyesült Államokban kibontakozó válsággal, az elnökválasztással.

Az időlegesen vagy véglegesen eltávozott személyek és az itthoniak közötti kapcsolatok nem szakadnak meg. Számos információ utal arra, hogy az érzelmi kötődések mellett a gazdasági kötődés számos formája is kialakul. Az időlegesen távozók, miután egy bizonyos mennyiségű pénzt összespórolnak, igyekeznek, hogy véglegesen hazatérjenek "hová érzésük vonza, hogy munkájának gyümölcsét megfelelően elhelyezze s hozzátartozóit viszont lássa⁶⁷". Akik viszont huzamosabb ideig maradnak távol a megtakarított pénzt az itthoniak megsegítésére, vagy a vagyon gyarapítására a hazlátogatókkal, vagy postaküldeményekkel juttatják el. Annak ellenére, hogy az államigazgatási hatóságok rendeletek útján tiltják meg a postahivataloknak az adatszolgáltatást "a hazaküldött pénzmenyiségre vonatkozóan"⁶⁸ a Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentései Utalnak a hazaküldött pénzösszegekre, de azok "a valóságban sokkal nagyobbak a kimutatottnál"⁶⁹. A Szatmár vármegyébe érkezett pénzösszegek - a hivatalos jelentés alapján - a következők: 1904-ben 541.567,97 korona⁷⁰, 1906-ban 2.474.970 korona⁷¹, 1909-ben 1.130.613 korona⁷², 1910-ben 1.464.199 korona⁷³. A valóságban ez a pénzösszeg sokkal nagyobb volt, mert e fent leírt összegek nem tartalmazzák az ismerősök által s a hazatértek által hozott összegeket. A jelentős mennyiségű pénzre utalnak a különböző falvakban történt földvásárlások is, melyek a közös emlékezetben "az amerikai föld" megnevezéssel most is élnek.

Az Újvilágban formálódott közösségek egyik sajátossága, hogy az egy helységből származók, ha a munkavállalási lehetőségek megengednék, igyekeztek egy helyen, vagy egymáshoz közel letelepedni. Ha erre nem adódott lehetőség, igyekeztek egymással a kapcsolatot tartani. Ezt erősíti az a tény, hogy az itthoniak felhívására, segélykérésére igyekeztek közösen válaszolni. Több olyan esemény ismert, amikor pénzbeli küldeményekkel siettek szegények, özvegyek, árvák megsegítésére vagy adakoztak templomok építésére, javítására. A tyukodiak 900 koronát juttatnak el Orosz Ferenc révén azzal a kívánsággal "hogy az összeget karácsonykor osszák szét, vagy a háború végéig kamatoztassák"⁷⁴. Egyben azt is kérdezik "szükséges-e még a gyűjtés, mert akkor újabb

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Szinérváralja*. 1913. szept. 16.

⁶⁷ *Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentése*. 1910. 68. old.

⁶⁸ *Idem*. 1909. 63. old.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Idem*. 1904. 123. old.

⁷¹ *Idem*. 1906. 18. old.

⁷² *Idem*. 1909. 63. old.

⁷³ *Idem*. 1910. 66. old.

⁷⁴ *Szamos*. 1915. dec. 24.

gyűjtést indítanak"⁷⁵. A királydaróci református egyházközség, templomába orgonát akart állítani. Pénze kevés lévén, az Amerikába kivándorolt hivekhez Szabó Miklós lelkész révén felhívással fordul, hogy adománnyal segítsék az egyházat. Adományait Cearo nevű városba Botos Lajoshoz juttassák el. Az összegyűlt pénzt, 80 koronát, amikor a gyűjtő hazajött, átadta⁷⁶.

A nagymajtényiak, plébánosuk, dr. Scheffer János révén, templomuk tetőzetének és falának megjavítása érdekében kéri a kivándoroltakat, hogy adakozzanak egykori egyházuk számára. A felkérésre akik Clevelandban voltak 500 dollárt gyűjtöttek s juttatták el az itthoniakhoz⁷⁷.

Az Újvilágban töltött évekről, az ottani élet és munkakörülményekről, az időlegesen vagy véglegesen eltávozók családjaikat, az itthonmaradtakat leveleikben, a sajtóhoz eljuttatott tudósításaikban tájékoztatják. A legtöbben nehéz életfeltételeikről írnak. Kifejezésre juttatják vágyaikat, hogy családjaikat viszontláthassák, s figyelmeztetik az útra készülöket, hogy milyen feltételekkel induljanak el. Megrázóak egy, a szomszédos Sima községből kivándoroltak sorai. A levél 1902 júniusában íródott s miután tudatja, hogy 102 koronát küldött haza, a magányról rajzol szomorú képet: "Mert bizony, itt künn Amerikában egyedül élni az emberfiának igen bajos, ha betegségbe esik, nincs aki gondozza, gondját és baját kivel megossza. Igen jól esne mikor hazajövök a köszénbányából és a kedves kis leányom megmosná a hátamat a köszéntől, mert bizony 10 óráig a föld alatt dolgozni a lámpa világánál ... Ha meglátnátok nem ismernétek fel, piszkosak a kéményseprők, de mi inkább feketék vagyunk ..." ⁷⁸.

A kivándorlók nagy többsége utak építésénél, bányákban, gyárakban - Dél Amerikában pedig az ültetvényeken találtak munkát. A nehéz munkakörülmények sok esetben halálos kimenetelű balesetekhez vezetnek. Ilyen szerencsétlenség áldozata lett Nagy János, aki Mezöpetriből vándorolt ki, s Pennsylvania egyik bányájában dolgozott. Váratlanul "egy nehéz kötömeg teljes súlyával rászakadt Nagy Jánosra, s mikor eltakarították társai a köveket, Nagy Jánost alatta már holtan találták"⁷⁹. Ugyancsak egy szénbányában történt katasztrófa áldozata lett 83 ember köztük 3 egykori szatmármegyei lakos is. "Gólya Miklós és két felnőtt fia, Mihály és Ferenc, kik szaniszlói lakosok voltak"⁸⁰. Nyomor és embertelen körülmények fogadták a brazilai ültetvényekre kivándorlókat is⁸¹.

Nem zárható le e tanulmány anélkül, hogy foglalkoznánk a korabeli közigazgatási hatóságok, a közvélemény álláspontjával a kérdéssel kapcsolatban. A hatóságok felismerik, helyes képet alkotnak a kivándorlás okairól, megjelölve a munkalehetőségek hiányát, a szűkös megélhetési feltételeket, az eladósodást⁸². Úgy tűnik sok esetben belenyugszanak a kialakult helyzetbe. Egyes megnyilatkozásaik úgy is értelmezhetők, hogy a kivándorlók csökkentik az elégedetlenkedők számát. Erre lehet következtetni a Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentéseiből is, amikor a következőket olvassuk: "Jelen viszonyaink között mégis csak biztonsági szelepül szolgál a kivándorlás, melyen át a népelegetlenség robbanó feszereje is eltávozik"⁸³. Ezért talán helyes az a meglátás, hogy sokszor

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Nagykároly és Vidéke*. 1913. aug. 27.

⁷⁷ dr. Ernst Hauler. *A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma*. Passau. 1994. 99. old.

⁷⁸ *Szatmár*. 1902. szept. 6.

⁷⁹ *Nagykároly és Vidéke*. 1911. aug. 24.

⁸⁰ *Idem*. 1912. ápr. 23.

⁸¹ *Szamos*. 1901. jan. 6.

⁸² *Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentése*. 1910. 66. old.

⁸³ *Idem*. 1906. 22. old.

magatartásukkal megkönnyítik a kivándorlást. Így népszerűsítik a kivándorlási törvényeket, rendeleteket, ismertetik a követhető útvonalakat, pontos információkat közölnek a vonatok, hajók indulásának idejéről, a költségekről⁸⁴. Teljes nemtörődomséggel a kivándorlók iránt nem vádolható az államigazgatás. Igyekszik népszerűsíteni a törvényeket, azokat a körülményeket amelyek a kivándorlókat fogadják, s egyfajta biztonságot szavatolni a kiskorúak számára. 1903-ban amikor elfogadják a törvényt, hogy a 15 éven aluli férfi és a kiskorú nők csak úgy vándorolhatnak ki, ha megbízható személyek kíséretében utaznak - népszerűsítik⁸⁵ s igyekeznek alkalmazni is. Ugyancsak a családok anyagi biztonságát szolgálja az az intézkedés is, amely szerint "a jövőben a családfenntartók, családjuk hátrahagyásával nem utazhatnak Amerikába"⁸⁶.

Nem kerülhető ki az a felismerés sem, hogy a helyi közigazgatásban nyomukra lehet bukni a titkosan és ellenőrizhetetlenül működő kivándorlási ügynökök tevékenységének, vagy a velük kapcsolatban álló személyeknek. ezt erősíti meg az a tény, hogy alig telik el néhány nap s az útlevelet megkapó személy címére a posta a külföldi társaságok információit viszi. "Tudomásunk szerint némely községben mielőtt valaki útlevelet vált, néhány nap múlva hozza a címére a posta a külföldi hajótársaságok prospektusait s reklám nyomtatványait halom számra"⁸⁷ - olvasható az említett debreceni jelentésekben.

A hatóságok felismerik azt is, hogy az itthoni munkáspiacot az amerikai viszonyok rányitják. "Amikor Amerikának munkásra van szüksége, elszívja őket tőlünk, amikor pedig nem kell neki, visszalöki őket"⁸⁸. Ez figyelhető meg az 1906 után jelentkező kivándorlási hullám csökkenésében és a visszavándorlók számának növekedésében, ami összefüggésbe hozható az ottani válság kibontakozásával és az elnökválasztással.

A kivándorlás megszüntetésére a közhivatalok szerint "közgazdasági életünk összetettebbé, azaz az őstermelés mellett az állandó munkát, magasabb munkabért s a hazai és amerikai értékviszonyok közötti aránytalanságok fokozatosan megszüntető gyári és házi iparnak kifejlődése s az őstermelés belterjességének fokozása"⁸⁹ szükséges.

A társadalmi közvélemény sokkal radikálisabb. Nem hiányoznak belőle a kritikus hangvételek sem. A közigazgatást közönyösséggel vádolják⁹⁰, azt vetik a hatalom szemére, hogy nincs bátorsága, kellő ereje arra, hogy megakadályozza a kivándorlási hiénák tevékenységét⁹¹, a földbirtokosokat azzal, hogy nem érthető módon mellőzik a földbérletre vonatkozó kérést s ezzel mit érnek el? - tevődik fel a kérdés. "Azt, hogy népünkben kihaló félben van a föld iránti szeretet, mely szegény hazánk rögjéhez kötötte. A föld, mely népünk mindene volt, melyet verejtékes arccal szánt-vet, ma már a régi magnetikus erejéből nagyon sokat veszített"⁹².

A kivándorlás megszüntetése nem erőszakos úton lehetséges, nem az egyéni szabadság megsértésével "hanem oly intézkedésekkel melyek a kivándorlásra hajlókat önként fogja szándékuktól visszatartani"⁹³ - olvasható a korabeli sajtóban. Szükséges lenne

⁸⁴ A *Szamos*. 1905. jan. 12. i számában olvasható "Legujabban a Belügyi Közlöny rendeletet közölt, mely szerint a kivándorlók, az eddigi intézkedésektől eltérően nemcsak Fiumén, hanem Hamburgon, Brémán, Antwerpenen és Lübecken át is utazhatnak."

⁸⁵ *Szamos*. 1905. ápr. 20.

⁸⁶ *Szatmár*. 1908. júl. 22.

⁸⁷ *Debreceni Kereskedelmi és Ipari Kamara Jelentése*. 1906. 22. old.

⁸⁸ *Idem*. 1908. 79. old.

⁸⁹ *Nagykároly és Vidéke*. 1913. ápr. 30.

⁹⁰ *Nagybánya*. 1907. márc. 7.

⁹¹ *Nagykároly és Vidéke*. 1913. ápr. 30.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Idem*. 1910. szept. 22.

továbbá a vidék gazdasági fejlesztése. "Ha minden vidéknek meg lenne a maga gyára vagy ipari vállalata, hol a földműves magának vagy családjá tagjainak biztos kenyeret kaphatna s mellékesen művelhetné csekély földjét, akkor a magyar nem vágyna tengeren túl keresni boldogulását s nem mutatna oly szomorú statisztikát a sorozási lajstrom sem"⁹⁴. Vannak akik a társadalom összefogásában látták a megoldást, a közösségek aktív szerepvállalásában, "Mert a társadalom valósággal téli álmát alussza. Hidegen szemléli, hogy pusztulunk, veszünk, hogy egyes közösségekre mérve már eddig 20-25 család örökre elveszett, melyhez évenként átlagosan 1-2 család Amerikába való telepedésével mindig hozzájárul"⁹⁵.

Emigrări din județul Satu Mare în SUA între 1880 și primul război mondial (rezumat)

Problema emigrării a fost studiată sub aspectele ei generale privind Transivania. În lucrarea de față am căutat să clarific unele aspecte cu privire la cauzele care au generat părăsirea în masă a pământului natal. Concluzia la care am ajuns este că fenomenul emigrării a fost determinat de insuficiență dezvoltare economică a teritoriului, de activitatea susținută a unor agenți locali ai unor companii străine de navigație, de efectele banilor sosiți din America, de dorința și strădania locuitorilor fostului județ Satu Mare de a asigura bunurile necesare de trai familiilor lor, de a scăpa de serviciul militar, etc. Problema asupririi naționale nu a constituit un motiv pentru a părăsi locurile natale în fostul județ Satu Mare.

Foarte mulți dintre cei plecați au emigrat cu gândul de a strânge și economisi o sumă oarecare de bani, și de a se întoarce acasă și a pune bazele unei gospodării înstărite. Legăturile dintre cei plecați și familiile lor rămase acasă nu s-au întrerupt. Din economiile făcute cei plecați au trimis diferite sume de bani pentru a ajuta pe cei nevoiași. Deasemenea au ajutat comunitățile de acasă în vederea construirii și reparării unor lăcașe de cult și de cultură.

O problemă aparte constituie modul cum este apreciat emigrarea de către autoritățile locale ale vremii. Fenomenul este apreciat ca ceva necesar pentru a îndrepta elementele tulburente ale societății. Așa se explică luarea unor măsuri care ușurează emigrarea.

Opinia societății este mai critică, mai radicală. autoritățile sunt criticate că nu au forța și hotărârea necesară pentru a opri activitatea agenților străini. Se afirmă că plecarea oamenilor nu se poate opri cu puterea legilor sau cu forță. Trebuie luate măsuri care vizează dezvoltarea economică a teritoriului și oamenii atunci nu vor dori să părăsească pământul natal.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ *Északkeleti Újság*, 1914. febr. 14.

*The emigration from Satu Mare county in USA between
1880 and the First World War
(Summary)*

The issue of emigration was studied only in its general aspects concerning Transylvania. In this work I wanted to elucidate some aspects concerning the causes that generated en mass abandon of the native land. The conclusion is that the phenomena of emigration was determined by insufficient economical development, by the constant activity of some local agents of foreign navigation companies, by the effects of the money that came from America, by the wish of the inhabitants to ensure a decent life for their families, to get rid of military service and so on. The issue of national oppression was not a reason of leaving the native land.

Mellékletek

Kivándorlás Szatmár vármegyéből 1899-1913 között

	<u>1899</u>	<u>1900</u>	<u>1901</u>	<u>1902</u>	<u>1903</u>
Szatmárnémeti thj.v.	-	3	6	6	3
Szatmár vármegye	60	160	350	784	1939
	<u>1904</u>	<u>1905</u>	<u>1906</u>	<u>1907</u>	<u>1908</u>
Szatmárnémeti thj.v.	88	244	220	296	87
Szatmár vármegye	825	2776	3801	3663	920
	<u>1909</u>	<u>1910</u>	<u>1911</u>	<u>1912</u>	<u>1913</u>
Szatmárnémeti thj.v.	113	116	118	243	408
Szatmár vármegye	2615	2063	1379	3391	4367
Szatmár vármegye + Szatmárnémeti thj.v.	<u>1899 - 1913</u> 30498				

Adatok a Magyar Statisztikai Évkönyv 1900-1914 alapján

Visszavándorlás Amerikából

	<u>1899</u>	<u>1900</u>	<u>1901</u>	<u>1902</u>	<u>1903</u>	<u>1904</u>
Szatmárnémeti thj.v.	-	-	-	-	-	-
Szatmár vármegye	5	12	25	37	130	243
	<u>1905</u>	<u>1906</u>	<u>1907</u>	<u>1908</u>	<u>1909</u>	<u>1910</u>
Szatmárnémeti thj.v.	1	12	6	5	-	-
Szatmár vármegye	246	456	1108	1229	399	617
	<u>1911</u>	<u>1912</u>	<u>1913</u>	<u>1899 - 1913</u>		
Szatmárnémeti thj.v.	-	-	3	27		
Szatmár vármegye	867	700	430	6504		

Adatok a Magyar statisztikai Közlemények 67. köt. 73. old. alapján

Kivándorlás nemzetiségi hovatartozás szerint

Év	Magyar	Német	Tóth	Román	Rutén	Horvát	Szerb	Egyéb
Vármegye 1899	55	2	-	3	-	-	-	-
Város	-	-	-	-	-	-	-	-

Vármegye	1900	149	-	-	10	-	-	-	1
Város		3	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1901	332	1	-	17	-	-	-	-
Város		6	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1902	746	9	-	29	-	-	-	-
Város		6	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1903	1068	60	-	265	-	-	-	-
Város		3	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1904	575	58	-	192	-	-	-	-
Város		88	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1905	2107	147	-	500	21	-	-	1
Város		244	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1906	2635	193	-	972	1	-	-	-
Város		220	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1907	2289	119	-	1254	1	-	-	-
Város		291	-	-	5	-	-	-	-
Vármegye	1908	665	30	1	224	-	-	-	-
Város		87	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1909	1627	122	1	865	-	-	-	-
Város		111	-	-	2	-	-	-	-
Vármegye	1910	1256	49	-	756	-	-	2	-
Város		107	5	-	4	-	-	-	-
Vármegye	1911	1079	12	-	288	-	-	-	-
Város		118	-	-	-	-	-	-	-
Vármegye	1912	2161	105	-	1125	-	-	-	-
Város		229	5	-	9	-	-	-	-
Vármegye	1913	3235	100	-	1032	1	-	-	-
Város		44	3	-	62	-	-	-	-

Adatok a A Magyar Statisztikai Évkönyv 1900-1914 alapján

*Industria materialelor de construcții în municipiul Satu Mare
la sfârșitul secolului XIX-lea și la începutul secolului XX*

FABRICI DE CĂRĂMIZI

Erdei Liviu Gheorghe

Ca urmare a conjuncturii favorabile construcțiilor și a uriașei munci de edificare care o urmează, la sfârșitul secolului XIX. asistăm la masive investiții în industria materialelor de construcții. În mai toate orașele mari iau ființă fabrici de cărămizi care alături de industria morăritului era una din principalele investiții ale burgheziei locale.

Burghezia comercială care începuse să apară la sfârșitul perioadei absolutiste, începe să se transforme în burghezie industrială care, încetul cu încetul, își consolidează pozițiile în ramuri industriale ca: industria lemnului, industria morăritului, fabrici de cărămizi, instituții bancare, etc.¹

În anii anteriori înființării marilor fabrici de cărămizi, producerea cărămizilor se făcea prin manufacturiere chiar și în întreprinderi, numite "fabrici". La începuturile fabricării cărămizilor pe scară industrială până și cele mai mari "fabrici" apăreau sub forma de simple cooperații sau asociații de capital iar procesul de fabricație se desfășura fără nici o înzestrare mecanică, cu toate că se cunoșteau utilajele de fabricat cărămizi, dar munca manufacturieră aducea profituri mai substanțiale.

În anul 1892 se înființează în oraș prima fabrică de cărămizi individuală " Antal Kristóf & társai első szatmári téglagyára " ("Antal Kristóf & asociații Prima fabrică de cărămizi Satu Mare") Membrii acestei asociații de capital erau: *Antal Kristóf, Hermán Mihály, Fogarassi Sándor, Heinrich Viktor, Kohn Ábrahám, Stern Jakab* ². În bună parte aceste persoane sunt moșieri din împrejurimi precum și negustori dar majoritatea lor participă la consiliile de administrație a unor întreprinderi și instituții bancare: Antal Kristof este acționar și la " Societatea Moara cu aburi S.A.", la Banca " Casa de Economii Satu Mare" iar Stern Jakab este acționar la "Banca de Cereale și credit S.A. Satu Mare" ³ sau ei însăși au întreprinderi, precum *Heinrich Viktor* care este coproprietarul unei întreprinderi de prelucrare a lemnului și totodată antreprenor.

În anul următor este înființată o fabrică de cărămizi de membrii a două case de comerț "Grünfeld H. & fia" (Grünfeld H & fiul) și "Schefteli & Reiter kereskedői cég" (Schefteli & Reiter Firmă de comerț) având pe: *Freund Ezechiel și Grünfeld Bernard* ca asociați, sub numele de " Grünfeld H & fia és Schefteli & Reiter és társa, téglagyára R.T" (Grünfeld H. & fiul și Schefteli & Reiter fabrică de cărămizi S.A.)⁴

Conjunctura favorabilă construcțiilor face ca necesarul de materiale de construcție să crească mereu, astfel capacitatea fabricilor devine neîndestulătoare. În condițiile date, fabrica de cărămizi " Antal Kristóf și asociații ", având nevoie de capital pentru lărgirea capacității de producție, în anul 1894 emite 100 bucăți acțiuni cu valoare nominală de 2000

¹ Sándor Wilmos, *Nagyipari fejlődés Magyarországon*, p. 509, Budapest 1954.

² Arh. Naț., Registru de firme sociale, vol I. p.219

³ Erdei Liviu-Gh., *Dezvoltarea industrială a municipiului Satu Mare*, în Satu Mare. Studii și comunicări XI-XII, p.161

⁴ Arh. Naț., Registru firme sociale. vol II. p. 17.

K. și se strânge un capital fundamental de 200.000 K. înființându-se întreprinderea " Első szatmári téglagyár R.T. " (Prima fabrică de cărămizi S.A Satu Mare)'

Scopul societății era: fabricarea de țigle și cărămizi, comercializarea lor, comerț cu materiale de construcție, cumpărarea de terenuri, edificarea lor, și valorificarea acestora.

Durata societății se anunță nelimitată. Suma de 30% din capitalul fundamental, obligatoriu de depus la una din bănci, în valoare de 30.200 K. este depusă la " Szatmári Termény és Hitel Bank " (Banca de Cereale și Credit Satu Mare). Apariția și înființarea societății este anunțată în unul din ziarele din localitate.⁶ În anul 1895 cele 100 bucăți de acțiuni în valoare nominală de 2000 K. sunt împărțite în 1000 bucăți acțiuni în valoare nominală de 200 K.

În anul 1895 se înființează o altă întreprindere în această ramură "Első szatmári gőztéglagyár R.T." (Prima fabrică de cărămizi cu aburi S.A) Capitalul fundamental al societății se strânge prin emiterea de 700 acțiuni cu valoare nominală de 100 Ft. realizându-se 70.000 Ft. drept capital fundamental.⁷

Consiliul de administrație era format din: *Böszörményi Sándor, Irsik Ferenc, Kóvács Béla, Dr. Sebő Antal, Horváth Ágoston, Jánk Károly, Dr. Kölcsey Ferenc, Rooz Gyula, Fried Emil, Tankóczy Gyula, Dr. Mayer József, Sz. Török János, Szerdahelyi Ágoston*.⁸

Societatea este lipsită de capital rulant pentru investiții și este nevoită să recurgă mereu la credite ceea ce reducea rata profitului. Societatea contractează în 1896 un credit de 30.000K. pentru a putea porni producția. Se fac investiții pentru lărgirea uzinei, în valoare de 150.000 K.: se măresc soproanele de depozitare precum și alte lucrări curente⁹. Profiturile societății sunt ridicate ceea ce denotă o căutare a produselor sale, în 1897 se realizează un profit de 34.042 K.¹⁰

Întreprinderile sunt înființate cu participarea unui număr restrâns de persoane: la "Prima Fabrică de Cărămizi S.A " 95 %, ceea ce reprezintă 95 bucăți din acțiuni, sunt deținute de 22 persoane, la "Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A Satu Mare" 56 % din capitalul fundamental este deținut de 16 persoane prin 377 acțiuni din totalul de 700 bucăți.

Dominată fiind de structurile economice capitaliste, viața economică din părțile noastre va fii în mare măsură determinată de conjuncturile economice ce vor fi modelate de mișcările ciclice din economia mondială, de periodicitatea crizelor economice de supraproducție și a crizelor financiare și de credit, de succesiunea perioadelor de expansiune și depresiune, regres economic. Perioada cuprinsă între 1887 - 1887 a fost perioada de cea mai mare efervescență economică în imperiu, cu cea mai mare rată a dezvoltării capitaliste. În această perioadă volumul investițiilor industriale și a capitalului bancar s-a triplat. Punctul culminant al avântului economic este atins în anul 1896.¹¹

Primele semne ale crizei economice, amploarea ei va fi comparabilă cu marea criză economică din 1873, se vor prezenta în industria construcțiilor, ca apoi să cuprindă și restul ramurilor industriale.¹²

Odată cu apariția primelor semne ale noi crize economice își fac apariția și primele manifestări de capitalism monopolist. La numai 4 ani de la înființarea primei societăți acționare din industria materialelor de construcție, în 1898 apare primul contract de cartell

⁵ Arh. Naț., Regstru firme sociale, vol II. p. 38

⁶ Arh. Naț., Dosar de firme, CCLXIX.

⁷ Arh. Naț., Dosar de firme, CCLXVII

⁸ Arh. Naț., Dosar de firme, CCLXVII

⁹ Arh. Naț., Fond tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

¹⁰ Arh. Naț., Fond tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

¹¹ Magyarország története 1890 - 1918, vol I. p.265, Bp. 1988.

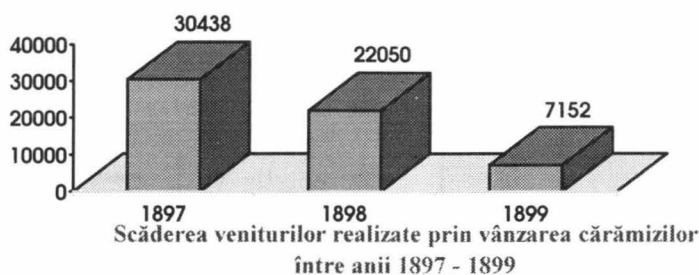
¹² idem

între "Prima Fabrică de Cărămizi S.A" Satu Mare și "Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A" Satu Mare. Se referă la la capacitatea de producție, pe care o limitează la o anumită cantitate, la & 1 se precizează că: "...întelegerea se referă numai la cărămizile arse și prelucrate în cuptoare circulare..." iar la & 2 "... arderea de cărămizi în cuptoare libere se permite numai cu aprobarea ambelor părți..." de fapt are menirea excluderii concurenței dintre ele pentru a putea face față crizei economice. Pentru a preîntâmpina scăderea prețurilor și pentru realizarea unui profit, se stabilește prețul de vânzare a cărămizilor, obligatoriu pentru ambele întreprinderi. Astfel & 8 al contractului spune că "... prețul de fabricație a 1.000 bucăți cărămizi este de 11, 50 K. și ambele părți stabilesc ca prețul de vânzare a cantității susnumite să fie de 14 K.... astfel la fiecare 1.000 bucăți cărămizi se poate obține un profit net de 2,50 K. ..."

Totodată societățile stabilesc cantitatea de cărămizi produse astfel: " Prima Fabrică de cărămizi S.A Satu Mare " 3.000.000 bucăți, iar " Prima Fabrică de Cărămizi cu aburi S.A Satu Mare " 2.500.000 bucăți. La fel și profitul se împarte în proporție de 57,15 % și 42,85 %.¹³

Societățile prin limitarea producției își asigurau un venit constant prin lipsa concurenței pe de o parte, pe de altă parte prin prețul de vânzare stabilit unitar, care în cazul realizării cifrelor propuse și vânzării lor, nu era deloc neglijabil.

Contractul de cartell se denunță din partea " Primei Fabrici de Cărămizi S.A Satu Mare" deoarece clauzele contractului nu sunt respectate de cealaltă parte, prin neproducerea și nelivrarea la timp a cantităților ce-i reveneau prin contract. Ca urmare a situației economice înrăutățite și a denunțării contractului de cartell " Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A Satu Mare " înregistrează o pierdere de 3.431,40 K. ¹⁴.

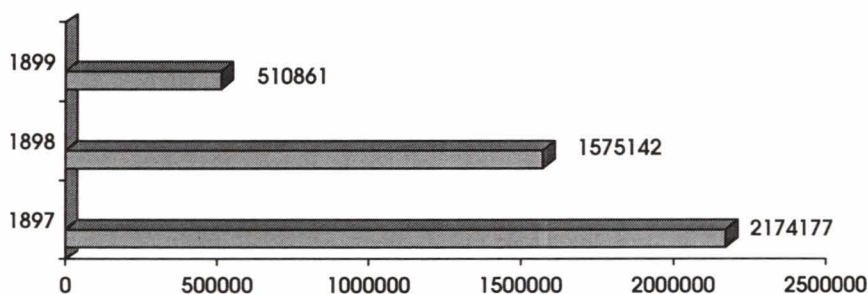

Efectele crizei economice se adâncesc și se fac simțite prin cantitățile tot mai scăzute de cărămizi vândute. Dacă în 1897 se vând cărămizi în valoare de 30.438,84 K, în anul următor se constată o scădere de 8.388,46 K. nerealizându-se decât suma de 22.050,38 K., iar în anul 1899 se vinde abia în valoare de 7.152,06 K. ceea ce reprezintă o scădere de 23.286,78 K față de 1897

Fabricile de cărămizi lucrează în majoritatea cazurilor cu muncitori necalificați, angajați la începutul anului pentru un singur sezon. Sunt plătiți după mia de bucăți de cărămizi produse, în afara salariului, patronul, mai este obligat să le asigure masă și casă. În afara muncitorilor necalificați în uzine mai lucrează și angajați permanenți ca: magazioneri, mecanici pe diverse agregate și utilaje, funcționari.

¹³ Arh. Naț., Fond tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

¹⁴ Arh. Naț., Fond tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

Scăderea numărului de cărămizi vândute între anii 1897 - 1899

În anul 1890 orașul avea 2 fabrici de cărămizi, mai mulți producători individuali care aveau angajați 61 muncitori¹⁵

Cu 10 ani mai târziu în oraș sunt patru fabrici de cărămizi, care aveau 30 de angajați. În momentul întocmirii statisticii probabil fiind postsezon nu sunt trecuți decât muncitorii permanenți, pe de altă parte fiind vorba de muncitori necalificați nu se cunoștea precis numărul acestora, patronii făcând evaziuni fiscale. Dintre întreprinderi: 2 lucrau cu 1 muncitor, 1 lucra cu trei angajați, iar cea de a patra cu 25 angajați.¹⁶ Probabil aceștia reprezintă muncitorii angajați pentru lucrări calificate.

Întreprinderi cu angajați între:													
fără	1	2		3 - 5		6 - 10		11 - 20		peste 20		total	
an-gaj.	intrep. și angaj.	intr.	angaj	intr.	angaj	intr.	angaj	intr.	angaj	intrep.	angaj	intrep.	angaj
-	3	2	4	3	12	1	8	2	24	1	22	12	73

Numărul întreprinderilor și a angajaților acestora în 1890

La începutul secolului XX. orașul cunoaște o mare acțiune de reconstrucție, de noi construcții edilitare, ceea ce a crescut în mare măsură necesitatea de cărămizi și țigle.

Creșterea necesităților aduce după sine investiții mai mari în această ramură industrială și creșterea concomitentă a producției. Fabricile de cărămizi din Satu Mare se acomodează acestor factori și în perioada 1900 - 1910 în municipiu pe lângă cele trei fabrici de cărămizi mai iau ființă alte trei fabrici, ceea ce dovedește că investițiile în această ramură

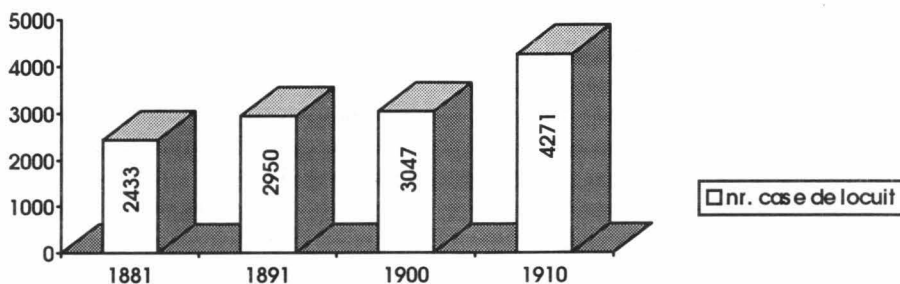
¹⁵ Magyar Statistikai Kötönyek (în continuare M. Stat.Köz.) 1890 népszámlálás (recens. pop.) partea II, vol. II, p. 110, Bp. 1893

¹⁶ M. Stat.Köz. 1900 népszámlálás (recens. pop.) partea V, vol. XII, p. 237, Bp. 1906.

industrială se dovedeau a fi rentabile, pe de altă parte că și fabricile existente nu mai puteau satisface necesitățile mereu crescânde ale populației din oraș și împrejurimi.

În altă ordine de idei se poate afirma că băncile devin tot mai interesate în investiții industriale, mai ales în această ramură, deoarece se recunoaște faptul că fiind un oraș în plin avânt de dezvoltare și edificare, la începutul secolului XX. necesitățile de materii prime la construcții vor crește.

Ritmul de creștere demografică de 30,5 % între 1900 - 1910¹⁷ au întărit presupunerile anterioare. La o asemenea creștere demografică se alătură concomitent și o creștere a necesităților pentru spații de locuit. Noile școli care se construiesc precum și clădirile principalelor instituții, clădiri cu caracter industrial, necesitau din ce în ce mai mult materiale de construcții. Față de perioada 1900 - 1910 numărul caselor construite din cărămidă este deosebit. În 1910 numărul caselor era de 4.271 față de 3.047 din 1900, cea ce reprezintă o creștere a numărului acestora cu 40,2 % față de perioada anterioară, precum și creșterea densității caselor de locuit pe km² de la 16,6 la 23,9. Datorită activității edilitare din perioada respectivă, cu toate că are loc o puternică creștere demografică, scade numărul persoanelor / casă de locuit de la 8,6 la 8,0¹⁸ iar numărul persoanelor pe o locuință este de 4,2.¹⁹

Dinamica creșterii numărului caselor de locuit între 1881 - 1910

Din numărul total de case, cele construite din cărămidă sunt cu 476 mai multe decât în 1900, deasemenea și cele cu fundație de cărămidă sunt cu 1700 mai multe decât în 1900. La 500 de case acoperișul este din țiglă sau andezită artificială iar restul din șindrilă sau alte materiale de construcție. Numărul restrâns al acoperișurilor de țiglă se datorează faptului că în oraș producția de țigle la începutul secolului este numai sporadică și aceste materiale de construcție trebuie aduse din alte părți, ceea ce face ca produsul să fie scump sau inaccesibil, iar pe de altă parte și tradițiile locale indică folosirea materialelor devenite familiare, oarecum tradiționale.

În această stare de lucruri se va produce o schimbare, în timp relativ scurt, deoarece fabricile de cărămizi intensificând producția și reclama produselor lor, se vor reprofila pentru producția de țiglă, material de construcție mai pretentios și mai scump, care va aduce întreprinderilor venituri importante.

Începutul de secol va fi marcat de o puternică criză economică care va afecta în mare măsură industria și în special industria materialelor de construcții. Criza declanșată în 1899 își atinge apogeul între anii 1901 - 1903. În toate rapoartele consiliilor de

¹⁷ M. Stat.Köz. 1910 népszámlálás (recens. pop.) partea VI, vol LXIV, p. 3, Bp. 1920

¹⁸ M. Stat.Köz. 1910 népszámlálás (recens. pop.) partea VI, vol LXIV, p. 3, Bp. 1920

¹⁹ M. Stat.Köz. 1910 népszámlálás (recens. pop.) partea VI, vol LXIV, p. 5, Bp. 1920

administrație găsim referiri la " *stagnarea ce se constată în toate ramurile industriale* ", numărul construcțiilor scade rapid.

De exemplu la " Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A. " Satu Mare se găseau în stoc la această dată peste 300.000 cărămizi. În tot timpul anului nu s-a putut realiza din vânzarea de cărămizi decât 7.152,06 K. ceea ce înseamnă că din producția și așa scăzută la cca. 950.000 bucăți de cărămizi nu s-a putut comercializa decât 5 - 650.000 bucăți. Este o scădere sensibilă deoarece față de 2.500.000 bucăți cărămizi, a căror producere și-a asumat-o prin contractul de cartell iar cele 800.000 cărămizi produse reprezintă numai 29,2 % din capacitatea de producție și totodată o scădere de 1.750.000 cărămizi cauzată de "... lipsa de construcții, stagnarea tuturor ramurilor industriale, prețul scăzut al cărămizilor..."²⁰

În 1902 la " Prima Fabrică de Cărămizi S.A " Satu Mare, 15 acționari dețin 724 acțiuni reprezentând 2/3 din numărul acționarilor, iar membrii Consiliului de administrație dețin 494 acțiuni, mai mult de 50 %, după cum urmează: *Antal Kristóf* 120 buc., *Berenczei Kovács* 80 buc., *Friedmann Mór* 70 buc., *Domahidy István* 60 buc., *Emerich Tivadar* 60., *Lengyel Márton* 54, *Litteczky Endre* 50 buc..²¹

În 1901, pe baza Legii Comerciale paragraful 29, societatea hotărăște reducerea valorii acțiunilor cu 25 % prin plata sumei respective la acționari, scăzând astfel valoarea acțiunilor de la 200 K. la 150 K., concomitent și capitalul fundamental este scăzut de la 200.000 K. la 150.000 K. Societatea nu are creditori și încearcă o ieșire din impasul financiar prin această scădere a capitalului fundamental și prin scoaterea la vânzare a unor terenuri aflate în proprietatea societății. În anul 1902 se contractează un împrumut de 20.000 K. de la Banca Austro - Ungară. Se preconiza ca acest împrumut să fie acoperit din prețul de vânzare a unor terenuri aflate în proprietatea societății, care aflându-se în zona de urbanizare a municipiului, se puteau parcela și vinde la prețuri ridicate. Cu toate că terenurile se aflau în imediata apropiere de sediul fabricii nu puteau fi folosite decât cu pierderi destul de importante, exploatarea lor fiind nerentabilă²²

În cursul anului 1901 se obține un profit de 16.000 K., bilanțul este făcut după scăderea capitalului fundamental. Din acest profit revine un dividend de 10 K. pe acțiune.

Averea societății, cum reiese din bilanțul anului 1902, era formată din:²³

Nr	Obiectul	Valoarea	N	Obiectul	Valoarea
			r		
1	terenuri	78.000 K.	4	terasamente	9.000 K.
2	cuptoare circulare	70.000 K.	5	mașini	2.000 K.
3	sopioane, depozite	12.000 K.	6	unelte	2.234 K.

iar din producția de cărămizi se realizează în acest an 31.537,60 K., iar din țigle 885,46 K. Profitul net realizat al anului 1902 a fost de 14.410 K. la care se adaugă profitul din anul trecut care nu s-a împărțit acționarilor, profitul împărțit în dividende este de 16.055,87 K.

Scăderea capitalului fundamental pe lângă că a scos societatea din impasul financiar, precum și împărțirea celor 100 de acțiuni în 1.000 bucăți, era o măsură de prevedere. Capitalul fundamental al societății nu mai era acoperit de un grup restrâns care investeau sume mari și în cazul acesta pierderile eventuale ar fi fost mari, în raport cu suma investită. Într-un cerc mai mare de acționari cota parte de pierderi fiind mai mică în general

²⁰ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

²¹ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

²² Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

²³ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

suferind micii acționari. Majoritatea acțiunilor era deținută de 15 persoane, care hotărâau mersul întreprinderii. Micii acționari proveneau din rândul meșteșugarilor sau comercianților, care căutau să-și plaseze micile capitaluri acumulate în acțiuni pe care ei le socoteau sigure, asigurându-și un venit constant, pe de altă parte investițiile aduceau un venit mai mare decât teaurizarea în bănci.

Pentru salarii în 1902 societatea plătește 3.240 K., iar pentru capitalul de rezervă este trecut suma de 40.084,20 K.. Capitalul de rezervă apare ca ceva nou în bilanțul societății, ea va crește an de an prin trecerea unor sume din profit în fondul acestui capital, dar aceasta nu este singura modalitate de împărțire a profitului, din profitul realizat o parte se împarte ca dividend pe acțiuni, restul este trecut în capitalul de rezervă sau în contul anului următor. În felul acesta societatea, căutase să asigure un minim de profit și concomitent și dividend, în cazul în care nu se realiza profit.

În 1902 se încheie un nou contract de cartell cu "Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A" Satu Mare pe o durată de 6 ani și avea menirea să înlăture *"...concurența dintre uzine, pentru menținerea prețurilor care s-au dovedit a fi scăzute în raport cu prețul de fabricație..."* *"...concurență care putea fi dăunătoare fiecărei fabrici în parte. Concurența se manifestă sub forma căutării de piață, acaparării cumpărătorilor prin: creditări dăunătoare, prin vinderea la prețuri de damping a produselor, prețuri care nu stăteau în concordanță cu prețul de fabricație..."*.²⁴ Prin acest cartell ambele întreprinderi își asigurau piața, stabilizează prețurile, înlătură concurența și se poate ajunge la un punct de vedere comun pentru desfacerea produselor lor pe piețe stabile cu o clientelă stabilă. Toate acestea duceau la venituri sigure, la asigurarea că nu vor avea pierderi sensibile.

Anul 1903 aduce societății un profit de 14.661 K. din care, profitul net este de 11.816,31 K. sumă care este cu 2.594 K mai mică decât în anul precedent. Cheltuielile de producție diferă fiind mai mici decât în anul anterior cu 2.801,84 K. Din vânzarea de cărămizi se realizează suma de 27.751 K. iar din cea de țigle numai 64,80 K. față de 885,46 din anul trecut. Se constată o scădere în valoarea cărămizilor vândute, totodată o creștere a valorii stocului de cărămizi din magazine. Dacă în anul 1902 găsim în magazinele întreprinderii un stoc în valoare de 3.857,50 K., în anul 1903 valoarea stocului de cărămizi se ridică la 6.786,80 K. dublul cantității anterioare. Se constată că pe lângă aceeași cantitate de lut prelucrat se realizează un venit mai mic față de anul anterior și formarea unui stoc de cărămizi nevandabile.

În anul 1904 societatea începe tratative pentru mărirea posibilității de export. Nu se realizează, fiindcă fabrica nu poate să facă față nici necesităților locale, deoarece în cursul anului *"...construcțiile au luat așa amploare... încât: ... nici cu eforturi sporite de producție nu am putut produce atâtea materiale de construcție cât erau solicitate..."*²⁵

Din presa vremii ne putem da seama de amploarea pe care au luat-o construcțiile și ca atare și a necesităților de materiale de construcții: *"... așa se vede că fabricanții de cărămizi nu mai pot satisface necesitățile de cărămizi, se impune tot mai mult necesitatea înființării unei noi fabrici de cărămizi ..."* Lipsa materialelor de construcții ia amploare și același ziar arată: *... producătorii de cărămizi ne fac mizerii, comenzile nu sunt onorate la timp, din care cauză construcțiile se opresc săptămâni sau luni din cauza lipsei de cărămizi ... cumpărătorii sunt obligați să primească din această cauză ori ce fel de cărămizi de slabă calitate..."*

La S.C " Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A " Satu Mare situația nu se prezintă așa de bună ca la precedenta.. În bilanțul întreprinderii găsim o serie de motivații

²⁴ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

²⁵ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

pentru pierderea survenită de 3.404,10 K. ca: lipsa construcțiilor, prețul scăzut al cărămizilor, criza economică. Se cer economii. Într-adevăr situația financiară a întreprinderii nu este cea mai bună, în urmă cu un an s-a contractat un împrumut de 53.000 K.²⁶ Pentru ieșirea din impasul financiar, se caută diversificarea producției, a materialelor de construcție produse astfel: *"... în acest an am manufacturiat țigle pentru că stocul de anul trecut a satisfăcut piața... în acest an vom face țiglele cu utilajele aflate în dotarea noastră..."*²⁷ Este prima mențiune despre fabricarea țiglelor în oraș. După cum reiese din afirmația de mai sus, au fost procurate instalații pentru producerea lor, respectiv, prese. Această preocupare denotă creșterea cerințelor și a necesităților pentru țigle din partea populației. Tot cu mașini se produc și cărămizile pentru fântâni.²⁸ Pentru a releva importanța acestei informații trebuie să amintim că la acel timp în Satu Mare majoritatea caselor își acopereau necesarul de apă din fântânile săpate în curte. Producerea dintr-o dată a unei mari cantități de cărămizi destinate acestora, 20.000 bucăți, denotă marea ei căutare pe piață.

La societate observăm o scădere simțitoare a capitalului de rezervă. În 1898 acest capital se ridica la suma de 54.225,34 K pe când în anul în curs, 1900, ea de abia totalizează suma de 13.433,08 K, diferența fiind de 40.971,26 K.

Cu produsele fabricate se realizează un câștig de 18.282 K. dar mai rămâne în stoc o cantitate de cărămizi în valoare de 11.669 K. Prin faptul că atât în bilanțul "Primei Fabrici de Cărămizi S.A " Satu Mare și la "Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A " Satu Mare găsim amintit pentru același an un stoc important de cărămizi nevândute, ne face să admitem, că criza economică devine tot mai acută. Marea căutare de care se bucură țiglele pe piață reiese din faptul că cele 88.957 bucăți țigle produse în cursul anului au fost vândute până la ultima bucată. Stocul anului trecut era de 359.950 cărămizi. În cursul anului 1901 s-au produs 2.056.000 bucăți cărămizi din care 522.260 cu utilaje iar 1.147.000 manufacturate. Aproape toată producția de cărămizi este vândută.

Anul 1902 continuă să fie nefavorabil afacerilor, stagnează construcțiile, criza economică persistă, profitul anului în aceste condiții este de numai 1.324,69 K. pe lângă un preț de fabricație de 50.073 K. Se vând cărămizi în valoare de 63.275,91 K. Producția se intensifică și se ajunge ca în anul 1903 să se producă 2.037.000 bucăți cărămizi. În anul acesta se încheie contractul de cartell între cele două fabrici de cărămizi, contract de la care se așteaptă mari rezultate.

În proprietatea societății la această dată se găseau: terenuri și imobile în valoare de 150.531,04 K; instalații în valoare de 24.971,29 K. toate acestea totalizând 175.502,33 K. sumă care depășește cu mult suma investită în capitalul fundamental.²⁹

Dacă facem o asemănare între afacerile celor două fabrici remarcăm că: pe când afacerile "Primei Fabrici de Cărămizi S.A " Satu Mare rămân prospere obținându-se profituri, cealaltă întreprindere lucrează în deficit. Primul an de cartell nu a redresat afacerile "Primei Fabrici de Cărămizi cu Aburi S.A " Satu Mare, dar în anul următor roadele contractului încep să se arate, înregistrându-se un profit de 6.738 K.

Se constată o creștere a producției. Se produc 2.820.000 cărămizi, cu 783.000 mai multe ca în anul anterior și se obțin din vânzarea lor 77.774 K. Datorită epuizării terenurilor din imediata vecinătate a fabricii, societatea se vede nevoită să cumpere de la "Sztarmári Takarékpénztár R.T " (Banca Casa de Păstrare Satu Mare S.A.) terenuri în valoare de

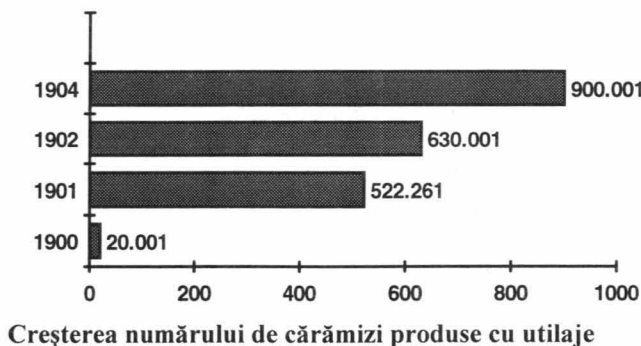
²⁶ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

²⁷ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

²⁸ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

²⁹ Capitalul fundamental era de 70.000 K.; iar la această dată diferența era de 105.502,16 K.

14.400 K.. În anul următor, 1905, se realizează cu 9.976 K. mai puțin profit ca în anul anterior. Cheltuielile de producție se ridică la 41.593 K.

Rentabilitatea întreprinderilor nu era aceeași, în aceleași condiții. Este o diferență în ceea ce privește capacitatea de producție, profitul realizat. Pe când la "Prima Fabrică de Cărămizi S.A." Satu Mare, se împarte 10 K. dividend pe acțiuni, la "Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A." Satu Mare se împart 7 K. dividend pe acțiuni. Se constată o creștere sensibilă a cărămizilor produse cu utilaje, în 1900 se produceau 20.000 bucăți, în 1901 se produc 522.260 bucăți în 1902 530.000 bucăți, 1904 ajungând la 900.000 bucăți.³⁰

Forța de muncă utilizată în cea mai mare măsură este totuși cea manuală, majoritatea materialelor de construcție fiind produse prin manufacturiere. Utilajele și mașinile pătrundeau destul de încet în această ramură a industriei mâna de lucru fiind mult mai ieftină și rentabilă. Majoritatea muncilor erau efectuate de muncitori sezonieri, care erau angajați primăvara și lucrau până toamna târziu, iar cărămizile făcute erau puse la uscat și pe parcurs, în decursul, iernii erau arse.

În cursul anului 1905 S.C. "Prima Fabrică de Cărămizi S.A." parcelează și scoate la vânzare terenuri aflate în proprietatea societății care erau socotite nefolositoare. Devine o practică curentă în activitatea societății ca în momente prielnice să scoată la vânzare prin licitație asemenea terenuri și faptul că unele terenuri intră în zona de urbanizare a orașului fac să fie o sursă importantă de venituri. Din aceste vânzări se obțin 13.560 K., pe lângă acestea anul 1905 este și un an în deplină eferveșcență financiară: se fac investiții pentru întreținerea instalațiilor și utilajelor, pe de altă parte se răscumpără 200 bucăți acțiuni, reducând capitalul fundamental de la 150.000 K. la 120.000 K. Dat fiind faptul că producția fabricii era în continuă creștere și produsele sale se bucurau de mare căutare pe piață, se obțin profituri din ce în ce mai ridicate. Reducerea capitalului fundamental nu influențează cu nimic mersul afacerilor. Acționarii puteau obține venituri mai mari. Din bilanțul întreprinderii reiese "... că pe lângă un profit mai mic este posibil un dividend mai favorabil ..."

Profitul net al fabricii în anul 1905 este de 12.860 K. Consiliul de administrație hotărăște plata în continuare a 10 K. pe acțiuni ca dividend ceea ce totalizează 8.000 K.. Reducerea capitalului fundamental prin răscumpărare de acțiuni este o măsură financiară de asigurare a dominației unui anumit grup, care deține majoritatea acțiunilor și pe de altă parte obținerea unui dividend mai mare. Se constată o concentrare a puterii financiare în mâna unui grup restrâns de persoane care dictau mersul afacerilor. În 1906 mai mult de jumătate din numărul acțiunilor se găsea concentrată în mâna a 12 persoane, o clauză a statutului

³⁰ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

societății spunea că se pot aduce hotărâri numai în cazul în care se întruneau cel puțin 2/3 din numărul acționarilor, cele 12 persoane reprezentau 76,8 % din această 2/3, având ponderea ca atare în consiliul de administrație.

Anul 1906 este frământat de puternice mișcări revendicative și sociale. Afacerile merg bine, se vînd 3.353.000 cărămizi și în contul capitalului de rezervă în decurs de trei ani s-au trecut 34.440 K. Profitul acestui an este cel mai mare obținut până în prezent, fiind de 22.345 K.

Profitul prezintă o creștere în continuare, la fel și dividendul este crescut continuu (în 1906 este de 15 K). Se măresc salariile ca urmare a mișcărilor revendicative și se angajază un număr mai mare de muncitori. La fabrica " Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A." Satu Mare sunt angajați în acest an un număr de 60 muncitori, bărbați, care au realizat o producție în valoare de 144.000 K, iar la întreprinderea "Schefteli & Reiter" sunt angajați 60 - 70 muncitori care realizează o producție în valoare de 60 - 80.000 K.³¹

Denunțarea contractului de cartell cu " Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A. " Satu Mare în anul 1907 este motivată de faptul că aceasta nu putea face față răspunderilor asumate în clauzele contractului. Totodată se semnala apariția unei noi fabrici de cărămizi, care poate fi o reală concurență în afaceri. Este vorba de înființarea la 1 ianuarie 1907 a unei firme noi "Katz Jozsef & Tarsa " (Katz József & asociații) în care asociatul era dr. Muhi Zsigmond. Scopul întreprinderii era fabricarea cărămizilor și în special a țiglelor

Noua întreprindere nu a prezentat o concurență reală în 1907, cum reiese din bilanțul S.C " Prima Fabrică de cărămizi S.A. " Satu Mare și astfel se obține un profit de 28.528,91 K. cu 6.183,79 K. mai mult decât în anul precedent. Concomitent se ridică și dividendul la 20 K. pe acțiune față de 15 K de dinainte. În decurs de 3 ani dividendul s-a dublat și prezintă tendință de creștere în continuare. Capitalul de rezervă a crescut la 90.084 K. cu 17.960,20 K. mai mare decât în anul precedent. Toate acestea denotă prosperitatea economică a întreprinderii, creșterea neconținută a producției reflectă căuterea de care se bucură produsele lor pe piață..

Se preconizează o investiție de 70.000 K. pentru reînnoirea utilajelor și mașinilor în scopul ridicării capacității de producție a fabricii. În anul 1908, se pune în funcțiune cel de al doilea cuptor circular, ca urmare producția de cărămizi se ridică la 5.000.000 bucăți pe an.³² Fiind în reconstrucție se pune problema lărgirii în continuare a întreprinderii prin construirea unei fabrici de țigle. Aceasta se impune din ce în ce mai mult, deoarece pe piață erau tot mai mari cerințele pentru un asemenea produs. Se vinde cărămidă în valoare de 43.807 K. obținându-se un profit de 34.917 K. Se hotărăște să se plătească 20.000 K drept dividende, revenind pe acțiune 25 K.. Restul de 14.917 K. este trecut în contul anului următor. Concomitent capitalul de rezervă este crescut la 94.284 K. ca în anul următor să crească la 100.284,20 K., dividendul este și în acest an ,1909, tot 25 K. deoarece s-a realizat un profit de 36.486 K

După denunțarea contractului de cartell de către S.C " Prima Fabrică de Cărămizi S.A. " Satu Mare, la S.C. " Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A. " Satu Mare începe o mare acțiune de reconstrucție și construirea unui nou cuptor circular cu o capacitate de 100.000 bucăți cărămizi. Reconstrucția a devenit o necesitate obiectivă pentru întreprindere, deoarece se constată că: "... cuptoarele circulare sunt complet deteriorate, ceea ce cauza un randament scăzut... și fără reconstrucția lor nu este posibilă începerea nici unei activități... se mai constată de asemenea că: ... utilajele sunt într-o stare de uzură avansată

³¹ Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara jelentése, 1907. Debrecen 1908, p.133

³² Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

aproape inutilizabile..."³³. Pe lângă reconstrucția cuptoarelor mai trebuie recondiționate și terasamentele.

Din cauza grevei muncitorilor constructori, se ivesc greuăți în punerea în funcțiune a întreprinderii, construcțiile se târăgănează ceea ce aduce prejudicii întreprinderii. Utilajele precum și cazanele au fost revizuite și reparate de către firma " Frații Printz - Fabrică de mașini și instalații de moară" din Satu Mare. Noul cuptor circular, cu o capacitate de 70.000 bucăți / săptămână, a costat societatea 41.710,69 K. utilajele cu instalare cu tot 23.436,40 K., imobilele respectiv clădiri soproane 109.156,69 K.³⁴

Societatea nedispunând de sumele necesare reconstrucției este creditată de o serie de bănci din localitate și din alte orașe: Banca de Comerț Satu Mare (Szatmári Kereskedelmi Bank) avansează un credit de 40.000K.; Casa de Păstrare Carei (Nagykárolyi Takaréék) creditează 21.000 K., Banca economică Satu Mare (Szatmári Közgazdasági Bank) acordă un credit de 15.993,89 K.³⁵

Imprumuturi		Cheltuieli	
creditori	suma	pentru	suma
Banca de Comerț Satu Mare	40.000 K	cuptoare circulare	41.710,69 K
Banca de păstrare Carei	21.000 K	utilaje, mașini	23.466,40 K
Banca Economică Satu Mare	15.994 K	clădiri, șoproane	109.156,69 K

Costurile reconstrucției la Prima Fabrică de cărămizi cu Aburi S.A

Reconstrucțiile au epuizat total capitalul de rezervă al societății și deasemenea anul comercial se încheie cu o pierdere de 67.033 K., pierdere care va fi scăzută din capitalul fundamental, ceea ce reprezintă o scădere a acestuia cu 46 %. Pentru compensarea acestor pierderi din capitalul fundamentale se preconizează emiterea de 350 bucăți de acțiuni primordiale cu valoare nominală de 200 K. cu o dobândă de 7 % în valoare de 70.000 K.³⁶

Cu toate pierderile survenite în urma reconstrucției, afacerile încep să se redreseze astfel încât în 1909 se obține din vânzare de cărămizi 29.460 K. ceea ce aduce societății un profit de 12.951 K. An de an producția se intensifică astfel că în 1910 din vânzarea de cărămizi se obține un venit de 47.860 K. ce aduce un profit de 30.863 K. Mărirea producției se realizează prin încadrarea a cât mai mulți muncitori, a căror număr precis nu-l cunoaștem, fiind sezonieri, conducerea întreprinderii nu declara numărul total fiind declarați numai angajații permanenți care erau fochiști, sefi de echipă, muncitori calificați etc..

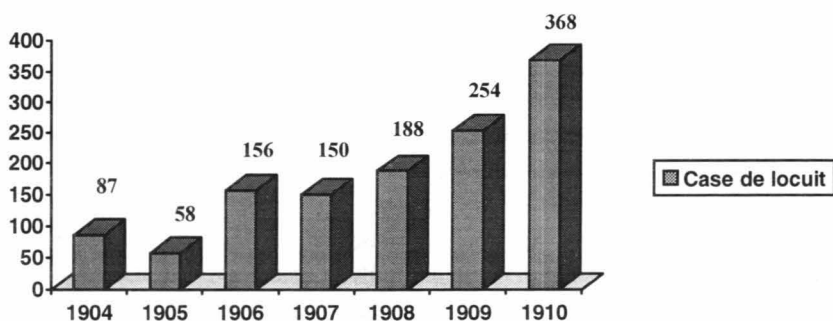
³³ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

³⁴ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

³⁵ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

³⁶ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

Dinamica construcțiilor de case de locuit între 1904 - 1910

Făcând o analiză a perioadei descrise vedem că S.C. "Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A." Satu Mare nu a putut face față necesităților și sarcinilor ce-i revin din contractul de cartell, din cauza degradării instalațiilor și utilajelor. Prețul de fabricație este ridicat, cu toate că se obține suma de 67.798 K din vinderea cărămizilor în anul 1905, profitul nu depășește 5.814,34 K., pe când în anul 1909, după reconstrucție, la o sumă realizată prin vânzare de 29.460 K. profitul este de 12.951,55K. iar în 1910 se obține un profit și mai mare.

Crește și numărul muncitorilor. Dacă societatea în anul 1905 plătea pentru salarii 3,040,44 K. în 1910 se plătesc 17.814,34 K.³⁷ Aceasta creștere a numărului angajaților se datorează și reconstrucției, cu ocazia căreia capacitatea de producție a fabricii a fost mult mărită cu noile utilaje și instalații, precum și prin construirea noului cuptor circular de mare capacitate.

Necesitatea reparațiilor și a reconstrucției se ivește și la S.C. "Prima Fabrică de Cărămizi S.A." Satu Mare cam în aceeași perioadă. Reconstrucția nu afectează producția întreprinderii și nici situația financiară a ei, deoarece dispune de fonduri mult mai mari, decât S.C. "Prima fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A." Satu Mare. Conducerea administrativă a întreprinderii se ocupă și cu tranzacții financiare, care au menirea de a ridica cota de profit, dividendul, pe lângă aceleași cheltuieli. În cursul a trei ani dividendul s-a ridicat de la 10 K. la 25 K. adică de 1.5 ori. În timpul lucrărilor de reconstrucție producția nu stagnează.³⁸

Suma plătită pentru salarii este în creștere, în anul 1905 se alocă 8.340 K. care în anul 1908 va fi de 11.874 K. ca în anul 1914 să depășească suma de 14.000 K.³⁹ Această creștere a sumei alocate pentru salarii denotă o creștere și la această fabrică a numărului angajaților în perioada amintită

Anul 1910 este anul marilor investiții și reconstrucții la S.C. "Prima Fabrică de Cărămizi S.A." Satu Mare. Se achiziționează noile utilaje și mașini pentru fabricarea țiglelor și cărămizilor, se construiesc noile săli de mașini. La această dată în proprietatea întreprinderii se găseau mașini și utilaje în valoare de 40.000 K pe când la 1902 valoarea lor nu era decât de 4.234 K. Crește valoarea clădirilor și a soproanelor față de 1902, dacă în 1902 valoarea lor era de 9.000 K. respectiv de 12.000 K. în 1911 valoarea acestora era de 30.000 K. respectiv de 20.000, iar valoarea uneltelor folosite în anul 1911 era de 12.500 K.

³⁷ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXVII

³⁸ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

³⁹ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

acești ani este enorm de ridicat în cazul imobilelor și instalațiilor fixe, instalate sau terminate până la această dată depășesc suma de 416.000 K. și astfel ne putem da seama de amploarea extinderii întreprinderii. Crește capacitatea de producție, în 1912 producția uzinei este de 5-6 milioane cărămizi și tot atâtea țigle.⁴⁵ Averele societății este la 1912 formată din:⁴⁶

mijloace fixe	Valoarea lor:		
	vechi	noi	Total
cuptoare circulare I. și II.	70.000 K.		
cuptor circular cu generator de gaz		264.178 K.	334.178 K..
mașini și utilaje (unele)	40.000 K.	38.000 K.	133.990 K.
clădiri	30.000 K.	38.000 K.	68.000 K.
șoproane	20.000 K.	20.000 K.	40.000 K.

Averea S.C" Prima Fabrică de Cărămizi S.A" Satu Mare după reconstrucție

Timpu nefavorabil din luna august a îngreunat extragerea materiei prime dar în urma investițiilor producția a fost modernizată, în șoproane uscarea se face cu aer cald produs și insuflat de cuptoare, în felul acesta perioada de lucru de 6 luni se extinde la 9 luni pe an. Prin intensificarea producției se ajunge să se realizeze o producție de 8 milioane cărămizi, față de cele 5 milioane preconizate. Producția totală a fabricii depășește 12 milioane bucăți cărămizi și țigle. În anul 1913 sunt în funcțiune 4 cuptoare circulare, care foloseau ca și combustibil gazul. În decursul anilor utilajele de 80 C.P. de până acum au trebuit să fie schimbate cu unul de 200 C.P., au fost aduse noi prese pentru țigle, motoare, noi uscătoare de țigle, care în loc de 300.000 K. au costat 600.000 K.⁴⁷

Societatea are datorii în valoare de 360.000 K, iar pentru acoperirea cheltuielilor curente mai are nevoie de 100.000 K. Pentru acoperirea acestora este nevoită să emită obligații cu valoare nominală de 200 K. cu 8 % dobândă⁴⁸.

Criza economică din 1913 are grave repercusiuni asupra fabricilor de cărămizi: *"...din întreaga țară, multe au fost nevoite să declare faliment dar și restul au încheiat acest an în general cu grave pierderi..."*⁴⁹

Situația S.C. " Prima Fabrică de Cărămizi și Țigle S.A " Satu Mare, pe lângă efectele crizei, este îngreunată în deosebită măsură de împrumuturile pe care a fost nevoit să le contracteze și a căror dobândă era de 10 - 12 %. Din lipsa construcțiilor care cauzează o minimă căutare a cărămizilor și țiglelor, fabrica nu aputut lucra la întreaga ei capacitate permisă de noile instalații. La pierderile înregistrate mai contribuie și prețul scăzut al cărămizilor.

Scăderea cerințelor și necesităților de materiale de construcție în timpul crizei economice se poate ilustra eficient din compararea sumelor realizate din vinderea produselor fabricate în 1912 și 1913: respectiv 108.224,18 K. în 1912 care va scădea în anul 1913 la 22.289,82 K

În aceste condiții pierderea înregistrată de societate totalizează suma de 42.495,84 K iar dobânzile plătite în urma împrumuturilor se ridică la 32.593,86 K. Se poate

⁴⁵ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

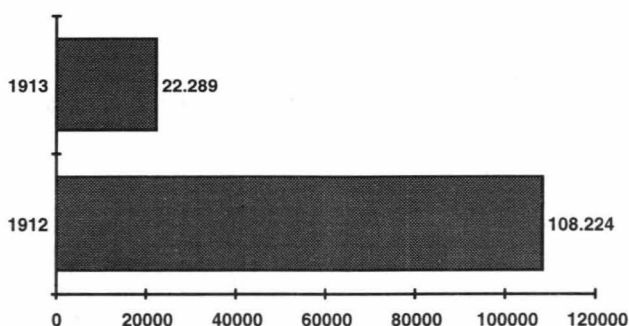
⁴⁶ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

⁴⁷ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

⁴⁸ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

⁴⁹ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

constata o scădere în numărul muncitorilor folosiți, ca urmare a crizei, salariile plătite totalizează numai suma de 14. 719 K.

Scăderea vânzării cărămizilor în timpul crizei economice din 1913

Se preconiza ca ieșirea din impasul financiar să se facă prin intensificarea producției, prin utilizarea la maximum a posibilităților date de noile utilaje. În primăvara anului 1914 existau asemenea speranțe deoarece construcțiile particulare și publice au luat avânt. Izbucnirea războiului a spulberat toate speranțele și la 31 iulie 1914 au trebuit stinse toate cuptoarele.

În urma situației create de război societatea are pierdere de 33.505,03 K. iar instituțiilor bancare din localitate le datorează dobânzi în valoare de 32.987,92 K. Pierderea este cumulată cu cea din anul precedent totalizând suma de 76.000 K.⁵⁰

Investițiile în această ramură industrială erau socotite a fi rentabile și sigure ca dovadă că, în 1912 - 1913, se înființează în Satu Mare încă două fabrici de cărămizi. La această dată în municipiu mai funcționau încă patru întreprinderi de acest gen, a căror producție depășea 15 - 16 milioane de cărămizi și a căror afaceri prosperau și existau posibilități de extindere a capacităților. Cu toate acestea în oraș sunt persoane care dispun de capital și sunt dispuse să facă investiții în această ramură.

În 1912 ia ființă "Vulkan Téglagyár R.T." (Fabrica de Cărămizi Vulcan S.A.) care își propune drept scop: fabricarea de țigle, cărămizi și alte materiale de construcție. Durata întreprinderii se anunța nelimitată. Capitalul fundamental era format din 300 acțiuni nominale cu valoare nominală de 200 K. Cei 30 % din capitalul fundamental obligatoriu de deus a fost plătită la "Banca Agrară S.A." Satu Mare.⁵¹

Cheltuielile pentru ridicarea, construirea și înzestrarea unei întreprinderi noi ar fi fost foarte costisitoare, din care cauză s-au purtat tratative pentru cumpărarea unei uzine înzestrate modern. Pe această cale s-a ajuns la înțelegere cu Makkay Miklos, Lipczky Gyula și Makkay Izabella a căror întreprindere era preluată de societate pentru suma de 160.000 K. plus amanetul pe întreprindere de 115.000 K. De fapt numai după aceste tranzacții ia ființă societatea din a cărei consiliu administrativ fac parte Makkay Miklos, Lipczky Gyula, Makkay Lajos, Banyo Andor, Dr. Hirsch József, Szabó Kálmán, Duszik Lajos, *iff.* Lipták Daniel, László Bernárt.⁵² Din consiliul de administrație a societății fac parte și vechi proprietari ai întreprinderii, o parte din suma obținută din vânzare au păstrat-o, sau au

⁵⁰ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

⁵¹ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

⁵² Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXXVIII

Creditele din contul curent provin de la persoane particulare, dar constatăm o creștere a datoriilor și față de bănci, Datoriile în contul curent față de 1914 au crescut cu 58.116 K.

Pentru a putea să facă față creditorilor și băncilor, societatea recurge la o manevră financiară reducând capitalul fundamental la 120.000 K. ca apoi prin emisie de acțiuni să-l crească din nou la 450.000 K. Se emit 1100 acțiuni cu valoare nominală de 300 K. din care se predau 300 de bucăți la Szatmár vármegyei Takarékpénztár Rt. (Casa de păstrare a comitatului Satu Mare S.A) în valoare de 90.000 K.⁶² cu scopul de a reduce datoriile față de bancă și a dobânzilor aferente acestora.. În felul acesta banca devine acționar, coproprietar, în societate primind o influență mai mare asupra afacerilor societății decât până în prezent. Alte 300 bucăți acțiuni noi în valoare nominală de 300 K. sunt la dispoziția acționarilor de a le schimba contra acțiunilor vechi. Rata de schimb era 2 acțiuni noi pentru 3 acțiuni vechi în valoare nominală de 250 K acțiunea.

La "Fabrica de Cărămizi Vulcan S.A" pierderea este minimă de 3.745 K. dar totalizată cu pierderea înregistrată în anul precedent ea este de 28.021,91 K. Produsele fabricii, în valoare de 38.822,99 K., erau în magazinele întreprinderii negăsindu-se piață pentru ele. Societatea nu se aventurează în investiții mari pentru producție, cheltuielile comerciale și de producție nedepășind suma de 2.019 K.⁶³ În anul următor, 1915, cheltuielile de producție sunt și mai scăzute 1.763,26 K, ca în 1916 să nu mai fie decât 556,98 K., și numărul salariaților scade în raport cu anul 1914 când s-au plătit pentru salarii 1000 K. iar în 1916 numai 800 K.

" Fabrica de Cărămizi și Andezite artificiale S.A. Satu Mare " care a devenit un subsansamblu al " Fabricii de Cărămizi Vulcan S.A ", întreține o balanță echilibrată, pasivă fără beneficii sau pierderi. În timpul războiului de fapt activitatea industrială și comercială a întreprinderii a fost sistată⁶⁴

În anul 1916 își încetează activitatea, ne mai putând face față conjuncturii economice nefavorabile, una din cele mai mari fabrici de cărămizi din Satu Mare, înființată în 1893 " Grunfeld H. & fiul - Scheffeli & Leuter Fabrică de Cărămizi "⁶⁵

În 1910 funcționau în Satu Mare 3 fabrici de cărămizi al căror personal depășea 20 de angajați. Numărul total al angajaților în această ramură era de 181 persoane.⁶⁶ Din aceasta două întreprinderi aveau angajați cuprins între 21-50 persoane și a căror număr totaliza în cele două fabrici 92 angajați, iar una singură se încadra între 50 -100 , având 89 angajați. Din totalul de 181 angajați: 168 erau bărbați și 13 femei, printre persoanele angajate în această ramură se găseau 3 funcționari și 5 șefi de lucrări.⁶⁷ Fabricile de cărămizi pe lângă munca femeilor foloseau și pe cea a copiilor sub 16 ani. Aceast fapt survenea din cauză că de obicei muncitorii zilieri, folosiți cu predilecție în aceste fabrici, veneau împreună cu familiile lor la lucru, ajutați fiind apoi și de aceștia la lucru. Numărul copiilor care lucrau în acest timp la fabricile de cărămizi era de 6.⁶⁸

⁶² Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

⁶³ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXIX

⁶⁴ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLXXVIII

⁶⁵ Arh. Naț., Fond Tribunal, Dosar de firme, CCLIX Proces verbal de Adunare generală, 1917 aprilie 22.

⁶⁶ Nu deținem date în legătură cu activitatea întreprinderii

⁶⁷ M. Stat. Köz., 1910 népszámlálás (recens. pop.) partea II., Vol XLVIII., pp.1158., Bp. 1913

⁶⁸ M. Stat. Köz., 1910 népszámlálás (recens. pop.) partea II., Vol XLVIII., pp.1048 - 1849., Bp. 1913

⁶⁹ M. Stat. Köz., 1910 népszámlálás (recens. pop.) partea II., Vol XLVIII., pp.1048 - 1849., Bp. 1913

A n e x a I.

Formularele de subscriere de acțiuni la " Prima Fabrică de Căramizi cu Aburi S.A. " Satu Mare

din 25 martie 1895. Conține: scopul, modul și până la ce dată se pot subscrie acțiunile; numele membrilor fondatori iar paginile de la I la XIV numele celor ce subscriu și numărul acțiunilor subscrise.

Részvény aláírási iv 1895 (március hó 25-én)

Alulírottak elhatároztuk egy gőztéglagyárnak részvénytársaság alakjában leendő felállítását 50 évi időtartamra 70 000 forint az az hetvenezer forint alaptőkével és így hétszáz darab egyenként 100 forintos névértékű törzsrészvényekkel.

Az aláírási zár idejéül 1895 évi május hó 31 napja tűzetik ki s kötelesek az aláírók a jegyzés alkalmával a jegyzet részvények 10 %-át befizetni a hátralevő részletből 20 forintot a közgyűlésig, a fentmaradó 70 forintot pedig a közgyűléstől számított havi 10 forintos részletekben minden hó elsőjén befizetni.

Az első igazgatóság kinevezését valamint a netalán túljegyzendő részvények leszállítási jogát az alapítók maguknak fenntartják

Szatmáron 1895 március hó 25-én

Ifj. Böszörményi Sándor	földbirt. Petyén
Pap Géza	tanácsos Szatmár Arpad ut 17
Dr. Májer József	ügyvéd Szatmár
Fried Emil	birtokos Szatmár
Horváth Agoston	város gazdája
Sarkadi Károly	mérnök Szatmár
Junk Károly	alkapitány Szatmár
Roóz Sámuel	vas kereskedő Szatmár
Tankoczy Gyula	városi aljegyző
Kelemen József	ügyvéd Szatmár
Dr. Kölcsy Ferenc	korházi főorvos Szatmár
Irsik Ferencz	kanonok Szatmár
Szerdahelyi Ágoston	birtokos Vetés
Kováts Béla	kir. tanfelügyelő Szatmár
Keresztes András	kereskedő Szatmár
Dr. Sebők Antal	honvéd ezredorvos Szatmár
Bakó Ignác	mérnök Szatmár
Dr. Fechter János	kir. katolikus főgymnázium
Sz. Török János	birtokos Szatmár

	I. ív.	
1. ifj. Böszörményi Sándor	Szatmár	10
2. Nagy László		10
3. Jeney Géza		4
4. Szoboszlai József		2
5. Szentiványi Gyula		2
6. Gillyen József		2
7. Szerdahelyi Ágoston		5
8. Heinik Károly ?		2
9. Györy József		2
10. Horváth János	Hirip	2

11. Papp Dezső	Batizvasvári	1
12. Papp Endre	Szatmár	1
13. Papp János	Hirip	1
14. Papp Lajos Bé	Hirip	1
15. ifj. Böszörményi Sándor II		10
16. Gedeon és Konz		80
17. Boros Ilona		2
18. Nagy László		10
19. ifj. Böszörményi Sándor		1
20. Dr. Majer József		1
21. Rona László és neje		4

153

II. iv

1. Schwartz János	Apa	földbirtokos	2
2. Klein Rudolf	Apa	földbirtokos	2
3. Májer Salamon	Krassó	földbirtokos	2
4. Grosz Sámuel	Nagy Kolcs	földbirtokos	1
5. Blum Ignáczné	Legó?	"	1
6. Groszman	Csenger		3
7. Dr. Májer József		ügyvéd	20

31

III. iv

1. Halász Sándor		2
2.		2
3. Dr.		1
4. Kerékgyártó Sándor		1
5. Horváth József	Debrecen	2
6. Ferdinand		2
7. Uray		1
8. Kolozsvári		4 ?
9. Zimmer Mór		1
10. Rác ? János		1
11. Ovári János		1
12. Morgenthal Mihály		1
13. Keresztes Endre		100
14. Szerdahelyi Ágoston		15

134

IV. iv

1. Bakó Ignác		5
2. Pfulmárer ? Simon		1
3. Székely József		2
4. Bakó Ignác		2

10

V. iv

1. Sz. Török János		21
2. detó		10

31

VI. iv

1. Mélt. Meszlényi	püspök ur	10
2. Irsik Ferencz	kanonok	80
3. Hampel János		1
4. Dr. Kádár Ambrus		1

VII. iv

49

VIII. iv

20

IX iv

74

X. iv

18

XI. iv

10

XII. iv

1. Dr. Kölcsey Ferencz	10
2. Madarassy Jenő	1
	11

XIII. iv

1. Szabó Jstván	1
2. Tóth József	1
3. Frankl Miksa	1
4. Lövi Miksa	1
5. Werk Albert	1
6. Valkovits Sámuel	2
7. Bölönyi László	2
8. Hórváth Mór	2
9. Páskui Imre	3
10. Ruprecht József	1
11. Pólyánszky Miklós	1
12. Árokháty Vilmos	2
13. Dr. Kovács Miklós	1
14. Einhorn Márton	1
15. Kalocsai Samu	2
16. Vetzák ? Ede	1
17. Koós Gábor ifj.	1
18. Guttman Ignátz	2
19. Tankoczy Gyula	5
20. Miklusovsky Antal	2
21. Fechtel Ferencz Dr.	10
22. Bottyán ? József	1
23. Kerekes Dániel	2
24. Radocsai Daniel ?	1
25. Deutsch Mór	1
	48

XIV. iv

1. Fried Emil	10
	10

Anexa II

Proiectul Contractului de cartell dintre " Prima fabrică de Cărămizi S.A " Satu Mare și Prima Fabrică de Cărămizi cu Aburi S.A. " Saru Mare din anul 1898, care se va vota și va deveni contract.

Szerződési tervezet

A " Szatmári Elsőtéglagyár " Rt., másfelől a " Szatmárnémeti Első Göztéglagyár" Rt. között, mindkét részvénytársaság üzleti érdekeinek megóvása, alaptökéjének hasznosabb gyümölcsozttetése céljából, következő feltételek mellett kötöttet:

1. E szerződés kezdődik az aláírás napján, időtartama határozatlan, minden évben November hó elsejéig a következő év Január hó elsejére bármelyik részvénytársaság közgyűlése által indoklás nélkül felmondható Azon időpont, melyben e szerződés először megszüntethető 1899 január elsője lehet
2. E kartell szerződés kizárólag csak körkemencében égetett, normális méretű közönséges fali kézi és fali géptéglákra együttesen terjed ki. Szabad kemencékben téglákat égetni, illet forgalomba hozni, csakis kölcsönös, mindkét részvénytársaság egyetértő megállapodása alapján lehet.
3. Azon téglá szükségletek, a melyek a két részvénytársaság termékeiből szereztetnek meg a két részvénytársaság között akként oszlik meg, hogy az összes eladásoknak 57,15 az az ötvenkét egész tizenöt % - kját, a " Szatmári Első téglagyár " részvénytársaság ; 42, 85 az az negyvenkét egész és nyolcvanöt század százötödét, pedig a "Szatmárnémeti Első Göztéglagyár " részvénytársaság szállíthatja ki.
4. Mindkét részvénytársaság igazgatósága 3 - 3 tagú kartell bizottságot választ a kik időnként, a vételek kiszolgálási arányának mikénti eszközzése céljából tárgyalásokba bocsátkoznak. A szállítások lehetőleg akként eszközölnők, hogy mindkét részvénytársaság a reá eső kvótát szállítsa.
5. Oly építők vagy vállalkozókkal, kik 1.000.000 az az egy millió darab, vagy ennél több darab téglát igényelnek, a szerződés akként kötendő meg, hogy szükségleteinek 57,15 százötödét a " Szatmári Első Téglagyár " részvénytársaságtól, - 42,85 százötödét a " Szatmárnémeti Első Göztéglagyár " részvénytársaságtól szállítsák. Az utalványok is így állítandók ki.
6. Kötelezőleg megállapítatik, hogy a két részvénytársaság évenként legkevesebb 5 250 000 az az ötmilliókétszázötvenezer darab téglát köteles kitermelni, és pedig ebből az arány figyelembe vételével a " Szatmári Első Téglagyár " részvénytársaság három milliót; a " Szatmárnémeti Első Göztéglagyár " részvénytársaság kétmillió kétszázövenezeret. Ha több vagy kevesebb képezne szükséglet tárgyát, azon is úgy a gyártás, mint az eladás és haszon, ezen szerződésbenmegállapított arány szerint oszlik meg.
7. Ha valamelyik részvénytársaság a reá eső mennyiségeket kitermelni nem tudná és a naponkénti feldolgozás szükségletéhez képest a reá eső hányadot a vevőnek 10 napon belül szállítani nem tudná, helyette a másik részvénytársaság a szállítást eszközölheti, de a mulasztó fél az ezen építkezéshez szükségelt, a másik részvénytársaság által az arányt meghaladó mennyiségben szállított téglák nyereségéből nem részesíthető.
8. A téglák bekerülési ára 1 000 darabonként önköltségekkel együtt 11 frt. 50 kban, az az tizenegy forint 50 krajcárban, eladási ára pedig 1 000 az az ezer darabként 14 frt. az az tizennégy forintban állapítattik meg.
9. Mindkét részvénytársaság közgyűlése feljogosítja a saját igazgatóságát. az igazgatóság által választandó kartell bizottságot, hogy együttes ülésben az árakat esetről esetre szabályozhassák. Ha az árakra vonatkozólag felek között egyértelmű létre nem jönne, a 8 - ik pontban kitett eladási ár az irányadó
10. Mindkét részvénytársaság úgy a saját részéről, mint a másikrésről kiállított, utalványokról folyószámmal ellátott jegyzéket tartozik vezetni, hogy az utalványozott mennyiség bármely időben kölcsönösen megállapítható legyen
11. Mindkét részvénytársaság minden hó 8-áig köteles a másikat, a közvetlen előzőleg lejárt hónapban történt elszállításokról értesíteni.

12. Mindkét részvénytársaságnak joga van úgy az utalványozást mint az elszállított mennyiséget ellenőrizni. - E célból szerződő felek kötelesek könyveiket hivatalos órák alatt az ellenőrzés céljából felmutatni.
1. Minden év befejezése után két héten belül, vagy minden év Január hó első felében a két részvénytársaság kiküldöttei összejönnek, az elszámolást a következő pontok szerint eszközlik:
 - a) Hány ezer darab állított élő külön külön a két részvénytársaság
 - b) Hány ezer téglát adott el külön külön a két részvénytársaság és az eladás folytán mennyi szállított el a gyártelepről
 - c) Az összes elszállításokból megállapítható, hogy e szerződés értelmében mennyit volt köteles és jogosult a két részvénytársaság külön külön arányszerít szállítani
 - d) Megállapítandó azon többlet, a melyet az egyik részvénytársaság az arányt meghaladó mennyiségben eladott
 - e) Megállapítandó azon többlet, a melyet az egyik részvénytársaság az arányt meghaladó mennyiségben a gyártelepről kiadott
 - f) E szerződés tartalma alatt kiadott összes téglák vételára összeszámíttatik a 8 - ik pontban meghatározott bekerülési ár és az eladási ár közötti különbség lesz azon nyereség melynek 57,15 % - léka a " Szatmári Első Téglagyár " részvénytársaságot, 42,85 % - léka a " Szatmárnémeti Első Gőztéglagyár " részvénytársaságot illeti
14. Azon részvénytársaság a melyik több téglát szállított el mint a menyit rea eső arány szerint szállíthatott volna, a másik részvénytársaságra eső nyereség jutalékot a következő üzleti év első negyedében kifizetni tartozik.
15. A kartell szerződés tartama alatt eladott, de még el nem szállított téglák után befolyt nyereség ha a szerződés felmondva nem lett, a következő üzleti évre vitetik át. Ha azonban a szerződés felmondattott, annak tartalma alatt eladott de a gyártelepről még ki nem szállított téglákra az elszámolás külön ejtetik meg, ezeknek nyeresége is megoszlik amennyiben azok utólag tényleg elszállítanak.
16. Egyik részvénytársaságnak sem áll jogában a másik ugyeinek a vezetésébe beleszólni, gyártmányait kifogásolni sőt egymást kölcsönösen támogatniok kell minden harmadik személyekkel szemben..
17. A " Szatmári Első Téglagyár " R.t. részéről külön kikötöttett, hogy ezen szerződés tárgyát nem képezi a gyár területén lévő eddig el nem adott kis méretű 200 000 darab téglá.
18. Azon eladások, a melyek ezen szerződés aláírását megelőzőleg kötettek: kartell tárgyát nem képezik. Az aláírás alkalmával mindkét részvénytársaság az eladások jegyzékét: név, építkezés, mennyiség megnevezésével kicserélik. Ezen eladások, ha utólag felmondattanak, vagy el nem szállítattanak, másokra át nem ruházhatók, a gyártelepről való ellszállítás pedig kölcsönösen bejelentendő
19. Mindkét részvénytársaság hitelben is szolgáltatathat ki anyagokat, de egyik sem élhet olyan jogokkal a nyereség megállapításánál, hogy a vételár behajthatatlan, vagy kifizetve nincs.
20. Azon részvénytársaság a mely az egyes eladásokat kijátszás céljából el nem könyvelné, vagy nem közölné, vagy eltitkolná, vagy az itt meghatározott áraknál olcsóban eszközölné eladásokat, tartozik a másik részvénytársaságnak minden ily módon eladott egy ezer téglá után, a nélkül, hogy ennek hasznaiában részesülne 5 - 5 forint bírság összeget mint kötbért megfizetni Azon részvénytársaság pedig a melyik ezen szerződésnek a kezelésre vonatkozó

pontja itt nem kijátszásból hanem hanyagság vagy kötelességmulasztásból szegné meg, esetről esetre a másiknak 50 forint bírságot mint kötbért tartozik fizetni.

21. Ha valamelyik részvénytársaság az elszámolási határidőt be nem tartaná, megbízottait az összeszámlálásra felhívás dacára sem jelenének meg, vagy az összeszámlálást az által, hogy könyveiket fel nem mutatnák, az adatokat eltitkolnák, megakadályoznák a leszámolást megkísérítő részvénytársaságnak első ízben 100 ft. kötbért tartozik fizetni. Ha pedig ismételten újabb 14 napi összehívásnak sem felelne meg, a kötbér összeg 2 000 ft., az az kétezer forint, leend. E mellett fennmarad a nyereséghez való jog, s a számadásnak peres utqni kieszközlése
22. Ezen szerződés bélyeg illetéke szerződő feleket az arány szerint terheli.
23. A 18-ik pontban említett ezen szerződést megelőző eladások jegyzéke kölcsönösen kicseréltetvén, ezen szerződésnek mellékletét képezik..
24. Mindkét részvénytársaság részéről megállapított, hogy a " Szatmárnémeti Első Göztéglagyár " részvénytársaság, evenkint mindaddig, míg a magyar kir.államvasutakkal megkötött szerződés le nem jár, a m. kir. államvasutak részére bizonytalan szükséges mennyiséget szállíthatja, ha azonban bármely évben szerződéséből kifolyólag 150 000 az az százövenezer darabnál többszállitana, az ezt meghaladó mennyiségnek beszerzési, kifuvarozási és es eladási ára közötti különbség a kartell szerint közös hasznót képez. Kartell szerződés tárgyát nem képezi a " Szatmári Első Téglagyár "részvénytársaság által a városi hatóság kisebb szükségleteire szállítható néhány ezer téglá.
25. Jelen szerződésből felmerülő minden vitás kérdésre felek a választott bíróságnak az 1868 évi LIV. t.cz. 495 és következő szakaszai, az 1881. évi LIX. t.cz. 74 és következő szakaszai szerinti eljárást kötik ki. A választott bíróság ítélete kiterjed annak megállapítására, hogy követett-e el valamelyik fél olyan mulasztást vagy szerződés szegést melyből kifolyólag a szerződésben kikötött kötbérhez joga van. Ítéletet mond úgy kötbér, mint a nyereség czimén előálló követelések, az eljárási költségek megfizetése tekintetében. Ha a választott bíróság ítálkezése bár mi okból kieszközölhető nem volna, vagy melyik részvénytársaság a választott bíróság ítélete ellen polgári per uton keresne orvoslást, ezen esetekre a Szatmárnémeti kir. járásbíróság sommás eljárású bíraskodása kottetik ki.

Mely szerződés elfogadását a " Szatmári Első Téglagyár " részvénytársaságnak 189 év
 hó napján, a " Szatmárnémeti Első Göztéglagyár " részvénytársaságnak 189 év
 hó napján tartatott közgyűlései által.

A n e x a I I I

cu litere îngroșate: fondatorii " Primei Fabrici de Căramizi cu Aburi S.A. " Satu Mare
cu caractere aldine: persoanele care devin acționari după 1900

Numele și prenumele	Nr. acțiuni subscri se	Nr. acțiuni deținute			
Árokháty Vilmos	2	5	<i>Fridman Herman</i>		1
Bakó Ignác	5+2	5	<i>Friedman</i>		1
Bárány Samú	4	4	<i>Hermanné</i>		
<i>Bartha Anna</i>		4	<i>Fűrész Jenő</i>		1
<i>Bartha Endréné</i>		?	<i>Fűrész Viktor Dr.</i>		1
<i>Bartha Kálmán</i>		10	<i>Gaál Jenő</i>		?
<i>Bartha Szeréna</i>		?	<i>Galocsy Lili</i>		1
<i>Benedek József</i>		10	<i>Galocsy Samu</i>		1
<i>Dr.</i>			Gedeon és Konz	80	80
<i>Benedek Józsefné</i>		10	Geiger Ferencz	1	1
<i>Benedek Tibor</i>		4	Gillyen József	2	2
<i>Beer Sámuel</i>		?	Grosz Sámuel	1	1
Berger Armin	2	2	Groszman telep?	3	3
Blum Ignáczné	1	1	Guttman Ignátz	2	2
Bölönyi László	2	5	Györy József	2	2
Boros Ilona	2+1	1	Halász Sándor	2	2
Böszörményi	1	1	Hampel János	1	1
Böszörményi	21	21	<i>Heidelberg Imre</i>		?
Sándor ifj.			Heinik Károly ?	2	2
Bottyán ? József	1	1	<i>Heinrich Viktor</i>		2
<i>Csaba Adorján</i>		?	Helmecczy József	10	10
Darvas Izidor	1	1	<i>Hirsch Ignác</i>		1
Deutsch Mór	1	1	<i>Hirsch Ignáczné</i>		1
Dr.	1	1	<i>Hirsch Ilona</i>		1
Einhorn Márton	1	1	<i>Hirsch Jenny</i>		1
<i>Engel Adolf</i>		1	<i>Hirsch (Révi)</i>		27
<i>Engel Arnold</i>		1	<i>Miklós</i>		
<i>Engel Arnoldné</i>		1	<i>Hirsch (Révi)</i>		20
<i>Engel György</i>		1	<i>Miklósné</i>		
<i>Engel László</i>		1	Horváth Ágoston	10+5	16
Fechtel János Dr.	10	10	Horváth Gusztáv		10
Fechtel Ferencz	10	10	Horváth János	2	2
Dr.			Horváth József	2	2
Fehér József	3	3	Hórváth Mór	2	2
Ferdinand	2	2	Irsik Ferencz	83	80
Fich Lajos	2	2	Jéger Kálmán Dr.	2	2
Frankl Miksa	1	1	<i>Jékei Károly</i>		23
Fried Emil	10+2	12	Jeney Géza	4	4
			Junk Károly	20	20
			Kádár Ambrus Dr.	1	1
			Kalocsai	1	1
			Zsigmond		
			Kalocsai Samu	2	2
			Kamaráth Gyula	10	10

Kelemen József Dr.		?	Papp Endre	1	1
<i>Kelemen Samu</i>		1	Papp János	1	1
Kerekes Dániel	2	2	Papp Lajos	1	1
Kerékgyártó Sándor	1	1	Papp Lajos Béla	1	1
Keresztes András		50	Papp Lajósne	1+2	3
Keresztes Endre	101	101	Kozmucz Olimpia		
<i>Ketzer László</i>		7	Páskui Imre	3	5
Klein Rudolf	2	2	Pfulmár ? Simon	2	2
Kölcsey Ferencz Dr.	10	10	<i>Pirkler Ernő Dr.</i>		10
Kolozsvári Károly	4	4	Pólyánszky Miklós	1	1
Koós Gábor ifj.	1	1	<i>Pusz János</i>		41
Kovács Béla	22	22	<i>Rácz Endre Dr.</i>		15
Kovács Miklós Dr	1		Rácz ? János	1	1
<i>Kun Lajos</i>			Radocsa Daniel ?	1	1
<i>László Adolf</i>		1	Reinel Vilmos Dr.	6	6
<i>László Ernő</i>		1	<i>Reiter Móríc</i>		10
<i>László Ernő</i>		1	Rona László és neje	4	4
<i>László Imre</i>		1	Roóz Gyula		5
<i>László Jenő Dr.</i>		1	Roóz Samuel		12
<i>László Zoltán</i>		1	Roóz Testvérek	20	20
<i>Löwy Adolf</i>		1	<i>Róth Lajos</i>		10
<i>Lipcsei Tivadar</i>			Rozenblatt József	1	1
<i>Löwy Adolfné</i>		1	Rozenfeld Miksa	2	2
Lövi Miksa	1	2	Ruprecht József	2+1	1
<i>Lövi Miksané</i>		1	<i>Szarka József</i>		1
Madarassy Jenő	1	1	Sarkadi Károly	10	10
Majer József Dr.	21	21	Sarkadi Adolf	5	10
Májér Salamon	2	2	<i>Saska József</i>		1
<i>Makai Károly Dr.</i>		5	Schwartz János	2	2
<i>Markó Kálmán</i>		10	Sebők Antal Dr.	20	20
<i>Mandel János</i>		10	Sepsy Károly	5	5
<i>Markovics Gyula</i>		3	<i>Soltész Miklós</i>		10
Martinides Alfréd	2	2	Sternberg Géza Dr.	2	2
Meszlényi	10	10	Sz. Török János	35	35
Miklusovsky Antal	2	2	Szabó István	1	1
Morgenthal (Molnár) Mihály	1	1	<i>Szatmári Zsigmond Dr.</i>		10
Nagy László	10	10	Szántó Samuel Dr.	1	1
Ovári János	1	1	Székely József	2	2
Pap Géza	2	2	<i>Székely Margit</i>		1
Papp Dezső	1	1	<i>Székely Viktor</i>		1
			<i>Székely Viktorné</i>		1

Szentiványi Gyula	2	2	Unger István		10
Szerdahelyi	5+15	20	Uray	1	1
Ágoston			Valkovits Sámuel	2	2
Szoboszlai József	2	2	Vetzák ? Ede	1	1
Szűcs József.		20	Weis Albert		10
Szűcs Károly.		4	Werk Albert	1	1
Szűcs Lajos.		10	Zachoraiszky		10
Szűcs Sándor Dr.		10	István		
Tankoczy Gyula	6	6	Zimmer Mór	1	1
Tóth József	1	1			

*The Industry of Building Materials in Satu Mare at the end of the XIX th century and the beginning of the XX th. Brick Factories
(Summary)*

On the basis of minute inspection of the existing archives and of the studies that have been written so far, in this study the author deals with the development of the industry of building materials in Satu Mare at the end of the last century and in the first two decades of our century, namely of the brick factories.

The development phase of this field is viewed beginning with little factories and to big factories. In this period a main role in the production of building materials will be held by the society "The First Brick Factory" in Satu Mare, whose activity analysis is shown in detail. Together with the strict productive activity, economical and social references will be made all along the study.

(1874 - 1934)

Claudiu Porumbăcean

Viața politică sătmăreană a beneficiat de-a lungul anilor de serviciile unor mari personalități politice, unele născute pe aceste meleaguri, iar altele din afara zonei, dar care, prin munca depusă în interesul localnicilor și a Sătmarului, pot fi considerate personalități politice locale. Grație Partidului Național Român (PNR) și liderilor acestuia, Sătmarul a cunoscut în perioada interbelică o adevărată elită de politicieni români, cei mai mulți dintre ei și-au început activitatea ca tineri politicieni în cadrul PNR, pentru ca, după 1918 - 1919 să devină pilonii vieții politice sătmărene. Mare parte din ei au continuat politica PNR și apoi a Partidului Național Țărănesc (PNT), în timp ce alții s-au grupat în Partidul Național Liberal (PNL), Gruparea Averescană, s.a.

Dacă în numărul trecut al volumului "Satu Mare. Studii și Comunicări" ne-am oprit asupra a două figuri politice marcante, lideri ai PNT- Satu Mare¹, de această dată în centrul atenției se va afla un alt mare politician, vicepreședinte al PNR și președinte al PNL Satu Mare, dr. Teofil Dragoș.

Născut la 24 decembrie 1874 în comuna Hideaga, județul Satu Mare (actualmente Maramureș), Teofil Dragoș este fiul lui Gabriel și Maria Dragoș². Școala primară o face în localitatea natală, iar cea medie la Baia Mare, după care urmează studiile superioare la Budapesta și Viena. În 1900 obține diploma de avocat la Budapesta, devenind apoi doctor în drept. Din acel an practică avocatura în Baia Mare, fiind unul dintre cei mai remarcabili membri ai Baroului avocaților din Satu Mare³. De asemenea, este considerat unul din factorii diriguitori ai vieții sociale și politice din Baia Mare, fiind înnoțat în timpul administrației austro-ungare cu domeniile Dragomirești și Desești⁴.

Proaspăt absolvent, Teofil Dragoș devine membru al PNR, reușind în scurt timp să câștige încrederea și aprecierea lui Vasile Lucaciu, liderul politic incontestabil al Sătmărulei. De altfel, în raportul primpretorului plășii Baia Mare, nr. 30/7 mai 1916, adresat comitelui suprem al Comitatului Satu Mare, cuprinzând date și referiri la viața și activitatea dr. Vasile Lucaciu, se menționează, printre altele, că de prin 1902 “foarte tânărul avocat începător, dr. Teofil Dragoș, la fel de naționalitate română, a devenit consilier juridic al său (Vasile Lucaciu n.n.) și al familiei sale, și avocatul cu mintea sa limpede și gândirea lucidă a reușit să exercite repede influență asupra preotului, care nu multe pricepea în problemele materiale, trăind mai ales în nori. Văzând folos din sfaturile practice, de toate zilele, i-a devenit încetul cu încetul confident și până și în privința politicii a început să asculte de

¹ Claudiu Porumbăceanu, *Figuri ilustre sătmărene I. Mihai Popovici*, în "Satu Mare. Studii și Comunicări", XIII, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, p. 163 - 167; *Figuri ilustre sătmărene II. Dr. Titu Demian*, în *Idem*, p. 215 - 218.

² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Maramureș, *Colecția registrelor parohiale de stare civilă*, nr. 1449, fila 25

³ *Erdélyi Monografia*, (Monografia Ardealului), sub redacția lui Várady Aladár și Berey Geza, Ed. Gloria, Satu Mare, f.a., p. 91.

⁴ *Ibidem.*

el.”⁵ Așadar, la doar 28 de ani, Teofil Dragoș devine consilierul juridic și politic al lui Vasile Lucaciu, fapt ce îi conferă un statut aparte în cadrul PNR.

La 31 august 1909 se constituie PNR Comitatus Satu Mare, ședința fiind condusă de George Pop de Băsești. În comitetul de conducere Vasile Lucaciu este ales președinte, în timp ce Teofil Dragoș va deține funcția de vicepreședinte, alături de Alexandru Stan⁶. De asemenea el este ales ca membru și în comitetul cercului electoral Baia Mare.

În această calitate se implică puternic în lupta dusă de PNR pentru realizarea Marii Uniri, principalul obiectiv al mișcării naționale a românilor din Transilvania. La 6 noiembrie 1918, la Baia Mare, Comitetul Comitatus Sătmár al PNR lansează chemarea de a se participa la conferința din 12 noiembrie 1918 în vederea constituirii Consiliului Național Român (CNR) comitatens și a Consiliului Militar⁷. Documentul poartă semnătura lui Teofil Dragoș. La această conferință el este ales vicepreședinte al CNR comitatens Satu Mare, alături de preotul Alexandru Breban, președinte fiind desemnat Ioan Savanyu (avocat)⁸. În comitet făceau parte mai mulți membri, viitori oameni politici țărănești și liberali sătmăreni. Așadar, în 12 și 13 noiembrie 1918 administrația județului trece în mâinile CNR.

Trebuie menționat că din 1914 Vasile Lucaciu pleacă din Transilvania în vechiul Regat, iar apoi în emigrație până la începutul anului 1919 (unde a susținut cauza națională a românilor din Ardeal), motiv pentru care Teofil Dragoș preia politic conducerea PNR Satu Mare.

La 27 noiembrie 1918 se constituie Comitetul executiv al CNR Satu Mare, unde Teofil Dragoș este de asemenea vicepreședinte⁹. Situația în zonă rămâne destul de tensionată până la 19 aprilie 1919, când armata română intră în Satu Mare, marcând definitiv scoaterea județului de sub tutela Ungariei. La 26 aprilie 1919 Teofil Dragoș prezidează ședința CNR Satu Mare cu privire la alegerea noului prefect, desemnarea noii administrații, precum și mutarea sediului județului din Carei la Satu Mare. Pentru soluționarea acestor probleme el a fost autorizat de către Iuliu Maniu¹⁰. La această ședință este propus pentru funcția de prefect al județului, alături de Teodor Mihaly, și Alexandru Rakoczy, dar Consiliul Dirigent îl preferă pe cel din urmă.

În același an PNR îi propune un post de ministru în guvernul Vaida-Voevod, însă Teofil Dragoș refuză, jurând credință doctrinei liberale¹¹. Din acel moment începe un nou episod din viața și cariera politică a dr. Teofil Dragoș.

În 1919, la Baia Mare, s-a constituit organizația PNL Satu Mare, fiind prima de acest fel din Ardeal¹². Merite deosebite în înființarea PNL Satu Mare îi revin lui Teofil Dragoș¹³, el fiind, de altfel, președintele organizației și primul membru liberal din Transilvania. Prin ceea ce a întreprins aici, Teofil Dragoș a devansat cu mult celelalte județe

⁵ *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848 - 1918*. Editie îngrijită de V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav și V. Marinescu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1989, p. 447.

⁶ *Idem*, p. 351.

⁷ *Idem*, p. 458.

⁸ *În serviciul patriei*, Prefectura Județului Satu Mare, 1937, p. 92.

⁹ *Lupta românilor din județul Satu Mare ...*, p. 487.

¹⁰ *Idem*, p. 525.

¹¹ *Erdélyi Monográfia*, p. 91.

¹² “*Gazeta Sătmăruului*”, nr. 8/14 octombrie 1931 și nr. 3/4 noiembrie 1928.

¹³ Tankoczi Gyula, *Satu Mare. Város Képes Tükre* (Oglină orașului Satu Mare), Satu Mare, f.a., p. 141; *Erdélyi Monográfia*, p. 91.

din zonă. Acest fapt este confirmat indirect de declarația făcută de Ion I. C. Brătianu în vara anului 1920, în care se afirmă că “PNL are intenția să se organizeze acum și în Ardeal.”¹⁴

La alegerile din martie 1922, PNL își prezintă candidați și în provinciile unite cu România, străduindu-se să-și extindă organizarea pe întreg teritoriul țării¹⁵. Odată înființat PNL Satu Mare urmează politica tradițională a familiei Brătianu, motiv pentru care partidul și liderul său se bucură de o bună apreciere din partea conducerii centrale. De altfel, Teofil Dragoș a făcut parte chiar din cercul intim de prieteni a lui Ionel și Vintilă Brătianu¹⁶. După venirea liberalilor la guvernare, Teofil Dragoș va fi numit prefectul județului Satu Mare în intervalul 31 ianuarie - 30 octombrie 1922¹⁷, devenind apoi deputat în Cameră și Comisar guvernamental al Societății Hidraulice “Ecsed.”¹⁸ Din acel moment persoana sa va deveni o prezență obișnuită în Parlament, bucurându-se de încrederea electoratului sătmărean.

Cu ocazia Congresului PNL Satu Mare din 7 noiembrie 1928, Teofil Dragoș este reales în funcția de președinte al acestei organizații¹⁹, pentru ca la sfârșitul anului să devină primul candidat pe lista liberală la Camera Deputaților²⁰. La 15 iunie 1929, la Oradea, are loc marea consfătuire a PNL din Ardealul de nord, la care participă și o delegație sătmăreană condusă de Teofil Dragoș. (Au mai fost reprezentate organizațiile județene liberale din Maramureș, Sălaj, Bihor). Cu această ocazie, Vintilă Brătianu și I. G. Duca au apreciat favorabil activitatea PNL Satu Mare și a conducerii sale²¹. Anul 1930 marchează un nou Congres al organizației liberale Satu Mare la care participă și I. G. Duca. Ca și în 1928, Teofil Dragoș este reales în funcția de președinte și desemnat primul candidat al partidului la alegerile din 5 februarie 1930 pentru constituirea noului Consiliu Județean²². În calitate de lider liberal, la 22 februarie 1931 reprezintă organizația sătmăreană la Congresul General al PNL la București²³, iar în toamna aceluiași an (8 oct) îl primește personal pe I. G. Duca la Baia Mare.

Pe lângă activitatea politică, pe tărâm economic, Teofil Dragoș a îndeplinit funcția de director al Casei de Economii “Aurora” și președinte al Camerei de Comerț și Industrie Satu Mare, iar pentru merite deosebite a fost decorat de către Carol al II-lea cu ordinul Coroana României în rang de Cavaler²⁴.

În 1933 este ales pentru ultima oară în Camera Deputaților, dar din păcate acest mandat va fi întrerupt la 18 ianuarie 1934 datorită decesului survenit la vârsta de doar 60 de ani.

Prin întreaga sa activitate, Teofil Dragoș a reușit să creeze una din cele mai puternice organizații liberale din Ardeal, reprezentând cu cinste Sătmarul, atât în Parlamentul României, cât și cu ocazia numeroaselor întâlniri avute în țară și în străinătate. S-a remarcat nu numai ca un bun politician, el dând dovadă de multe calități și în domeniu administrativ. De asemenea, nu trebuie uitată activitatea sa din cadrul mișcării naționale

¹⁴ Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu*, Ed. Albatros, București, 1994, p. 479.

¹⁵ Ioan Scurtu, *Viața politică din România 1918 - 1944*, Ed. Albatros, București 1982, p. 48.

¹⁶ Erdélyi Monográfia, p. 91.

¹⁷ În serviciul patriei, p. 91.

¹⁸ Erdélyi Monográfia, p. 91.

¹⁹ “Gazeta Sătmarului”, nr. 4/7 noiembrie 1928.

²⁰ *Idem*, nr. 5/5 decembrie 1928.

²¹ *Idem*, nr. 7/22 iunie 1929.

²² *Idem*, nr. 2/14 ianuarie 1930.

²³ *Idem*, nr. 1/15 martie 1931.

²⁴ Erdélyi Monográfia, p. 91.

până și chiar după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, când Sătmarul trăia poate cele mai mărețe momente din întreaga sa istorie. Toate aceste motive și nu numai, ne obligă să-i păstrăm numele acolo unde îi este locul, alături de marile personalități ale Sătmarului și, de ce nu, chiar ale României.

Historical characters from Satu Mare (III)

Dr. Teofil Dragoș

(1874 - 1934)

(Summary)

Born on 1874, december 24, in the village Hideaga, Satu Mare county (now Maramureș county), dr. Teofil Dragoș was vicepresident of PNR Satu Mare (1909 - 1919) and president of PNL Satu Mare (1919 - 1934). Advocate, master in law, deputat and remarcable political personality, Teofil Dragoș is a very good friend to Ionel and Vintilă Brătianu. His name is representative for this county.

He dies on 1934, Jenuary 18, at the age of 60.

O problemă aparte care a lăsat urme adânci în istoria județului Satu Mare a fost instaurarea Republicii Sfaturilor din Ungaria care deși nu a durat decât între 21 martie- 19 aprilie 1919 a constituit un real pericol pentru procesul de realizare a unității naționale cât și pentru populația românească în general. Acest regim a fost favorizat de încetineala cu care a pus în aplicare reformele guvernul Károlyi.

Este de remarcat că județele Satu Mare , Sălaj și Bihor s-au bucurat de o atenție sporită din partea autorităților bolșevice maghiare nu atât datorită faptului că unii conducători ai revoluției erau originari de pe aceste meleaguri, ci pentru că ei au văzut clar că ceea ce se întâmplă aici va putea avea o mare influență și peste linia de demarcație în zona eliberată de armata română¹.

Fenomenul de bolșevizare a populației sătmărene a fost un proces conștient care urmărea să creeze o alternativă, pentru populația românească, la actul de unire cu România. Ori pentru acest scop nu s-a preocupat nimic. Este drept că procesul a fost favorizat de masele mari de soldați care au revenit de pe fronturile din Rusia sau din lagărele de prizonieri rusești și care au fost printre principalii propagandiști ai ideilor și reformelor bolșevice. Să mai observăm că această propagandă se făcea, după cum rezultă din documente și pe un fond de demoralizare a populației românești, care din cauza perpetuării ocupației maghiare își punea întrebarea dacă vor mai aparține României : "Mulți Români - raporta agentul 66 lt.Radu Ioan - care sunt mai mult în contact cu ungurii nu mai cred că va fi o Românie mare și că armata Română o să ajungă și pe acolo, aceștia sunt Români din Sătmare și Careii Mari..."². Sau același agent remarcă că "Socialiștii și comuniștii lucrează din rășputeri pe teritoriile românești. Ardealul e plin de agenți bolșevici care împrăștiie proclamații în care se provoacă soldații să-și omoare ofițerii și să nu lupte pentru ciocoiu oprimatori"³.

Dintre zecile de documente privind bolșevizarea ținuturilor sătmărene vom prezenta doar câteva care se referă doar la populația românească.

Astfel încă în 10 noiembrie 1918 o adresă a înlocuitorului prim pretorului plășii Tășnad făcea cunoscut că la Ady Endre erau doi tineri români reveniți din prinsoarea rusească saturați de idei bolșevice.⁴ Din partea cealaltă a Sătmărilor din Căvnic, preotul Adrian Lupan scria în data de 9 ianuarie 1919 că "locuitorii toți sunt socialiști și anume aplecați spre bolșevism, nu respectează pe nimenea" și fac multe zarve- mai cu seamă românii, am avut mult de furcă cu ei"⁵.

La fel și la Roșiori unde în 10 ianuarie 1919 se raporta că "se ivesc și semnele bolșevismului"⁶. Și preotul George Mody din Ghenci în două adrese trimise Consiliului Dirigent vorbea de faptul că "pe aici au trecut și comunismul , prelegeri comuniste s-au ținut azi iarna și primăvara în toată seara " și că "...corifeii comuniștilor în comună tot credincioși de ai mei au fost în buna parte, și deja am avut din credincioșii mei și candidat de deputat în sovietul de la Budapesta"⁷.

¹ cf.Hajdu Tibor, *A magyarországi tanácsköztársaság*, Budapesta , 1969, p.70.

² cf.C.Grad. *Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gârziilor naționale din comitatele Sătmărilor, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918-martie 1919)*, în "Acta Musei Porolissensis", V. 1981, p.521-522.

³ *Ibidem*, p.525

⁴ Arh.Naț.Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj, Comitele suprem administrative, act nr.4120/1918.

⁵ Arh.Naț.Baia Mare, fond C.N.R. cercual Baia Mare, act nr.58/1919.

⁶ *loc.cit.*, fond C.N.R. cercual Seini, act nr.15-1919, f.3

⁷ Muzeul Județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională sătmăreană, inv.nr.20212 și 20213.

Și mai tranșant despre bolșevizare scria preotul Romul Mihalca din Sătmărel într-o adresă expediată în 8 martie 1919 vicarului Romul Marchiș din Carei " Spiritul bolșevist neîndestulit cu stările normale și de azi - a înfiltrat sufletele ostașilor noștri sosiți de la fronturi, mai ales din prinsoarea Rusiei"⁸. Și exemplele ar putea continua! Dar subliniem încă odată că totuși atmosfera unionistă din majoritatea satelor românești nu a fost afectată de această propagandă bolșevică: "Populația română de pe la sate e plină de entuziasm la împlinirea marelui vis și așteaptă fără răbdare armata română" scria locotenentul Radu Vasile în ianarie 1919"⁹.

Revenind la Directoriul din Satu Mare, trebuie remarcat că el s-a instaurat în contextul evenimentelor bine cunoscute din 20-21 martie 1919 care au dus la demisia președintelui Károlyi Mihály și predarea puterii unui guvern format din socialiști și comuniști sub președinția lui Garbai Sándor¹⁰.

Instaurată în 21 martie la Budapesta, puterea comunistă s-a răspândit cu repeziciune cuprinzând tot teritoriul controlat încă de autoritățile maghiare. La Satu Mare, a doua zi în 22 martie primul semn al noii puteri a fost arborarea steagului roșu pe balconul sediului partidului comunist. Tot aici s-au adunat mulțimile care mai apoi au pornit spre Primăria orașului pe care au ocupat-o constituind directoratul sătmărean al sfaturilor muncitorești și soldățești. În prima fază el era format din Jellinek Ede, Baumgartner Zsigmond, Matolcsy Lajos, Topa János, Vén Zoltán, Kurthy Sándor, Podolcsak Sandor având numiți Comisari populari pe lângă instituțiile mai importante din oraș: Balvirszky Antal și Kőlcser Aladar pe lângă biroul plasei Satu Mare; Bóte Kálmán, Bu Lajos pe lângă comandamentul seculilor; Nyistor Iózsef și Mikle János pe lângă Judecătoria de plasă; Neubauer Elemér și Berger József la Revizoratul școlar județean; Csákányovszky Károly la poștă și telegraf; Borgida Iózsef la Perceptoratul de Stat; Fokk Gusztáv și Istók András la Oficiul județean de aprovizionare și alimentație publică; Bóte Gyula la biroul plasei Arduș și Papp Aurel, Boromissza Tibor și Berger Marcel comisari de presă¹¹.

Ziarul "Szamos" publica la sfârșitul lunii martie un articol privind structura organizatorică a Directoriului care cuprindea 4 secții: administrativă și politică, economie și alimentație, armata și presa și cultura, învățământ și arte (comisar pictorul Aurel Popp)¹².

Tot din această perioadă datează o circulară tipărită trimisă de Guvernul revoluționar de la Budapesta în care se precizau obiectivele și obligațiile consiliilor militare muncitorești și țărănești locale: instaurarea ordinii, ocuparea castelelor, inventarierea bunurilor de valoare, închiderea băncilor și caselor de economii pentru ca nici un filer să nu poată fi înstrăinat fără aprobarea comisariatului de interne¹³.

Din punct de vedere organizatoric Directoriul din Satu Mare s-a împărțit în 12 secții: administrativă și politică (conducător Jellinek Ede), armata și presa (Boromissza Tibor), comandantul orașului și a tuturor trupelor (Kossaczky László), economică și alimentație publică (Matolcsy Lajos), cultură și învățământ (Papp Aurel), finanțe și impozite (Zsolnay Ármin), socializare și probleme de locuințe (Baumgartner Zsigmond), probleme agricole și muncitorești (Csákányovszky Károly) secția orfanala (Balvirszky Antal), transporturi, silvică (Kőrczel Aladar), sanitară (dr. Bodonyi Alajos). Fiecare secție avea mai mulți referenți sau funcționari care în general erau cei vechi și pe mulți dintre ei îi vom întâlni și în timpul regimului românesc: dr. Lénard István, dr. Borgida Endre, dr. Antal Sándor, Berger Marczel, dr. Popp Octavian, Ferentiu Augustin, Litteczky Endre, dr. Pirkler

⁸ Arh.Naț. Satu Mare, fond Vicariatul Național Român, act nr.43/1919

⁹ cf. Corneliu Grad, *op.cit.*, p.523.

¹⁰ cf. Bölöny József, *Magyarország kormányai 1848-1992...*, Budapest, 1992, p.82-84.

¹¹ "Sztatmári Népszava", an I, nr.68/23 martie 1919, p.3.

¹² "Szamos", nr.76/29.

¹³ Arh.județului Szabolcs-Szatmár, fond Prefectura județului Satu Mare, act nr.2760/1919.

Ernö, Tankóczy Béla, etc.¹⁴ Oameni cu o pregătire excepțională care din păcate și-au pus cunoștințele în slujba unui regim totalitar!

Primele măsuri luate de noul organism s-au îndreptat după cum era și firesc spre atragerea de partea sa a regimentelor de infanterie 5 și 12, a trupelor de secuici care staționau la Satu Mare. Acest lucru a fost reușit chiar în după amiaza zilei de 22 martie când mulțimea s-a îndreptat din centrul orașului spre cazarmă fraternizând cu soldații¹⁵. Directoriul a trecut imediat la împărțirea trupelor în 3 grupe: o parte mică a fost demobilizată primind însărcinări civile din partea Directoriului¹⁶, o altă parte împreună cu ofițerii care au rămas au fost înrolați în detașamentul secuiesc iar ultima grupă s-a constituit în batalion format de Sfatul soldătesc sătmărean. Batalionul era compus din patru companii numărând aproximativ 800 de soldați, conduși de Boromisza Tibor, membru al Directoriului, comisar al poporului pentru probleme militare și aparținând de circumscripția militară roșie Oradea¹⁷. Circumscripțiile roșii au fost organizate pe brigăzi (dandăr) fiecare brigadă în 2-3 regimente, acestea erau împărțite în 2-5 batalioane, fiecare batalion în 3-6 companii, fiecare companie în 3-5 plutoane, fiecare pluton în 2-3 grupe, iar grupa era formată din 10-20 ostași roșii¹⁸.

O problemă au constituit-o trupele de secuici care nutreau o aversiune "față de ideologia republicană a muncitorimii", fiind necesară intervenția Guvernului de la Budapesta în care îi chema pe secuici să se supună noilor autorități și comandanților numiți de către comisarul guvernamental cu probleme militare¹⁹. Oricum, după mărturia lui Aurel Popp, necazurile cu trupele de secuici n-au încetat, deși comandamentul lor a fost mutat în primărie pentru a putea fi mai bine supravegheat.

Pentru a asigura siguranța regimului Directoriul a desființat jandarmeria și poliția înființând în locul lor unități revoluționare care aveau sarcini de apărare a obiectivelor importante din oraș, păstrarea ordinii și apărarea puterii. S-a trecut în același timp la dezarmarea tuturor locuitorilor din județ printr-un ordin emis în 25 martie 1919 care prevedea obligativitatea predării armelor și echipamentelor militare²⁰.

Măsura s-a aplicat efectiv existând adresele pretorilor din Crasna și Șimleu care arătau că acțiunea de depunere a armelor era în curs de desfășurare la ea participând notarii cercuali în conlucrare cu consiliile muncitorești locale²¹. Ea se suprapunea cu acțiunea de recrutare a tinerilor în gărzile roșii declanșată de Directoriul din Carei care expedia în 5 aprilie 1919 o telegramă tuturor primarilor și primpretorilor din județ²².

Un fapt interesant în istoria revoluției comuniste din județul Satu Mare a fost că au existat două directorate județene, unul la Satu Mare și altul la Carei și care de foarte multe ori au fost concurente.

Directoriul din Carei s-a înființat probabil în data de 23 martie 1919 de când datează o dispoziție a lui de suspendare din funcție a comisarului guvernamental Makray Mihály, potrivit ordinului 1646 a comisarului de interne de la Budapesta. Această dispoziție era adusă la cunoștință tuturor oficialităților, inclusiv subprefectura, palșilor Tășnad, Crasna, Șimleu, orașul Șimleu precum și celorlalte plăși sătmărene. ²³El era format din 14 persoane: Lucz György, Drágus Istvan, Farkas Dezső, Kecsnér István, Marián

¹⁴ Arh.Naț. Satu Mare, fond Directoriul, act nr.1858/1919

¹⁵ "Szamos", nr.76/29 martie 1919.

¹⁶ Arh.Naț.Satu Mare, fond Directoriul, act 12/1919.

¹⁷ loc.cit., fond Aurel Pop, dos. 10, f.4.

¹⁸ loc.cit., fond Directoriul, act nr.73/1919.

¹⁹ loc.cit., act nr.24/1919.

²⁰ loc.cit., act nr.25/1919.

²¹ Arh.jud.Szabolcs-Szatmár, fond Prefectura..., act nr. 2664 și 2766/1919.

²² loc.cit., act nr. 2469.

²³ loc.cit., act nr. 57/1919.

Ferencz, Matolcsy Sándor jun., Müller György, Némethy Sándor jun., Prikop Iózsef, Soheer Mihály, Weisz Dezső, Vénig Antal, Toth Gustáv²⁴. În 24 martie 1919 el trimitea o telegramă Directoriului din Satu Mare în care îl anunța despre preluarea puterii executive în urma demiterii fostului președinte al Comitetului executiv dr. Makray Mihály²⁵.

Din 9 aprilie 1919 se păstrează un raport a lui Lampert György comisarul politic al județului Satu Mare adresat comisarului poporului de interne în care analiza existența celor două Directorate care își arogau dreptul de a dispune asupra întregului județ ceea ce crea o oarecare confuzie. Directoratul din Carei respecta întocmai instrucțiunile Guvernului revoluționar pe când cel din Satu Mare activează doar în raza orașului Satu Mare iar dispozițiile date sunt de multe ori contradictorii cu cele ale Directoriului din Carei²⁶. Oricum este clar că autoritatea Directoriului din Satu Mare s-a întins peste tot județul în primul rând datorită calității și numărului membrilor săi și forțelor militare pe care le avea la dispoziție devenind treptat partenerul privilegiat de discuție a guvernului de la Budapesta.

Astfel, încă din prima zi, Directoriul din Satu Mare trimitea o circulară tuturor prim pretorilor (Seini, Orașu Nou, Ardud, Csenger, Mátészalka, Fehérgyarmat, Carei și Halmeu), în care făcea cunoscut că puterea executivă a fost preluată de Consiliul muncitoresc militar care decreta introducerea serviciului de noapte la telefon precum și obligativitatea respectării de către toate instituțiile a dispozițiilor Directoriului. Se interzicea orice întrunire precum și vânzarea băuturilor alcoolice. Faptele penale urmau să fie judecate conform legilor stării de asediu. Se interzicea părăsirea orașului fără aprobarea Directoriului²⁷.

Adresa nr. 2617 din 28 martie 1919 a Comisarului poporului cu probleme de afaceri interne extindea autoritatea deplină a Directoriului din Satu Mare și asupra teritoriilor neocupate din comitatele Ugocea și Bereg, ceea ce îndreptățește ideea primordialității celui din Satu Mare față de cel din Carei²⁸.

Noile organisme instaurate au avut puteri deosebit de mari și extinse după cum reiese din două adrese a prim pretorilor din Seini și Orașu Nou din care rezultă că nu puteau ridica nici un fel de corespondență fără controlul directoriului local și că nu puteau da nici un fel de dispoziție comunelor din subordine fără aprobarea Directoriului din Satu Mare²⁹.

O măsură extrem de importantă în vederea consolidării puterii, a fost înființarea Tribunalului revoluționar și introducerea Statariului în 24 martie 1919. Membrii Tribunalului revoluționar Belvirszky Antal, Jellinek Ede, Balás Iános, dr. Tahy Pál și dr. Borgida Endre trebuiau să-și comunice urgent adresele Directoriului și să fie găsiți în orice moment³⁰. Judecata se făcea după normele stării de asediu iar dacă mai adăugăm la aceasta ca la începutul lunii aprilie se desființează barourile de avocați avem o imagine clară despre ce fel de "dreptate" se administra în aceste tribunale³¹! Suscită nedumerire cum niște specialiști eminenți au acceptat să facă parte din astfel de tribunale revoluționare care de altfel nu aplicau decât legea bunului plac. Dintre multele cazuri ajunse în fața acestui tribunal vom cita doar cel al preotului Alexandru Mirișan din Călinești, arestat pentru agitație și tănuire de armament³².

²⁴ loc.cit., fond Directoriul județului Satu Mare 1919, III, 21-14-24, act nr.725/1919.

²⁵ Arh. St. Satu Mare, fond Directoriul, act nr. /1919.

²⁶ cf. *A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében 1886-1919. Források és dokumentumok*, Nyiregyhaza, 1981, p.314 (în continuare *A munkásság...*).

²⁷ Arh.Naț. Satu Mare, fond Directoriul, act nr.5/1919.

²⁸ loc.cit., act nr.1492/1919.

²⁹ loc.cit., act nr.814 și 1872/1919.

³⁰ loc.cit., act nr.37/1919.

³¹ loc.cit., act nr.1946/1919.

³² loc.cit., act nr. 115/1919.

Un caz celebru pe atunci a fost acela al grupului de militari conduși de maiorul Sibilobszki, locotenentul Belló și sergentul Tarsanczki, din fostul regiment 12, acuzați că au încercat răsturnarea regimului comunist și de legături cu trupele române³³. Ei au fost condamnați la moarte și numai ofensiva trupelor române i-a scăpat de execuție.

O atenție deosebită a fost acordată de către cele două Directoriile de la Satu Mare și Carei, creerii de consilii de muncitori și țărani în localitățile rurale. Încă în 26 martie 1919 Directoriul din Satu Mare se adresa pretorilor din Csenger, Oaș, Satu Mare, Mátészalka, Fehérgyarmat, Seini, Arad și Carei cerându-le să organizeze consiliile ale muncitorilor și țăranilor alcătuite din 8-10 membri în fiecare localitate³⁴. Documentar avem atestate asemenea organizații în cel puțin 26 de localități din Satu Mare: Peleşu Mare, Peleşu Mic, Pir, Csenger-Ujfalú, Doba, Andrid, Moftinu Mic, Oar, Dara, Apa, Medieșu Aurit, Batarci, Craidorolt, Noroieni, Vetis, Micula, Vama, Adrian, Cărășeu, Beltiug, Borlești, Petea, Halmeu, Bixad, Huta Certeze, etc³⁵.

Este de remarcat că în general aceste directorii locale apar în satele mixte și mai puțin în satele curat românești. Sunt și cazuri deosebite în care românii se lasă amăgiți de ideile comuniste participând în noile organisme ale puterii. Așa este cazul învățătorului Ioan Cozma din Petea care în luna ianuarie 1919 încă era militant înfocat pentru unire pentru ca în 30 martie să devină secretarul directoriului din localitate³⁶. Sau la Huta Certeze, unde în 6 aprilie se ținea ședința Directoriului din localitate și care hotărârea separarea politică de comuna Certeze pe motiv că aveau circa 140 numere de casă și 400 bărbați de peste 18 ani iar printre membrii consiliului revoluționar figura și preotul Lubomirsky pe care în lunile noiembrie 1918- ianuarie 1919 îl găseam alături de Petru Ilea în acțiunile de organizare de consilii naționale române³⁷. Și la Borlești printre cei 8 membri ai consiliului revoluționar figurau doar 2 șvabi și restul români din care Miclăuș George, Doroș Ioan și Miclăuș Ioan făcuseră parte și din Consiliul Național Român³⁸.

Sigur ca regimul comunist nu a precupețit nimic pentru a câștiga de partea sa pe români începând cu acordarea unor ajutoare materiale și până la trimiterea unor delegați de la centru însărcinați cu formarea de directorii locale așa cum este cazul lui Ferenczi Ferenc expediat în 1 aprilie 1919 în Țara Oașului pentru a organiza consilii românești de muncitori și țăărani³⁹.

Regimul comunist a luat măsuri radicale în domeniul economic încercând să pună mâna pe acest sector care i-ar fi dat posibilitatea să controleze apoi societatea în ansamblul ei. Este incredibil câte măsuri de naționalizare a putut lua Directoriul Sătmărean în mai puțin de o lună de zile și efectiv să le pună în aplicare! De acest domeniu se ocupa secția de socializare a Directoriului care din 28 martie s-a mutat în palatul episcopal trimițând în 9 aprilie o telegramă primarilor în care informa că prelua toate problemele privind socializarea bunurilor⁴⁰. Măsurile de socializare pornesc încă în data de 24 martie 1919 când Directoriul acorda împuternicire lui Ullman Sándor și Sámuel Simon de a rechiziționa de la Iosif Sutai automobilele și camioanele de interes obștesc. La nevoie ei puteau apela și la ajutoare militare pentru îndeplinirea sarcinii⁴¹.

³³ *loc.cit.*, act nr.2211/1919.

³⁴ *loc.cit.*, act nr.139/1919.

³⁵ *loc.cit.*, act nr.2742, 2724, 2669, 2646, 2640, 2333, 2233, 1633, 1641, 1590, 1586, 953, 1410, 1416, 1418, 1425, 1480, 679, 2091, 2627, 1697, 2743/1919.

³⁶ "Szatmári Népszava", an I. nr.78/4 aprilie 1919, p.3.

³⁷ Arh.Naț. Satu Mare, fond Directoriul, act nr.1623/1919.

³⁸ *loc.cit.*, act nr.1697/1919.

³⁹ *loc.cit.*, act nr.516/1919.

⁴⁰ *loc.cit.*, fond Directoriul din Carei, act nr.3545/1919.

⁴¹ *loc.cit.*, fond Directoriul din Satu Mare, act nr.31/1919.

Următoarea măsură a fost naționalizarea ziarelor din Satu Mare printre ele aflându-se "Szamos" și "Szatmári Népszava" care va deveni și organul de presă al Directoriului din Satu Mare⁴². Lovitura principală însă s-a îndreptat împotriva întreprinderilor care aveau mai mult de 20 muncitori și asupra băncilor.

Acțiunea cu întreprinderile a început printr-o circulară a Secției de prevederi sociale din 29 martie 1919 în care îi îndemna pe muncitori să informeze Directoriul care sunt întreprinderile care au mai mult de 20 angajați⁴³. S-a întocmit un inventar al acestor întreprinderi, 29 la număr și care cuprindea și unități aflate deja în zona eliberată precum și uzina electrică care aparținea orașului Satu Mare.. Existau în județ fabrici de cărămidă (Satu Mare, Carei, Tiream), mori cu aburi, fierăstraie cu aburi, fabrici de sticlă.. etc. situate în Satu Mare, Carei, Baia Mare, Poiana Codrului, Surdești, Seini, Ferneziu de Sus, Berveni, etc.⁴⁴ După această inventariere Directoriul dispunea naționalizarea întreprinderilor cu mai mult de 20 muncitori numind în fruntea întreprinderilor delegați care răspundeau pentru continuitatea producției. În același timp în întreprinderi s-au ales prin vot secret sfaturi muncitorești din 2-7 membri care aveau sarcini de control și de educație politică⁴⁵.

Rând pe rând au fost naționalizate hotelurile, prăvăliile care desfăceau mărfuri en gros și en detail, farmaciile⁴⁶. S-a trecut la confiscarea obiectelor de aur din prăvălii emitându-se totodată o hotărâre privind obligativitatea cetățenilor de a preda obiectele de aur, pietre prețioase, bijuteriile, în caz contrar cei care nu respectau dispoziția fiind pedepsiți⁴⁷.

De o atenție specială s-au bucurat și marii proprietari din județ, mulți dintre ei fiind arestați iar obiectele lor de valoare confiscate. De exemplu de la familia Böszörményi Károly din Petin arestat în 27 martie 1919 și de la care s-au confiscat nu mai puțin de 251 de obiecte diferite de argint⁴⁸.

O altă măsură care a afectat clasa mijlocie dar și pe marii proprietari a fost blocarea băncilor astfel că depunătorii n-au mai avut posibilitatea să-și scoată numerarul. Din multitudinea de cazuri cităm pe cel al notarului din Sânmiclăuș, jefuit în timpul revoluției de locuitorii români și care nu-și putea ridica cele 2800 de coroane pe care le avea depuse în banca din Vállaj deși nu avea alte venituri⁴⁹. La fel parohia din Vrtiş (Ungaria) care avea banii depuși la Debretin și care nu i-au mai fost înapoiți de către bolșevici⁵⁰.

Probabil ca aceste măsuri au neliniștit populația chiar și cea care nu dispunea de resurse deosebite pentru că atât Guvernul de la Budapesta cât și Directoratele de la Carei și Satu Mare încercau să liniștească pe micii proprietari speriați de o eventuală expropriere⁵¹.

Atenția comuniștilor s-a îndreptat și asupra țăranilor adoptând în această privință modelul din Rusia, dar atenuat. Astfel în 25 martie erau transmise instrucțiuni în vederea conscrierii îndreptățiților la pământ. Se cerea să se facă propagandă în favoarea constituirii de cooperative agricole de producție⁵². Oricum comuniștii în această primă fază nu au vrut să treacă la măsuri radicale privind proprietatea pământului aceasta și datorită faptului că Ungaria de atunci era în proporție de 80% rurală și exista pericolul îndepărtării maselor de țăranii de noua putere. Din această cauză procesul de formare de cooperative agricole de

⁴² *loc. cit.*, act nr.1783/1919.

⁴³ *loc. cit.*, act nr.1727/1919.

⁴⁴ *loc. cit.*, act nr.784/1919.

⁴⁵ *loc. cit.*, act nr.1742/1919.

⁴⁶ *loc. cit.*, act nr. 1754, 1765/1919 și Arh. jud. Szabolcs-Szatmár, fond Prefectura ..., act nr.3120/1919.

⁴⁷ Arh. Naț. Satu Mare, fond Directoriul din Satu Mare, act nr.1737 și 1778/1919.

⁴⁸ *loc. cit.*, act nr.206/1919, f.2 și 6.

⁴⁹ Arh. jud. Szabolcs-Szatmár, fond Prefectura..., neinv.

⁵⁰ Arh. Naț. Satu Mare, fond Vicariatul ..., act nr.314/1919.

⁵¹ *loc. cit.*, act nr.432/1919 și Arh. jud. Szabolcs - Szatmár, fond Prefectura..., act nr.78/1919.

⁵² Arh. Naț. Satu Mare, fond Directoriul din Satu Mare, act nr.73/1918.

producție n-a avut deloc succes în Satu Mare astfel ca în 5 aprilie 1919 existau doar două cooperative de acest gen la Arduș și Doba⁵³.

O foarte mare atenție a acordat-o Directoriul unor măsuri populiste mai ales în domeniul aprovizionării și a locuințelor pentru a atrage populația săracă de partea sa. Printre aceste măsuri enumerăm: interzicerea scoaterii alimentelor și vitelor din raza localităților, introducerea prețurilor maxime, precum și înființarea de comisii de verificare a prețurilor, confiscarea alimentelor dosite, naționalizarea locuințelor locuitorilor sătmăreni din Viile Satu Mare, conscrierea și repartizarea pentru muncitori a spațiilor care depășeau 3 camere, etc.⁵⁴. La aceste măsuri mai trebuie să adăugăm ziua de muncă de 8 ore, creșterea salariilor cu 25-30%, introducerea contractului colectiv de muncă, egalitatea în drepturi a femeilor, etc., măsuri menite de asemenea să întărească poziția puterii comuniste.

Directoriul din Satu Mare a acționat și în domeniul învățământului și culturii pentru că nu trebuie să uităm că el a avut în rândurile sale o serie de intelectuali valoroși: Aurel Popp, Berger József, Baumgartner Sigismund, Zsolnai Armin⁵⁵. Printre măsurile luate în acest domeniu enumerăm: gratuitatea învățământului, laicizarea lui prin îndepărtarea însemnelor religioase, a crucilor din școli precum și prin desființarea gimnaziilor confesionale, dotarea școlilor primare cu terenuri agricole, naționalizarea teatrelor din Satu Mare și Carei⁵⁶.

Guvernul revoluționar de la Budapesta a încercat să legitimeze puterea comunistă prin organizarea în luna aprilie 1919 a unor alegeri așa zis libere, deoarece erau excluși foarte mulți cetățeni de la vot, de exemplu cei cu proprietăți de peste 5 jugăre, etc.⁵⁷. Alegerile au dat bineînțeles câștig de cauză comuniștilor. În Satu Mare au fost exprimate 4778 de voturi fiind aleși 77 de candidați. La Carei au fost realeși în totalitate foștii membri ai Consiliului muncitoresc. La Csenger au fost aleși 20 de membri în Consiliul de muncitori și țărani și 16 în Consiliul militar. La Halmeu au fost contestații împotriva candidaților propuși, lucru care a creat nemulțumiri. Directoriul de aici a solicitat intervenția Directoriului din Satu Mare ca să liniștească spiritele⁵⁸.

La solicitarea Comisarului de Interne din 15 aprilie 1919, Directoriul din Satu Mare comunica numele deputaților sătmăreni aleși în Sovietul de deputați din Budapesta: Nyisztor György, Jellinek Ede, Köröczel Aladár, Topa János, Tóth Gusztáv, Soltész György, Papp Aurel, Csákányovszky Károly. Ei nu au apucat din cauza precipitării situației militare, să-și ocupe locurile de deputați⁵⁹.

Prin măsurile luate după modelul sovietic, puterea comunistă a nemulțumit chiar și păturile sărace, care în prima fază a revoluției au sprijinit noile autorități. Dintre aceste măsuri se remarcă naționalizarea caselor, naționalizarea pământurilor confiscate de la marii proprietari și neaplicarea reformei agrare. Nemulțumirile populare în Satu Mare izbucnesc încă înainte de intrarea armatei române în oraș și anume în 17 aprilie când are loc o demonstrație anticomunistă în centrul și pe străzile orașului. Peste câteva ore detașamentul secuiesc cantonat în apropiere, ocupa orașul, lucru facilitat de plecarea detașamentului revoluționar pe front. Deși Kun Béla într-o convorbire telefonică cu membrii Directoriului i-a sfătuit să reziste, aceștia nu au mai așteptat sosirea trupelor române și au părăsit cu o zi înainte orașul fugind cu un tren spre Mátészalka și de acolo la Debrecin⁶⁰. Semnele degingoladei Directoriului începuseră încă din 8 aprilie 1919 când referentul cu probleme

⁵³ *loc.cit.*, act nr.976/1919.

⁵⁴ *loc.cit.*, act nr.1725, 1743/1919 și Arh. jud. Szabolcs-Szatmár, fond Prefectura..., act nr.3222 și 3238/1919.

⁵⁵ Arh.Naț. Satu Mare, fond Directoriul din Satu Mare, act nr.9/1919.

⁵⁶ *loc.cit.*, act nr.2173, 2635 și 2843/1919.

⁵⁷ cf. *A munkásság...*, p.318.

⁵⁸ *Ibidem*, p.317.

⁵⁹ Arh.Naț. Satu Mare, fond Directoriul din Satu Mare, act nr.2487 și 2488/1919.

⁶⁰ *loc.cit.*, fond.

de presă din Satu Mare raporta privitor la starea de spirit din oraș față de știrile referitoare la iminenta ocupație, că atât Consiliul muncitoresc cât și Consiliul militar sunt cuprinse de amărăciune, chiar dacă e posibil ca operațiunile de ocupație să fie efectuate de francezi, fiind cunoscute atrocitățile săvârșite de aceștia la Arad și Seghedin⁶¹.

Această situație se mai înviora odată cu apariția unor noi știri cum se întâmplă de exemplu în data de 12 aprilie 1919 când la Păulești (lângă Satu Mare) aterizează un avion sovietic cu doi pasageri: locotenentul major Victor Odorovics și Fodor György, comunist care locuia în Rusia. Ei plecaseră la 5 dimineața din Kiev, zburând spre Budapesta cu un mesaj adresat lui Kun Béla, aterizând forțat din cauza lipsei de combustibil. Între veștile favorabile pe care le aduceau se aflau și acelea că 4000 de oameni înarmați se grăbeau să vină în ajutorul Internaționalei a III-a și că în Ucraina, actualul președinte al Sovietului, Rakovski, fost comunist român, mobilizează și constituie o mare armată română cu care să atace orașul Iași⁶². Din fericire acestea s-au dovedit simple fabulații fără urmări practice pentru situația din Sătmăr.

Căderea Directoriului din Carei s-a întâmplat în noaptea de 17 spre 18 aprilie când clădirile Comitatului și Primăriei erau pline de zgomot și alergătură. Permanent mașini încărcate porneau la drum. Din casieria dărilor statului au furat 400000 coroane. La fel și din caseria Tribunalului revoluționar luând cu ei și procesele verbale ca să nu poată fi descoperite sumele furate.

Au încercat să ia și bijuteriile confiscate și păstrate în depozitul bijutierului Kepecs dar acesta bănuind că va fi căutat, s-a ascuns cu cheile și astfel a salvat milioane de coroane de la furt. În zorii zilei "nu mai putea fi găsit din această gașcă de tâlhari nici unul" relatea ziarul local "Sztármegyei közlöny".

I-au obligat și pe polițiști să urce în trenul cu care au fugit dar aceștia în gara Valea lui Mihai au sărit din tren și s-au întors acasă. Este dată și lista celor din directoriu: dr. Kovacs(Chaimovics) Lajos avocat, Müller Gyula, dr. Balázs (Cutrin) József avocat, Tóth Gusztáv, dr. Suták István avocat, Márkus Gyula tâmplar, dr. Somossy Miklós avocat, Nann István pietrar, președintele Tribunalului revoluționar și Vörös Tibor⁶³.

Lua sfârșit, într-un mod puțin glorios, o pagină de istorie sătmăreană care din păcate a lăsat urme adânci în conștiința oamenilor mai ales prin multele fărâdelegi făptuite.

The Communist Directorate in Satu Mare on March-April 1919 (Summary)

Set up on March 1919, Béla Kun's communist regime had important effects also upon the population of Satu Mare County who in this period stayed under the control of the Bolshevik troupes. The Romanian population was attempted to be drawn into the communist camp, of course together with the renunciation to the union of Transylvania to Romania and with the blaming of the act of December 1st 1918 at Alba Iulia.

The firm intervention of the Romanian army was necessary to put to end, after a month, to Béla Kun's regime which denied the peoples' right to self-determination and independence.

⁶¹ cf. "A munkásság...", p.315.

⁶² Ibidem, p.321.

⁶³ "Sztármegyei Közlöny", an 45, nr.14/11 mai 1919, p.2.

Eliberarea județului Satu Mare (aprilie 1919). Aspecte inedite din biografia col. Paulian Constantin (1874-1919)

Lucian Cucuiet

Rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 a decretat unirea definitivă a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmărilor și Maramureșului cu regatul României. De fapt, pentru o perioadă de câteva luni (decembrie 1918-aprilie 1919) localitățile din județul Satu Mare¹ nu s-au aflat sub autoritatea directă a Consiliului Dirigent în perioada menționată, continuând să rămână sub controlul guvernului maghiar. În regiunile sătmărene, sălăjene, maramureșene și bihorene, situația administrației s-a schimbat din luna aprilie 1919, când s-a instaurat administrația românească.

Consiliul Dirigent (2 decembrie 1918- 10 aprilie 1920), al cărui președinte a fost Iuliu Maniu, reprezenta "un organ politic și administrativ, cu caracter provizoriu care să instituie în fapt autoritatea statului român pe teritoriul Transilvaniei și să acționeze în vederea uniformizării statale".²

În data de 3 decembrie 1918 s-a discutat la Alba Iulia problema preluării administrației locale, ordonându-se consiliilor naționale județene românești să instituie controlul asupra administrației din județele lor.

Fiind situat la vest de linia provizorie de demarcație: Sighet-Jibou-Ciucea-Hălmaș-Zam, stabilită prin Convenția de la Belgrad din 13 noiembrie 1918, în fapt armistițiul încheiat cu Ungaria de către aliați, județul Satu Mare a cunoscut următoarele aspecte militare până la instaurarea administrației românești din 27 aprilie 1919. În județ erau instalate Regimentele 5 și 12 Infanterie maghiare, precum și Divizia de secui care s-a retras în ajunul Crăciunului anului 1918 de la Cluj la Satu Mare. Autoritățile civile și militare maghiare au introdus un regim de teroare împotriva populației românești. Acest regim s-a caracterizat prin: asasinat, arestări, refugierea unor fruntași ai mișcării naționale din județul Satu Mare.³

Într-un raport al oficiului parohial greco-catolic din Bicău, redactat în 7 mai 1936 s-a menționat moartea tragică din luna februarie 1919, la Seini, a preotului Isidor Silaghi: "pe malul Someșului a fost împușcat și aruncat în apă, unde l-au păzit legat cu rădăcina unei salcii, mutilat în chipul cel mai îngrozitor".⁴ La Hotoan, au fost uciși frații Mesaroș Emilian, în vârstă de 34 de ani, care în ziua de 18 aprilie 1919 a fost împușcat în odorul casei sale de către un ostaș secu pentru că s-a împotrivit să dea carul și caii, iar fratele său, Valentin, de 23 ani, vrând să-și apere fratele, a fost și el împușcat, așa cum a fost consemnat de preotul locului, Vasile Pățașiu.⁵

Din registrele parohiale de la Pomi și Bârsău de Sus, reies alte cazuri la fel de dramatice. La 16 aprilie 1919, în localitatea Pomi, Boitor Ioan de 48 ani, "prin trădare a fost prins de secui, după aceea groaznic chinuit, împușcat și străpuns în mai multe locuri și aruncat în Someș, cadavrul său s-a găsit în hotarul Pomi la 9 mai 1919".⁶ În aceeași zi, în casele lor din localitatea Bârsău de Sus "au fost uciși prin împușcare de către soldați secui

¹ Județul Satu Mare cuprindea, în perioada: decembrie 1918-aprilie 1919, 10 plăși: Satu Mare, Baia Mare, Șomcuta Mare, Carei, Ardud, Seini, Oaș, Cinghir, Fehérgyarmat și Mátészalka

² Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național român (1918-1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p.292

³ Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmăr*, Editura Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 1996, p.115

⁴ Arhivele Naționale Satu Mare, *fond Prefectura Județului Satu Mare*, dos. inv. nr.28/1936, f.13

⁵ Arhivele Naționale Satu Mare, *Colecția Registrelor de stare civilă*, Hotoan, reg. inv. nr.779, f.54-55, poz.7 și 8

⁶ *Idem*, Pomi, reg. inv. 1149, f.70, poz.14

Discursul primului primar român al municipiului Satu Mare, Augustin Ferentiu, rostit la inițiativa Casei Culturale Române, la teatrul orașenesc, în ziua de 19 aprilie 1924, la cinci ani după intrarea trupelor române ¹⁵ în localitățile Satu Mare și Carei, se constituie într-o sursă de cunoaștere deosebit de importantă pentru înțelegerea manifestărilor locale. Sunt prezentate succesiv, momente importante din zilele de 16,17,18 și 19 aprilie 1919. Se dezvăluie cu emoție așteptarea armatei române, primirea acesteia, intrarea triumfală în orașul Satu Mare, tabloul impunător al manifestării istorice din ziua de 19 aprilie 1919. Discursul a fost publicat în ziarul "Satu Mare" în numerele sale din 20 aprilie, 27 aprilie și 4 mai 1924. În primul articol se consemnează "Sunt cinci ani de când, într-o splendidă zi de primăvară cu raze calde și cer albastru, bicicliștii armatei române își fac apariția maiestuos în piața centrului I.Brătianu(n.n. azi, piața Libertății). Lume multă de toate naționalitățile le-a ieșit întru întâmpinare. Trupele românești nu veneau numai să revindice un pământ al lor, dar veneau și cu misiunea sfântă de a scăpa populația orașului de aspra stăpânire

¹⁵ Arhivele Naționale Satu Mare, *fond personal Popp S.Aurel* dosar inv.nr.301/1924. (în care figurează discursul în întregime)

Brigăzii 7 Vânători de Munte, iar cu data de 1 noiembrie 1916 a fost avansat la gradul de colonel. În primăvara anului 1918, respectiv de la 1 iunie a fost desemnat comandantul Regimentului 72 Infanterie.

Absolvent al Școlii Superioare de Război, colonelul Paulian Constantin a reprezentat demnitatea militară, fiind descris în documentul consemnat, "ca un ofițer cu o aleasă cultură și educație, un om cu un temperament liniștit, conștiincios".²¹ Pentru serviciul militar, ofițerul Constantin Paulian a fost decorat cu Medalia Jubiliară "Carol I" în anul 1906, cu medalia "Coroana României cl.V" în 1912, iar în anul 1918, a primit medalia "Semnul Onorific de Aur"²².

Din mențiuni documentare aflate la parohia ortodoxă Doba rezultă și numele "sergentului Nedelcu Bosingeanu din Regimentul 9 Roșiori, împușcat de un militar secuiei satului Doba, decedat în data de 19 aprilie 1919".

Dezvelirea unui obelisc din marmură albă închinat memoriei eroilor: colonelul Constantin Paulian și serg. Nedelcu Bosingeanu, în localitatea Paulian, comuna Doba, care să fie situat pe drumul național Satu Mare-Carei, conform planurilor întocmite,²³ ar reprezenta un nou act de pioasă și eternă recunoștință eroilor neamului căzuți în părțile satmărene.

The Liberation of the District Satu Mare (April 1919). Aspects from the Biography of the Colonel Constantin Paulian (1874-1919).

(Summary)

The military activities of the Romanian Army for the liberation of the district Satu Mare and of the towns Satu Mare and Carei were done from the 16th to the 19th of April, 1919.

The population was set free from the severe and communist Hungarian rule.

The memory of the military personality of the Colonel Constantin Paulian, dead shot in the nearby of Doba, remained for ever in the memory of the place. The locality Paulian carries on his name.

²¹ Arhivele M.Ap.N. Pitești, *dosar personal*, inv.nr.259

²² *Ibidem*

²³ Pentru realizarea documentară a acestui proiect de obelisc au contribuit: Onea Viorica, Gheorghe Ilea, arhitect. Ghetina Mihai, primarul comunei Doba, col.(r) Percea Dumitru, președintele comitetului județean Satu Mare pentru restaurarea și îngrijirea monumentelor și cimitirelor de eroi, mr. Bretan Valer, preot Ioan Tașnadi din Doba și inginer Chira Vasile.

Aspecte privind istoria Partidului Național Țărănesc. Organizația județului Satu Mare

Claudiu Porumbăcean

În intenția de a afla cât mai multe lucruri despre Sătmarul interbelic, acest capăt de țară cu o istorie complexă, plină de date marcante și personalități ilustre, am considerat că ar putea fi interesantă o scurtă istorie a organizației județului Satu Mare a Partidului Național Țărănesc, mai ales că un asemenea istoric nu există pentru nici un partid din județ. Din păcate elanul începătorului a fost stopat destul de repede din cauza lipsei de informații, datorită regimului totalitar comunist, care a lăsat foarte puține date despre partidele politice interbelice și postbelice locale.

Arhivele Statului Satu Mare nu dețin nici un fond cu numele “Partidul Național Țărănesc” (se va prescurta P.N.Ț., n.a.); de asemenea, nici Muzeul Județean de Istorie. Presa locală este incompletă, dar ea rămâne, totuși, principala sursă de documentare. Luând legătura cu cei care au trăit momentele tumultuoase din timpul și după cel de-al doilea război mondial, am ajuns la concluzia că nici aceștia nu îmi pot oferi un suport documentar în ceea ce intenționez să fac pentru că documentele deținute de ei au fost luate de Securitate și, probabil, duse la București, sau arse. Importante au fost, totuși, relatările unor astfel de persoane despre ceea ce au cunoscut în legătură cu P.N.Ț. Satu Mare.

Din aceste motive obiective lucrarea de față nu poate și nici nu se vrea a fi exhaustivă, dar are totuși pretenția de a fi un început perfectibil care să mărească șansele cunoașterii adevărului istoric despre P.N.Ț. organizația Satu Mare și despre liderii săi.

Partidul Național Țărănesc a luat ființă în octombrie 1926, prin fuziunea Partidului Național cu Partidul Țărănesc. Cele două partide au cunoscut o evoluție semnificativă, avându-și originea în realitățile societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea.

Noul partid a promovat o ideologie nouă - țăranismul - care prevedea asigurarea primatului agriculturii în viața economică, a țăranimii în structura socială a democrației rurale (“statului țăărănesc”) în plan politic ¹.

În încercarea de a prezenta un scurt istoric al P.N.Ț. Satu Mare nu vom porni strict de la data fuziunii celor două partide, deoarece în zona Sătmarului se înregistrează o puternică activitate a Partidului Național Român (P.N.R.) încă din vremea dualismului, pentru ca, după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, acesta să cunoască o dezvoltare remarcabilă. Nu mai insistăm acum asupra rolului pe care l-a avut partidul la realizarea unirii, acesta fiind prezentat de alți istorici sătmăreni într-o lucrare dedicată mișcării naționale din această zonă ².

După instaurarea administrației românești P.N.R. s-a implicat în organizarea politico-administrativă a județului și municipiului Satu Mare, un prim semn al acestei activități fiind numirea în funcția de primar al Sătmarului a lui Augustin Ferentiu la data de

¹ Ioan Surtu - *Istoria partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 465.

² Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Sergiu V. Marinescu și Doru Radosav - *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, București 1989, pe larg.

comunale. Întâlnirea a avut loc în ziua de 7 octombrie la Casa Albă. Se iau în discuție alegerile comunale, noile înscrieri în partid (ex. preotul Pușcaș), se analizează structura partidelor politice. Se delegă pentru Congresul partidului din București, părintele Andercou din comuna Racșa și se numește delegația care va participa la Congresul P.Ț. din Ardeal, ce se va ține la Arad. Dintre participanți au luat cuvântul preotul Gavril Pop, Bălănescu, V. Costin (învățător), Iosif Nistor (învățător), Bruncat Vasile Roșca și prof. Mătășanu din Zalău⁹.

Apropierea alegerilor intensifică pregătirea, motiv pentru care membrii comitetului județean al P.N. Satu Mare, sunt convocați la o nouă consfătuire pentru data de 21 octombrie, orele 2⁰⁰, în sala mică a hotelului "Dacia". La această ședință se numesc persoanele care vor fi înscrise pe lista P.N. la alegerile din județ. Deasemenea se vor face diferite propuneri în privința luptei ce urmează să se dea în alegerile comunale¹⁰. Mai trebuie adăugat faptul că la alegerile din 1925 simbolul electoral al partidului era "coasa și secera".

Următoarea convocare a organizației județene a P.N. s-a petrecut la 3 februarie 1926, tot la hotelul "Dacia"¹¹, iar câteva zile mai târziu sunt prezentate o parte din rezultatele alegerilor comunale¹²:

Baia Mare: P.N.L. - 1.479 voturi, P.N. - 1.690 voturi în comune;

Valea Vinului: P.N. - 172; lista guvernamentală - 65;

Firiza de Sus: P.N. - 114; lista guvernamentală - 59;

Borlești: P.N. - 188; lista guvernamentală - 115;

Gerăușa: P.N. - 98; lista guvernamentală - 52;

Mădăras: au fost aleși 7 din lista liberală și 2 din lista națională.

Din păcate, lipsa altor date face destul de dificilă stabilirea partidului care a obținut majoritatea sufragiilor în județ.

Anul 1926 este anul în care după mai multe negocieri, Congresul general al P.Ț. și al P.N., desfășurat la 10 octombrie, a consfințit fuziunea convenită, dând naștere principalului partid de opoziție al perioadei interbelice - P.N.Ț.¹³. În funcția de președinte al partidului a fost ales Iuliu Maniu; vicepreședinte - Ion Mihalache, dr. N. Lupu, Alexandru Vaida-Voevod și Paul Brătesanu; secretar general Virgil Madgearu; casier Mihai Popovici.

După constituirea P.N.Ț.-ului, conducerea județeană a acestui partid, lansează prin intermediul presei locale următorul comunicat:

"Sfătuim pe membrii P.N.Ț. din comunele județului nostru să strângă la consfătuiri pe săteni și să procedeze la organizarea partidului în tot județul. Numai în felul acesta evenimentele politice nu ne vor surprinde nepregătiți"¹⁴.

Anul 1927 marchează primul Congres al P.N.Ț.-ului județean, care s-a ținut în 15 martie la Baia Mare, în sala Teatrului din oraș. Principalul punct al dezbaterilor din congres se anunța a fi cel al reorganizării comitetului județean¹⁵. Au fost reprezentate 197 de organizații din județ, la care se adaugă și participarea lui Mihai Popovici. Lucrările

⁹ "Satu Mare" - anul VII, nr.79 și 82/4 și 14 octombrie 1925.

¹⁰ *Idem* - anul VII, nr.83/18 octombrie 1925.

¹¹ *Idem* - anul VIII, nr.9/31 ianuarie 1926.

¹² *Idem* - anul VIII, nr.15/21 februarie 1926.

¹³ Vlad Georgescu - *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, Ed.Humanitas, Buc., 1992, p.205.

¹⁴ "Satu Mare" - anul VIII, nr.79/19 decembrie 1926.

¹⁵ *Idem* - anul IX, nr.10/6 martie 1927.

congresului au fost deschise de fostul președinte ALEXANDRU BREBAN, personalitate distinsă.

** Născut la 1 august 1876 în Someșeni, Alexandru Breban îmbrățișează cariera preoțească, devenind protopop greco-catolic în Baia Mare.*

Numele său se va lega de acest oraș unde își va desfășura și activitatea politică alături de cea religioasă, devenind chiar primar al orașului Baia-Mare. În 1919, odată cu restaurarea administrației românești în zonă, Alexandru Breban este numit comisar guvernamental cu probleme de învățământ în comitatele Ugocea, Maramureș și Satu-Mare, pentru ca în 1921 să fie ales deputat în Parlamentul României din partea P.N.R. Aceeași funcție o va obține și în 1932, dar de această dată din partea P.N.Ț.¹⁶

Revenind la lucrările primului Congres al P.N.Ț. Satu-Mare, după deschiderea făcută de Alexandru Breban, ia cuvântul Mihai Popovici care face o analiză critică a guvernării averescane și arată care este originea P.N.Ț. Se dă citire unei moțiuni, iar apoi se procedează la alegerea noului comitet județean compus din:¹⁷

președinte - dr. MIHAI POPOVICI (ministru de finanțe)

vicepreședinți - Alexandru Breban (protopop Baia-Mare)

- dr. Mihail Pop (avocat Satu-Mare)

- dr. Andrei Doboși (avocat Satu-Mare)

- dr. Mircea Augustin (avocat Ardud)

secretar general- dr. Ștefan Dărăban (avocat Satu-Mare)

- dr. Coriolan Bohățiel (avocat Satu-Mare)

membrii în comitet - Alexe Pocol (deputat, fost senator)

- dr. G. Oșianu (fost deputat)

În același an 1927, P.N.Ț. încearcă să ajungă la guvernare, ceea ce face să-și îndrepte criticile (și pe plan județean) împotriva activității Partidului Poporului și a Partidului Național Liberal (P.N.L.). În această atmosferă este începută campania electorală din 1927, fiind depusă totodată și lista P.N.Ț. cu candidații la alegerile parlamentare, care are în componență următoarele persoane: Mihai Popovici (fost ministru), Alexandru Breban (protopop), Gafencu (ziarist), dr. Titu Demian (avocat), dr. Victor Marc și Pavel Pavel (ziarist)¹⁸.

Din păcate nu știm câți dintre candidații au ocupat fotoliile Parlamentului la aceste alegeri (probabil doar Mihai Popovici); se știe însă că la nivel național P.N.Ț. a obținut 22,09% din sufragiul, ceea ce înseamnă ocuparea a 54 de locuri în Camera Deputaților¹⁹.

Activitatea de opoziție continuă și după alegeri, astfel că la 11 martie 1928 a avut loc întrunirea comitetului organizației județene a P.N.Ț. Satu-Mare în urma căreia s-a trimis o telegramă Regenței prin care s-a cerut înlăturarea guvernului liberal. În același timp s-a hotărât să se redacteze și un memoriu, tot în acest scop, semnat de mai multe mii de cetățeni²⁰. Au fost delegate persoanele care vor reprezenta județul Satu-Mare la puternicele manifestări național-țărănești de la București și Alba-Iulia, la ultima participând peste

¹⁶ Erdély Monografia (Monografia Ardealului) - sub redacția lui Váarady Aladár și Berey Géza, Ed. Gloria. Satu Mare, f.a., p.62.

¹⁷ "Satu Mare" - anul IX, nr.12/20 martie 1927.

¹⁸ Idem - anul IX, nr. 26/26 iunie 1927.

¹⁹ Ioan Scurtu - "Istoria", p.81.

²⁰ "Satu Mare" - anul X, nr.12/18 martie 1928.

100.000 de oameni (6 mai 1928) nemulțumiți de politica guvernului liberal și doritori să vadă îndeplinite promisiunile P.N.Ț.-ului²¹.

Pentru a avea o situație cât mai clară a partizanilor săi din județ, conducerea P.N.Ț.-ului face apel la intelectualii Sătmarului să "binevoiască a trece pe la birourile dl. Andrei Doboși și Mihai Pop pentru a se înregimenta și servi în cadrele acestui partid, fără considerare dacă este membru vechi sau dorește a se înscrie acum. Se poate trimite și o declarație pentru cei care nu pot veni personal"²².

În urma acestei puternice campanii de răsturnare a guvernului liberal de la putere, în noiembrie 1928 s-a format primul guvern național țărănist prezidat de Iuliu Maniu. Excepționala popularitate a P.N.Ț.-ului a fost ilustrată de victoria în alegerile parlamentare din decembrie 1928, când listele acestui partid au obținut 77,76% din totalul voturilor, fiind cel mai mare procentaj obținut până atunci de un partid politic din România²³.

Imaginea P.N.Ț. Satu-Mare la sfârșitul deceniului 3 și începutul deceniului 4 ne este foarte clar conturată; avem în față un partid puternic care domină județul în ceea ce privește aderența sa în rândurile populației. Așa cum afirmă și Tankoczi Gyula în lucrarea "Satu-Mare Város Képes Tükre", "P.N.Ț. Satu Mare se înscrie pe linia politică a lui Iuliu Maniu. Scopul partidului este constituirea unui Stat Democratic Țărănesc"²⁴. Potrivit acestei lucrări conducerea orașenească și județeană a partidului este următoarea²⁵:

- la oraș: președinte Augustin Ferentiu
secretar general Ștefan Anderco

comitetul executiv: Dr. Andrei Doboși, Coriolan Bohățel, Barbu Gavril, Popescu Constantin, Dr. Lupu Nicolae, Cazacu Simion, Roca Radoveanu Vasile, Dr. Demian Titu, Aurel Pop, Albu Traian;

- la județ: președinte Mihai Popovici (fost ministru de finanțe)
vicepreședinte Titu Demian
secretar general Gavril Barbu

comitetul executiv: Andrei Doboși, Augustin Ferentiu, Dr. Mircea Augustin, Nicoară Iuliu, Dr. Gavril Oșan, Alexandru Breban, Dr. Gheorghe Pop, Vasile Barbul, Dr. Demian Atanasie, Gheorghe Anderco, Dr. Ion Doboși, Dr. Victor Marcu, Costin Augustin, Dragomir Emil, Dr. Ștefan Anderco.

Din păcate activitatea partidului, atât la guvern, cât și în teritoriu, a fost puternic influențată de marea criză economică din anii 1929 - 1933, care s-a resimțit puternic în toată România. Totuși, activitatea guvernamentală a P.N.Ț. continuă (cu întreruperea guvernului N. Iorga) până în noiembrie 1933, când Carol al II-lea, a adus la putere pe liberali. Pentru această perioadă informațiile sunt din ce în ce mai puține în legătură cu activitatea P.N.Ț. Satu Mare. Se știe că, după căderea guvernului Iorga, P.N.Ț. revine la putere, iar pe plan local dr. Titu Demian a îndeplinit funcția de primar al orașului Satu Mare în intervalul 12 iunie 1932 - 18 decembrie 1933, având merite deosebite în domeniul finanțelor²⁶.

²¹ Ioan Scurtu - "Viața politică...", p.64-65.

²² "Satu Mare" - anul X, nr.30/22 iulie 1928.

²³ Iosif Constantin Drăgan - *Istoria românilor*, ed. Europa Nouă, Buc., 1994, p.203.

²⁴ Tankoczi Gyula - *Satu Mare, Város Képes Tükre (Oglinda orașului Satu Mare)*, Satu Mare, f.a. p.141.

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Idem*, p.14.

În ceea ce privește Prefectura, în perioada guvernării țărăniște, ea a fost condusă de dr. Andrei Doboși (avocat) în perioada 15 noiembrie 1928 - 24 aprilie 1931 și dr. Gavril Oșianu (avocat) în intervalul 11 iunie 1932 - 16 noiembrie 1933²⁷.

La 20 iulie 1932, dr. Coriolan Bohățiel este ales senator în Sfatul Țării cu 12.856 de voturi; aceeași sursă ne mai informează că un alt candidat pentru Senat este Andrei Doboși, din partea consiliilor²⁸.

Înainte cu două luni de părăsirea conducerii țării (septembrie 1933) conducerea județeană a P.N.Ț. publică în presă un raport (un fel de dare de seamă) referitor la ceea ce a făcut partidul pentru țară, județ și municipiul Satu Mare. Dar să vedem care sunt realizările P.N.Ț. la nivel județean:

“1). Guvernul, îndată ce a pus mâna pe frânele țării a ordonat reintegrarea consiliilor comunale și a celui județean, precum și al municipiului Satu Mare, dizolvate de fostul guvern Iorga - Argentoianu, care a instituit comisiuni interimare, pentru a da partizanilor lor câte un os de ros ...

2). De la mutarea capitalei județului de la Carei la Satu Mare, Prefectura județului a trăit din mila Primăriei Satu Mare. Acum s-a hotărât edificarea Palatului Administrativ al județului, pentru care scop sunt bani strânși 9 milioane.

3). Prefectul a făcut toate demersurile și toate formele pentru ca satele să capete pășunile și pădurile pe care le cer. Nădăjduim că în scurtă vreme aprobarea să vină și de la Minister.

4). Pentru întreținerea drumurilor și podurilor județene s-a cheltuit suma de 3.408.440 lei, ceea ce alte guverne au cheltuit pe lucruri care nu se văd ...

5). Prefectura a împărțit ajutoare celor nevoiași 224.000 lei, iar bisericilor le-a dat ajutor în sumă de 1.619.000 lei.

6). Prefectura și Comitetul școlar județean a dat pentru construirea de școli noi și pentru reparare 758.946 lei.

7). S-a desăvârșit reforma agrară prin împroprietărirea voluntarilor cu 300 iugăre.

8). În Țara Oașului, în comuna Racșa s-a făcut o pepinieră de plasă unde se cresc altoi de tot felul. S-a dat gratuit țăranilor 5.000 altoi. S-au plantat pe șosele și dealuri sterpe. La Arduș - o grădină de cultură a cerealelor; la Fersig - o pomărie și crescătorie de oi de rasă Caracul ...”²⁹.

Cu toate aceste realizări, la nivel național P.N.Ț. își pierde influența în rândurile electoratului; o dovadă fiind rezultatul alegerilor parlamentare din decembrie 1933, când a întrunit doar 13,9% din totalul voturilor³⁰. Ca urmare a acestei decăderi, după trecerea în opoziție, în cadrul partidului se procedează la unele schimbări. În funcția de președinte a P.N.Ț. a fost ales Ion Mihalache. A urmat o perioadă de ample dezbateri ideologice și politice în timpul căreia țărănismul a căpătat noi nuanțe și dimensiuni³¹, s-a adoptat un statut (1934) și un nou program al partidului (1935). Conducerea partidului a adoptat acest nou statut ca urmare a unei cerințe de reorganizare. Noul statut asigură “criterii adecvate selecționării cadrelor, asigură în conducere un loc de frunte țăranilor, care de acum vor lucra în diferite comitete cu intelectualii partidului, și acordă o deosebită atenție tineretului.

²⁷ În serviciul patriei, Prefectura Satu Mare, 1937, p.91.

²⁸ “Satu Mare” - anul XIV, nr.32/24 iulie 1932.

²⁹ Idem - anul XV, nr.27/17 septembrie 1933.

³⁰ Ioan Scurtu - Istoria ..., p.469.

³¹ Iuliu Maniu - Testament..., vez p.159(“economia dirijată, social organizată”).

„32
...

* În ceea ce privește persoana lui Titu Demian, acesta s-a născut la 7 septembrie 1896 în satul Negreia (actualmente județul Maramureș), provenind dintr-o familie românească de țărani înstăriți.

Pe linie politică deține funcția de primar în 1932-1933, pentru ca din 3 mai 1936 să devină președintele P.N.Ț. Satu Mare, funcție pe care o va deține până la desființarea partidului de către comuniști.

După instalarea regimului autoritar carlist, P.N.Ț. a încercat pe diverse căi să-l determine pe Carol al II-lea să revină la sistemul democratic pentru a rezolva criza politică în care se afla țara. Din păcate aceste eforturi au fost zadarnice în special datorită cenzurii chesturii poliției. Spre exemplificare menționăm un raport trimis de Chestura poliției Satu Mare (la 24 februarie 1938) către prefectul județului, în care se arată că P.N.Ț. a dat dispoziție organizațiilor sale din județul Satu Mare să voteze contra Constituției cu ocazia plebiscitului din 25 februarie 1938³⁵.

O altă formă de protest față de noul regim este Memorandumul românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crișana, Satu Mare, Maramureș) prezentat de fruntași P.N.Ț. regelui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938³⁶. Acest Memorandum cuprinde 20 pagini și este semnat, în calitate de autori principali de Iuliu Maniu (fost președinte al Consiliului de Miniștri) și Mihai Popovici (fost ministru, fost președinte al P.N.Ț. organizația Satu Mare, senator de drept). Alături de ei mai semnează alți 48 de membri de frunte ai partidului (foști

33 Arhivele Statului Satu Mare, *Fond Aurel Pop*, dos. 41, fila 107-108.
34 "Dreptatea" - nr.59/13 aprilie 1946.
35 Arhivele Statului Satu Mare, *Fond Aurel Pop*, dos. 41, fila 107-108.

³⁶ Vezi pe larg: Cornel Grad și Doru E. Găvruta, *„Măști de război”*, Editura Cartea Românească, București, 1997-1998.

Vezi pe larg: Cornel Grad și Doru E. Goron - "Un document despre situația Transilvaniei la 20 de ani după Memorandumul Românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Satu Mare, Maramureș) prezentat de fruntașii regelui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938", în A.M.P. (Zalău), nr. XVIII, 1994, p. 379-407.

miniștri, parlamentari, prefecți, publiciști, etc.)". După ce se face o prezentare critică a situației Ardealului și Banatului în ultimii 20 de ani, semnarii memoriului cer regelui "să binevoiască a nu mai prelungi nici un moment situația actuală, din ceas în ceas mai prejudiciabilă. Nu o schimbare de guvern se cere acum, ci o schimbare de regim radicală". [...] Binevoii, sire, a reda poporului român LIBERTATEA!"³⁷.

Revenind la semnarii acestui document mai trebuie adăugat că printre cei 48 de membri de marcă ai partidului se află și trei personalități sătmărene. Pe lângă numele lui Mihai Popovici, care este, alături de Iuliu Maniu, principalul semnatar, mai sunt menționate dr. Titu Demian, dr. Victor Marcu (fost deputat Satu Mare) și dr. Andrei Doboși (fost deputat Satu Mare)³⁸. În legătură cu dr. Titu Demian trebuie făcută o observație: documentul îl prezintă ca "fost prefect Satu Mare" însă acest lucru este fals, pentru că Titu Demian nu a fost niciodată prefectul județului Satu Mare, în schimb el a deținut funcția de primar al orașului în perioada 12.06.1932 - 18.12.1933 și pe cea de președinte al P.N.Ț. Satu Mare⁴¹.

Criza în care se afla țara a fost agravată de pierderile teritoriale din 1940. Prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940 județul Satu Mare trecea integral în componența Ungariei, pentru o perioadă de peste 4 ani. În această situație se aflau încă 10 județe ale României. După 23 august 1944 atenția Bucureștiului este îndreptată spre eliberarea acestui teritoriu. Semnată la 12 septembrie 1944, convenția de armistițiu dintre Puterile Aliate și România consideră nul acest arbitraj (art. 17 și 19)⁴², iar la 10 octombrie regele Mihai a promulgat Legea Nr. 487, care decretează înființarea Comisariatului român pentru administrarea regiunilor eliberate ale Transilvaniei condus de Ionel Pop, membru P.N.Ț.

Din păcate lucrurile s-au agravat pe măsura trecerii timpului, datorită amestecului sovietic și maghiar ceea ce a încetinit foarte mult revenirea la viața politică sătmăreană interbelică. Această afirmație este susținută și de ziarul "Dreptatea". În articolul intitulat "Despre unele declarații privitoare la Ardealul de Nord și despre realitatea lucrurilor se precizează că în Bihor și Satu Mare, administrația are în frunte atât la județ (este vorba de prefectul maghiar SIKOLYA)⁴³ cât și în municipiu, vechi elemente ale administrației maghiare. Românii dau concursul lor în măsura în care li se cere și li se admite. Dar aceiași articol menționează că în Satu Mare, recent, s-a modificat situația prin alegerea unui prefect de județ român, membru P.N.Ț.⁴⁴

Aceiași ziar, într-un alt număr, prezintă constatările unei anchete efectuate în Satu Mare⁴⁵, din care reiese că organizația județeană a P.N.Ț. și-a reluat activitatea după război și, mai mult, a reușit să domine numeric conducerea județului. Sursa citată prezintă procesul-verbal de constituire a Uniunii Democrate Române, datat la 15 decembrie 1944. În funcția de președinte a fost ales dr. Titu Demian liderul P.N.Ț. Satu Mare, secretar general a

³⁷ *Idem* - p.379.

³⁸ *Idem* - p.380.

³⁹ *Idem* - p.406.

⁴⁰ *Idem* - p.390.

⁴¹ "Poliția sătmăreană" - serie nouă, nr.34(52) din 28 februarie 1996.
* Autorul se află în posesia unei scrisori din partea fiicei lui Titu Demian, care confirmă cele afirmate mai sus.

⁴² Arhivele Statului Satu Mare, *Fond Prefectura județului Satu Mare. seria Armistițiu*, dos.1/1994. f.2-60.

⁴³ *Idem*, dos.2/1994, f.15 și 51.

⁴⁴ "Dreptatea" - nr.127/28 ianuarie 1945.

⁴⁵ *Idem* - nr.132/10 februarie 1945.

fost desemnat Ștefan Anderco, iar comitetul executiv era format din Titu Demian, Ștefan Anderco, Potra Iulian, Radu Ioan, Șinca Teofil și Molnar Gavril, majoritatea fiind membri de marcă ai P.N.Ț. De asemenea proporția este identică și în cazul persoanelor care ocupau funcția de vicepreședinte.

În ceea ce privește conducerea județului, P.N.Ț deținea funcția de prefect prin Ștefan Anderco (secretar general P.N.Ț Satu Mare), cea de viceprimar al orașului Satu Mare prin persoana lui Șinca Teofil, la care se adaugă și alte funcții din aparatul administrativ deținute de membrii acestui partid. Situația este identică și în cazul conducerii prețurilor: Gavril Molnar la Satu Mare, Augustin Mircea și Lang Augustin la Arduș, Vasile Țăntăș la Negrești-Oaș, etc.⁴⁶. Din păcate P.N.Ț-ul nu a obținut conducerea aparatului polițienesc, acesta fiind monopolul comuniștilor prin sprijin sovietic (Eduard Jelinek șeful Poliției și Weisz Vasile conducătorul securității).

Cu mici modificări P.N.Ț.-ul va deține aceste funcții prin membrii săi până în luna mai 1945, când au loc primele schimbări semnificative în peisajul politico-administrativ al județului. Persoanele și funcțiile amintite au fost confirmate de dl. Gavril Molnar, fost primpretor al plășii Satu Mare și de alte persoane contemporane evenimentelor⁴⁷. Potrivit afirmațiilor lui Gavril Molnar această administrație a conferit județului un statut de "autonomie locală".

La o scurtă analiză putem afirma că dispare majoritatea maghiară de la începutul lunii noiembrie, iar poziția de conducător al P.N.Ț.-ului, în comparație cu celelalte partide se datorează prestigiului, tradiției și forței de care beneficia acesta în toată România și în special în Satu Mare.

Acest fapt poate fi și motivul pentru care, în evenimentele tensionate din februarie 1945, județul Satu Mare s-a numărat printre doar cele șase județe din țară în care Partidul Comunist nu a preluat puterea. Dar profitând de funcțiile deținute în cadrul aparatului represiv, aceștia au încercat prin unele mișcări să influențeze mersul activității politico-administrative din județ. Situația în care se afla Transilvania de Nord în acele momente este prezentată într-un memoriu (din păcate anonim) datat la 12 februarie 1945. Documentul menționează: "e de remarcat totuși azi că, după 1 februarie 1945, s-a început o epocă de și mai accentuate persecuții împotriva românilor și în special împotriva conducătorilor și aderenților P.N.Ț.-ului, apoi celor care au venit de la autoritățile române din București [...]. În Sătmar au fost arestați și se găsesc încă în această situație dr. Augustin Mircea - notar public și dr. Virgil Codreanu - avocat Arduș"⁴⁸.

Din păcate pentru viața politică a județului și chiar a Transilvaniei de Nord, presa, principalul mijloc de propagandă și reformare, traversa o perioadă critică. Presa românească este persecutată, neapărând decât gazete românești care propăvăduiesc idei de extremă stângă. Astfel în regiunea Sătmarului apar nu mai puțin de trei titluri de ziar, toate aparținând Frontului Plugarilor, la acestea adăugându-se presa maghiară, în timp ce organul de presă al P.N.Ț. - intitulat "Satu Mare", nu va mai apărea niciodată.

⁴⁶ Claudiu Porumbăceanu - "Situation administrative et politique du departament de Satu Mare du 25 octobre 1944 ou moins de mars 1945", în *Transilvania review*, vol.IV, nr.4, 1995, p.88-89.

⁴⁷ Gavril Molnar, fost primpretor al plășii Satu Mare în perioada 1944-1945: Valer Moș, fost președinte al A.F.D.P.R. - Satu Mare în "Solștiulul", nr.66, 67.68 din 1992.

⁴⁸ Ion Lăcustă -, "12 februarie. Transilvania de Nord. Viața românească s-a refugiat la sate", în *Magazin istoric*, serie nouă, nr.2/1995, p.26.

Poziția predominantă a P.N.Ț.-ului sătmărean în comparație cu reprezentanții F.N.D. nu a lăsat indiferent guvernul Petru Groza; procesul grupării se face simțit și la Satu Mare. Astfel, la 4 aprilie 1945 guvernul trimite Prefecturii județului Satu Mare un tablou cu funcționari repartizați prin transfer la Satu Mare⁴⁹. Din acest document reiese că funcționarii provin din Hunedoara, Olt, Mehedinți, Sibiu, Muscel, Severin, Dâmbovița, Arad, etc. Având în vedere că, în iulie 1945, din 114 posturi de notari 75 proveneau din vechea administrație maghiară⁵⁰, iar în serviciile Prefecturii, din 84 de salariați 46 erau dintre cei “preluați de administrația horthystă”⁵¹, înclinăm să credem că teoria înlocuirii funcționarilor maghiari nu este fondată, fiind mai degrabă vorba de o împânzire a aparatului administrativ cu persoane agreate de guvernul Petru Groza și înlocuirea funcționarilor țărâniști sau fideli opoziției, condusă de Iuliu Maniu.

Politica de discreditare a P.N.Ț.-ului continuă și după reforma agrară, mai ales că principalul eveniment ce avea să vină era cel al alegerilor parlamentare.

Un exemplu elocvent privind atitudinea ostilă avută de comuniști față de P.N.Ț. îl constituie cazul din localitatea Seini. Într-un buletin informativ eliberat de Legiunea de jandarmi Satu Mare se menționează că: “în noaptea de 30/31 ianuarie și 1 februarie 1946,

⁵⁷ Ion Puscasu, economist, presedintele A.F.D.P.R., filiala Satu Mare.

țineretului român care simpatizează cu P.N.Ț. - Iuliu Maniu, a făcut pe zidurile clădirilor din comuna Seini semnul Partidului și au scris «Trăiască Maniu!»⁵⁴. În continuare documentul prezintă intervenția rapidă a evreilor și a comuniștilor, care au șters pereții, scriind “Trăiască Guvernul”, “Jos Maniu”. Urmarea a fost izbucnirea unor neînțelegeri încheiate cu o bătaie între cele două tabere de susținători. Cazul a fost cercetat de șeful postului de jandarmi Seini, iar actele au fost înaintate justiției cu raportul nr. 133/4 februarie 1946⁵⁵.

Un moment deosebit de important pentru istoria și activitatea acestui partid îl reprezintă Congresul județean P.N.Ț. din anul 1946.

La 12 martie 1946 în ședința Consiliului Politic județean a fost analizată cererea P.N.Ț. Satu Mare pentru aprobarea ținerii Congresului județean la data de 23 martie⁵⁶. În documentul citat nu este prezentată nici o hotărâre în legătură cu această cerere, dar, din alte surse, reiese că aceasta a fost acceptată deoarece organele de presă ale P.N.Ț. (“Dreptatea” și “Patria”) menționează în paginile lor Congresul P.N.Ț. din județul Satu Mare, ținut la 23 martie 1946⁵⁷.

Încă înainte de Congres ziarul “Patria” ne înfățișează o vie activitate a P.N.Ț.-ului în tot județul, în articolul “Activitatea P.N.Ț. la Satu Mare”⁵⁸. Potrivit acestui articol “curentul pentru ideile și programul P.N.Ț.-ului este atât de puternic încât în cele mai multe localități rurale aproape unanimitatea locuitorilor se declară adepții săi. Aceeași situație este întâlnită și în rândul muncitorilor; într-o singură zi s-au scris în partid 96 de ceferiști”.

În acest context s-a ținut la 23 martie Congresul P.N.Ț., lucrările fiind deschise la ora 10,30⁵⁹. Aici trebuie făcută o precizare: conform declarației lui Valer Moș, P.N.Ț.-ul urma să-și țină Congresul în sala Teatrului, dar acest lucru nu s-a putut deoarece sala era ocupată de evreii comuniști care celebrau așa numita “sărbătoare a șetrelor”, specifică în cultul lor, astfel că țărăniștii au fost nevoiți să-și țină Congresul în curtea în care era sediul partidului, pe strada dr. Vasile Lucaciu nr. 24 (fosta Republicii)⁶⁰.

Au fost de față conducătorii organizației, în frunte cu dr. Titu Demian, Ștefan Anderco, Alexandru Miclea, Victor Marcu, Ioan Doboș, protopop I. Dragomir, Șinca Teofil, Atanasie Demian, Gavril Molnar, etc. Persoanele din conducere au fost în unanimitate realese în funcție deținute de la ultimul Congres (3 mai 1936)

Titu Demian arată că “în 1936 s-a ales conducerea organizației pe 2 ani, dar aceasta conduce și azi datorită neținerii congresului”, motiv pentru care se decide “formarea unei comisii de candidare care să propună noua conducere”.

Președinte de onoare al organizației a fost desemnat Mihai Popovici.

În funcția de președinte a fost reales dr. Titu Demian, vicepreședinte Alexandru Miclea, secretar - general Ștefan Anderco, iar casier Aurel Pelle.

A fost aleasă de asemeni delegația permanentă a organizației și comitetul județean⁶¹. Dar în timpul Congresului, “participanții au fost vizitați de către șeful Securității

⁵⁴ Arhivele Statului Satu Mare, *Fond Prefectura județului Satu Mare*, dos.78/1946, f.7.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, f.39.

⁵⁷ “Patria” (Cluj), nr.36/1946.

“Dreptatea”, nr.59/13 aprilie 1946.

⁵⁸ “Patria” - nr.13/1946.

⁵⁹ “Dreptatea” - nr.59/1946.

⁶⁰ “Solstițiu” (Satu Mare), nr.68/1992.

⁶¹ “Dreptatea”, nr.59/1946.

Weisz Vasile, împreună cu o ceată de muncitori aduși, care blocau intrarea, alături de comisarul Milea de la Poliție și oameni ai Securității, așa-ziiși comuniști din <<ilegalitate>>, cu scopul de a intimida participanții la Congres⁶².

Asemenea acțiuni de intimidare, s-au produs pe tot parcursul perioadei electorale și preelectorale, ceea ce a generat o stare de spirit destul de încordată în rândurile populației. La 15 iulie 1946 este începută oficial campania electorală și în județul Satu Mare, după cum ne informează presa locală⁶³.

Nu vom insista aici asupra modului în care F.N.D.-ul și-a organizat și desfășurat campania electorală, pentru că acest lucru este știut și nu-și află locul în lucrarea de față. În schimb, vom aminti câteva din atacurile calomnioase adresate P.N.Ț.-ului de către blocul stângist. F.N.D.-ul urmărea, pe lângă acțiunile de intimidare îndreptate împotriva opoziției și a susținătorilor săi, și discreditarea acestora prin tot felul de articole calomnioase, ca de exemplu cel referitor la profesorul universitar preot Pașca Ioan din comuna Buteasa, membru P.N.Ț., care este acuzat de împușcarea țaranului Ilea Vasile, pe motiv că profesorul nu era de acord cu reforma agrară comunistă⁶⁴; sau cazul preotului Pop Vasile din Odoreu, tot membru P.N.Ț. Acesta era acuzat că l-ar fi scos din biserică pe un oarecare credincios Drăglici Petru, motiv pentru care presa locală, subjugată F.N.D.-ului, afirmă: "maniștii și-au pierdut capul pentru că, în urma faptelor ticăloase s-au izolat de poporul pe care-l mai pot înșela!"⁶⁵.

Dar, cu toate acestea, majoritatea populației nu a putut fi derutată, ea continuând să susțină P.N.Ț.-ul, partid majoritar după cum afirmă și contemporanii perioadei⁶⁶. Din păcate, informațiile privind campania electorală desfășurată de opoziție sunt destul de reduse, ele provenind mai mult din mărturiile câtorva participanți. Știm însă că poziția, în comparație cu B.P.D.-ul, beneficia de resurse materiale mult mai scăzute, fără acces la presa locală și alte mijloace de propagandă, ceea ce făcea dificilă desfășurarea unei campanii electorale. Nu trebuie uitat faptul că pregătirile pentru alegeri se desfășurau într-o țară cu mari dificultăți economico-sociale ceea ce indirect avantaja partidele de opoziție.

În luna octombrie P.N.Ț. Satu Mare depune lista cu candidații locali ai partidului pentru alegerile parlamentare, formată din: dr. Titu Demian, Vasile Netea, Alexandru Micle, Paul Nichita, Ioan Crișan, Constantin Marian, Augustin Micu⁶⁷.

În contextul prezentat, la 19 noiembrie 1946, au avut loc alegerile în vederea constituirii Parlamentului, un moment deosebit de important în istoria zbuciumată a acestor ani de după război. De această zi se legau speranțele opoziției și ale întregii țări, dornică să vadă în România un for legislativ cu adevărat proporțional din punct de vedere politic. Din păcate, speranțele mulțimii au fost spulberate de falsul și minciuna care au modificat rezultatele și au ars buletinele de vot, nemăilăsând nici o dovadă P.N.Ț.-ului, care revendica succesul scrutinului, punând România și lumea întreagă în fața unei victorii zdrobitoare a B.P.D.-ului, datorită căreia în România s-a uitat înțelesul cuvântului "libertate" timp de peste 40 de ani.

⁶² "Solstițiu", nr.68/1992.

⁶³ "Democratul"(Carei), nr.45/1946.

⁶⁴ "Sătmarul", nr.21/1946.

⁶⁵ *Idem*, nr.23/1946.

⁶⁶ Ion Pușcașu, Gavril Molnar, Valer Moș, ș.a.

⁶⁷ Muzeul Județean de Istorie Satu Mare, colecția de documente, nr.inventar 5.960

Din rezultatele date publicității la acea vreme pentru Satu Mare, reiese că P.N.Ț. a obținut doar 24.023 voturi, ceea ce echivala cu obținerea unui singur loc în noul Parlament; astfel spus dr. Titu Demian, primul pe listă, a obținut dreptul de a reprezenta în Parlament organizația județeană Satu Mare a P.N.Ț.⁶⁸

Această situație a consternat întreaga populație; Iuliu Maniu a declarat că P.N.Ț. "a câștigat considerabile majorități în alegeri și a biruit în mod strălucit". Pe această bază "P.N.Ț. reclamă puterea în numele popularității covârșitoare pe care a dovedit-o în numele opiniei publice românești care i-a acordat încrederea sa"⁶⁹.

Chiar dacă sursele oficiale care să demonstreze victoria opoziției au fost în mare parte distruse, totuși mărturiile unor participanți la alegeri pot oferi o imagine mult mai apropiată de adevăr decât cea comunistă.

Concluzia autorului este că P.N.Ț. a câștigat alegerile cu o majoritate confortabilă, chiar dacă nu a obținut 80 sau 83% din totalul voturilor. Această situație este valabilă și pentru alte părți din țară, național-țărăniștii având poate chiar mai multe procente în zone cu o populație covârșitor românească. Pornind de la această realitate, la 30 noiembrie 1946, Comitetul Central Executiv al P.N.Ț. cerea "imediată anulare a acestor alegeri și convocarea urgentă a corpului electoral pentru noi alegeri"⁷⁰. Eforturile lor însă au rămas fără nici un rezultat. La 1 decembrie 1946 regele Mihai a deschis noul Parlament, ceea ce a însemnat legiferarea regimului comunist. Dr. Titu Demian a fost ultimul reprezentant ales al P.N.Ț. Satu Mare, însă el refuză (ca și ceilalți colegi de partid aleși în alte județe) să se prezinte în acest Parlament în semn de protest față de grosolanul fals electoral săvârșit de guvernul Petru Groza.

Cât privește urmările acestui scrutin ele sunt cunoscute. Concret, pe plan local s-au luat măsuri împotriva celor care "au manifestat contra guvernului înainte, în timpul și după alegeri"⁷¹. Această afirmație este susținută și de un document care cuprinde 15 personalități publice, acuzate în acest sens. Mai putem adăuga faptul că, beneficiind de sprijinul sovietic, comuniștii au trecut în Satu Mare, prin grija lui Weisz și a acoliților săi, la arestări și hărțuiri ale liderilor opoziției, dedându-se la adevărate orori, care au continuat mai bine de 40 de ani în gulagurile de pe teritoriul țării.

Teroarea la care au fost supuși liderii, membrii și simpatizanții P.N.Ț., ia amploare după desființarea partidului, după așa-numitul moment "Tămădău" (iulie 1947). Arestări, persecuții, domiciliu forțat sunt doar câteva din pedepsele aplicate de aparatul represiv unor oameni vinovați că își exercită drepturile legale, firești. Pentru sătmăreni închisorile de la Satu Mare, Oradea sau alte temnițe, mutații forțate (ex. Titu Demian domiciliu forțat la Cluj) și confiscarea averilor, excluderea din servicii, școli, nu sunt vise sau închipuiri ci crude realități pe care azi ne chinăm să le uităm.

În încheierea acestui scurt istoric nu putem afirma decât că P.N.Ț. a fost un partid a cărei existență nu poate fi uitată, pentru că de numele său se leagă multe evenimente, bune sau mai puțin bune; el este parte din istoria României. Prin liderii săi, doctrina sa și modul în care și-a desfășurat politica, P.N.Ț. și-a câștigat un loc de necontestat în viața

⁶⁸ "Sătmărul ", nr. 108/1946.

⁶⁹ Ioan Scurtu - *Istoria...*, p. 448.

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ Dumitru Păcuraru - *Arhiva personală*.

politică a României, motiv pentru care azi trebuie respectat și tratat așa cum a fost, cu laude și cu critici, dar nu cu minciuni.

Noi credem că organizația P.N.Ț. a județului Satu Mare a respectat numele și locul acestui partid, fiind principala forță politică a județului, cu lideri de o certă valoare.

*Aspects concerning the history of the National Peasant Party.
Satu Mare Organization
(Summary)*

The National Peasant Party was founded on October 1926, after the fusion of the National Party with the Peasant Party. 1927 marked the first Congress of the PNT Satu Mare. Mihai Popovici was appointed the president of the organization. He had this position till 1936, being followed by dr. Titu Demian, until 1947 when the Party was dissolved.

PNT Satu Mare respected the name and the place that this party deserved, being the main political force of the county, having as its leaders people of a high ethical and preofessional value.

*Istoria comunității evreiești din comuna Vama -Oaş,
de la venirea lor pe aceste meleaguri până la
emigrarea acestora în Izrael*

Gheorghe Haiduc

Se presupune că, comunitățile evreiești din nordul țării și mai ales din zona Sighetului, a Maramureșului și a Oașului îndeosebi și a Sătmărlui, provin din întinsul Imperiu al Khazarilor , sec.VII-X dintre nordul Mării Caspice, Mării Negre, Don și Volga. Parte din aceștia i-au însoțit pe Unguri sec.IX în Panonia și în lupta pentru cucerirea Transilvaniei. Fiind foarte prospere din punct de vedere al natalității, comunitățile evreiești au sporit foarte mult și mai ales în sec.XIV, când Ștefan Batory le-a dat evreilor dreptul de a avea propriul parlament și jurisdicție proprie. Astfel că, atât în Ungaria cât și în Transilvania, au găsit în aceste teritorii condiții favorabile de așezare, atât în mediul urban cât și în mediul rural. Populația băștinasă era tolerantă cu ei și prin atitudinea lor de "Bine ați venit" se încadrează ușor în marile comunități orașenești și cele sătești autohtone, care le asigurau drepturi egale în rândul populației în interiorul cărora s-au stabilit.

În zona Oașului khazarii evrei au venit în mod spontan într-o perioadă de secole, în mici grupulețe. La început au intrat în cea mai nordică zonă a țării, Bucovina, Maramureșul, Oașul și apoi s-au extins înspre sud-est.

O mare comunitate de evrei s-a format la Sighet, găsind bune condiții pentru negustorie (comerț) și în unele cazuri chiar și pentru contrabandă. La Baia Mare, Băița și Baia Sprie s-au format mari comunități datorită minelor de aur și cupru, unde negustorii și mai târziu comercianții își aveau rolul lor de a manevra nu numai mărfuri de negoț și larg consum pentru populație, dar în zonă se folosea și multă valută în aur, chiar dacă manevrarea ei se făcea în mod clandestin de către cei care o dețineau. Toate aceste condiții au făcut și mai posibile mari mișcări de populație evreiască și mai ales spre zona noastră, cam pe la anul 1496, când în Polonia au fost privați de dreptul de stăpânire a pământului în posesia căruia erau de secole. așa că, și aceștia ajunși în zonă, au fost nevoiți să se ocupe de negoț, îndeletniciri necesare traiului. De atunci, și de la aceștia au luat ființă "Târgușoarele evreiești" ca formă de autonomie, grupându-se în mici ghetouri, mai ales în centrele populate, denumite în termeni populari "maghernițe evreiești"¹. Maghernițele erau împrejmuite cu ziduri anume, sau prin natura așezării construcțiilor în formă de "U", formând în felul acesta zona închise cu o populație majoritar evreiască. Dintre acestea putem aminti în partea de nord a țării orașele: Vișeu, Sighet, Baia-Mare, Satu -Mare, Seini.

În mediul rural se grupau pe cât posibil în centrul fiecărei localități, exemplu în acest sens putem da Negreștiul și Vama. În comuna Vama pe strada Principală chiar în centrul comunei pe o distanță de 250 m, au locuit 18 familii de izraeliți, și toți aceștia în perioada interbelică se ocupau cu comerțul. O altă grupare asemănătoare ca mărime era la șosea în apropierea gării și a fabricii de cherestea.

La Negrești, evreii în majoritatea lor ocupau tot două străzi din centrul comunei (actualmente orașul Negrești), strada Principală și strada pe care a existat Sinagoga, denumită și astăzi strada "Cozăreni", adică strada khazarilor denumire sinonimă dată evreilor.

Datorită unei vieți intense, și în mediul rural mulți evrei au preconizat să formeze și aici mici comunități evreiești. De aceea îi găsim organizați în comunități mai mari sau mai

¹ Informator Robotin Gheorghe 78 ani , str.Principală Vama.

mici în fiecare sat și comună în marele Maramureș, în Țara Oașului și în întreg Ardealul, precum și în întreaga țară, exceptând zonele cu populația majoritar săsească sau șvăbească.

Așezarea evreilor în mediul rural a dat un nou impuls vieții satelor și putem spune că prin emigrarea lor, evreii erau obișnuiți să străbată căi lungi pentru a-și asigura negoțul, ocupație necesară cerută în cadrul așezărilor din care ei făceau parte și astfel ușor se acomodau situației date.

Prin capacitatea lor de buni negustori și mai târziu de buni comercianți, au reușit într-o perioadă scurtă de timp să prospere și mulți dintre ei să-și asigure o poziție socială bună. În Vama pe la sfârșitul sec.XIX și începutul sec.XX, respectiv în perioada interbelică, erau doi moșieri de etnie evreiască, un număr de 19 familii se ocupau cu un comerț mixt stabil. Trei familii se ocupau cu comercializarea vaselor de ceramică de Vama. Erau apoi trei societăți care se ocupau cu activitatea forestieră, dintre care una de prelucrare a lemnului numită Gyeruk (Făbricuță) al cărei director era Sirmai Arpad. De comercializarea lemnului se ocupa "Societatea de aur" și "Societatea Tarsuleț sau ȚEIK". Erau apoi mulți meseriași cizmari, pantofari, croitori și croitorese, tăbăcari, tâmplari, brutari și mecanici. În total în Vama erau 19 persoane cu diferite meserii.²

Atât comercianții cât și meseriașii prin atitudinea serviabilă de care au dat dovadă, și-au câștigat încrederea și simpatia localnicilor. Ba mai mult ca să-și câștige fiecare comerciant cât mai numeroasă clientelă, prin înțelegerea cu aceștia dădeau mărfuri, produse alimentare și băuturi alcoolice în "credință" (pe credit), ceea ce făcea ca mulți dintre ei să-și apropie și să-și asigure cât mai multă clientelă. Ca drept dovadă a celor afirmate mai sus, prin anul 1952, cetățeanul Pető Emeric în vârstă de 76 ani, locuind chiar în vecinătatea Casei de rugăciuni a comunității evreiești, umblând prin acel imobil părăsit a găsit mai multe registre de credit ale unor foste familii de comercianți, în care erau trecute zeci de nume de țărani din Vama, care datorau cu sume mari de bani unora dintre aceștia, sume care nu au mai fost recuperate niciodată.

Registrele, considerăm noi că au fost duse în Casa de rugăciune pentru o mai bună siguranță a lor. Aceasta s-a făcut atunci când asupra și persecuțiile s-au accentuat mai mult. Considerând probabil că, acel program care începuse împotriva lor va trece și se vor întoarce din ghetourile de adunare iar la casele lor și-și vor putea continua activitatea comercială încasând astfel sumele de la datornici. Dar nu a fost să fie așa. Zilele pentru ei și familiile lor erau deja numărate și de acel iad de exterminare n-a scăpat aproape nimeni din cadrul etniei lor. Să revenim iar la acele favoruri pe care le acordau unii comercianți clienților lor statornici. Pentru unii era o posibilitate de a-și amâna datoria adunată în cont, până când va veni un timp mai bun și vor putea vinde cereale sau vreun animal cu un preț favorabil, după aceea vor putea să-și plătească sumele datorate. Pentru alții însă, era destul de periculos de a deveni debitor, deoarece între comerciant și clientul cumpărător se făcea o învoială în scris sau verbală cu martori, stabilindu-se pentru neplata la timp un "zalog" (amanet) casă, pământ, animale, care în caz de neplată la termenul stabilit prin convenție, bunurile puse "în joc" erau "zălogite" adică ridicate cu forță în favoarea comerciantului³. Se putea întâmpla însă ca și comercianții să dea faliment din cauza unor debitori insolvari. Am putea da în acest sens mai multe exemple, dar să ne ocupăm doar de două cazuri întâmplătoare în comuna Vama. Când un comerciant de altă naționalitate intra între comercianții evrei cu o prăvălioară se solidarizau toți și-și ieftineau mărfurile în așa fel ca adversarul intrus între ei să-și ieftinească și el mărfurile la rândul său și să vândă pe "credință" (pe credit), chiar și la unele persoane greu solvabile. Așa s-a întâmplat cu Vasile

² Informator Contra Ioan Ciuntu 78 ani str.Băilor Vama.

³ ibidem .Informator Robotin Gheorghe

Crișan din Vama. Acesta și-a deschis prăvălie mixtă lângă un comerciant evreu numit Șulă. Crișan, ca să concureze cu el își chema clienții de pe stradă ca să cumpere mărfuri de la el și tot ieftinea prețurile la mărfuri ba vindea chiar și pe credit spunând clienților că el este adevăratul Șulă pentru că el vinde mărfuri și mai ieftin decât vecinul lui. După un an de activitate comercială a dat faliment. Și din toată afacerea de comerciant, a rămas cu multe datorii și cu porecla de "Șulă" adică Văsălica lui Șulă. Nume pe care îl poartă și urmașii lui și care se va perpetua poate pentru multe generații⁴.

Un alt exemplu este acela când, Bătrânul Dumitreanu a cumpărat pe credit (credință) produse alimentare și băuturi alcoolice o perioadă mai îndelungată de timp, de la comerciantul Klepper Ștrulă, care locuia în actuala casă a lui Bindiu Emil. Construcția este așezată la colț de stradă, cu fața orientată spre strada Băilor, iar cu spatele spre str. Principală. Partea din față cu cele două camere erau ocupate de prăvălie (bold), iar camerele din spate erau locuință orientate cu geamurile spre str. Principală. Bătrânul Dumitreanu având mari datorii făcute în cont (pe credit), trebuie ca să-i cedeze lui Klepper două chiubele (0,88 ha) de pământ din locul numit Ciolocdâmb conform convenției cu acesta în contul datoriei făcute. Lucrurile s-au întâmplat astfel: Ștrulă în una din zilele, din luna iunie 1936, după terminarea muncii de comerț s-a retras în camera de zi, unde în fața mesei s-a așezat să se roage. Dumitreanu pe spinarea unui cal, pândind momentul pe geamul din spatele locuinței, l-a împușcat mortal cu arma de vânătoare. Faptașul crimei n-a fost descoperit numai după moartea sa în anul 1944, când problema evreilor era pusă sub semnul întrebării, fiind prea târziu pentru a se lua măsuri împotriva familiei acestuia⁵. Se spune în comună că Dumitreanu, regretând fapta sa, când era pe patul de moarte și-a luat singur canon (pedeapsă), ca să i se pună la cap în loc de perină, un sac cu pietre pentru ispășirea celui mare păcat de crimă, astfel tragicul eveniment a rămas în istoria comunei ca o faptă josnică acelor timpuri.

O altă acțiune folosită de evreii din Vama era aceea de a da bani pe "ujură", ceea ce ar însemna sinonim "pe jurământ" cu dobândă, dar mai explicit cuvântul înseamnă bani dați cu camătă, care se făcea tot prin convenție scrisă sau verbală. Învoielile se făceau în secret deoarece dintotdeauna era combătută prin lege această formă de împrumut. Deși convenția se făcea prin "juruire" totuși în multe cazuri banii erau bani pierduți, sau cu multe eforturi recuperați prin forță. Ajungându-se la recuperarea banilor prin confiscarea unor obiecte puse zălog⁶, ceea ce reprezintă echivalentul banilor dați plus ujura (dobândă) stabilită după ei. Atât comerțul pe credit, cât și banii dați cu camătă era o problemă asemănătoare cu un "loz în plic". Niciodată nu se știe pe cine ai în față și acei debitori neplătitori în termeni populari se numeau "râi platnici"⁷ și vestea despre ei străbătea repede satul și vorba ceea "Cine s-a fript o dată cu o ciorbă, suflă și în iaurt."

Așa înțelegeau unii din cadrul populației sătești comerțul "să păcălești sau să fi păcălit". Totuși ură sau dușmănie împotriva comercianților evrei n-a existat. Deoarece, evreii știau să vorbească frumos cu clienții și aceștia la rândul lor trăiau cu crezul că "evreii pentru comerț sunt născuți"⁸.

Vom devia puțin de la descrierea istorică și etnografică a comunității evreiești din Vama făcând legătura și cu alte comunități din zonă.

Așadar evreii khazari și-au sporit numărul în zonă datorită în primul rând unor legi îngăduitoare față de ei, dar și al climatului pacifist întâlnit aici, mai ales în mediul rural și

⁴ Informator Crăciun Ioan Nonu n.1907-1996 Vama.

⁵ Informator Rakoș Elisabeta Douloaic 72 ani str.Principală nr 73 Vama

⁶ Zălog, înseamnă a da garanție unei datorii de a putea fi recuperată.

⁷ Râi platnici, înseamnă râi plătitori

⁸ Informator Contra Ioan Ciuntu ibidem

îndeosebi în satele cu populație majoritar românească, cum este cea din Oaș, unde în fiecare sat au existat comunități evreiești bine organizate, ocupând mai ales zona de centru a fiecărei așezări. Prin ocupația lor de buni negustori și mai târziu de buni comercianți, și-au acumulat o situație economică bună, iar pe plan religios în fiecare așezare și-au construit Sinagogă sau Casă de rugăciune, frumos amenajate și mai ales la orașe erau adevărate monumente de cult. Dar și casele de rugăciune de la sate erau frumos împodobite și cu un inventar de cult bogat, ceea ce înfățișa ponderea economică și bunăstarea fiecărei comunități.⁹

Din punct de vedere al cultului religios, aveau rabini și cateheți plătiți, care se ocupau de cultivarea cultului lor. Limba maternă și-o însușeau în familie, apoi și-o întregeau cu cunoștința istorico-religioasă în școli anume pentru copii iudaici. Cei din zona Oașului erau trimiși, fie la Seini, fie la Sighet, unde funcționau asemenea școli pentru ei. Mai târziu (perioada interbelică), erau cuprinși în mod obligatoriu în învățământul de stat.¹⁰

În Vama, întreaga populație evreiască, pe lângă limba maternă mai cunoștea și vorbea perfect limba română și cea maghiară.

Deși s-au ridicat din rândurile evreimii mulți intelectuali, totuși nu și-au scris măcar sporadic propria lor istorie. Au lăsat ca istoria și destinul lor să-și depezească firul mai mult prin viu grai, tradiții și obiceiuri pe care le respectau cu sfințenie. Și dacă cercetătorii mai tineri n-au prins timpurile când studiul și cercetarea se puteau face chiar prin informatorii din rândurile lor, acum acești informatori lipsesc cu desăvârșire, putându-ne folosi doar de bătrânii satelor, care au locuit în vecinătatea fostelor familii de evrei. Noi în studiul pe care-l efectuăm ne folosim de acei bătrâni care au fost contemporani și vecini cu familiile de evrei. Prezentul studiu l-am început în primii ani de cercetare după cel de-al doilea Război Mondial. Am constatat prin cercetările efectuate că, comunitățile evreiești au fost încadrate în mod armonios în rândul populației românești autohtone, răspândindu-se cumva cu o densitate făcută ca prin înțelegere aproape egală numeric în fiecare sat din cadrul zonei Țării Oașului. Afirmația se dovedește și prin studiul atent pe care îl menționăm mai jos cu explicația că, înainte de a trece la descrierea comunității evreiești din Vama am găsit de cuviință ca să-i stabilesc acesteia locul pe care-l ocupă în cadrul comunității din Oaș, cu care era asociată simbolic prin limbă, port, obiceiuri, activitate comercială, și prin înrudiri. Folosindu-ne în acest scop de un valoros document autentic reușim ca să stabilim numerele toate comunitățile din zona Oașului, după documentul intitulat: Șematismul veneratului cler al Eparhiei Greco-Catolice a Maramureșului pe anul 1932. Districtul Țării oășului Pag.67-73.

Deci, în mod cronologic vom enumera toate satele cu comunități evreiești existente în perioada interbelică din Țara Oașului, precum și orașele cele mai apropiate zonei Oaș:

1.Batarci	Izraeliți	204	(casă de rugăciune)
2.Tămășeni	-/-	30	-/-
3.Bixad	-/-	97	(casă de rugăciune)
4.Boinești	-/-	15	-/-
5.Călinești	-/-	183	(casă de rugăciune)
6.Cămărzana	-/-	100	(casă de rugăciune)
7.Certeze	-/-	352	(casă de rugăciune)
8.Comlăușa	-/-	118	(casă de rugăciune)

⁹ Sarközi Francisc 88 ani str.Principală nr.700 Vama.

¹⁰ Act nr.88/1942 dat de Direcțiunea Școlii, către Inspectoratul Școlar Satu -Mare (în limba maghiară).

9.Gherța Mare	-/-	51	-/-
10.Gherța Mică	-/-	56	(casă de rugăciune)
11.Lechința	-/-	36	-/-
12.Moișeni	-/-	25	-/-
13.Negrești	-/-	457	(Sinagogă)
14.Prilog	-/-	10	-/-
15.Orașu Nou	-/-	275	(Sinagogă)
16.Racșa	-/-	21	-/-
17.Tarna Mare	-/-	350	(casă de rugăciune)
18.Bocicău	-/-	7	-/-
19.Valea Seacă	-/-	63	(casă de rugăciuni)
20.Târșolți	-/-	127	(casă de rugăciuni)
21.Trip	-/-	12	(casă de rugăciuni)
22.Baia Bixad	-/-	126	(casă de rugăciuni)
23.Tur	-/-	11	-/-
24.Turț	-/-	336	-/-
25.Vama	-/-	208	(casă de rugăciuni) ¹¹

Dacă timpul ar fi stat pe loc în ceea ce privește sporul natural al natalității dintre anii 1932-1944 (12 ani) am putea spune că situația noastră este aproximativ reală. Însă din lipsă de documente statistice și autentice mai apropiate de anul 1944, când s-a întâmplat progromul împotriva populației evreiești de către coalitia nazisto-hortistă în cei patru ani de stăpânire vremelnică maghiară după odiosul Dictat de la Viena, trebuie să acceptăm cifrele în privința numărului populației evreiești în mod relativ. Folosindu-ne de date și documente luate din alte surse, de la Primărie, putem constata că sporul natural al natalității pe comuna Vama în acea perioadă de timp(1932-1944) a crescut cu 24, 3%¹². Deci considerăm că și populația de etnia evreiască din comuna Vama și de aiurea a crescut cu același spor de natalitate.

Pentru a fi și mai siguri în afirmațiile noastre, am investigat și audiat mai mulți informatori din sat cu privire la populația de etnie evreiască din Vama, buni cunoscători ai acelei perioade printre care amintim pe Sarközi Francisc în vârstă de 88 ani, care în perioada 1918-1947 era morar și care prin meseria pe care o practica, avea relații directe cu întreaga populație sătească. Și deci, era bine informat despre toate problemele ce se petreceau în fiecare zi în comună.¹³ O altă informație am primit-o de la Robotin Gheorghe de 78 ani din Vama de meserie olar, care la fel era bun cunoscător al tuturor problemelor contemporane ale acelei perioade. Fiecare dintre aceștia au declarat că atunci când au fost deportați evreii, în anul 1944, comunitatea lor număra aproximativ 300 de suflete.¹⁴

Se mai poate dovedi și prin alte exemple concrete luate din documentele școlare din acea perioadă, deși puține, pe care le vom trata la timpul potrivit.

După cum am arătat în primul capitol, evreii au pătruns în zona noastră din nord și din nord-vest și s-au așezat în satele maramureșene și în Țara Oașului. Deplasarea a fost făcută în mod treptat și într-o perioadă îndelungată de timp. Tot din documentul "Șematismul Eparhiei Greco-Catolice" din anul 1932 găsim următoarele date: în 14 sate

¹¹ "Șematismul" Eparhiei greco-catolice de Maramureș 1932.

¹² Act nr.85/1940 emanat de către Direcțiunea școlii Vama către Inspectoratul Școlar Satu-Marc(în limba română).

¹³ Informator Sarközi Francisc ibidem

¹⁴ Informatori Robotin Gheorghe și Sarközi Francisz ibidem.

din Maramureș Sighet era o populație izraelită de 4640 suflete și erau cuprinși pe linie religioasă în 12 "case de rugăciune" și 2 "Sinagogi" de cult.

În Districtul Sighet în 25 de sate românești, în același an au existat 4767 suflete de etnie evreiască, care erau cuprinși pe linia religioasă în 19 Parohii și o Sinagogă.

În mediul urban în cele trei orașe apropiate Țării Oașului, putem aminti că în orașul Sighet, era o populație de etnie evreiască de 10.634 locuitori, care aveau 5 Sinagogi și 3 case de rugăciune. În orașul Baia Mare erau 2310 izraeliți, aveau două Sinagogi și trei Case de rugăciune.

Cea mai numeroasă populație de etnie evreiască era în municipiul Satu Mare de 17.848 suflete, având cinci Sinagogi și zece Case de rugăciune.¹⁵

Deoarece comuna Negrești în anul 1967 a devenit oraș considerăm că ar fi bine să-i amintim pe izraeliții din această comunitate pe baza unui document dat de Pretura Oașului, pe care-l redăm mai jos. Față de cifra aratăată în Șemetismul din anul 1932 populația izraelită s-a înmulțit foarte mult, așa cum ne arată și următorul document:

COPIE

Nr.1009/1935

Plasa Oaș com.Negrești

GRAFICUL

populației comunei Negrești pe naționalități a anului 1935 luna ianuarie

<i>Români</i>	3504=76,40%
<i>Evrei</i>	605=13,20%
<i>Unguri</i>	394=8%
<i>Slovaci</i>	84=1%
<i>Total</i>	4586=100%

Deci față de anul 1932 când erau înregistrați 457 de izraeliți în Negrești, în anul 1935 s-a ajuns la 605 suflete, ceea ce reprezintă numai în trei ani calendaristici un spor al natalității naturale de 32,44 % mai mulți. Bazați pe aceste date putem afirma că în timp de 12 ani, în cadrul fiecărei comunități din Oaș a crescut natalitatea cu cel puțin 34,44 % mai mult.

Potrivit datelor referitoare la populația de etnie izraelită din Vama pe care am amintit-o și în capitolul anterior, de 208 suflete la care putem adăuga cel puțin procentele stabilite, cu ajutorul celor două documente, de cel puțin 34,44 % mai mult și pe baza informațiilor primite, noi vom vorbi despre o populație evreiască în Vama la deportarea lor, de 300-330 persoane. Motivele le vom susține prin documente. În acest scop am făcut cercetări în arhiva școlară și am găsit act nr.85/octombrie 1940, în care sunt menționați elevii înscriși la începutul anului școlar, an în care au fost înscriși 37 elevi de etnie izraelită dintre care băieți 19, iar fete au fost 18.

Situația statistică școlară nr.88 la început de an școlar 1943-1944 erau înscriși 52 de elevi repartizați pe clase după cum urmează:

cls.I 6
cls.all-a 4

cls. a-IV-a 14
cls.a-V-a 5

cls.a-VII-a 5
cls.a-VIII-a 1

¹⁵ "Șemetismul" ibidem.

cls.a-III-a 8

cls. a-IV-a 9

TOTAL : 52 elevi

Pentru că suntem la capitolul elevi, prezentăm o situație a direcțiunii școlii din Vama, care se găsește în arhivele Primăriei, al cărui original s-a trimis Inspectoratului Școlar Județean Satu Mare (documentul a fost redactat în limba maghiară), cu numărul 86/1942.

nr.86/1942

Directiunea Scolii Primare de Stat Vama

Situatie

cu privire la predarea orelor de religie din Șc. Primară de Stat Vama pe anul Școlar 1940-1941

Nr. crt.	Cui au fost atribuite orele	Religia	Limba de predare	Cl. ia	Retribuț	Cine plătește orele de religie
1.	Kolos Vince lelki p.	reformat	maghiară	I - VI	120 pengő	Episcopia cu adresa nr. contribuie cu 62 pengő
2.	Dr. Coman Gh.	român	greco - catolic	I - VI	200 pengő	Parohia greco- catolică Vama
3.	Basch Emil	izraelit	maghiară	I - VI	240 pengő	Părinții elevului

Din prezenta situație, putem afirma fără comentarii că și elevii izraeliți erau destul de mulți înscriși la orele de religie, din moment ce rabinul, pentru plata de catehet era retribuit cu cea mai mare sumă de bani. Din nefericire pentru copii care au fost cuprinși la școală în acea perioadă nu s-au găsit documente de înregistrare a lor (cataloage). După investigațiile făcute am găsit un tabel cu șase elevi de evrei care au primit vaccin contra pojarului: Schwartz Maria, născută în 1929 octombrie 3, din părinții Simon comerciant și Maria, Steinfeld Mauritiu n.12 X 1929 fiul lui Iosif pantofar; Schwarz Moraț n. 27 ian. 1927 tatăl Beila comerciant; Perl Gizela n.12 nov.1929 tatăl, Perl Ruchel sactăr ; Kappel Endre și Marton (ikre-gemeni) n.8II. 1929 tatăl pantofar.¹⁶

Am constatat că toate documentele școlare, cataloage, situații statistice, etc. au fost distruse sau ridicate odată cu retragerea armatelor maghiare. Așa că, n-a rămas nici urmă despre acei copilași bălai inteligenți, și cu mai mult spirit inventiv. Ei de o jumătate de secol și mai bine fac parte din corurile îngerești care poate se roagă și pentru noi.

După unele investigații efectuate în rândul oamenilor vârstnici precum și pe baza unor documente scrise găsite în arhiva primăriei, am constatat că comunitatea de etnie evreiască numeric era destul de puternică, așa după cum am arătat mai sus. Puternică era și din punct de vedere economic. Majoritatea capilor de familie și nu numai, se bazau pe o activitate de comerț stabil-mixt și ambulant, individual sau un comerț prin asociere. Unele familii sărace făceau un comerț sporadic legat de anotimp, sau în cel mai bun caz făceau

¹⁶ Tabel cu elevii evrei care au primit vaccin, din 12 octombrie 1943.

un comerț clandestin nedeclarat. Iar unii dintre aceștia din urmă se ocupau și cu agricultura, găsindu-și rostul prin munca câmpului de care vom aminti mai jos.

Având o bază funciară dezvoltată și bine pusă la punct, mulți evrei au atins treapta socială de mici moșieri, iar cei cu pământ puțin arendau unele terenuri care le asigura cele necesare prin munca de agricultură.¹⁷

Alți izraeliți erau buni meseriași și se bucurau de mare popularitate prin meserie în rândul colectivității satești. Cine din generația vârstnică nu-și amintește despre Neufeld Bala cel mai bun croitor din sat, sau despre croitoresa pentru dame Pepi. Din rândul meseriașilor tâmplari cel mai îndemânat specialist în tâmplărie a fost Lazăr Azik și mulți, mulți alții care practicau alte meserii.¹⁸

În capitolul I am arătat că în Vama erau trei asociații care se ocupau cu exploatarea forestiere, dar și cu prelucrarea și debitarea lemnului, care în zona Oașului era foarte necesară dar și productivă. La Vama, era un caz fericit pentru patronii celor trei societăți descrise în capitolul I, deoarece din vechi timpuri (sec.XVIII-XX) la noi era o fabrică de cherestea care a funcționat în apropierea gării de azi. După ce s-au terminat exploatarea forestiere a lemnului de esență stejar din lunca Talnei și a Turului, depresiunile Darvaș, Valea Mariei, Valea Răcșii, Valea Birtului, fabrica a fost mutată în anul 1922 la Luna, unde a funcționat până în anul 1939, asigurând prelucrarea lemnului exploatat de la Dealul Mare (Nagyhegy), Cornetul Vămii, Cornetul Negreștiului, Salhed, Seleșan, Coasta Căptii, Valea Puturoase, etc. Încheindu-se și aici exploatarea forestiere fabrica s-a scindat în două părți, din care una a fost mutată la Bixad, iar cealaltă în Câmpulung la Tisa¹⁹.

La fabricile forestiere din zonă a lucrat și populația evreiască dintre care unii ca patroni și antreprenori iar alții ca muncitori.

Am făcut această descriere, pentru că, întreaga activitate forestieră din zonă și mai ales din Vama era curpinsă în cadrul celor trei societăți menționate mai sus și care tot de aici își recrutau și forța de muncă. Printre patronii din perioada interbelică putem aminti pe:

1. Iacob Brendstein, născut în Bușina 1907, căsătorit în Vama;

2. Herman Brandstein născut în 1904;

3. Zelman Leibi Brandstein născut în 1902. Toți trei din părinții Samuel Brandstein și Hermina Leibi, locuitori în Vama la numărul 127. Deci ei formau cea mai mare societate forestieră.

Din fericire s-au reântors toți trei acasă la Vama din deportare (vezi act nr. 1158/15.VII.1945, act nr. 1157/15.VII.1945, act nr. 1156/15.VII.1945).

Așa după cum se observă comuna Vama avea bune condiții economice și sociale și putem spune că toate activitățile ce reprezentau ocupațiile acestora fără deosebire de etnie, asigurau bune condiții de viață pentru fiecare familie, inclusiv cele de izraeliți, care posedau o situație economică și de capital bună.

Un singur lucru nu înțelegem? de ce n-au rămas despre evrei documente scrise atunci la deportare? Câți erau numeric în fiecare comunitate și ce bunuri posedau?

În ceea ce privește Vama, din întâmplare am găsit un tabel cu 28 capi de familie în care sunt menționate clădirile și suprafețele funciare din intravilan pe care le posedau la deportare. Dar nici acestea nu exprimau adevărul, deoarece nu s-a făcut un inventar al animalelor, uneltelor gospodărești și ale altor bunuri din interiorul locuințelor, mărfurile din prăvăliile comercianților și apoi peste toate acestea, multe familii nici nu sunt cuprinse pe

¹⁷ Informator Rakoș Karol 1880-1962.

¹⁸ Informator Pintea Mihai Morcanu n.1890-1974. str.Principală.

¹⁹ Informator Rakoș Paraschiva Gherzănoaic 72 ani str.Principală la 731.

tabelul amintit, așa că documentul găsit, îl vom întregi cu date culese de la informatorii pe care îi vom cuprinde la sfârșitul tabelului.

Legionarii ațâțau mai ales tinerimea împotriva iudaicilor făcând acte de terorism, asuprire și chiar crime în rândurile acestora.²⁰

Partidul lui Goga-Cuza nu se lăsa mai prejos, terorizând și maltratând populația de etnie evreiască. Pe toate clădirile și gardurile curților de la sate și orașe erau scrise lozinci cu conținut șovin, printre care și una care era considerată mai xenofobă "Când întinde Cuza mâna fug jizii în Palestina"²¹

La Vama erau douăsprezece cuiburi legionare conduse de Pinte Mihai Moreanu, iar președintele partidului cuzist era Crișan Vasile(Șulă) care a fost ales și primar al comunei timp de două luni.

În Ardeal în cei patru ani de ocupația străină existau mai multe partide reacționare, dar cel mai crud și mai șovin era partidul "Rondioșilor" a cărui politică era îndreptată fațăș împotriva românilor și a evreilor.²²

Cu câteva săptămâni înainte de deportarea evreilor, aceștia erau obligați să poarte un semn distinct "Steaua lui Moise", simbolul cultului evreiesc, care era confecționat dintr-un carton tare îmbrăcat în pânză galbenă. Steaua trebuie să aibă dimensiuni de 8-10 cm, și era atârnată pe pieptul fiecărei persoane de etnie izraelită. La câtă umilință au fost supuși. Dacă unii evrei vărstnici purtau barbă și perciuni, în plină stradă erau bătuți și le erau smulse barba și perciunii de către unii șovini înfocați. Nu erau scutiți de bătăi și teroare nici elevii de școală, chiar și elevii de alte etnii. Elevii de naționalitate maghiară erau îndemnați în multe cazuri chiar de către educatorii lor la fapte criminale și de terorizare a elevilor considerați străini de neamul lor maghiar.²³

Rând pe rând, teroarea împotriva evreilor s-a întetit și așa după cum știm, a culminat cu adunarea lor în "Ghetouri" care era o acțiune penibilă de teroare, nu numai pentru ei, dar și pentru populația sătească românească. Vâlva adunării evreilor a stârnit în rândul populației de bună credință o mare durere și neîncredere în viitor.

La Vama, evreii cu mic cu mare, au fost adunați în mai puțin de o oră într-o zi de marți 23 mai 1944 orele cinci dimineața și au fost împărțiți în două "Ghetouri". Evreii de pe strada Principală, str. Băilor și a Olarilor au fost în cartierul în casa de rugăciune a acestora. Evreii care locuiau la șosea și pe str. Valea Măriei au fost adunați în sala de clasă de la Școla de jos, proprietatea Bisericii greco-catolice, care avea o suprafață de 11 m X 12 m = 132 mp. Confesiunea Reformată maghiară a refuzat ca să fie adunați în școala lor pe considerentul ca să nu o murdărească "Puturoșii evrei" așa cum se exprimau și despre români "büdes olah" (români puturoși). Considerăm necesară această mențiune deoarece prin investigațiile făcute în puținele documente școlare pe care le-am găsit, copiii de români erau numiți "olah", adică valahi care cuvânt era considerat de maghiari nume înjositor pentru națiunea română din Transilvania.²⁴

La dizlocarea evreilor s-a stârnit un mare zgomot în comună provocat de zbierătele și groaza etnicilor evrei, care au fost percepute imediat de către vecinii lor. Buimăciți și în panică multe familii de evrei nu știau ce se întâmplă cu ei. După scurgerea unei perioade de timp, aceștia au fost duși în locurile amintite mai sus, iar în stradă a apărut mulțime de populație sătească, îndeosebi români, tineri, bătrâni, copii care-și compătimau vecinii și prietenii lor stârnindu-se după spusele bătrânilor, o adevărată zi de doliu pentru comună, și

²⁰ Informator Pinte Mihai Moreanu ibidem.

²¹ Informator Crăciun Ioan ibidem

²² Informator Sakózi Dora 78 ani str. Principală nr.700

²³ Informator Robotin Gheorghe ibidem.

²⁴ Informator Rus Gheorghe Câmpan de 73 ani str. Valea Măriei.

Acțiunea de adunare a evreilor care era mai mult o arestare a fost dirijată și condusă de către primarul Varadi Laios un om crud și fără milă, Kanc Karaly viceprimar, Sarközi Gheiza organul politic, din acea vreme, Pal Augustin Levente octatou (comandant), Frond Emanuela²⁶.

Așa deci, evreii trăiau coșmarul unui stres psihic și fizic mai accentuat încă de pe data de 5 mai, după apariția Decretului 1610/1944, care prevedea acea oribilă măsură considerată o pedeapsă de a purta pe piept steaua de culoare galbenă și în mod obligatoriu anexată pe piept, pe o îmbrăcămintă de culoare neagră ca să poată fi observată de la distanță și semnalată persoana care o purta că este evreu. Tot acel Decret prevedea și interzicerea părăsirii domiciliului până la noi ordine, precum și deportarea lor. Această măsură i-a pus mult pe gânduri, culminând brusc cu acea înfricoșătoare dimineață de 23 mai marcând punctul culminant, când au fost adunați în cele două "Ghetouri". Multe dintre familii au fost luate prin surprindere și nepregătite pentru a întâmpina zilele ce au urmat. Probabil și de buimăciți (emoționați) și înfricoșați, unii părinți nu și-au luat cu ei nici măcar mâncare pentru o zi, așa că până la plecarea lor în convoi cu căruțele la ora unsprezece din zi, copiii au flămânzit și cereau mâncare de la părinții lor, neînțelegând ce se întâmplă cu ei. Alții cereau părinților să-i ducă acasă. Zbierătele s-au întetit, părinții nu mai știau ce să le spună ca să-i liniștească. În această situație li s-a îngăduit la unele familii să iasă în curtea așezărilor despre care am vorbit mai sus (ghetouri), ca în felul acesta să alina foamea copiilor prin vorbe... dar în același timp făceau semne persoanele adunate la poartă ca să le aducă mâncare. În acele momente grele, s-au găsit câteva femei române curajoase care deși știau gravitatea pătrunderii lor la ei, totuși unele dintre acestea au mers repede acasă și au adus pâini întregi și câni cu lapte și mâncare pentru copii.

Dintre acele femei curajoase despre care își mai amintesc bătrânii satului putem aminti pe Pop Gustina a Șanțarului, Man Ana vecină cu casă de rugăciune a evreilor, Pinea Ana Moreanca, Cseh Iuliana a lui Cseh Mihai soție, și altele. Prin faptele curajoase ale acelor femei, cu toată împotrivirea gărzii care îi păzea, s-a dovedit solidarizarea cu aceștia în suferințele de calvar începute pentru ei.²⁷

Pe la orele zece, în fața primăriei au început să se adune căruțele cu cei în care să fie îmbarcați și transportați spre Satu Mare.

Un număr de șase evrei gospodari aflând că vor fi transportați cu căruțele la Satu Mare au cerut să fie transportați cu propriile lor căruțe, lucru care a fost acceptat de către organele primăriei și comandantul de jarami. Astfel că la orele unsprezece din acea zi cu mult soare s-a făcut îmbarcarea în șase căruțe proprietatea personală a evreilor gospodari. Mai erau pregătite, făcându-se îmbarcarea încă-n șaptesprezece căruțe ale unor cetățeni din comună, aceștia cerându-și scuze prietenilor lor evrei că ei nu sunt vinovați de ceea ce se întâmplă...

Au fost rânduți pe familii, astfel că în fiecare căruță erau în medie 10-15 persoane, împreună cu bagajele lor care la multe familii au fost mai mult lenjerii de corp și cuverturi

²⁵ Informator Pop Gustina 1913-1989.

²⁶ Informator Pal Augustin Pitiri 73 ani str.Olarilor

²⁷ Informator Pop Gustina *ibidem*.

de învelit peste noapte. Dar înainte de pornirea convoiului, nu se știe cum și cine au tăiat cu cuțitul pe sub burtă unul din caii lui Rakos Samuilă, consilier la primărie²⁸.

Se crede că acea înscenare a fost făcută chiar de către vreunul din păzitorii lor cu scopul de a sustrage atenția privitorilor staționați la poartă care așteptau momentul pornirii lor la drum, și plânsetele de despărțire să nu stârnească mare durere pentru săteni. Primarul Varadi Laios i-a acuzat pe evrei cu voce tare că ei, evreii se fac vinovați de incidentul comis, și să nu-i fie milă nimănui de ei că asta o merită... Populația prezentă însă, n-a fost impresionată negativ de incident, așa cum se așteptaseră cei din conducerea primăriei.

Pornind convoiul căruțașilor mulți consăteni și-au condus vecinii și prietenii până la ieșirea din comună.²⁹

Așa după cum am arătat mai sus, deși era zi de primăvară soarele strălucea parcă mai puternic decât în zilele anterioare. Copiii înghesuți, ba și din cauza căldurii se sufocau și plângeau neînțelegând ce se întâmplă cu ei. De ce sunt duși și unde ? Aceeași întrebare și-o puneau și părinții lor. De ce aceasta? Unde ne duc, cu ce am greșit? Sigur că aceste întrebări și răspunsuri le dădea numai "Noul Testament".

În toată comuna după plecarea lor, s-a lăsat o stare jalnică de doliu...la care nimeni nu putea ajuta cu nimica. Înțelegând că dacă era vorba de foc, puneau mână de mână toți locuitorii și-l stingeau, dacă era vorba de inundații la fel, se întrajutorau pentru a scăpa toți din fața urgiei.³⁰ Dar din șuvoiul urgiei care era pregătit pentru ei, credința bunilor voitori de a-i scăpa era imposibilă.

În fine, convoiul de căruțe ajunsese la Satu Mare, unde au fost debarcați și preluați de către unități de jandarmi și militari.

Celor cărora le-au fost încredințați ca să-i ducă în Ghetou au procedat cu ei brutal precum se proceda cu animalele trimise la abator pentru sacrificare. Aceasta informație am primit-o chiar de la un martor ocular care i-a dus pe evrei cu căruța proprie și i-a predat autorităților din Satu Mare. Acesta se chema Kontz Karol bătrân.³¹

Cele 6 atelaje ale familiilor de evrei nu s-au mai reântors la Vama niciodată, cu excepția atelajului lui Lazăr Laios care avea cei mai frumoși cai din comună, pentru care și-a lăsat în schimb proprii ca Koncz Karol despre care am vorbit mai sus. Dar nu i-a avut în proprietate mult timp, deoarece unul din fii lui Lazăr cu numele de Favi s-a reântors din lagărul de muncă și și-a recuperat caii pe care i-a folosit mai mulți ani la cărăușie de lemne.³²

Așa după cum se poate constata din unele documente și declarațiile unor martori oculari care afirmau că floarea tinerimii evreiești de sex bărbătesc a fost chemată prin ordine de chemare la așa-zisa concentrare și încadrați în detașamente de muncă încă de prin anul 1942, care nu au știut ce se întâmplă acasă cu familiile lor(1944). Dar ei trăiau cu speranța că războiul se va termina și crunta asuprire împotriva lor se va termina și atitudinea autorităților față de ei se va schimba odată și odată. Deci, trăiau cu speranța, care până la urmă s-a realizat. Mulți dintre aceștia după terminarea războiului s-au reîntors acasă.

Ce s-a întâmplat însă cu familiile acestora dislocate de la domiciliul lor în mod forțat și sub teroarea nazisto-hortistă au fost adunați în Ghetoul de la Satu Mare și apoi la Auschwitz.

²⁸ Informator Sarközi Dora ibidem

²⁹ Informator Sarközi Francisc ibidem.

³⁰ Informator Pintea Ana n.1891-1986.

³¹ Informator Pal Agustin ibidem

³² Informator Sarközi Francisc ibidem

Dar până atunci să vedem rugăciunea unui evreu deportat, găsită în arhiva unui lagăr al morții, pe care autorul francez André Duplex o reia din publicația *Suddeutsche Zeitung* și o introduce pe prima pagină a cărții sale "La Force du Pardon" (Puterea iertării) al cărei conținut îl redăm mai jos tradusă în l.română. Vezi "Deșteptarea Credinței" editată de Biserica română-unită Dej (nr.12(31) anul VII decembrie 1996) și care este menționată mai jos:

În continuare revenim la firul depănării desfășurării evenimentelor după deportare. În ziua de 24 mai 1944 organele primăriei au făcut inventarul imobilelor rămase de evrei pe care le redăm în forma lor originală, dar nu înainte de a face precizarea că tot ceea ce s-a găsit în interiorul locuințelor, a prăvăliilor sau în anexele gospodărești au fost furate încă-n acea noapte din imobilele acestora. Sigur că , este ușor de înțeles acest lucru. În comună pe lângă unele familii șovine mai erau peste douăzeci de salariați și comunei aduși din Anya orszag (Ungaria mamă) care în primul rând, ei au fost beneficiarii bunurilor evrești.

COPIE : act nr.1/24 mai 1944

Nr. crt.	Nume și prenume	Nr. casei	Încăperi din		Anexe gos.	Suprafața intravilanului	
			locuințe	prăvălie		grădină stânjani	curte stânjani
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Herskovics Lajos	5	5	1	2	360	50
2.	Iacobovics Ignaz	7	5	-	3	670	150
3.	Lazar Leopold	8	4	1	2	950	100
4.	Merkovics Bernart	9	3	-	2	500	100
5.	Neurfeld Ianö	14	4	1	1	700	35
6.	Berkó Abrahám	17	3	1	2	900	87
7.	Tambar Elek olar	38	4	1	-	1100	130
8.	Friedman Lipit	63	4	1	2	365	50
9.	Schvartz Simon	73	3	1	1	340	60
10.	v. Lóvi Hermína L.	127	4	1	3	130	35
11.	Berkó Ignat	130	3	-	1	107	58
12.	Kappel Marton	132	4	1	-	70	60
13.	Müler Samuel	135	4	1	1	128	50
14.	Samuel Iosif	135	4	1	2	1825	290
15.	Motzen Pappi	137	4	1	1	-	385
16.	Sckhartz Béla	139	4	1	1	995	95
17.	Casa parohială Szófer Gherzan	214	4	-	3	80	450
18.	v. Schvatz Sarmen	192	2	1	-	940	150
19.	Klepner Herman	201	3	1	2	105	90
20.	Lébi Iosif	228	3	1	4	650	245

21.	Klepner Zoltan	274	3	1	2	758	62
22.	Klepner Herman	395	3	1	2	165	70
23.	Berkou Bernat	420	3	-	1	130	55
24.	Klepner Izidor	442	4	1	4	1255	55
25.	Sckvarcy Herman	427	3	-	2	30	95
26.	Berkau Bernat	451	3	-	-	550	50
27.	Slaimovici Marton	143	3	1	3	330	50
28.	Strul Izidor	-	-	-	-	-	- chirie, a locuit în Vama la 24 mai 1944

NOTA: 19 familii aveau prăvălii și autorizații pentru comerț, dintre care trei se ocupau cu comerț ambulant de ceramică, folosind ca mijloc de transport căruța (se va arăta numele lor)

3 familii erau pantofari

3 familii erau croitori

1 familie se ocupa cu olăritul (olar)

2 familii erau agricultori, dar se ocupa și cu comerțul clandestin.

Considerăm necesar ca pe baza unor date culese cu ajutorul informatorilor să întregim datele din "Situația" autentică redată mai sus pentru a cuprinde mai detaliat, atât baza economică, cât și locul pe care-l ocupau în cadrul comunei familiile de evrei. Dar și ocupațiile lor luat fiecare caz în parte, după cum urmează:

1. Herskovics Laios, a locuit pe str. Sosea la nr.5 actuala casă a lui Laslau Vilmus. S-a ocupat cu agricultura, având bază funciară bună. Majoritatea terenurilor agricole erau cuprinse într-un mare trup denumit "Tagu lui Ștrulă" și era situat pe hotarul satului Prilog. Avea și prăvălie, se ocupau de comerț mixt. Dintre membrii familiei deportate s-a reîntors Maria.

2. Iakobovics Ignat Valip, a locuit pe str. Sosea la nr.7 în actuala casă a lui Nagy Ernő. A fost comerciant de lemne și a deținut mai multe atelaje cu cai. Avea și mult pământ pe hotarul satului Racșa și se numea "Tagu lui Valip (Conacul lui Valip)".

3. Lazăr Leopold, a locuit pr str. Sosea la nr.8 pe actuala gospodărie a lui Contra Petru(Petruca). S-a ocupat cu comerțul de lemne și a avut atelaje cu cai. Familia lui se ocupa și cu agricultura, având mari suprafețe agricole.

4. Markovics Bernat(Berli) a locuit pe str. Șosea la nr.9, a fost comerciant de ceramică de Vama. A confecționat și obiecte mici în miniatură pentru copii. Achiziționa ceramică de la mai mulți olari din Vama Îndeosebi de la Rakos Sigismund pe care o transporta cu atelajele lui proprii la târgurile și piețele din Satu Mare, Carei, Valea lui Mihai, Halmeu și alte localități. Avea o familie numeroasă, dar nu s-a reîntors acasă nici unul din membrii familiei.

5. Neufeld Ianö la nr.14 de pe str. Șosea în actuala casă a lui Monica Pop, s-a ocupat cu comerțul mixt. Iosif, fiul lui era măcelar, iar Béla era croitor iar Rozalia casnică. Toți trei frații s-au reîntors din deportare. Tot în această familie mai erau copii mici de școală cu numele de Titu, Heini și Ella care au murit la Auschwitz.

6. Berköz Abraham a locuit la Șosea la nr.17, casă care apoi a fost vândută la preotul Corodan. S-a ocupat cu comerțul mixt. Au avut mai mulți copii cu numele de Brkő Izidor Țuli care era comerciant de vase din ceramica de Vama, care le comercializa în târgurile din apropiere. Ceramica o mai comercializa la Mănăstirea Bixad, unde de mai multe ori pe an se făceau pelerinaje.³³

Țuli cunoștea și el meseria de olar, dar cele mai multe vase le achiziționa de la olarii care nu aveau atelaje de transport sau autorizație de comercializare.

7. Tambar Elec, a locuit pe str. Foglaru Mare la nr.38, a fost comerciant de vase, dar cunoștea și olăritul. Vasele le achiziționa de la olarii din Vama și le transporta pe la târgurile din zonă. Avea o familie formată din 12 persoane. Sora lui cu numele de Sara avea prăvălie și desfășura un comerț mixt în fosta casă veche a vād. Man Mihai a lui Cati număr 38.

8. Fridman Maier(Lipiț) a locuit pe str. Principală nr.63, actualmente este proprietatea lui Sarközi Francisc. A avut o familie numeroasă și s-a ocupat cu comerțul mixt. Acasă nu s-a mai reîntors nici unul din membrii familiei.

9. Schvartz Simon a locuit pe str.Foglaru-Mare nr.73, la actuala casă a lui Pop Toader Santaru, care a fost refăcută. S-a ocupat cu comerțul mixt, dar în curte, într-un alt corp de clădire a avut și măcelărie. La deportare a avut copii de toate vârstele. S-a reîntors acasă o fiică cu numele Maria.

10. Vād.Lövi Hermina a locuit pe str. Principală nr.127, această casă mai există și astăzi iar în ea locuiește vād.Rakos Paraschiva. La același nr. de casă a mai locuit și familia Herman Brandstein.

Familia s-a ocupat cu comerțul mixt, iar o perioadă de timp a avut măcelărie. În familie au fost cinci frați: Feri, Marton, Laiss, Sandor și Nați.

S-au reîntors din deportare Francisc care a fost mecanic la comunală, proprietatea lui Sarközi și Levi. Familia a avut și batoză de treierat cereale.³⁴

11. Berkou Ignat, a locuit pe str. Mică la nr. casei 130 pe care mai târziu a cumpărat-o Contra Emanuilă.

Berkö a avut mai mulți copii dintre care Zoltan era cizmar, Neți, Vigenr și Herşkou. S-a ocupat cu agricultura, a avut atelaje și a arendat pământ. Herşkou s-a ocupat și cu comerțul mic. Nu s-au reîntors din deportare nici unul din membrii familiei.

12. Kappel Marton Iosăluc, locuia pe str. Mică la nr.132, în actuala casă a lui Contra Minu. S-a ocupat cu comerțul mixt. A avut mai mulți copii printre care Henri(Herşu) care a învățat și de rabin(șoțăr). Leibi fratele lui se ocupa cu comerțul mixt. Cele două surori Matel și Ița erau casnice. Din rândul familiei s-a reîntors acasă numai Herşu, care în primii ani s-a ocupat cu agricultura și apoi cu comerțul, iar apoi în ultimii ani înainte de plecarea în Israel a fost magazioner la colectiv, (CAP)Vama.

13. Müler Samuel poreclit și Lipideu, a locuit pe str. Principală la nr.135 în actuala casă a lui Pető Vilmuș. S-a ocupat cu comerțul mixt. Au fost șase frați dintre care primul era medic uman. Nu s-a reîntors acasă nici unul dintre membrii familiei.

³³ Informator Crăciun Io an Nonu ibidem

³⁴ Informator Oros Iacob n.1919-1988.

14. Samuel Iosif Iosăluc, a locuit tot la nr. 135/A. S-a ocupat cu crâșmăritul, bătrânii spun că berea cea mai bună o găseau aicea. Casa și crâșma erau pe locul actualului bufet a lui Pițu.

Samuel a avut mai mulți copii dintre care cei mai mari au fost: Sara, Pepi și Herman. Tot în acea curte a mai locuit și o doamnă cu numele de Pepi, fiind cunoscută ca o mare croitoreasă³⁵.

15. Motzen Pepi, a locuit pe str. Principală la nr. 137, într-o curte cu Man Ion Coti. S-a ocupat cu comerțul (obiecte de uz casnic). Pe lângă comerț s-a ocupat și cu croitoria împreună cu sora sa necăsătorită la deportare.³⁵

16. Schwartz Bela poreclit "Berli lui Pița". A locuit pe str. Principală la nr. 139, pe locul actualei case a lui Varadi Emeric. S-a ocupat cu comerțul de băuturi alcoolice. Deși erau o familie numeroasă nu s-a reîntors acasă numai o fiică cu numele de Gizela, care a venit acasă bolnavă psihic. În anul 1969 a fost dusă la Sighet la spitalul de neurologie unde la puțin timp a decedat. Mai avea un frate cu numele Armin, geamăn cu ea, care nu s-a reîntors acasă.

17. Szofer Gherzan, rabin a locuit în casa parohială a comunității evreiești de pe str. Principală nr. 214. A avut un singur băiat în vârstă de 8 ani cu numele de Herskovics.

18. Văd. Schwartz Șarmen, a locuit pe str. Băilor nr. 192. S-a ocupat cu comerțul mixt și cu agricultura posedând mari suprafețe agricole pe care le dădea în arendă³⁶.

Deși a fost o familie mare formată din mulți copii s-a reîntors acasă o singură fiică cu numele de Maria. Fratele ei mai mare și copiii cei mai mici decât ea nu s-au reîntors acasă.

19. Klepner Herman a locuit pe str. Principală la nr. 201, actuala casă a lui Bindiu Emil. A avut cazane de fiert rachiu. S-a ocupat și cu agricultura fiind considerat mic moșier. Avea prăvălie cu unelte agricole. A avut o familie numeroasă, acasă reîntorcându-se o fiică care s-a căsătorit la Halmeu.

20. Leibi Iosif și Leibi Lazăr erau frați și au locuit la str. Principală la nr. 228. S-au ocupat cu comerțul mixt. Dețineau și pământ. Deși, amândoi aveau familii, nu s-a reîntors acasă niciunul.

21. Klepner Zoltan, locuia pe str. Principală la nr. 274, pe mama lui o chema Sara, care era văduvă iar pe soția lui o chema Margareta.

A avut mai mulți copii, dintre care Iura, Favi, Maria, Samuel, Paul și Tița. Se ocupau cu comerțul mixt, dar dețineau și atelaje de tracțiune cu cai; terenurile agricole pe care le dețineau și le lucrau singuri în cadrul familiei.

22. Klepner Herman Liliac, a locuit într-o curte cu Batari Sigismund la nr. 395. S-a ocupat cu comerțul mixt, fiind proprietar a mai multor terenuri agricole pe care le lucra cu familia sa care era destul de numeroasă. Printre copii se numără Herman, Maria și Ella, dar niciunul nu s-a mai reîntors din deportare.

23. Herskau Hekou Bernat a lui Ițig, a locuit pe str. Băilor nr. 420, în actuala casă a lui Tătar Ioan. Se ocupau cu comerțul de băuturi alcoolice. Acasă nu s-a mai reîntors niciunul, deși aveau o familie mare.

24. Klepner Isidor, a locuit pe str. Mică la nr. 442 în actuala casă a lui Laslau Augustin. A avut mai mulți băieți, dintre care Laios elev în cls. A III-a, Rozalia în cls. A V-a și Sirena în cls. A VII-a. S-a reîntors acasă numai Alexandru. Familia s-a ocupat atât cu comerțul mixt cât și cu agricultura având bune condiții pentru exersarea acestei îndeletniciri.

³⁵ Informator Rakoș Elisabeta Douloaie ibidem

³⁶ Informator Rakoș Elisabeta Gherzănoaie ibidem

25. Schwartz Herman, a locuit pe str. Șosea, spre Luna la nr. de casă 427. Pe aceeași ogradă se găsește casa lui Dan. Deoarece era în apropierea fabricii de cherestea de la Luna s-a ocupat cu comerțul și crăsmăritul, având bune condiții în vechiul han care rămăsese încă din perioada când Vama se lua la podul de peste Talna. Dintre băieții pe care i-a avut doi erau căsătoriți și locuiau pe str. Valea Măriei.

26. Berkau Bernat, a locuit la șosea nr. 451 ocupându-se cu comerțul mixt, dar a avut și măcelărie, pe care o exersa cu bune rezultate. A avut familie numeroasă, toți fiind adolescenți. Nu s-a reîntors niciunul.

27. Sisimovici Martan, str. Valea Măriei nr. 143, pe actuala grădină se găsește casa vād. Pinteia Dumitru. Se ocupau cu comerțul. Copii, neajungând la vârsta școlară. Ei nu s-au reîntors acasă (actuala casă este a familiei Pop Marcel și Florica, fiica văduvei).

28. Berkou Herman a locuit pe str. Principală în fosta casă a lui Venter Alexandru unde avea amenajată o brutărie. Era familie tânără și aveau trei copii, neîntorcându-se din deportare.

29. Strul Izidor, a locuit la șosea în actuala casă a lui Cseh Iuliu. Avea familie și lucra la fabrica de cherestea din Luna, apoi la Bixad. Nici acesta nu s-a mai reîntors.

30. Naum Zoltan a locuit în aceeași curte cu Klepner Beila în fosta casă de nașteri, lângă biserică. S-a ocupat cu comerțul, dar avea și teren arabil pe care-l lucra cu familia. Nu s-a reîntors niciodată.

31. Berkou Azik Șulă a locuit în actuala locuință a familiei Balla Irma. Acesta era tâmplar de meserie iar soția avea prăvălie mixtă.

32. vād. Kappel Ghiloika a locuit într-o curte cu Pop Gustina de pe str. Principală, neîntorcându-se din deportare.

33. Leibi Paul și Alexandru erau frați, necăsătoriți și se ocupau cu comerțul. Ei locuiau pe str. Principală, pe locul actualei case a lui Varga Emeric.

34. Klepner Favi a locuit pe str. Principală, pe locul actualei case a lui Crișan Teodor. S-a ocupat cu agricultura dar și cu comerțul de cereale.

35. Klain Ignat a venit din Bixad și s-a căsătorit cu Schwartz Maria. După venirea lor din deportare au locuit în casa lui Emil.

36. vād. Farcaș Elisabeta (Etelca) a avut două fete Frida și Serena câștigându-și existența practicând meseria de croitorese. Au locuit în casă pe chirie, nu s-au mai întors.

37. Farcaș Frida a locuit în actuala casă a lui Pinteia Mihai. S-a ocupat cu comerțul, nu s-a mai reîntors acasă.

38. vād. Klain Liza a avut un singur băiat cu numele Matei care se ocupa cu comerțul ambulant.

39. Sckvartz Ignat a locuit pe str. Fugăieni (Olarilor), pe actualul loc unde se găsește casa lui Ioja Emeric. Se ocupa cu comerțul mixt. Nu s-a mai reîntors acasă.

40. Klepner Itac, soția Havi, au locuit în aceeași curte cu Herșkau Bernat, în actuala curte a lui Tătaru Ioan. Au avut mai mulți copii, dintre care cel mai mic în cls. I cu numele Buke³⁷.

41. Kappel Beila, a avut mai mulți copii, printre care Nați, căsătorit, soția Hani și locuiau cu părinții Malvi, Zoli, Leibi, Ignat și Ella, aceștia au locuit în fosta casă a lui Rakos Gherzan pe str. Principală. Beila a mai avut doi frați necăsătoriți cu numele de Leibi și Sandor care se ocupau cu comerțul mixt.

42. Kleppner Iosif, numit și Iosiful cel mic (Chiș Ioșca). A locuit în actuala casă a lui Banghi și s-a ocupat cu comerțul. A avut mai mulți copii printre care Herșkou și Lazăr erau elevi la școală.

³⁷ Informator Robotin Gheorghe

Așa după cum se poate constata din "situația" întocmită de Primăria Vama cu privire la averea evreilor, întocmită la 24 mai 1944 în care sunt înregistrate și luate în evidență la acea dată, care conține multe lacune. Nu se știe însă care a fost motivul că au fost omise 14 familii cu gospodăriile lor, din "situații". Cercetând mai multe documente am găsit capi de familie și am stabilit precis domiciliul acestora, apoi prin audierile unor informatori răspândiți pe mai multe străzi din comună, am reușit să reconstituim unele gospodării și numărul de familii ale comunității evreiești din Vama (sat). Am descoperit că la deportare au fost 42 de familii care au fost răspândite în cadrul comunei pe diferite străzi, astfel:

Pe str. Șosea au locuit 14 familii de evrei; pe str. Principală au locuit 18 familii; pe str. Foglaru-Mare o familie; pe str. Mică 3 familii; pe str. Fugăieni o familie; pe str. Băilor 3 familii; pe str. Valea Măriei 2 familii.

În total sunt 42 gospodării răspândite pe 7 străzi, dintre care cele mai aglomerate și cu familii de evrei mai numeroase au fost pe str. Șosea și pe str. Principală. Pe str. Șosea cinci gospodării au rămas nemodificate până în zilele noastre. Pe str. Principală au mai rămas 7 gospodării evreiești cu mici modificări. Pe str. Mică din cele 3 gospodării vechi evreiești a rămas una singură. Pe str. Băilor au rămas 2 case au anexele nemodificate, iar pe str. Valea Măriei a rămas o casă în vechea ei formă, în total 16 case evreiești au rămas nemodificate din forma lor inițială.

Pe baza acestor date putem constata că locuințele cu anexele lor gospodărești, ce aparțineau odinioară familiilor de etnie evreiască, au fost construite din materiale solide, având posibilitatea de a se păstra bine până în zilele noastre.

Primii evrei vămeni care s-au reîntors din lagărele de muncă au fost bărbații pe care îi vom aminti mai jos după un act original:

COPIE

Primăria comunei Vama
nr. 124/1944

Jud. Satu Mare

Certifică

Primăria com. Vama din jud. Satu Mare, certifică în mod oficios că locuitorii de mai jos sunt locuitori evrei din comuna Vama și că numiții au executat diferite lucrări în companiile de muncă, sau detașamente de lucru Ungare, că numiții în intervale de timp specificate mai jos au executat, respectiv au fost concentrați:

1. Klepner Iosif	de la 1943 mai 14 până la data de	1944 oct. 24
2. Lövi Ignațiu	" 1942 dec. 15 "	1944 nov. 8
3. Neufeld Iosif	" 1942 nov 15 "	1944 dec. 8
4. Leibi Marton	" 1943 ian. 15 "	1944 oct. 30
5. Kappel Zoltan	" 1942 oct. 1 "	1944 oct. 18
6. Berkau Izidor	" 1943 oct. 1 "	1944 oct. 18
7. Kappel Ignațiu	" 1944 ian. 4 "	1944 dec. 20
8. Kleppner Henrik	" 1943 apr. 30 "	1944 dec. 9
9. Neufel Beila	" 1944 apr. 30 "	

Drept pentru care am eliberat prezentul certificat pentru ca numiții să-și poată ridica ajutorul bănesc ce le compete fiecăruia de la Uniunea Evreilor.

Dat în comuna Vama la 2 ianuarie 1945.

Primar

Notar

Petru Man

Dumitru Pop

Și deci, să lăsăm în monografia noastră să vorbească documentele în continuare. Pe baza unor documente putem stabili că s-au mai reîntors acasă din lagărele (detașamentele) de muncă și alte persoane după cum urmează:

CERTIFICAT DE IDENTITATE

Act Nr. 1158/12.VII.1945 dat de Primăria Vama

Vama domiciliul definitiv 127.

1. Iacob Brandstein n. în Buștina, în anul 1907 din părinții Samuel Brandstein și Hermina Léibi, căsătorit, comerciant de lemne, locuitor în com. Vama la nr. 127.
2. Domiciliul definitiv la Vama la nr. 127.
Hermen Brandstein născut în anul 1904 în Buștina din părinții Samuel Brandstein și Hermina Léibi din Vama. Necăsătorit, comerciant de lemne.
3. Domiciliul definitiv la Vama la nr. 127.
Zelman Léibi Brandstein n. la Buștina în anul 1902, căsătorit, din părinții Samuel Brandstein și Hermina Léibi.

Toți trei după revenirea în comună și-au reluat activitatea în cadrul muncilor forestiere.

Primăria com. Vama
Nr. 110/1946

Jud. Satu Mare

CERTIFICAT

Primăria comunei Vama din jud. Satu Mare, certifică în mod oficios că d-nul Izrael Herman, locuitor în comuna Vama, de profesiune comerciant, are locul apt pentru comerț în comuna Vama nr. 201.

Se certifică mai departe că în acel loc și până la data de azi tot comerț s-a exercitat.

Dat în Vama la 11 ianuarie 1946.

Primar
Contra Ioan

Notar
D. Pop

X
X X

CERERE

D-nul Notar

Valea lui Mihai 29.IV.1946

Subsemnatul Hoffman Beila născut în comuna Vama la 29 iunie 1916, fiul lui Léibi și al lui Bercou Paula (Pepi) vă rog să binevoiți a-mi elibera un certificat de naștere de care am nevoie la scoaterea unui brevet de comerț.

Cu onoare vă rog să mi-l trimiteți cu poșta recomandat și două certificate de naștere.

Cu stimă Hoffman Beila

Valea lui Mihai

Notă: certificatele s-au trimis cu nr. 713/7 mai 1946. Semnează D. Pop.

X
X X

Notariatul cercual Vama

Primăria com. Vama

Taxa de timbru s-a încasat în numerar cu chit. nr... 1945 lei 160.

X
X X

Certificat de moralitate

Primăria comunai Vama din jud. Satu Mare certifică în mod oficios că d-na Berkovitz Rozalia din comuna Vama ... are purtarea morală bună și că până la data de azi nu a fost pedepsită penal ... Numita se bucură de bună reputație în comună din punct de vedere politic și moral.

Dat la 8 iulie 1945

Primar

Notar

Contra Ioan

Dumitru Pop

Kappel Malvina este trecută pe tabelul săracilor de a primi făină de porumb.
Luna martie 1947.

X
X X

Primăria comunei Vama
Nr. 108/1946

jud. Satu Mare

CERTIFICAT

Primăria comunei Vama jud. Satu Mare certifică în mod oficios că dra. Lazăr Maria locuitoare în comuna Vama la nr. 8, născută la data de 20.VIII. 1924 în com. Vama din părinții Leopold și Kleppner Parasca de profesiune casnică. În comună nu are nici un fel de avere, în afară de 1/3 parte dintr-o casă de locuit ... și că numita a fost deportată de către autoritățile ungare în Germania de unde s-a înapoiat cu mâna stângă lipsă.

Drept pentru care s-a eliberat prezentul certificat spre cele legale.

Dat în comuna Vama la 4 februarie 1946.

Primar
Contra Ioan

Notar
Pop Dumitru

X
X X

Primăria comunei Vama
nr. 1242/1945

jud. Satu Mare

Taxa de timbru s-a încasat în numerar cu chitanța nr. 141/1945.

CERTIFICAT DE NAȚIONALITATE

Se certifică de noi primăria com. Vama din Jud. Satu Mare în mod oficios că dra. Klepner Ella locuitoare în comuna Vama (de profesiune casnică), născută la data de 21 august 1923 din părinții Herman și Rekhi Rozalia, are naționalitatea română fiind înscrisă în registrul de naționalitate română a com. Vama nr. 238 întocmit în conformitate cu dispozițiunile articolului 53 și următoarele din regulamentul Legii pentru dobândirea și pierderea naționalității române.

Dat în comuna Vama la 10 iulie 1945.

*Primar
Contra Ioan*

*Notar
Pop Dumitru*

X
X X

*Primăria comunei Vama
nr. 1073/1945*

CERTIFICAT COMUNAL

Primăria comunei Vama din Jud. Satu Mare certifică în mod oficios că d-nul Klepner Zoltan, locuitor din comuna Vama până la data de 30 august 1940 a posedat autorizație pentru desfacerea fabricatelor C.A.M.

Autorizația în timpul cât numitul a fost deportat în Germania s-a pierdut.

Dat în comuna Vama la 9 iulie 1945.

*Primar
Contra Ioan*

*Notar
Pop Dumitru*

X
X X

Notariatul Vama

*Tabel
asupra comercianților pe grupe din notariatul Vama*

Luăm din tabel numai pozițiile comercianților de etnie izraelită: 3. Klepner Herman, autoritățile pentru comerț mixt pe anul 1945, nr. 10/1945

12. Kappel Zoltan nr. 134, aut. nr. 4/1945 pentru comerț, membrii de familie pentru aprovizionare 4.

17. Berko Izidor, comerț mixt autorizație nr. 7/1945. Membrii de familie pentru aprovizionare 2.

Dat în comuna Vama la 15 iulie 1945.

Primăria Vama

Notar D. Pop

Primăria Vama

Jud. Satu Mare

*Lista membrilor comisiei interimare propuși pentru numire
Din totalul membrilor propuși în nr. de 18, doi sunt din comunitatea evreiască :*

1. Klepner Alexandru, comerciant de 29 ani
2. Klepner Iosif, agricultor. Ambii au reprezentat comunitatea evreiască din Vama.

Din actele înregistrate mai sus rezultă că în comuna Vama, în afară de evreii menționați în "certificatul" întocmit de către primărie la data de 2.I.1945 cu număr de înregistrare 24/1944, s-au mai reîntors din deportare un număr de 7 bărbați și 4 persoane de sex feminin.

După reîntoarcerea acestora acasă, care înainte de deportare făceau parte din diferite familii cu stare materială bună și cu un rost în viața satului, și-au reluat activitatea cu multe rețineri.

La reîntoarcere, gospodăriile lor cu toate bunurile agonisite în decursul a mai multor generații, au fost prădate în întregime. Așa cum spune o zicală românească "au găsit numai cei patru pereți ai casei" și altceva nimica. Tragedia familiilor lor, i-a făcut pe supraviețuitori să cadă într-o stare de frică, neîncredere și o mare, mare, melancolie psihică. Aceștia stăteau retrași, fără poftă de viață, gândindu-se fiecare la tragedia ce s-a abătut asupra familiilor lor, plângându-i ani și ani pe cei dragi. Cu greu și-au revenit din starea în care se găseau.

Unii, au început să-și adune lucrurile lor găsite pe la diferiți cetățeni care și le-au însușit pe nedrept.

La Vama cele mai multe lucruri, și cele mai valoroase obiecte au fost însușite de către salariații comunei din acele timpuri, care majoritatea au fost aduși pe meleagurile noastre și apoi s-au retras odată cu armatele maghiare, ducând cu ei tot ce-au agonisit și însușit în cei patru ani de dominație.

Unele obiecte s-au găsit la omul de serviciu de la Primărie cu numele Pall Andrei și fratele acestuia Pall Iuliu, care în parte au fost recuperate de la aceștia³⁸.

Tot autoritățile maghiare, au adus din rândul secuimii două familii: Toamaș secuial, care avea șase copii, pe care i-au plasat în casa evreiască de la șosea, acesta înainte de a-i deporta pe evrei era folosită ca brutărie. Această familie după întoarcerea evreilor acasă au locuit tot acolo.

Un alt secu a fost Sabou Gheorghe, care a locuit tot în casa evreiască pe strada Valea Măriei, până la înstrăinarea acesteia de către unul din moștenitori. Casa a fost vândută apoi lui Pinte D³⁹.

Deoarece au fost multe probleme de rezolvat în cadrul comunității evreiești, având în vedere că totalul de aproximativ 330 suflete s-au reîntors acasă numai 29 de persoane, ceea ce reprezintă doar 8,78% din totalul evreilor deportați. Astfel că au cerut sprijinul autorităților ca să-i ajute în problemele juridice de dobândire a dreptului de moștenitor cu privire la imobile ale căror proprietari nu s-au reîntors din deportare. În acest scop a apărut ordinul redat mai jos:

Prefectura Jud. Satu Mare

Pretura Plășii Oaș nr. 421/10 aprilie 1946.

Tuturor Primăriilor din Plasa I - 7. La sediu.

Conform ordinului Oficiului Jud. Al bunurilor inamice Satu Mare nr. 800/1946 și în conformitate cu ordinele telegrafice primite de la Comisariatul General al Guvernului pentru legătura cu Comisia aliată de control nr. 4743 din 12 martie 1946, 5161 din 22 martie 1946 și 5985 din 1 aprilie 1946 ...

³⁸ Sesiare scrisă adresată Primăriei de către Klapner Alexandru.

³⁹ Informator Pop Gustina ibidem.

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele ...

Bunurile cetățenilor evrei deportați nu sunt considerate bunuri inamice și inventarierea acestor bunuri de către C.A.S.B.I (Comisia Aliată de Supraveghere a Bunurilor Inamice) , are un caracter de conservare...

Bunurile mobile și imobile ale evreilor reînțorși, vor fi date în administrarea, respectiv în custodia acestora ...

În cazul când deportații au murit în lagăre și au în țară ascendenți sau descendenți, sau frați și surori, aceste rude vor fi numite ca administratori sau custozii la bunurile deportaților morți în lagăre.

S-a revenit la Comisia Aliată de Control ca aceste bunuri să fie deblocate ...

Inventarierea bunurilor evreiești vor avea numai un caracter de protecție și conservare, după cum am arătat mai sus ...

*Pretor
Dr. Oșan Gheorghe*

*Secretar
Simion Erdöss*

*Ocolul Agricol Negrești
No. 310 din 14 iulie 1945*

Către Primăria comunei Vama

Urmarea Ord. nr. 855 al Camerei de Agricultură. Veți pune în vedere ca pentru administrarea bunurilor absenteiștilor evrei - în cazul când nu au nici un membru de familie prezent - se va face de stat, sau de comunitatea evreiască locală, pe baza unui martor de la Oficiul Județean al C.A. S. B. I. ce funcționează la Prefectura Județului ...

*Șeful Ocolului Agricol
Ing. agronom Bandiu N.*

*Secretar
I. C. Chioreanu*

*România
Jud. Satu Mare
Pretura Plășii Oaș
No. 132/1946*

*Obiect: Activitatea Comitetului
Democrat Evreiesc din 11 februarie
1946.*

*Tuturor Primăriilor din Plasă
La ședință.*

Vă comunicăm în copie Ord. Prefecturii nr. 903/1946 pentru luare la cunoștință.

*Pretor
Dr. Oșan Gheorghe*

*Secretar
Simion Erdöss*

Copie:

Prefectura Jud. Satu Mare, Serviciul Administrativ nr. 903 din 6.II. 1946. Obiectiv: Activitatea Comitetului Evreiesc. D-lor Pretori, la sediu. Gruparea Democratică a Evreilor din S-M prin adresa nr. 293/1946, din 23 ianuarie 1946 ne aduce la cunoștință că Guvernul a recunoscut C.D.E. ca singurul care este menit să reprezinte evreimea față de autoritățile competente. Vă rugăm să luați măsuri ca în toate chestiunile interesând evreimea să se adreseze numai prin intermediul Comitetului Democrat Evreiesc.

Prefectura Județului Satu Mare ss dr. Palcău L.S.

Şeful Serviciului ss. dr. Nicolae Chişu.

X
X X

DELEGAȚIE

Subsemnatul Klepner Iosif locuitor în comuna Vama preşedintele organizației politice a Uniunii Democratice Evreiești din com. Vama prin prezenta declarație, declar că din partea acestei organizații politice propun să intre ca membru în Comisia Interimară a comunei Vama pe următorii membri activi ai partidului:

1. *Klepner Iosif*
2. *Klepner Alexandru*
3. *Schwartz Alexandru*

*Drept pentru care am dat prezenta declarație spre cele legale.
Vama la 4 aprilie 1947.*

În fața noastră Notar ...

Așa după cum se observă, din prezentele documente, evreii reîntorși din detașamentele de muncă, din deportare au început să-și reîntre în drepturi, în viața socială și politică a comunei Vama.

REFACEREA FAMILIILOR EVREIEȘTI DUPĂ CEL DE-AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL, PE BAZA DATELOR SCOASE DIN MATRICOLELE DE STARE CIVILĂ DE LA PRIMĂRIA VAMA

Nr.	Numele și prenumele părinților	Numele copiilor	Data nașterii			Total membrii de familie
			Anul	Luna	Ziua	
1.	2	3	4	5	6	7
1.	Bercau Izidor	Edit	1946	VIII	9	4 persoane
	Bercau Cecilia	Atanasie	1947	XI	9	
2.	Stein Herman	Avram	1946	VIII	18	3
	Frida n. Bercau					
3.	Lövi Ignat	Marcu	1946	X	10	3
	Edit n. Neufeld					
4.	Schwartz Ignatiu	Tiberiu	1946	XI	4	4
	Ileana n. Griin	Margareta	1956	II	23	
5.	Stainfeld Iosif	Alexandru	1947	II	25	4
	Emilia n. Mauzeș	Rozalia	1950	X	20	
6.	Klepner Francisc	Helena	1947	III	1	4
	Rozalia n. Stein	Ioan	1949	III	8	
7.	Rotenstein Reghina	Maurițiu	1947	III	19	3

		Iosif	1948	II	18	
8.	Meufeld Lövi	Estira	1947	VII	22	3
	Rozalia					
9.	Klein Bernat	Herman	1949	VI	17	5
	Maria n. Schwartz	Paul	1958	IV	17	
10.	Schwartz Elena	Ernestin	1952	V	2	2
11.	Leibi Herman	Nathan	1952	VIII	1	6
	Rozalia n. Rotens	Iolanda	1950	XI	15	
		Adolf	1953	XII	12	
		Oșar	1955	V	10	
12.	Lövi Francisc	Maria	1951	IV	1	4
	și Ileana	Moise	1953	II	12	
13.	Lövi Marciz	Iancu		S-au născut la Satu		4
	Rozalia	Estera		Mare		
14.	Neufeld Iosif	Iosif		"		4
	și Emilia	Idiș				
15.	Klepner Alexandru			Nu au avut copii		2
	și Margareta					
16.	Neufeld Beila					2
	nu a emigrat în Israel					
TOTAL		membrii / 16 familii			56 persoane	

Toate familiile de mai sus au emigrat în Israel între anii 1956-1967.

Dintre cele 16 familii a rămas doar Neufeld Beila care a murit la Căminul de bătrâni din Satu Mare în anul 1986.

În matricolele de stare civilă existente la Primăria din Vama, dintre anii 1895-1958 s-au găsit înregistrate 409 persoane (născuți). Dintre aceștia 218 erau de sex bărbătesc, 191 de sex feminin.

La deportarea evreilor în anul 1944 după investigațiile făcute pe baza documentelor menționate mai sus am putut constata că din comuna Vama au fost deportate 330 persoane, repartizate pe grupe de vârstă după cum urmează :

Între 0 și 7 ani 43, din care, de sex bărbătesc 20, sex femeiesc 23.

Elevi de vârstă școl. 7 - 14 ani - 52 " 24, " 28

Tineret adolescent 15-18 ani - 27 " 14 " 13

Născ. între 19-29 ani - 77 " 43 " 34

Născ. între 30-60 ani - 92 " 50 " 42

Născ. peste 60 ani - 39 " 16 " 23

Total populație evreiască 330, din care s-au reîntors acasă 30 de persoane care au fost încadrați în detașamente de muncă în Germania.

Dintre bărbații reîntorși acasă în anul 1947, după ce se restabiliseră unele legi cu privire la cetățenii de etnie evreiască, și pentru a putea intra în posesia bunurilor care constituiau obiect de moștenire, au cerut prin instanță judecătorească constatarea morții prezumtive a celor dragi, decedați în lagărul Auschwitz prin exterminare.

Judecătoria Rurală Negrești jud. Satu Mare.

Dosar No. 604/1947.

Carte de judecată civilă nr. 68/1947, Ședința Publică din 19 iunie 1947, instanța compusă din: Grigore Adamescu - judecător; Nicolae A. Radu - grefier.

Cererea înaintată de Lóvi Maurițiu domiciliat în com. Vama prin petiția înregistrată sub nr. 1173 din 4 aprilie 1947 cere cercetarea morții prezumtive a dispăruților: Vais Estira, Lóvi Alexandru și Iacobovics Etelca...

Pentru aceste motive în numele legii

HOTĂREȘTE

Admite cererea și constată moartea prezumată a dispăruților Vais Estira, născută în com. Medieșu Aurit jud. Satu Mare la 12 ian. 1872, din părinții David și Stern Hinda.

Lóvi Alexandru, născut în com. Vama la 4 iunie 1902 din părinții Herman și Vais Estira.

Iacobovics Etel, născută în Debrefen, Ungaria la 19 noiembrie 1910 din părinții Mendel și Herscivics Serena, cu ultimul domiciliu în Vama. Data morții prezumate stabilindu-se pe data de 1 iunie 1944 ...

Dată și pronunțată în ședința publică din 19 iunie 1947.

Judecător

Grefier

ss indecifrabil

ss indecifrabil

În aceeași ședință de judecată s-au mai judecat cauzele de mai jos pe care le prescurtăm în conținut. Procedul a fost același, asemănător celui anterior.

Judecătoria Rurală Negrești

Dosar No. 640/1947

Schwartz Simion, locuitor în com. Vama cere constatarea morții prezumtive a dispăruților: Fărcaș Etel, n. la 24 sept. 1890, din părinții Elias și Kotz Ida; Múler Armin, n. la 9 ianuarie 1931 din părinții Samuel și Farcaș Etelca cu ultimul domiciliu în com. Vama, jud. Satu Mare.

Moartea s-a stabilit pe 1 iunie 1944.

X
X X

Judecătoria Negrești, jud. Satu Mare

Dosar No. 639/1947

Schwartz Simion, domiciliat în Vama cere constatarea prezumtivă a morții dispăruților Schwartz Adalbert născut în Vama la 14 martie 1888, din părinții Ignațiu și Roth Zali; Schwartz Samuilă născut la 20 ianuarie 1937 din părinții Adalbert și Kohan Elena; Schwartz Marițiu, născut în Vama la 27 ian. 1930 din părinții Adalbert și Kohan Helena.

Toți au fost născuți în com. Vama și au avut domiciliul ultim aici.

Data morții prezumtive a fost datată pe ziua de 1 iunie 1944 ...

X
X X

Judecătoria Rurală Negrești jud. Satu Mare

Schwartz Simion domiciliat în comuna Vama județul Satu Mare cere constatarea morții prezumtive a dispăruților: Klepner Rozalia născută în comuna Vama județul Satu Mare la data de 25 august 1904, din părinții Izidor și Ziberstein Maria; Schwartz Francisc născut în com. Vama la 1 oct. 1933; Schwartz Eva născută în com. Vama la 11 nov. 1935; Schwartz Zoltan născut în com. Vama la 25 XII 1936.

Toți din părinții Simion și Klepner Rozalia, cu ultimul domiciliu în Vama jud. Satu Mare, de religie mozaică. Data morții prezumate 1 iunie 1944.

X
X X

Judecătoria Rurală Negrești jud. Satu Mare

Dosar No. 603/1947

Cerere înaintată de petenta Berkou Fida, dom. în com. Vama ... cere constatarea morții prezumate a dispăruților: Berkou Lenke n. în com. Vama jud. Satu Mare la 19 noiembrie 1909 din părinții Ignațiu și Grous Ida cu ultimul domiciliu în Vama ... Data morții prezumate stabilindu-se pe ziua de 1 iunie 1944. Ludecic Pasternac născut în Vama la 23 mai 1932 din părinții Samuilă și Berkou Lenke, cu ultimul domiciliu în Vama, data morții 1 iunie 1944 ... la Auschwitz.

X
X X

Judecătoria Rurală Negrești jud. Satu Mare

Dosar No. 611/1947

Cererea înaintată de petentul Klepner Iosif, domiciliat în Vama jud. Satu Mare cere prin petiție constatarea morții prezumate a dispăruților: Klepner Izidor născut în Negrești la 22 aprilie 1884 din părinții Mihai și Braun Estira; Klepner Eva născută în comuna Vama la 19 august 1909; Klepner Ileana născută în Vama la 16 mai 1911. Ambele sunt din părinții Izidor și Zilbestein Maria. Klepner Vilhem născ. în comuna Vama; Freidman Berta, n. în com. Călinești jud. Satu Mare la 5 iunie 1908, din părinții Samuilă și Herskovics Mali, toți cu ultimul domiciliu în Vama. Moartea prezumată stabilindu-se pe 1 iunie 1944.

X
X X

Judecătoria Rurală Negrești jud. Satu Mare

Dosar No. 602/1947

Berkou Izidor domiciliat în Vama cere prin petiție constatarea morții prezumate a dispăruților: Herskou Pepi cu ultimul domiciliu în Vama născut la 15 sept. 1891, din părinții Bernat și Klein Sura.

Moartea prezumată stabilindu-se pe 1 iunie 1944.

X
X X

Judecătoria Rurală Negrești jud. Satu Mare

Dosar No. 600/1944

Azi fiind la ordine judecarea cererii petentului Schwartz Ignat domiciliat în comuna Vama, cere constatarea morții prezumate a dispăruților; Schwartz Mihai născut la 11 oct. 1908; Schwartz Hani, născ. la 22 ianuarie 1912; Schwartz Maria n. la 19 august 1913; Schwartz Herman născut la 1 aprilie 1925; Schwartz Zoltan născut la 13 mai 1927.

Toți au fost născuți în comuna Vama din părinții Schwartz Samuilă și Klepner Ida Lenke cu ultimul domiciliu în Vama.

Moartea prezumată s-a stabilit la 1 iunie 1944.

X

X

X

Din totalul evreilor reînțorși din deportare numai șase persoane i-au declarat pe cei dispăruți prin moarte prezumată la Auschwitz, ai căror membrii de familie sunt 25 persoane, declarați morți, iar restul de 275 persoane au rămas nedeclarate instanței judecătorești. Potrivit acestei evidențe apar și în matricolele decedaților din acea perioadă, descoperire făcută prin cercetare.

Averile și bunurile familiilor ale căror membri nu s-au reîntors, au fost înstrăinate unor locuitori din Vama de către rudeniile acestora sau de către membrii Comitetului Evreiesc reînființat după război, iar sumele de bani dobândite în acest fel nu se știe ce destinație au avut.

În concluzie, și faptele și nenorocirile care s-au abătut asupra populației de etnie evreiască, fac parte din ororile crunte ale războiului, îndreptate mai ales împotriva unei națiuni nevinovate luate de-a valma: bunici, copii, nepoți, lipsiți de cea mai elementară apărare din partea unor autorități sau opinii publice. De aceea, conștiinți de ororile petrecute, trebuie să urâm războaiele și orice acte de violență și xenofobie care apar între etnii și popoare, să le dezaprobam și să milităm pentru înțelegere, iubire și pace între semeni și națiuni.

Acțiunea de ridicare și deportare a etnicilor germani din România s-a făcut începând cu luna ianuarie 1945. Aproape în fiecare zi a lunii ianuarie se pot reconstitui, pe baza surselor arhivistice, astfel de acțiuni. Comisiile de deportare au dat dovadă de zel fără precedent în ridicarea și concentrarea șvabilor sătmăreni, zel explicabil prin faptul că erau inspirate și conduse de sovietici, animați de o ideologie comunistă, indiferenți față de sărbătorile creștine. Ridicarea și concentrarea șvabilor este o parte integrantă a procesului de mobilizare a etnicilor germani din România. Între 1-31 ianuarie 1945 se poate evidenția sau reconstitui calendarul și ritmul deportărilor. La 18 ianuarie 1945 este dat publicității comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri, în care se arată următoarele: "se aduce la cunoștința populației de origine etnică germană, că vor fi ridicați din ordinul Înalt Comandamentului sovietic, pentru a fi duși în locurile unde se simte nevoia de brațe de muncă. Se vor ridica următoarele categorii de cetățeni: bărbații de la 17-45 de ani și femeile între 18-30 de ani, în afară de cele care au copii sub un an. După ce ajung la locul de destinație, familiile vor fi încunoștiințate și autorizate să scrie și să le trimită pachete. Ridicarea are un caracter provizoriu întrucât este dată de nevoile de muncă pentru necesitățile războiului".¹

La 9 februarie 1945 este dat publicității un nou comunicat în care se arată următoarele: "se răspândesc tot felul de versiuni de către indivizi interesați, care au găsit cu acest prilej un mijloc de afaceri necinstite. Nu s-a schimbat nimic din precedentul comunicat. Nu este vorba de o nouă ridicare, lumea să stea liniștită. Toți cei care răspândesc știri alarmante sau pretind că au posibilitatea să facă intervenții în scop de exceptare a unora din cei care sunt în categoria celor care urmează să fie ridicați nu sunt decât indivizi necinstiți care caută să extorcheze pe cei naivi. Să nu li se dea crezare și să se ceară arestarea lor.²"

Ca efect al notei nr.75 a Comisiei Aliate adresată Primului Ministru privind internarea supușilor germani și maghiari, Ministerul Afacerilor Interne dă ordinul 32137 către Inspectoratele Regionale de Poliție, la 31 decembrie 1945 în care se arată că de la primirea ordinului de ridicare, operația se va executa în 3 faze: adunarea pe chesturi conform tabelelor întocmite și vârstelor fixate în ordinul alăturat, transportul lor și al efectelor cu mijloace proprii sau plătite de ei până la cel mai apropiat lagăr, unde sunt adunați de către inspectorii de jandarmi, predarea celor de pe teritoriul urban de către organele de poliție către cele ale jandarmeriei, încheierea de procese verbale și cu certificarea ambelor organe pe tabele nominale. La 2 noiembrie 1944 Comisia Română a transmis un răspuns la nota 75 din 31 octombrie 1944 a Comisiei Aliate, în care se arată că : "s-au făcut excepții de la internarea supușilor germani în ceea ce privește bătrânii peste 60 de ani, pașaportarii germani de origine cehă și polonă, cetățenii necesari întreprinderilor unde funcționau". Se mai arată că nici un funcționar al statului nu a sabotat îndeplinirea obligațiilor luate prin art. 2 al Convenției. Datele cerute asupra tuturor supușilor români de origine etnică germană și maghiară necesită o lucrare într-un termen foarte foarte lung și nu se poate prezenta la termenul cerut.³

La 6 ianuarie 1945 Comisia Aliată trimite ordinul nr.031 către Consiliul de Miniștri privind mobilizarea pentru lucru a locuitorilor germani. În ordin se specifică că în perioada 10-20 ianuarie 1945 să fie mobilizați la muncă toți cei ați indiferent de cetățenia lor. Femeile care au copii sub 1 an să fie exceptate. Cei mobilizați să aibă asupra lor îmbrăcăminte de iarnă, bocanci, cămăși, lenjerie de pat, cutit și furculiță, obiecte sanitare.

¹ Dreptatea - 18 ianuarie 1945, Comunicatul Preşedintelui Cons. de Min.

² *România liberă*- 9 februarie 1945, idem.

³ Baier, Hannelore - *Deportarea etnicilor germani din Romania*, 1994, pag.35

început în noaptea de 13/14 ianuarie se arată în nota Agenturii SSI din Banat. Acțiunea a fost condusă de autoritățile militare și civile române secondate de militari sovietici. Toate aceste operațiuni s-au bazat pe un recensământ general, întocmit în prealabil de autoritățile române din fiecare regiune și pus la dispoziția Comandamentului sovietic. Au fost ridicați toți aceia care au activat în Grupul Etnic German, indiferent de originea lor etnică.¹⁰ Arestările etnicilor germani au provocat în rândul acestei populații o stare de spirit disperată. Anterior arestărilor s-au răspândit în rândul acestei populații, numeroase și variate zvonuri și versiuni care vehiculau idei despre deportarea în URSS a tuturor germanilor, primele anticipări în acest sens fiind determinate de faptul că autoritățile române au întocmit tabele cu toți etnicii germani de ambe sexe, încă înaintea apariției știrii despre măsurile proiectate împotriva lor. De la înregistrarea primelor versiuni etnicii germani au manifestat o accentuată îngrijorare, fără să fi abandonat în general speranțele că până la urmă vor reuși să scape de la deportare. O parte a fruntașilor germani Otto Roth, Victor Glondys, au făcut intervenții în favoarea lor. Paralel cu păstrarea unor speranțe, germanii s-au preocupat și de găsirea unor soluții de sustragere, preconizând diferite planuri: fuga, mobilizarea la unități militare române, opunerea de rezistență, sinucidere. Pe măsura apropierii datei fatidice și a nevirii nici unui indiciu concret că amenințarea a trecut, speranțele lor au scăzut rapid cedând locul unor depresii și tensiuni care și-au atins apogeul în zilele deportării. La București, întrucât operația efectuată și condusă de autoritățile române n-a dat rezultatul scontat, Comandamentul sovietic a dat ordin ca continuitatea operațiunilor de ridicare a etnicilor germani să se facă direct de către poliția militară sovietică iar autoritățile civile și militare române să secondeze și să faciliteze acțiunea. La Timișoara cei care au reușit să se sustragă deportării au fost deferiți Curții Marțiale pentru a fi aspru sancționați. Au fost arestați și evrei care sub regimul trecut s-au declarat germani ca să scape de persecuții. Din București au fost ridicate 15000 de persoane iar la Brașov s-au înregistrat cele mai multe cazuri de sinucidere, circa 41. În rândul populației române s-a manifestat în general compătimire pentru soarta etnicilor germani, deportarea fiind înfățișată ca o pierdere mare pentru potențialul uman și economic al țării. Se răspândește în sânul populației o versiune îngrijorătoare care arată că URSS ar fi cerut 800.000 brațe de muncă, inclusiv români. La Sibiu persoanele ridicate au fost transportate cu 100 de camioane sovietice însoțite de un batalion NKWD. Cei câțiva observatori englezi care au participat la această acțiune nu au găsit prilejul să protesteze sub nici o formă. Locuințele rămase goale au fost inventariate și sigilate iar întreprinderile și atelierile germane au fost închise. Românii au fost considerați ca autori, morali a măsurilor aplicate minoritarilor germani, ca unii care au pregătit terenul. Au fost incriminați mai cu seamă Teohari Georgescu, subsecretar la Ministerul de Interne și gen. Virgil Stănescu de la Siguranța Statului ca și gen. Aurel Aldea de la Marele Stat Major. Documentele Ministerului de Interne arată că s-a încercat o înțelegere între Comisia Română și cea Aliată în ceea ce privește faptul că munca germanilor în URSS să fie trecută în contul reparațiilor de război. La 8 ianuarie gen. Vinogradov dădea ordin de mobilizare în numele Comisiei Aliate iar la 13 ianuarie în numele Guvernului român.¹¹

La 13 ianuarie 1945 reacția guvernului român care invoca motive juridice, umanitare și economice pentru oprirea deportărilor nu a putut fi publicată datorită cenzurii. La 12 ianuarie gen. Schyler protestase în fața faptului că ordinul de deportare fusese dat în numele Comisiei Aliate, încălcându-se chestiunile juridice. Nu s-a insistat prea tare cu protestele pentru a nu destabiliza relațiile interaliatate.¹² Au fost arestate multe persoane care ar fi urmat să fie supuse procesului de triere dar care nu a mai avut loc fiind imbarcați și trimiși cu vagoanele de marfă în URSS. În locul celor dispăruți au fost ridicați membri ai familiilor din care făceau parte. Din Sibiu au fost ridicate 4000 de persoane. Spiritul de

¹⁰ *Ibidem*, pag. 69.

¹¹ *Allgemeine Deutsche Zeitung*, 13 ianuarie 1995.

¹² *Ibidem*, 15 februarie 1995

nemulțumire și îngrijorare era în continuă creștere, aștepându-se cu teamă, ca sub diferite pretexte să înceapă și deportările de români. Se remarcă și-o slăbire a încrederii în posibilitățile de reacție ale guvernului român față de exigențele sovieticilor și ale Comisiei Aliate precum și-n posibilitățile de protecție ale românilor de către propriul guvern. În nota nr.31049 către Prefectura Poliției București de la Ministerul de Interne se cere întocmirea unor evidențe a celor exceptați de la ridicări și eliberarea unor adeverințe de excepție ca să poată exercita în liniște profesiunile care au condus la această excepție. Au fost exceptați un număr de 10528 de germani.¹³ Comisia Aliată a adresat nota A/192, la 9 februarie 1945 către N.Rădescu privind mobilizarea etnicilor germani care s-au sustras ridicărilor și organizarea de batalioane de lucru pe teritoriul țării. Batalioanele de lucru urmau să fie folosite la lucrările de stat iar despre numărul celor mobilizați, efectivul batalioanelor de lucru care se vor forma, punctele de dizlocare și la ce lucrări vor fi folosiți se va raporta de 3 ori pe lună Comisiei Aliate.¹⁴ Organizarea se face de către Comandamentul General al Teritoriului prin cercurile teritoriale. Prin ordinul telefonic 39179 Direcția Generală de Poliție dă dispoziții Inspectoratelor regionale să mobilizeze pe toți aceia care s-au sustras de la măsurile de ridicare din trecut și aceia care au fost mobilizați în cadrul armatei. Se păstrează limitele de vârstă fixate prin ordinele anterioare. Se exceptează muncitorii din fabrici, românele măritate cu germani, germanele măritate cu români, călugării și călugărițele, posesorii de adeverințe eliberate de organele de poliție. Cei ridicați au fost predați imediat cu tabele nominale Cercurilor teritoriale respective. Au fost organizate mai multe lagăre: Târgu-Jiu unde au fost internați 5246 germani, Oradea 761, Mehedinți 443, Slobozia 1189, Văcărești 544, Sighet 242, alți 1743 internați în lagăre mai mici: Bedinți(TM), Ciurel și Crângași(București), etc. În octombrie 1945 prin Ungheni s-au primit 285 de deportați, în majoritate bolnavi. La 3 noiembrie 1945 în urma înțelegerii dintre Teohari Georgescu și gen.Vinogradov s-au repatriat 8000 de deportați pe la Sighet, în mare parte grav bolnavi. Prin nota din 11 noiembrie 1945 Direcția Siguranței Publice cerea stabilirea numărului celor repatriați și domiciliul lor. Contextul politico-militar în care s-au petrecut deportările s-a datorat înfrângerilor suferite de armata germană și de reparațiile reclamate de URSS. Acestea erau stipulate de la nivelul armistițiilor și tratatelor încheiate de conducerea statelor respective. La nivelul celor mici și a lumii asupra căreia s-au răsfrânt nemijlocit aceste înțelegeri politico-militare, ele au fost percepute eufemistic, astfel încât cauzele deportărilor au apărut distorsionate prin explicările date de autoritățile care au făcut această acțiune. Derularea evenimentelor politice și militare de la începutul anului 1945, care în principal au fost legate de înfrângerile consecutive ale Germaniei, au avut un ecou în lumea sătească, care a conștientizat iminența pericolului care plana asupra celor de lângă ei. S-a ascuns în permanență adevărata cauză a deportărilor, dar mai ales dimensiunea acestei acțiuni, lăsându-se să se înțeleagă că aceste deportări sunt simple concentrări de populație pentru un timp relativ scurt. Ideologia comunistă ca de altfel orice ideologie totalitară, a ascuns și a pervertit realitatea în sensul preîntâmpinării oricăror rezistențe, prin explicații circumstanțiale și confortabile din punctul de vedere al acelor care se aflau la comanda destinului celor mulți.¹⁵

Ascunderea adevăratelor cauze ale deportărilor precum și ale dimensiunilor pe care le-a luat acest fenomen, reflex al ideologiilor totalitare, comuniste în cazul de față, s-a suprapus unui nivel explicativ, confuz, venit dinspre o lume care în habitudinile și tradiționalismul ei, nu a fost în stare să motiveze un astfel de seism social. Sesizarea pericolului vine dinspre o zonă instinctuală, mai mult decât una a conștientizării. Trecând peste dramele războiului, asumate de lumea celor mici în mod egal atât de lumea celor învingători cât și de cea a celor învinși, comunitatea șvăbească a fost obligată să-și asume dincolo de propria închipuire, sentimentul culpabilității generale al etniei din care făceau

¹³ Baier, Hannelore, *op.cit.*, pag.99

¹⁴ *Ibidem*, pag.98

¹⁵ Radosav Doru, *Donbas, O istorie deportată*, 1994, pag.23

Interne, prin nota nr.4680, să dispună cercetarea pe teren a faptelor relatate și să se facă intervențiile necesare. La 30 aprilie 1945 acest minister trimite nota nr.479 către Prefectura Satu Mare, cerând alcătuirea unor tabele cu românii deportați. Comisia Română pentru aplicarea armistițiului prin nota nr.024946 din 17 aug. Către Prefectura Satu Mare cere să se dea dispoziții organelor administrative comunale să alcătuiască tabele cu persoanele deportate, la care se vor anexa copii după certificatele de naștere și naționalitate. Acest lucru este cerut pentru a se putea interveni pe lângă Comisia Aliată pentru repatrierea lor.²⁴

Procesul de deznaționalizare a șvabilor, de maghiarizare a lor, s-a constituit într-un argument la protestul lor în încercarea de a se salva de la deportare. Din cei 418 deportați din Sanislău, s-au prevalat de acest argument 287 dintre ei, conform unei liste întocmite de autoritățile locale.²⁵ La 25 mai 1945, prefectul județului Satu Mare, dr. Ștefan Anderco trimite un protest Ministerului de Interne arătând că din eroare au fost deportate 94 de persoane din Sanislău și 35 din Ciumești.²⁶ Erorile deportărilor nu fac altceva decât să confirme, pe de o parte că evenimentele tragice ale istoriei escaladează orice distincții etnice, confesionale, iar pe de altă parte comunitatea umană asupra căreia s-a repercutat o istorie potrivnică devine solidară în evoluția ei. Participanții la deportări, prin mărturiile lor relevă o serie de cauze ale acestei acțiuni, cauze de-o mare varietate, fiecare percepând motivele deportării în funcție de explicațiile sau zvonurile lansate de autorități sau de cei de lângă ei. Nu trebuie excluse însă contaminările la nivelul mentalității colective, care preia enunțuri și mesaje care îmbracă uneori forme fanteziste. O primă categorie a acestor cauze ale deportărilor sunt acelea care ascund dimensiunile reale ale acestei dizlocări de populație. A doua categorie de mărturii relevă ascunderea destinației transporturilor celor ridicați "ne-au zis că ne duc într-un loc neștituit pentru 2 săptămâni"²⁷ sau "trebuia să mergem la Carei ca să îngrijim soldați ruși"²⁸ sau "era necesar să curățim școala pentru încartiruirea soldaților"²⁹ sau "ne-au zis că ne duc la lucru pentru 6 săptămâni"³⁰. După cum se poate observa trecând pe la casele oamenilor cei însărcinați cu ridicarea le-au spus diferite motive pentru a justifica ceea ce făceau. Desigur că marea majoritate erau neadevăruri și erau formulate pentru liniștirea oamenilor și împiedicarea lor să fugă sau să se ascundă. Au existat și mărturii care evidențiază cauze fanteziste rezultate din explicațiile venite dinspre mentalul colectiv aflat în derută, aspect specific unui nivel de percepție informal "ne-au chemat la vot"³¹ Foarte rar s-au putut detecta în informațiile participanților formularea explicita a cauzelor deportării "nu ne-au spus nimic unde vor să ne ducă"³² sau "ne-au zis că ne vor duce în Muntenia la reconstruirea fabricilor distruse"³³ sau "ne-au mințit că ne duc pe timp de 6 luni, un fel de detașare cu serviciul"³⁴. Ascunderea adevăratelor cauze ale deportării precum și a dimensiunilor pe care le-a luat acest fenomen a făcut ca această lume să nu fie în stare să motiveze un asemenea seism național, o zdruncinare socială și emoțională de asemenea amplă. Între 1-31 ianuarie 1945 se poate reconstitui calendarul și ritmul deportărilor. Majoritatea celor deportați au fost ridicați între 3-6 ianuarie din următoarele localități ale județului Satu Mare: Sanislău, Carei, Tășnad, Arduș, Mădăras, Socond, Rătești, Camin, Sandra, Hurezu mare, Moftinu Mare și cel Mic, Căpleni, Ciumești, Tiream, Urziceni, Santău, Beltiug, Foieni, Terebești, Turulung, Craidorolț și Satu Mare.

²⁴ *Ibidem*, dos.18/1945, fila 119-120.

²⁵ *Ibidem*, dos.18/1945, fila 113-117.

²⁶ *Ibidem*, dos.18/1945, fila 122-118.

²⁷ Mărturia lui Herman Terezia(1925), Terebești

²⁸ *Idem*, Herman Maria, (1916), Terebești

²⁹ *Idem*, György Keizer(1919), Mădăras

³⁰ *Idem*, Matusz Matilda, (1923), Terebești

³¹ Radosav Doru, *op.cit.*, pag.24.

³² Mărturia lui Suci Maria, (1924), Poiana Maria

³³ *Idem*, György Keizer (1919), Mădăras.

³⁴ *Idem*, Steinbrunner Iosif, (1927), Moftinul Mare

Unii au fost deportați chiar din 1 ianuarie 1945 ex. Andrek Ștefan din Moftinul Mare, Glazer Iosif din Ardud etc. Al doilea val de deportări masive a fost făcut între 13-15 ianuarie 1945 și au fost ridicați cetățeni din următoarele localități: Hurezu Mare, Sanislău, Santău, Terebești, Petrești, Căpleni, Foieni, Moftinul Mare, Craidorolț, Cămin, Poiana Codrului. La Căpleni s-au făcut deportări în zilele de 4-9 ianuarie, Moftinu Mare 6,8,31 ianuarie 1945, Carei 4,5, 31 ianuarie, Sanislău 8,9,10,13 ianuarie, Ardud 22,29,30 ianuarie, Mădăras 5,13 iar Turulung 4,5 ianuarie, Urziceni 5,9 ianuarie, Satu Mare 5,22, ianuarie etc. Au fost depistate câteva cazuri de deportare încă din luna decembrie 1944 ex. Schiesz Iacob din Rătești (2 decembrie), până în mai 1945 ex. Czunbel Ianoș din Sanislău (3 mai). Au fost de asemenea deportați copii, în ciuda prevederilor foarte clare, ex. Trunk Rozalia din Tiream (15 ani), Tempfli Veronica din Rătești (13 ani) sau soț și soție sau frate și soră ex. Hermann Matilda și Ioan din Terebești, Merk Maria și Ernest din Moftinu Mare. Ridicarea populației șvăbești s-a făcut la nivelul localității respective. În general, concentrarea celor care urmau să fie deportați s-a petrecut sub semnul derutei. al cunoașterii situației reale deși toți simțeau un pericol iminent. Dislocarea șvabilor sâtmăreni și deportarea lor s-a făcut cu multă greutate, fiind o întrerupere bruscă a unei vieți integrate organic în lumea satului, cu o mentalitate exclusiv rurală, fără seisme care să marcheze comunitatea. S-a făcut o fracturare a unor existențe constituite pe continuitate și implacabilitatea unui ciclu vital caracteristic entității sătești.³⁵ Impactul cu o lume necunoscută a generat deruta în rândul oamenilor mai ales în rândul celor tineri, nedislocați până atunci din universul satului la așa o mare distanță de locurile natale și într-o manieră așa de bruscă. Acest impact asociat cu o lume necunoscută, a făcut ca deportarea să fie considerată de lumea țărănească ca o fatalitate încorporată destinului lor. Cu toate că în general, deportarea s-a făcut intempestiv, găsind pe majoritatea nepregătiți, au existat totuși semnale că acest lucru se va petrece. Au circulat informații privind ridicarea șvabilor, mai ales în lumea românească, care i-a avertizat pe consătenii lor, asupra iminenței deportării, "A venit la noi un vecin român, care ne-a spus că mâine ne vor ridica rușii"³⁶ În alte locuri totul era învăluit în tăcere și îngrijorare "nu ne-a spus nimeni nimic, nici unde ne duce nici de ce"³⁷. S-a ascuns în permanență adevărata cauză a deportărilor, mai ales proporțiile pe care le-a luat aceasta; păreau simple concentrări de populație pentru un timp relativ scurt. S-au folosit explicații circumstanțiale sau confortabile pentru preîntâmpinarea oricăror forme de rezistență "după înregistrarea celor prezenți au spus că ne vor lăsa imediat acasă"³⁸.

Departing of the German population of Satu Mare (Summary)

The deporting of the German population is placed in the time when Romania was forced to obey to the stipulation of the stipulation of the Armistice Convetion. The same thing happened in Poland, Hungary, Jugoslavia and Soviet Union. The reason is cooperation with the German Army. The action was done in the hard time of winter. The steps made on differnet levels had no results.

³⁵ Radosav Doru. *op.cit.*, pag.22.

³⁶ Mărturia lui Matusz Matilda, (1923), Terebești

³⁷ Idem, Suciu Maria, (1924), Poiana Codrului

³⁸ Idem, Herman Maria, (1916), Terebești

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Istoria presei sătmărene

Nae Antonescu

1. *Biruința română - Conștiința română*
2. *Ogorul sătmărean*

Anul 1938 în istoria României marchează începutul unei dictaturi patronată de regele Carol al II-lea, care, prin mijlocirea unei noi Constituții, a desființat partidele politice existente atunci și a deschis calea partidului unic de tip totalitarist. Era atunci moda veacului în părțile răsăritene ale continentului european, dar și în Germania și în Italia. În consecință și în România criza ideologică începea să se manifeste viguros. Gazeta "Satu Mare" apărută în 1919 a fost nevoită să-și încheie existența, ea fiind organul politic al Partidului Național Țărănesc. La începutul anului 1938 au apărut ultimele numere.

În acest context de împrejurări orașul Satu Mare rămânea fără nici un organ de presă românesc, fapt inadecvat pentru o capitală de județ. Era atunci o perioadă tulbură de agitații politice revizioniste maghiare ajutate și de ideologia fascistă a veacului, o stare de neglijență generală, vechile concepții democratice cu partidele lor intrau în ilegalitate lăsând arena politică la dispoziția extremismelor naționaliste de toate categoriile.

În acele vremuri tulburi o seamă de ziariști români conștienți de imperativul național al momentului au început să redacteze cotidianul "Biruința română" "tribună zilnică independentă de informație și luptă naționalistă". Apare la 8 februarie 1938 sub conducerea unui Comitet de redacție, având sediul în strada Gh. Lazăr, nr. 5, și se imprimă la tipografia "Balogh" din Satu Mare în șase pagini.

Redactorii acestui cotidian sunt câțiva ziariști sătmăreni, cu o bogată activitate jurnalistică și culturală în perioada interbelică. "Cuvântul înainte" este semnat de dr. I. C. Barbul, personaj politic proeminent care îndemna pe toți cetățenii români din Satu Mare "să pășească totdeauna pe drumul cinstei și al demnității" (I, 1938, nr. 1 din 8 februarie, p. 2). Cotidianul este prezentat și de ceilalți redactori, în primul rând Augustin Dragomir (1915 - 1985), frate cu actualul director al Bibliotecii Academiei Române, Gabriel Ștrempel. Redactorul, în articolul "În loc de program" insistă asupra rolului pe care va trebui să-l îndeplinească noul cotidian "Biruința Română" : "Noi, care ne-am înrolat sub flamura acestei tribune de slovă românească urmărim stabilizarea prestigiului pe care trebuie să-l aibă aici la câțiva pași de frontieră, un ziar românesc" (I, 1938, nr. 1 din 8 februarie, p. 1).

Textul articolului este imprimat pe prima pagină, ca și cel al lui Mircea Lația, al doilea redactor, "Rolul presei de provincie", ale cărui idei erau în esență următoarele : "cotidianul trebuie să fie expresia fidelă a regiunii sătmărene, simțită ca o profundă necesitate națională", "Un ziar local este deci spiritul unui ținut, al unei provincii chiar, afirmându-l, în toate caracterele și aspirațiile lui" (I, 1938, nr. 1 din 8 februarie, p. 1).

“Biruința Română” și-a recrutat colaboratorii dintre intelectualii fruntași ai orașului Satu Mare și din împrejurimi. Unul dintre aceștia a fost Octavian Ruleanu (1910 - 1993) născut de origine și profesor de limba și literatura română în Satu Mare, scriitor și colaborator al publicațiilor literare transilvănene din epocă, membru în Comitetul de direcție al prestigioasei reviste “Pagini literare” din Turda. La “Biruința Română” era titularul paginii de cultură și literatură. Cotidianul sătmărean avea în vedere cât mai multe categorii de cititori : publica periodic o rubrică a învățământului primar și liceal, una a femeii cu preocupări distincte, discuta problemele economice, îndeosebi cele agrare și avea corespondenți pentru Baia Mare, Seini, Arud și Halmeu.

De la 19 februarie 1938 ziarul își schimbă denumirea în “Conștiința română” în credința că noul titlu exprimă mai clar posibilitatea de angajare a cetățenilor sătmăreni la întărirea ideii naționale, atacată atunci în mai multe părți ale țării. Cu schimbarea denumirii se observă și o mai bună organizare a profilului cotidianului sătmărean, ducând mai departe aceeași atitudine națională de apărare a granițelor românești, care, de altfel era și principalul motiv de apariție al ziarului. Eugen Seleș, directorul Liceului Mihai Eminescu din localitate asociază și activitatea “Astrei” sătmărene la programul cultural al “Conștiinței române”, sprijinind în același timp și revista “Afirmarea”, principala publicație literară a orașului Satu Mare din intervalul interbelic. În această perioadă de început a ziarului sătmărean colaborează : Florian Văsuțiu (gazetar, viitorul director al săptămânalului, “Ogorul sătmărean”), Mihai Bălaj (1909 - 1976) din Seini, Nicoale V. Ilieșiu, fost redactor la “Frontul” și “Granița”, Ioan Giurgea publicist, autorul volumului “Probleme școlare și naționale” (1938) și redactor la revista “Școala sătmăreană”.

Ziarul cultivă îndeosebi problemele culturale, educative și literare. Este menționată șezătoarea “Scriitorilor români din Ardeal” organizată de revista “Afirmarea” în 13 martie 1938 la care a conferențiat profesorul și scriitorul Victor Papilian, după care au luat cuvântul Constantin Gh. Popescu, redactor șef al “Afirmării”, M. G. Samarnieanu, directorul revistei “Familia” din Oradea, Octavian Ruleanu, Dumitru Hinoveanu (1905 - 1963) poet din Seini, Al. Negură din Arad, Septimiu Popa din Cluj. Publicul sătmărean a fost pregătit pentru acest eveniment de articolul “Sub falduri spirituale” ale lui Augustin Dragomir: “Mîine Sătmarul va trăi clipe festive sub faldurile spirituale” (I, 1938, nr. 29 din 13 martie, p. 1). Ca numai peste o săptămână actorul Constantin Tănase să fie primit cu onoruri speciale în Satu Mare.

Începând cu 1938 ziarul organizează o redacție specială pentru părțile sălăjene, cu sediul în Zalău. Rubrica de cultură se numește acum “Sătmarul cultural” la care colaborează și Ion Groșanu, viitorul redactor al refugiaților din București, “Ardealul”. Cu prilejul înmormântării poetului Octavian Goga (mai 1938) “Conștiința română” apare în chenar de doliu.

Anul 1939 al cotidianului sătmărean a fost dominat de ofensiva împotriva revizionismului maghiar, tot mai mult în atac, susținut și de fascismul italian și cercurile hitleriste. Ideea “imperativului național” devine axa de bază a ziarului “Conștiința română”, care-și sărbătorește un an de apariție în condițiile unei mari instabilități politice. Augustin Dragomir încearcă un bilanț retrospectiv al anului ce s-a scurs de la întemeierea “Conștiinței române”, chiar și numai apariția zilnică, fără subvenții, o consideră o realizare și în

condițiile în care asigura publicitatea gratuită asociațiilor caritabile. Condițiile de lucru ale celor trei redactori, Augustin Dragomir, Mircea Lația și Florian Văsuțiu erau dintre cele mai grele. Cel de-al doilea redactor mărturisește : “În camera mea înghețase apa în lighean și ne-am scris fiecare articolul fără să mai simțim că ne dejeraseră degetele pe stilouri.” Încep să colaboreze în acest timp I. V. Munteanu, un mai vechi gazetar ardelean, Andrei Radu și Dariu Pop.

Rezultatele primului an de apariție au fost consemnate în presa bucureșteană și în “Cronica” de Baia Mare redactată de Gh. Crișan : “Un an de apariție. Cotidianul din Satu Mare s-a zămislit acum un an, într-o cameră înghețată, numai din căldura sufletească a celor trei tineri redactori: Dragomir, Mircea și Văsuțiu, trei tineri decisi să-și singereze sufletele alese pe rugul pe care au pierit atâtea”. Izbânda lor, izbânda entuziasmului tineresc ce i-a animat este într-adevăr o sărbătoare, o sărbătoare mult mai mare decât o simt cei ce ar trebui să-i sărbătorească” (Gh. Crișan, “Laudă lor ...”, în “Cronica”, IV, 1939, nr. 6 din 8 februarie, p. 1).

Situația politică internațională devenea tot mai acută , popoarele se agitau și se pregăteau pentru cel de-al doilea război mondial. Ocuparea Cehoslovaciei de către Hitler în 1939 (martie) a creat o reală panică și în opinia publică românească. Norii grei amenințau și România, mai cu seamă pentru că nu aveam atunci o politică națională prea sigură. “Conștiința română” înființează atunci și o redacție la București iar Nicolae Iorga scrie articole mobilizatoare, cu fulgere și trăznete în ziarul “Neamul românesc”, texte ce sunt reproduse în cotidianul sătmărean.

Începuse cel de-al doilea război mondial și România nu era departe de ostilități. După două săptămâni “Conștiința română” scrie : “Istoria ne învață că cel ce dă semnalul de război n-are prea multe șanse de a gusta din nectarul păcii” (Augustin Dragomir, “15 zile de război”, II, 1939, nr. 209 din 17 septembrie, p. 1).

În anul 1939 apar colaboratori noi : Titus L. Roșu, fost profesor de istorie în Satu Mare, în 1939 la Oradea colaborator al revistei “Familia”, N. Vij (pseudonimul lui Constantin Gh. Popescu, redactorul “Afirmării”), iar pagina literară dobândește un nou nume : “Conștiința literară” : “Prezentăm astăzi cititorilor noștri o inovație. E pagina literară a ziarului, rezervată fiecărui sfârșit de săptămână” (Octavian Ruleanu, “Rînduri pentru cultură”, II, 1939, nr. 278 din 10 decembrie p. 3). Această pagină a consemnat activitatea scriitoricească din Satu Mare, evenimentul de seamă a fost socotit conferința lui Ionel Teodoreanu la Satu Mare, intitulată “Cum am scris *La Medeleni*”. Ziarul “Conștiința română” i-a închinat un număr de articole semnate Octavian Ruleanu, Constantin Gh. Popescu și alții.

Anul 1940 evoluează sub același cer de amenințări la soarta țării. În atenția cotidianului sătmărean era mereu păzirea frontierei de vest. Subiect constant, politic și cultural prin mijlocirea editorialelor, tot mai mult semnate “Conștiința română”. În această perioadă de tensiuni etnice apare colaborarea masivă a poetului Ion Șugariu. “Conștiința română” rămâne la postul ei de veghe și după dispariția săptămânalului “Ogorul sătmărean”. Era deci singurul ziar românesc care se tipărea atunci în Satu Mare.

Evenimetele politice s-au precipitat de așa manieră încât Dictatul de la Viena din 30 august 1940 și-a spus nefast cuvântul. Era urmarea directă a unei politici rău gândite de

către oamenii care au condus România de atunci, ca și proliferarea mișcărilor extremiste internaționale, fasciste sau comuniste. După răpirea Basarabiei și Bucovinei de nord de către comuniștii ruși a urmat Transilvania de nord. Trupul țării fusese ciopârțit. Ultimul număr al cotidianului “Conștiința română” se tipărește la data de 31 august 1940, ultima tipăritură periodică românească din Satu Mare, care încheie perioada interbelică.

La fel ca mulți alții, și redactorii “Conștiinței române” s-au refugiat în partea de sud a Transilvaniei și începând cu 12 septembrie anunță tipărirea cotidianului sătmărean, într-o nouă serie, la Lugoj, păstrând același titlu și se imprimă în patru pagini : “Tribună zilnică independentă de luptă și naționalistă”. Colaboratori : Ion Groșanu, Vasile Negreanu, Grigore Bugarin, Fane George Pajiște, directorul revistei “Litera” de la Arad, Florian Văsuțiu. Ultimul număr al “Conștiinței române” a apărut la Lugoj : 1940, nr. 204 din 13 octombrie.

Astfel își încheie existența zilnică ultimul cotidian sătmărean românesc din intervalul interbelic. A avut o viață zbuciumată dominată de tensiuni politice și interetnice, cu însemnate privațiuni materiale, uneori lipsit de sprijinul oficial, dar cu răbdarea și cu sacrificiul celor trei redactori și colaboratori a înscris o pagină glorioasă în istoria presei sătmărene românești.

X
X X

Gazeta “Ogorul sătmărean” a apărut de la 10 decembrie 1939 și până la 14 iulie 1940. Publicația a fost redactată de câțiva tineri intelectuali și publiciști proveniți îndeosebi din mediul rural și avea ca scop ridicarea materială și morală a țăranimii. În articolul program al gazetei, directorul ei, Florian Văsuțiu scrie: “Grupați în jurul acestei gazete săptămânale “Ogorul sătmărean”, un mănunchi de tineri ridicați din mijlocul păturii țărănești, pornim azi la drum, în dorința de a ajuta guvernul în marea operație întreprinsă : ridicarea satelor.” Din chiar primul număr, Eugen Seleș, directorul Liceului Mihai Eminescu, se raliază ideilor gazetei sătmărene : “Acest ziar își ia drumul spre satele noastre” scrie în articolul intitulat “Drum bun”, apărut în primul număr.

Câteva cuvinte despre conducătorul gazetei sătmărene. Florian Văsuțiu era originar din Valea Vinului, județul Satu Mare. A lucrat în toate formele gazetărești : corector, reporter, redactor la unele ziare sătmărene : amintim doar “Gazeta” și “Frontul”. A fost corespondent de presă la “Noua gazetă de vest” din Oradea, la “Ecoul” și “Știrea” din Arad, “Curierul” din Deva. A colaborat la “Cronica” din Baia Mare, la “Nord-Vestul” lui Dimitrie Șeptilici. A înființat o editură legată de “Ogorul sătmărean” în care a apărut un singur volum, “Boli molipsitoare la animale”, de dr. Ștefan Piersic, prim medic veterinar al județului Satu Mare. În anul 1942 a publicat monografia “Sanatoriul de tuberculoză Georgiu” într-o editură din Timișoara. În anul 1945 a editat “Calendarul de la Orăștie”. A scris și literatură. Volumul “Frământări” a rămas în manuscris și cuprinde următoarele capitole : “Cuscii”, “În căutarea sănătății”, “Angajamentul” și “Confidențe”.

“Ogorul sătmărean” a înființat diverse rubrici legate de tematica agricolă rurală, școlară, bisericească, industrie, îngrijirea animalelor, economie casnică. Pagina “Agricultura

sătmăreană” este redactată de Camera agricolă și cea de industrie și comerț. Potrivit programului gazetei, acela de a sprijini țărănimea, gazeta condusă de Florian Văsuțiu are în vedere și ridicarea economică a Țării Oașului, tipărind diverse corespondențe cu privire la această parte a județului Satu Mare.

“Ogorul sătmărean” are colaborări literare. Semnează poezii : Dumitru Hinoveanu - “Se aude o doină”, Darius Pop - “Pastel”, Gh. Crișan - “Popas”, “Când mă frământ”. În aprilie 1940 se comemorează cinci ani de la moartea lui Panait Istrati. Sunt menționați apoi scriitorii români care au vizitat orașul Satu Mare : Ionel Teodoreanu în decembrie 1939 : “Timp de trei ore, publicul sătmărean, care nu este obișnuit cu astfel de manifestări, a admirat frumoasa conferință a lui Ionel Teodoreanu”, scrie gazeta. De asemenea este amintit profesorul universitar Liviu Rusu, care a conferențiat în cadrul “Astrei sătmărene” despre “Națiune și cultură”. Și bătrânei societăți din Transilvania i se dedică o pagină care expune meritele ei pentru progresul poporului român.

Pentru cititorul de la sate se publică poezii populare, povești, cum este “Soacra cu trei nurori”, creații literare accesibile țăranimii. Cele mai multe reportaje le semnează Horia Gheorghită, jurnalist sătmărean, cărora li se adaugă și folclor din zonele Codrului și ale Țării Oașului. Există în paginile gazetei și numeroase știri din lumea satească. La pagina culturală au colaborat : Ion Șugariu, Octavian Ruleanu, Aurel Peia, Petru Coza, Horia I. Gheroghiță, Grigore Rițiu. “Ogorul sătmărean” a avut un program iluminist îndeosebi cu privire la protecția muncitorului agricol sătmărean.

Three Newspaper in Satu Mare (Summary)

The three newspaper presented in our article belong to the latest examples of the Romanian press in the fourth decade of our century. It's about 1938-1940, before the unhappy Diktat of Vienna in 1940, when the parts of Satu Mare were given to the Hungarian rule of those times. A specific characteristics of those three periodicals was the fight against the Hungarian tendency for revising which strongly manifested itself, being supported by the German hitlerism and the Italian fascism.

It was the time after the ceasing of the “Satu Mare” gazette, at the beginning of 1938 and that's why there was the need of some representants of the Romanian press in Satu Mare. Thus, “The Romanian Victory” starts in February 1938, but it ceases after only ten issues, changing into the daily paper “The Romanian Consciousness” which is printed between 1938 and August 31th, 1940. After this period, another printing, in refuge, is tried in Lugoj.

“The Romanian Consciousness” has three editors: Augustin Dragomir, Mircea Lația and Florian Văsuțiu. It was the paper of the people in Satu Mare, a paper that fought keeping the Romanian borders in their natural space, checked by history, but it also ceased in the autumn of the year 1940 and, together with it, the whole Romanian press in Satu Mare.

Contributors: Eugen Seleș, Octavian Ruleanu, Constantin Gh. Popescu (these both editors at the magazine "Afirmarea").

"Ogorul Sătmărean" was printed between 1939-1940 under newspaperman Florian Văsuțiu who had as a main purpose the material and moral development of the peasantry in Satu Mare. It also had literary contributions: Ion Șugariu, Gh. Crișan, D. Hîniveanu, Oct. Ruleanu, Aurel Peia, Petru Coza, Horia I. Gheorghiță.

Contribuții cu privire la istoria presei române din Budapesta (1821 - 1945)

Glück Eugen

În stadiul actual al cercetărilor avem la dispoziție doar sinteze incomplete, ce ignoră adesea varietatea profilului și orientării periodicelor.

Productele presei române din Budapesta nu au putut fi reunite pe parcurs într-o colecție unitară. Actualmente ele trebuie căutate în bibliotecile din București, Budapesta și Cluj-Napoca. Doar pe această cale s-au putut evidenția până acum, 72 titluri, inclusiv calendare.

Apariția periodicelor din Budapesta, mai ales în primele decenii de activitate, a fost facilitată de condițiile locale. A stat la dispoziție, la sfârșitul secolului trecut, tipografia universității. Mai târziu s-a lărgit spațiul tipografic, culminând în crearea editurii și tipografiei "Poporul Român" - 1901.

Una din bazele spirituale ale presei române din Budapesta a fost catedra de limbă și literatură română de la Universitatea "Pázmány Péter" înființată în 1862, prima de acest fel. Buda și Pesta au reunit în prima jumătate a secolului al XIX-lea o bogată colonie macedo-română, sensibilă la exigențele naționale. După 1867 s-a concentrat aici viața parlamentară, juridică și administrativă cu o puternică intelectualitate.

Publicațiile cunoscute până la această dată, indiferent de durata apariției, acoperă întreaga gamă a periodicelor. Astfel găsim periodice cu profil politic 22, satiric 8, social-cultural 6, religios 5, oficial 4, didactic 4, literar 3, turistic 1. Deasemenea se cunosc 19 seriale de calendare.

Presa politică a fost inaugurată de "Amicul Poporului", apărut la 3/15 iunie 1848 la Pesta, continuând editarea până în toamna anului respectiv și totalizând 23 numere. Ca redactor a funcționat Sigismund Pop, paroh ortodox în Pesta. Ca orientare politică gazeta urmărea linia acelor români care căutau să obțină anumite drepturi din partea guvernului maghiar instalat după victoria revoluției izbucnită în martie 1848. Articolele publicate au salutat reformele legiferaute, în primul rând abolirea iobăgiei și au chemat românii la arme alături de revoluționarii unguri. S-a acordat o atenție prioritară revendicării privind separarea ortodocșilor români de ierarhie sârbă, creând o biserică națională proprie.

După informațiile noastre la 12 iunie și 1 iulie 1849, a apărut la Pesta "Democrația", cu aceeași orientare ca "Amicul Poporului". Există părerea că redacția ar fi fost influențată de Nicolae Bălcescu, care sosise la Pesta în cunoscuta lui misiune.

După înăbușirea revoluției de la 1848 - 1849, reaparitia presei politice românești a devenit posibilă numai după destinderea provocată de apariția diplomei din octombrie 1860. În 1861 apare "Concordia" la început sub redacția lui Sigismund Pop 1861 - 1863. El este urmat de Alexandru Roman, primul titular al catedrei de limbă și literatură română din Pesta 1863 - 1868. Din motive principale a abandonat redacția preluată de fiul lui Sigismund Pop. După nouă ani de la apariție, din motive materiale, gazeta a fost sistată. Redacția de la bun început a susținut linia majorității deputaților români "naționaliști" care cereau legiferarea drepturilor naționale. Profund nemulțumit de legea votată în 1868, A. Roman a părăsit redacția, succesorul său practicând o linie militantă mai moderată.

O poziție radicală a adoptat "Federația" 1868 - 1876 sub conducerea lui Alexandru Roman. Chiar titlul gazetei evidențiază că se obiecta în primul rând unirea Transilvaniei cu Ungaria în preajma pactului dualist 1865 și abolirea autonomiei ardelene.

O atitudine asemănătoare exprima “Amicul Poporului” 1867 - 1868 care formula revendicări naționale invocând drepturile istorice ale poporului român.

În anul 1869 s-a transferat de la Viena la Pesta redacția și administrația foii “Albina” și care a apărut până în 1876 sub conducerea lui Vinčențiu Babeș. Gazeta a susținut revendicările românești prezentate parlamentului, criticând totodată structura dualistă a monarhiei pajurei bicefale.

O parte din forțele politice românești după 1867, considerau că țelurile naționale pot fi satisfăcute cu sprijinul așa-zisului partid deakist de guvernământ. Ideile lor au fost difuzate în gazeta "Patria" apărută la Pesta în anii 1871 - 1872. Redactorul foi a fost Francisc Virgil Olteanu. Neavând audiență considerabilă și-a încetat apariția.

Ideile respective au fost reluate de așa-zisul grup “moderat”, având în frunte pe mitropolitul Miron Romanul. Purtătorul lor de cuvânt a fost “Viitorul” din Pesta 1883 - 1885. Redacția a aparținut lui Zamfir Rozescu apoi lui Constantin Diaconovich. Foaia milita pentru aplicarea reală a legii naționalităților din 1868, și extinderea sistemului electoral mai favorabil românilor din Ungaria asupra Ardealului. Având o audiență redusă, după doi ani și-a încetat apariția.

La începutul secolului al XX-lea Partidul Național Român a adoptat linia activistă susținută și de foaia “Noutatea”. Cunoaștem doar un singur număr al acestuia, care a văzut lumina tiparului la 1/14 iunie 1905.

Succesele electorale ale P.N.R. și crearea unui grup parlamentar puternic a generat editarea unui periodic capabil să popularizeze linia politică adoptată. În aceste condiții apare la Budapesta la 6 ianuarie 1906, "Luptă" sub direcția lui Alexandru Vaida-Voievod. În realitate, conducerea spirituală a aparținut lui Vasile Lucaciu. Redacția a fost sprijinită și de peste muni, în primul rând de către Nicolae Iorga.

În condițiile istorico-politice contemporane ziarul a trebuit să se concentreze asupra problemelor cotidiene, țelurile finale naționale fiind subînțelese. O campanie vehementă a fost susținută împotriva legii școlare din 1907, care urmărea restrângerea învățământului în limba maternă. A fost criticat grupul lui Vasile Mangra care în 1910, s-a raliat Partidului Muncii de guvernământ, crezând în satisfacerea unor revendicări naționale.

Alegerile din 1910, desfășurate sub presiunea Partidului Muncii, au decimat rândurile parlamentarilor români. La fel, au apărut divergențe și în legătură cu dreptul de proprietate. Ele au dus la sistarea gazetei încă în anul amintit.

La mijlocul primului deceniu al secolului nostru a izbucnit un conflict între monarh și coaliția partidelor maghiare de opoziție care au câștigat alegerile din 1904. Ei cereau o mai mare influență pentru Ungaria în treburile comune, ca de exemplu în armata cezaro-crăiască. Căutând să obțină și sprijinul alegătorilor români cu începere de la 31 decembrie 1905, au editat săptămânalul "Lumina". Redactor șef a fost numit Ioan Salusinsky. Gazeta a criticat așa zisul guvern "darabont", neconstituțional, instituit de Francisc Iosif și Partidul Național Român al cărui electorat voia să-l câștige. Printre altele i-a aprobat pe cei care au înăbușit răscoala țăranilor din 1907. După ce au preluat guvernarea, în 1906, redacția însera știri despre succesele Partidului Independenței, principalul element al coaliției, în mediul românesc. După căderea guvernului coaliționist în 1910, "Lumina" și-a încetat activitatea.

Linia politică înaintată de Vasile Mangra a fost reprezentată în “Deșteptarea” din Braşov, sub conducerea lui Constantin Sulică. În urma intrării României în război şi înaintarea armatei române, redacţia s-a refugiat la Budapesta şi şi-a reînceput apariţia la 10/23 septembrie 1916. În anul următor încetează apariţia din Budapesta.

În situația politică creată în urma alegerilor din 1910 s-au depus eforturi de a suplini dispariția "Luptei". La 15 februarie 1911, a apărut "Națiunea", foaie politică și culturală sub redacția doctorului Csato. Gazeta în cele câteva numere ce au ajuns în mâinile cititorului a încercat o reevaluare a situației în ciclul "Critica generală a politicii românești". Într-un vast material Alexandru Vaida-Voievod a analizat politica externă a monarhiei austro-ungare.

În 1913 a ieșit "Gazeta Română" totalizând 27 numere. Redactorul Liviu Lința nu s-a declarat deschis ca adept al Partidului Național Român, dar a oferit spațiu ideilor acestuia. Deputatul Teodor Mihali a criticat programul primului ministru Tisza István. Au fost publicate și criticate cele venite de la București referitor la această problemă. A relatat despre tratativele P.N.R. și primul ministru Tisza, susținând poziția românească. De asemenea, pagini întregi au fost destinate unor lucrări literare contemporane.

Apariție mai lungă a realizat "Poporul Român". Apărut sub îndrumarea lui Dimitrie Birăuțiu în perioada 1901 - 1906, a militat pentru promovarea atașamentului față de "limba și credința străbună" precum și trezirea sentimentelor naționale. Cu anumite rezerve a sprijinit P.N. R., mai ales pe teren școlar. În permanență s-au publicat materiale istorice și literare.

În 1906 întreprinderea a ajuns în prag de faliment. Grupul așa-zișilor politicieni români "moderați", în frunte cu deputatul Burdea din Caransebeș a oferit preluarea deficitului. Câștig de cauză a avut însă grupul constituit de deputatul Aurel Vlad și care a preluat editarea foi transformând-o într-un organ popular al P.N.R. În anii 1910 - 1911 Dimitrie Birăuțiu s-a prevalat de stipulațiile contractului și a pretins retrocedarea dreptului de editare. În final, s-a încheiat un compromis, Dimitrie Birăuțiu devenind la 6 martie 1911 editorul periodicului "Foaia Poporului Român", transformat apoi, la 15 ianuarie 1915, în cotidian. Linia politică adoptată s-a dovedit a fi loială față de P.N.R. și totodată se străduia să ofere o amplă informație internă și externă. După izbucnirea primului război mondial - 1914 - a sprijinit eforturile monarhiei austro-ungare, iar în 1916 a criticat intrarea României în război, ceea ce a fost condiția supraviețuirii ei și ce nu a fost un fenomen izolat. Anul 1918 a dus la dispariția gazetei.

"Poporul român" după 1911 a rămas oficios al P. N. R. și în scurt timp redacția s-a mutat la Arad.

O altă grupă a periodicelor politice au format gazetele muncitorești și socialiste. La 16 august 1903 a apărut "Adevărul", organ al Partidului Social Democrat, respectiv al secției române constituită în cadrul lui. Condițiile materiale și de cadre precare au impus mai multe mutații. De la 29 iulie 1916 a fost publicat la Lugoj, dar, de la 20 iulie 1907 apare la Budapesta. Cu excepția unei întreruperi în primul război mondial (1914 - 1916), a apărut până în anul 1919, ca săptămânal sau lunar. După actul de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia, redacția s-a stabilit la Sibiu. Cel mai de seamă redactor al periodicului a fost Ioan Fluieraș.

În decursul anilor foaia a susținut revendicările muncitorești, a militat pentru sufragiul universal și a adoptat o poziție antimilitaristă abandonată însă în 1914, susținând efortul de război al Puterilor Centrale, dar și inițiativele de pace. Datorită poziției sale de clasă "Adevărul" se găsea în opoziție cu P. N. R., dar în 1918 s-au situat împreună alături de dreptul de autodeterminare al poporului român din Transilvania. Din motive organizatorice între 1907 - 1912 "Adevărul" a apărut alternativ cu "Glasul Poporului".

În urma unei sciziuni politice în mișcarea muncitorească a luat ființă "Partidul Social Democrat Reorganizat". Acesta a editat începând cu noiembrie 1902 "Voința

Poporului”. Gazeta a popularizat poziția respectivului partid și a publicat știri din activitatea desfășurată mai ales în mediul țărănesc român în care avea audiență, în vestul Transilvaniei. Primul redactor a fost Ioan Salusinsky, succedat de alții la mici intervale. Îngustarea bazei de masă a Partidului a dus la încetarea apariției cu numărul 2/15 septembrie 1904.

În 1907 foaia a reapărut ca susținător al intereselor rurale, reușind să iasă în 3 ianuarie și 24 octombrie.

Tot la Budapesta au apărut primele numere din săptămânalul “Muncitorul Român” - 1907 -, dar în curând s-a mutat la Timișoara. În primul număr a prezentat programul “Partidului țăranilor și muncitorilor din Ungaria”, o formație abia existentă. Se cerea trezirea maselor și difuzarea culturii, puțin compatibile însă cu poziția antisemită declarată.

Ca o contrapondere a presei socialiste a apărut în 1903 “Voința Poporului Român”, urmărind reținerea maselor țărănești de la mișcările socialiste. Au apărut patru numere, sub redacția profesorului Gheorghe Alexici, cunoscut în lumea publicisticii cu pseudonimul “Popa Coresi”.

În 1919 a fost editată “Revoluția Socială”, care a propagat ideile revoluției comuniste și a îndemnat formarea batalionului românesc în cadrul Armatei Roșii ungare.

X
X X

Începuturile presei satirice românești în bună măsură se leagă de orașele de pe cele două maluri ale Dunării. Prima încercare a dat naștere, în 1861, efemerei reviste “Tutti-Frutti”. Ea a fost urmată de “Strigoii” tot cu scurtă apariție. O inițiativă mai consistentă s-a dovedit a fi “Umoristul”, începând cu data de 1/13 octombrie 1863. După o dezvoltare simțitoare în 1866 a fost nevoită să se reprofileze. Sufletul redacției a fost Iosif Vulcan.

Revista, bogat ilustrată a criticat toate persoanele și fenomenele considerate dăunătoare intereselor poporului român. Folosind metodele specifice acestui gen de presă s-a militat pentru înființarea mitropoliei ortodoxe-române din Transilvania, s-a cerut deschiderea unei academii de drept, cu limba de predare română și alte așezăminte culturale naționale. A criticat deputații români din vestul Transilvaniei care au recunoscut cu ocazia întrunirii dietei - 1865 - ideea națiunii politice ungare. Corupția și alte scăderi sociale au fost abordate. A sprijinit reformele lui Cuza, inclusiv cea rurală.

Cu numărul 5/17 ianuarie 1867 titulatura s-a schimbat în “Gura Satului”. Redactor principal a rămas Iosif Vulcan, având drept colaborator principal pe Mircea V. Stănescu care în 1870 preia conducerea. În februarie 1871 redacția se mută la Arad. Și această revistă a sprijinit acțiunile deputaților români opoziționiști și aplicarea ei. În viața politică a românilor a stăruit pentru linia activistă.

Golul creat după strămutarea redacției revistei “Gura Satului” a fost completat de “Priculici”, un supliment al gazetei “Albina”, redactat de poetul Iulian Grozescu. Au apărut în 1872 - 1873 12 numere inspirate de ideile susținute de periodicul - mamă.

După o lungă pauză, la 20 ianuarie 1906 a urmat “Nuielușa” foaie satirică ilustrată. Apariția bilunară programată s-a menținut până la numărul al șaselea. O nouă încercare începând de la 1 februarie 1908 eșuează în scurt timp.

Prima perioadă de apariție a coincis cu lupta dintre coroană și coaliția partidelor maghiare. Revista, prin metodele și specificul ei a criticat insuficienta activitate a P.N. R. în

condițiile date. A condamnat abuzurile comise la alegeri de guvernanți ca și înăbușirea răscoalei țărănești din România - 1907 .

Revista satirică “Cucu” a fost redactată la Budapesta între 1 mai 1905 și 16 noiembrie 1906. O existență efemeră caracterizează difuzarea din 1908. În octombrie 1910 o găsim din nou la Budapesta devenind, în anii 1911 - 1912 și 1914 - 1918 supliment la “Foaia Poporului Român”. Aproape în toate etapele a fost redactată de Nicolae Ștefu, cunoscut sub pseudonimul “Nicu Străjerel”. În anii 1905 - 1910 a adoptat o linie conformă cu cea a P. N. R. În 1910 a criticat linia adoptată de Vasile Mangra și aderenții săi.

Ca supliment al “Foi Poporului Român” s-a raliat liniei acestuia pe tărâm politic și a criticat scăderile general-umane.

X
X X

Alături de organele cu caracter politic ce abordau problemele curente remarcăm “Rumänische Revue” ce apărea cu text german și pe care cu un termen contemporan am putea-o califica ca revistă de politologie. Fondatorul și redactorul ei a fost Cornel Diaconovich. Apărută cu scadență lunară în iunie 1885, este nevoită din motive personale ale redactorului să se transfere la Reșița cu numărul 6/1886.

Scopul principal al revistei a fost informarea opiniei publice europene despre justetea revendicărilor mișcării naționale române din Ungaria. Între colaboratori au figurat și Ioan Slavici. Aproape toate numerele au cuprins opere literare din întreg spațiul românesc.

X
X X

Situația etno-demografică din Ungaria, precum și dispozițiile legii naționalităților din 1868, au reclamat publicarea normelor legale în limba română.

La Buda, în 1850 a fost imprimată “Foaia de legile țării și a guvernului pentru țara de coroană Ungaria”. După instaurarea dualismului, începând cu anul 1877 și până în anul 1915 a apărut “Colectarea legilor din anul ...”. Publicația a fost editată de firma Otto Nagel, ca mandatar al Ministerului de Interne Ungar. Între anii 1899 - 1904 a fost tipărită de Toldy Alajos “Magazinul legilor statului pe anul ...”. O ediție oficială a apărut între 1906 - 1915, cu titlul “Traducțiunea autentică a legilor din anul ...”.

Aici e locul să amintim că tipografia universitară din Buda a imprimat în 1837 primul număr din “Almanahul Statului din Prințipatul a Toată Țara Românească”.

X
X X

Presa bisericească s-a plămădit în cadrul centrelor eparhiale. O excepție reprezintă revista “Amvonul”, cu caracter pastoral greco-catolic, începând cu 1/15 ianuarie 1868. Redactor a fost Iustin Popfui. Numerele următoare au apărut la Oradea. Este interesant de

remarcat că în numărul amintit redactorul a stăruit pentru înființarea unei parohii greco-catolice române la Pesta.

Cunoaștem un singur număr din "Foi pentru misiune" imprimată în 1872, la Pesta. De fapt, este vorba de o traducere în limba română a unei reviste luterane din Lipsca ce urmărea propagarea creștinismului la scară mondială.

Legiferarea autonomiei bisericii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria - 1868 - și aplicarea Statutului Organic a introdus sistemul anual al sinoadelor eparhiale și publicarea proceselor verbale. La Pesta a apărut în 1871 "Protocolul șiedințelor celui I sinodiu eparhialu alu diecesei romane dreptumăritoare /greco-orientale/ a Caransebeșului conventu pe 1870". Creîndu-se tipografia eparhială numerele următoare au fost realizate pe plan local.

Consolidarea influenței cultelor neoprotestante a determinat editarea unor publicații destinate enoriașilor români. În 1911 a apărut la Budapesta "Adevărul". Redactorul - Vasile Berbecar - a lucrat la Buteni (comitatul Arad) și a transmis materialele tipografiei din Budapesta. Revista trata probleme de credință și morale, difuzând și știri despre activitatea cultului baptist. În același an, la Budapesta a mai apărut și "Aurora" care începând cu numărul al doilea a adoptat titlul de "RazeleAurorei". De fapt era un supliment destinat copiilor. Ulterior, ele au fuzionat adoptând titlul din urmă, în tot timpul apariției până în anul 1918.

X
X X

Între publicațiile cu profil cultural în primul rând trebuie să amintim "Biblioteca Românească" inițiată la Buda în 1821 de Zaharia Carcabechi. Apariția lui constantă a avut loc între 1829 și 1834, realizând două numere. Redactorul a sesizat tendințele vieții contemporane și a căutat în aceasta locul românilor. Nu este întâmplător că ultimul număr este dedicat contelui Széchényi István, liderul reformelor în Ungaria. Totodată a fost și prizonierul trecutului, persistând în folosirea literelor chirilice.

În viața culturală română din Transilvania revista "Familia" apărută la 5 iunie 1865 a și făcut epocă. Imprimată cu litere latine, condusă de Iosif Vulcan, a avut un caracter enciclopedic și literar. Începând cu 18 octombrie 1870, revista devine organul fundației care se străduia să creeze în Transilvania un teatru românesc. Sufletul mișcării a fost tot Iosif Vulcan. În 1880, de acum săptămânal, revista s-a transferat la Oradea. Între meritele redacției a figurat și lansarea lui Mihai Eminescu - 1864.

La 1 ianuarie 1875 Iosif Vulcan a pus în circulație revista "Siedietoria", o versiune populară a "Familiei". În anul 1880 publicația s-a strămutat la Oradea. În acest caz paginile afectate literaturii au fost dominate de produsele lui Iosif Vulcan mai ales poezii cu subiect istoric. O valoare mai elevată a reprezentat publicarea materialelor de folclor, pregătite de Iosif Vulcan spre a edita în final sub formă de carte sub patronajul asociației Kisfaludy.

În lipsa cautiunii legale cerută pentru publicațiile politice, Iosif Vulcan nu a putut aborda în revistele sale probleme curente. Totuși a căutat să promoveze cauza națională ca de exemplu popularizând momente din războiul de independență a României - 1877-1878.

O răspândire apreciabilă a avut și revista "Poporul" editată în 1894 ca foaie economică. Mai târziu, a devenit ediția românească a sistemului editorial "Földművelési Értesítő" (Buletinul de agricultură). Cel mai de seamă redactor a fost profesorul Alexici,

care semna "Popa Coresi". Ultimul număr a ieșit la 13 aprilie 1919. Revista oferea sfaturi agricole în toate domeniile, introducând și o rubrică literară inspirată din literatura românească modernă. În rubrica noutăților au apărut și știri politice într-o orientare prudent-guvernamentală.

"Familia Română", săptămânal ilustrat redactat de Lucian Bolcaș, a apărut la 1/14 februarie 1908. Greutățile financiare au oprit editarea numărului 31. Conținutul revistei a fost apolitic, punând accentul pe operele literare contemporane, mai ales ale lui Ioan Slavici și Emil Isac. Au fost inserate și reportaje, ca de pildă despre participarea învățătorilor români la cursurile de perfecționare de la Budapesta.

"Foaia Ilustrată" a ajuns în mâna cititorilor începând cu anul 1902 ca supliment la "Poporul Român", fără să fi avut o apariție definitivă. La 19 martie 1911 a devenit supliment la "Foaia Poporului Român". Cu ritmicitate săptămânală a ieșit între 1 octombrie 1915 și 23 iunie 1918. În tematica ei au figurat protagoniștii contemporani ai literaturii române. Un mare interes au stârmit prezentarea diverselor colțuri ale lumii, mai ales după izbucnirea primului război mondial. Totodată, s-au publicat reportaje despre câmpurile de luptă evidențiind prezența soldaților români. Participarea României (1916 - 1918) a fost comentată în limitele obligatorii.

X
X X

Prima revistă literară apărută la Pesta a fost "Aurora Română" întemeiată de Ioanichie Miculescu, parohul ortodox local, totodată proprietarul, redactorul responsabil și editorul publicației. Începând cu 1/13 ianuarie 1863 au fost tipărite 60 numere în decurs de doi ani. La redactare, la început, a colaborat și Iosif Vulcan. Colapsul revistei s-a datorat greutăților financiare.

Revista apărea cu litere latine și a pus accentul pe produsele literaturii din arcul intracarpatic (Iustin Popfii, Zaharia Boiu, Iulian Grozescu, Aurel Mureșan, Pavel Draga, Iosif Vulcan). S-a acordat spațiu și literaturii universale precum și celei maghiare, mai ales lui Jókai Mór și Petőfi Sándor. O valoare documentară a reprezentat rubrica știrilor.

În 1866, Ioanichie Miculescu a încercat să inițieze anuarul "Almanahul Musei Române" continuarea nu a fost însă posibilă.

Cel mai important periodic literar românesc apărut la Budapesta a fost "Luceafărul", cu apariție bilunară între 1 iunie 1902 și 15 octombrie 1906, dată la care redacția s-a mutat la Sibiu. În fruntea inițiativei a stat Octavian Tăslăuanu (1876 - 1942), în epoca respectivă funcționar al Consulatului General al României în capitala ungară. În redacție au mai figurat Octavian Goga, Ion Lapedatu, Al. Ciurea, etc.

Revista a avut o orientare literară panromânească. Numărul cel mai elevat este cel dedicat jubileului de 40 ani de domnie a regelui Carol I (1916). Dintre poeți mai frecvent au figurat Octavian Goga, Maria Cunțan, Zaharia Bârsan, George Coșbuc, Șt. O. Iosif. Pe tărâmul poeziei s-au evidențiat Ion Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu, Sandu Aldea, etc. O realizare majoră a constituit publicarea în 1904 a primului fragment în traducere românească din "Tragedia omului" renumita operă a lui Madách Imre, prin stăruința lui Octavian Goga.

X
X X

Presa pedagogică românească apărută la Budapesta este inaugurată de “Foaia Învățătorilor Poporului” săptămânal editat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice între 1868 - 1873. Revista publica dispozițiile oficiale, de regulă câte un articol de fond, și apoi studii și articole dedicate problemelor pedagogice. Rubrica știrilor cuprindea și relatări despre școlile confesionale românești.

Ca supliment al revistei s-a tipărit “Îndrumări Economice” care căuta să răspândească prin intermediul învățătorimii metode avansate ale producției agricole.

Dezvoltarea intelectualității românești din Transilvania și Ungaria a fost promovată de fundația Gozdsu - 1870. Până în anul 1907 activitatea fundației s-a făcut cunoscută opiniei publice prin “Analele Fundației Gozdsu”.

O realizare mai puțin cunoscută este “Roza cu ghimpi”, publicație bilunară editată de studenții români din Pesta, sub formă de manuscris între 1877 - 1894.

În redacție au figurat pe parcurs tineri care, ulterior, au devenit persoane celebre ca Valeriu Braniște.

Revista urmărea răspândirea unor cunoștințe filosofice, istorice sau din domeniul științelor exacte, prin articole întocmite de tinerii autori. De fapt, rubrica cea mai prețioasă este cea a știrilor care contribuie la cunoașterea situației în rândurile studenților români din Pesta.

Asociația studenților a editat anuarul “Raportul general al societății de lectură Petru Maior din Budapesta” între 1882 - 1884 și 1900 - 1901. După această dată apariția a continuat ca almanah. Publicația a conținut diverse articole și știri. Din acestea din urmă putem afla că în anul universitar 1897 - 1898 la Budapesta s-au aflat 182 studenți români, dintre care 49 beneficiari ai bursei Gozdsu.

X
X X

De domeniul turismului aparține periodicul “Lista vizitatorilor români de la sct. Lucasbad” editat între 1900 - 1904. Cititorul a putut afla datele celor care au făcut cură la băile respective din Buda și articolele de specialitate prezentând valențele apelor minerale de acolo.

X
X X

În ridicarea nivelului cultural al maselor, îndeosebi rurale, un rol au jucat calendarele. Dincolo de materialul strict calendaristic ele, de regulă, au conținut și texte literare și cunoștințe științifice. De asemenea au fost inserate sfaturi practice.

Tipografia Universității din Buda a publicat începând cu 1806 serialul "Calendariu pe anul de la Hristos ...", mai întâi cu litere chirilice, apoi, din 1828 cu cele latine. Noi am putut urmări apariția până în anul 1830.

Învățătorul Ștefan Popovici Neagoie de la școala română din Pesta a pus în circulație între 1828 - 1832 "Calendarul Românesc" cu litere chirilice și latine, cuprinzând materiale istorice inspirate din ideile Școlii Ardelene.

Învățătorul Moise Bota în 1862 a publicat la Buda numărul scadent din "Calendariu Romanu". În paginile acestuia se poate citi o poezie gratulatorie adresată lui Emanuil Gozdsu cu ocazia numirii lui de comite suprem al Carașului. Un studiu evocă cucerirea Daciei de romani și începutul formării poporului român.

"Calendarul Vice-Strigoiul" tipărit în 1862 la Pesta a avut un caracter satiric.

"Calendarul Umoristului" redactat de Grigore Ardelean și Iosif Vulcan (1865 - 1867) a atins săgețile satirei atât împotriva guvernanților cât și unor manifestări ale intelectualității române.

După o lungă întrerupere, o mare răspândire a obținut "Calendarul Poporului Român", editat de redacția gazetei respective cât și de succesoarea ei (1903 - 1918). Au fost cuprinse în calendare lucrări literare, noutăți științifice și sinteze politice, aceasta în esență în spiritul P. N. R. În timpul primului război mondial operațiile militare și soarta soldaților a constituit o preocupare permanentă.

Tot aceeași editură a pus în circulație și un "Calendar de buzunar" (1917 - 1918).

"Calendarul Foi Ilustrate" (1904 - 1914) și "Calendarul Cucului" (1908 - 1910) au fost inițiative ale foilor respective. "Calendarul Voinței Poporului" a fost editat de Partidul Social Reorganizat 1904 - 1905.

O serie de calendare au apărut din rațiuni comerciale. "Calendarul ilustrat pentru toți" (1905 - 1918) a fost o întreprindere a Librăriei Mehrer Vilmos. "Calendarul ilustrat al poporului" a fost lansat de soc. Franklin (1905 - 1918). "Calendarul Național" a fost imprimat în 1911 de tipografia Kunossy, cu text bilingv.

"Calendarul pentru cetitul bibliei", apărut în 1918, a fost destinat credincioșilor bapțiști.

Un segment special al cititorilor a vizat calendarul "Amicul Soldatului" redactat de Lucian Bolcaș, fiind cunoscut nouă cel pe anul 1914.

Schimbările istorico-politice din anii 1918 - 1920 s-au repercutat și asupra edițiilor de calendare care anterior găseau cumpărători în toată Transilvania. Pentru românii din Ungaria post Trianonică a apărut "Calendarul nostru" din care cunoaștem pe cele din 1923 - 1925 și 1931. Pe lângă conținutul tradițional ele oferă date despre activitatea comisariatului pentru problemele românilor și conducerea bisericii ortodoxe române.

"Calendarul" tipărit de soc. Phyloxia a avut un caracter de popularizare a produselor farmaceutice a firmei respective.

După anul 1940 editurile din Budapesta au încercat din nou să pătrundă în Ardealul de Nord. Astfel a apărut "Calendarul poporului Român pe anul 1941" sub redacția lui Bătar Árpád. Pe lângă un conținut religios și literar s-au remarcat unele aspecte ale trecutului comun româno-maghiar. Au fost zugrăvite în culori pozitive stările existente în Ungaria. Calendarul "Fraternitatea" (1941 - 1943) era destinat tineretului cu aceeași orientare.

În sfârșit ne referim la câteva periodice din provincie. Din “Gazeta Economului” cunoaștem doar numărul prim 3/15 mai 1892, redactat de David Voniga din Gyula. Tot el a editat la Gyula în 1895 gazeta “Lumina” din care cunoaștem zece numere. La Bătaia a apărut temporar, în 1917, foaia “Calea Vieții” de orientare greco-catolică, redactată de Nicolae Brânzeu. Mai amintim “Buletinul Diviziei XX”, organ al garnizoanei române care se găsea în Debrețin în anii 1919 - 1920, fiindu-ne cunoscute 18 numere.

Dat fiind faptul că pe parcurs materialele s-au risipit în mai multe colecții este foarte posibil să mai existe și alte periodice neidentificate până în prezent.

*Contributions regarding the history of the Romanian Press
in Budapest (1821 - 1945)
(Summary)*

This study has the purpose of enriching the information about the important role of Buda and Pesta (reunited in 1872) in the Romanian press between 1821 - 1918.

In order to archieve this purpose the dates and the characteristics of the 79 gezates and periodical issued in Budapest are published.

The study also shows that the spiritual basis of the Romanian press in Budapest was the Romanian Language and Literature Department of the Pázmány Pétér University in Budapest. It also shows that the printing of the Romanian publications at the beginning of the XIXth century was based on the university's printing-shop.

A szatmárnémeti római katolikus polgári iskolai tanítónőképző intézet

Bura László

I. 1. A polgári iskolai tanítónőképző létesítése

Az előzmények:

1842-ben a Szatmári Római Katolikus egyházmegye püspöke, Hám János új szerzetesközösséget alapított, a Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek Kongregációját.¹

Az alapító elgondolása szerint a Társaság (egyik) célja: a növevelés. Alapvető eszköze a gyermekek oktatása. Szatmárnémeti anyaházukban még 1842-ben a magyar elemi iskolák szabályai szerint működő négyosztályos nyilvános leányiskolát nyitottak.

Elemi iskolájuk 1866-ban hatosztályossá lett (1868-ban már az 1868. évi XXXVIII. t.c. írta elő a hatosztályos elemi), 1868-tól pedig hétsz osztályos iskolaként működött.

A nővérek vezette elemi iskolában különösen gazdag volt az utolsó két évfolyam tananyaga. Az iskolában (a tantervi előírások mellett) tanítottak kézimunkát, rajzot, francia nyelvet, zongorát és gitárt.

A rend anyaházában a megalapítástól kezdődően gondos felkészítő képzésben részesítették a tanítói-nevelői munkát végző nővéreket. A tanfolyam az 1857/58-as tanévben nyilvánosan elismert tanítónőképzővé vált. Az ekkor még két tanév időtartamú iskola 1872-ben hároméves, 1885-től négyéves időtartamúvá vált.

1890-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elrendelte, hogy a 7 osztályos felső elemi iskolákat át kell alakítani polgári iskolákká, amelyekben "csakis felső nép- és polgári iskolai tanítónők működhetnek".

A Szatmári Irgalmas Nővérek rendje ekkorra már 13 ilyen iskolát működtetett (Máramarossziget 1863, Székesfehérvár 1864, Esztergom 1865, Selmecbánya 1867, Rozsnyó 1868, Sátoraljaújhely 1873, Gyulafehérvár, Gyergyószentmiklós 1876, Léva 1880, Lőcse 1881, Rózsahegy 1885, Jászberény 1886, Szatmárnémeti 1889). Szükségessé vált tehát a polgári iskolák számára megfelelő tanerők képzése. Ezért létesítették 1894-ben (az anyaház mellett működő) Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Iskolai Tanítónőképzőt.

Az iskola fenntartója a Szatmári Irgalmas Nővérek szerzetesrendje volt, a Római Katolikus Tanítónőképző (az anyaházzal szomszédos) épületében működött (1896-tól mindegyik szaknak - és évfolyamnak - saját külön tanterme volt). Egyházi iskolaként az egyházmegyei főhatóság is felügyelte, de a tantervek, a tanítási anyag vonatkozásában, valamint a vizsgákat a Vallás és Közoktatási Minisztérium (is) ellenőrizte. A II. év utáni alapvizsga² és a III. évet záró (szak)képesítő vizsga megtartására a minisztérium által kinevezett bizottság (minisztériumi megbizottak és szakemberek) volt illetékes, következésképp az intézet által kibocsátott oklevél birtokosa az állam bármely polgári iskolájában taníthatott.

¹ A szerzetesrendre és tevékenységére vonatkozóan vö.: Bura László: *Krisztussal élve a világ felé fordulva*. A Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek 1842 - 1992. Gloria Nyomda Kolozsvár. 1992.

² Kötelező módon 1901-ben vezették be.

Az intézmény 1923-ban szűnt meg, ugyanis a román iskolai rendszer nem ismerte a polgári iskolák típusát, vagy csak 4 osztályú gimnáziumot, vagy 8 osztályos líceumot (a magyar gimnázium megfelelője) ismert el.

A polgári iskolai tanítónőképző a középfokú tanítónőképzőknél magasabb fokú oktatási intézmény volt, ugyanis a hároméves intézménybe a tanítóképzőt elvégzett vagy érettségizett (és tanítóképzői különbözeti vizsgát tett) hallgatók iratkozhattak be.

A polgári iskolai tanítónőképző intézetnek rendes tanulói mellett minden tanévben voltak magántanulói is, olyanok, akik már működő, gyakorló tanítók voltak, következésképp csak az év végi vizsgaidőszak idején jelentek meg és vizsgáztak. (A magánvizsgához is, a magánvizsgázó szakképesítő vizsgájának engedélyezéséhez is minisztériumi engedély volt szükséges.)³

2. A tanítóképző szerkezete és működése 1894-től 1924-ig

Az intézet 1894-ben az I. évfolyammal (csonka intézményként) indult, a harmadik tanévben (1896-ban) vált teljes felépítésű oktatási intézménnyé. Az ezt követő 12 tanévben azonban csonka intézményként működött⁴ (csak minden harmadik évben indult kezdő évfolyam), majd 1910-től megszüntéig ismét teljes intézmény volt.

Az államilag is elismert, magasabb fokú szakképesítést nyújtó intézetben megalapításakor két tagozat működött: a nyelv- és történettudományi és a mennyiségtan-természettudományi szak.

A későbbiekben a két szakon belül (több tanévben is) a szak egészétől eltérő szakosításra is felkészítettek, a nyelv- és történettudományi szakképesítésre készülők mellett voltak csak nyelvtudományi és csak történettudományi szakképesítésre, a mennyiségtan és természettudományi szakon belül csak mennyiségtani vagy csak természettudományi szakképesítésre felkészülő tanulók. A nyelvtudományi szakképesítésre készülők német vagy francia nyelvből szerezhettek felső fokú képesítést, a természettudományi szakon készülők földrajzból, természetrajzból vagy vegytanból.⁵

A Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Iskolai Tanítóképzőben már az intézet ötödik tanévében a kézimunka tanítására feljogosító szakképesítő vizsgát szerveztek.⁶ Harmadik tagozatként 1909-ben javasolták zene és kézimunka (munkamesternei) tagozat indítását,⁷ az engedélyezést követően 1910-ben a tagozat megindult. Az 1920/21-es tanévtől torna szak is létesült, a szakvizsgákat letevő, a szakképesítést megszerező tanulók tornamesternei minősítést kaptak.⁸

³ Az intézet igazgatója minden tanévben a tantestületi gyűléseken ismertette az adott tanévben engedélyt szerzett tanulók nevét, az engedélyezett vizsgát, jegyzőkönyvben rögzíteték az engedély számát.

⁴ Vö. a diáklétszámról készített táblázattal.

⁵ Ezekhez a sajátos szakvizsgákhoz és a külön szakból szerzett szakképesítéshez mindenkor minisztériumi engedély volt szükséges. 1910-ben például Perlaky Mária engedélyt kapott a minisztériumtól, hogy francia nyelvmesternői szakon vizsgázhasson az I - III. év tananyagából, ezt követően pedig francia nyelvmesternői szakképesítő vizsgát tchessen.

⁶ Az iskolai dokumentumokból nem tűnik ki, hogy a diszítő rajzon kívül a tanulóknak milyen sajátos szaktárgyakból kellett vizsgáznuk.

⁷ A felterjesztésben megindokolták: az oktatásban szükséges tantárgyak, tanításukhoz, felkészítésükhöz az intézet rendelkezik megfelelő tanerőkkel. A kézimunka szakra jelentkezettek felkészítését a felterjesztéssel egyidőben, még az engedélyezés megérkezése előtt megkezdték.

⁸ A minisztérium 2000/1921-es rendelkezése tette lehetővé.

Az első világháború végén feltehetően a megváltozott államforma (királyságból köztársaság) körülményei készíthették az Egyházmegyei Hatóságot az intézmény átszervezésére, főiskolává alakítására. Az Egyházmegyei Hatóság (1918. nov. 11-én) átiratban értesíti az intézmény igazgatóját és tanári karát: "A polgári iskolai tanítóképzőt állami polgári iskolai tanárképző főiskolává átszerveztem", egyben tudatja, hogy a (budapesti) Erzsébet Nőiskola - Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola igazgatóját is felhívta, hogy (a tanári testület bevonásával) "A polgári iskolai tanító és tanítónőképző intézetek Szabályzatait a főiskolai jellegnek megfelelően haladéktalanul dolgozzák át és jóváhagyás végett mutassák be." ⁹

Az átiratban azt is közölték, hogy az intézet által kibocsátott okleveleket az állam továbbra is ugyanúgy elismeri, az átirat egyben sürgeti, hogy mind az előadásmezélyzet, mind a felszerelés, berendezés tekintetében mielőbb meg kell szervezni a főiskolai jelleg megkívánta kiegészítéseket.

Az 1919/1920-as tanévtől az intézmény működésében számos nehézséget okoztak a Nagyszebeni Kormánytanács majd a Kolozsvári Oktatási Államtitkárság intézkedései és rendeletei. ¹⁰

1921-től az iskola (az Államtitkárság rendelete alapján) kétnyelvű (baloldalt román, jobb oldalt magyar nyelvű) okleveleket bocsátott ki. ¹¹

1921 nyarán a tankerületi főigazgatóság magán jellegűvé nyilvánította az iskolát, de a rendelkezést még a tanév megkezdése előtt sikerült visszavonatni.

Az 1922-es tanévtől az intézmény felépítésében módosulás történt, három szak indult: 1.) Nyelv- és történettudomány, 2.) Földrajz, természetrajz, vegytan, 3.) Mennyiségtan - fizika.

Ugyanebben a tanévben rendelettel szabályozták a tanulók beiratkozását: vallási korlátozást vezettek be. ¹²

1923-ban megtiltják magántanulók vizsgáztatását.

1924-ben megszüntetik az oktatási intézményt.

II. Az iskola belső élete

1. Az iskola vezetése

A polgári iskolai tanítónőképző vezetője az igazgató, ¹³ aki a tanév folyamán a tanári kar (közülük a szükség szerint egy- kettő - három az egyes évfolyamok osztályfőnöke is volt) tagjai segítségével szervezte az iskolában folyó oktató - nevelő munkát.

⁹ Az átirat megjelölte szervezési kérdéseket a tantestület 1919. I. 15-i tanácsülésén vitatták meg..

¹⁰ Az 1919/1920-as tanévben megtiltották a magyar történelem, az alkotmánytan, Magyarország földrajza és a népiskolai szervezettan tantárgyak tanítását.

Az 1920/1921-es tanévben az Erdélyi Tanács megengedte, hogy a magyar történelem tanítható tantárgy, a földrajz is, de "az új határok szerint", az Alkotmány is tanítható, de "a történelmi cseeményekkel fejlődésben". 1921-ben elrendelték, hogy a tanároknak román nyelvvizsgát kell tenniük. Február végén megengedték, hogy az iskola fenntartói saját költségükön román nyelvtanfolyamot szervezzenek.

¹¹ A Kolozsvári Közoktatási Államtitkárság 12424/1921 .VI. 21-i rendelete alapján.

¹² Görög katolikus és görög keleti vallású tanulók nem iratkozhattak be az iskolába.

¹³ Igazgatói: Dr. Steinberger Ferenc (1894 - 1900), Hámon József (1900 - 1906), Dr. Kovács Gyula (1906 - 1918).

Az iskola tanári kara a szükséglet szerint változó, általában hat - hét (az alaptantárgyakat tanító) állandó tanár és több (a tanítóképzőkben is alkalmazott) óraadó.¹⁴ Az iskola szaktanárait az egyházmegyei hatóság ajánlotta (ajánlhatta), de - az alaptantárgyaknál (nyelvek, történelem, matematika, természettudomány) bizonyosan - a minisztérium vizsgálóbizottsága állapította meg, hogy rendelkeznek-e megfelelő oklevéllel, szakképesítéssel, szaktudással.¹⁵

A gazdasági tantárgyak tanítására a földművelésügyi minisztérium azzal a feltétellel biztosított szaktanárt, hogy az iskola (esetleg más iskolában kiegészítéssel) a működéséhez szükséges óraszámot biztosítja.¹⁶

Mind a közoktatási minisztérium, mind az egyházmegyei hatóság ellenőrizte és értékelte a polgári iskolai tanítónőképzőben végzett munkát, mind a II. évet követő alapvizsga, mind a tanulmányok befejezését követő szakképesítő vizsgák után a minisztérium (a kiküldött vizsgáztató bizottság véleményezése alapján) írásban közölte az értékelését.¹⁷

A közoktatásügyi minisztérium fontos tantárgynak tekintette (még) a rajzot is. Ezt tanúsítja az eljárása, amely révén behatóbban irányítani és ellenőrizni kívánta a polgári iskolai tanítóképzőben végzett rajzoktatást. Minden tanév végén az iskolában vissza kellett tartani (meg kellett őrizni) az elkészített tanrajzokból egy gyűjteményt, amely az iskolában folyó rajztanítás menetét mutatta, ezt el kellett küldeni a minisztériumba. A minisztérium pedig az országos rajztanárképző főiskola tanári karát felhasználva értékeltette, véleményezte a rajztanítás menetét és színvonalát.¹⁸

Tanévenként (általában¹⁹) négy alkalommal ülésezett az iskola tantestülete: szeptember elején (a tanév megkezdésekor), december végén / január elején (az első félév befejezésekor), április végén / május elején (a tanév befejezése időpontjának megállapítása és az év végi vizsgák előkészítése céljából), június végén (a tanév befejezése, a vizsgák eredményének megállapítása, a következő tanév szervezési - oktatási kérdéseinek rögzítése céljából).

¹⁴ Az iskolában tanítottak: (1894-től) Perényi János, Krasznay Zsigmond (1895-ig), Puskás Alexandrina, Vrasda Eleonóra (1895-ig), Kubovics Engelberta, Castelli Cornelia, (1895-től - a következőkben csak az új tanárokat soroljuk) Stark Lajos, Nedománszky Avelin, Pösch Alkantára, Szakáll Demetria, Bagossy Bertalan, (1896-től) Heigarl Hildegárd, Veszprémy Placida, (1907-től) Lehoczky József, Dr. Kovács Gyula, Szabó Honória, Hámon József, (1903-től) Dr. Schöber Emil, Holczmann Béla, Paulus Basilia, (1905-től) Németh Szilla, (1907-től) Zerdahelyi Sigismund, Tersányszky Edvina (1915-ig), Szilasi Emerita (1919-ig), (1908-tól 1912-ig) Varjas Endre, (1910-től) Máté László, (1911-től) Döry Leontina, Molnár Leonilla, Schwank Mervina, (1915-től) Névery Flávia, (1917-től) Govicski M. Salvatoris, (1919-től) Tempfli István, (1922-től) Huszár Polixénia, Obert Annuntiata.

¹⁵ 1896. III. 28-án a tanári gyűlésen az igazgató ismertette a minisztériumi vizsgáló bizottság megállapítását. Daubner M. Cyrilla alkalmas a német és a francia nyelv tanítására a polgári iskolai tanítóképzőben.

¹⁶ A minisztériumi feltétel teljesítése alapján nevezték ki 1910-ben a polgári iskolai tanítóképzőbe Máté László gazdasági szaktanárt.

¹⁷ Az értékelések elégedettek az intézményben folyó munkával. A tanügyi reform bevezetésekor készült tanfelügyelői értékelés szerint sem a tanári kar, sem a tanulmányanyag nem rosszabb az állami intézetekénél. Az 1906. évi decemberi gyűlésen ismertetett értékelés azt jegyzi meg, hogy a természetrajzi ismeretek növelését kéri..

¹⁸ Vö.: 1912. VI. 25-i jegyzőkönyv. A rajztanítás ellenőrzése hangsúlyozottan jelentőssé vált, ugyanis az intézetben 1910-től munkamestermői (= kézimunka) szakcsoport is működött, s ennek több rajz szaktárgya is volt.

¹⁹ Szükség esetén és rendkívüli események (tanár elhalálása) alkalmával soron kívüli tanári gyűlésen oldották meg az intézet ügyeit.

Az iskolában tanulók beiratkozási díjat és tandíjat fizettek, külön díja volt a képesítő vizsgának. A díjak mértékét az iskola kezdeti korszakából az okiratok nem említik, csak a világháború utolsó évéből és az 1920-as évből ismerjük.²²

A polgári iskolai tanítóképzőben tanított tantárgyak közt voltak egyformán kötelezők mind a nyelv- és történettudományi, mind a mennyiségtan - és természettudományi szak tanulói számára, és sajátos szaktárgyak az egyes szakokon felkészülők számára.

24 A polgári iskolai tanítóképzőkben folyó oktatás módosítása céljából az intézet tanári kara is megfogalmazta elképzeléseit, módszertani javaslatait, s hogy a készülő reform a törvénymódosításban felhasználhassa, ezeket a Magyar Tanítóképző című szaklapban közzölte.

A közös tantárgyak : Hit és erkölcsan (mindenkinek saját lelkesze bizonyítványa szerint), Nevelés- és oktatástan, Oktatási módszertan, Tanítási gyakorlatok, Magyar írálygyakorlatok,²⁵ Rajzolás, Női kézimunka, Háztartástan.

A nyelv- és történettudományi szakcsoport nyelvtani szaktantárgyai: Magyar nyelvtan, írálytan,²⁶ Irodalomtörténet, Fogalmazás, Német nyelvtan, Német írálytan,²⁷ Német irodalomtörténet, Német fogalmazás. A történelmi szaktantárgyak: Történelem, Földrajz, Alkotmánytan.

A mennyiségtan és természettudományi szakcsoport matematikai szaktantárgyai: Polgári számtan, Könyvvitel, Algebra, Mértan, természettudományi szaktantárgyai: Természettan, Vegytan, Természettan.

A kézimunka szakcsoport szaktantárgyai: Női kézimunka tanításának módszere, Házi ipari technológia, Díszítményi rajz, Ruhaszabási rajz, Kézimunka, Gépi munka.

A torna szakcsoport szaktárgyai: Elmélet, Történet, Vezénylés, Rend- és szabadgyakorlatok, Svéd torna, Szertorna és atlétika, Játék.

Az egyes tantárgyak megnevezése²⁸ és óraszám a tanévek során változott. Szemléltetésül a következőkben bemutatjuk az I. évfolyam 1894/5 -ös, a II. évfolyam 1895/6-os és a III. évfolyam 1896/7-es tantárgyelosztását és óraszámát, majd az 1901-től érvényes (az állami polgári iskolai tanítóképzőkével azonos) tantárgyelosztást és óraszámot:

A közös tantárgyak:

Megnevezése / óraszám:	I. évf. (1894/95)	II. évf. (1895/96)	III. évf. (1896/97)
Hittan	2	2	2
Nevelés- és tanítástan	2	1	2
Magyar írálygyakorlatok	1	1	2
Rajzolás	2	2	2
Női kézimunka	2	2	2
Háztartástan	1	1	
Összesen:	10	9	10

Nyelv és történettudományi szakcsoport :

	I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam
Magyar nyelvtan, írálytan, irodalomtörténet	3	3	4
Német nyelvtan és irodalom	3	3	4
Történelem	4	3	4
Földrajz	3	3	3
Összesen:	13	12	15

²⁵ Stílusgyakorlatok

²⁶ Magyar stilsztika

²⁷ Német stilsztika

²⁸ Ezt az adattárban összesítő táblázatban részletesen bemutatjuk.

Mennyiségtan és természettudományi szakcsoport:

I. évfolyam	I. évf.	III. évf.
Mennyiségtan 6	Mennyiségtan 4	Polgári számtan 1
		Algebra 2
		Geometria 2
Természetráaj és vegytan 6	Ua. 4	Ua. 3
	Természettan 3	Fizika 3
Összesen: 12	11	11

Az 1901-től alkalmazott tantárgyfelosztás, amely az állami polgári iskolákétól a két hittanórával különbözik:

A közös tantárgyak:

I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam
Vallástan 2	Vallástan 2	Vallástan 2
Bölcséleti előtan 2	Gondolkodástan 2	Neveléstörténet 3
Magyar irodalomtörténet 2	Nevelés- és tanítástan 2	Tanítási gyakorlat 4
	Tanítási gyakorlat 2	
Rajzolás 2	Rajzolás 2	
Összesen: 8	10	9

Nyelv és történelemtudományi szak:

I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam
Magyar nyelv és irodalom 5	5	5
Német nyelv és irodalom 4	3	3
Történelem 5	5	3
Földrajz 3	4	3
		Alkotmánytan 2
Összesen: 17	17	16

Mennyiségtan és természettudományi szakcsoport:

I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam
Matematika 5	Matematika 5	Matematika 5
Geometria 3		
Kereskedelmi számtan 3	Könyvvitelan 2	Politikai számtan 2
Állattan 3	Állattan 2	Állattan 2
Növénytan 3	Növénytan 2	Növénytan 2
Ásványtan 2	Ásványtan 2	Ásványtan 2
Vegytan 2	Vegytan 2	Vegytan 3
	Természettan 6	Természettan 6
Gazdaság- és háztartástan I	Gazdaságtan 1	Gazdaságtan 1
Összesen: 22	22	23

A tantárgyak tanítási óraszám alapján az egyes évfolyamok heti óraszámát a következő volt:

É	Szak	1894	1898	1901	1904	1907	1910	1914	1916	1919	1920	1921	1922
I.	Nyelv- és tört.	23	25	25	23	23	23	23	23	24	28	-	43x
	Mennységtan és t.	22	25	30	30	30	30	30	30	30	36	-	44x
		1895	1896	1899	1902	1905	1908	1911	1914		1920		1922
II	Nyelv- és tört.	24	25	24	27	30	35	28	30		28	22	
	Mennységtan és t.	23	25	26	32	32	32	35	35		36	34	
		1896	1897	1900	1903	1906	1909	1912	1915			1921	1922
III	Nyelv- és tört.	25	28	22	25	26	29	28	26			25	
	Mennységtan és t.	21	24	21	32	32	30	32	32			34	

A nyelvtudományi szakon a német vagy a francia nyelv tanítására (a nyelvmesternői képzés megszerzésére) felkészülők számára (heti két óra) többlet volt a német vagy a francia nyelv irodalma, irodalomtörténete²⁹ és a német illetve francia fogalmazás.

Az 1914-es tanévben a Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Iskolai Tanítónőképzőben (a Katolikus Nővédő Egyesület javaslatára) szociális tanfolyamokat (is) szerveztek.

Az 1917(1918-as tanévben (a kultuszminisztérium rendelete alapján) 20 órás iskolaegészségügyi előadássorozatot tartottak, tárgya az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem. A tanfolyamot *polgári iskolai egészségügy* néven (heti 1 órában) a II. évfolyamon vezették be a tanév második félévében. Az elméleti előadásokkal párhuzamosan néhány órát egészségügyi próbatanításra (is) fordítottak.

A polgári iskolai tanítónőképző megindulásakor az iskola tanárai meghatározták, hogy az egyes tantárgyak tanításában milyen tankönyveket fognak használni. Ez az iskolába beiratkozó és magánvizsgára jelentkező jelentős számú tanuló felkészülése szempontjából is fontos volt. Felkészülésük segítése céljából az intézet igazgatója az első tanév végén azt is javasolta, hogy a tantestület nyomtassa ki a tanterveket. E célból aztán a tanári kar minden tagja saját alá rendezte szaktantárgya tantervét.

A harmadik tanév megkezdése után alakult ki a három évfolyamú intézet teljes tankönyvanyaga. Az iskola tanári kara azonban a későbbiekben is, minden tanév végén, a tanévet befejező tantestületi gyűlésen foglalkozott az iskolában használatos tankönyvek kérdésével, ugyanis több esetben is szükségessé vált az addig használatos tankönyv újabb kiadású vagy jobbnak talált tankönyvvel való kicserélése.

Az 1894/95-ös tanévben az *I. évfolyam* számára a következő tankönyveket használták:

A Nyelv- és történettudományi szakon:

1. Vincze András: Vallástan, I -II. rész.
2. Dr. Bihari: Testi neveléstan
Dr. Bihari : Iskolai neveléstan
Dr. Bihari: Népiskolai oktatástan
3. Szinnyei: Rendszeres magyar nyelvtan

²⁹ A német irodalomtörténetet németül tanulhatták.

- Névy: Stilisztika, I-II. rész.
4. Lehmann: Német nyelvtan
Heinrich: Német olvasó
 5. Márki: Földrajz, II. rész
Balló: Csillagászat
 6. Vaszary: Világtörténet, I -II -III. rész
 7. Thuránszky: Háztartástan
- A Mennyiségtani és természettudományi szakon:*
1. Vincze András: Vallástan, I - II. rész
 2. Dr. Bihari: Testi neveléstan
Dr. Bihari: Iskolai neveléstan
Dr. Bihari: Népiskolai oktatástan
 3. Lutter: Községes számtan
 4. Roller: Könyvviteltan
 5. Mauritz: Algebra
 6. Močnik - Klamárik - Wagner: Geometria
 7. Báthory: Állattan
 8. Dr. Kovács: Kémia
 9. Thuránszky: Háztartástan

A tanév végén javasolták, hogy Szinnyi tankönyve helyett a következő tanévtől Simonyi: Rendszeres nyelvtan című tankönyvét vezessék be, Roller könyve helyett pedig Buhn Samu: Egyszerű és összetett könyvviteltan című tankönyvét.

A II. évfolyam tankönyvei (1895/96):

A Nyelv és történettudományi szakon:

- Vincze András: Erkölcstan
Némethy Lajos: Szertartástan
Dittes - Gyertyánffy: Logika
Thuránszky: Háztartástan
Névy: Poetika olvasó könyvvel
Környei: Irálytan³⁰
Barát Ferenc: Aesthetika
Heinrich: Német olvasókönyv, I - II.
Regeln und Wörterverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung
Ribári Mangold : Magyar történet
Márki: Földrajz, I. rész
Polcz: Európa földrajza

II. Mennyiségtan és természettudományi szak:

Vincze, Némethy, Dittes - Gyertyánffy, Thuránszky fentebb említett tankönyvei

és

- Močnik - Klamárik - Wagner: Geometria
Dr. Prautl : Növénytan
Dr. Róth Samu: Ásványtan

³⁰Stilisztika

Fehéry Ipoly: Természettan

Összel, a tanév megkezdésekor elhatározták, hogy módszertani kézikönyv hiányában vezérfonalul "A reáliskolai tanítás terve és a reá vonatkozó utasítások" című könyvet fogják használni, amely kultuszminisztériumi utasításokat tartalmaz.

A III. évfolyam számára (1896/97-es tanév) a következő tankönyveket jelölték ki:

Mindkét szak számára közösek:

Vincze András: Egyháztörténet

Kellner: Képek a nevelés és tanítás történetéből

A *Nyelv és történettudományi szak* számára:

Beöthy Zsolt: A magyar irodalom története

Névy: Rhetorika

Névy: Olvasókönyv a Rhetorikához

Ribáry: A magyarok oknyomozó története

Heinrich G.: Német (nyelvtan és) Olvasókönyv. III. rész

Csiky: Alkotmánytan

Cherven - Schneider: Az Osztrák- Magyar monarchia földrajza

Lange - Cherven: Atlasz

A *Mennyiségtan és természettudományi szak*:

Ihász G. : Magyar nyelvtan

Névy: írásművek elmélete

Névy: Olvasókönyv az írásművek elméletéhez

Kovács : Kémia, II. rész

Lutter N.: Számтан

Fehér I.: Természettan

Wagner - Močnik: Geometria

Thuránszky: Háztartástan

A következő tanévtől két (az I-II. évfolyamot érintő) tankönyv megváltoztatását javasolták:

Mauritz Algebrája helyett (I. évf.) Močnik- Wagner S.: Algebra című tankönyvét, a nyelvtudományi szakcsoport II. évfolyama számára pedig Kádár: Közéleti foglalmazványok című (új) tankönyvét.

Az 1897. június végi tanévzáró gyűlésen javasolt módosítás:

Oldal János: Német irodalomtörténet című (magyar nyelvű), a II. évfolyam számára Varga Ottó: Politikai földrajz című tankönyve (a Márki: Földrajz-a helyett).

Ugyanakkor segédkönyvül ajánlották:

Hunfalvi: Dél-, Észak - és Közép-Európa földrajza,

Kerékgyártó: Művelődéstörténet az Árpádok korához.

1898. júniusában kiegészítő tankönyvül ajánlották az előző évben megjelent

Szinnyei: A magyar nyelv című munkáját.

Az 1898/99-es tanév utolsó tanácskozásának jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy a következő tanév II. évfolyama számára a szaktanár az addig használt ásványtan tankönyv (Róth: Ásványtan) másikkal (Dr. Koch: Ásványtan) való helyettesítését javasolta.

Ugyanekkor a következő módszertani és természettudományi tankönyvek használatát jelentették be: Ditter - Gyertyánffy: Kis népiskolai módszertan, Dr. Cserey: Növényhatározó, Dr. Schöber: Ásványhatározó, Des Comtes Henrik: Nemzetgazdaságtan.

1900. júniusában:

Bihari: Iskolai szervezeten (Minisztériumi tanterv a polgári leányiskolák számára)

Schach: Magyar szöveg német fordítása

Szabóky: Arányszámok

1901 júniusában:

Havas - Bogyó: Kereskedelmi számtan (Lutter helyett)

Paszlavszy: Állattan (Báthory helyett)

Paszlavszy: Növénytan (Praul helyett)

Sebestyén: Gazdaságtan (Thuránszky helyett)

Bartha József irodalomtörténetét (a Beöthy Zsolté helyett)

1902-ben:

Molnár László: Nevelés- és tanítástan (Dittes F.: Neveléstan és Bihari P.: Neveléstan c. munkája helyett)

Szijártó Miklós: Kísérleti természettan (Fehér I. Természettana helyett)

Greguss - Csengeri: Költészettan (Névy Petikája helyett),

Pinterics Károly: Könyvviteltan (Buhn tankönyve helyett)

1903-ban: (Új tankönyv):

Molnár- Schütz: Neveléstörténet

1904-ben:

Hajdu - Zoltvány: Bölcséleti előtan III. kiadás (az I. kiadás helyett)

Négyessy László: Magyar nyelvtan (Szinnyei helyett)

Fleischhacke . Kárpáthy: Német olvasókönyv (Schach helyett)

Újházy: Egyetemes történelem (Vaszary: Világtörténet helyett)

1905-ben: Kiss János dr.: A szépről és a szépművészetről (Baráth Ferenc: Széptan helyett)

Molnár- Schütz: Nevelés és tanítástan (Dr. Kiss - Öreg: Nevelés- és tanítástana helyett)

1906:

Ring Armin dr. : A minőleges elemzés alapvonalai (Nuricsán dr.: Kémia helyett)

Dr. Némethy: Földrajz (Varga helyett)

Horvay Ede: Német nyelv

Kobel: Természetráajz

Zimányi: Ásványhatározó

1908: Radványi Teofil dr.: Német irodalmi olvasókönyv (Szaktanítónőknek, azoknak, akik alsóbb fokon németül akarják tanulni az irodalmat.)

Dr. Horváth Béla: Vegytan (Ring Árminé helyett)

1910-ben a tanárok a következő tanévre új tankönyvként jelentik be:

Borosai: Mértan (Wagner helyett)

Liebermann - Bugárszky: Vegytan (Koch helyett)

1912-ben új tankönyv:

Prónai: Magyar irodalomtörténet, II. kötet

Holczmann: Filozófiatörténet

1915-ben:

ifj. dr. Csiky Kálmán: Alkotmány (Az átdolgozott, államilag engedélyezett tankönyv)

A tananyagban és a tankönyvek használatában az 1919/1920-as tanévben gondolták úgy a Nagyszebeni Kormánytanács rendelete megtiltotta a Magyar történelem, az irodalom, nyelv- és műveltségismeret, földrajz, matematika, fizika, kémia, biológia, zene, rajz, testnevelés, valamint a Magyar népisiskolai szervezettanítását.

Az intézet könyvtárnak állományáról az ismert dokumentumok nem tesznek említést. Az okiratok tanúsítják viszont, hogy az intézet megalakulásakor könyvtára is létesült.³²

.Az 1918 nyarán készült tanácskozási jegyzőkönyv megállapítja, hogy a "Tanári könyvtár"-ban, pedagógiai, fizikai, idegen nyelvi és magyar irodalmi könyvek találhatók.³³

A polgári iskolai tanítónőképző tantestületi gyűléseinek jegyzőkönyvei alapján megállapítható, hogy az iskola rendes tanulói számára kötelező volt az óralátogatás, ezt ellenőrizték, a hiányzásokat igazolniuk kellett.³⁴ Számottevő mulasztás esetén a tanulót nem osztályozták.³⁵

A jegyzőkönyvek nem foglalkoznak a tanítási órák módszereivel. A tananyagot bizonyosan megbeszélték, volt számonkérés is, osztályozták, minősítették a tanulók munkáját.³⁶

A tanulók évi munkáját mindkét félév végén minősítették, az időszaki érdemsorozatot az első félév végi tantestületi gyűlésen felolvasták, (Írásbeli értesítőt nem adtak, indoka: nem középiskola.) a tanév végi eredményt pedig bevezették az Érdemsorozat könyvébe.³⁷

A tanulók túlnyomó többsége³⁸ jeles vagy jó átlageredményt ért el, viszonylag kevés volt az elégséges átlagú,³⁹ néhányan ismétlőre buktak.⁴⁰ Az iskola

³¹ Tehát a történelmi múltból csak az Erdély magyarságára vonatkozó részeket taníthatták, nem taníthatták Magyarország földrajzát (Erdélyt igen), az Alkotmánytan kérdéseiben hasonlóképp csak az Erdélyre vonatkozó kérdéseket, illetőleg a tantárgy vonatkozásában 1919 után végbement változásokat tárgyalhattak.

³² Az 1896-os tanév megkezdésekor rendezték az iskola könyvtárát, addigi könyvtárosa, Kubovics Engelberta ekkor adta át a tisztséget Pösch Alkantára tanárnőnek.

³³ Vö.: 1818. június 24-i jegyzőkönyv.

34 1915-ben Halmosi Lenke édesanyja ápolása címén kért távolmaradásra engedélyt, de az ellenőrzésekor kiderült: egyéb ügyei voltak.

35 Az iskola működése során két tanulót nem osztályoztak megbetegedésből származó hosszabb hiányzása miatt. Egy tanulónak - három hónapot meghaladó hiányzása miatt - magántanulásra való átiratkozását javasolták.

36 A tananyag ismeretét kitünő, jeles, jó, elégséges és elégtelen minősítéssel osztályozták, az átlageredmény alapján jeles-, jó rendű, elégséges, elégtelen.

Az erkölcsi magaviseletet: példás, dicséretes minősítéssel osztályozták. (Az erkölcsileg kifogásolható magatartású tanulókat nem tüntet meg az iskolában. Ezért kellett 1915-ben Halmosi Lenkének is igazolnia kimaradása alatti cselekedeteit.)

³⁷ A tanulók Érdemsorozat-át tartalmazó iktatókönyv mindennapos megnevezése: "kalkuluskönyv".

³⁸ Összesítve a tanévek eredményeit: 89 %.

dokumentumaiból megállapíthatjuk: Néhány gyenge tanulót (év közben) figyelmeztettek, egy esetben javasolták, hogy a mennyiségtan szakról iratkozzék át a nyelv- és történelemtudományi szakra.

A polgári iskolai tanítónőképző tanulói valamennyien tanítóképzőt végzett növendékek, a magántanulók többsége falusi tanítónő, de sokan tanítottak városi felső elemi iskolában vagy polgári iskolában.⁴¹ A különböző tanítóképzőkben végzettek (matematika) alapképzése viszont nem volt azonos, számos tanítóképzőben nem oktatták azt az algebra és mértan tananyagot, amelyet a tanterv a polgári iskola I. osztálya számára előír,⁴² s ami az ott tanítótól magasabb fokú mértan tudást kívánt meg. Az elmondottak következményeként a mennyiségtan tagozaton az igényes tantervi követelmények megvalósítása a matematikai tantárgyak oktatásában (többször is) gondot jelentett.

Az 1906-os tanév megkezdésekor növénytan tanára is szóvá tette: sok tanuló természetrajzi ismeretei hiányosak és gyakorlatlanok a természetrajzban.

A vizsgák

Az osztályvizsgákat a tanév befejezését követő vizsgaidőszakban szervezték meg, először a szaktárgyak (magyar, német, matematika, természetrajz) írásbeli vizsgáit, majd a szóbeli vizsgákat (minden tantárgyból).

A magántanulók vizsgáját a rendes tanulók vizsgája után külön szervezték. Lehetővé tették számukra, hogy hallgatóként részt vegyenek a rendes tanulók vizsgáján, hogy a vizsga menetét, követelményeit láthassák.

A III. tanulmányi év befejezése után a tanári kar értékelte a tanulók munkáját és megállapította, hogy ki jelentkezhetsz a (szóbeli és gyakorlati részből álló) képesítő vizsgára.

A képesítő vizsgát a tanulók a III. évfolyam befejezése után tehették le az erre kijelölt állami vizsgáztató bizottság előtt. A közoktatásügyi minisztérium nevezte ki a bizottság elnökét, két miniszteri biztosát, tagja volt az egyházmegyei tanfelügyelőség megbízottja, a bizottságba bevonták a szaktanárokat is.

A képesítő vizsgára készülők számára (a tanév végétől) általában egy hónapnyi készülési időszakot biztosítottak. A III. évfolyamot végzetteknek jelentkeznie kellett a képesítő vizsgára, a jelentkezések alapján elkészítették a jelentkezési naplót.⁴³ Ebbe bevezették, hogy melyik szakból jelentkezett, a kért vizsga jellegét: képesítő, felszaki,⁴⁴ s azt, hogy milyen nyelvű tanításra (magyar; magyar és német) kér szakképesítést. A szakképesítő vizsgára jelentkezőnek a tanügyi munkára való alkalmasságát, ennek megfelelő egészségi állapotát orvosi igazolással is igazolnia kellett.

A képesítő vizsga menete a következő volt: írásbeli vizsga magyarból, németből, szaktárgy(ak)ból, ezt követte (három nap múlva) a képesítő írásbeli dolgozatainak az

³⁹ A tanévek összesítésében: 7,39 %.

⁴⁰ Összesen 9 tanuló, az összes tanulók 3,16 %-a.

⁴¹ Budapesten, Bukarest református elemi iskolájában, Debrecenben, Erzsébetvárosban, Gyergyószentmiklóson, Hajdúdorogon, Kisvárdán, Léván, Ligetesen, Lőcsén, Miskolcon, Munkácon, Nagyváradon, Sátoraljaújhelyen, Selmecbányán, Szamosújváron, Szatmárnémetiben, Zalánán.

⁴² A polgári iskolai tanterv előírása szerint az I. osztályban egyszerre kezdődik az algebra és a mértan tanítása.

⁴³ A szatmárnémeti katolikus felső nép- és polgári Tanítónő-vizsgáló bizottság jelentkezési naplója.

⁴⁴ Így nevezték azt a vizsgát, amely a nyelv- és történettudományi, illetőleg a mennyiségtan - természettudományi szaknak csak egyik részének (nyelv, mennyiségtan, természettudomány) tanítására képesített.

www.cinec.ro/ www.muzeism.ro
<https://biblioteca.digital.ro>

Biológiai praktika⁴⁷

Kereskedelmi és politikai számtan

A második alapvizsgát kiegészítette a harmadik vizsga: *Gyakorlati vizsga* (Ez két részből állott:)

Tanítási tervezet mint pedagógiai írásbeli dolgozat

Gyakorlati tanítás

A Női kézimunka szakcsoport szakvizsgái:

Női kézimunka tanítási módszere

Házi ipari technológia

Díszítményi rajz

Ruhaszabászati rajz

Kézimunka

Gépi munka

A torna szakcsoport képesítő vizsgai tantárgyai:

Elmélet

Történet

Szertorna és atlétika

Játék

Gyakorlati tanítás (szaktanítás)

A II. szakképesítő vizsga után a vizsgáztató bizottság döntése alapján megállapították, hogy a szakképesítőn sikeresen átment tanuló milyen tantárgyak és milyen nyelven (magyarul, németül) történő tanítására alkalmas. Az iskola irattári anyaga alapján tudjuk, hogy a nyelv- és történettudományi szak tanulói közül többeket a német, illetőleg a francia nyelv felsőbb fokú oktatására képesítettek, nyelvmesternői szakképesítést kaptak.⁴⁸

Ugyancsak minisztériumi engedély alapján szervezték meg a munkamesternői (kézimunkatan) képesítő vizsgát az 1898/99-es tanévben⁴⁹, hasonló képesítő vizsgát 1910-ben, 1913-ban, 1914-ben és 1915-ben tartottak.

A természettudományi szakon az 1922/1923-as tanévben egy tanuló földrajzból szerzett szakképesítést.

Az intézet az 1920 - 1921-es tanévtől tornamesternői szakra is felkészített. A II. évfolyam befejezése után 1921-ben 8-an tették le az első alapvizsgát,⁵⁰ 1922-ben a torna szak III. évét befejezett tanulók tornamesternői szakképesítő vizsgát tettek.⁵¹

⁴⁶ Kémiai és ásványtani gyakorlat

⁴⁷ Biológiai gyakorlat

⁴⁸ Német szakképesítő vizsga volt 1907-ben, (1909-ben), 1910-ben, 1912-ben, 1913-ban, 1914-ben, francia szakképesítő volt 1910-ben, 1913-ban, 1920-ban, 1922-ben és (1923-ban). (Perlaky Mária 1910-ben, Kaszás Etelka 1912-ben külön minisztériumi engedély alapján képesítő vizsgázhatott franciából, illetőleg németből.) (A zárójelbe tett évszámot vizsgáiról a tanácsulés jegyzőkönyve tudósít, a képesítő jegyzőkönyve nem került elő.)

⁴⁹ A vizsgán az I - II. év végzettei jelenhettek meg, a kézimunkatanfolyam tantárgyaiból kellett vizsgáznuk. (Az okiratok nem sorolják fel a tantárgyakat.), a vizsgabizottság elnöke Dr. Radnai Rezső miniszteri biztos volt.

⁵⁰ A II. évfolyamon 4-en - 4-en iratkoztak iratkoztak át a nyelvtudományi, illetőleg a mennyiségtani szakról, magánvizsgát tettek az I - II. év tantárgyaiból.

⁵¹ A Képesítő vizsgai anyakönyv torna szakból az 1921/ 1922-es tanévre tanúsága szerint 11-en szerezték meg a szakképesítést.

A Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Iskolai Tanítónőképző Intézetben működése folyamán összesen 253 tanuló szerzett szakképesítést.⁵² Közülük 152-en a nyelv- és történettudományi szakon⁵³, 5-en a francia szakcsoportban,⁵⁴ 79-en a mennyiségtan - természettudományi szakon, 6-an a kézimunka szakcsoportban,⁵⁵ 11-en a torna szakcsoportban.

III. Az iskola diáksága

1. A források:

Az iskola (külső) történetét a következő dokumentumok alapján mutathatjuk be:

A szatmári római katolikus polgári iskolai tanítónőképző intézet Felvételi naplója az 1894/95-ös iskolai évtől (1918-ig) A szatmári római katolikus polgári iskolai tanítónőképző intézet tanácskozási Jegyzőkönyve 1894/5-től 1919-ig, 1919-től 1923-ig, A szatmári római katolikus polgári iskolai tanítónőképző intézet növendékeinek Érdemsorozata az 1894/95. iskolaévtől 1922-ig.⁵⁶

2. A diáklétszám alakulása

A Szatmári Római Katolikus Polgári Iskolai Tanítóképző intézetben 1894 - 1923 között 1062 tanuló tanult, közülük 571 rendes (53,76 %), 489 magántanuló (46,24 %).⁵⁷

A nyelv- és történettudományi szakon 689, a mennyiségtan és természettudományi szakon 373 tanuló.

A beiratkozott tanulók egy része (149 tanuló = 14 %) már közvetlenül a tanítóképző elvégzése, a tanítói oklevél megszerzése utáni tanévben a polgári iskolai tanítóképzőben folytatta a tanulmányait, mások egy (95 tanuló, 8,93 %), két (58 tanuló, 5,42 %), három (30 tanuló, 2,82 %), négy (25 tanuló, 2,35 %), öt (22 tanuló, 2,06 %), hat (20 tanuló, 1,88 %), stb évvel a tanítói oklevél megszerzése után.⁵⁸

A szatmári polgári iskolai tanítónőképzőben tanuló, szakképesítést szerző tanulók az ország 25 tanítóképzőjében szerezték meg tanítónői oklevelüket. A legtöbben Szatmárnémetiben (590 tanuló, közülük 520 a római katolikus tanítóképzőben, 70 a református tanítóképzőben), Debrecenben (36-an, közülük 27-en a katolikus, 9-en a református tanítóképzőben), Budapesten (35-en, közülük 22-en Budapesten, 13-an Budán), Nagyváradon (33-an, közülük 20-an a római katolikus, 13-an a református tanítóképzőben), Ungváron (31), Kassán (14), Pozsonyban (14), Nagyszebenben (13),

⁵² Vö.: Az összesítő táblázattal!

⁵³ Közülük 7-en magyar és német nyelven való tanításra, 15-en német nyelvből felső fokú képesítéssel.

⁵⁴ A szakcsoporton kívül francia nyelvmesteri szakképesítést szerzett még 5 tanuló.

⁵⁵ Munkamesternöi képesítést szereztek (a vizsgát a tanácskozási jegyzőkönyv említi, a vizsgázók számát nem) többen 1899-ben, s egy tanuló 1914-ben.

⁵⁶ Ezenkívül: A vizsgára jelentkezések naplói, Munkamesternöi osztályozó anyakönyv az 1910/11-es tanévről, A francia szakcsoport képesítői anyakönyve az 1921/22-es tanévben, Képesítői anyakönyv tornából az 1921/22-es tanévben.

⁵⁷ Vö.: Összesítő táblázat részletezi.

⁵⁸ Részletezve az összefoglaló táblázatban.

Egerben (12), Eperjesen (8), Temesváron (8), Sepsiszentgyörgyön (7) Szegeden (5), Pápán (4), Pécsen (2), Balázsfalván, Esztergomban, Kalocsán, Szabadkán (1 - 1).⁵⁹

3. A diákok származáshelye

A diákok származáshelyének vizsgálatakor el kell különítenünk azokat, akik a tanítói oklevél megszerzése után azonnal vagy egy-két évvel az iskola rendes tanulóiként folytatták tanulmányaikat azoktól, akik azt magánúton végezték. Az előzőek esetében ugyanis valójában a származás helyét kell figyelembe vennünk, míg az utóbbiak esetében ez kevésbé fontos, érdekesebb annak megvizsgálása, hogy melyik tájegységhez (közigazgatási egységhez) tartozik a működési helyük, ahol a vizsgákra felkészülnek, illetőleg ahonnan vizsgázni jönnek. (Számos esetben ugyanis ez már arra utal, hogy melyik tájegységen működő polgári iskolába vagy felső elemi iskolába kerültek a szatmári polgári tanítónőképzőben képezített tanérok.)

A szatmárnémeti polgári iskolai tanítóképzőben tanuló rendes tanulók származási helyüket (születésüket, illetőleg a szülők lakhelyét) tekintve a következő helységekből jöttek: 60

Abaúj vm.: Alsómecezenzéf 1896, Kassa, 1907, 1908. - Összesen: 3 tanuló.

Alsó-Fehér vm.: Nagyenyed 1907, 1908. - Összesen : 2 tanuló.

Árva vm.: Liskófalva, 1919, 1920, 1921. - Összesen: 3 tanuló.

Bács-Bodrog vm.: Péterréve 1913, Szabadka 1908. - Összesen: 2 tanuló .

Baranya vm.: Pécs 1917. - Összesen: 1 tanuló.

Bars vm.: Fenyőkosztolány 1894, 1895, 1896, Léva 1904, 1905, 1906/2, 1910/2, 1913, 1914/2, 1915/2, 1916/2, 1917/2, 1918/2, 1919, 1920/2, 1921/5. - Összesen: 28 tanuló.

Bereg vm.: Beregszász 1904, 1905, 1910, 1911, 1918, 1919, 1920, 1921, Nagyberég 1915. - Összesen: 9 tanuló.

Bihar vm.: Belényes 1913, 1914, 1916, 1917, Hosszúpályi 1915, Nagyvárád 1896, 1904, 1905, 1906, 1913/2, 1914/2, 1915/2. - Összesen: 15 tanuló.

Borsod vm.: Gyöngyös 1911, Miskolc 1904/2, 1905/2, 1906/2, 1907, 1908, 1909, 1911, 1914, Parasznya 1918. - Összesen: 12 tanuló.

Brassó vm.: 1898. - Összesen: 1 tanuló.

Csanád vm.: Mezőhegyes 1919, Torna 1919/2, 1920, 1921/2. - Összesen: 6 tanuló.

Csik vm.: Gyergyószentmiklós 1919, 1920, 1921. - Összesen: 3 tanuló.

Csongrád vm.: Gyopárhalma 1913, Hódmezővásárhely 1913, Nagymágócs 1904, 1905, Szeged 1908, Szentes 1906. - Összesen: 6 tanuló.

Esztergom vm.: Esztergom 1894/2, 1895/2, 1901, 1902, 1903, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1920. - Összesen: 14 tanuló.

Fehér vm.: Gyulafehérvár 1897. - Összesen: 1 tanuló.

Fejér vm.: Székesfehérvár 1895, 1904, 1905, 1906/2, 1907, 1913, 1914, 1915,

(9)

Gömör (és Kis-Hont) vm.: Murányalja 1916, 1917, 1918, Nagyrőcze 1913, 1915, Rozsnyó 1910, 1911, 1912, 1920/2, 1921/2. - Összesen: 14 tanuló.

⁵⁹ A többi iskolára vonatkozóan vö. az összefoglaló táblázattal !

⁶⁰ A helységneveket a közigazgatás az adott időszak közigazgatási beosztása és hivatalos megnevezései alapján soroltam be.

Hajdú vm.: Debrecen 1895, 1896/2, 1897, 1898/2, 1899, 1900, 1902/2, 1903, 1907, 1909, 1910, 1904, 1915, 1916, 1919. Összesen: 18 tanuló.

Háromszék vm.: Kézdivásárhely 1896, 1910. - Összesen: 2 tanuló.

Heves vm.: Eger 1906, 1910, Tiszfüred 1907. - Összesen: 3 tanuló.

Hont vm.: Selmecbánya 1907, 1908/2, 1909/2, 1906, 1917, 1918, Zebegény 1916. - Összesen: 9 tanuló.

Jász-Nagykun-Szolnok vm.: Túrkeve 1913. - Összesen: 1 tanuló.

Kis-Küküllő vm.: Dicsőszentmárton 1913. - Összesen: 1 tanuló.

Kolozs vm.: Bánffyhunyard 1917, Kolozsvár, 1896, 1906, 1907. - Összesen: 4 tanuló.

Krassó-Szörény vm.: Orsova 1904, 1905, 1906. - Összesen: 3 tanuló.

Liptó vm.: Aknasugatag 1897, Aknaszlatina 1913, 1915, Huszt 1910, 1900, 1912, 1916, 1917, 1918, Máramarossziget 1894, 1913, 1917, Nagybecskó 1898, 1899, 1900, Rahó 1912, 1913, 1914. - Összesen: 18 tanuló.

Nógrád vm.: Alsópálfalva 1906, Órhalom 1913. - Összesen: 2 tanuló.

Pest - Pilis- Solt - Kiskun vm.: Budapest 1895, 1896, 1897, 1904, 1905, 1906/2, 1908, 1913/2, 1914, 1915, 1917, Cegléd 1914, Kecskemét 1919, Tass 1900. - Összesen: 16 tanuló.

Pozsony vm.: Pozsony 1904, 1905, 1906/2. - Összesen: 4 tanuló.

Sáros vm.: Cséres 1922. - Összesen: 1 tanuló.

Somogy vm.: Babócsa 1910, 1911, 1912. - Összesen: 3 tanuló.

Sopron vm.: Jobbaháza 1907, 1908, 1909, Kapuvár 1897, 1901, 1902, 1903, 1917, 1918, Malomháza 1908, 1909, Osló 1910. - Összesen: 12 tanuló.

Szepes vm.: Szomolnok 1904, 1908, 1909. - Összesen: 3 tanuló.

Szeben vm.: Nagyszeben 1904. - Összesen: 1 tanuló.

Szabolcs vm.: Apagya 1919, 1920, 1921, Kisvárd 1910, Nyirábrány 1913, Nyíregyháza 1904, 1905, 1906, 1910, 1911, 1912, 1916, 1917, 1918, Révharányos 1916, 1917, 1918. - Összesen: 17 tanuló.

Szatmár vm.: Alsófernezely 1913, 1914, 1915, (Alsó)Pálfalva,⁶¹ 1904, 1905, Avasfelsőfalva 1894/2, 1895, Batiz 1917, 1918, Batizvasvári 1911, 1912, Csanálos 1911, 1912, 1922/2, Csegöld 1920, Csonkás 1919, 1920/2, 1921/2, Gilvács 1900, Józsefháza 1915, Kakszentmárton 1897, Kálmánd 1904/2, 1905, 1906/2, Kaplony 1922, Kapnikbánya 1919, Királydaróc 1898, 1899, Mezőfény (Dégenfeld tanya) 1916, 1918, Mikola 1894, Misztótfalu 1896, Nagybánya 1896, 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1904, 1910, 1911, 1912/3, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, Nagydobos 1908, Nagykároly 1916/3, 1917/2, 1918/2, 1920/2, Nagysomkút 1894, 1895, 1896, Szamosdob 1910, Szatmárnémeti 1894/2, 1895/6, 1896/5, 1897/2, 1898/2, 1899, 1901, 1902/4, 1903/2, 1904/2, 1905/3, 1906/4, 1907/9, 1908/7, 1912, 1913/7, 1914/7, 1915/5, 1916/7, 1917/8, 1918/10, 1919/4, 1920/5, 1921/4, 1922/5, Színerváralja 1900. - Összesen: 187 tanuló.

Szilágy vm.: (Ér)Szakácsi 1904, 1919, 1920, Menyő 1916, 1917, 1918, Tasnád 1904/2, 1905, 1906/3, Zilah 1901, 1902/2, 1903/3, 1915, 1916, 1917, 1918, 1921. - Összesen: 22 tanuló.

Szolnok-Doboka vm.: Szamosújvár 1894, 1895, 1917, 1918. - Összesen: 4 tanuló.

Tolna vm.: Tolna 1898, 1899 1900. - Összesen: 3 tanuló.

⁶¹ A helységnév így szerepel a beírási anyakönyvben, de ezt a nevet a közigazgatásban nem használták, a közhatalmatban mindig csak Pálfalva, a tájegységhez kötő jelzőkkel való névkiegészítés után a hivatalos névhasználatban: Szatmárpálfalva.

Torda-Aranyos vm.: Torda 1904. - Összesen: 1 tanuló.

Torontál vm.: Oroszlános 19001, 1902, 1903, Zsombolya 1916. - Összesen: 4 tanuló.

Udvarhely vm.: Parajd 1907, 1908, Székelyudvarhely 1895, 1896, 1907, 1908, 1909, 1915. - Összesen: 8 tanuló.

Ugocsa vm.: Csomafalva 1919, Halmi 1908, 1909, 1910, 1911, 1916/2, 1917/2, 1918, 1919, Kökényesd 1916, 1917, Nagyszőlös 1910, 1911, 1912, 1916/2, 1917, 1918, 1919, 1920, Nagytarna 1916, 1917, 1918. - Összesen: 25 tanuló.

Ung vm.: Munkács 1896, 1897, 1900, 1901, Nagyberezna 1920, 1921, Tiha 1911, 1912, Turjaremete 1920, Ungvár 1897, 1911, 1913, 1914, 1915. - Összesen: 14 tanuló.

Vas vm.: Németszentmihály 1913. - Összesen: 1 tanuló.

Veszprém vm.: Enying 1907, 1909. - Összesen: 2 tanuló.

Zala vm.: Horvátszentmiklós 1903, Köveskállya, 1907, 1909. - Összesen: 3 tanuló.

Zemplén vm.: Nagymihály 1914, 1915/2, Nagyrozsvágy 1915, Sárospatak 1897, 1904, 1907, 1908, 1909, Tolcsva 1913, 1914, Vámosújfalú 1896, 1897. - Összesen: 13 tanuló.

Zólyom vm.: Felsőmicsinye 1916. - Összesen: 1 tanuló.

Külföldről:

Ausztria (Bajorország): München 1915, Rieb 1895, 1896. - Összesen: 3 tanuló.

Horvátország: Fiume 1913, 1914, 1915. - Összesen: 3 tanuló.

Románia: Bukarest 1913. - Összesen: 1 tanuló.

Megállapíthatjuk, hogy a legtöbb rendes tanuló Szatmár megye helységeiből származik (187), számottevő a közvetlenül szomszédos megyékből (Ugocsa 25, Szilágy 22, Máramaros 18, Hajdú 18, Szabolcs 17, Bihar 15, Bereg 9), származó tanulók száma is, de számosan jöttek távolabbi (Ung, 14, Esztergom 14, Zemplén 13, Borsod 12, Hont 9) vagy egészen távoli (Bars 28, Csanád 6, Csongrád 6, Győr 5) megyékből is.

Az iskolában magánvizsgázók a következő helységekből működtek:

Abaúj vm.: Alsó-Meczenzéf 1914. - Összesen: 1 tanuló.

Alsó-Fehér vm.: Marosújvár 1913/3, 1914, 1915, Zalatna 1900, 1914. - Összesen: 6 tanuló.

Árva vm.: Felsőrubicza 1913, 1915, Pekelnik 1913. - Összesen: 3 tanuló.

Bács-Bodrog vm.: Ókér 1917, Szabadka 1903, 1908, Titel 1903, Topolya 1910. - Összesen: 5 tanuló.

Baranya vm.: Mohács 1915, Pécs 1919. - Összesen: 2 tanuló.

Bars vm.: Aranyosmarót 1911, 1912, Léva 1894, 1895, 1909, 1915, 1916, 1918/2, 1919/4. - Összesen: 13 tanuló.

Békés vm.: Békés 1901. - Összesen: 1 tanuló.

Bereg vm.: Balázér 1901, Bene 1914, 1915, Beregilosva 1919, Beregisfalud 1916, 1918, Beregszász 1900, 1901, 1903, 1906, Falucska 1898, 1899, Ilonca 1916, Ilosva 1898/2, 1899, Makkosjánosi 1898, Mezővári 1901, Nagybéány 1918, Nagylucska 1909, Serbóc 1920, Vásárosnamény 1899. - Összesen: 22 tanuló.

Beszterce-Naszód vm.: Beszterce 1896. - Összesen: 1 tanuló.

Bihar vm.: Gáborján 1901, Hosszúpályi 1914, Komádi 1917, Köröskisjenő 1915, Nagy-Báród 1913, Nagykágya 1922, Nagyvárad 1901, 1913, 1917, 1918, 1919/2, 1919/2, Pusztajlak 1914, Zsáka 1918, 1919. - Összesen: 16 tanuló.

- Borsod vm.: Miskolc 1894/2, 1898, 1907, 1909, 1911, 1916, Parasznya 1917. - Összesen: 8 tanuló.
- Csanád vm.: Alsódombró 1914, Csanádapáca 1917, 1918, 1919, Makó 1911, 1912. - Összesen: 6 tanuló.
- Csik vm.: Ditró 1920, Gyergyószentmiklós 1894, 1907, 1909, 1919. - Összesen: 5 tanuló.
- Esztergom vm.: Esztergom 1903, 1904, 1905/2, 1906/3, 1917, 1918, 1920/2. - Összesen: 11 tanuló.
- Fehér vm.: Adony 1915, Gyulafehérvár 1895, 1896, 1918, 191. - Összesen: 5 tanuló.
- Fejér vm.: Bodakajtor 1919, Székesfehérvár 1914. Összesen: 2 tanuló.
- Gömör (és Kishont) vm.: Rimaszaluzsány 1917, Rozsnyó 1896, 1908, 1909, 1912/2, Tornalja 1919. Összesen: 7 tanuló.
- Győr vm.: Győrsziget 1915. Összesen: 1 tanuló.
- Hajdú vm.: Debrecen 1898, 1899, 1907, 1908, 1909, 1914/2, 1915, Hajdúdorog 1907, 1908, 1909, Hajdúnánás 1917, Hajdúszovát 1916, 1917, 1918. - Összesen: 15 tanuló.
- Háromszék vm.: Dálnok 1922. - Összesen: 1 tanuló.
- Heves vm.: Eger 1915, Nagy Gombos pusztá 1894, Tiszafüred 1917. - Összesen: 3 tanuló.
- Hont vm.: Nagymaros 1920, Selmezbánya 1894, 1895, 1896/2, 1907, 1909, 1910, 1911, 1914, 1915. - Összesen: 11 tanuló.
- Hunyad vm.: Haró 1895, 1896. - Összesen: 2 tanuló.
- Jász-Nagykun-Szolnok vm.: Abádszalók 1915, Dévaványa 1917, 1918, 1919, Jákóhalma 1901, Mezőtúr 1903. - Összesen: 6 tanuló.
- Kis-Küküllő vm.: Erzsébetváros 1894, 1909. - Összesen: 2 tanuló.
- Kolozs vm.: Apahida 1898, 1899, Kolozusvár 1903, 1905, 1906, 1907, 1908, Méra 1917, Nagynyulas 1912. - Összesen: 9 tanuló.
- Komárom vm.: Császár 1920. - Összesen: 1 tanuló.
- Krassó-Szörény vm.: Borovica 1917, 1918, Lugos 1914. - Összesen: 3 tanuló.
- Liptó vm.: Rózsahegy 1895, 1908, 1917/2, 1919. Összesen: 5 tanuló.
- Máramaros vm.: Aknasugatag 1915, Aknaszlatina 1894, 1895, 1896, 1909, 1913, 1914/3, Beregkisfalud 1917, Borsa 1908, 1909, 1911, Budfalva 1916, 1917/2, Bustyaháza 1913, 1914, Hatinka 1910, Herincse 1910, 1900, 1912, Hosszúmező 1910, 1915, Kerecke 1917, Királymező 1911, 1913, 1914, Máramarossziget 1905/2, 1911, 1913, 1918, Szurdok 1906, Taraczyújfalu 1914, 1915. - Összesen: 36 tanuló.
- Maros vm.: Marosvásárhely 191. - Összesen: 1 tanuló.
- Nagy-Küküllő vm.: Moha 1903, Ürmös 1910. - Összesen: 2 tanuló.
- Nógrád vm.: Csítár 1915, Salgótarján 1919, Szirák 1915. - Összesen: 3 tanuló.
- Pest (- Pilis- Solt - Kiskun) vm.: Aszód 1915, Budapest, 1906, 1910/2, 1911/2, 1912, Erzsébetfalva 1894, Kiskunmajsa 1914, Kiskunszentmiklós 1914, 1915, 1916. - Összesen: 13 tanuló.
- Sáros vm.: Felsőodor 1919/2, Magyarasszlavica 1919. - Összesen: 3 tanuló.
- Sopron vm.: Kapuvár 1915. - Összesen: 1 tanuló.
- Szabolcs vm.: Buj 1915, Encsencs 1903, Fényeslitke 1916, 1917, Kisvárdá 1904/2, 1905/3, 1906, 1916, 1917, 1919, Nagyálló 1917, Nyíregyháza 1914, 1915, Rakamaz 1914, 1915, 1916, Tiszalök 1917, 1919, Újfehértó 1916, Vaja 1904, Viss 1917. - Összesen: 22 tanuló.
- Szatmár vm.: Batiz 1910, 1916, 1917, 1918, Batizvasvári 1909, Börvely 1916, Cégény 1907, Csomaköz 1913, 1914, Dégenfeld tanya 1915, 1917, Erdőd 1915, 1918, Fehérgyarmat 1919, Felsőbánya 1901, Felsővisó 1913, Gencs 1908, Iloba 1910, 1911,

1912, Józsefháza 1913, Kapnikbánya 1907, Királydaróc 1920, Kőbányatelep 1907, 1911, Madarász 1901, Mátészalka 1904/2, 1914, 1915, 1916/2, Mezőfény 1918, Mérk 1915, 1916, Mezőpetri 1911, 1917, 1918, Misztótfalu 1911, 1912, Nagybánya 1894, 1895/2, 1899, 1901/2, 1902/2, 1903, 1910, 1911, 1919, 1920, 1921/2, Nagykároly 1899, 1909, 1910, 1915/2, 1916, 1917, 1918/2, 1919, 1920, 1921, 1922/4, Nagysomkút 1909, 1919, Ombod 1907, 1909, Ópályi 1913, 1915, Pusztadaróc 1911/2, Sárköz 1915, Szamosdob 1916, Szamosszeg 1912, Szatmárnémeti 1894/3, 1895/4, 1896, 1901, 1903, 1904, 1905, 1907/5, 1908, 1909/4, 1910/2, 1912, 1913, 1914/2, 1915/6, 1916/3, 1918/3, 1919/2, 1922/3, Szinerváralja 1908, Tatárfalva 1901. - Összesen: 129 tanuló.

Szepes vm.: Gölnicbánya 1896, Lőcse 1894/2, 1895/3, 1896/2, 1899, 1903, 1917. - Összesen: 129 tanuló.

Szilágy vm.: Girókuta 1907, 1908, Kraszna 1920, Szilágynagyfalu 1921, Szilágyosnyó 1904, 1916, 1917, Tasnád 1904, 1905/3, 1919, Zilah 1915, 1916, 1917, 1921. - Összesen: 16 tanuló.

Szolnok-Doboka vm.: Monostorszeg 1917, Szamosújvár 1898, 1899, 1915, 1916/2, 1917, 1918. - Összesen: 7 tanuló.

Temes vm.: Temes-Rékás 1899, 1901, 1902, 1903. - Összesen: 4 tanuló.

Tolna vm.: Némethér 1907, 1908, 1909. - Összesen: 3 tanuló.

Torontál vm.: Zombolya 1919. - Összesen: 1 tanuló.

Trencsén vm.: Trencsén 1913. - Összesen: 1 tanuló.

Turóc vm.: Turócszentmárton 1897. - Összesen: 1 tanuló.

Udvarhely vm.: Székelyudvarhely 1919, 1921. - Összesen: 2 tanuló.

Ugocsa vm.: Egres 1897, Felsőveresmart 1915, Halmi 1907, 1912, 1913, 1914/2, 1915, 1916, Kökényesd 1915, Mátyfalva 1910, Nagyszőlős 1914, Túrterebes 1894, 1895, 1896, 1909. - Összesen: 16 tanuló.

Ung vm.: Alsónémeti 1920, Ligetes 1909, Munkács 1898, 1901, 1907, 1908, 1909, 1910, Nádudvar 1903, Oroszkomoróc 1908, Ördarma 1921, Szerednye 1916, Turjaremete 1918, 1919, 1920, Ungvár 1894, 1895, 1899, 1901, 1902, 1903, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1914, 1916/2, 1917/2, 1918, Vajkóc 1915. - Összesen: 34 tanuló.

Vas vm.: Kőszeg 1904, Németszentmihály 1915. - Összesen: 2 tanuló.

Zala vm.: Belatince 1917, Muracsány 1914, 1915, 1916, 1917. - Összesen: 5 tanuló.

Zemplén vm.: Legyesbánya 1916, Nagygereblyés (Orosz Hrabóc) 1914, Nagymihály 1915, Nagy-Rozvány 1913, Perbenyik 1914, Sátoraljaújhely 1909, Zebegnyő 1915. - Összesen: 7 tanuló.

Zólyom vm.: Felsőszabadi 1915, Rimaszaluzsány 1916. - Összesen: 2 tanuló.

Külföldről:

Ausztria (Bajorország): Hirschhöf 1914. - Összesen: 1 tanuló.

Románia: Bukarest 1912, 1914. - Összesen: 2 tanuló.

A különböző tájegységek működő, az iskolában magánvizsgázó tanítói közül is a legtöbb a Szatmár megyei (129), számottevőbbek a szomszédos megyékben tanítók (Máramaros 36, Bereg 22, Szabolcs 22, Bihar 16, Szilágy 16, Ugocsa 16, Hajdú 15), de több távolabbi megye is számos tanítójával van jelen: Ung 32, Bars 13, Szepes 11, Zemplén 7.⁶²

4. A tanulók társadalmi összetétele (a szülők foglalkozása):

⁶² A részletes adatokra vonatkozóan vö. az összefoglaló táblázattal !

Tanügyben dolgozók gyermeke:

tanító: 76

tanár: 44. - Összesen: 120.

lelkész

görög katolikus papi családból: 28

protestáns papi családból: 5. - Összesen: 33

egészségügyi értelmiségi:

(állat-, fog-, általános) orvos : 11

gyógyszerész: 3. - Összesen: 14.

jogi pályán dolgozók gyermeke:

ügyvéd, ügyész, bíró: 34.

tisztviselő:

(bányaipari-, kereskedelmi -, köz)tisztviselő: 174

gazdasági tanácsos: 4 - Összesen: 178

mérnök: 14

katona, rendőr: 14

kereskedő:

kiskereskedő: 32

nagykereskedő: 3. - Összesen: 35

(kis)iparos: 110

vállalkozó

malomtulajdonos: 2

fürdőtulajdonos: 4

géptulajdonos: 2

papírgyáros: 3. - Összesen: 11.

földbirtokos

kisbirtokos: 15

középbirtokos: 21. - Összesen: 36

zsellér : 2

ismeretlen (nem pontosított)

nyugdíjas: 6

özvegy: 80

árva: 18. - Összesen: 104.

A tanulók anyanyelve, vallása

A szatmári polgári iskolai tanítónőképzőben tanulók többsége (97,1 %) magyar anyanyelvű volt, szakképesítést szereztek román (2,06 %) , német (0,56 %) és szlovák (0,19 %) anyanyelvű tanulók is.

Vallási megoszlásukat tekintve római katolikus volt 707 tanuló (66,5 %), görög katolikus 107 (10,6 %), református 172 (6,93 %), izraelita 48 (1,92 %), unitárius 4 (1,6 %), ágostai evangélikus és ortodox 1 - 1 (0,09 - 0,09 %).⁶³

⁶³ Az iskola működésének egész időszakára vonatkozóan és részletezve vö. az összefoglaló táblázattal.

Az I. évfolyam tantárgyai

Lé- vf.	Közös tantárgyak	Hittan	Vallás tan (1902)					
		nevelés- tanítás tan	Mevelés tan (1898)	Böccselet előtan (1901)			Hittan (1919)	
		Magyar írálygyakorlatok		Magyar iroda- lomtörténet				
		Rajzolás			Rajz (1904)		Rajz (1919)	
		Női kézi munka						
		Háztartás tan						
	Nyelv- és történelem	Magyar nyelvtan, írálytan, irodalomtörténet		Magyar nyelv és irodalom				Magyar nyelv (1922)
		Német nyelv tan és irodalom		Német nyelv és irodalom			Német nyelv	
		Történelem					Világtörté- nelem	Történelem
		Földrajz						
	Mennyiségtan és természettudomány	Mennyiségtan	Algebra (1898)	Matematika	Mennyiségtan (1904)	Matematika (1913)	Mennyiségtan (1916)	Matematika (1921)
			Geometria	Geometria	Mérés tan (1904)			
			Polgári szám tan					
			Könyvvitel	Kereskedelmi szám tan	Kereskedelmi szám tan			
		Természetrájk és vegytan	Természetrájk (1898)	Allattan (1901)		Allattan (1907)	Természetrájk (1919)	Fizika (1922)
				Növénytan 1901		Növénytan (1907)		
				Asványtan	Asvány közéletés földtan (1904)	Asványtan (1907)		
			Vegytan (1898)	Vegytan			Vegytan (1919)	
		Gazdálkodás tan	Gazdaság- és háztartás tan				Gazdaság- tan (1919)	
	Kézimunka							Geometriai rájk

A II. évfolyam tantárgyai

II.	Közös tantárgyak	Hittan	Vallástan (1899)			Vallástan 1905	Hittan 1911		Hittan 1920
		Nevelés és tanítástan 1895	Tanítástan és módszer-tan	Oktatástan 1899	Nevelés és tanítástan 1902	Nevelés és oktatástan 1905	Elméleti nevelés és oktatástan 1911	Nevelés és tanítástan 1914	Mód szertan 1920
				Gyakorlati tanítás 1899	Tanítási gyakorlat 1902			Tanítási gyakorlat 1914	Gyakorlati tanítás 1921
				Bölcséleti előtan 1899	Gondolko-dástan 1902	Gondolko-dástan 1905	Bölcsélet 1911	Logika 1914	Logika 1920
		Magyar irálygyakorlatok		Magyar nyelv 1899	---	---	---	---	---
		Rajzolás					Rajz 1911	-----	---
		Női kézimunka				Női kézimunka 1906	---	---	---
		Háztartás-tan	-----	-----	----	----	----	-----	----
	Nyelv- és történettud.	Magyar nyelvtan, irálytan, irodalomt ört.		Magyar nyelv 1899	Magyar nyelv és irodalom 1902				Magyar nyelv és irodalom 1919
		Német nyelv és irodalom		Német nyelv 1899	Német nyelv és irodalom 1902				Német nyelv 1919
		Történelem							
		Földrajz							
								Rajzolás 1914	Rajz 1920

A II. évfolyam tantárgyai (folytatás)

II.	Mennyisé gtan, term.tud.	Mennyi-ségtan	Algebra 1896	Algebra 1899	Matematika 1902		Mennyiség-tan 1911		
			Geometria 1896	Geometria 1899					
				Polgári számtan és könyvvitel 1899	Könyvvitel-tan 1902		Könyvvitel 1911		Politikai számtan 1919
		Természet-rajz és vegytan		Természet-rajz 1899	Allattan 1902	Allattan 1905	Természet-rajz 1911		Természet-rajz 1921
					Növénytan 1902	Nüvény-tan 1905			

		Természet- tan 1895	Fizika 1896	Természet- tan 1899	Természet- tan 1902	Ásvány-, közet, földtan 1905			Fizika 1920
					Vegytan 1902	Vegytan 1905	Vegytés- tan 1911	Vegytés- tan 1914	Vegytan 1920
			Háztartás- tan 1896	-----	Gazdaság- tan 1902			Gazdaság- tan 1914	
		-----	-----	-----	-----	-	-----	Magyar irodalom- tört. 1911.	Magyar nyelv 1920

A III. évfolyam tantárgyai

II.	Közös	Hittan 1896	Vallás- tan 1897	Hit- erkölcs- tan 1900	és Vallás- tan 1903	Egyház- törté- net 1912	Hittan 1915		Hittan 1922
		Nevelés- tanítástan 1896	Nevelés- tan 1897	A pedagógia története 1900	Nevelés- történet 1903	Nevelés- és módszer- tan	Neveléstörté- net 1915		Neveléstörté- net 1921
			Gyakorlati tanítások 1897		Tanítási gyakorlat 1903		Tanítási gyakorlat		Gyakorlati tanítás 1921
		Magyar írás- gyakorlat		Közös magyar nyelv 1900	-----	-----	-----	-----	-----
		Rajzolás	Rajzolás 1897	-----	-----	-----	-----	-----	-----
		Női kézimunka		Női kézimunka	-----	-----	-----	-----	-----
	Nyelv és törté- nelem tud.	Magyar nyelvtan, írás- tan, irodalomtörté- net		Magyar irodalom 1900	Magyar nyelv és iro- dalom 1903		Magyar irodalomtörté- net 1912	Irodalom- történet 1905	-----
		Német nyelvtan és irodalom tört.		Német irodalom 1900	Német nyelv és irodalom 1903		Német ny. és irodalomtört.	Német ny. és irod. tört. 1905	
		Történelem		Történelem és politika 1900	Magyar történelem 1903		Magyar történet 1912	Történelem 1915	Történelem 1921
		Földrajz		Földrajz és statisztika 1900	Földrajz 1903				Földrajz 1921
					Alkot- mánytan 1903				Alkot- mánytan 1921
									Román 1921

A III. évfolyam tantárgyai (folytatás)

II.	Mennyiség- tan és term.tud.	Polgári szám- tan			Matemati- ka 1903	Mennyiség- tan 1912		Matematika 1921
		Algebra		Algebra 1900				
		Geometri- a		Geometria 1900				
			Kereskedel- mi és po- litikai szám- tan 1900		Politikai szám- tan 1903	Politikai szám- tan 1912		Politikai szám- tan 1921
		Természe- trajz és vegytan 1896	Vegytan 1900	Vegytan 1903		Kémia 1912		Vegytan 1921
		Fizika 1896	Fizika 1900	Természet- tan 1903		Fizika 1912	Természettan 1915	Fizika 1921
				Allattan 1903				
				Növénytan 1903		Biológia és ásványtan 1912	Ásvány, küzet és földtan 1915	
				Ásványtan 1903				
			Háztartásta- n 1900	Gazdaság- tan 1903				
								Román 1921

A szakképesített tanulók száma :

A szakcsoport:	Nyelv- és történet- tudományi	Francia nyelv	Mennyiség- természet- tudomá- nyai	Kézimunka	Torna
1897	11		8		
1901			1		
1904	13		3		
1907	13		8		
1910	22		11		
1911			1		
1912	1		5		
1913	7			4	
1914	2				
1915	5			2	
1916	15		14		
1917	9				
1918	9				

1919	26		7		
1920	7		1		
1921	3		1		
1922	11	3	16		11
1923			3		

1. Diáklétszám

	A									B									C												
	Nyelv- és történettud			Nyelvtudományi szak			Történettudományi			Mennyiség-tan és term.t.			Mennyiség-tani szak			Természet-tudományi			Kézimunka												
Tanév	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	to	ö.	r	m						
1894	11			4			4			10			1										30	11	19						
1895	7	10		1	3		1	3		6	9		2										42	24	18						
1896	2	5	7	1	1	3	2	3	2	2	4	7		1	1								41	30	11						
1897	1		5			1			2	1		6											16	14	2						
1898	12									9	1												22	14	8						
1899	1	10								1	4												16	6	10						
1900	1		9			1						2											13	11	2						
1901	12	1								5													25	10	15						
1902		14									3												17	12	5						
1903			14									3											17	5	12						
1904	27									13													40	27	13						
1905	1	15									8												24	9	15						
1906			13									8											21	15	6						
1907	29									12													41	19	20						
1908	4	21								1	13												39	25	14						
1909	2	4	20	1							1	11											39	14	25						
1910	17	1	3		1					8						1		1	3				35	20	15						
1911	5	8	2							1	7							1	3				27	11	16						
1912	4	2	7									5								4			22	10	12						
1913	24	5	2	1		1				17													50	33	17						
1914	14	15	5	1						1	22									2			60	27	33						
1915	18	6	18									16											58	12	46						
1916	15	8	10	29						1			21										84	52	32						
1917				20	28	8						1	1	19									77	39	38						
1918	6	7	25									19											57	32	25						
1919	20	7	8							23		2											60	29	31						
1920	3	12	3							1	18	1											38	25	13						
1921	3		10							3	1	15										2	34	27	7						
1922	8					1				4						4							17	8	9						
Össz.	254	151	161	58	33	15	7	6	4	119	91	96	25	20	1	5		1	4	3	6	2	106	2	571	489					

to = torna

ö = összesen

r = rendes tanuló

m = magántanuló

Hány évvel a tanítói oklevél megszerzése után folytatták tanulmányaikat.

Tanév	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	17	22
1894	8	3	4	2	2	3	3	1					1				1	1
1895	7	1		1	1	2	1		1	1					1			
1896	1		1							1			1	1				
1897		2																
1898	7	2	3	3		2		3	1									
1899	2																	
1900													1					
1901	5	9	1	1					1	1								
1902																		
1903																		
1904	12	7	10		2	1					2	1	1	1		1		
1905																		
1906																		
1907	17	6	5	1	5	2	2		8									
1908				1	1	1												
1909						2		1										
1910	14	3	4	2			4		3	1		1	1		1			
1911	1	1		2		1			1			1						
1912	1				1	1					1							
1913	19	8	5	2	1	1	1	1		1	1							
1914	7		1	4					1						1			
1915	6	6	5	1	1	1	1											
1916	19	15	9	5	4	2	6	3		1			1					
1917	3	2	1	1	4	3	2	2										
1918		3		1	1									1				
1919	13	17	5	2				3		2		1						
1920		2	2															
1921		2	1	1	1			1										
1922	7	6	1		1			1										
Osszesen:	149	95	58	30	25	22	20	17	17	8	4	3	6	3	2	2	2	1

A tanulók előző iskolája:

Az iskola	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	Össz
Balázsfalva.																					1				1
Buda, II. ker.						1	2	1	1	1								1	1	2	1	1	1		13
Budapest	1	1	2		3	1	1	2	1	1	1			1				1	1	2	1	1		1	22
Debrecenrk						1		2			1	1	1	1	1					1		1	5	5	27
Debrecenref																			4	3	3	1	2		9
Eger	1	1									1	1	1							1		1	3	2	12
Eperjes												1	1	1	1								1	3	8
Esztergom																1									1
Győr											1			1	1							1	2	2	8
Kalocsa				1																					1
Kassa		1	2	1	1	1	1						1	1						1	1			1	14
Kolozsvár		1	1	2	3	1	1	2	1	1	1										1		4	1	20

Nagyszeben												1	1			1	2	1				2	1	4	13
Nagyvárad rk.					1		2				1	1	1	1	1				1			1	5	5	20
Nagyvárad ref.																		4	3	3		1	2		13
Pápa																1			1	1	1				4
Pécs																							1	1	2
Pozsony	2	2	2		1														3	1	2			1	14
Sepsiszentgyörgy																			1			2	1	3	7

A tanulók előző iskolája (folytatás)

[illegible]

A magántanulók származási helye:

Megye	1894	95	96	97	98	99	1900	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	Össz.
Abaúj																				1										1
Alsó-Fehér						1													2	2	1									6
Arva																			2		1									3
Bács-Bodrog									2					1		1							1							5
Baranya																		1							1					2
Bars	1	1												1			1	1			1	1		2	4					13
Békés							1	3																						1
Bereg				4	3	1	3		1						1					1	1	3		2	1	1				22
Beszterce-N			1																											1
Bihar							2												2	2	1		2	2	3		1	1		16
Borsod	2			1										1		1		1				1	1							8
Csanád																		1	1		1	1	1	1						6
Csik	1													1		1								1	1					5
Esztergom									1	1	2	3											1	1		2				11
Fehér	1	1																			1			1	1					5
Fejér																				1					1					2
Gömör															1	1		2					1		1					7

[illegible]

3

Megye	1894	95	96	97	98	99	1900	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	Ossz.
Hont	1	1	2											1		1	1	1			1	1					1			11
Hunyad		1	1																											2
Jász-Nagy-kun-								1		1									1		1	1	1							6
Kis-Küküllő	1														1															2
Kolozs	1	1							1	1	1	1	1	1					1						1					9
Komárom																											1			1
Krassó-Szörény										1	1	1																		3
Liptó		1													1								2			1				5
Máramaros	1	1	1									2	1		1	2	3	4	1	4	6	3	1	4	1					36
Maros																					1									1
Nagy-Küküllő								1								1														2
Nógrád																					2					1				3
Pest - Pilis-Solt	1												1			2	2	1		2	2	1								12
Sáros																										3				3
Sopron																					1									1
Szabolcs									1	3	3	1								2	2	4	5			1				22
Szatmár	4	6	1			2		6	2	2	3	1		9	3	8	6	7	4	3	4	13	10	4	9	6	3	3	7	126

A magántanulók származási helye (folytatás):

Megye / cv	18 94	95	96	97	98	99	19 00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	O ss z
Szepes	2	3	3			1					1												1							11
Szilágy											2	3		1	1					1	2	2			1	1	2			16
Szolnok - Doboka					1	1															2	2	1							7
Temes						1		1	1	1																				4
Tolna														1	1	1														3
Torontál																										1				1
Tren- csén																														1
Turóc				1																										1
Udvar- hely																										1	1			2
Ugocsa	1	1	1	1									1		1	1		1	1	3	3	1								16

Ung	1	1			1	1		2	1	2				2	3	3	2	1	1	1	1	1	2	2	2	1	2	1		34
Vas											1											1								2
Zala																						1	1	1	2					5
Zemplén															1						1	2	2	1						7
Zólyom																							1	1						2
Bajor-ország																					1									1
Románia																			1		1									2

A tanulók anyanyelve és vallása:

tanév	lét-szám	magyar	román	német	szlovák	róm.kat.	gör.-kat.	gör.kel.	ref.	evangelikus	helv.	unitárius	izraelita
1894/95	30	30				23			4				3
1895/96	42	42				34			6				2
1896/97	41	40		1		34			4	1			2
1897/98	16	16				11	2		2				1
1898/99	22	22				16	4		1				1
1899/900	16	16				11	1		2		1		1
1900/01	13	13				8	2		2				1
1901/02	25	25				14	3		7				1
1902/03	17	17				11	4		2				
1903/04	17	17				11	4		2				
1904/05	40	39		1		26			8				2
1905/06	24	24				17			3	4			3
1906/07	21	21				15			2	1			3
1907/08	41	41				27	2		7	1			4
1908/09	39	37		1	1	23	3		9	1			4
1909/10	39	38			1	24	4		8				3
1910/11	35	34	1			22	4		7				
1911/12	27	25	2			16	5		5	2			1
1912/13	22	21	1			14	2		5				1
1913/14	50	50				29	4		13	1			3
1914/15	60	56	1	3		28	6		11	2			3
1915/16	58	58				35	8		7	3		1	4
1916/17	84	80	4			45	18		13	5		1	2
1917/18	77	73	4			47	12		12	2		1	3
1918/19	57	53	4			37	9		10			1	
1919/20	60	58	2			47	4		9				
1920/21	38	37	1			30	2	1	5				
1921/22	34	33	1			30	1		3				
1922/23	17	16	1			12	3		2				
Ossze-sen	1062	1032	22	6	2	707	107	1	171	23	1	4	48
Százalek	100	97,1	2,06	0,56	0,19	66,5	10,6	0,09	6,84	0,92	0,09	1,6	1,92

Școala Pedagogică Romano-Catolică din Satu Mare (Rezumat)

Studiul prezintă Școala Pedagogică Romano-Catolică din Satu Mare pentru învățământul de școală civică, care era o instituție de învățământ de grad superior (postliceal), elevii ei fiind de școală normală sau de liceu. Instituția a funcționat între anii 1894 - 1924, avea două secții : limba și istorie, matematică-științe naturale.

Instituția - în cursul celor trei ani de studiu - a pregătit cadre didactice pentru școlile medii (cu clasele I-IV) denumite școli civice.

Acest tip de școală medie a dat elevilor o pregătire generală (fără studierea limbii latine), corespunzătoare pentru a ocupa diferite posturi publice, absolvenții clasei a IV-a și-au putut continua studiile lor la școala comercială, la școlile normale pentru educatoare și învățători, respectiv după absolvirea acestora la instituțiile de învățământ care pregăteau profesori pentru "școala civică", tip de școală necunoscut de sistemul de învățământ românesc (de altfel motivul desființării).

Instituția - în timpul existenței sale - a pregătit în afara profesorilor de limbă și literatură (maghiară/germană) și de istorie și profesori de limbă germană sau franceză (toate examenele s-au dat numai cu aprobarea Ministerului Învățământului, în fața comisiei numită de minister), pe o perioadă a pregătit profesori de lucru de mână, iar din anul școlar 1920/1921 a avut și secție de profesori de educație fizică. În anul școlar 1921/1922 școala a avut trei secții : limba și istorie, geografie - științele naturale - chimie, matematică - fizică.

În această școală au studiat mai mult copii proveniți din familii cu posibilități materiale mai modeste, copii micilor meseriași, ai țărănimii, etc., în școala (în afara elevilor de origine maghiară) au studiat elevi germani, români și nu numai romano-catolici, ci și un număr însemnat de elevi greco-catolici, dar și protestanți și evrei.

Studiul prezintă împrejurările înființării, apoi - în baza documentelor originale - structura școlii, planurile de învățământ, obiectele de învățământ pe secții și pe ani de studii, manualele folosite în tot cursul existenței școlii (pentru fiecare obiect). Totodată prezintă numărul, locul de proveniență, originea socială, limba maternă și componența confesională a studenților.

The Roman-Catholic Teacher's Training College From Satu Mare (Summary)

This study presents the Roman-Catholic Teacher's Training College From Satu Mare for civil school teachers. This was an Institution of superior level (college), its students being graduated from pedagogical schools or secondary schools.

The institution, functioned between 1894 - 1924 and it had two sections : language and history, mathematics - natural sciences.

The institution, in the course of three academie years, trained teachers for schools with classes I-IV, called "civil schools". The kinds of schools offered the pupils a general education (without studying latin), suitable for occupying different public jobs; the graduates of the IVth classes could continue their studies in commercial schools, in pedagogical schools for civil schools - this being a kind of school that was unknown for the Romanian education (that is why it was closed).

The institution, while it worked, trained teachers of Hungarian and German language and literature, history, teachers of German and French language (all this exams were taken only with the approval of the Ministry of Education, in front of a committee named by the minister) and, for a certain period it trained teachers of handcraft, as well as, beginning with the year 1920/1921 it had a section of teachers of gymnastics.

In 1920/1921 the school had three section : language and history, geography, natural sciences-chemistry, mathematics-physics.

The pupils studying in this school, mainly came from families of modest material possibilities, most of them being children of craftsmen, peasants, etc.

Besides Hungarian pupils, German and Romanian pupils also studied in this school, and they were not only Roman-Catholic children, but also Greek-Catholic and Protestants ones.

The study presents the circumstances of its establishment, and - on the basis of original documents - the structure of the school, the teaching plans, the subjects for each section, for each year, the textbooks used in the course of its existence (for each subject). At the same time, it presents the pupils number, the place they come from, their mother tongue and religion.

Fenomenológia és történelem. Martin Heidegger a történelmi provincializmus ellen

Kereskényi Sándor

Már a fiatal Heideggernél egészen sajátos értelemben jelenik meg a történelem problémája. Habilitációs írása nem historiográfiai, hanem teoretikus igényekkel lép fel - Duns Scotus kategória - és jelentésméleteének nem historiográfiai rekonstrukcióját kívánja nyújtani, hanem a középkori gondolkodó tanításának a modern transzcendentálfilozófiához és fenomenológiához való affinitását törekszik felmutatni.

Közismert, hogy milyen jelentős helyet foglal el a heideggeri filozófiában az *idő*, a *lét* az *igazság* és a *történetiség* problémája. Többször szól a történettudományról is. Az egzisztenciálfilozófus számára a történettudomány tárgya az ember mint kultúrateremtő lény. A kultúrateremtés az időben bomlik ki, és megy át különféle változásokon. A történelem tudománya eleve az idők különbözőzéséből indul ki - időfogalma éppen ezért nem lehet homogén, matematikai sor leképzése. Nincs az a törvény, amely megszabná az idők egymásra következését. Ennek persze következményei vannak a leírás és az értelmezés számára is. Az évszámoknak például csak a tartalmilag jelentősre van értékük. A kvalitatív vonatkozásokat rejtő eseményeknek a történelem számára való fontosságát már maga az időszámítás kezdete - Róma alapítása, az olimpiai játékok kezdete vagy Krisztus születése - mutatja.

A fenomenológia Heidegger számára is az *eredetről* szóló tudomány - feladata a tényleges élet a maga eredetiségében történő öneszmélésének a megragadása. A *tényleges élet* pedig történeti - ezt tanúsítja a "helyesen értelmezett hegeli filozófia" vagy a "mindennapos keresztény élettapasztalat". De vajon sikerült-e az európai filozófiának, a metafizikának mint lételméletnek, az élet ténylegességét, történetiségét alapjaiban megragadnia? Vajon véletlen-e az, hogy az élet felé forduló gondolkodók - főleg Pascal, Kierkegaard és Nietzsche - egyúttal elfordultak a metafizikai hagyománytól, sőt a hagyományos történetfelfogástól is, mi több, egy idő után a történetfilozófia ádáz ellenfeleivé váltak?

Heidegger szerint tehát teljességgel érthető az, hogy a hagyományos filozófiai módszertannal szembehelyezkedő fenomenológiai kutatás vezérfonalává a történelemhez való másfajta viszony érvényesítése válik.

Egyáltalán nem biztos, hogy a történelem, ahogy a történettudományban megjelenik, minden további nélkül egybeesik a voltaképpeni történelmi valósággal. Ez az alapok válságával (Grundlagenkrisis) magyarázható, abból, hogy magukat a dolgokat nem eredeti tapasztalatok nyomán közelítjük meg. Az ontológiai, antropológiai és logikai tradíció rémuralma annál egyszerűbb és magától érthetődőbb, minél inkább besüpped a filozófia - saját kérdéseire a legkényelmesebben kidolgozható válaszokat keresendő - abba a felszínesen értelmezett hagyományba, amely a dolgok sürgősségéből rajzolódik elő.

Ebben Heidegger - már a *Lét és Idő* előtt - egyfajta mentalitástörténeti provincializmust lát, egyfajta vidékies végességet az ógörög egyetemesség-szemlélethez viszonyítva. De hogyan lehet túllépni a modern gondolkodás technikaközpontuságának hamis egyetemességűtúdatán?

Előszörban a *szubjektum* és az *otthon* (Heimat) viszonyának az újragondolása révén. Az ember számára az otthon jelképezi a *létező* és a *logosz* kölcsönösségét, egyszerre felszabadító és korlátozó egymásra utaltságát. Ezt már az arisztotelészi filozófia körvonalazta, ám mélyebb tematizálását csupán az egzisztenciális analitika képes elvégezni - úgy, hogy abban mindez az idő terminusaiban fog feltárulni.

A *Lét és Idő* hatalmas kísérlet ilyen vonatkozásban. Mérvadó eredményei ellenére nem tekinthető teljesen sikeresnek. Nem utolsó sorban azért, mert a mű megírása túl nagy feladatnak bizonyult a fiatal gondolkodó számára.

A nagy műből akkor még hiányzott az az etikai, humanitárius mozzanat, amely a negyvenes évek második felétől állandósul Heidegger gondolkodásában. "A múlt bizonyos értelemben a jövőből származik" - hangoztatja ekkor, és vizsgálódásaiban egyre nagyobb szerepet kap a bűn, magát a történelmi tudatot pedig a *lelkiismerettel-bírní-akará*s

tudataként közelíti meg. Ekkor írja le azt is, hogy "a felelősség annyit tesz, mint készen állni arra, hogy magunkra vállaljuk a bűnt".

A heideggeri filozófia erkölcsközpontú fordulatára aligha került volna sor a náciizmus felkavaró és megrázó tapasztalata nélkül. A náciizmus Heidegger számára *a provincializmus alantas érdekeinek a lázadása* volt az egyetemes értékek ellen. (Nagyszerű elemzés során világítja meg a náciizmus hősi halál kultuszának nyomorúságos kisszerűségét, bénító provincializmusát...)

A történelem folyamán minden lényeges és nagy dolog abból származott, hogy az embernek "otthona volt" - míg ma már atombombára sincs szükség, az *elgyökértelenedés* oly pusztító módon bekövetkezett - írta nem sokkal halála előtt. "Már csak egy Isten menthet meg bennünket" - aki megajándékozhat az erkölcsiséggel, a hit és a tudás egyetemességével.

Miként Pallas Athéné őrt állott a templomban a görögök számára, akképp nekünk is vissza kell nyernünk életünkben valami szent középpontot. Vissza kell nyernünk az Egyetlent, mert csupán ezen keresztül kapcsolódhat az egyéni az egyetemeshez.

Bárcsak korunk, melyet a külsővé vált kultúra és a sebes életritmus jellemez, visszapillantóbb módon tekintene előre - ez a heideggeri hagyaték egyik fő gondolata. Az újítások mániákus hajszolása, az, hogy az élet és a művészet tartalma és a történelem tanulsága fölött az emberek szinte örült módon átsiklanak, a folytonosan váltakozó pillanatok csábítására beállított életfelfogás, az a nyomasztó levertség, amely a modern tudatból árad - mindez eszményvesztésre utal... Vajon ez lenne a *posztmodern világfalu* végső értelme?

"Meggondolandó, hogy a technikailag uniformizált világcivilizáció korában lehet-e még otthonról beszélni...". A halállal szembenező mester figyelmeztető szavai ezek. Vajon mit tehetünk? Elsősorban talán azt kell tudatosítanunk, hogy *a vidék önismeretének feltétlenül el kell jutnia a történetiségig* - az itt-volt egzisztencialehetőség erkölcsi vonatkozásainak a megragadásáig. Másrészt - ha abból indulunk ki, hogy a vidék, a mindennapi tevé-vevés térreuma azért olyan, amilyen, mert látszólag "van ideje", mert "nem számol az idővel" - meg kell szüntetnünk az ittlét széttöredezettségét. Valós és jelképes otthonuk egyetemességbe emelésével, mert csak így térhetünk vissza a valóságos történelmi időbe.

Fenomenologie și Istorie. Martin Heidegger împotriva provincialismului istoric (Rezumat)

În filosofia lui Martin Heidegger joacă un rol important, poate hotărâtor analiza relației dintre subiectul axiologic și spațiul natal. Acest spațiu apare într-o abordare istorico-fenomenologică. Numai un Dumnezeu ne poate salva - susține filosoful. Acesta înseamnă că viața noastră - dacă nu vrem să se scufunde în provincialismul desăvârșit - trebuie să aibă un centru valorico-ontologic. Numai prin acesta se face legătura indispensabilă între universalitate și individualitate.

Phenomenologie und Geschichte. Martin Heidegger gegen historische Provinzialismus (Zusammenfassung)

In Philosophie Heideggers spielt die wichtigste Rolle die Beziehung zwischen Subjektivität und Heimat. In seinem Werk ist die Heimat aus den phenomenologischen Ansicht gespiegelt. Nur ein Gott könnte uns gerettet - sagt der Philosoph. Das bedeutet, dass unser Leben einen Mittelpunkt braucht. Durch diesen Einzigen ist das Eigene mit der Universalität verbunden.

Maestri sătmăreni de odinioară

Imola Kiss

Cu toate că plaiurile sătmărene, scăldate de bătrânul Samus, nu se pot mândri cu existența unei colonii de pictură de talia Băii-Mari, și aici s-au născut mari personalități ale artei peisajului și portretului, încă în prima jumătate a secolului trecut, artiști care au dus faima locurilor natale peste mări și țări și care prin opera lor au pus bazele picturii moderne central-europene.

I

Ligeti Antal (1823-1890)

Renumitul peisagist, neobositul călător, cel care a descoperit talente de talia lui Munkácsi Mihály ori Mészöly Géza, și priceputul "supraveghetor" al Galeriei Naționale, ceea ce în secolul trecut a corespuns funcției de șef de secție, căci colecția de pictură era doar o secție a Muzeului Național, s-a născut la Carei la 10 ianuarie 1823, ca fiu al lui Anton Hekler și al Iuliane Kaffka.¹ Cu toate că din fragedă copilărie are înclinații artistice, părinții îl îndrumă spre comerț. Astfel, în 1836 ajunge la Cluj, unde însă timp de nouă ani are ocazia să cunoască viața artistică din acest important centru cultural din Ardeal. Este perioada în care aici și-a desfășurat activitatea renumitul pictor Carol Popp de Szathmáry², care a avut un rol decisiv asupra evoluției artistice a viitorului pictor. În perioada șederii sale la Cluj, a învățat foarte mult de la Szathmáry, ceea ce se poate vedea din asemănarea dintre lucrările celor doi pictori din perioada de început a activității artistice a lui Ligeti Antal. De atunci datează un autoportret al pictorului Ligeti Antal, în care acesta apare în fața hârtiei de desen cu creionul în mână. În anul 1845 renunță definitiv la meseria de comerciant și se hotărăște să se dedice numai și numai artei. Astfel datorită situației sale materiale precare, viitorul artist pornește spre leagănul artei, Italia, "per pedes". La mijlocul secolului trecut, la fel ca în timpul Renașterii, țara lui Leonardo da Vinci și Raffaello îi atrăgea ca un magnet pe cei care erau sortiți să-și aleagă această frumoasă și nesigură meserie. După o călătorie lungă, dar plină de impresii și experiențe, ajunge la Florența, renumit centru artistic, care prin relieful calm și pitoresc a atras mai mult peisagiștii. La Florența își desfășura prodigioasa activitate artistică unul dintre cei mai de seamă mânduiri ai pensulei, Markó Károly³. Ligeti, auzind de faima școlii lui Markó Károly dorește din tot sufletul să ajungă elevul acestuia, dar este conștient de faptul că pentru a fi acceptat trebuie să stăpânească anumite cunoștințe elementare de desen și pictură, care nu pot fi dobândite decât la München. După acest pas important, Ligeti se va întoarce la Florența, unde în sfârșit ajunge elevul lui Markó Károly. Timp de trei ani artistul careian va picta la Florența,

¹ Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale. *Colecția registrelor parohiale de stare civilă*, nr.305(parohia romano-catolică Carei), fila 50 verso

² *Carol Popp de Szathmáry* (1813-1887), pictor și grafician renumit, unul dintre pionierii fotografiei românești. Mulți ani și-a desfășurat activitatea la București, fiind pictorul oficial al casei regale

³ *Markó Károly* (1791-1860), maestru renumit al peisajului, primul mare profesor al acestui gen de pictură, membru de onoare al Academiei din Florența.

dedicându-se pentru întreaga viață peisajului. Însă liniștea elevilor lui Markó Károly va fi tulburată de un eveniment istoric, ce va scutura din temelii întreaga Europă: revoluția din 1848. Imediat după izbucnirea revoluției Ligeti se întoarce la Satu Mare și se înrolează de partea revoluționarilor, luptând până la depunerea armelor, când se va întoarce din nou în Italia cu ajutorul comitului suprem al Sătmăruului, baronul Vécsey Miklós (fig. 2). Lucrările executate sub îndrumarea lui Markó Károly sunt pline de sensibilitate și denotă o bună cunoaștere a naturii în cele mai fine detalii. Cu toate că au lucrat mult timp împreună, Ligeti niciodată nu a devenit un imitator al maestrului său.⁴

În 1850 îl întâlnim din nou acasă, când de fapt își începe cariera artistică propriu-zisă, atât de grea și plină de încercări a adevăratelor talente. Nici atmosfera politică nu i-a fost favorabilă. La ce se putea aștepta un fost revoluționar după înăbușirea acesteia? Se va stabili la Sopron, unde va încerca să-și asigure existența pictând portrete, dar lucrările datate din această perioadă vor purta semnătura Hekler, căci numele de origine germană a fost mult mai bine acceptat în acea conjunctură politică. La mijlocul secolului trecut arta portretului era mult îndrăgită. Dar, artistul îndrăgostit de peisaj a încercat să aducă anumite înnoiri așezându-și modelele în natură, deci să introducă peisajul. Acest lucru nu a fost acceptat mai ales de noii îmbogățiți, care imitând întru totul marea nobilime erau adepții regulilor foarte severe bine stabilite dinainte. Astfel, Ligeti a avut de întâmpinat anumite dificultăți, fiindu-i chiar refuzate unele portrete, care au fost pictate în natură.

Perioada șederii lui Ligeti la Sopron este marcată printr-o întreagă galerie de portrete, executate cu multă mîgală, caracteristică stilului academic al secolului trecut, însă acestea în marea lor majoritate poartă amprenta pensulei unui mare artist, care a încercat să înnoiască arta portretului, introducând o pată de culoare și prospețime prin peisajul în care și-a așezat modelul. Aceste lucrări în marea lor majoritate sunt semnate Hekler. Nu se știe când și-a schimbat numele în Ligeti. Este posibil ca acest nume să fi fost doar nume de artist.⁵

În 1851 Ligeti va părăsi Sopronul pentru a se muta la Budapesta. Capitala maghiară atrăgea artiștii, care sperau să găsească mijloacele necesare unui trai cât de cât sigur. Un exemplu concret în acest sens îl reprezintă marele portretist Barabás Miklós⁶, primul artist care a reușit să-și câștige existența doar prin artă. Barabás Miklós cunoscându-l pe Ligeti, după ce s-a convins de talentul acestuia, l-a sprijinit, trimițându-i clienți pentru portrete, căci Barabás Miklós era atât de vestit, consacrat și aglomerat, încât nu mai putea face față tuturor solicitărilor.

Nu peste multă vreme norocul îi va surâde și lui Ligeti Antal, căci contele Károlyi István, mare iubitor de artă, recunoscându-i talentul îl va chema la castelul său din Fót, unde va picta timp de doi ani, între 1852-1854. Cu ajutorul și sprijinul contelui, Ligeti va avea posibilitatea să-și împlinească visul și să călătorească mai întâi în Sudul Europei, apoi în Nordul Africii, Asia-Mică, de unde trimite scrisori foarte interesante contelui. Visul său tainic, cel mai îndrăzneț, a fost să ajungă la Locurile Sfinte. Astfel, în 1854, trecând prin Viena, ajunge în Italia, unde va picta până în 1857, când va porni spre Ierusalim, țara visurilor sale. "Parcă aș fi pășit într-o viață nouă, mă simt atât de puternic impresionat de tot ce mă-nconjoară și-i mulțumesc din suflet bunului Dumnezeu că mi-a permis să văd și să

⁴ Lyka Károly. *A táblabíró világ művészete*, Budapest, 1981, p.177.

⁵ În lista oficială a celor care și-au schimbat numele (un fel de Buletin oficial) în cursul secolului al XIX-lea, editată la Budapesta în 1895, sub titlul "*Századunk névváltoztatásai Helyhatósági és Minisztériumi engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye*" apărută sub redacția lui Szentiványi Márton, Ligeti Antal nu este prezent.

⁶ Barabás Miklós (1810-1898), cel mai mare portretist maghiar al secolului al XIX-lea, care cu toate că a fost autodidact a ajuns regele neincoronat al portretului și are un merit deosebit în ridicarea Budapestei la rangul de puternic centru artistic al Europei.

trăiesc toate acestea”⁷ îi relatează într-o scrisoare plină de entuziasm contelui Károlyi István. Peregrinările la Locurile Sfinte durează timp de un an. Șederea lui Ligeti în Orient este plină de aventuri, este atacat de tâlhari, scăpând ca prin minune, apoi, în timp ce picta, a fost mușcat de un șarpe veninos, ceea ce l-a determinat să se întoarcă înainte de data planificată.

În 1858 Ligeti se află din nou la Budapesta, iar în 1859 impresiile sale de călătorie vor fi împărtășite prin expoziția organizată la Galeria de Artă din Budapesta, unde lucrările intitulate "Sahara" și "Nazareth" au un succes deosebit. Renumitul scriitor romantic Jókai Mór afirma: "privind tabloul simți căldura soarelui, totul este foarte adevărat, și totuși surprinzător: «"Nazareth" este perla expoziției, iar "Sahara" un adevărat diamant»⁸

Întorcându-se la Fót, pe moșia binevoitorului său mecena, Károlyi István, se căsătorește la 19 iunie 1860 cu Laura Zsolnay, fiica administratorului moșiei contelui. La Fót astăzi o stradă îi poartă numele.⁹

În 1862 dorind să fie independent se mută la Budapesta, unde intră în viața artistică a capitalei, fiind alături de Henszlmann Imre¹⁰ și Barabás Miklós unul dintre întemeietorii Asociației Artiștilor Plastici, având ca scop încurajarea artei autohtone, descoperirea a noi talente, organizarea a noi expoziții de înalt nivel artistic, care corespund exigențelor artei europene, editarea unui anuar și a unor reviste ale artiștilor plastici, care ar avea rolul cizelării gustului marelui public, dar totodată s-ar ocupa și de problemele curente ale artiștilor, deci cu dublă destinație. În această perioadă o lucrare semnată de Ligeti a fost cumpărată de guvernul vienez cu 80 de lire sterline pentru o galerie din Anglia.¹¹

Lucrările executate de Ligeti Antal, pline de sensibilitate și culoare, sunt din ce în ce mai gustate de public. Aceste tablouri denotă nețărmurita dragoste a pictorului pentru natură, pentru peisaj, fiecare copac, fiecare frunză este executată cu o deosebită migală, artistul fiind atent la orice trăsătură de penel, totul să fie la locul bine stabilit dinainte într-o perfectă ordine. Culorile sunt pline de fantezie, reflectând cu fidelitate toate nuanțele apusului de soare oriental, cu toate legende și misterele sale. Călătoria pictorului la Locurile Sfinte și-a pus amprenta pentru totdeauna asupra stilului său. Îndrăgind peisajele exotice, pline de culoare și de o liniște ca dinainte de futună, executând nenumărate schițe la fața locului, acestea la întoarcere au fost transpuse în tablouri dominate de cele mai multe ori de câte un copac oriental singuratic sau un apus de soare aparent dulceag, dar plin de sensibilitatea omului fascinat de locurile natale ale Mântuitorului. Este foarte interesant că în nici unul dintre aceste tablouri nu apar personaje biblice, pictorul fiind fidel celor văzute acolo și atunci; singura excepție este "Fuga în Egipt" semnată în 1861.¹² Toate lucrările sale sunt învăluite de un smalt auriu, care se revarsă peste toate obiectele, conferind tablourilor un deosebit calm și o căldură neobișnuită.

În anul 1868 se eliberează postul de "supraveghetor", șef de secție al Galeriei Naționale. La concursul organizat se prezintă nume cu rezonanță în arta maghiară a secolului al XIX-lea, cum ar fi Orlai Petrich Soma¹³ sau Székely Bertalan.¹⁴ Dintre toți

⁷Rapaics Iudith, *Ligeti Antal*, Budapest, 1938, p.15.

⁸"*Vasárnapi Ujság*" din 1855, p.308.

⁹Rapaics Iudith, *op.cit.*, p.17.

¹⁰*Henszlmann Imre* (1813-1888), arheolog și istoric de artă cu studii de medicină la Viena și de istoria artei în Italia, a fost primul care a subliniat importanța istorică a monumentelor de arhitectură și a pus bazele ocrotirii acestora.

¹¹"*Magyar Művészet*", 1925, p.360-361.

¹²Lyka Karoly, *Nemzeti romantika*, Budapest, 1982, p.97.

¹³*Orlai Petrich Soma* (1822-1880), pictor budapestan, cu studii de drept, apoi cu studii de pictură la Viena și München. A executat în mod special compoziții cu caracter istoric. Prieten apropiat al poetului pașoptist Petőfi Sándor, i-a făcut în mai multe rânduri portretul, în binecunoscutul stil academic corespunzător epocii.

candidații este ales Ligeti Antal, care într-adevăr se și dovedește a fi corespunzător din toate punctele de vedere : este un foarte bun organizator și în decursul timpului va fi un foarte bun restaurator. Este numit în această funcție la 7 aprilie 1868. În perioada în care Galeria de artă este condusă de Ligeti Antal, colecția se îmbogățește considerabil. Tinerele talente - unii dintre ei au devenit adevărați giganti ai picturii maghiare din secolul al XIX-lea - au găsit la Ligeti nu numai înțelegere, dar și sprijin material și moral. Unul dintre acești tineri deosebit de talentați a fost Munkácsi Mihály (1844-1900), care a devenit maestru emerit al artei maghiare, cel mai însemnat reprezentant al curentului realist. Văzând talentul incontestabil al fostului ucenic de tâmplar, Ligeti face tot posibilul să-l ajute să-și continue studiile atât de necesare unui viitor pictor . Astfel, la insistențele lui Ligeti Antal, Munkácsi Mihály se va înscrie la Academia de Pictură din München. Ligeti strânge personal bani pentru drumul lui Munkácsi în Germania , 20 de napoleoni, și-l sfătuiește să nu imite pe nimeni, căci prin originalitate poate deveni într-adevăr un pictor mare și admirat.¹⁵ La München, Munkácsi Mihály va deveni studentul lui Wagner Sándor¹⁶ și al lui Wilhelm von Kaulbach¹⁷. Scrisoarea prezentată în lucrarea de față datează din 20 iunie 1867 și este adresată lui Munkácsi Mihály, care era atunci student la Academia din München. Citind scrisoarea lui Ligeti Antal, ne înduioșează grija părintească a acestuia față de soarta tânărului pictor confruntat de griji materiale. Dorința de a-l ajuta, de a-i vinde tablourile sau de a-i face cunoștință cu amatori de artă înstăriți îl preocupă neîncetat pe Ligeti Antal. Scrisoarea este, totodată, și un document prețios, căci ne dă informații legate de constituirea Asociației Artiștilor Plastici Maghiari din secolul trecut, de decorarea unor artiști ca Thán Mór¹⁸ și Székely Bertalan de însuși împăratul Franz Iosif, de intenția de participare la Expoziția Mondială de la Paris din 1867, pe care Munkácsi a și vizitat-o.

Scrisoarea lui Ligeti adresată lui Munkácsi Mihály la 20 iunie 1867:

LIGETI ANTAL LEVELE MUNKÁCSI MIHÁLYHOZ
JÚNIUS 20 . 1867

Kedves Munkácsi barátom!

Én azt hiszem, hogy legjobban tenné, ha az Akadémia szünidőre hazájába visszatérne és azt annyival inkább hiszem mert ez alkalommal egyszersmind a jövőre vonatkozó ügyeiben is személyesen járhatna el ami igen lényeges dolog. Én az Ön képét csakugyan Almásyval szeretném megvétni - eddig még nem beszélhettem vele ő igen ritkán látogatja Pestet.

¹⁴ Székely Bertalan (1835-1910), unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai picturii istorice maghiare. Cu studii de pictură la Viena și München, a executat portretele poezilor Petőfi Sándor, Arany János și numeroase fresce cu caracter istoric . Începând din 1871 este profesor, apoi din 1902 director al Înaltei Școli de Desen din Budapesta. A fost profesorul favorit al pictorului sâtmărean Aurel Popp.

¹⁵ Rapaics Judith. *op.cit.* p.20.

¹⁶ Wagner Sándor (1838-1919) , pictor maghiar , reprezentant al realismului istoric, cu studii la Viena și München, unde datorită meritelor obținute în domeniul picturii istorice va obține o catedră la Academia müncheneză.

¹⁷ Wilhelm von Kaulbach (1804-1874), pictor german, director al Academiei din München începând din 1847. Era specializat în compoziții istorice.

¹⁸ Thán Mór (1828-1899), cu studii de pictură la Viena, este unul dintre precursorii picturii istorice romantice din Ungaria. Toate lucrările sale sunt caracterizate de un puternic patriotism. Era un mare maestru al frescelor executate în binecunoscutul stil academic al epocii.

Társulatunk most készül a műegyletbeli összeolvadással a közös-ügyi munkálatok már be vannak fejezve és így most még csak közgyűlés beleegyezése kívántatik, hogy két egylet egyé váljon. Következésképp társulatunk most oly átmeneti korszakot él, midőn még nem lehet meghatározni, hogy miképp és mit fog tenni vagy tehetni később, - különben ez ügy a jövő hóban már alkalmasint el lesz döntve és akkor majd meglátjuk mit lehet tennünk az Ön havi díjára nézve, ha addig más segélyforrás nem fogna részére megnyilni. Ami pedig Kraust illeti igyekezzon adreest megszerezni mindennek előtt írni fogok neki és ha ő elválásunk óta nagyon meg nem változott úgy remélem, hogy nála jó fogadtatásra számíthat. A koronázás alkalmával a Művészet is nagy kitüntetésben részesült Thán Mór és Székely Bertalan személyeiben, miután Ferencz József érdemjellel díszítették fel.

Palika még most is itt lebzsel és kritizál.

A nagybátyja Csabával jelenleg itt tartózkodván, már vagy kétszer meglátogatott. A többit majd ha itt lesz, addig is az Isten áldja meg, kívánja:

őszinte barátja

Ligeti Antal

23 június

Egy kis reményem támadt képe nek eladására nézve azért tartám itt e levelet, hanem tovább nem akarom itt tartani, haad menjen Ön pedig jöjjön. Addig is lesz rá gondom, hogy képe helyett pénzt találjon. Párizsba én is el szándékozok menni, talán még együtt mehetünk. Palika a hét végén? Szendrey? Árpáddal Erdélybe utazik freskókat festeni.

Ligeti Antal

Scrisoarea lui Ligeti Antal adresată lui Munkácsi Mihály - 20 iunie 1867.

Dragul meu prieten Munkácsi,

Eu consider că cel mai bine ar fi dacă, pe timpul vacanței de la Academie, te-ai întoarce în țară, căci astfel te-ai putea interesa personal de problemele ce privesc viitorul Dumitale, ceea ce cred eu că este foarte important. Eu aș vrea foarte mult ca tabloul Dumneavoastră să fie cumpărat de Almásy, până în prezent nu am reușit să vorbesc cu el, căci vizitează destul de rar Pesta.

Societatea noastră acum se străduiește să se contopească cu Societatea Artiștilor, problemele administrative sunt terminate, nu a mai rămas decât acordul adunării generale și cele două se vor uni. Prin urmare societatea noastră trece printr-o perioadă de tranziție, încât nu se poate ști încă ce va face și cum, dar acest lucru se va lămurii, cred eu, luna viitoare și atunci vom vedea ce putem face cu bursa Dumneavoastră, în cazul în care până atunci nu veți beneficia de altă sursă de venit. În ceea ce-l privește pe Kraus, încercați să-i aflați adresa, înainte de toate îi voi scrie și, dacă nu s-a schimbat foarte mult de când nu ne-am mai văzut, veți avea parte de o primire cordială din partea lui. Cu ocazia încoronării și Arta s-a bucurat de o considerație deosebită, fiind decorată de Franz Iosif pictorii Thán Mór și Székely Bertalan.

Palika se află și acum aici și critică pe toată lumea. Unchiul său se află și el aici și împreună cu Csaba m-au vizitat de două ori până acum. Restul, când veți fi acasă, până atunci Dumnezeu să vă ocrotească, vă dorește prietenul Dumneavoastră sincer:

Ligeti Antal

23 iunie

Am avut ceva speranțe legate de vânzarea tabloului Dumneavoastră, de aceea am mai reținut scrisoarea , dar nu vreau s-o mai țin, așadar să plece, iar Dumneata să vii. Până atunci voi avea grijă să vă aștepte banii la întoarcere în locul tabloului. Palika, la sfârșitul săptămânii, împreună cu Szendrei Árpád, va pleca în Ardeal să picteze fresce. Și eu aș vrea să plec la Paris, poate vom merge împreună.

Ligeti

Tot în 1867, Ligeti obține de la Minister 800 de forinți pentru Munkácsi, aceasta fiind prima bursă acordată unui artist. Tot cu scopul de a-l ajuta, Ligeti propune cumpărarea de către Galeria Națională a unui peisaj executat de Munkácsi, intitulat "Furtuna ". Un alt mod de a-l scoate pe tânărul și talentatul artist Munkácsi din impasul financiar în care se afla la începutul carierei sale artistice a fost prezentarea lui, de către Ligeti, unor importanți colecționari din rândul nobilimii, cum ar fi contele Almásy Pál, contele Zichy Rezső sau contele Andrássy Gyula, care în urma recomandărilor călduroase făcute de pictorul careian, au cumpărat tablouri semnate de Munkácsi Mihály. Contele Almásy Pál este, de altfel, pomenit în scrisoarea mai sus prezentată, ca fiind unul dintre posibili cumpărători.¹⁹

Artiștii Ligeti Antal și Munkácsi Mihály au pictat și împreună. Tabloul, care este rodul colaborării celor doi artiști, reprezintă o scenă a vestitei și importante bătălii de la Isaszeg, din 6 aprilie 1849, când a fost repurtată una dintre cele mai strălucite victorii ale trupelor maghiare asupra austrieșilor .

Ligeti, ca excelent peisagist și ca unul care a participat direct la revoluția din 1848, a pictat cadrul în care s-a desfășurat lupta, iar lui Munkácsi Mihály i-au revenit personajele, pe care acesta le picta cu o deosebită ușurință și pricepere . "Lupta de la Isaszeg" este una dintre cele mai reușite tablouri istorice din arta maghiară a secolului al XIX-lea, privitorul care nu știe că este opera a doi artiști nici nu-și dă seama de acest lucru.

După ce Munkácsi Mihály a devenit cunoscut, apreciat , chiar căutat, legătura dintre cei doi artiști a slăbit, dar trebuie subliniat că Ligeti Antal are meritul incontestabil în descoperirea și sprijinirea marelui Munkácsi Mihály.

În afară de Munkácsi Mihály, Ligeti Antal a mai strâns în jurul său și alte tinere talente, care s-au bucurat de sprijinul său moral și material. Printre ei se numără Mészöly Géza (1844-1887), unul dintre cei mai fini și sensibili peisagiști ai secolului al XIX-lea. Ligeti Antal a fost cel care l-a încurajat să aleagă această frumoasă și grea meserie. La insistențele lui Ligeti Antal, între 1869 și 1871 Mészöly Géza frecventează cursurile Academiei Veneze, apoi lucrează la München și Budapesta, devenind unul dintre cei mai căutați artiști. Lucrările sale sunt învăluite într-o ceață argintie, dând peisajelor o atmosferă de mister. La sfârșitul vieții Mészöly a lucrat mai mult în maniera lui Corot, devenind unul dintre reprezentanții impresionismului maghiar de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Paál László (1846-1879) este una dintre figurile reprezentative ale picturii maghiare din secolul trecut, arta sa este puternic legată de Barbizon, însă acest impresionism este pătruns de un iz național. Pictorul Paál László s-a bucurat, de asemenea, de sprijinul lui Ligeti Antal, în 1869, cu ajutorul acestuia, a primit o bursă de stat.

¹⁹ Contele Almásy Pál (1818-1883) mare om de cultură, important politician, vicepreședinte al parlamentului din 1848, el a fost cel care a declarat independența Ungariei. În urma înfrângerii revoluției a fost nevoit să ia calea exilului, trăind mulți ani la Paris.

Ligeti Antal a întocmit cu deosebită migală și exactitate Catalogul Galeriei Naționale din Budapesta, a reorganizat colecția, punând accent pe caracterul autohton al acesteia, astfel și pictorii din țară și-au găsit locul binemeritat în cadrul colecției. În 1870 a avut loc prezentarea întregii colecții marelui public. Tot lui Ligeti Antal i se datorează existența unui istoric al Galeriei Naționale, care cuprinde alături de prezentarea lucrărilor, și biografia artiștilor plastici prezenți prin lucrările lor în expoziție.

Ținând seama de cele prezentate mai sus, putem afirma, fără pic de modestie, că pictorul careian Ligeti Antal a fost una dintre figurile ilustre ale artei moderne central-europene.

II. *Bartók Lajos* (1851 - 1902)

Pictorul și profesorul de desen Bartók Lajos, potrivit Lexiconului Artiștilor Maghiari s-a născut în Satu Mare la 28 iulie 1851²⁰. În urma cercetărilor efectuate la Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, informația a fost confirmată, chiar întregită. Aflăm, că pictorul s-a născut ca fiu al lui Bartók Lajos, ajutor în cadrul biroului financiar al orașului și al Karolinei Gaál, casnică. Era de religie reformată și a fost înregistrat în matricola parohiei Mintiu²¹.

Bartók Lajos a urmat între 1872 și 1876 studii de desen la Budapesta, după care s-a întors la Satu Mare și a activat ca profesor de desen la Gimnaziul reformat. În această perioadă a executat numeroase ilustrații pentru revistele vremii, îndeletnicire atât de caracteristică artiștilor secolului trecut. Lucrările lui se distingeau prin "exactitatea redării detaliilor"²². La cererea parohiei reformate din Satu Mare, în 1884, pictorul Bartók Lajos execută portretele lui Gyene Károly²³ și Darvay Ferenc²⁴, în mărime naturală. Tot în acest an începe să expună la Budapesta la expoziția Asociației Artiștilor Plastici. Apare cu o lucrare executată în ulei, intitulată "Turma". La expoziția din toamna anului 1885 este prezent cu o lucrare de gen, executată tot în ulei, intitulată "Micul cizmar", cu care va câștiga admirația criticilor de artă: "un tânăr pictor sătmărean (képiró) înzestrat cu un mare talent și-a trimis un frumos tablou la această prestigioasă expoziție"²⁵. Din perioada sătmăreană se mai cunoaște un ciclu de fresce executate în fosta casă Losonczy²⁶: "Zorile", "Amiaza", "Seara", "Miezul nopții". Tot în perioada sătmăreană ne-au rămas frumoasele fresce executate pentru sala festivă a Liceului reformat. Frescele, care împodobesc acum sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc, sunt în număr de 12, dar, inițial, bănuim că ele

²⁰ Dr. Szendrei János, Szentiványi Gyula, "Magyar Képzőművészek Lexikona", Budapest. 1915, p. 127.

²¹ Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale. Colecția registrelor parohiale de stare civilă (parohia reformată Mintiu), inv. nr. 1340, fila 109, poz. 74, din 28 iulie 1851.

²² *Képes Családi Lapok*, Budapest, nr. 8 din 19 noiembrie 1882, p. 127.

²³ *Gyene Károly*, între 1852 - 1856 și 1861 - 1863 a fost curatorul Bisericii "cu lanțuri" și al Liceului Kölcsey Ferenc precum și judele primar al orașului. A fost și președintele Comisiei pentru învățământ din Satu Mare. A donat un număr mare de cărți liceului. Gyene Károly este totodată și fondatorul colecției de numismatică a Liceului Kölcsey.

²⁴ *Darvay Ferenc*, se cunoaște fundația ce-i poartă numele, lui i se datorează existența a mai multor clase de liceu. Pentru informațiile legate de aceste două personalități, imortalizate de pictorul Bartók Lajos, aduc mulțumiri D-lui inginer Bara Csaba.

²⁵ *Catalogul expoziției de la "Műcsarnok"*, 1885, toamna, lucrarea nr. 17, p. 5.

²⁶ Casa Losonczy se găsea în Piața Libertății, a doua după Casa Albă, cf. Borovszky S., *Szatmár-Németi szabad királyi város*, Budapest, f. a., p. 53.

au fost într-un număr mai mare. Frescele sunt executate în stil academic încă specific sfârșitului de secol trecut. Existența lor a fost semnalată din nou, imediat după evenimetele din 1989 - căci înainte, pentru a fi salvate, au fost ascunse în spatele unor dulapuri imense în laboratorul de biologie - de fostul director al liceului Bura László și publicate într-un articol în revista de cultură "Művelődés" în 1992²⁷, însă după cum afirmă autorul articolului, ele necesită a fi studiate în continuare, pentru identificarea tuturor personajelor și descrierea lor detaliată. Din cele 12 fresce rămase, numai două sunt datate. Ele au fost executate în 1892, respectiv 1893 și sunt compoziții de mărimi considerabile, cea mare (3/2,25 m) reprezintă sala de ședințe a Comitatului de la Carei în timpul dezbaterilor. Un număr mare de delegați așezați în jurul meselor lungi, sunt surprinși de pictor înaintea luării unor decizii. Unii dintre ei parcă ar fi observat prezența artistului, care urmărește cu interes evenimentele, și își întorc curioși fața spre privitor. Fețele înalților demnitari au fost executate cu o deosebită migală, purtând amprenta mâinii pricepute a artistului, care de-a lungul carierei sale a realizat nenumărate portrete. Fiecare figură exprimă o stare de spirit, o părere, un gând. Personajele sunt îmbrăcate în costume specifice demnitarilor epocii. Fresca este de asemenea un document, un izvor istoric prețios, ce redă cu fidelitate imaginea sălii prefecturii din Carei, așa cum arăta la sfârșitul secolului trecut. Lumina pătrunde în sală din stânga prin ferestrele neogotice ale clădirii. Cea de-a doua compoziție, executată de pictorul sâtmărean Bartók Lajos pentru sala de ședințe a Gimnaziului reformat, azi sala profesorală, reprezintă o scenă istorică : principele Bethlen Gábor tronând în mijlocul oamenilor săi de încredere. Un înalt prelat îi întinde principelui un rotulus, pe care stă scris "CANONES" (legi). Scena este dominată de figura impunătoare a principelui Bethlen Gábor, costumat în ținuta solemnă. Principele Bethen Gábor a fost ales de pictor sau de cei care au comandat lucrarea, deoarece avusese merite deosebite în sprijinirea Colegiului reformat din Satu Mare. Profesorul Bura László presupune că înaltul prelat, care întinde rotulusul principelui, poate fi preotul Milotai Nyilas István (1571 - 1623), ulterior episcop reformat, preot confidențial al principelui. Milotai Nyilas István a fost înainte preot reformat al bisericii și, totodată întemeietor al Colegiului reformat din Satu Mare. Prima bibliotecă a colegiului a fost cumpărată în 1632 din donația generoasă a principelui Bethlen Gábor.

Celelalte fresce reprezintă personalități cu rol determinant în reforma religioasă. Pe peretele dinspre stradă, încadrând compoziția cu principele Bethen Gábor, pictorul i-a înfățișat pe Martin Luther și Jean Calvin, promotorii reformei religioase. Amândoi sunt așezați într-o nișă pictată după moda epocii în care au trăit. În partea superioară a nișei se observă la ambele personaje motivul scoicii (rocaille). Cele două fresce au aceeași dimensiune : 1/1,75 m. Martin Luther este reprezentat picior peste picior, cu cartea în mână, scriind. Fața marelui reformator este calmă, plină de înțelepciune. Jean Calvin este reprezentat ca un bătrân cu barbă, ce-și sprijină capul cu mâna stângă. Și în cazul acesta accentul este pus de pictor pe fața personajului, care meditează, probabil asupra importanței reformei și a principiilor rigide impuse de aceasta. Privirea este plină de înțelepciune, dar totodată, este pierdută în depărtări. La picioarele lui vedem aruncată o pană și un rotulus.

Pe peretele ce se află față în față cu geamurile, figurile impunătoare ale altor două personalități reprezentative ale religiei reformate atrag atenția privitorului : Károli Gáspár și Szenczi Molnár Albert. Ambele fresce au dimensiunile de 1/2,25 m. Károli Gáspár (1529 - 1591) a fost preot, ridicat apoi la rangul de protopop reformat, cu studii de teologie în Germania și Austria. Născut la Carei, are deosebitul merit de a fi tradus în întregime Biblia din limba latină în limba maghiară. Deci, locul său într-o asemenea clădire este incontestabil. Szenczi Molnár Albert (1574 - 1633) este un renumit scriitor religios

²⁷ Bura László, *A Kölcsey Ferenc Liceum freskói*, în "Művelődés", nr. 7 din iulie 1992, p. 42 - 43.

protestant cu studii de teologie la Wittemberg, Strassburg, Heidelberg, unde a deprins și tehnica tiparului. Elev al lui Károli Gáspár el este autorul unui dicționar latin-maghiar și al unui maghiar-latin (1604). Szenczi Molnár Albert mai publică și o ediție îmbunătățită a Bibliei traduse de Károli Gáspár. Trăind mai toată viața în străinătate, odată cu izbucnirea războiului de treizeci de ani se întoarce în țară la invitația principelui Bethlen Gábor.

Pe cel de-al treilea perete de o parte și de alta a ușii ce se deschide în sala vecină, întâlnim chipurile a doi episcopi reformați : Sélleyi M. István și Balogh János. Sélleyi M. István (1627 - 1692) având înalte studii de teologie la Utrecht și alte vestite universități apusene, a fost condamnat la moarte la Bratislava de "delegatum iudicium", dar contele Leopold Kollonitsch, mare dușman al protestantismului, îl aruncă în temniță în 1674 și, împreună cu 40 de camarazi ai săi, este trimis la Neapole la galeră. A fost eliberat doar în 1676, iar în 1677 s-a întors în țară. A fost și este considerat pe bună dreptate, ca un martir al protestantismului.

Nu știm care au fost motivele alegerii făcute de Bartók Lajos sau de cel care a comandat lucrarea în privința celor patru personaje pictate pe plafonul sălii. Aceștia sunt: principele Bocskai István, principele Bethlen Gábor, principele Gheorghe Rákóczi I și împăratul Iosif al II-lea. La cei trei principii ai Transilvaniei, fiecare având legături mai mult sau mai puțin importante cu Satu Mare, voi indica anii în care au trăit, iar la Iosif al II-lea anii domniei. Principele Bocskai István (1557-1607) este figura machiavelică a vieții politice ardelenice, care s-a evidențiat în organizarea și conducerea luptei antiabsburgice. În 1605, sub conducerea lui, începe asediul cetății Satu Mare, pe care o cucerește cu ajutorul sătmărenilor. Principele este reprezentat într-un medalion baroc, bust, parcă iese dintr-un coș cu flori. În urma restaurărilor repetate personajul și-a pierdut din valoarea artistică inițială.

Principele Bethlen Gábor (1580 - 1629). De numele vestitului principe este legată înființarea bisericii reformate din Satu Mare, căci în 1622 biserica din cetate aparținând catolicilor este donată de Bethlen Gábor refoarmaților. Figura principelui este reprezentată tot ieșind dintr-un coș cu flori baroc, mai bine realizată din punct de vedere artistic decât cea dinainte.

Principele Gheorghe Rákóczi I (1593 - 1648) în 1645 este stăpânul cetății Satu Mare. El este reprezentat de Bartók Lajos din profil, cu barbă, cu privirea pierdută.

Ultima personalitate politică reprezentată de pictor este Iosif al II-lea (1780 - 1790), ilustrul reformator al casei de Habsburg, n-a prea avut, după cunoștința noastră nici o legătură cu Sătmăru. De la înălțimea sălii tronează bustul inconfundabil al arhicunoscutului împărat.

Luate împreună, aceste fresce care împodobesc peretii Liceului Kölcsey Ferenc, au o deosebită valoare artistică și documentară, căci au fost executate de un artist sătmărean, după moda și cerințele epocii, care dovedește un incostestabil simț artistic și talent.

Tot la Satu Mare Bartók Lajos realizează și lucrările "Haiducul", "Casa în sat", "Lângă șemineu", "Ghicitoarea". Aceste opere pictate în ulei au aparținut aceluși curent idealist, romantic, care a caracterizat pictura europeană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar care și-a avut rolul bine determinat în evoluția artei picturale.

În 1889 pictorul Bartók Lajos va părăsi Sătmăru, ocupând postul de profesor de desen în localitatea Vác, la o școală specială de surdo-muți. De atunci va fi preocupat de arta portretului, care a fost foarte la modă la cumpăna secolelor XIX - XX. Portretul a fost mult gustat nu numai de marea nobilime ci și de burghezie, ajunsă acum la o stare de stabilitate materială. Nu se cunoaște anul în care Bartók Lajos s-a mutat la Budapesta, dar câteva din lucrările pictate acolo sunt : "La dans", "Cântecul meu", "Dușmanii". Din păcate nici o lucrare a pictorului Bartók Lajos nu se găsește în colecția Muzeului Județean Satu

Mare ori în colecția Galeriei Naționale din Budapesta, cu toate că operele lui se găseau în vestitele colecții particulare sătmărene. Astfel, numai prin oferta generoasă a colecționarilor s-ar putea îmbogăți patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare cu o măturie a ceea ce a fost arta lui Bartók Lajos, însemnată personalitate a picturii sătmărene a secolului al XIX-lea.

Artistul Bartók Lajos a murit la Budapesta în anul 1902.

Lista ilustrațiilor

I. Ligeti Antal

Fig.1 -Pollák Zsigmond , pictorul Ligeti Antal (xilogravură)

Fig.2 - Muhi Sándor, baronul Vécsey Miklós

Fig.3 - Ligeti Antal, Peisaj, 1854 (ulei, pânză)

Fig.4 - Scrisoarea pictorului Ligeti Antal, adresată lui Munkácsi Mihály la 20 iunie 1867 (Colecția Galeriei Naționale din Budapesta , nr.inv. 1130/1920).

Pe această cale aduc mulțumiri colegilor de la Galeria Națională din Budapesta pentru ajutorul acordat în cercetarea arhivei pictorului Ligeti Antal, în special D-lui Szűcs György (Ez úton mondok köszönetet a budapesti kollegáknak a szívélyes segítségért).

II. Bartók Lajos

Fig. 1. Bartók Lajos, "Principele Bocskai István" (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Fig. 2. Bartók Lajos, "Principele Bethlen Gábor" (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Fig. 3. Bartók Lajos, "Principele Gheorghe Rákóczi I" (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Fig. 4. Bartók Lajos, "Împăratul Iosif al II-lea", (frescă, sala profesorală a Liceului Kölcsey Ferenc).

Formerly masters from Satu Mare

I.Ligeti Antal (1823 - 1890)

II.Bartók Lajos (1851 - 1902)

(Summary)

This work has the goal to present two personalities of the art of painting from Satu Mare : Ligeti Antal and Bártok Lajos.

Ligeti Antal was born at Carei and, even if he was destined to be a merchant, after serious painting studies with masters as Carol Popp de Szatmáry, the painter of royal court from Bucharest, or Márkó Károly, one of the most well-known painters of XIXth century, he become on of the most creditable painters in Budapest. Ligeti Antal has studied in Italy; after years spent at the Holy Places, wich inspired him, he became section chief at National Gallery in Budapest. Ligeti Antal wrote down a catalogue of the National Gallery, also containing the biographies of the painters. In the long run Ligeti proved that he is also a skilled restorer. He has the merit in discovering talents as : Munkácsi Mihály, Mészöly Géza or Paál László, that became famous masters of Central-European painting. Ligeti

Antal was one of the most refined landscapist, giving original and full of sensitiveness works, all of these being surrounded by golden and mystical mist, which is in keeping with the legendary places that he traversed with so much respect and faith.

Bartók Lajos is less known than Ligeti Antal but he has, also, indisputable merits. Perhaps he has a more important role because he worked a long time on Satu Mare. Even if in the patrimony of Satu Mare County Museum there are not paintings signed by him we can realize the talent that he had because at Kölcsey Ferenc Secondary School are kept 12 frescos signed by Bartók Lajos. They are representing prominent personalities of Reformation, materialized in a typical of past century manner. Even if we know only the works and some other scattered at the collectors from Satu Mare, we can assert that Bartók Lajos has a worth-while place in Satu Mare Gallery of the painters from the end of XIXth century.

The List of Pictures

I. Ligeti Antal

- Picture number 1 - Pollák Zsigmond, painter Ligeti Antal (xylograph).
 " 2 - Muhi Sándor, baron Vécsey Miklós.
 " 3 - Ligeti Antal, Landscape, 1854.
 " 4 - The letter of painter Ligeti Antal for Munkácsi Mihály, on June 20, 1867 (The collection of the National Gallery in Budapest, inventory number 1130/1920).*

On this way I express my thanks for my mates at the National Gallery in Budapest for the help offered in studying the archives of the painter Ligeti Antal, especially to Mr. Szűcs György.

II. Bartok Lajos

- Picture number 1 - Bartok Lajos "Prince Bocskai István" (fresco, Kölcsey Ferenc Highschool teacher's room).
 Picture number 2 - Bartók Lajos, "Prince Bethlen Gábor" (fresco, Kölcsey Ferenc Highschool teacher's room).
 3 - Bartók Lajos, "Prince Gheorghe Rákóczi I", (fresco, Kölcsey Ferenc Highschool teacher's room).
 4 - Bartók Lajos, "Emperor Joseph II", (fresco, Kölcsey Ferenc Highschool teacher's room).*

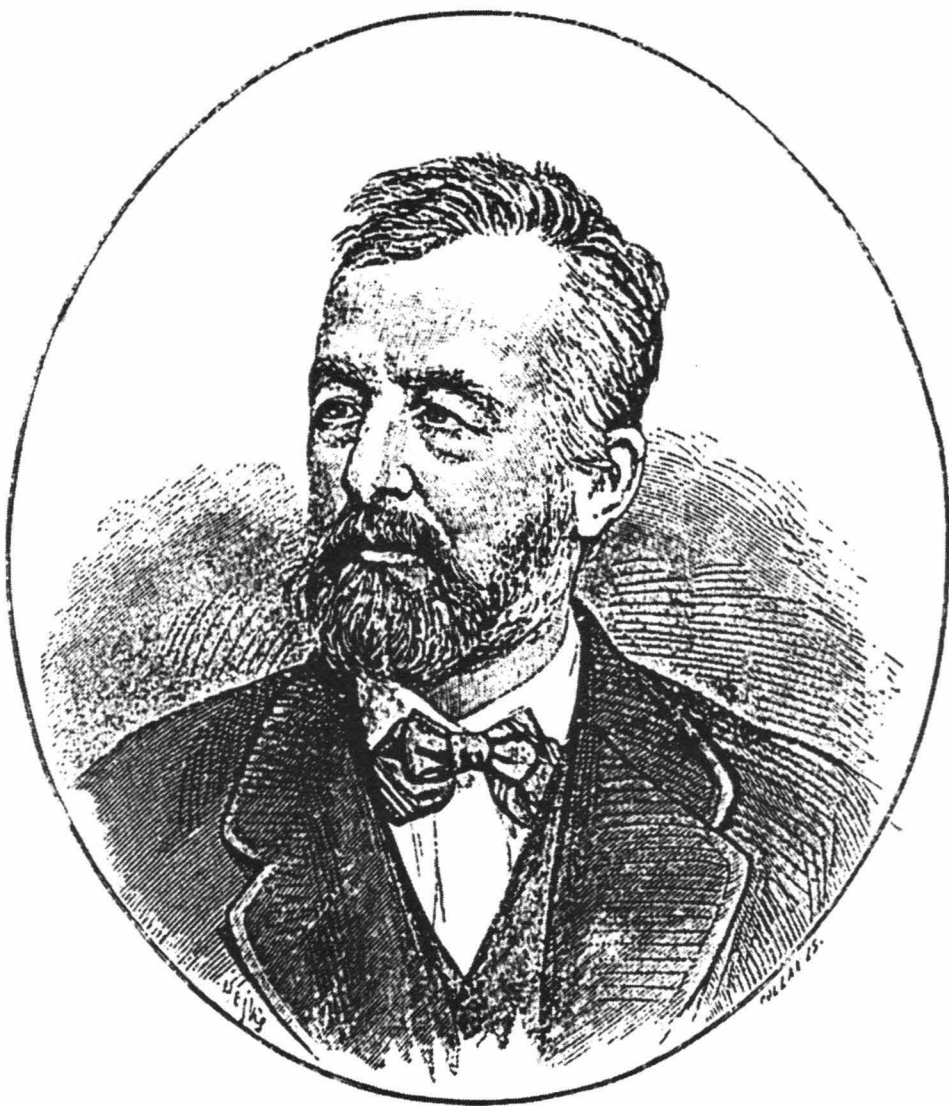

Fig. 1. Pollák Zsigmond, pictorul Ligeti Antal
(xilogravură)

Fig. 2. Muhi Sándor, baronul Vécsey Miklós

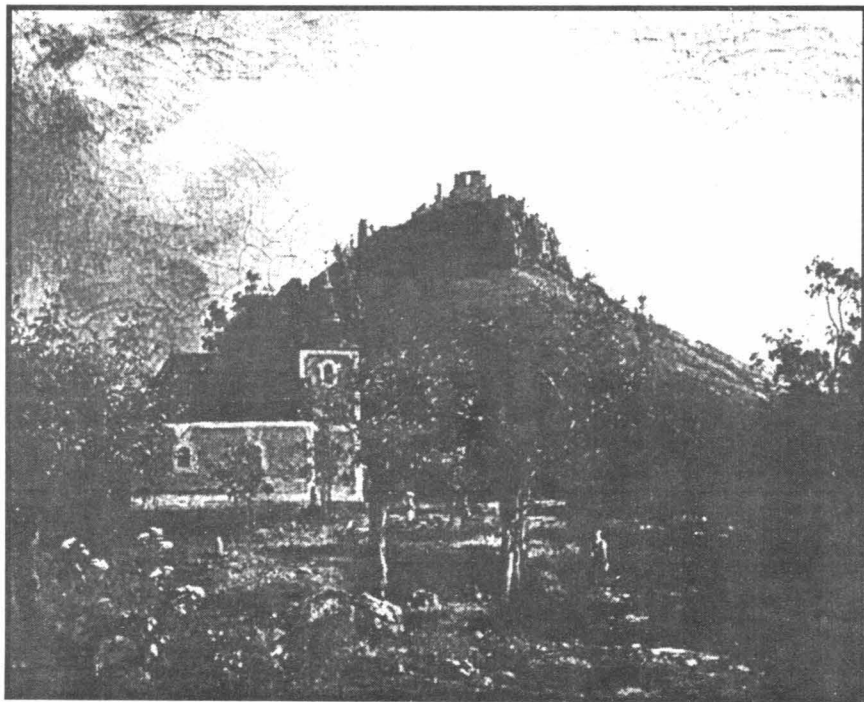

Fig. 3. Ligeti Antal, Peisaj, 1854

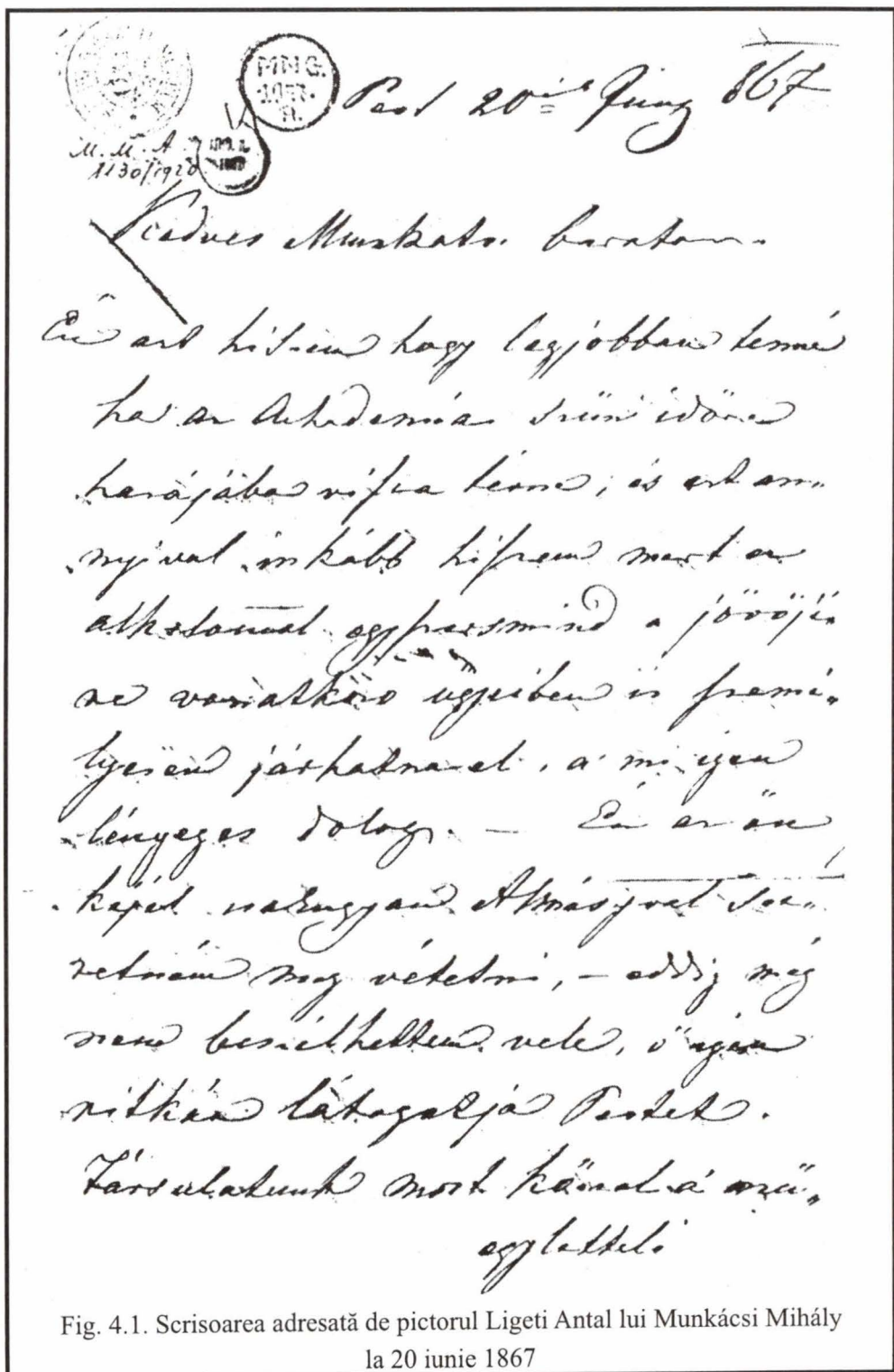

Fig. 4.1. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsy Mihály
la 20 iunie 1867

ös. a olvadistaf, a köös ügji men
 kálatab már ké valamit fejérem
 is ig most még is az löngyülés
 bele egyenre kívántakir hogy
 a két egyet, egyi valjón: kö.
 netteriskip kőssulatunk most
 oly átmeneti: kőss. arat il, midő
 még nem lehet megkálászni, hogy
 mikép, is mit fog, de nem a egy
 felhőni kisótt, Kátánban
 ez ügji a jövvő loban má
 alkalmanként el lesz döntve,
 ez a kőss. magd magd káljár mit
~~litt~~ lehet kőss. arat a vőhavi
 díjára nézve, ha addig már
 sárga farras nem fogna

Fig. 4.2. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsi Mihály
la 20 iunie 1867 (continuare)

részem meg nyitni. —
 A mi pedig Krausz illeti, igaz.
 Kérlek Adrefft meg javasolni,
 mindenképp el kell írni fogadnoti
 és ha ő elvállalja azt, akkor
 meg nem változhat egy semmi.
 Nem kell más jó fogadottnak
 járulnia. — A koronás
 alkalmával a művészet is nagy
 kitüntetésben részesült. Han
 mos, és Sándor Berthel családja
 ban, mintan József József
 érdemjével díjazottak lettek.
 Példáim most is itt leírva
 és kritika. —
 A nagy bátya Csabáról jelen
 leg itt tartózkodván, már

Fig. 4.3. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsi Mihály
la 20 iunie 1867 (continuare)

nagy kedvemmel meglátogatott.
 A' Föbbit megd ha ill lenne.
 Addig is a is ten sötét
 meg kíváncsi
 Észreke barátság
 Legetifj

23 - "Fany"

Egy kis reményesem lehet, kijönnek
 eladására néve, arát tartani ill
 e levélit, hanem fővált nem aka-
 rom ill tartani, had megjan,
 - de pedig főjőm. Addig is
 ten ná gondom hogy képe helyes
 piros katalján. Barab is is
 el váradiknak nem, talán meg
 együtt mehetünk. - Palika a kis
 végén kendőj" árpáddal Endreffé u.
 Karit freskókat festeni.
 Matancs, 1867. Legetifj

Fig. 4.4. Scrisoarea adresată de pictorul Ligeti Antal lui Munkácsi Mihály
 la 20 iunie 1867 (continuare)

Fig. 1. Bartók Lajos – Bocskai István

Fig. 2. Bartók Lajos – Bethlen Gábor

Fig. 3. Bartók Lajos – Gheorghe Rákoczi I

Fig.4. Bartók Lajos – Iosif al II lea

Țara Oașului este una din cele mai pitorești zone ale județului Satu Mare. La începuturile primăverii, ea seamănă cu un vast tablou de un verde fraged, care se transformă toamna în pete arămii conturate de coline mai întunecate. Frumusețea naturală a peisajului din Țara Oașului a constituit pentru mulți artiști ai acestor meleaguri, un veșnic izvor de inspirație.

Unul dintre pictorii sătmăreni deosebit de originali și un profund cunoscător al oamenilor din părțile Țării Oașului și a locurilor sale, este Ion Țânțaș.

Născut la 5 iulie 1909 în comuna Tur, localitate ce aparține orașului Negrești Oaș, Ion Țânțaș, va fi puternic înrăuit de acest spațiu milenar în întreaga sa creație plastică. Pictorul s-a desăvârșit printr-o muncă exemplară și conștiincioasă, fiind un artist de o rară vocație.

În operele sale, naturile statice, peisajele caracteristice și scenele din viața satului oșenesc, sunt bine realizate, cu mult simț estetic.

Amintirile minunate legate de satul natal, nu l-au părăsit niciodată, ajutându-l să înțeleagă pe deplin originalitatea și valoarea folclorului Țării Oașului.

Este al cincilea copil născut în familia învățătorului Vasile Țânțaș. Familia Țânțășenilor, după porecla Bodoreni, s-a stabilit în Negrești încă din secolul al XVII-lea, venind de peste munți din Maramureș.

Mediul cultural al familiei îl va entuziasma de timpuriu, devenind un pasionat iubitor al valorilor artistice locale.

Dificultățile materiale îl determină să urmeze cursurile liceale pe rând, la Satu Mare, apoi la Sighetul Marmăției și Lugoj.

În urma morții părinților, situația materială moștenită, nu-i permite lui și fratelui său să-și continue și studiile superioare, fiind chiar nevoit să le întrerupă.

Între anii 1935-1937 se angajează ca funcționar la Administrația financiară Satu Mare, Târgu-Lăpuș și Ileanda Mare.

Cei mai frumoși ani ai vieții sale, Ion Țânțaș îi petrece ca student al Facultății de Drept din Cluj.

În această perioadă execută lucrări de pictură și grafică.

Cu toate că mai presus de orice iubea pictura, colaborează la cele două reviste redactate de Petre Nistor, "Tangentă" și "Caleidoscop".

Colaborarea sa se rezuma de fapt, la realizarea de portrete și caricaturi ale poezilor și prozatorilor celor două publicații.

Ilustrează și cartea "Noua lirică ardeleană", antologie editată de Octavian Șireagu, unde apare și figura visătoare a poetului C.S.Anderco.

Cu două luni înainte de a muri, vorbind despre tinerețea lui Ion Țânțaș, Petre Nistor afirma ca s-a descurcat singur cu tehnica picturală, îndelung și cu multă mizerie.

Condițiile mizere din tinerețe, sunt evocate de însuși artistul Ion Țânțaș: "mă mir cu ce am trăit. Nici nu-mi aduc aminte ce mâncam. Știu atât că eram foarte dârz și mândru".¹

Prima sa expoziție o pregătește după ce în 1937 revine la casa părintească din Negrești.

Lucrările ce le va expune sunt inspirate din viața oșenilor. La 24 aprilie 1938, Ion Țânțaș, deschide prima sa expoziție de pictură cu această temă la Satu Mare în sala de festivități Dacia.

Expune 30 de lucrări, cele mai multe fiind portrete din regiunea natală. Tânărul artist încearcă să redea în culori portretul oșenesc.

¹ Ion Țânțaș . Amintiri, arhivele MJSM, nr.inv.50301.

Portretele de bătrâni și țărânci sunt prezentate , așa cum le-a văzut pictorul, cu gubele lor, pălăriile caracteristice și nedespărțitul fluier al păstorului.

Reușita primei sale expoziții îi asigură o călătorie în Delta Dunării, tot în interesul picturii, unde realizează o serie de portrete de lipoveni și diverse peisaje.

Organizează la Galați o mică expoziție, însă fără succes.

"Ca să trăim și așa destul de mizerabil"² declara pictorul, este nevoit să picteze portrete particulare.

În toamna anului 1941, la insistențele prietenului său Petre Nistor, se înscrie ca student la Academia de Arte Frumoase din București secția pictură. Între timp este mobilizat pe front în mai multe rânduri, până la 1 iulie 1944, când este demobilizat, an în care susține examenele restante la Academia de Arte Frumoase. În iulie 1944, obține diploma.

Elev al profesorului Jean Al. Steriadi, va realiza portretul acestuia.

În ceea ce privește exprimarea clară în pictură, va urma lecția maestrului, slujindu-se de un desen ferm.

Absolvind și seminarul pedagogic universitar, în toamna anului 1946, Ion Țânțaș este numit profesor de desen și caligrafie la școala Normală din Năsăud.

De acum va fi un participant activ la mai toate expozițiile anuale, municipale și de stat.

Perioada anilor 1966-1973 este cea mai importantă din viața pictorului, reușind să organizeze trei expoziții valoroase.

Majoritatea lucrărilor lui Țânțaș au fost achiziționate de Muzeul Județean Satu Mare, secția de artă, între anii 1978-1986, lucrări care acoperă întreaga tematică abordată de artist: portrete, peisaje , naturi statice, compoziții.

Pentru pictura lui Ion Țânțaș, caracteristic este faptul că el privește Oașul , nu ca pe o atracție turistică a celor care vizitează acele meleaguri, ci ca unul care cunoaște bine oamenii acestei legendare "țări".

Comuniunea sa cu satul oșenesc, a avut un rol important pentru destinul artei sale, impunându-se ca un pictor de un autentic talent și originalitate, aducând în plastica românească contemporană imaginea unei frumuseți noi și covârșitoare, proprie ținuturilor din această parte de țară.

O mare parte din tematica lucrărilor sale, este legată de oamenii și locurile din Țara Oașului. Realizează o serie de portrete de țărani, care apar firești, simpli, aspri, gravi și monumentali în costumele lor.

Toate portretele lui Țânțaș se caracterizează printr-o intensitate a privirii, o privire pătrunzătoare, exprimând optimism, hotărâre și statornicie pe meleagurile în care s-au născut.

Imaginile cele mai grăitoare ne sunt oferite de portrete de oșeni: "Oșan cu secure ", "Oșan în suman", sau portrete cu caracter de studiu, "Portret de femeie" și "Portret de bărbat".

Figura țăranului din zona Oașului este bine reprezentată în lucrarea "Oșan cu secure"(fig.1). Executată în ulei pe carton , ea înfățișează un țăran în straie oșenești , cu un suman pe umeri și o secure în mâna stângă.

Este folosită o pastă abundentă , ca de altfel în toate lucrările sale, cromatica dominantă fiind verdele și portocaliul.

Aceeași consistență a pastei și tușe groase apare și în lucrarea intitulată "Oșan în suman"(fig.2) realizată în ulei pe pânză.

Privirea țăranului este dărză, în același timp blajină și pătrunzătoare, simbolizând o înțelepciune senină, omenia caracteristică poporului român. Totul este riguros și energic realizat de un desen expresiv.

² Ion Țânțaș, Autobiografie, Arhivele MJSM, nr. inv.50292, 50293.

O lucrare impresionantă din seria de portrete, este un "Autoportret"(fig.3). Lucrarea în ulei pe carton, datează din anii 60.

Autorul este preocupat de culoare, utilizând o pastă densă, accentuând astfel și mai mult aceeași privire blândă dar deschisă spre lume și încredere nestrămutată în viitor.

Portretele de copii, surprind printr-o privire blândă și surâzătoare, portrete care ne vorbesc cât se poate de convingător despre inocența vârstei. Ilustrativă este lucrarea "Coconașul cu căciulă".

Bucuria și gingășia, sunt transpuse pe pânză în chip măiestrit de Ion Țânțaș în lucrarea "La bunici"(fig.4), executată în ulei pe carton.

Ea amintește și de copilăria artistului, sau chiar de oamenii bătrâni și sfătoși de pe meleagurile natale ale Oașului.

Din creația artistului nu lipsesc peisajele. Ion Țânțaș aduce în lucrările sale vigoarea ținutului natal, pictorul având o adevărată vocație pentru natură și în mod special pentru pădure.

Din tinerețe artistul a fost încântat de frumusețile peisajului "Țării Oașului".

Pânzele sale nu sunt numai peisaje, ci o adevărată cufundare în lumea vegetală, calmă , odihnitoare. Îndrăgostit de păduri, pictorul le prezintă în toate orele zilei, în toate anotimpurile.

Verdele strălucitor predomină aproape în fiecare tablou, la fel galbenul ruginiu și roșul incandescent.

Sugerând răcoarea pădurii dese specifice zonei, lucrarea "Pădure la Tur"(fig.5) este realizată în ulei pe pânză într-o cromatică închisă.

Peisajele lui Țânțaș surprind frumusețea simplă a naturii. Materialitatea, concretețea copacului, a vegetației, dau strălucire pastei, adesea de o savoare și frumusețe neașteptată.

Pictorul este un cronicar al pădurii, evocând-o romantic.

În toate peisajele sale, culoarea este așternută cu pensulație amplă, în straturi cu o consistență variabilă, transformând pânza într-o simfonie a verdelui.

Peisajele "Țării Oașului" care îi sunt atât de familiare, sunt evocate de artist cu multă plăcere, făcându-ne să pătrundem în interioare care sunt locuri simple și odihnitoare.

Alături de portrete și peisaje, Ion Țânțaș realizează și naturi statice care se caracterizează tot prin densitatea și suculența pastei și tușele largi.

Portretului , peisajului și naturii statice, i se adaugă compoziții de mare valoare.

"Pintea Viteazul în fața orașului Baia Mare"(fig.6), este o astfel de compoziție executată în ulei pe pânză. Pe lângă valoarea ei artistică, lucrarea are valoare documentară și istorică.

Poate fi așezată între tradiție și documentație, între istorie și legendă.

Prezentând câteva din lucrările deținute de Secția de artă a Muzeului Județean Satu Mare, ne dăm seama că pictorul Ion Țânțaș a realizat o artă autentică, care se încadrează în tezaurul patrimoniului nostru național.

Se stinge din viață la 15 iulie 1973 la București.

Prin lucrările sale, prin întreaga sa creație artistică, artistul născut pe meleagurile Oașului, a simțit întotdeauna legătura directă , vie cu pământul părinților săi, fiind legat cu tot sufletul de satul său natal din "Țara Oașului".

Ion Țânțaș este un pictor la care siguranța desenului se armonizează cu valențele culorilor.

Toate tablourile sale sunt străbătute de căldură, autenticitate, poezie.

Prin pictură sa realistă, Ion Țânțaș, poate fi considerat unul dintre continuatorii școlii românești de pictură.

Lista ilustrațiilor

- 1.Oșan cu secure, ulei pe carton
dimensiuni 0,900 x 0,680
semant dreapta jos

2. Oșan în suman, ulei pe pânză
dimensiuni 0,640 x 0,540
semnat dreapta jos
3. Autoportret, ulei pe carton
dimensiuni 0,485 x 0,385
4. La bunici, ulei pe carton
dimensiuni 0,720 x 0,510
semnat dreapta jos
5. Pădure la Tur, ulei pe pânză
dimensiuni 0,140 x 1,200
semnat dreapta jos
6. Pinteza Viteazul în fața Orașului Baia Mare
ulei pe pânză
dimensiuni 1,730 x 0,880
semnat dreapta jos

The region Oaş in Ion Țânțaș's Creation (Summary)

The purpose of this paper is to show, in some words, the life and work of painter Ion Țânțaș, emphasizing some works that are to be found in the collection of the Art Section of the District Museum Satu Mare: "Self-Potrait", "Peasant from Oaş in specific coat", "Peasant from Oaş with an axe", "Forest in Tur", "At the grand parents' ", "Pinteza the Brave in front of the town of Baia Mare".

Throughout his whole artistic creation, the painter always felt his direct link to the Region Oaş, fully understanding the originality and the value of the folklore of this region.

The list of illustrations

1. Peasant from Oaş, with an axe, oilpainting on cardboard
size 0,900 X 0,680
signed in the right down corner
2. Peasant from Oaş, dressed in specific coat, oilpainting on canvas
size 0,640 X 0,540
signed in the right down corner
3. Self-portrait, oilpainting on cardboard
size 0,485 X 0,385
4. At the grandparents' , oilpainting on cardboard
size 0,720 X 0, 510
signed in the right down corner
5. Forest in Tur, oilpainting on canvas
size 0,140 X 1,200
signed in the right down corner
6. Pinteza the Brave in front of the town of Baia Mare
oilpainting on canvas
size 1,730 X 0, 880
signed in the right down corner

Fig. 1.

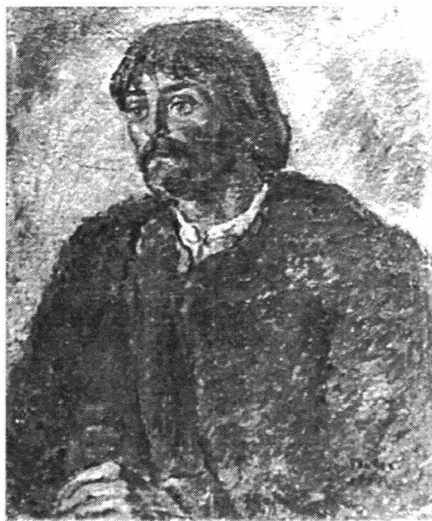

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

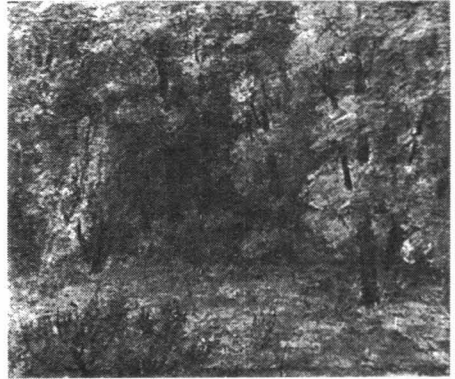

Fig. 5.

Fig. 6.

Considerații preliminare

Prezenta lucrare își propune o analiză succintă a portretului în pictura contemporană și mai ales impactul asupra genului, tradițional prin definiție, al diverselor curente ce au dominat arta secolului XX.

Sucesiunea debordantă, într-o perioadă de timp relativ scurtă a diverselor curente avangardiste, trecerea de la "... estetica permanenței bazată pe credința într-un ideal de frumusețe neschimbător și transcendent, la o estetică a tranzitoriului și a imanenței, ale cărei principale valori sunt schimbarea și noul"¹ au remodelat, redefinit conceptul tradițional modificând uneori subtil, alteori tranșant coordonatele structurale specifice genului. Dacă conceptul tradițional presupune o expresie fizionomică, o structură psihofizică redată prin mijloace picturale subordonate nevoii de a particulariza o anumită fizionomie, în cazul picturii contemporane avem de a face cu o semnificativă mutare de accent.

Mai mult sau mai puțin vizibil, pictura contemporană abordează forma arhetipală, forma denudată de particularități specifice genului și cultivată cu precădere ca pretext pur pictural, ca modalitate de articulare a unui spațiu fictiv subordonat unor legalități plastice și deseori ca posibilitate de a exprima o lume imaginară ce transcende realitatea cotidiană.

O trecere în revistă a genului în arta secolului XX ne face să constatăm o evidență și anume situarea operelor între doi poli diametrali opuși.

La un pol avem de a face cu o imagine "imitativă", la polul opus avem de a face cu o imagine "simbolică". Această bipolaritate își are evident, extremele sale și în același timp zone de contact ce se suprapun deseori. La o extremă avem de a face cu cel mai pur stil "iluzionist" (trompe l'oeil- fotorealism) la cealaltă extremă cu tabloul abstract: grafie incoștientă a propriului eu "autoportret involuntar".

Dacă în secolele precedente istoria artei poate fi împărțită în etape succesiv "imitative" și "simbolice", secolul XX este marcat de coexistența ambelor modalități de expresie, în cazul mișcării Dada punându-se chiar semnul de "egalitate" între marea abstracție și "marele realism" prin intermediul operei lui Marcel Duchamp.

Dominantă în pictura secolului XX imaginea abstractizată se instituie aproape ca normă; supremația ei nefiind contestată decât în mișcările avangardei. Care avangardă nu urmărea să repună în drepturi imaginea în înțelesul ei tradițional, dimpotrivă avea să ducă până la ultimele lor consecințe revoluțiile artistice declanșate de cubism și futurism. Odată cu epuizarea fenomenelor de avangardă ale căror poetici negativiste instituiseră un curent iconoclast are loc un reviriment datorat pop-art-ului. Acesta reinstaurează "imaginea" și funcțiile ei specifice de reprezentare a lumii înconjurătoare.

Tehnicile și procedeele insolite, șocante ale "pop-art-ului", combinațiile între figurativ și nonfigurativ, între obiect și suprafață vor crea premisele formării unei noi stări de spirit: post - modernismul. Eludând falsa opoziție figurativ - nonfigurativ, eliberându artistul de prejudecata negării cu orice preț, estetica post - modernismului prin intermediul parodiei, citatului, remodelării, amestecului a două sau mai multe modalități stilistice repune în circuit pictura bazată pe imagine și relansează o convenție artistică bazată pe "traseul model - operă de artă - receptor relație univocă a cărei finalitate implică într-un fel sau altul, redescoperirea modelului"².

¹ Matei Călinescu "Cinci fețe ale modernității", p. 15 al. 15.

² Pavel Sușară "De la Arcimboldo la dadaism", rev. Artă 03/1990.

Esența fenomenului postmodern a fost intuită de Hervé Fischer în titlul cărții apărute în 1981 “L’histoire de l’art est terminée” carte în care susține sfârșitul artei ca proces istoric integrând fenomenele artistice actuale conceptului de “meta-artă”; artă “post-istorică”. El susține că “abandonarea valorii noului e de neevitat, dacă vrem să ținem arta în viață. Artă nu e moartă, ceea ce se încheie e istoria ei, înțelegea ca progres către nou”.

Într-o subtilă analiză a artei moderne istoricul italian Giulio Carlo Argan, făcând o paralelă între opera lui Francis Bacon și Ben Nicholson distinge existența a două poetici specifice secolului XX.

O poetică irațională negativist/nihilistă și una rațional abstract/utopică. Poetica iraționalului își are rădăcinile în existențialism; consideră inevitabil eșecul acțiunii umane și definește arta drept “studiu”, “experiență” asupra realității. Această experiență descoperă situația de fapt și pune semnul egalității între artă și destin.

Poetica raționalismului consideră arta limbaj, adică un mod de a prezenta o experiență asupra realității, experiență ce presupune progresul, reînnoirea, eliberarea și definește arta drept proiect utopic, irealizabil.

Evoluția genului în pictura modernă și contemporană poate fi situată și pe aceste coordonate. Avem pe de o parte o pendulare între “imaginea imitativă” rezultantă a “obiectivării sensibile” și imaginea “simbolică” rezultantă a “nevoii de stil” a “abstractizării”. Artistul fie studiază și descoperă o realitate (realitatea artistului, adică a noastră a tuturor) fie prezintă o experiență a acestei realități.

În primul caz opera picturală se înscrie în linii mari constantelor structurale specifice genului. Configurația vizuală nu trădează relația convențională figură-spațiu, relație în care figura domină /determină spațiul. La limita opusă spațiul domină/determină figura ce devine pretext, semn pictural eliberat de conotațiile specifice genului. Specificitatea rezultă dintr-o structură aluzivă cu rol preponderent compozițional. Acestea sunt liniile de forță care structurează și modelează tendințele majore ale picturii secolului XX. Desigur situația este infinit mai nuanțată, abaterile și/sau zonele de contact între cele două tendințe diametral opuse sunt de o complexitate și de o varietate uneori greu definibile prin prisma genului.

Portretul - materie spiritualizată

Concepând natura ca totalitate energetică, căutând să releve prin intermediul “expresiei” realitatea absolută și secretă, expresionismul potențează mijloacele de expresie picturală până la autonomizarea acestuia. Din element de limbaj, materia picturală tinde să devină sau chiar se transformă în element iconografic.

Din mijloc, materia picturală devine scop, se transformă într-o nouă realitate asupra căreia artistul operează, cu care se identifică. În cadrul acesteia acționează descoperind noi sugestii, noi trasee ale propriei sale interiorități afective. Eludând capacitățile denotative ale materiei picturale și imprimând acesteia un caracter conotativ are loc concomitent o demistificare a limbajului pictural. Spre deosebire de materia reală, materia picturală este o materie sensibilizată de experiențe anterioare trăite și capabilă prin sugestie de noi experiențe.

Pictura lui J. Dubuffet continuă și amplifică preocuparea specific expresionistă ce vizează expresivitatea în sine a materiei picturale. Fără a renunța la figură. Dubuffet exorcizează pasta picturală, îi amplifică densitatea, vâscozitatea acționând asupra structurii sale intime. Pictura sa crează o nouă realitate picturală peste care suprapune, apelând la un desen infantil: imagini sublimite, deseori grotești ce evocă o lume dominată de arbitrarul unei existențe cantonate în imediat, în tranzitoriul banal al realității cotidiene.

Portretul în pictura lui Dubuffet fie că este abordat ca gen fie că apare în compoziții, rezultă întotdeauna în urma unui procedeu ce constă în suprapunerea într-o textură a unui desen sgrafitat redus la o schemă elementară. Peste o materie informă, dominată de hazard și asupra căreia pot fi proiectate configurații vizuale aleatorii este supusă o imagine concret vizualizată.

Texturi și structuri obținute prin procedee tehnice alambicate (amestecuri de gudron, nisip, vopsea, etc.) sunt incizate cu o linie voit stângace ce trasează aluziv o fizionomie. Dacă portretul de factură tradițională stabilea o relație figură-fond deseori foarte concisă și lipsită de echivoc, pictura lui Dubuffet elimina această convenție. Figura redusă la nivelul unor indicații sumare și redată prin intermediul unui semn preponderent grafic este opusă unei materii eminentemente picturale.

Atât materia cât și figura își revendică primordialitatea dând naștere unei ambiguități la nivelul percepției vizuale. Relația figură-fond este înlocuită cu ecuația semn grafic - materie picturală; imagine sublimată - materie picturală. Desenul acționează ca un stimulent, determinând materia să-și releve propriile conținuturi, semnificațiile ascunse. La rândul său, materia capabilă de sugestii multiple, structurată astfel încât să genereze infinite configurații (imaginativ-posibile) tensionează o linie voit ezitantă și agresivă.

Dacă în pictura expresionistă dezindividualizarea figurii în domeniul portretului s-a realizat prin "... atenuarea și absorbirea lui într-un câmp de forțe care-i decideau existența și acțiunea"³, pictura lui Dubuffet dezindividualizează figura prin reducerea acesteia la nivelul unui semn grafic, a unui contur. Acest semn nu este extenuat/absorbit de un câmp de forțe, dimpotrivă el se detașează și manifestă o relativă autonomie. Figura astfel rezultată ființează la nivelul unui semn arhetipal care impregnează materia-câmpul de forțe atât la nivel structural cât și la nivel semantic.

Grotescul figurilor din pictura lui Dubuffet nu derivă din șarja ușor caricaturală propusă de grafica expresionistă, ci este o consecință a unei atitudini programate ce-și propune să recupereze zone mai puțin frecventate de introspecția estetică de până atunci. Este vorba de teritoriul amalgamat al subculturii, al surrogatului estetic, al citatului pseudopictural. Acest teritoriu inedit este sondat prin intermediul unei sensibilități rafinate care ne relevă prin insolit valențe estetice nebănuite.

Enrico Baj este artistul care speculează și valorifică la maximum acest teritoriu surpriză descoperit de pictura lui Dubuffet. Spre deosebire de acesta care folosește materia picturală pentru a sonda profunzimi ascunse ale sensibilității picturale, E. Baj se folosește de materia reală pe care o substituie cu nonșalanță materiei picturale.

Dacă colajul cubist încerca: "... o relativă de-picturalizare a picturii prin intervenția uzurpatoare a ne-picturii, a materiei brute"⁴, portretele lui E. Baj încearcă o "picturalizare" a materiei brute exponentă a unei realități nesubiective și impersonale. Această "picturalizare" a realității nesubiective și impersonale ce ne înconjoară este realizată prin colarea a diverse materii: pânză, stofă, carton, nasturi, etc. Aceste obiecte ce aparțin unei lumi derizorii și care sunt compuse pe suprafața pânzei de așa manieră încât configurează un portret de un grotesc deseori hilar constituie materia "picturală".

Întregul, imaginea de ansamblu ce rezultă din acest asamblaj acordă valențe picturale unei materii brute, neprelucrate, constituită din diverse fragmente a căror origine deseori insolită șochează prin arbitrar. Portretul astfel configurat se instituie într-un motiv iconografic ce acționează asupra elementelor structurale atribuind acestora semnificații ce depășesc condiția lor strict obiectuală și non-picturală.

Portretele lui Enrico Baj ilustrează de o manieră originală metamorfoza limbajului în element iconografic: procedeu de sorginte romantică preluat și aprofundat de pictura

³ Amelia Pavel "Expresionismul și premisele sale", p. 56.

⁴ Ioan Horga "Cubismul", p. 46.

expresionistă. La E. Baj această metamorfoză constituie motivul central al portretelor sale. Tema, adică portretul în sine nu face altceva decât să accentueze această translație subliniară și prin intervenția unor sumare tușe a căror prezență instituie o relație de comunicare între parte și întreg.

Portretul - gest expresiv

Dacă pictura lui Dubuffet și Baj reactualizează preocuparea specifică expresionismului vizând materia, Wilhelm de Kooning și Fr. Bacon apelează la un limbaj pictural bazat pe expresivitatea gestului, a tușei de culoare. Incluzând în programul lor și portretul, pictura acestora propune două modalități specifice și semnificative de abordare a portretului.

Semnificative atât prin modul în care integrează, într-o pictură totală de amplă respirație cuceririle stilistice ale expresionismului abstract cât și prin modul de elaborare a motivului pictural și de construcție a formei. Creația portretistică a celor doi artiști posedă o notă stilistică comună : utilizarea tușei picturale a "gestului" ca mijloc principal uneori chiar unic de a vehicula/releva conținuturi ascunse, subiacente imaginii picturale.

Această lume picturală deși revendică o asemănare cu o posibilă fizionomie (și uneori chiar nominalizează o fizionomie anume) transcende realitatea imediată cu ajutorul unei alchimii ce se instituie între motiv și trimiterile pe care acesta le sugerează fie prin apelul la teme picturale clasice arhicunoscute fie sondând zone obscure ale subconștientului.

Dacă gestul în pictura lui Fr. Bacon desfigurează, în cazul său portretul fiind considerat ca "limită extremă a devalorizării figurii umane"⁵ la W. de Kooning gestul este : "... exploziv și dezintegrează realitatea"⁶, figura umană putând fi reconstituită din fragmente picturale cu vagi conotații anatomice.

Primul "des-figurează" prin intermediul unui gest pictural care sondează traume existențiale; cel de al doilea "des-integrează" prin intermediul unui gest care exprimă pulsuri interioare.

În pictura lui Fr. Bacon gestul descrie febril și sacadat un ecorșeu esențializat pe un fundal aplatizat a cărui monotonie este întreruptă de tușe fulgurante ce configurează un decor dezolant. Figura umană exhibează deseori o structură viscerală; penelul artistului preluând rolul unui instrument chirurgical care într-un mod necruțător și oripilant disecă aparențe fugitive. Alteori o fizionomie crispată este anulată printr-un gest precipitat care șterge o configurație facială minuțios redată; imaginea redată exprimând un non sens anatomic.

"Studiile" lui Fr. Bacon după portretul papei Inocențiu al X-lea de Velásquez îi caracterizează în mare măsură opera portretistică. Imaginea desfigurată a papei, prizonieră în spațiul negru și gol al fundalului devine o halucinantă efigie, o urmă a existenței trasată de o scriitură picturală nervoasă și angustată. Studiile lui Fr. Bacon își propun să descopere brutal adevăruri deseori ascunse de ficțiune, să demistifice o realitate care sondată în profunzime poate deveni respingătoare. Expresia figurii anulează fizionomia portretului care poate fi doar presupusă cu ajutorul recuzitei specifice : vestimentație și fotoliu reduse la sumare indicații. Trăsături de penel așezate convulsiv; combinate cu accente liniare, contorsionate de o forță gravitațională ce acționează brutal asupra figurii, crează o atmosferă tensionată cu un pronunțat caracter lugubru, subliniat și de o gamă cromatică ce opune galbenuri acidulate unor movuri reci.

⁵ Giulio Carlo Argan "Arta modernă", vol II, p. 213.

⁶ Idem, p. 215.

În "Portret în mijlocul unui bou despicat" Bacon concepe imaginea pornind de la premisa operei de artă bazată pe noțiunea de "intertextualitate" și combină două motive picturale clasice și de referință. Portretul papei, având în planul secund o variantă subtil interpretată a celebrului "Bou jupuit" revendică filiații cu suprarealismul. Totodată, exprimă un acut teribilism compozițional cu ajutorul căruia invocă motive clasice cu scopul de a crea un "meta-motiv" pictural care lărgeste într-un mod surprinzător sfera de cuprindere specifică genului. Spre deosebire de pictura lui Bacon unde gestul pictural este subordonat ansamblului formal la de Kooning, gestul pictural sparge forma; figura nu mai este circumscrișă unor limite clare și precise.

Gestul pictural vehement și exploziv inundă suprafața tabloului lăsând să se întrevadă în zone prestabilite "detalii" care sugerează părți anatomice ale figurii umane. O tușă picturală "aruncată" combinată cu "dripping" savant orchestrat cu întreg ansamblul provoacă fantezia privitorului care poate constitui/reconstitui o arhitectură figurativă. De remarcat faptul, că pictura figurativă a lui W. de Kooning în special ciclul numit "women" ilustrează în pictura modernă o tendință specific barocă, prin baroc înțelegând aici sensul larg al termenului. Pledează în acest sens nu doar faptul că de Kooning pornește ca sugestie tematică de la Rubens ci în special modul în care realizează unitatea întregului. O analiză comparativă Picasso - de Kooning pune în evidență clasicitatea operei lui Picasso și caracterul baroc al picturii lui de Kooning. Dacă la Picasso fiecare parte componentă își revendică o anumită independență față de întreg fără a înceta a se subordona acestuia, la de Kooning fiecare parte este definită de întreg, doar întregul acordându-i un sens.

În altă ordine de idei este interesant de remarcat faptul că în ciuda acestei polarități mecanismul de constituire a motivului pictural este similar atât la Picasso (și cubism în general) cât și la de Kooning (și la pictura figurativă neoexpresionistă). Atât primul cât și cel de-al doilea transformă o "sugestie prealabilă, abstractă, arhitecturală în subiect figural".

Deosebirea constă în aceea că în timp ce la Picasso această sugestie abstractă este geometrică iar unitatea este obținută printr-o armonizare de părți libere, la de Kooning această sugestie abstractă este informală iar unitatea rezultă prin subordonarea tuturor elementelor unui singur element conducător.

Dacă pictura lui Bacon reactualizează expresionismul atribuindu-i valențe suprarealiste prin sondarea subconștientului, opera lui de Kooning depășește coordonatele existențiale ale expresionismului prin subordonarea, apoi anihilarea motivului figural în detrimentul picturii pure și nealterate. Pictură în care proeminența gestului și a culorii va transforma forma în sugestie arhetipală.

Aventura post - modernă

Antonio Saura este pictorul care reușește o fericită sinteză picturală între cubism și gestualism apelând la portret și la figura umană în genere de pe o poziție bazată pe intertextualism, ceea ce îl caracterizează ca fiind unul dintre cei mai interesanți artiști contemporani.

Construcția fizionomiei adoptă în mod explicit modalitatea cubistă de compunere-des-compunere a imaginii. Mai mult, portretele sale deseori sunt replici (interpretări) ale operelor lui Picasso. Ceea ce îl deosebește de Picasso și de pictorii cubiști în genere este primordialitatea acordată scriiturii, gestului pictural care devine scop în sine, pretext pictural predominant.

Spre deosebire de pictura cubistă unde tușa de culoare este "lisă", adică neutră din punct de vedere pictural, A. Saura personalizează tușele de culoare cu ajutorul cărora modelează o pastă densă și expresivă în sine.

Scriitura sa cursivă și alertă suprapune o țesătură de semne picturale tipic “gestualiste” peste o structură formală specifică cubismului. Motivul iconografic este rezultanta celor două imagini “suprapuse”, “țesute” pigmentat cu o doză de grotesc, caricatural ce derivă dintr-o ironie detașată prin filtrul căreia sunt abordate teme “clasice” (Dora Maar; Ecorșeu).

Pictura lui Antonio Saura este în întregime bazată pe citat; prima dată la nivelul motivului, apoi la nivelul modului de instituire a formei și în fine la nivelul execuției tehnice.

De fiecare dată citatul se referă la o altă epocă/concepție/stil. El parafrazează o temă picturală, de exemplu tipic renașcentistă (Ecorșeu), adoptă o modalitate de a structura, forma specifică cubismului, iar factura picturală este tipic expresionistă. (- prin febrilitatea și spontaneitatea gestului, a tușei vezi asemănarea/analogia cu pictura de debut a lui Van Gogh).

Această insolită combinație la nivele diferite ale operei la care se adaugă caricaturizarea excesivă a portretului creează o imagine de o violență extremă care declanșează o primă reacție de respingere.

La o privire mai atentă - retrăind experiențele picturale stratificate - opera lui Saura ne relevă un “afixism pluriocular”⁷ specific cubismului analitic. De fapt portretele lui Saura parafrazează cubismul dar nu au ca unic scop : “... cuprinderea instantanee din toate părțile a obiectului”⁸.

“Afixismul pluriocular” practicat de A. Saura proiectează deodată nu atât multiplele fețe posturale ale obiectului cât mai degrabă stadii succesive evolutive ale motivului. Rezultă o ideogramă picturală spațio-temporală care “recapitulează” etape stilistice distincte ale artei. Această ideogramă propune un “metalimbaj” pictural eliberat de contingentele imediatului nedegradat și atemporal.

Același procedeu sofisticat caracterizează și pictura-acțiune a pictorului american Robert Rauschenberg care face apel deseori în portretele sale la capodoperele trecutului. Pictura sa vâdește o nostalgie care pune problema intelectualității artei.

Folosind suprapunerea unor imagini serigrafiate (- reproduceri fotografice ale unor opere clasice) peste care intervine cu gesturi picturale spontane și peste care colează secvențe contemporane. Rauschenberg creează un limbaj metapictural care îmbină ficțiunea cu realitatea, trecutul cu prezentul, figurativul cu nonfigurativul. Portretul, motiv invocat prin intermediul reproducerii fotografice și apoi serigrafiat este transformat din motiv în element de limbaj pictural prin suprapunerea și/sau alăturarea lui altor motive distincte.

Pânzele lui Rauschenberg conțin deseori motive diverse, imagini specifice epocilor istorice pe care artistul le citează. Sensul motivic al fiecărei imagini colate sau pictate se modifică în funcție de modul în care este analizată opera.

Folosind același procedeu tehnic - serigrafia, - opera lui Andy Warhol abordează obsesiv portretul, gen prin intermediul căruia promovează concepte stilistice specifice pop-art-ului. Preluând imaginea din circuitele informației de masă, devalorizând noțiunea de unicat a operei de artă prin caracterul repetitiv al compozițiilor sale portretistice el analizează fizionomia umană la modul cel mai impersonal.

Număratele ipostaze ale portretului actriței Marilyn Monroe, variante actualizate ale clasicului “trompe l’oeil” își revendică apartenențele la pictură prin interpretarea culorii - deseori șocantă și atonală.

⁷ Ioan Horga. “Cubismul” p. 31.

⁸ *Idem*.

Multiplicată și serializată, fizionomia își pierde atributele sale specifice. Lipsită de intervenția explicită a unui subiect realizat și transpus prin mijloace și metode tehnologice portretul se obiectualizează și devine “pură imagine”.⁹

Un efect similar întâlnim în creația lui Roy Lichtenstein care analizează structura intimă a imaginii din povestirile cu benzi desenate. Obiectualizarea este atinsă prin redarea identică dar supradimensionată a unor fizionomii ce populează zonele culturii de masă.

Relația fotografie-pictură implică la nivel tehnic două procedee care determină coordonatele estetice ale imaginii. Procedeele mecanic opus sau alăturat procedeului artizanal relevă două aspecte diametral opuse ale realității empirice care, conjugate oferă soluții inedite de rezolvare a ecuației operă de artă-realitate.

Mișcările artistice post-avangardiste folosesc deseori asemenea procedee mai ales atunci când apelează la motive iconografice prin definiție clasice. În cazul abordării portretului virtuțile mecanice ale fotografiei, caracterul impersonal și fidelitatea specifice fotografiei sunt folosite deseori ca punct de plecare sau ca suport pregătitor peste care artistul intervine artizanal. Dacă la sfârșitul secolului al XIX-lea fotografia a eliberat pictura de servitutea asemănării și a fidelității reprezentării dând frâu liber fanteziei creatoare, în secolul XX unele tendințe post-avangardiste se prevalează de procedeele foto pentru a repune în drepturi imaginea în înțelesul ei quasitraditional.

“Avangarda iconoclastă” devenită academică este contestată de post-avangardă. Aceasta apelează fie la fotorealismul pictural fie la post-expresionism cu scopul declarat de a promova o artă figurativă ce tinde să revină la o tehnică picturală în sens clasic al termenului.

Reîntoarcerea la figurație promovează portretul dar nu pe coordonatele clasic tradiționale. Operele picturale ce pot fi încadrate, catalogate drept portrete sunt mai degrabă structuri arhetipale investite cu “meta-semnificații” care largesc sfera de cuprindere a genului.

Operele pictorului american Keith Haring, adept al ironiei bazată pe un nonșalant joc al formei și culorii tratează într-o manieră specifică “grafitti-ului” personaje desprinse din alegorii contemporane. Opoziția dintre linie și pata de culoare paradigmă a picturii sale creează un univers particularizat în care fizionomia portretelor se metamorfozează în cele mai banale obiecte. Automatismul și monotonia liniei, gestul pictural redus la o tentă plată contrastează cu o cromatică deseori voit dizarmonică care materializează o atmosferă impregnată de grotesc și artificial.

Walter Dahn vizualizează drame lăuntrice, portretele sale decriptează într-o fizionomie abisuri insondabile. Apeland la expresii fizionomice reduse la un rictus amar el persiflează practicând sistematic ironia, caricatura supradimensionată și “anti-arta”. Personajele sale deformate, amputate, agresate, redate prin mijloace de un estetism primitiv constituie adevărate calambururi picturale.

Basquiat apelează la naivitate, ironie, cu ajutorul cărora își creează un univers propriu unde candoarea și construcția primitivă a formei dublate de un cromatism visceral configurează “structuri” figurative cu portrete supradimensionate. Intervențiile extrapicturale: obiecte colorate, cuie bătute în ramă, desene infantile incizate pe fundalurile portretelor sale transmit privitorului o senzație de disconfort vizual.

Jean-Charles Blais și Robert Combas găsesc soluții inedite ecuației pată de culoare-linie; portretele lor constituind poeme vizuale unde figura este integrată într-un univers vegetal exotic colorat.

⁹ Giulio Carlo Argan, “*Arta modernă*”, vol. II, p. 281.

Lista reproducerilor

1. Wilhelm de Kooning - Femeie
2. Francisc Bacon - Portret în mijlocul unui bou despicat
3. Diego Velasquez - Portretul papei Inocențiu X
4. Francisc Bacon - Papă
5. Antonio Saura - Dora Maar
6. Antonio Saura - Ecorșeu
7. Roy Lichtenstein - Fata care se înneacă
8. Roy Lichtenstein - Los !
9. Robert Rauschenberg - Persiman
10. Jean Michel Basquiat - Figură
11. Robert Conbas - Portret

The Portrait in Contemporary Painting (Summary)

This study analyses the impact on the genre, defined as classical, of the avant-garde movements (expressionism, cubism), which profoundly marked the modality of approaching the human face in contemporary painting.

Oscilating between "abstraction" and between "negationist irrationalism" and "abstract rationalism", approaching mainly the archetype form, paintings surpass the coordinates specific to the genre. Often resorting to "quotation" and "intertextualism", contemporary painting resets into discussion a genre whose new values, both on iconographical level and on the level of means of pictorial expression, are discovered.

The List of Copies

1. Wilhelm de Kooning - Woman
2. Francisc Bacon - Portrait in the Middle of a Split Ox
3. Diego Velasquez - The Portrait of Pope Inocențiu X
4. Francisc Bacon - Pope
5. Antonio Saura - Dora Maar
6. Antonio Saura -
7. Roy Lichtenstein - Drowning Girl
8. Roy Lichtenstein - Los !
9. Robert Rauschenberg - Persiman
10. Jean Michel Basquiat - Face
11. Robert Conbas - Portrait

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

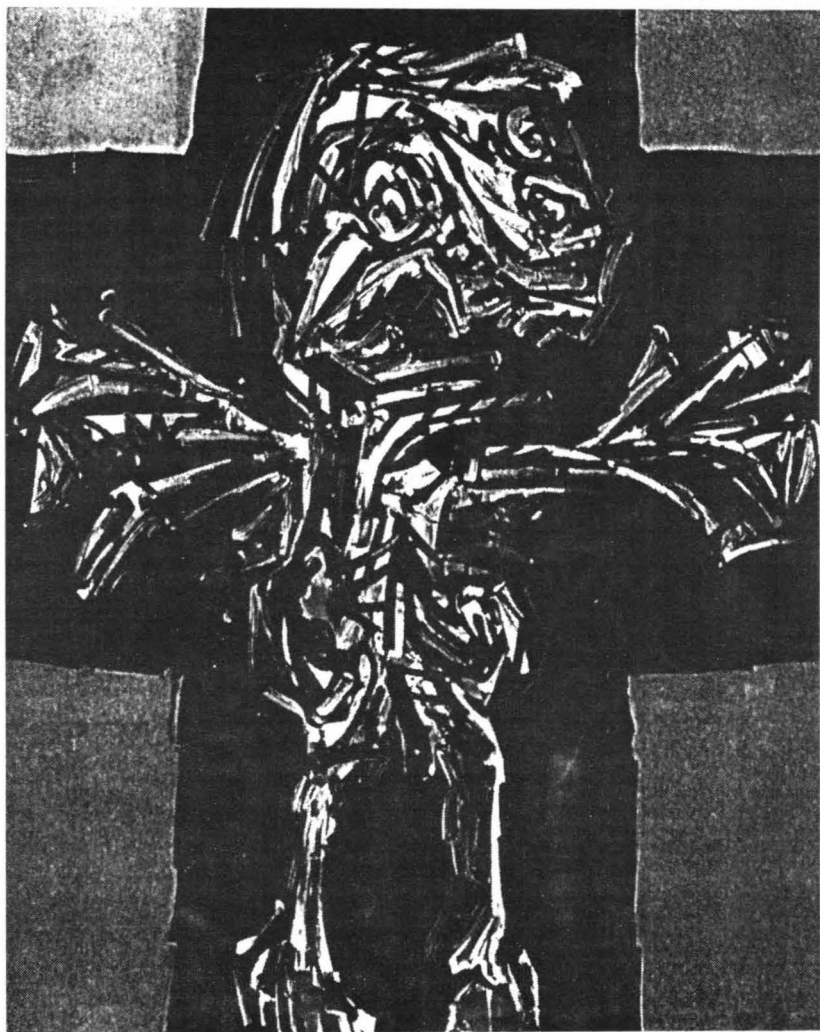

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

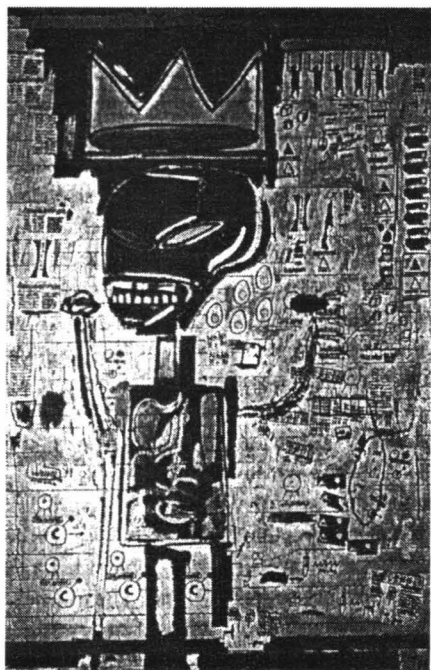

Fig. 10.

Fig. 11.

Portretul și autoportretul în pictura ieșeană contemporană

Afrodita Theodorescu

Se cuvine să precizăm de la început, chiar cu riscul de a vehicula o aserțiune arhicunoscută, că portretul este o manieră de punere în valoare a calităților plastice ale artistului într-o formă profundă și variată. Este, altfel spus, un monolog al acestuia, un interviu cu el însuși care oferă “cheia unei relații tipice, stabile, în procesul de transpunere iconică a cunoștințelor noastre despre noi și despre lume, între subiectul cunoscător și obiect”.¹

Făcând referire la autoportret, unde obiectul și subiectul cunoașterii se suprapune, “icoana” noastră capătă dublu sens, căci ea devine în aceeași măsură parte integrantă a lumii reale și reflectare a ei, și presupune ipotetic fuziunea celor două universuri: interior și exterior.

Portretul, ca și autoportretul, face necesară o tatonare prealabilă, mai ales la nivelul psihic al personajului. În analiza autoportretului se impune să urmărim acea capacitate de autoevaluare a pictorului în bună măsură, fără însă a aminti și caracterul ușor confesional al acestuia. Apelând la aportul unei logici binare, chiar cu riscul de a fi încredințați pentru concluziile noastre simpliste, ni se pare oportun să precizăm că se ivește aici o problemă: în cazul portretului artistul rămâne un investigator, mai mult sau mai puțin inspirat, al însușirilor caracteriale ale personajului, motiv pentru care se poate detașa în compunerea imaginii plastice scrutând universul temei propuse din exterior ceea ce poate conferi un plus de obiectivitate lucrărilor sale, la autoportret dimpotrivă, introspecția poate fi ușor trunchiată, redarea putându-se opri doar la aspecte convenabile pentru autor căci intervine o nedorită cenzură care diminuează efectul analitic.

De-a lungul traversării temporale lucrarea capătă un caracter constatativ-documentar, dar rolul său în plan artistic este amplificat de subiectivismul la care se face tributator autorul căci nu poate evita trăirile proprii.

Autointerpretarea, practică de majoritatea pictorilor portrețiști presupune sacrificiul unei obiectivități greu de reținut și când temperamentul pictorului se înverșunează la o astfel de întreprindere, ochiul scrutător și mâna neiertătoare slobozește o imagine apropiată de cinismul cu care îi tratează pe oamenii cetății. (Corneliu Baba).

Alteori, documentul de istorie personală nu poate scăpa de romanțare.² Aici luciditatea și competența interpretativă nu iartă nici cuta produsă de trecerea timpului sau de rictusurile viciului. Acest context dramatic este dat de confruntarea dintre Eu și Lume, dar mai ales cu sine ca exponent al lumii.

Pentru plastica ieșeană, portretul se identifică cu Corneliu Baba, căci artistul l-a repus în drepturile lui prin supunerea la o analiză amănunțită a personajului care devine mărturie alături de mijloacele tehnice adecvate în realizarea imaginii fizionomice proprii subiectului investigat. El este forța generatoare care reorientează genul spre o nouă dimensiune în care naratismul este strict condiționat de rezultatele cercetărilor, iar imaginea devine non comercială căci depășește cadrul iluzionismului fizionomic și opune unei reprezentări carnale a realității o imagine în care transpar sentimente născute din contactul cu viața, într-o sonoritate gravă, profundă, necondiționată, fascinantă.

¹ Maria Hatman "Autoportretul în pictura ieșeană", Muzeul de Artă din Iași, p.14

² Maria Hatmanu *op.cit.*, p.15

Intellectual subtil, rasat, pictorul Corneliu Baba practică o artă tulburătoare, deconcertant de sinceră și tranșantă confesiune umană. O confesiune ușor malițioasă, fără sfială, dar și fără frivolitate la autoironie. Îl ajută însușirile sale native; penetrația privirii iscoditoare, acuitatea observației “datorită căreia portretele sale, cele pictate sau scrise ne par mai adevărate decât modelul însuși”.³

Îndelung căutate și șlefuite, portretele sale sunt rezultatul declanșării unui mecanism perfecționat continuu de însuși autorul pe un suport realizat prin întrepătrunderea unor elemente de cultură filtrate în timp.

Există, după cum știm, o realitate de care ne ciocnim de dimineața până seara, pe lângă care trecem, pe care o sesizăm fragmentar, accidental și care ne impresionează în prezent, în permanență. Există deasemeni și o altă realitate, la care apelează, de obicei artistul din adâncul subconștientului plin de taine, de surprize. De aici apar imaginile, formele, culorile, straniile împerecheri de armonii, sonorități insolite ce diferă bizar, ideologic, absurd, neamintindu-ne decât vag de ceea ce se întâmplă în jurul nostru. Iată o explicație în cuvinte banale, a trecerii realității aparente prin complexul sensibilității noastre, convertirea ei devenind realitate artistică, în cazul nostru o realitate a picturii.⁴

Făcând referire la noțiunea de realitate, bogat nuanțată, presupunând dubla stare de tensiune și existență pe care pictorul o afirmă în cuvinte și în operă pentru luarea în considerație a dimensiunilor empirice a picturii lui Corneliu Baba despre care comentează Virgil Mocanu apreciind că nonincluderea acestui aspect în aserțiunile criticilor de artă ar fi cauza rutinei.⁵ Motivația ni se pare justă până la un punct: în graba de a cataloga și a eticheta, uneori ne scapă aspecte mai puțin semnificative care pot îmbogăți imaginea de ansamblu asupra unui aspect insuficient de concludent, nu trebuie pedalat cu atâta amplexare pentru că, oricum el constituie un insignifiant semn de punctuație în ansamblul morfologiei plastice.

Rățiunea pentru care considerăm ca Baba deține un loc de prim rang în portretistica ieșeană contemporană își are punctul de plecare în afirmația lui Tudor Vianu care-l considera prin excelență un pictor al omului, immortalizând condiția sa sublimă sau precară, întregul dramatism al existenței sale într-un univers mai mult sau mai puțin ostil.

“Alergăm după eroi de tot felul și eroii trec pe lângă noi neobservați, anonimi. În căutarea omului nou ne ciocnim indiferenți de oameni”. Aceste note ale lui Baba amplifică, poate voit, afirmația lui Jean Jacques Rousseau (“grecii antici aveau eroi dar urcau pe scenă oameni, noi, urcăm pe scenă eroi dar nu prea mai avem oameni”)⁶ Deși destul de imprudentă, motivația asupra selecției eroilor portretelor sale amintește de exaltatul Caravaggio care avusese curajul, într-o lume încadrată în tipare și periculos de plafonată, să picteze sfinți desculți, după modelele realității crude a oamenilor nevoiași, refuzând să accepte crema societății să pozeze. Reacția filistinilor a fost dură față de Caravaggio și ar fi fost la fel și față de Baba dacă celălalt sens al însemnării sale n-ar fi putut fi speculat pentru a șterge îndrăzneala blasfemitoare la adresa unei societăți pline de “supraoameni” căci orânduirea comunistă nu putea făuri decât eroi, nu-i așa?

Prezența omului în toate etapele creației sale îl face pe artist tributar gândirii existențialiste, filosofice, umaniste, de influență olandezo-flamandă. Diferența dintre el și artiștii din Țările de Jos constă în maniera în care tratează omul. Aceștia tratau omul cu grija unui obiect de ornament beneficiind și de creditul unei atare orientări acordat substanței

³ Adriana Bobu, “Dan Hatmanu”, Editura Meridiane, București 1983, p.16

⁴ Claudiu Paradaiser, “Pictori ieșeni”, Editura Meridiane, București, 1972, p.25

⁵ Virgil Mocanu, “Structuri și sinteze”, Editura Junimea, Iași, 1984, p.78

⁶ Virgil Mocanu, *op.cit.*, p. 79

materiale. Pictorul care face obiectul investigației noastre acordă însă, primatul cuvenit omului, rațiunii și sentimentelor sale. Iată de ce imaginea plastică devine o mărturie a unei dezvăluiri tainice, ale personajelor pe care artistul să le privească din umbră. El este, în aceeași măsură, un analist dar și un regizor la acest spectacol al vieții pe care-l înțelege ca pe o stare de tensiune în raportul om-realitate, generând, adesea situații tensionate. Recuzita (tichia, ochelarii, baticul) joacă și ea un rol consistent căci ajută la interpretarea și înțelegerea personajului (Concetățenii). Imaginea compozițională, fără cusur, dezvăluie o lume în care ne putem regăsi noi înșine, între anumiți parametri, măcinată de întrebări, plină de febra presiunilor sociale. În universul acestei lumi, pe chipul căreia se vede groaznică amprentă a traumatizării psihicului, într-o realitate materială devenită ostilă, problematizată și problematizantă, dictatoare. Expresia de pe chipul anturajului nu e decât o imagine materializată a unei stări sufletești sugerată și de culori (cunoscutele sale surori) terne, fără strălucire, dense, apăsătoare.

Una dintre cele mai izbutite lucrări de gen ni se pare "Autoportretul" realizat în anul 1955 aflat actualmente în colecția Muzeului de Artă Iași. Îndelung elaborat, după o tehnică plastică elevată, el dezvăluie imaginea unei figuri austere încadrată într-un context majestuos. Ochii penetranți trădează existența unei lumi interioare fremătătoare, pline de căutări, proprie artistului ajuns la maturitate. Neostentația privirii superioare vine din rolul de creator de cultură pe care și-l asumă cu modestie și curaj. Unda de autoironie (pe care o vom întâlni mai apoi și la discipolul său Dan Hatmanu) îl însoțește fără a altera mesajul. Facem o paranteză precizând că aceste particularități spirituale și creștine le vom întâlni și la elevul său Dan Hatman chiar începând cu prima sa perioadă.

Revenind la magistru, continuăm cu remarca conform căreia autoportretul, firește, un unghi din care îi putem citi personalitatea ceea ce vede este ceea ce vrea artistul să ne lase să contemplăm, iar în acest caz autocenzura este binevenită căci, pe de o parte ne întărește convingerea că o lucrare de artă nu se poate transforma în copie fotografică, iar pe de altă ea lasă libertatea artistului să aleagă el ce și cât dezvăluie privirii din propria personalitate.

Deschizător de drumuri în plastica ieșeană, firește facem referire la perioada sa ieșeană, maestrul Corneliu Baba a trasat o linie viguroasă în acest domeniu. Scria D.N. Zaharia că noile orientări, ca să devină viabile au nevoie de personalități de marcă care să le reprezinte.⁷ Ideea e atât de necesară încât pare că vine din noi toți și că s-a născut odată cu critica de artă. Revenind la personalități din plastica portretistică la Iași să numim cel de-al doilea uriaș pe umerii căruia se sprijină aceasta: Dan Hatmanu, firește. Acesta, alături de Mircea Ispir (și el fusese elevul lui Baba) care mai păstrează, în niște limite, primul motor,⁸ impulsul inițial de la înaintașul său Dan Hatmanu, pe parcursul drumului său se încadrează într-o gamă diversă de orientări, ceea ce-o îndreptățește pe Adriana Bobu să afirme că el nu poate fi catalogat aparținând, în fond, unui singur curent,⁹ formula pe care ne-o propune artistul este mult mai vastă și mai originală, el însuși având o părere interesantă despre originalitate privită nu ca pe o soluție inedită, ci ca o noutate a exprimării purtătoare a mesajului transmis.

⁷ D.N. Zaharia, "Iașul vernisajelor", Editura Cariatide, Iași, 1995, p. 46

⁸ Nu facem referire în sensul strict dat de stăgirit ci căutăm numai similitudini cu aceasta privind punctul de plecare în artă.

⁹ Adriana Bobu, *op. cit.*, p. 5

Deci, un prim pas în arta pictorului ieșean ar fi Corneliu Baba pe care, însă, l-a abandonat în perioada de tinerețe. Ulterior, pictura sa capătă tente expresioniste, cochetează cu "singtame configuraționale gen. Klee"¹⁰ (fără îndoială, mai ales în peisagistică).

Fiind adeptul unei arte figurative, pedalează pe impresionabilitatea privitorului care este supus la asociații și legături spațiale sau temporale având ca scop nu recunoașterea formulei plastice ci asimilarea mesajului. Pictura sa pune accent pe mesaj, pe ideea ce trebuie să transpară prin expresie picturală. Restrângerea esteticului în formarea conținutului obiectiv al semnificațiilor ar fi una dintre trăsăturile acestui artist. De aici concluzionăm că diferite elemente ale morfologiei plastice sunt folosite în stricta lor calitate de limbaj specific și nu ca scop în sine. Relațiile axiologice ale realității constituie preocuparea centrală și, de aici, predilecția pentru portret se motivează. Studiul omului, al conjuncturilor interioare reprezintă un subiect serios de reflecție.

"Autoportret cu țigara", realizat în 1958 păstrează vizibil influența magistrului. Predominanta culorilor reci (preluată și ea de la profesor) transmisia trăirilor lăuntrice, se conjugă. Într-o bună măsură cu pensula fină scrutaătoare, neiertătoare. Expresia elastică a mâinii, privirea fixă, caldă, aproape candidă, vine să motiveze mariajul dintre școala de pictură ieșeană și cea din Țările de Jos. Spre deosebire de aceasta, în portretul realizat în anul 1968 "Dublu autoportret" alura expresionistă este evidentă. Predominanța unghiurilor în descrierea expresiei feței și a mâinilor, raportul cald-rece în jocul de lumini și umbre, concentrarea materiei subtile într-o pensulație gândită matematic, riguros, demonstrează că autorul este genul despre care francezul spune: "se maquer" de viața care până la urmă îi răspunde cu aceeași monedă. Este un persiflator și un autopersiflator mai subtil decât e capabil cuvântul să arate, spiritul său este perfect surprins de expresia franceză care, pentru noi, e intraductibilă în limba română. Autoinvestigarea dezvăluie o benignă causticitate în care luciditatea nu numai că e evidentă, dar pare de neevitat.

Ambele portrete, ca și "Autoportret cu ziar", dezvăluie aspecte psihice chiar dacă aici intervine o suavă blândețe și o jovială ironie, fără camuflaj.

Abia incitant(?) și greu perceptibil pentru neavizați, artistul scoate la iveală un poznaș, ușor infantil căci imaginea reprezintă un giumbușlucar, a căror șotii te vizează pe tine și pe el deopotrivă.

Personajele sale din portrete și autoportrete sunt categoric demitizate ("Henric al VIII-lea"). El nu are pretenția să traseze poza unui erou ci al unui individ banal care se confesează autodefinindu-se. De aceea nu folosește lumina caldă sau unghiurile avantajoase, nu-și confecționează o aură falsă, căci nu este un sentimental decât în măsura în care copilăria revine în gândurile sale. Acordă aceeași importanță recuzitei ca și maestrul Baba, numai că o țigară, o beretă galbenă, o pălărie, un ziar nu devin neaparat personaje ci accesorii care completează intimitatea personajului avizat. Îl ajută eclerajul puternic și mâna sigură care evită incertitudinile. Trăsăturile individuale sunt amplificate de figura ușor alungită și deformată, caricaturizată. E posibil, cum spunea Adriana Bobu "să se realizeze spontan un dialog direct cu persoana interpusă privirii"¹¹.

Noi, însă credem, mai degrabă într-o manevrare a privitorului care se vede pus în fața unei teoreme rezolvate. Rolul său este să și-o însușească, nu mecanic ci constatativ, s-o înțeleagă.

În extenso poate converge către un raționament discriminatoriu între Narcis, eroul legendar al antichității grecești și artist. Acesta din urmă ni se dezvăluie ca fiind opusul care uitându-se în oglindă se îndrăgostește de propria sa imagine pentru că el își vede numai

¹⁰ Adriana Bobu, *op.cit.*, p.16

¹¹ Adriana Bobu, *op.cit.*, p.12

armonia trăsăturilor, frumusețea fizică, și nu este lăsat să-și privească defectele...¹². Artistul este un bun caricaturist, el sesizează, în primul rând dizarmonia fizică, adesea avându-și rădăcini în paleta caracterologică a personajului. Nu-i cruță nici pe alții, dar nu se cruță nici pe sine și nici n-ar putea să fie altfel căci bisturiul gândurilor sale merge până în profunzime și spiritul său persiflator se amuză fără a deveni "cianotic" de lumea asta prost croită uneori și greșit înțeleasă, adesea. El este un artist subtil și spumos, dar surprinzător de măsurat în ilaritatea sa.¹³

De la iconogramele cu farmecul instantaneelor fotografice ("Autobiografie în imagini") fotografiile făcute în prezent și proiectate în trecut de către nevoia sa sentimentală la stringența de a se autodefini în fața propriei conștiințe ("Amintiri în timp") drumul era, în fond inevitabil. E greu de conceput un artist, cu sau fără complexe, ajuns la maturitate să nu apeleze la nostalgia amintirilor în timp...

Dificultatea încadrării temporale, căci plastica sa poate fi convertită la o desfășurare temporală reversibilă, pentru că, în fond nu momentul contează, nici instantaneul unei clipe ci acea înmagazinare de evenimente după care sufletul tânjește uneori și le re trăiește cu emoția de atunci (lucru deloc facil, deși trebuie să te numești Dan Hatmanu ca să poți realiza aceasta). De la portretele din copilărie la cele de maturitate esența creatoare, specificul artistic se păstrează adunând în acei doi ochi mirați și derutați întreaga ironie a unei lumi a cărui secret nu se dezvăluie în totalitate dincolo de amarul sarcasmului.

Spiritul său subțire, acut, de mare forță investigatoare nu se supune în fața pânzei pe care o lucrează stăpânind o tehnică bine pusă la punct și îndelung elaborată. Rămâne derutat în afara atelierului său, lucru explicabil având în vedere că el face parte dintr-o lume a sa, proprie.

"La doi ani", "Premiul", "În atelier". "Nunta", "Sub drapel", "În familie", "Portret festiv", fac certe trimiteri la romantism.¹⁴

Acesta din urmă ne înfățișează un bonom, fără emfază, cu pieptul plin de decorațiile de sorginte comunistă. Desigur, curajul de a se persifla putea fi greu plătit în defuncta societate. El se mulțumește să sublinieze momentul implicării sale artistice, riscând cel mult, un costum de paradă care ar putea să fie scrisoarea sa de recomandare într-o lume nouă. Nimic din expresia ochilor saltimbancului nu mai apare. Aproape inexpressivi, cu privirea fixă, adâncă, fără forări psihice. Atât și-a permis cu acest portret. Aerul retoric, acrobatic, pe planul subtil este înlocuit cu alura majestuoasă, simplă, fără infatuare și fără trunchiere.

În prima sa perioadă, pe care o putem numi, fără putință de eroare perioada Baba, lucrările sale capătă vigoare și forță de sinteză în culoare și desen. Principala trăsătură rezidă în redimensionarea realității cu apel la metamorfozarea abstrasă prin reflexie. Aici este indusă și concepția maestrului său referitoare la realism, gândit ca atitudine artistică care ajustează și modelează rolul. Atare viziune este indusă, nu exclude semnificațiile profunde pe care le-ar naște investigarea unor astfel de tautologii. Realitatea este, deci, condiționată de convenționalismul artistic ("Autoportret cu țigara").

Nevoia de ordine, influența Paul Valery,¹⁵ ca trăsătură a spiritului uman, pornind de la dihotomia ordine-dezordine ca impuls generator, motor al creativității artistice concordă cu acuitatea observației, intuirea amănuntului semnificativ ("Imagini pariziene").

¹² Octavian Paller, "Mitologii subiective", Editura Eminescu, 1972, p.117

¹³ Aphrodita Theodorescu, "Arta și narcisism", Opinia, anul V, nr.1120 14 august 1994

¹⁴ Virgil Mocanu, *op. cit.*, p.79

¹⁵ Adriana Bobu, *op. cit.*, p.6

Paginația asimetrică sau fragmentară, culoarea aplatizată folosită cu funcția simbolică conduc la accente de tip Klee. E aici o problemă: noi nu întâlnim direct fizionomia omului dar ea transpare prin recuzită. Nu se vede mâna, dar mînușa pe care o analizăm păstrează cu fidelitate urmele degetelor care caută, sau care lucrează, sau care desenează, pentru că mâinile înseamnă acțiune și se comportă, în buna parte, ca niște ființe vii care întregesc treapta analizei personajului. Se produce, așadar o anulare a experienței în favoarea unei percepții de sporită acuratețe capabilă s-o surprindă pe pînză.¹⁶

Convins că arta este expresie, el cochetează și cu expresionismul. Elementele de morfologie plastică (simplitatea formelor, bidimensionalitatea, excluderea umbrei proiectate ca indicație de ecleraj, deformarea, cromatica contrastantă, contorsionarea imaginii sunt folosite în maniera proprie. ("Cecilia"). Lumea e un uriaș câmp de conexiuni și ființa umană inclusă aici e un univers detașat, irepetabil și parțial penetrabil.

Perioada pariziană, realitatea unei alte lumi, dezinvoltă, lipsită de prejudecăți va conduce în acest univers material după propriile-i reguli.

Artistul e încorporat acestui univers din care ne privesc doi ochi dispuși să dialogheze. Urmele de buze au același mesaj cu parfumul feminin impregnat pe hainele unui bărbat. E o măturie inductivă a unui mod de viață efemer față de care artisa a fost un element tangent.

"În atelierul maestrului " desfășoară o scenă de certă încărcare spirituală-omagiul maestrului. Folosindu-se de raportul de proporționalitate, ce își are punctul de plecare în pictura egipteană și viza maniera în care era tratat faraonul, din acest punct de vedere, clara lui superioritate în fața supușilor (el considerându-se de spiță zeiască). Autorul tabloului sus amintit alocă o suprafață considerabilă pentru imaginea maestrului în comparație cu discipolul care este copleșit de personalitatea acestuia. Derutat și interogată (ca în majoritatea portretelor sale), elevul artist, poartă povara disproporției care-l copleșeste. Maestrul, uriaș reprezentat, distanțat și așezat în planul superior, ne apare ca o persoană nu atât inabordabilă cât, mai ales, greu de judecat ca urmare a spiritualității sale superioare generatoare de artă și modelatoare de talente. Singurătatea privirii, hotărârea, puterea de penetrație a universului uman releva clar forța de observator a lui Baba. Ce vrea să spună elevul? E greu, e ușor să pornești la drum având în față o personalitate covârșitoare ca a profesorului său?... Acestea sunt întrebări lăsate în suspensie pentru analizator (spectator).

Portretele compoziționale "Tataia", "Primarul", "Pictori ieșeni contemporani" cuprind faza grafică inițială, forma având o varietate alb-negru și una cromatică mai amplă care adâncește, prin policromie mesajul compoziției.

Pânzele alb-negru nu sunt "acromatice" căci autorul tratează gama bicromă după regulile uleiului și de aceea obține efecte proprii acestor tehnici în lucrările sale. Rezultă că efectul adâncește consistența și masa proprie, accentuează, prin simplificarea structurii psihologia personajului portretizat sau a ideii implicate în imagine.¹⁷

Abstractizarea presupune o implicare intelectuală având, drept suport, desenul sintetizator, culoarea în tentă plată, modificarea proporțiilor, bidimensionalitatea, valoarea simbolică (ca element de limbaj plastic).

Pânzele lui Hatmanu sunt exerciții de meditație referitoare la conexiunile realității. Inexistența lui spațiu și timp teluric revine în numeroase variante asupra acelorași teme, în ideea unei redimensionări axiologice. Portretul include valorile de caracterizare psihologică. Căutările sale presupun dorința de "noutate" și originalitate de a găsi expresia optimă

¹⁶ Aphrodita Theodorescu în Timpul, Anul III(CXVI), Nr.(115) noiembrie 1992, "Dan Hatmanu-reporter al penelului"

¹⁷ Aphrodita Theodorescu în Opinia, anul III, nr.960, 16 noiembrie 1993 "Autoportretul și obsesia dedublării"

pentru încărcătura ideatică și afectivă, pre existența formulării plastice, care se cere "materializată" într-un mod adecvat. Traversând realismul (luat cu sensul de a privi și trata lumea înconjurătoare ca atare)¹⁸, aceasta ținând, mai cu seamă, de viziunea sa plastică, fără a exclude, însă din calcul și ochiul aruncat în curtea vecinului, despre care deasemenea am amintit în periplul nostru de însemnări ale istoriei plasticii ieșene contemporane, nu putem evita înrudirea cu arta flamando-olandeză adeptă clarobscurului discret și sobru, artistul pedalând pe o gamă închisă de culori ce conferă pânzelor sale un anumit dramatism.¹⁹

Fluidizarea culorilor constituie deja altă etapă, când tonurile devin luminoase, umbrele dispar cu totul (acest procedeu capătă teren și la alți artiști: Val Gheorghiu, Mircea Ispir. Treptat, odată cu evoluția lui Dan Hatmau, sensurile se adâncesc atingând forța de sugestie a metaforei și simbolului. ("Mihăiță", "Obsesia absintului", "În fața oglinzii").

Arta abstractă nu câștigă la artist teren în dauna artei figurative. Arta sa, figurativă, crează o lume de idei și simboluri ale căror sensuri adânci sunt subliniate cu mijloace expresioniste de o mare forță plastică. El realizează o radiografie a psihicului cu ajutorul căruia immortalizează trăsătura dominantă a fiecărui individ în parte. Este un mare portretist în viață din plastica ieșeană contemporană, căci citește personajul dincolo de suprafață și immortalizează caractere. Artistul aranjează fizionomiile făcând un punct de referință din trăsăturile personajului căruia îi dezvăluie întregul repertoriu comportamental peste care se suprapune un umor fin, cu note de comic englezesc de o delicată dezinvoltură: (Pictorul Costache Agafiței, Dramaturgul Andi Andrieș", "Dana", "Vechi cobzar", "Pictorul Vasile Istrati", "Poetul Florin Mihai Petrescu").

Îl încadrăm aici și pe Mircea Ispir în portretistica căruia se observă clar linia trasată de maestrul Corneliu Baba despre care am amintit la momentul potrivit.

La considerațiile făcute mai sus precizăm și faptul că artistul este unul dintre creatorii pivotanți în pictura de gen, tangența sa cu arta înaintașului său rămâne vizibilă în sensul predispoziției artistului pentru un portret de calitate atât din punct de vedere al realizării tehnice cât și în ceea ce privește analiza caracterială a personajului. Aminteam la începutul incursiunii noastre în arta portretistică ieșeană post-belică faptul că, aici, portretul nu este neaparat un gen care captează interesul artiștilor în cea mai înaltă treaptă, dar este, indubitabil centrul de referință al plasticii, prin calitatea sa artistică, prin locul pe care-l trasează în școala ieșeană de pictură.

Este foarte vizibil aspectul unei tangențe cu arta maestrului, cu rădăcini în anii de ucenicie, ce se consumă ca o adiere și nu ca o rafală în sensul unei preluări "tale quale" care să conducă la manierizare. (Același lucru ni se pare valabil și când analizăm creația lui Dan Hatmanu, care, însă a părăsit mai curând și mai hotărât maniera maestrului).

Deci, Mircea Ispir e un adept al operelor îndelungat elaborate după decantări și elaborări riguroase și o analiză minuțioasă a personalității modelului.

Convins de rolul desenului, artistul lucrează cu mîgală și seriozitate în elaborarea sa care constituie osatura întregului tablou, desigur fără a minimaliza aportul culorii. Rezultă că restul "vestimentației plastice" se suprapune peste acest important suport. În acest context oricare lucrare plastică ne apare ca un înveliș al desenului ; iată de ce contează atât de mult dacă e bine desenată sau nu. Aceeași idee este valorificată și-n formarea pepinierei plastice ieșene în calitate de profesor la "Institutul de Arte plastice".

Cuprindem în acest gen portretele compuse care au avantajul originalității și valorificării resurselor creative ale artistului. Acuratețea cu care este lucrat detaliul, forța sintetizatoare care asigură ansamblarea părților încheagă viziunea plastică de unde nu

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Ibidem

lipsească noi elemente de atmosferă, de expresie, care urmăresc virtuți compoziționale de clasă și dezvăluie calitatea exprimării artistice.

"Actorul" surprinde o personalitate frământată. Artă să constituie factorul preponderent al preocupărilor, captându-i în cel mai înalt grad atenția. Culoarele reci, în tonuri de albastru, vin să sublinieze relevanța trăirilor sale spirituale. Actorul nu mai e un om pregătit să intre pe scenă, el nu mai e nici măcar un om aparținând unei tagme, el devine o trăsătură caracterială cu încărcătura afectivă corespunzătoare, este o stare dincolo de truismul cotidian, sau poate chiar în interiorul lui, a unei existențe speciale sau a existenței în general. Divizarea portretului în două părți, una așezată în lumină și cealaltă în umbră (întâlnită atât la Baba cât și în "Autoportretul lui Ion Neagoe") este un aspect care noi credem că trebuie luat în considerație nu numai făcând referire la tehnica tabloului ci, mai ales la mesajul psihic. Ținând cont că jumătatea umbră invită privitorul la analiză, ea dă dreptul acestuia la interpretare și, în același timp, lasă loc unei permanente întrebări care se perpetuează atâta vreme cât există neputința și incertitudinea răspunsului. Aceasta, firește, rezidă și-n strategia artistului de a păstra o notă de mister.²⁰

Portretul de copil, abordat atât de rar în pictura ieșeană, este o preocupare reală a artistului Mircea Ispir. N-am văzut portret de copil care să placă, scria acesta în însemnările sale căci pictorii nu intră în sufletul copilului și aceasta afectează în special ochii, acest prețios element care dezvăluie personalitatea individului. "Adolescentul" subliniază sensibilitatea și labirintul sufletesc al tânărului aflat într-unul din momentele de răscruce în care-l târăște societatea. Artistul găsește de la început expresia, gestul, ritmul caracteristic cu ajutorul unei palete sobre, raționale, care descrie cu candoare atmosfera, stabilind o armonie între componentele materiale ale tabloului.²¹

Portretul de femeie păstrează o mai veche credință conform căreia aceasta reprezintă frumusețea fizică, motiv pentru care artistul evită disonanțele între elementele de consistență materială ale picturii.

Deasemeni este și creator de portrete după model: "Eminescu" (în mai multe variante), "Kogălniceanu", "Portret compozițional de copil", "Fetița", "Vârsta", "Cap de băiat". Caracteristica picturilor sale constă în lucrarea fondului (care după părerea pictorului dă aproximativ jumătate din calitate tabloului). Pentru aceasta folosește culori calde, de fond, pentru a armoniza trăsăturile, chiar când persoana pe care o folosește drept model este mai sobră, aspect care, împreună cu modelul, asigură focalizarea privirii spre zona de interes care nu este alta, desigur, decât personajul.

"Vânător medieval", început în maniera clasică, realizează un reușit portret de expresie ajutat, în primul rând de cromatică, care pune în evidență luminozitatea feței și, în aceeași măsură, și cea a mâinilor a căror încărcătură psihică, trădează, în parte, caracterul. Un mic drapaj verde și un guler clasic de medieval sugerând o imitație de brocart completează ținuta. Portretul este desăvârșit printr-o cromatică adecvată folosindu-se acorduri de roz, alb, verde pe un fond de griuri. În planul secund se înscrie un orizont care trece prin dreptul figurii împărțind tabloul în două părți.

Conchidem, deci că artistul e un pictor rafinat, un muzician al tonurilor pe care le așează, cu bună știință, într-o armonie melodică. Este adeptul ideii conform căreia compoziția are drept scop să ordoneze părțile eterogene ale naturii în elemente omogene de exprimare pentru a produce asupra spectatorului o unitate de impresie.

²⁰ Aphrodita Theodorescu în Timpul. Anul III(CXVI) nr.34(110) octombrie 1992 "Artă și investigație psihologică la Mircea Ispir"

²¹ Aphrodita Theodorescu în Timpul. Anul IV(CXVII) nr.7(128). martie 1993- "Ion Neagoe poet al griurilor"

Ion Neagoe este, spre deosebire de Mircea Ispir, un spirit liber, dar intempestiv și impenitent care preferă tușa viguroasă, redarea în forță, deși nu lipsită de o oarecare tandrețe.

Aduce în plastică o imagine construită robust din punctul de vedere al realizării artistice, de certă evaluare a structurii compoziționale urmărind, firește, definirea trăsăturilor intime ale personajului văzute din perspectiva raportului lor cu lumea exterioară între care se interpun situații diverse ce dau contur personajului. Traversarea în timp este gradată și cât se poate de reală atunci când anunță iminența timpului terestru, terminus. Convingerea apropiatului transfer într-un timp abstract e lent conștientizat, fără exaltări și fără acrobații. De altfel, la Neagoe ele n-au ce căuta căci însăși structura sa respinge lipsa unui auto-control prealabil.

"Autoportretul" din perioada finală a vieții sale e, dacă vreți, încununarea calităților sale artistice, triumful maturității sale depline. Un ochi larg deschis, ne privește iscoditor, direct, prezent. Celălalt, în semiumbră, cercetează (pe cine, de ce?)... Într-un colț pătrunde, ca un abur presupus numai (tentă avanscentă) incompreensibilul început al unui final de ciclu cosmic.

Culorile redau, captivant, evoluția gândurilor sale, traversarea de la griuri mate, terne, semnificând concretul, teluricul, la griurile perlate, astrale. E, dacă vreți, o simfonie de griuri, o altă "Simfonie a destinului" care întotdeauna ne bate la ușa... Rămâne să vedem în ce moment ne găsește. Tușa sigură, aproape vertiginoasă, unghiulară, dezvăluie un caracter neliniștit și un spirit neobosit în căutarea de răspunsuri.

Amprenta artistului care a făcut obiectivul observației noastre în rândurile de mai sus este vizibilă și la pictorul Gabriel Gheorghiu. În lucrările sale întâlnim aceeași sinceritate în redarea personajului (nu mă refer, desigur, la fidelitatea trăsăturilor fizice, ci la seriozitatea și suplețea surpinderii esențialului, a ceea ce are mai ascuns, și mai greu de descifrat acesta) ceea ce-i conturează, desigur și personalitatea.

"Portretul de adolescentă" e cel mai izbutit din întreaga creație portretistică a autorului. Un chip aflat la răscrucea dintre copilărie și adolescență, pe care se poate citi clar proștețimea și inocența, constituie întreaga temă a tabloului. Fondul albastru, bine lucrat, vibrează. Tușa delicată, obrazul catifelat, inundat în lumină, surprinde prin maturitatea privirii, care vine dintr-o îndelungată cercetare a lumii. Ochiul par să mărturisească mai multe decât ne așteptăm noi să știe.

Există, printre artiștii plastici ieșeni, ca o realitate incontestabilă dar irelevantă, tendința de a face o portretistică manieristă, în sensul unei însăilări plastice pe o temă existentă, ca pretext, dar care nu predomină. Rezultatul acestei maniere plastice este, firește, jocul care, într-o anumită proporție, este propriu oricărui creator. Consecința este nesurprinderea trăsăturilor esențiale ale personajului și nici bagajul psihic corespunzător (în fond nu este vorba de un personaj real ci de o compoziție). Împrumutarea chipului la mai multe personaje fac vizibilă o "lipsă de sinceritate" cum ar spune Delacroix.²² Abținându-se de la analiză se ajunge la o armonizare fadă, fețele rămân într-o lumină filtrată, adesea opacizată, ele fiind ușor și uniform redată. Existența unui presupus subiect omniprezent și general valabil atrage, după sine inconveniența unui adevăr spus abia pe jumătate dar și curajul de a polariza reproșurile celor ce strâmbă din nas în fața ampretei sale care are șansa unei tehnici de ținută: coloritul fin, uneori calculat, modalități de expresie adecvate, ceea ce susține convingerea noastră că artiștii care se încadrează în această categorie (de fapt ei nu sunt exclusiv manierişti căci realizează și portrete după model, poate mai puțin

²² Ion Susala, Ovidiu Bărbulescu, *Dicționar de artă-termeni de atelier*, editura Sigma 1993, p. 176.

Constantin Tofan), conving prin calitățile plastice puse în joc: Mircea Ispir, Liviu Suhar, Constantin Tofan.

Nu încadrăm în aceasta categorie "Autoportretul" lui Liviu Suhar făcut la modul sincer, deschis tranșant, poate puțin idealizat. Vigoarea artistului e de fapt vigoarea artei sale. Tonuri cromatice nealterate dialoghează cu tentele rupte amplificând efecte plastice la "Simfonia eroica" a lui Beethoven.

Conchidem deci, fără a avea pretenție de a fi tratat exhaustiv această temă, că portretul la Iași are inițiator privind portretul și autoportretul de observație și introspecție, în persoana maestrului Corneliu Baba. Artă sa a avut o evidentă înrăurire asupra elevilor săi, și nu numai, ceea ce a trasat o linie nouă școlii plastice ieșene.

Aceasta trasează drum unei arte care solicită cu precădere gândirea și imaginația privitorului, angajându-l oarecum în actul creației artistice (Dan Hatmanu, Micea Ispir). Această nouă schimbare a școlii ieșene, firește una de profunzime care în planul istoriei artei poate fi asemănată cu cea a desprinderii de academism care avusese loc cam la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Portretele compoziționale (manieriste) sunt o realitate a artei românești în general. Ieșenilor le rămâne meritul de a nu artificializa creând imagini în sine. Ei pedaleză pe compoziție ca urmare a capacității acesteia de a le pune în valoare întregul eșafodaj tehnic și artistic.

The Portrait and the Self-Portrait in Contemporary Painting in Iași (Summary)

This study presents the place and the role of portrait and self-portrait in contemporary painting in Iași, starting with the fact that this identifies itself, for the plastic arts in Iași, with Corneliu Baba who succeeded in resetting it in its rights through a minute analysis of the character, which becomes evidence together with the (technic) adequate technical means in the achieving of the physiognomic image proper to the investigated subject.

În colecția Muzeului Județean Satu Mare se păstrează numeroase cahle din zona Călata jud. Cluj, unde de-a lungul câtorva sute de ani s-a dezvoltat una dintre cele mai mari centre ceramice din Transilvania.

Prima atestare documentară a ținutului Călata o avem din anul 1443 : comitatul Călata cu reședința la Huedin este așezat în stânga și dreapta șoselei ce leagă orașul Cluj de Ciucea.

Centrele ceramice erau situate pe Valea Crișului cuprinzând zona Depresiunii Almașului, Valea Crișului până la Valea Someșului Rece. Centrele ceramice mai cunoscute din aceste zone erau: Bucium, Almaș, Huedin, Vlădeasa, Călata, Gilău, Săvădisla, Luna (Câmpia Turzii).

În această zonă meșterii olari se ocupau și de confecționarea cahlelor, pământul fiind foarte bun pentru modelaj și la ardere. Această meserie a luat o amploare în toată zona Călătei, la fel și masa ceramică, alcătuită din argilă sau caolinuri superioare, care servea la acoperirea în strat subțire a produselor ceramice înainte de ardere pentru a le masca culoarea naturală, era folosită din plin.

Coloratura specifică a acestor cahle era de la culoarea verde închis până la verde deschis, depinzând de obiceiul local și pigmenții naturali folosiți de fiecare atelier de olar în parte.

Pe lângă olărit și confecționarea cahlelor s-a dezvoltat și meseria de sobar. Aceștia se pregăteau sub îndrumarea unui meșter, iar după calificare montau sobe și cuptoare.

Cele mai multe cahle provin de la colecționarii locali care și-au dat seama de importanța păstrării acestor vestigii din cultura Transilvaniei.

1. Una dintre cele mai vechi cahle pe care o deținem provine dintr-un atelier ceramic din Huedin, coordonat de meșterul Varga Ferenc, atestat în 1712. Piesa nefiind datată provine de la unul dintre ucenicii lui, fiind notat cu monograma B. I.. Dimensiunile acestei cahle fiind de 28x19x9 cm este o cahlă de colț, angobată și smălțuită, de culoare verde închis.

Motivele incizate în negativul formeii inițiale apar la piesa finită în pozitiv. Ele sunt concepute pe o axă simetrică, iar ornamentul de bază este cel floral și vegetal. Ancadramentul periferic este compus dintr-un chenar reliefat, 4-5 mm, urmat de un motiv de bordare de formă rombică în relief, înșirat de-a lungul perimetrului interior.

Motivele din câmpul cahlei reprezintă flori de lalea (boboci), frunze de stejar, dispuse simetric în jurul unei căni care la fel urmează forma lalelei. Completarea locurilor goale din compoziția florală este făcută cu ajutorul unor motive stelare în relief.

În porțiunea de trecere dinspre front până la partea laterală există un motiv vegetal, reprezentând coada calului dispusă simetric pe verticală, iar pe porțiunea laterală se respectă motivul lalelei intercalat de unul stelar cu opt colțuri. Toate motivele de ancadrament se repetă (fig.1).

2. O altă cahlă provine din Luna (Câmpia Turzii) jud. Cluj, din atelierul meșterului olar Szodos István, atestat în anul 1727. Această piesă are dimensiunile 29x20x4 cm, compoziția ei fiind împărțită în patru registre simetrice dreptunghiulare, alternând cu repetarea a două motive similare în partea superioară cât și în partea inferioară. Prin bordurarea în relief a registrelor reiese într-un mod evident motivul crucii. Primele două

registre, cele de sus reprezintă o vază cu flori stilizate sugerând motivul unei inimi. Registrele de jos sunt florale. (fig.2).

3. Următoarea cahlă provine din localitatea Săvădisla, Valea Crișului. După tipologia motivelor folosite aparține meșterului Barabas, meșter care a folosit acest motiv în jurul anului 1730. Piesa are dimensiunile de 29x21x4 cm. La margine are o bordură simplă în relief de 4 mm cu o lățime de 15 mm. Decorul reliefat în interiorul chenarului cuprinde motive florale și vegetale. Acestea sunt dispuse pe o axă de simetrie pe verticală. În centrul compoziției apare motivul solar în formă de rozetă cu șase colțuri (fig. 3).

4. Un alt centru ceramic din Valea Crișului este Almașul de unde deținem 8 cahlle cu caracter motivațional asemănător. Dintre acestea se remarcă trei piese datate și marcate cu monograma meșterului încadrat în ornamentica compoziției.

Prima cahlă din Almaș aparține meșterului (M.I.) Müller József, datată 1877. Următoarea, confecționată în atelierul meșterului Fazekas Mihály, fără monogramă, este datată 1890, iar a treia cahlă este datată 1892 cu monograma (M.I.) Müller Jozsef.

Din punct de vedere compozițional se repetă aceeași tematică, modificările făcându-se doar în mică măsură în decursul anilor, de la meșter la meșter. Motivul decorativ central este o cupă din care pe o axă centrală apare motivul vegetal și floral (laleaua). La piesa datată 1890 apare motivul zoomorf și cel solar, în dreapta și stânga axei de simetrie (fig. 4,5,6).

Următoarele trei cahlle sunt nedatate dar provin tot de la un atelier din Almaș, executate de meșterul olar Tihanyi Albert. Una dintre acestea poartă monograma meșterului T.A. (fig. 7,8,9).

Luând în considerare vechimea și măiestria producătorilor olari din centrele de olărit din Valea Crișului descoperim un stil și o ornametică aparte ce este caracteristic numai acestei zone.

Bibliografie

Magyar Néprajzi Lexikon, (sub red. Ortutay Gyula), Ed. Academiei, Budapest, 1987, vol III (K-N).

Dunăre, Nicolae - *Colecția de cahlle a Muzeului Etnografic al Transilvaniei (1957 - 1958)*, Cluj, 1958, p. 157 - 179.

Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő - *Szilagysági Magyar Népművészet*, d. Kriterion, București, 1974.

Muscă, Elena - *Cahlle medievale din depozitele Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău*, în *ActaMP*, XVI, 1992, p. 375 - 391.

Suciu, Coriolan - *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, vol. I (1966), vol. II (1967).

Lista ilustrațiilor

Fig. 1 CAHLĂ - 1712
- atelier ceramic din Huedin, meșter Varga Ferencz.

- Fig. 2. CAHLĂ - 1727
- atelier ceramic din comuna Luna (Câmpia Turzii), meșter Szodos István.
- Fig. 3 - atelier ceramic din comuna Săvădisla (Valea Crișului).
- Fig. 4 CAHLĂ - 1877
- atelier ceramic din Almaș (Valea Crișului), meșter Müller József.
- Fig. 5 CAHLĂ - 1890
- atelier ceramic din Almaș (Valea Crișului), meșter Fazekas Mihály.
- Fig. 6 CAHLĂ - 1892
- atelier ceramic din Almaș (Valea Crișului), meșter Müller József.
- Fig. 7,8,9 CAHLĂ - nedată
- atelier ceramic din Almaș (Valea Crișului), meșter Tihanyi Albert.

Tiles in the Collection of the District Museum Satu Mare (Summary)

This study has proposed itself to present some tiles that are in the collection of the District Museum Satu Mare. They come from region Călata and they were made in the XVIIIth century by skilled handicrafts men, people who knew very well the secrets of their job. The tiles are described from an artistical point of view too, showing the fact that their creators took this job up to the level of art.

The list of illustrations

Fig. number	1 - TILE - 1712
	- pottery workshop in Huedin
	- craftman: Varga Ferencz.
"	2 - TILE - 1727
	- pottery workshop in village Luna (Câmpia Turzii).
	- craftman: Szodos István
"	3 - pottery workshop in village Săvădisla (Valea Crișului)
"	4 - TILE - 1877
	- pottery workshop in Almaș (Valea Crișului)
	- craftman Müller Jozsef.
"	5 - TILE - 1890
	- pottery workshop in Almaș
	- craftman Fazekas Mihály
"	6 - TILE - 1892
	- pottery workshop in Almaș
	- craftman Müller Jozsef
"	7,8,9 - TILE - undated
	- pottery workshop in Almaș
	- craftman Tihanyi Albert

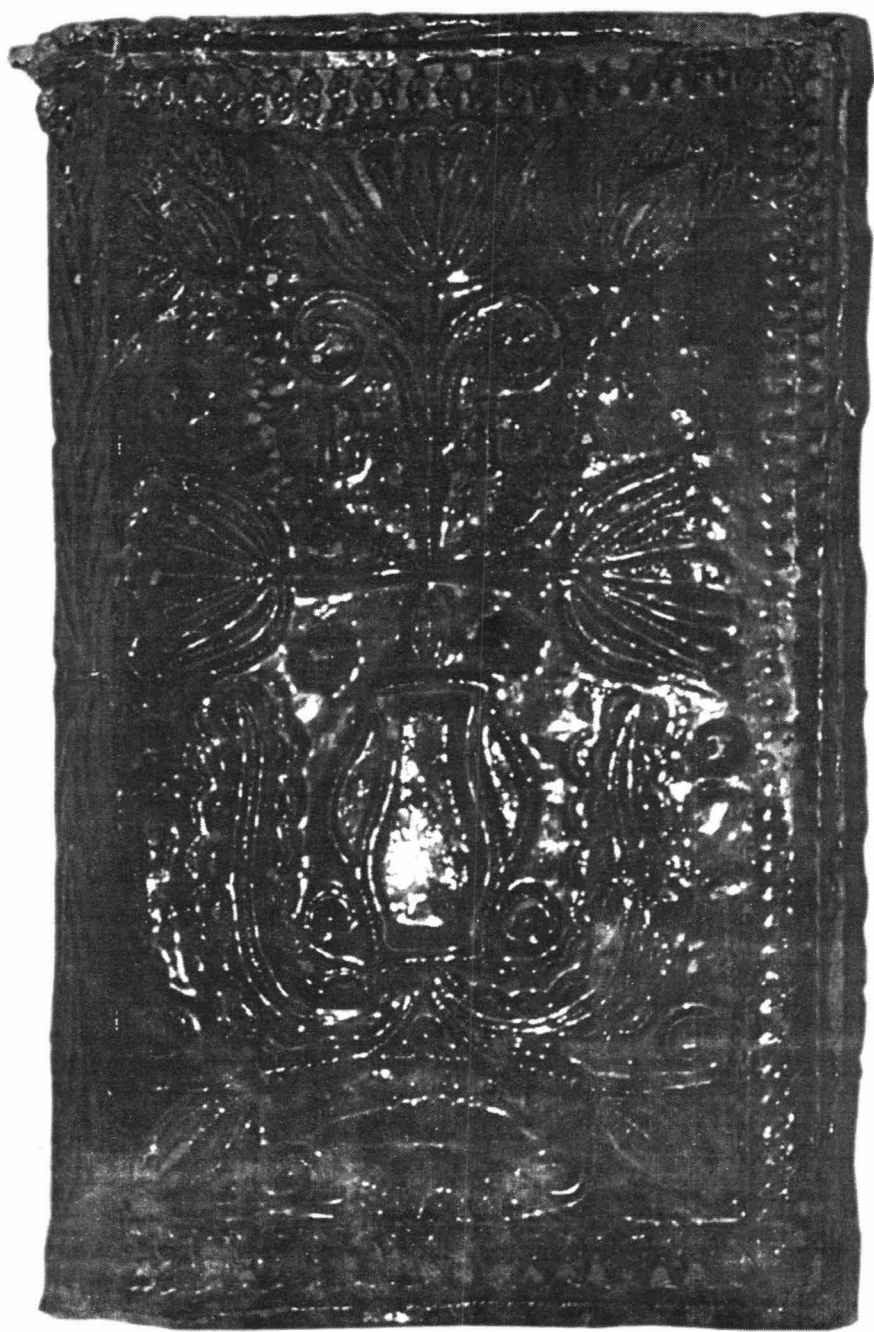

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

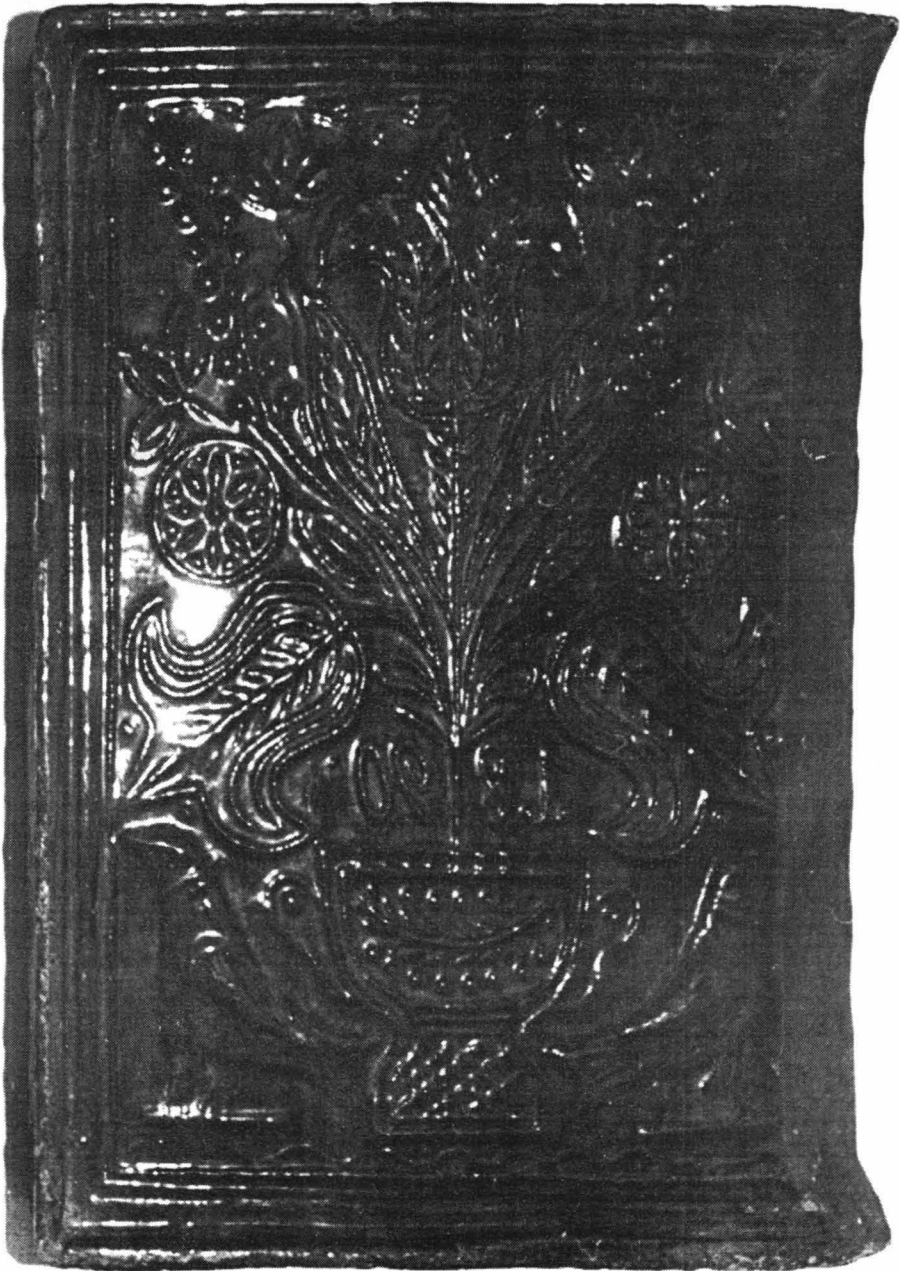

Fig. 5.

Fig. 6.

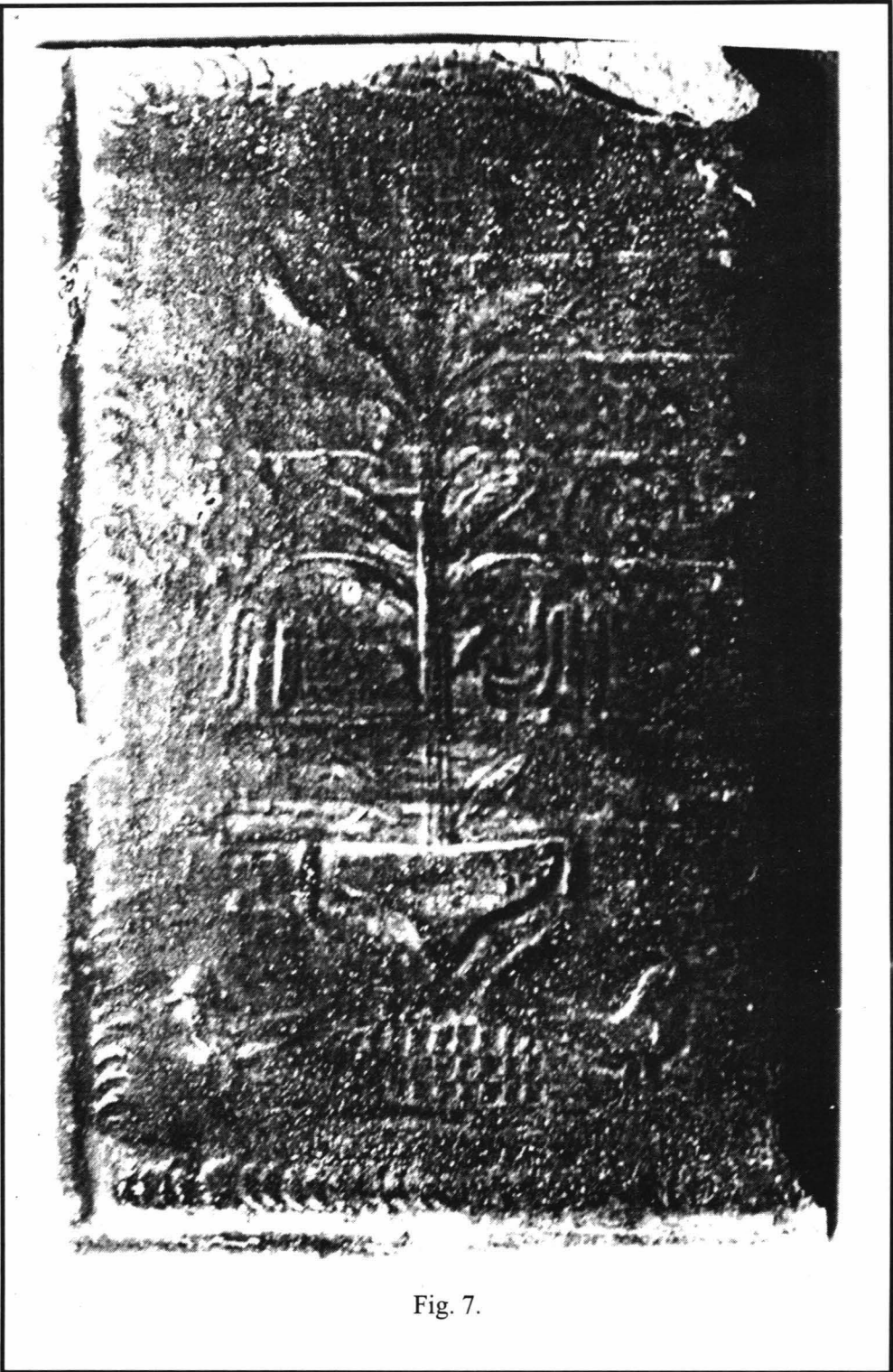

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Muzeul civilizației țărănești din nord-vestul României

Daniela Oltean

Existența unui muzeu etnografic în aer liber aici în nord-vestul României, la fruntarii de țară, s-a impus ca o necesitate stringentă având o dublă menire: salvarea valorilor patrimoniale tradiționale și popularizarea culturii autohtone, prin integrarea zonei într-un circuit turistic internațional.

Primul pas hotărâtor pe acest drum l-au făcut sătenii de la Măriuș, care printr-o generozitate extrem de rar întâlnită, au donat Muzeului Județean Satu Mare 40 de hectare de pământ, cu dorința ca din el să "răsară" un muzeu al satului, și cu speranța că prin intermediul acestuia satul și țăranul român vor fi cu adevărat veșnici. Și pentru a nu lăsa să se aștearnă uitarea peste ceea ce înseamnă istorie și tradiție locală, oamenii de la Măriuș au dorit să țină istoria la ei acasă. De aici s-a născut ideea ca la Măriuș să ia naștere un muzeu etnografic în aer liber, un muzeu spre aducere aminte, spre cunoaștere și păstrare la loc de cinste a culturii și civilizației populare specifice nord-vestului românesc.

Muzeul a devenit realitate în momentul în care Mănăstirea de la Măriuș și-a deschis porțile devenind un loc de pelerinaj spre care se îndreaptă mii de credincioși de pe meleagurile sătmărene, precum și din județele învecinate. Proiectul spiritual al acestui univers al vieții rurale se dorește a fi o trecere de la lumea profană, laică (reprezentată de arhitectura civilă țărănească), spre lumea sacră, creștină, reprezentată de edificiul mănăstirii așezată pe înălțimea ce domină întreaga zonă, ca un simbol protector și sacralizant.

Beneficiind de generozitatea pe care o oferă terenul avut la dispoziție (câmpie, deal, pădure, izvor), proiectul prevede și reprezentarea zonelor etnoculturale învecinate Sătmăruului: Sălajul, Bihorul și Maramureșul, reunind astfel într-un tot unitar simbolurile culturii și civilizației tradiționale din nord-vestul României.

Ținând cont de faptul că această parte de țară are atributele multiculturalității în care trăsăturile specifice culturilor etnice își păstrează originalitatea sau se întrepătrund, în muzeul de la Măriuș se vor regăsi și mărturii ale arhitecturii populare specifice minorităților naționale, cu particularități ce caracterizează tipologia construcțiilor, planimetria, materialele utilizate, contribuind astfel la crearea unui habitat cât mai complex.

Extrem de încântați de valoarea și scopul acestui proiect, o serie de reprezentanți ai autorităților din țările vecine (Ungaria, Germania) și-au exprimat intenția justă de a sprijini financiar realizarea muzeului în aer liber. Astfel landul Baden Württemberg va finanța toate cheltuielile necesare achiziționării, demontării și strămutării unor obiective de arhitectură populară specifică populației șvăbești din județul nostru, urmând ca muzeul să fie inclus în publicațiile de specialitate din Germania.

Pentru a îmbina trăsăturile culturale cu cele specifice unei activități turistice și pentru a oferi publicului vizitator facilități diverse și diversificate, proiectul prevede de asemenea realizarea unei zone de agrement cu un lac de acumulare, căsuțe de camping, restaurant, magazine de artă populară.

Descrierea funcțională și tehnologică

a) ARHITECTURA

Terenul studiat are o suprafață de circa 40 ha, fiind amplasat în partea sud-estică a localității Măriuş, teren delimitat la nord de o livadă, la est și sud de liziera pădurii și la vest de Valea Seciului, flancată de un versant abrupt împădurit, cu orientare estică.

Terenul coboară de la est spre vest, având o orientare vestică, diferența de nivel fiind de cca.80 m, fiind străbătut de mai mulți torenți care debusează în Valea Seciului.

În vederea agrementării zonei și rezolvării rezervei de apă pentru consum și P.S.I. este propusă amenajarea unui baraj pe Valea Seciului, având o suprafață de 2,11 ha.

Accesul spre zonă se realizează pe D.J. 193 până la Valea Vinului, pe D.C.22 până la biserica din Măriuş (drum propus pentru modernizare), legătura de aici până la zona amplasamentului având o lungime de 1.300 m, necesitând mici retuşări de traseu, precum și amenajarea unui podet.

Rezolvarea funcțională a ansamblului a ținut seama de trei tipologii de construcții care vor fi amplasate în sit, și anume:

- construcții noi pentru preluarea unor funcțiuni necesare pentru zona studiată:

- administrație, ateliere restaurări, căsuțe camping, recepție, poarta, C.T. Toate aceste construcții vor avea un aspect plastic-arhitectural subordonat specificului zonei studiate;

- construcții replici ale unor clădiri care se găsesc pe teren dar nu au putut fi achiziționate sau au fost distruse în timp, având materiale documentare (schițe, fotografii) după care pot fi reconstituite;

- construcții vechi mutate în cadrul incintei muzeului, selecționate în urma studiului etnologic efectuat.

Rezolvarea funcțională a ținut cont de situația de la fața locului, de existența unor torenți și a unor zone cu vegetație abundentă care au delimitat natural cele trei zone funcționale, zona administrație-dotări, zona de muzeu demonstrativă (având construcții replici - active) și zona contemplativă a muzeului ce va cuprinde construcțiile strămutate.

a. 1. Zona administrativă dotări - este formată din 28 de obiective, după cum urmează:

Obiectiv nr. 1. - Clădire poartă administrație, însumând 425,68 mp, având ca funcțiuni: hol, 5 birouri, cabina poartă, expoziție permanentă, depozite și adăpost A.L.A., grup sanitar, având un regim de înălțime D+P.

Obiectiv nr.2.- Atelier de restaurări obiecte hârtie, piele, sticlă, însumând 99.0 mp, dezvoltat pe parter, având în componență următoarele funcțiuni: terasă, hol, vestiar + grup sanitar, atelier și depozit.

Obiectiv nr.3 - Atelier restaurări obiecte din lemn, însumând 99,0 mp, dezvoltat pe parter, având în componență următoarele funcțiuni: terasă, hol, vestiar + grup sanitar, atelier și depozit.

Obiectiv nr.4 - Atelier restaurări obiecte metalice, însumând 99,0 mp, dezvoltat pe parter, având în componență următoarele funcțiuni: terasă, hol, vestiar + grup sanitar, atelier și depozit.

Obiectiv nr. 5 - Clădire recepție - restaurant, dezvoltată pe un nivel, însumând o suprafață de 297,84 mp, având un hol, recepție + depozit bagaje, grup sanitar public, bar, restaurant, coridor, grup sanitar + vestiar personal, depozit, birou, bucătărie și oficiu.

Obiectiv nr. 6-21 - căsuțe camping având un singur nivel și însumând 30,96 mp, având un vestibul, un grup sanitar, o cameră și o terasă.

Obiectiv nr.22-28 - Chioșcuri pentru vânzări băuturi răcoritoare, dulciuri și suveniruri, având fiecare o suprafață de 10 mp.

Clădirile propuse preiau elemente tradiționale din zonă, având acoperișuri tip șarpantă, structura de rezistență din ziduri și cadre de b.a., planșee din beton armat, cu excepția căsuțelor camping și a chioșcurilor care au o structură de rezistență din lemn. Tot aici a fost prevăzută și o centrală termică, un post de transformare și o remiză P.S.I., construcție ce însumează 32 mp.

a.2. Zona de muzeu demonstrativă - Zona cuprinde replici ale unor ateliere meșteșugărești de olărit, lădărit, fierărie, dulgherie, care prelucrează materialele cu tehnici populare autohtone; meșterii populari angajați făcând demonstrații în timpul vizitării muzeului de către turiști, aceștia putând contribui efectiv la executarea unor obiecte pe care le vor păstra apoi ca suveniruri sau care vor fi valorificate în muzeu. Tot în aceste ateliere se vor produce obiecte de artizanat destinate vânzării către public, inspirate din creația tradițională, cultivând astfel gustul față de ceea ce reprezintă frumosul în arta populară.

Zona este formată din 9 obiective, dispuse astfel:

Obiectiv nr. 1. - Atelier olărit, însumând 115,89 mp., dezvoltat pe parter, având următoarele încăperi : coridor, vestiar+grup sanitar, birou, depozit, depozit produse finite, atelier terasă.

Obiectiv nr. 2. - Atelier lădărit, însumând 115,89 mp., dezvoltat pe parter, având următoarele încăperi : coridor , vestiar + grup sanitar, birou, depozit, depozit produse finite, atelier, terasă.

Obiectiv nr. 3. -Atelier dulgherie, însumând 115,89 mp.dezvoltat pe parter, având următoarele încăperi : coridor, vestiar + grup sanitar, birou, depozit, depozit produse finite, atelier, terasă.

Obiectiv nr.4 - Atelier fierărie, însumând 115,89 mp, dezvoltat pe parter, având următoarele încăperi: coridor, vestiar , grup sanitar, birou, depozit, depozit produse finite, atelier, terasă.

În zona de lângă pădure a fost propusă construirea a 5 case servind ca locuințe de serviciu personalului administrativ, construite în stil tradițional.

Obiectiv nr.5-9 - Căsuțe administrative, 5 bucăți, însumând fiecare 56,24 mp, având următoarele încăperi: tinda, vestibul, baia ,bucătărie, cămară și o cameră.

Clădirile propuse preiau elemente tradiționale din zonă, având acoperișuri tip șarpantă, structura de rezistență din zidărie și cadre de b.a., planșee din beton armat, cu excepția caselor pentru administrație care au o structură de rezistență realizată din lemn.

Menirea acestei zone demonstrative este aceea de a pune în lumină priceperea și îndemânarea cu care țăranul a știut și știe să prelucreze materiile prime pe care le are la îndemână în propria gospodărie, dovedind astfel capacitatea de a îmbina utilul cu frumosul, simțul practic cu talentul creator.

a.3.Zona contemplativă - în această zonă vor fi amplasate obiectivele arhitecturale recenzate în urma studiului etnografic efectuat.

Zona preia tipologia satelor din nord-vestul României și anume satul liniar, satul răsfirat și satul împrăștiat.

1.Satul liniar se întinde lângă liziera pădurii, având propusă amplasarea a 20 de gospodării, o biserică, fântâna satului și în zona accidentală pivnițe pentru păstrarea vinului.

2.Satul răsfirat este amplasat de-a lungul aleii accidental carosabil, fiind propusă amplasarea a 25 de gospodării pe 5 străduțe, în zona centrală fiind amplasată biserica, școala și casa bocotanului. Pe drumul care duce spre pârâu au fost amplasate fierăria, moara cu apă, pâlincia.

Obiectivele au fost depistate pe teren în timpul cercetărilor efectuate în județele Satu Mare, Sălaj, Bihor, Maramureș.

3. Satul împrăștiat este amplasat în zona cea mai înaltă a muzeului, având un număr de 18 gospodării, o biserică, o stână și un izvor.

Pentru materializarea acestui proiect, specialiștii Muzeului Județean Satu Mare, având sprijinul competent al cercetărilor de la Muzeul Satului București, în urma unei susținute activități de cercetare ce a durat 7 ani, au depistat pe teren obiectivele ce urmează să facă parte din Muzeul de la Măriuş, reușind să achiziționeze până la ora actuală 16 gospodării țărănești (11 obiective fiind strămutate la Măriuş), din localitățile: Măriuş (județul Satu Mare); Valea Vinului (județul Satu Mare); Gherța Mică (județul Satu Mare); Turț (județul Satu Mare); Pomi (județul Satu Mare); Roșiori (județul Satu Mare); Mânău (județul Maramureș); Tătărești (județul Satu Mare); Apa (județul Satu Mare); Vama (județul Satu Mare); Berchezoaia (județul Maramureș); Buteasa (județul Maramureș); Moişeni (județul Satu Mare); Bixad (județul Satu Mare); Cămarzana (județul Satu Mare)..

A fost de asemenea întocmită documentația pentru arhitectură civilă și religioasă specifică județelor Satu Mare, Bihor, Sălaj, Maramureș amintind aici doar câteva localități ce au fost studiate: Cristur, Valcău de Jos, Grobei, Preoteasa, Archid, Buteasa, Berchezoaia, Stâna, Valea Vinului, Comlăușa, Gherța, Ulmeni, Măriuş, Vama, Chiejd, Tătărești, Turț, Cehei, Cămarzana, Bârsăul de Sus, Borlești, Șomcuta, Bixad, Hodod, Chilia, Corund, Terebești, Căuaș, Arduș, Sanislău, Resighea, etc.

Suprafața de teren donată de locuitorii satului Măriuş (comuna Valea Vinului), și anume 40 de ha de pământ, a intrat în proprietatea Muzeului Județean Satu Mare, Muzeul de la Măriuş constituindu-se ca o secție a muzeului sătmărean. Politica de achiziții susținută în ultimii 6 ani de instituția noastră s-a axat îndeosebi pe achiziționarea unor monumente de arhitectură populară, precum și a unor piese ce întregesc universul vieții rurale, fie că este vorba despre ateliere meșteșugărești, obiecte de uz - casnic, unelte agricole sau textile utilitare, decorative, port popular, etc.

Toate aceste eforturi depuse de specialiștii Muzeului Județean Satu Mare (alături de autorul proiectului, firma S.C. Comarh S.R.L. Satu Mare), sprijinite financiar în cea mai mare măsură de către Ministerul Culturii, vor fi pe deplin recompensate în momentul în care Muzeul de la Măriuş își va deschide porțile, oferind prin funcționalitate locuri de muncă oamenilor ce trăiesc în această zonă, dar îndeosebi oferind multiple și complexe modalități de cunoaștere a valorilor tradiționale.

Prezența vizitatorului va fi asigurată astfel de oferta extrem de generoasă: vizitarea muzeului; participarea efectivă la producerea obiectelor de artă populară; spectacole folclorice; participarea la slujbele religioase de la mănăstire; tabere de creație populară, artă, poezie; tratament și cazare în zona de agrement a muzeului; închirieri de case țărănești pentru cei ce doresc să trăiască câteva zile în atmosfera specifică satului românesc autohton etc..

Așezat într-un mediu natural atât de generos, la poale de Codru brăzdat de izvorul a cărui legendă ne povestește despre tămăduirile miraculoase pe care le-a făcut apa sa ("Izvorul Tămăduirii"), Măriuşul are menirea de a deveni un centru al creației materiale și spirituale specifice nord-vestului României, în care valorile tradiționale să se îngemăneze cu cele contemporane, salvate astfel împreună de la dispariție sau degenerare.

Cu certitudine, Muzeul Civilizației Țărănești din nord-vestul României, loc de pelerinaj și de păstrare într-un spirit a ceea ce a fost bun în trecut, loc în care ne vom putea cunoaște obârșiile, va deveni un simbol al civilizației tradiționale românești, al universului valorilor patrimoniului cultural popular creat cu ingeniozitatea și dragostea de frumos caracteristică țaranului român.

Poate chiar numele acestui sat, nume ce se apropie de Divinitate: MARIA, MĂRIE, MĂRIUȘ, a făcut ca Măriuşul să nu fie un sat ca toate celelalte sate.

The peasant civilization museum from north-west of Romania
(Summary)

Măriuş village from Satu Mare county is the place in which will originate one of the largest ethnographical museums in the open air in Romania. The inhabitants of Măriuş donated to Satu Mare County Museum more than forty hectares of land. That is why the project of a museum was prepared, a museum that is representative for the peasant culture and civilization in the north-west of Romania.

The existence of an ethnographical museum in the open air here, in the north-west of Romania was necessary, having a double mission : the rescue of traditional and patrimonial values and the dissemination of native culture, bringing the zone in an international touristic circuit .

The ground is generous (plains , hills , woods , springs) , so the project stipulates that ethnographical zones neighbouring to Sătmar, respectively: Sălaj , Bihor and Maramureş will be also represented.

Counting on the fact that the Romanian north-west is a multicultural zone, in Măriuş museum will recover , also, typical evidence of the national minorities civilization, with specific features.

Alongside of peasant household will find place, quite alike in native villages, further constructions which were integral parts of peasant world: school, town hall, grocery, technical installations, sheepfold, well of the village. Certainly, a weighty place will have the three woodchurches, monuments of folk architecture, which survived in time, typical for three types of villages comprised in the project. And because it did not exist village without skilled craftsmen, in Măriuş handicraft will be equipped workshops, with concrete demonstrations, destined to point out the skill and ability of the villager in processing of raw materials from his own farmstead.

The project stipulates that an amphitheatre, a library will be also built , so Măriuş will become a real cultural centre, settled in a very generous environment, at the foot of the forest, having a legendary spring with miraculous recoveries.

In order to combine cultural features with those typical of a touristic activity and in order to offer the public at large diverse facilities , the project stipulates that pleasure will be materialized resort, with a lake, camp houses, a restaurant, folk-art shops.

Achiziția Modalitate de îmbogățire a patrimoniului

Doina Miclăuș

Patrimoniul cultural al unei națiuni, are menirea de a-i fixa definitiv locul în istoria civilizației.

De aceea el a constituit obiectul unei preocupări constante a înaintașilor noștri, începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, amplificată spre finele acestuia și începutul celui următor.

Grija pentru patrimoniul cultural național și pentru instituțiile specializate în conservarea și valorificarea acestei avuții inestimabile, constituie una din trăsăturile fundamentale ale societății contemporane.

Complexă și variată, activitatea muzeografului cuprinde în sfera sa și preocuparea pentru îmbogățirea patrimoniului muzeal. Mărimea patrimoniului, depinde de numărul de piese care-l alcătuiesc. Aici, însă intervine și valoarea pieselor unui patrimoniu. Există domenii unde este o anumită constantă a valorii, cu toate că și aici poate apărea o piesă de excepție și constituie unicat.

În artă însă, fluctuația valorii este mai mare și mai frecventă. Aici, cu toate că începe să se extindă munca de investigație spre forme de cercetare sistematică, se pare că totuși este foarte importantă calitatea gustului muzeografului. "Muzeul...trebuie să fie astfel o școală de gust și de istorie a gustului... fie nu numai la dispoziția oricui, dar să întindă mâna către oricine, pentru a și-l atrage, a-l reține cât se poate de mult"- afirmă Nicolae Iorga.

Pentru artă și pentru o altă serie întreagă de domenii, achiziția rămâne principala cale de dezvoltare a patrimoniului. Se pune problema unei selecții atente în ce privește achizițiile, în special din punct de vedere al valorii artistice.

Criteriul selectiv de achiziționare este acela al calității, fiecare nouă achiziție fiind privită în raport direct cu operele deja acumulate, astfel încât noile lucrări dobândite să fie în măsură a se integra armonios colecțiilor existente și deci să poată fi incluse și expuneri.

Achizițiile sistematice făcute de-a lungul anilor au mărit considerabil patrimoniul Secției de Artă al Muzeului Județean Satu Mare. Secția de Artă deține un patrimoniu bogat și valoros. Acesta cuprinde tablouri în ulei, acuarelă, tempera, cărbune, tuș, desene și gravuri, precum și lucrări de sculptură și artă decorativă.

Lucrările aparțin unor nume de rezonanță în arta plastică românească, artiști care au creat opere viabile, ce sunt prețuite și astăzi. Este vorba de :Nicolae Grigorescu, Henri Catargi, Ion Jalea, Corneliu Baba, Iosif Iser, Boris Caragea, Alexandru Ciucurencu, Ion Irimescu, Aurel Ciupe, Rudolf Schweitzer Cumpana, Dumitru Ghiță, Eustatiu Stoenescu, Ion Muscelanu, Ovidiu Maitec, Brăduț Covaliu și mulți alții.

Prin expozițiile temporare pe care le organizează, precum și prin calitatea achizițiilor pe care le face, muzeul contribuie la formarea unei culturi armonioase și la o cunoaștere mai profundă a fenomenului plastic în general , dar mai ales al celui zonal.

De aceea se pune un accent deosebit pe tot ce este cu adevărat valoros și autentic în creația plastică din zonă.

În nordul extrem al țării, un rol esențial în promovarea unei arte de o înaltă ținută profesionalistă a jucat Școala liberă de pictură de la Baia Mare.

O parte din achizițiile făcute în ultimii ani de Secția de Artă a Muzeului Județean Satu Mare, aparțin și unor artiști din această școală și anume: Mikola András, Ziffer Sándor, Nagy Oszkar, Kádár Géza, Katz Márton, Arthur Verona și alții.

Un larg spațiu s-a acordat artei locale, astfel, un mare număr de achiziții s-au făcut din creația unor artiști care s-au născut și și-au desfășurat activitatea pe meleagurile sătmărene.

Din pleiada artiștilor sătmăreni, personalitatea pictorului Aurel Popp, se reliefează în mod deosebit. Legăturile sale directe cu Școala de la Baia Mare sunt sporadice, însă lucrând și trăind în apropiere, el respira de fapt în același climat artistic. Nimănui nu-i poate scăpa aerul de familie pe care opera sa îl are cu renumita școală din nordul țării.

S-au achiziționat lucrări de pictură, grafică și sculptură din creația artistului sătmărean, pentru a forma o colecție cât mai bogată și reprezentativă.

O parte dintre lucrările achiziționate sunt expuse, alcătuind expoziția permanentă a Secției de artă.

Achiziții valoroase care au îmbogățit patrimoniul artistic al muzeului, au fost cele realizate din creația graficianului Paul Erdős. La aceste achiziții se adaugă și cele 20 de lucrări de grafică, donate de artist muzeului.

Pictori sătmăreni legați de meleagurile natale sunt și Litteczky Endre, Toth Gyula și Tântaş Ion. Peisajele rustice, peisajele orașului natal, ale locurilor natale, portretele, compozițiile, toate sunt redade de acești artiști, într-o formă estetică, cât mai aproape de realitate.

Lucrările achiziționate din creația acestora, întregesc armonios patrimoniul.

În general, aceste lucrări respiră din plin aerul curat și plin de viață al zonei sătmărene. Acordând atenție egală tuturor genurilor, pictorii amintiți au căutat prin lucrările lor să încredințeze culorii, funcția primordială în transmiterea ideilor și sentimentelor omului contemporan. Astfel culoarea își dobândește puritatea și strălucirea sa.

Lucrările achiziționate de Secția de Artă a Muzeului Județean Satu Mare, acoperă întreaga tematică abordată de artiști: portrete, peisaje, naturi statice, compoziții.

Pentru a îmbogăți patrimoniul artistic al muzeului prin noi și valoroase achiziții un rol important îl are și preocuparea muzeografului pentru a cunoaște valorile artistice existente în colecțiile particulare. În felul acesta, pot fi scoase din anonimat unele opere de artă valoroase, care apoi vor putea fi achiziționate, dacă bineînțeles colecționarul dorește acest lucru.

Astăzi se pune un accent deosebit pe rolul educației estetice, pentru o modelare armonioasă a personalității omului contemporan. Educația estetică urmărește prin stabilirea contactului direct cu arta, formarea gustului estetic.

Astfel se pune problema unei selecții atente, în special din punct de vedere al valorii artistice a lucrărilor dintr-un muzeu. De aceea, în decursul anilor s-a urmărit acumularea a ceea ce este mai valoros în creația artiștilor.

În mare parte lucrările existente în patrimoniul muzeal al Secției de Artă, sunt opere de valoare, multe dintre ele, capabile să definească personalitatea artistului.

Prin structura și concepția sa de organizare, muzeul este un factor important în formarea gustului estetic, în analiza și cunoașterea artei noastre.

The acquisition a way to enrich the patrimony (Summary)

The work tries to evidence the importance that acquisition has in order to enrich the museum patrimony, reporting on acquisitions from last years from zonal and especially local collection.

RESTAURARE ȘI CONSERVARE

Degradări ireversibile la piesele de port provocate de factorul uman

Dora Paula Pascu

Conservarea patrimoniului muzeal, a textilelor în mod special, este problema cea mai importantă cu care se confruntă conservatorul și restauratorul de muzeu, atunci când spațiile pentru păstrarea patrimoniului nu oferă condiții corespunzătoare sau când piesele sunt supuse unor intervenții efectuate de persoane incompetente.

Lucrarea de față se referă la degradările obiectelor muzeale și anume a pieselor de port popular de natură vegetală în condiții de muzeu.

S-a luat în studiu un lot de cămăși din pânză, a căror stare de sănătate a fost afectată ireversibil, ca urmare a acțiunii următorilor factori: factorul uman, factorul chimic, factorul de mediu.

Importanță este intervenția factorului uman, a lucrătorului de muzeu, care a contribuit la degradarea pieselor respective prin activitățile întreprinse, începând cu depozitarea inadecvată, utilizarea inadecvată a produsului chimic, în condiții de microclimat necorespunzătoare.

PREZENTAREA PIESELOR

Piesele sunt cămăși lungi, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, provenind dintr-o valoroasă donație, făcută de către Eliza Brătianu, în anul 1934, Muzeului Etnografic al Ardealului, din Cluj.

Confecționate din pânză, țesută în două ițe, din bumbac sau în, cămășile au o bogată ornamentație care este compusă din decor geometric stilizat dispus pe mâneci, la gât, pe piept și la poale. Cusătura este în cruci sau la fir.

Materialele utilizate în ornamentație: fir metalic, bronz pe suport textil, bandă argintie (staniu), paiete de bronz, fir de amici vopsit vegetal sau chimic, mătase. Cromatica este foarte diversificată, în raport cu motivul ornamental utilizat.

STAREA DE CONSERVARE

Piesele prezintă un grad avansat de deteriorare în special în zonele unde a fost presărat din abundență produsul chimic. Există zone unde se observă o pătare superficială, dar și zone unde pe suprafețe destul de mari pătarea este accentuată, în profunzime, unde suportul, pânza, este deteriorată, cu aspect de carbonizare, cu lipsuri de material, cu o fragilizare accentuată.

Piesele au fost supuse unor investigații importante privind: natura petelor, materialele folosite în ornamentație, propunerile pentru curățire și conservare venind în urma investigațiilor efectuate de către specialiștii Laboratorului Zonal de Restaurare și Conservare din Cluj, iar tratamentele de curățire, scoaterea petelor și conservarea au fost efectuate de către restauratoarele secției textile din cadrul aceluiași laborator.

Rezultatul investigațiilor a fost cuprins într-un buletin de analiză și o notă de constatare unde au fost inserate toate datele referitoare la analizele privind petele examinate. În afara petelor clasice de rugină, fructe, transpirație, uleiuri, grăsimi, etc; pe tot lotul de cămăși (în zonele unde de fapt a fost găsit direct pe material produsul chimic) erau

prezente și confirmate de către chimista Laboratoului Zonal Doina Boroș, pete provocate de produsul chimic – naftalină industrială.

Pentru curățirea și îndepărtarea petelor s-au propus soluții și metode adecvate, dar rezultatul a fost o mare surpriză pentru toți specialiștii. După tratamentele efectuate, petele și-au accentuat culoarea iar la câteva piese nu numai că s-a accentuat spre brun, dar pânza a devenit friabilă, cu aspect carbonizat, cu lipsuri din material, sfâșiindu-se la o ușoară atingere (foto 1). Petele erau pe suprafețe mari la poale, unde nu exista decor (foto 2), dar și în zonele cu decor, aproape de umăr, pe mânecă (foto 3).

ANAMNEZA FENOMENULUI DE DETERIOARARE

Fenomenul a fost depistat în momentul efectuării controlului privind predarea gestiunii colecției respective. Piese erau păstrate în saci de polietilenă.

Peste fiecare cămașă s-a presărat naftalină industrială. În sac au fost trei-patru cămăși lungi.

La o primă examinare piesele erau umede, îndoite, șifonate, cu cristale de naftalină prinse pe materialul textil. După îndepărtarea naftalinei, prin scuturarea și perierea suprafețelor, în zonele respective, care erau ușor colorate în gălbui, s-a accentuat culoarea. Zonele afectate au fost cele din zona decorului la umeri, la gât sau la poale, acolo unde a ajuns naftalina.

Conservatorul muzeului, care a constatat de fapt această stare de lucruri, a solicitat intervenția urgentă a specialiștilor din sectorul investigații și restaurare textilă din cadrul Laboratorului Zonal de Restaurare și Conservare din Cluj.

Factorii care au contribuit la acest gen de deterioarare s-au dovedit a fi: factorul uman, factorul chimic, factorii de mediu.

FACTORUL UMAN

În cazul de față, factorul uman a avut rolul hotărâtor, deoarece avea toate elementele de care trebuia să țină cont în momentul în care i s-au încredințat spre păstrare piesele de patrimoniu.

Spațiul de depozitare

Depozitul este situat la parterul clădirii, în aripa estică, cu orientare nord-sud, cu ferestrele spre nord, spre artera principală de circulație a orașului, care este și șosea internațională, cu un trafic intens, ceea ce contribuie la poluarea atmosferică a orașului, pe lângă noxele de tip urban.

Situat deasupra unui subsol igrasios, cu pereți care se macină și care sunt umezi în permanență, parametrii microclimatici depășesc limitele admise de normele conservării științifice, în spațiul respectiv. În spațiul respectiv s-au înregistrat valori ale UR de peste 80% de primăvara timpuriu până toamna târziu.

Un examen al aeromicroflorei efectuat de către doamna biolog Aurelia Igna, a evidențiat prezența în atmosfera depozitului a unui număr însemnat de germeni patogeni care depășesc limitele admise de M.S./mc. Depășirile fiind impresionante la sporii de mucegai.

Naftalina a fost industrială, cu un procent mare de impurități : oxizi de fier, de sulf etc.

Mecanismul reacțiilor chimice e greu de stabilit, dar există elemente care pot contribui la explicarea fenomenului.

Factorii de mediu, UR crescută peste 80%, agenții de poluare, condensul din sacii de polietilenă, bumbacul din țesătură, care absoarbe și cedează cu greutate apa, impuritățile din naftalină, materialele oxidice din ornamentații, au favorizat și declanșat reacții chimice greu de controlat și explicat. Naftalina se oxidează în stadiul de vapori cu oxigenul din aer, pe un catalizator de pentaoxid de vanadiu formând acid ftalic. Este posibilă și o oxidare a naftalinei în prezența materialelor oxidice, cum ar fi vopselele, a oxizilor materialelor din ornamentație. Producții de oxidare sunt higroscopici favorizând astfel hidroliza unor compuși din materialul cu care se afla în contact, în prezența elementelor poluante, a bioxidului de sulf, a gazelor acide care sunt ușor absorbite și au contribuit la declanșarea reacțiilor chimice.

Elementele prezentate vin în completarea susținerii mele privind importanța activităților desfășurate de factorul uman, iar pentru acest lucru voi preciza în cele ce urmează cum și-a adus contribuția la această deteriorare.

În cazul colecției respective, începând cu depozitarea, s-au încălcat principiile conservării. Știm foarte bine că depozitarea în saci de polietilenă este interzisă.

Nu există motivația utilizării naftalinei în cazul colecției de cămăși deoarece bumbacul, inul, cânepa, materialele de origine vegetală nu reprezintă materialul nutritiv de care au nevoie moliile.

Respectarea unor principii nu absolvă nici un lucrător de muzeu, fie că e gestionar, custode, supraveghetor, muzeograf, conservator sau restaurator de obligativitatea ce se conturează pregnant atunci când decide aplicarea unor tratamente fie numai preventiv.

Necesitatea utilizării naftalinei în acest caz trebuia motivată precizând:

- efectele urmărite
- metoda de lucru
- compatibilitatea dintre produsul chimic și obiectul de patrimoniu
- în momentul utilizării urmărim ca obiectul de patrimoniu să nu fie afectat

în vreun fel

-tratamentul este eficient când există o relație specifică și directă între scopul tratamentului și substanța folosită

-dozarea produsului are o importanță primordială, stabilindu-se doza necesară și strict suficientă deoarece supradozarea poate avea efecte nedorite (în cazul nostru cantitatea de naftalină din spațiul respectiv, nu numai din sac, a depășit cu mult doza normală - pentru 64mc s-au folosit peste 8 kg de naftalină)

-modul de utilizare a fost cel care de fapt a cauzat în mare măsură deteriorarea, pentru că a fost presărat direct pe materialul textil

-în momentul luării unei decizii care privește aplicarea unei metode prin utilizarea unui produs suntem obligați nu numai la cunoașterea produsului chimic, a metodei de lucru, dar și la prognozarea rezultatelor, ținând cont de faptul că înainte de a trece la lucru avem toate elementele de care trebuie să ținem cont și pe care le inventariem când trebuie să hotărâm destinul unui obiect de patrimoniu.

CONCLUZII

În cazul nostru s-a dovedit superficialitate sau ignoranță în respectarea unor principii care stau la baza oricăror activități umane. Nu s-a documentat în legătură cu proprietățile produsului chimic și a modului de utilizare, pentru că naftalina fiind o substanță cu proprietăți insectifuge putea fi folosită punând-o în punguțe de pânză agățate în preajma obiectelor. În cazul obiectelor de cămăși, utilizarea produsului nu e justificată.

Indiferent de argumentele prezentate rămâne o enigmă nu numai modul de utilizare dar și categoria de materiale pe care a fost presărată. Scopul în care a fost utilizată nu poate fi explicat, cel puțin de cei care au investigat cazul, de către conservatorul care a depistat acest caz și restauratorii care au efectuat toate operațiile.

Așa cum am precizat de la începutul lucrării, nu pentru a învinui o anume persoană am făcut cunoscut acest caz, ci pentru a atrage atenția tinerilor specialiști care pot fi tentați de produsele comerciale care au invadat piața și despre care de cele mai multe ori nu avem nici o informație privind calitățile și proprietățile lor.

Piesele care au fost deteriorate au un regim special și nu mai pot fi folosite decât ca material documentar atât pentru specialiștii din domeniul conservării-restaurării, cât și pentru cercetători.

*Degradations irreversibles provoquées par le facteur humain,
a des pieces de costume populaire
(Résumé)*

L'article présente les dégradations subies par les objets de patrimoine de nature organique, en conditions de musée.

On a étudié, un lot de chemises de fibres végétales dont l'état de santé a été irréversiblement attaqué suite à l'action des agents suivants: l'agent humain, l'agent chimique (la naphthaline industrielle), les agents du l'environnement (les parametres du microclimat, la pollution atmosphérique).

On précise l'influence de l'agent humain qui a provoqué la dégradation et la contribution des autres agents.

L'article veut tirer un signal d'alarme pour prévenir l'apparition de situations similaires, surtout dans les conditions ou le marché est envahi par des produits chimiques plus en moins douteux.

Foto. 1.

Foto. 2.

Foto. 3.

Asigurarea condițiilor de conservare a obiectelor din lemn

Doina Dragoș

Principala caracteristică a muzeului este existența binomului om-obiect, totalitatea relațiilor dintre ele fiind facilitată de mediul construit, arhitectura, care trebuie să asigure buna desfășurare a tuturor funcțiilor muzeului. Un domeniu aparte al patrimoniului cultural național îl reprezintă obiectele și monumentele având ca material constructiv predominant lemnul.

Valoarea patrimoniului cultural național și starea sănătății sale justifică cercetarea aspectelor specifice ale conservării și restaurării lemnului, acestea însemnând nu numai un interes teoretic, ci mai ales unul practic de elaborare, adaptare și aplicare a unor metode, procedee și tehnici eficiente de salvare, ocrotire și păstrare a acestuia.

Problemele care privesc adaptarea unor construcții vechi la funcția de muzeu vizează mai multe categorii de spații:

- a. publice (săli pentru expoziții temporare și săli pentru expoziția de bază);
- b. private (depozite, laboratoare);
- c. cu caracter mixt (săli de conferință, săli de studiu, etc.);

dar la toate aceste categorii de spații un loc important îl au și amenajarea depozitelor deoarece aici sunt adăpostite de multe ori un număr mult mai mare de obiecte decât cele din sălile de expunere, iar durata depozitării acestor obiecte este nelimitată.

Știm cu toții că civilizația lemnului la români a atins culmi de inestimabilă valoare artistică, istorică și documentară.

Au obținut aprecieri pe toate meridianele, lucrările realizate în lemn formând o componentă remarcabilă a patrimoniului cultural național. Cerințele de conservare a unui obiect necesită menținerea unui climat optim, a unei expuneri, depozitări și manipulari corespunzătoare. Depozitarea colecțiilor muzeale, a bunurilor culturale artistice trebuie făcută în spații corespunzătoare. Muzeul ca instituție științifică și cu caracter educativ nu reprezintă numai un loc de depozitare și valorificare a unor tezaure de artă și civilizație materială, ci prin toate sferile de activitate este adânc implantat în viața socială, ca un factor de educație a maselor și mai ales ca un nucleu de cercetare multiplă. Eforturile imense pentru păstrarea intactă și transmiterea în timp a acestor valori, au dus la statuarea unor legături strânse pe plan internațional și la realizări remarcabile în acest domeniu ca rezultat al unei colaborări pline de o nobilă semnificație.

Cazul de față prezintă depozitarea bunurilor culturale-artistice din lemn în cadrul muzeului sătmărean. Spațiul destinat depozitării trebuie să îndeplinească o serie de condiții:

- să fie salubru și stabil din punct de vedere al microclimatului;
- zidurile să fie sănătoase, fără infiltrații;
- umiditatea relativă să fie cuprinsă între 50-60% fără fluctuații mari sau bruște;
- clădirea să beneficieze de o bună izolare termică;
- temperatura să fie stabilă;
- să fie în același perimetru al clădirii, separat de celelalte spații funcționale ale muzeului;

-înălțimea coridoarelor, deschiderea ușilor să fie astfel dimensionate încât să nu creeze riscuri pentru circulația persoanelor cu obiecte.

Spațiul care urmează a fi amenajat este situat la demisolul clădirii, are o suprafață de 9,01 mp, este stabil din punct de vedere al microclimatului, cu temperatura cuprinsă vara între 15-18° C și iarna 6-10° C, iar umiditatea cuprinsă vara între 55-70% iarna între 50-

60%. Zidurile au o grosime de 45 cm sunt sănătoase și fără infiltrații. Spațiul este în același perimetru al clădirii, separat de celelalte spații funcționale ale muzeului. Așezarea geografică a depozitului este pe direcția S-SE.

Ferestrele sunt dispuse la 2m înălțime de la sol. Accesul și circulația în zona respectivă se face dintr-un coridor cu ieșire în curtea muzeului. Spațiul a fost igienizat prin desprăfuire și zugrăvit cu var, după care a fost dezinfectat prin stropire cu o soluție de formol 10% și a fost închis un timp de 18 zile. Obiectele care urmau să fie depozitate în spațiul sus descris au fost supuse unui tratament chimic prin gazare, după o prealabilă curățire a fiecărui obiect prin desprăfuire și periaj. În continuare asupra obiectelor s-a efectuat un tratament curativ, folosind fosfina (PH_3), datorită eficacității acesteia. Acest insecticid se compune din fosfură de aluminiu, carbonat de amoniu și parafină. Fosfura de aluminiu și carbonatul de amoniu în prezența apei trec în fosfină, bioxid de carbon și hidroxid de aluminiu. Amoniacul și bioxidul de carbon previn autoaprinderea fosfinei. Apa necesară reacțiilor de hidroliză este luată din atmosfera depozitului și astfel se produce o scădere a umidității relative a mediului, fapt care duce la variații ale umidității bunurilor pe perioada gazării. Pentru îndepărtarea acestui inconvenient se introduce în spațiul supus tratamentului curativ cantitatea de apă necesară reacțiilor de hidroliză rezultată din calculul teoretic în funcție de masa de insecticid introdusă.

Doza de insecticid folosită este de două tablete pe mc, iar timpul de expunere este de 6 zile. Metoda chimică de combatere și prevenire a infestărilor este eficace dar totuși aceasta trebuie considerată ca un supliment al măsurilor igienice și nu ca înlocuitor al lor. Literatura de specialitate din ultimii ani se arată tot mai preocupată de conceptul și principiile de organizare și structură a depozitării. Din acest punct de vedere problema de fond o constituie folosirea rațională și integrală a spațiului afectat depozitării, proiectarea unui mobilier adecvat, proiectare care să aibă la bază tipodimensionarea obiectelor fără de care nu putem vorbi de o depozitare științifică.

Bibliografie

Radu Florescu,	<i>Bazele Muzeologiei</i> , București 1982
M.V. Farmakonski	<i>Conservarea și restaurarea colecțiilor de muzeu</i> , București 1954
Mihail Mihalcu	<i>Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice</i> .
Editura Științifică, București, 1970

The ensurance of conservation conditions for wood objects (Summary)

This work presents the conservation methods applied to the objects from ethnographical wooden warehouse in Satu Mare County Museum.

Conservarea unui fond de grafică și fotografii cu tematica "Mihai Viteazul" în vederea valorificării expoziționale

Mărioara Zisu,
Cornelia Iliescu

Din bogata colecție a Muzeului Județean Ploiești am primit spre conservare un grupaj de piese (17 lucrări) din perioada ce ilustrează epoca marelui voievod Mihai Viteazul.

Având în vedere pe de o parte tehnica diferită, pe de altă parte gradul diferit de degradare, conservarea lor a ridicat probleme deosebite, specifice, ceea ce fac obiectul prezentei comunicări.

Lucrările grupate în două categorii - fotografii (reproduceri după gravuri) și gravuri autentice - au fost aduse în laborator prezentând passepartout-uri de diferite dimensiuni și diferite tipuri de carton, iar o parte din ele rame de diferite tipuri.

Condițiile improprii de păstrare au determinat apariția unor depuneri masive de praf, pete și depozite de mușgai, halouri de umezeală, chiar mici fisuri și rupturi, îmbrunirea suportului lucrărilor și a passepartout-urilor.

După o dezinfectare a fiecărei lucrări în parte, s-a trecut la scoaterea acestora din ramă și apoi din passepartout-uri. Multe dintre lucrări (mai ales cele de dimensiuni mari) au fost impropriu fixate prin lipire pe suport și passepartout, încălcându-se principiile de bază ale conservării lucrărilor de acest tip și anume acela care interzice cașerarea pe întreaga suprafață a lucrării, exceptând cazurile de mare fragilizare a suportului inițial când se admite dublarea cu hârtie japoneză.

Menționăm că desprinderea din passepartout s-a realizat mecanic, având la bază metoda clivării cartonului. Ținând cont de criteriul menționat mai sus, la lucrările cașerate pe toată suprafața s-a trecut la îndepărtarea cartonului prin aceeași metodă a clivării acestuia. S-a constatat folosirea unui clei de legătorie impropriu a cărui îndepărtare a necesitat tratamente speciale.

La lucrările de dimensiuni mici criteriul de conservare a fost respectat, fixarea lor în passepartout făcându-se pe una din dimensiunile acesteia cu adezivi adecvați.

Următoare etapă de conservare s-a realizat prin imersarea lucrărilor, folosind drept suport o sită, în băi de cutărire specifice fiecărei lucrări.

După uscarea liberă pe hârtie de filtru o parte din lucrări au fost consolidate folosind un suport de hârtie japoneză.

A urmat încadrarea lucrărilor în passepartout-uri noi pentru care s-a procurat un carton special și anume carton pentru conservare cu următoarele calități : compoziție 100% celuloză, culoare albă, neutru și stabil, rezistent la mușgai și putrezire, el nu se îngălbenește în timp..Acesta a fost procurat de la firma RAINBOW TRADE INDUSTRIES S.R.L.

În felul acesta lotul de piese a fost pregătit pentru expunere, realizând o prezentare unitară, estetică și conformă cu normele de conservare.

The conservation of a content of grafics and pictures having "Mihai The Brave" as a subject in order to be exposed

From the rich collection of the Ploiești County Museum, we have received a group of pieces (sevsnteen works) from the period that illustrate the ages of the great king Mihai the Brave in order to be conserved. Taking into account, on the one hand the different technique and on the other hand the different degree of degradation, their conservation has raised special and chatacteristic problems wich are the object of this communication.

Grouped in two categories: pictures (reproductions after the pictures) and authentic engravings, the works have been brought in two laboratory having passpartouts of different shapes and different types of cardboard and some of them having frames of different types.

The inadequate conditions of keeping them had determined the appearance of great falling out of dust spots and deposits of mouldiness, haloes of moistness and even small fissures and teores, the degradation of the supports and of the passpartout of the works.

After the desinfection of every single work, the frames and the passpartouts had been taken off.

Many works (especially the big size ones) had been wrongly fixed by sticking them support and on the passpartout, defying the bases principles wich forbid the sticking on the entire surface of the work, excepting the casses when the initial surface is very fragile when it is admitted the work to be dubbled with Japonese papre.

We mention that the taking off the passpartouts had been done mechanically, based on the method of cleaving the cardboard.

Taking into account the criterion mentioned above, at the works sticked on the entire surfsce the cardboard has been taking off by the same method of cleaving it.

It was notices the use of a wrong bookbindery glue and taking off if it had needed special treatment.

At the small siyed works, the principle of conversation had been respected, their fixing in passpartouts being made on one of the dimension, using proper-glues.

The next stage of the conservation was immersion of the work currative bathes, specific for each work, using a sieve as support. After being dried on a filter paper, some of the works had been consolidated using a support ofJaponese paper.

Then the works had been putted in a new passpartouts made of special cardboard for conservation, having the fallowing characteristics: one hundred procent cellulose, a white natural and stable colour, resistant to mouldiness and degradation not turning yellow in time. This kind of cardboard has been bought from RAINBOW TRADE AND INDUSTRIES S.R.L.

In this way, the works has been prepared for expozsition , achieving an unitary, estetical presentation, corresponding to the conservtion stansards.

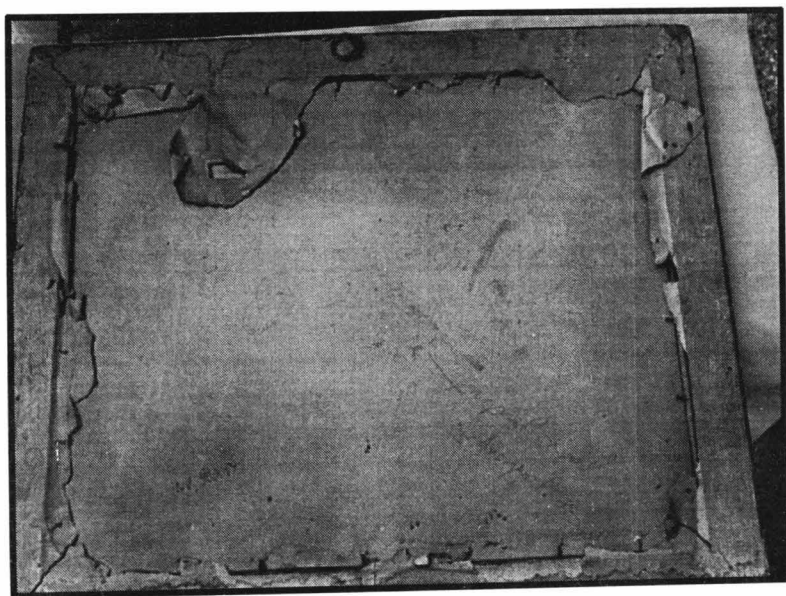
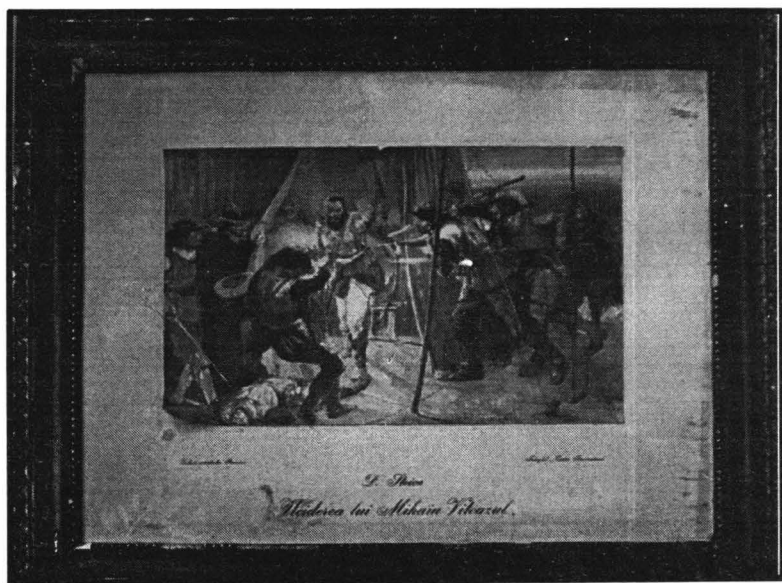

Foto. 1. 2. Fotografie „Uciderea lui Mihai Viteazul“. Muzeul jud. Prahova

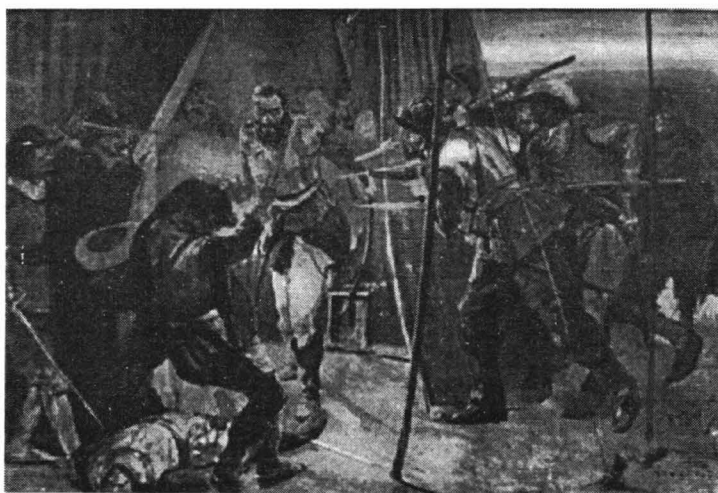

Foto. 3. Fotografie „Uciderea lui Mihai Viteazul“. Muzeul jud. Prahova

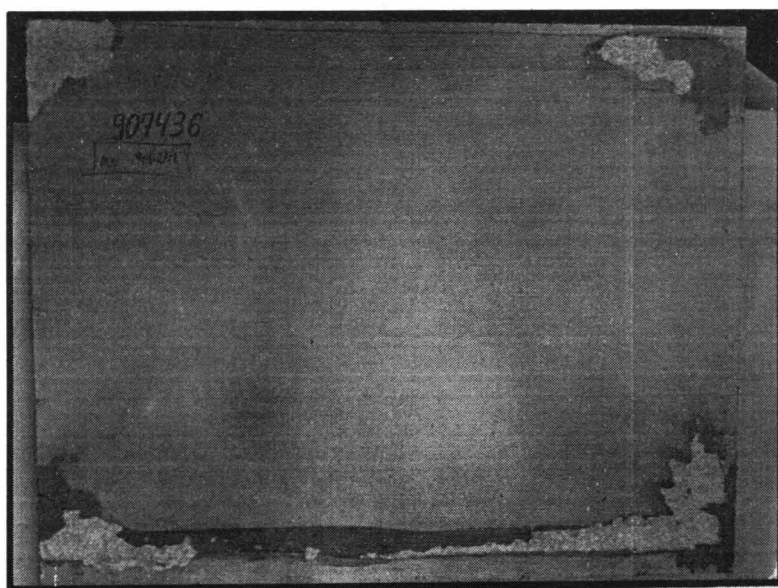

Foto. 4. 5.Gravură „Bătălia de la Călugăreni“. Muzeul Craiova.

Foto. 6. Gravură „Bătălia de la Călugăreni“. Muzeul Craiova.

Considerații generale privind manevrarea textilelor arheologice din momentul descoperirii lor până în faza restaurării

Adela Dobrescu

În ultimii ani, în urma unor campanii arheologice susținute s-au descoperit mai multe complexe de textile arheologice. Complexitatea unei astfel de activități se impune a fi tratată cu seriozitate de toate acele instituții care, mai de vreme sau mai târziu, vin în contact cu acest gen de activitate. Este bine cunoscut faptul că siturile arheologice sunt de o mare varietate, dar cele care oferă cel mai mult material textil sunt săpăturile efectuate în cimitire sau în interiorul diferitelor lăcașuri de cult. Nu de puține ori aceste textile ne-au parvenit pe o altă cale: prin intermediul clisarnițelor, unde țesăturile de cult erau păstrate sau au fost zidite în pereții bisericilor. Totuși o mare parte a acestui tip de textile sunt descoperite în urma săpăturilor arheologice. Modul în care ele sunt descoperite, aduse la suprafață și transportate în laboratoarele de conservare-restaurare trebuie pus în discuție și mai ales soluționat.

De cele mai multe ori echipa care participă la săpăturile arheologice, la descoperirea unor asemenea textile, este formată numai din arheologi. Descoperirea și aducerea la lumină a sitului este meritul lor. Dar neglijarea unor principii în ceea ce privește scoaterea obiectelor textile din săpătură nu este permisă.

În mod corect echipa de arheologi care participă la săpături trebuie să fie în permanentă legătură cu laboratorul de conservare-restaurare. Mai mult, în cazul în care echipa de arheologi este conștientă că la scoaterea la lumină a unui mormânt sau cavou se poate întâlni cu textile arheologice ea trebuie să cuprindă și conservatori, restauratori și investigatori.

Deschiderea unui mormânt sau a unui cavou pune numeroase probleme de tehnică și metodologie. Momentul descoperirii sicriului în interiorul mormântului sau cavoului pune de la început câteva probleme care trebuiesc tratate cu multă seriozitate. La deschiderea mormântului trebuie să participe obligatoriu un biolog care să supravegheze acțiunea de extragere a sicriului. Odată extras din mormânt conservatorul-biolog este cel care va interveni primul. Echipat cu tot ceea ce se numește material de protecție el va prelua sicriul și va face primele intervenții. Echipamentul de protecție, care este obligatoriu pentru întreaga echipă care a participat la săpături, va fi alcătuit din:

- mănuși chirurgicale (în nici un caz mănuși cu pori);
- măști cu filtre de carbon;
- ochelari de protecție;
- combinezon de protecție.

Acesta este minimum necesar pentru a preveni accidente care ulterior se pot dovedi fatale. Este bine cunoscut faptul că virusii, diferitele specii de ciuperci, germenii, subzistă în anumite medii. Contactul lor cu aerul, apa sau epiderma poate duce la reactivarea lor. Diferiții virusi care în evul mediu au provocat adevărate molimi pot fi reactivați, iar prin simpla ignorare a echipamentului de protecție putem deveni gazde și purtători ai bolilor pe care aceștia le provoacă. Iată de ce rolul conservatorului-biolog are o importanță deosebită. El va preleva probe și este cel care cunoaște modalitățile de dezinsecție și dezinfecție imediată. Procesul de dezinsecție și dezinfecție se va face în containere care se închid etanș. Acțiunea imediată a conservatorului-biolog minimizează riscurile existente.

Odată realizat procesul de dezinsecție și dezinfecție, containerul închis etanș se va transporta în maximă siguranță la laboratorul de conservare-restaurare unde există condițiile

necesare pentru a putea deschide containerul și apoi sicriul. Condițiile în care se va desfășura această fază trebuie să fie asemănătoare cu cele din cavou:

- umiditatea relativă trebuie să fie aproximativ egală cu cea a cavoului;
- ferestrele încăperii să aibă filtre de protecție;
- temperatura să fie aproximativ egală cu cea a cavoului.

Șocul pe care-l vor suferi obiectele din sicriu va fi astfel mult diminuat, la fel și factorii de degradare.

După deschiderea sicriului și vizionarea conținutului se va hotărâ care sunt următoarele faze. E bine știut faptul că în cazul textilelor arheologice e nevoie de multă delicatețe și răbdare pentru a le scoate din sicriu. Datorită umidității ridicate firele vegetale devin friabile. Este știut faptul că în mediu umed firele textile se degradează foarte repede. Ele se păstrează foarte bine pe piept, deci în partea din față și în măsură mai mică în partea din spate. În unele cazuri se mai păstrează părți ale scheletului, care fac tema unor cercetări deosebit de interesante pentru biologi.

Scoaterea textilelor se face pe bucăți folosind spatule de os, din fibre de sticlă sau inox. Textilele vor fi așezate pe suporturi prevăzute cu plasă peste care a fost așezată în prealabil hârtie de filtru. În tot acest timp umiditatea relativă și temperatura trebuie menținute constante. Este de preferat ca la aceste operații să participe un număr mic de persoane, deoarece simpla lor prezență influențează factorii de mediu, care au la rândul lor o acțiune imediată asupra textilelor.

După așezarea lor pe aceste suporturi se va încerca stabilizarea lor în vederea restaurării. Conservarea textilelor este o muncă de durată care trebuie făcută cu multă atenție și responsabilitate. Natura fibrelor, care pot fi animale sau/și vegetale, trecerea de la un mediu la altul, adaptarea la noul mediu sunt probleme care trebuiesc luate în considerare atunci când începe munca de conservare.

În toate cazurile începerea lucrărilor este precedată de o comisie de conservare-restaurare care va aproba principalele coordonate pe care se va baza întreaga activitate de salvare. În cazul complexelor arheologice cu un inventar textil mare și o importanță deosebită se poate recurge la o comisie națională. Comisia trebuie să fie formată din arheologul care a făcut descoperirea, istoricul de artă, biologul, fizicianul, chimistul, conservatorii și restauratorii laboratorului unde au fost depuse textilele și din eventuali invitați.

O astfel de muncă poate dura ani la rând, de multe ori poate fi riscantă dar rezultatele sunt întotdeauna spectaculoase. Trebuie să înțelegem că descoperirea și punerea în valoare a unui complex textil arheologic nu poate și nu trebuie să fie munca unui singur specialist. Cu cât va fi acceptată mai repede ideea de echipă cu atât rezultatele nu vor întârzia să apară. În acest mod poate fi scurtată durata unei astfel de activități, care este foarte generoasă și se poate constitui în temă de cercetare pentru foarte mulți specialiști.

Some considerations regarding the archaeological textiles (Summary)

Archaeological textiles are a very important category in museum textiles. They are discovered in very hard conditions. Bringing them in to the light is a very dangerous move. That is way we have to be very carefull when we deal with such kind of objects. Their protection is a very important issue both for archaeologist and restorer.

Tehnica de preparare și conservare a ouălor de păsări

Ecaterina Major

Colectarea corectă de ouă, pentru colecțiile de cercetări științifice de muzee, implică un plan concret de muncă și o metodă specială de colectare, o culegere de ouă făcută la întâmplare, trebuie considerate ca un braconaj.

Colectarea ouălor este destul de simplă și ușoară, dar determinarea lor trebuie făcută cu multă atenție (și mai ales științific). Adunarea ouălor fără date precise este lipsită de valoare științifică

O bună conservare a ouălor este posibilă numai după îndepărtarea conținutului. Odată ajuns în laborator oul trebuie cât mai repede preparat.

Ouăle în stare de clocire înaintată prin descompunerea embrionului, pot să crape. Ouăle mai mari, cu coajă groasă și tare, rezistă presiunii gazelor, dar se degradează din cauza schimbării culorii conținutului lor intrat în putrefacție.

Golirea ouălor se face cu ajutorul unui burghiu conic cu care se găurește fața laterală a oului. În acest scop se ia oul în mâna stângă, iar cu burghiul conic ținut și răsucit ușor între degetul mare și cel arătător se perforază coaja, făcând o gaură circulară regulată al cărei diametru este în funcție de mărirea și conținutul oului, dacă stadiul de incubație este înaintat, gaura va fi mai mare ca să poată fi scos mai ușor embrionul. Cu cât deschizătura este mai mică cu atât oul preparat va fi mai estetic și mai de valoare. Operațiunea perforării trebuie făcută cu multă atenție deoarece prin manipularea greșită a burghiului, sau prin apăsarea exagerată a coajei, putem sparge oul. Conținutul oului se îndepărtează în felul următor: prin orificiul obținut scoatem cu ajutorul unei pense ascuțite pielea ce îmbracă conținutul oului, introducem apoi în interiorul lui vârful ascuțit al unui tub de sticlă, prevăzut la celălalt capăt cu o pară de cauciuc, apăsăm para de cauciuc ca să suflăm aer în interiorul oului. Aerul prin presiunea cu care a fost insuflat evacuează conținutul oului, suflul de aer nu trebuie să fie tare deoarece presiunea poate provoca foarte ușor plesnirea acestuia.

Dacă oul conține și embrion, se va evacua mai întâi partea lichidă din el apoi embrionul. Acesta se va scoate în bucăți cu ajutorul pensetei și a unui cârlig din sârmă. Din ouăle mici extrem de fragile nu vom putea scoate embrionul fără să le periclităm integritatea lor. În aceste ouă vom introduce spirt de 98%, în mai multe rânduri până la absorbirea totală. Embrionul odată complet uscat nu va mai prezenta un pericol de alterare și de decolorare pentru ou. Ouăle se mai pot goli de conținutul lor embrional și prin tăierea unei găuri mai mari, prin care să fie posibilă evacuarea integrală a embrionului. Oul, golit de conținut se spală cu apă curată care se introduce în interior cu o seringă sau cu un tub prin orificiu. Oul se agită, apoi se scoate apa cu ajutorul pipetei de evacuare, sau prin tăietura făcută pentru scoaterea embrionului. După spălare, oul se așează pe o hârtie sugativă, cu deschizătura în jos până la uscare. La ouăle care au un orificiu mai mare se va aplica relipirea peretelui, pentru a nu scădea valoarea colecției.

După preparare, ouăle se păstrează în dulapuri care la rândul lor sunt așezate în cutii compartimentate căptușite cu vată. Ponteile mai mici sunt depozitate în eprubete dimensionate îndopate cu vată.

Vitrinele din expoziție în care sunt expuse ouăle, sunt așezate într-o sală ferită de lumina solară, ale cărei raze pot decolora pigmentația naturală a ouălor. Iluminatul vitrinei este rezolvat cu lumină fluorescentă amplasată în spatele vitrinei. Atât în expoziție, cât și în depozit vitrinele se închid etanș, ferite de praf.

Pentru conservarea ouălor și întărirea coajei se poate introduce un strat subțire de ceară topită sau lac- aceasta ar fi o metodă empirică

Valoarea științifică a unui muzeu, sau colecțiilor ornitologice, este cu atât mai mare, cu cât cuprinde pe lângă exemplare postate sau conservate în balguri și o bogată colecție de ouă și cuiburi.

Technik der Präparierung und der Konservierung der Eier (Zusammenfassung)

Der Artikel präsentiert die Hauptetappen des Sammelns, Präparierens und der Konservierung der Eier aus einer musealen Sammlung.

Er gründet sich auf die Sammlung des Museums in Grosskaro, das 444 Exemplare zählt.

Poluarea atmosferică- factor distructiv al bunurilor de patrimoniu

Gheorghina Olariu

Înțelegem prin poluarea aerului prezența în atmosferă a unor substanțe străine de compoziția normală a aerului care în funcție de concentrație și/sau tipul de acțiune exercită un efect nociv asupra bunurilor de patrimoniu.

În compoziția atmosferei sălilor de expoziție sau a depozitelor sunt prezente gaze și pulberi industriale.

S-a urmărit stabilirea nivelului de poluare în raport cu concentrațiile maxime admise pentru zonele de locuit, pe o perioadă de un an.

Orașul are atmosfera puternic poluată cu gaze acide(SO_2 , HCl , H_2S , NO_x) provenite din procesele industriale. În general gazele acide produc descompunerea unor componenți din structura materialelor (carbonați, sulfuri, nitrați, sulfati, cloruri etc.) și implicit slăbirea rezistenței mecanice precum și apariția unor produși de coroziune care degradează obiectul. Aceste degradări diferă în funcție de natura materialului și a gazului sau pulberilor prezente în atmosferă.

Căile de pătrundere a substanțelor poluante în muzeu sunt date de modul de aerisire prin ferestre a spațiilor precum și de accesul vizitatorilor direct din stradă.

Denumirea	Valori medii mg/mc	Valori maxime mg/mc	CMA
NH ₃	0,1302	0,2999	0,3
NO ₂	0,0526	0,2955	0,3
SO ₂	0,0513	0,7265	0,75
F	0,0017	0,0136	0,015
O ₃	0,0365	0,0983	0,1
H+(aciditate)	0,0038	0,2026	0,1
pulberi în suspensie	0,0340	0,1347	0,15
pulberi sedimentabile	4,3600	16,3768	17

Pentru determinarea acidității din aerul atmosferic s-a aplicat metoda colorimetrică având la bază principiul : soluția neutră galbenă de roșu de metil este colorată în roz roșcat în prezența acizilor tari. Intensitatea colorației este proporțională cu concentrația ionilor de hidrogen și se citește imediat la un spectrofotometru la lungimea de undă de 530 nm. Pentru recoltarea probelor aerul se aspiră prin două microabsorbitoare legate în serie conținând fiecare câte 10 ml apă bidistilată, cu un debit de 0,3- 0,5 l/min. Din totalul analizelor efectuate pe parcursul unui an numai 6% se situează peste CMA (0,1 mg/mc).

Pentru determinarea oxizilor de azot s-a aplicat metoda de dozare colorimetrică care are la bază următorul principiu : bioxidul de azot reacționează cu acidul sulfanilic în mediu slab acid cu care formează o sare de diazoniu care cu N-1-naftil-etilendiamina dă un compus azoic de culoare roșie a cărui intensitate este proporțională cu cantitatea de bioxid de azot și se determină spectrofotometric la 550 nm. Luarea probelor s-a făcut cu un debit de 0,3l/min. Din totalul analizelor în nici un caz nu s-a obținut o valoare peste CMA (0,3mg/mc).

În vederea determinării bioxidului de sulf s-a folosit metoda care se bazează pe reacția dintre bioxidul de sulf din aer, tetracloromercurat de sodiu în prezența formaldehidei și pararozanilinei cu formarea unui compus colorat în roșu violet a cărui intensitate este proporțională cu concentrația de SO_2 și se citește extincția la spectrofotometru la lungimea de undă de 552nm. Pentru recoltarea probelor aerul de analizat se aspiră printr-un

absorbitor care conține 10 ml soluție absorbantă cu un debit de cca 1l/min timp de 30 min. CMA a bioxidului de sulf este de 0,75 mg/mc. Față de această valoare, din totalul analizelor nu s-au înregistrat valori peste CMA, valoarea maximă obținută fiind de 0,7265mg/mc.

Pentru determinarea amoniacului din aer s-a folosit metoda care se bazează pe reacția dintre radicalul amoniu și reactivul Nessler în mediu alcalin, cu care formează o colorație galben-brun în funcție de concentrația amoniacului. Pentru recoltarea aerului se folosește o pompă care aspiră aerul printr-un vas absorbitor care conține 20ml soluție absorbantă, cu un debit de 1l/min. Se măsoară extincția la spectrofotometru la lungimea de undă de 450nm. Din totalul analizelor efectuate în nici un caz nu s-au obținut valori peste CMA (0,3mg/mc), valoarea maximă înregistrată a fost de 0,2999mg/mc.

Pentru determinarea fluorului din aer s-a aplicat metoda titrimetrică având ca principiu reacția dintre ionii de fluor și thoriu rezultând tetrafluorura de thoriu, folosind ca indicator alizarin sulfonat de sodiu care ne arată sfârșitul reacției, virajul este de la galben-citrin la galben-portocaliu. În funcție de cantitatea de azotat de thoriu folosită la titrare se obține concentrația de fluor. Pentru nici o determinare nu s-a depășit CMA (0,015mg/mc), valoarea maximă înregistrată fiind 0,0136mg/mc.

Determinarea oxidanților din aer-ozonul și alți oxidanți care se formează în aerul poluat în urma reacțiilor fotochimice- metoda de determinare se bazează pe titrarea iodului pus în libertate dintr-o soluție de iodură de potasiu cu tiosulfat de sodiu în prezența amidonului ca indicator. Titarea se face până la decolorare completă. În nici un caz nu am obținut valori peste CMA (0,1mg/mc), valoarea maximă înregistrată a fost de 0,0983mg/mc.

Pentru determinarea bioxidului de carbon s-au utilizat tuburi DRAGER specifice acestui gaz. Valorile obținute sunt cuprinse între 0,01 și 0,3% volume CO₂. Recoltările de probe s-au făcut între orele 10-16 deoarece în toate cazurile stabilitatea produsului rezultat la recoltare este limitat în timp, probele trebuind să fie executate imediat după recoltare. Din această cauză nu am putut stabili o paralelă între creșterea nivelului de poluare și procentul de vizitatori.

Pentru determinarea H₂S din aer s-a utilizat metoda care are la bază următorul principiu: în mediu puternic acid în prezența ionului Fe³⁺, paradimetilfenilendiamina formează albastru de metilen a cărui intensitate este proporțională cu concentrația de hidrogen sulfurat și se determină fotometric la lungimea de 670nm. Probele au fost recoltate în vase de absorbție cu frită în care s-a introdus 30ml soluție absorbantă de hidroxid de cadmiu cu un debit de 1l/min. Analiza probelor s-a efectuat imediat după terminarea recoltării. Din totalul analizelor 14% din rezultate au depășit CMA(0,01mg/mc).

Determinarea pulberilor sedimentabile se face prin metoda gravimetrică. Recoltarea se face în vase de sticlă cu apă distilată prin sedimentare liberă după legea gravitației. Valoarea maximă obținută a fost de 16,3768g/mp față de CMA de 17g/mp/lună.

Determinarea pulberilor în suspensie se face prin metoda gravimetrică. Recoltarea probelor se face folosind un sistem de aspirație cu un debit de 15-30l/min. Reținerea pulberilor se face pe un filtru care se usucă și se cântăresc la greutate constantă. Valoarea maximă înregistrată a fost de 0,1347g/mc față de CMA de 0,15g/mc.

Nivelul de poluare variază în limite normale cu foarte mici depășiri ale CMA la H₂S și aciditate. Avându-se în vedere acest lucru s-au luat măsuri pentru prezervarea picturii a obiectelor textile precum și a celor din hârtie și pergament, aflate în depozitele muzeului.

Atmospheric pollution - a destructive factor of the cultural objects (Summary)

The aim of this work is to establish exactly the value of the factors leading to pollution, over a period of one year.

Establishing the rate of pollution and the measures to be taken in order to minimize the action of these upon the cultural values.

Descoperit în perioada 7-18 decembrie 1994 complexul textil arheologic de la Hodod, corsetul care face subiectul articolului nostru este o piesă de îmbrăcăminte specifică secolelor XVI-XVIII. El era realizat din materiale prețioase (mătase, voaluri, dantele cu fir prețios) și aveau copcii din metale prețioase (sub formă de bijuterii).

Corsetul era croit pe corp, în spate era mai scurt, iar în față era mai lung prinzând fusta sub el. În față era decoltat, decolteu umplut cu un material prețios, iar balenele laterale, care nu depășeau nivelul sânilor, erau prinse cu un șnur, panglică sau mai rar cu șiruri de perle. Partea din față și cea din spate erau unite de două bretele subțiri, ele fiind cele care susțineau mânecile. Mânecile erau confecționate din același material ca partea din față, de sub panglică. Lungimea mânecilor putea varia, dar croiala era aceeași: ele erau bufante și prinse din loc în loc cu panglici sau șnur.

Procesul de conservare-restaurare a pieselor descoperite la Hodod a început imediat prin conservarea tuturor textilelor. Odată stabilizate s-a urmat pasul următor: restaurarea pieselor. S-a început cu cele a căror materiale au cerut o intervenție imediată.

Procesul de restaurare al corsetului a început în 1995. Analizele efectuate în colaborare cu Laboratorul de Investigații al Muzeului Național de Istorie și Laboratorul de Investigații al Muzeului Satului au trasat principalele căi de abordare a obiectului.

Corsetul este o piesă complexă care conține materiale și tehnici multiple. El este croit din mătase naturală, colorată, peste care s-a aplicat o dantelă din fir de argint aurit. Prin croiala, care-i este specifică, corsetul recurge la ajutorul balenelor, balene care la această piesă sunt din lemn.

Balenele principale sunt unite de o panglică lată de 1,5 cm, care s-a păstrat în mai multe fragmente. Ea era prinsă în copcii de metal (aliaj de cupru), care aveau mari depuneri fosfo-calcice și cloruri. Din cauza depunerilor a fost foarte greu de întrevăzut locul copciilor. Îndepărtarea panglicii s-a făcut foarte greu. Odată desprinsă ea a urmat cursul normal al conservării și restaurării. Curățirea umedă a panglicii s-a realizat prin băi de înmuiere (alcool etilic, glicerină, apă distilată), baie de spălare cu Romopal 1%, urmate de limpezire, extragerea umezelii și uscare rapidă. Consolidarea s-a efectuat pe mătase naturală prin lipire cu Sarpifan și întărire prin coasere pe margini.

Încă de la început, prin simplul fapt că este un obiect complex corsetul a necesitat elaborarea unor modalități particulare de restaurare.

Primele faze au fost executate în Laboratorul de restaurare textile al Muzeului Național de Istorie, în colaborare cu doamna Spiridonia Macri.

În primă fază corsetul trebuia dezasamblat. I s-au înlăturat balenele, care au intrat în grija restauratorilor lemn. Înlăturarea lor a fost un pas greu de executat deoarece pe mătasea care îmbrăca balenele se găseau mari depuneri fosfo-calcice. Desprinderea acestora s-a făcut cu o atenție deosebită pentru a nu amplifica degradările deja existente.

Odată îndepărtate balenele, corsetul a fost supus unui tratament care a început cu curățirea lui prin desprăfuire și apoi imersarea lui într-o baie de apă distilată. În timpul acestei băi a fost posibilă îndepărtarea câtorva dintre depunerile fosfo-calcice. Aceste băi s-au repetat până în momentul în care cea mai mare parte a murdăriei a fost îndepărtată.

Piesa a fost scoasă din baie și uscată. Se impunea desprinderea dantelei de pe mătase, deoarece printre firele metalice, în special în zonele unde dantela era îndoită, se afla

încă o cantitate apreciabilă de murdărie. După detașarea dantelei de pe mătase cele două materiale au fost tratate separat.

Mătasea, care este o legătură atlas și care este colorată a fost curățită în soluție de Radix Saponaria.

Dantela din fir metalic, argint aurit, realizată în tehnica ciocănele a fost curățită în soluție de Complexon 3,7% și în soluție de acid formic.

Înainte de a fi curățit, corsetului i s-au luat măsurile și s-au trasat liniile croielii. După ce a fost dezasamblat s-au luat din nou măsurile și liniile după care a fost croit.

Suportul de mătase al corsetului s-a păstrat într-o prea mică măsură pentru a putea fi reintegrat. Deteriorările suferite în timp au fragilizat într-o astfel de măsură această mătase încât ea este folosită doar ca material documentar. Din această cauză s-a recurs la înlocuirea ei cu o altă mătase, tot naturală, vopsită într-o culoare adecvată. După vopsirea mătăsii aceasta a fost lipită pe un netex chimizat de tip voal, care să-i dea consistența necesară, iar apoi a fost întinsă pe un gherghef peste care urma să fie consolidată dantela din fir metalic. Inserarea dantelei s-a făcut conform planului de croi, lucru care va permite croirea mătăsii pentru obținerea corsetului.

Corsetul a fost restaurat în comparație cu materialul documentar obținut de la Muzeul Josa Andras din Nyiregyhaza.

The restoration of an XVIIIth century corset (Summary)

The subject of the article is about the preservation and the restoration of a archaeological textile. The proces of perservation was extended on a long period because of the degradations the piece suffered for 200 years. The restoration was made in the preservation laboratory of Satu Mare Teritorial Museum

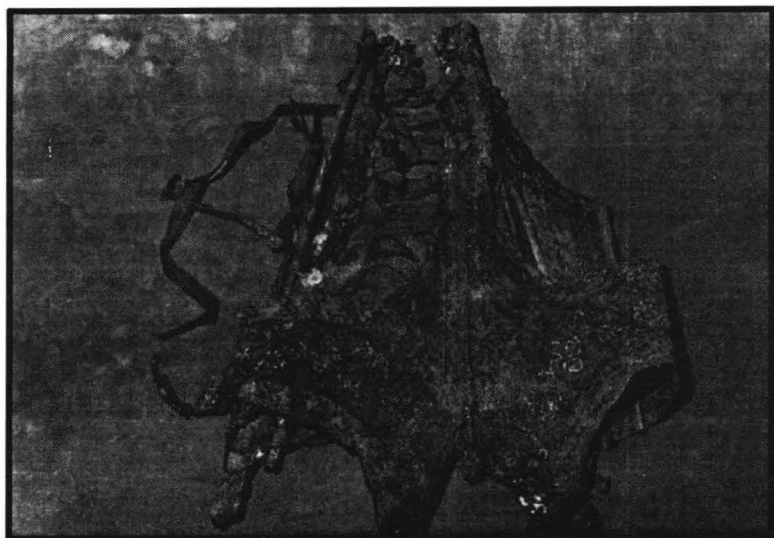

Foto. 1. – Corsetul înainte tratamentului

Foto. 2. – Corsetul înainte tratamentului

Foto. 3.– Corsetul înaintea tratamentului

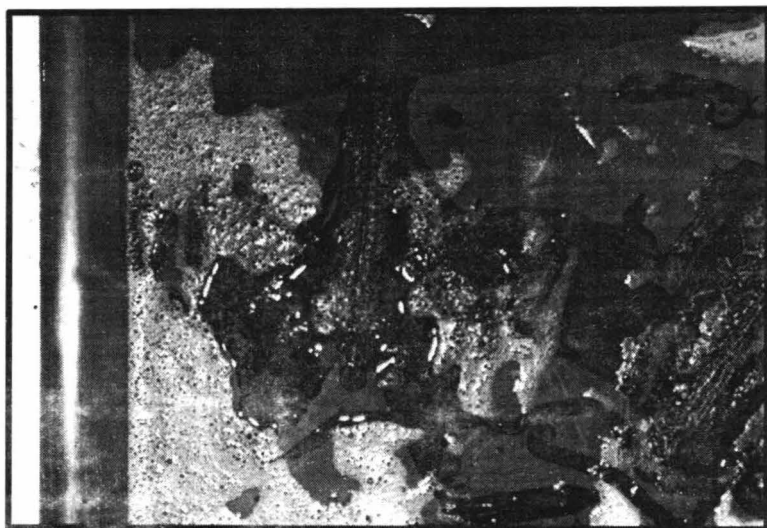

Foto. 4.– Corsetul în timpul tratamentului

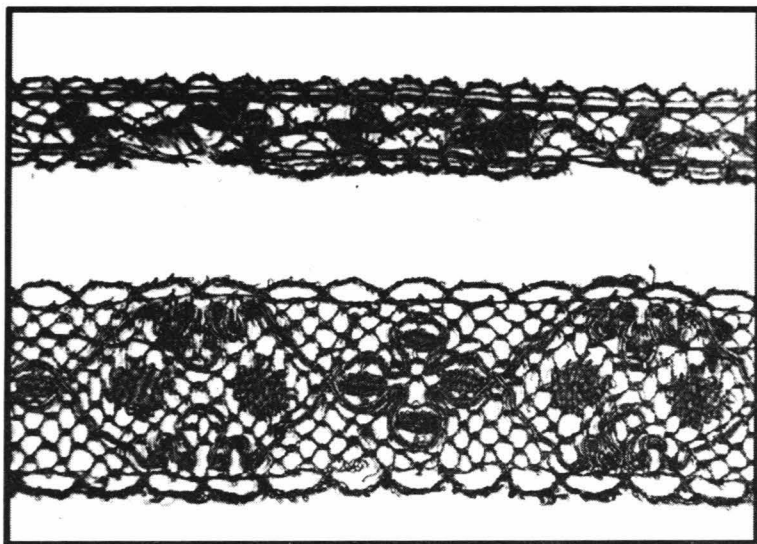

Foto. 5. – Fragmente de dantele după tratament

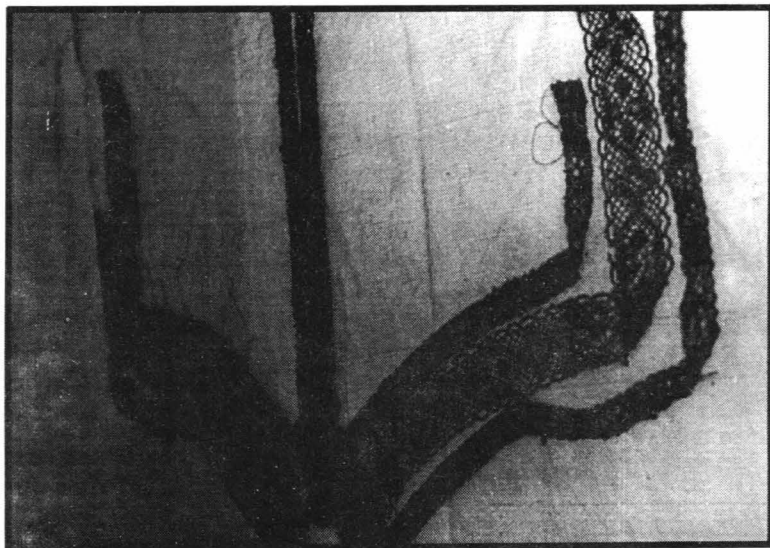

Foto. 6. – Corset în timpul restaurării

Evantaiul ce face subiectul acestei comunicări este un accesoriu de lux al vestimentației doamnelor de la Curțile domnești de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Este pliabil, în formă de sector de cerc, executat din mătase naturală de culoare maron. Aceasta este fixată pe scheletul de lemn prin lipire și prezintă două registre decorative, unul realizat prin pictare, iar celălalt prin aplicare de dantelă.

Pictura arie reprezentând flori și păsări este dispusă în câmpul central.

Decorul din dantela aplicată încadrează mătasea suport într-un chenar de trandafiri, de dimensiuni mai mari în partea superioară și laterală și de dimensiuni mai mici în partea inferioară.

În zona centrală decorul pictat alternează cu dantela aplicată în formă de flori de mărgăritar. Dantela este fixată pe mătase prin tehnica punctării cu fir de mătase vopsit în culoare.

Evantaiul este alcătuit din lamele din lemn de tek care prezintă încruștrări și motive florale, acestea fiind suflate cu aur.

Lamelele sunt prinse într-un inel metalic nituit cu doi bumbi de sidef. Una din lamelele principale este ruptă păstrându-se un fragment în inelul evantaiului. Pe inel se găsește un ciucure de mătase care în partea superioară este împletit cu fir metalic.

Piesa prezintă un grad avansat de degradare fizico-mecanică, reprezentat prin fragilizarea și deshidratarea suportului de mătase și depuneri de praf și murdărie, tăieturi în lungul lamelelor, deșirări, scămoșeri, decolorare, iar dantela aplicată este fragilizată și discusută de pe mătase în porțiuni mari.

La suprafețele pictate apare o oxidare (degradare) sau pălire a peliculei aurii, ca rezultat al unei îmbătrâniri naturale dar și al unor factori fizico-mecanici, al unor condiții necorespunzătoare de păstrare.

Restaurarea piesei a ridicat probleme deosebite având în vedere fragilizarea și deshidratarea suportului de mătase. S-a executat o desprăfuire ușoară cu o pensulă foarte moale care a constat în îndepărtarea prafului din mătase și dantelă.

După dezasamblarea piesei, însemnând desprinderea mătăsii de pe lamele cu soluție de alcool etilic și apă distilată prin tamponări repetate, mătasea a fost desprinsă de pe lamele și cu ajutorul unui bisturiu "Iris".

Tratamentul de curățire a fost efectuat prin tamponări succesive cu o soluție din alcool etilic, glicerină și apă distilată, având grijă ca stratul pictural să nu fie afectat. Pentru aceasta am efectuat o uscare rapidă cu hârtie de filtru și aer cald.

De menționat că operațiile de curățire au fost executate pe pat absorbant din hârtie de fitru, uscarea făcându-se prin schimbări repetate ale patului absorbant.

După terminarea operațiilor descrise mai sus, curățirea piesei a dat rezultate bune.

Pentru restaurare s-a vopsit mătasea care a fost incolată cu soluție de CMC plus apă distilată, peste care a fost întinsă mătasea originală a evantaiului.

În zonele care au prezentat rupturi s-a efectuat o lipire cu aceeași soluție, cu o pensulă în lungul firului de mătase. După incolare a fost croită dublura de mătase redându-se forma evantaiului.

Având în vedere fragilizarea și deshidratarea mătăsii suport, a fost aleasă metoda optimă pentru restaurarea evantaiului având în vedere reversibilitatea acestei metode. După restaurarea suportului original s-a efectuat consolidarea dantelei ornament cu fire de mătase vopsite în culoare, prin tehnica punctării.

Reasamblarea suportului de mătase pe scheletul de lemn s-a făcut prin lipire cu o soluție de CMC + apă distilată în concentrație de 4%, prin pensulare în lungul lamelelor, iar pentru siguranța lipirii suportului pe lamele piesa a fost pusă la presat sub sticlă.

În cursul procesului de restaurare a piesei am folosit o metodă de rezolvare a problemelor, urmărind reversibilitatea tratamentelor.

The restoration of an XIXth century fan (Summary)

The topic of this communication is a fan which is an accessory of ladies' luxury fashion from Courts the end of the XIXth century.

The restorer used a method of solving problems of the piece looking for the reversibility of treatment during the process of restoration.

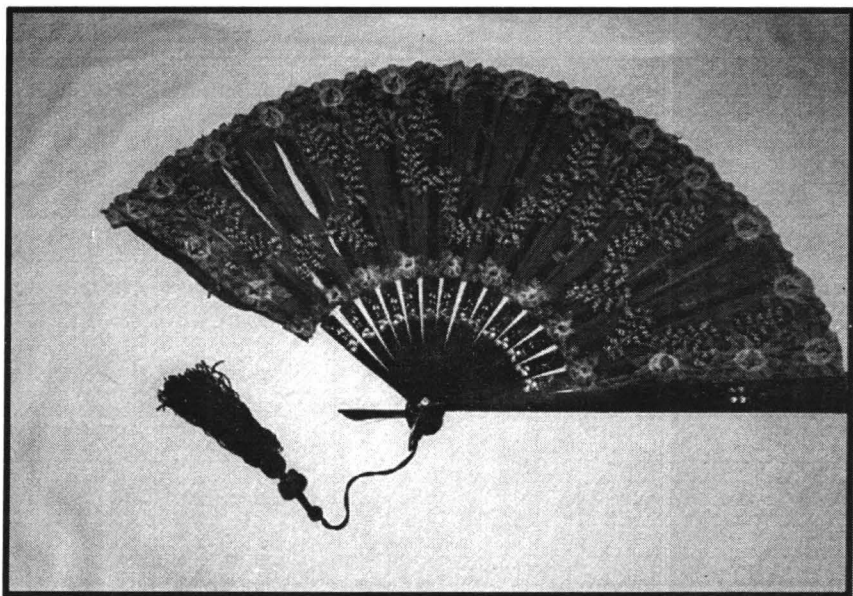

Foto. 1. – Evantai sec. XIX – înainte de restaurare

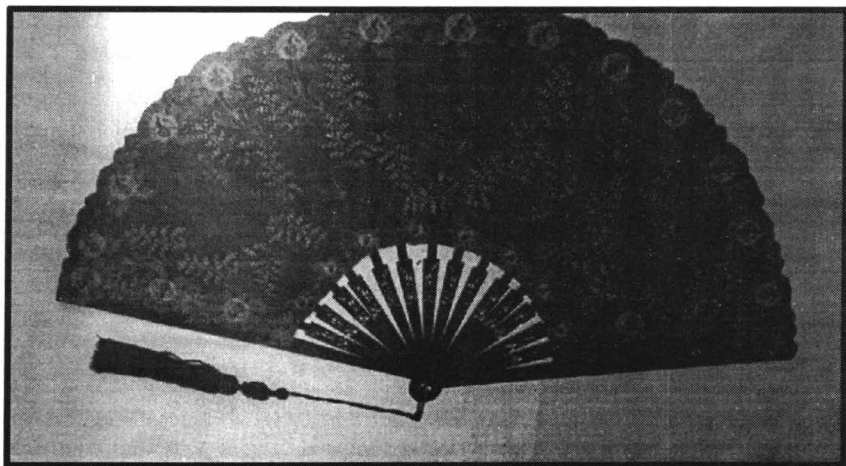

Foto. 2. – Evantai sec. XIX – după restaurare

Restaurarea unei file dintr-un Codex din secolul al XV-lea folosită ca învelitoare a unei tipărituri din anul 1617

Lidia Popescu

Cartea veche este “oglindea mântuirii omenești”, care apropie peste spațiu și timp pe cel care caută, de cel care descoperă; oglindă în care licărește o speranță de viitor. Schopenhauer numește cartea “memoria hârtie a umanității”. Simplul dialog între autor și cititor pune în mișcare întregul mecanism complex al societății moderne creată de om - Cartea reflectă universul și pune în mișcare lumea.

Lucrarea de față este o filă manuscrisă dintr-un codex care conținea textul și notațiile muzicale (neume) folosite la serviciul religios al ritului catolic.

Acest codex numit “Graduale” a fost scris în a doua jumătate a secolului al XV-lea în atelierele mănăstirii franciscane din orașul Gyöngyös, suportul textului fiind din pergament, iar formatul filei fiind “in folio”.

Mărimea acesteia este de 35X40 cm. Numărul exact al filelor nu se cunoaște (aproximativ 300 de bucăți) deoarece corpul cărții nu s-a păstrat integral. S-au păstrat doar file sau fragmente din file, unele fiind folosite ca și învelitoare ale scoartelor la cărțile bisericești. În această formă au fost descoperite 113 file, verso-ul lor fiind distrus din cauza adezivilor, textul și notațiile muzicale fiind estompate și greu de descifrat dar totuși dimensiunea inițială a filei putându-se estima cu aproximație.

Din secolul al XVI-lea s-au folosit aceste file manuscrise ca și învelitoare de cărți, legătorii considerând această metodă foarte ieftină. Cazul nostru de față este asemănător. Fragmentul de filă manuscrisă care urmează a fi restaurat a fost folosit ca și învelitoare de scoarte a unei tipărituri din anul 1617 al cărei autor este episcopul Leepes Bálint. Suportul filei este dintr-un pergament foarte subțire și prezintă linii trasate orizontal și vertical - portativul - de culoare roșie, notații muzicale cu cerneală neagră, text scris cu caractere de tipar cu cerneală de culoare neagră, inițiale de culoare roșie și albastră și text manuscris în limba latină cu cerneală de culoare maronie (ferogalică); lipsește capital bandul iar caietele sunt cusute cu ață de in pe 5 ligamente din sfoară.

În partea superioară a cotorului observăm o etichetă din hârtie pe care a fost scris autorul și titlul cărții.

Prima operație este desprinderea învelitoarei din pergament de pe corpul cărții. Observăm că forțașul, care este din hârtie de maculatură necolorată, a fost lipit direct, la fel ca și einșlagul, folosindu-se ca adeziv cleiul de oase.

Capetele nervurilor din sfoară au fost lipite pe scoarte și acoperite cu fragmente din foi tipărite. După desprinderea forțașului, care s-a făcut mecanic cu ajutorul unei spatule flexibile cu vârf ascuțit, observăm că scoartele din carton au fost consolidate pe toată suprafața, cu fragmente din file tipărite, iar în urma presării, notațiile muzicale și textul de pe pergament s-au imprimat pe filele tipărite, iar textul de pe acestea s-a imprimat pe pergament. Din această cauză textul manuscris de pe verso-ul pergamentului și-a pierdut lizibilitatea parțial și chiar total în anumite zone.

Pergamentul este o piele netăbăcită având ca bază a structurii sale albumina fibroasă - collagenul. Întrucât procedeul de preparare exclude neutralizarea produselor alcaline rezultate din prelucrare, pergamentul are o oarecare alcalinitate ceea ce îi conferă o mare stabilitate la acțiunea compușilor acizi din atmosferă și îi crează o rezistență mare la atacul microorganismelor. Alcalinitatea are însă și un neajuns și anume tendința pergamentului de a se îngălbeni în timp - ceea ce este și în cazul nostru - îngălbenire

datorată captării compuşilor fierului din mediu şi în consecinţă declanşarea unor fenomene de hidroliză cu coloraţie.

Pergamentul este de asemenea un material foarte higroscopic, ceea ce conduce la scăderea stabilităţii sale. În cazul de faţă, din cauza păstrării cărţii în condiţii necorespunzătoare de microclimat şi a neglijenţei umane, observăm degradări produse de factori fizico-chimici şi biologici cum ar fi: estomparea culorilor notaţiilor muzicale şi a însemnărilor manuscrise, transparenţa, gonflarea suportului, pigmentarea şi apariţia petelor de diferite culori şi intensităţi cum ar fi: pete de umezeală, de cerneală, pete produse de frontul de apă şi de excrementele păsărilor şi rozătoarelor, murdărie aderentă (amestec de particule de praf şi substanţe grase care se fixează cu timpul pe suprafaţă).

Pergamentul mai prezintă şi lipsuri mari din suport şi din text în partea inferioară a cotorului acestea fiind datorate deteriorărilor produse de rozătoare. Se observă de asemenea migrarea textului şi a notaţiilor muzicale de pe verso-ul filei pe faţa acestuia şi de pe filele tipărite care au fost lipite pe scoarţe.

Deteriorările produse de factorul social (uman) sunt plierile filei din pergament în zona einşlagului şi a falţului, deoarece aceasta s-a folosit ulterior ca şi învelitoare de carte.

În urma efectuării hidrostabilităţii cernelurilor şi a culorilor folosite am ajuns la concluzia că cerneala ferogalică cu care s-a scris textul manuscris este insolubilă în apă, cerneala de Ca folosită la desenarea notaţiilor muzicale este solubilă în apă prin tamponare şi insolubilă în soluţie hidroalcoolică 90%, iar culorile roşu, şi albastru ale iniţialelor din text sunt lavabile dar rezistente tot în soluţie hidroalcoolică de 90%.

Deoarece cerneala cu care s-a scris însemnările manuscrise este ferogalică a fost necesară măsurarea pH-ului pe care am efectuat-o cu pH-metrul digital cu electrod de contact. Valoarea acestuia este de 6,39 deci aproape de punctul neutru.

După curăţirile mecanice ale suportului cu radiera şi cu o pensulă foarte moale, efectuăm hidratarea pergamentului într-o cameră umedă, în felul următor: fila se aşează pe o plasă din sfoară de în care acoperă o tasă de laborator din PVC cu apă distilată, pe care o introducem într-un sac de polietilenă închis ermetic timp de 15 minute. După scoaterea pergamentului din camera umedă am constatat că acesta şi-a redobândit elasticitatea şi forma iniţială mai ales în zona einşlagului şi a falţului.

Următoarea operaţie a tratamentului este curăţirea umedă şi emolierea pergamentului în soluţie hidroalcoolică 90% (alcool isopropilic + apă) şi glicerină - câteva picături - operaţie pe care am efectuat-o prin tamponare, evitând zonele cu culori foarte solubile. Urmează presarea sub sticlă cu greutate uşoare, introducând documentul între bucăţi de netex. După scoaterea din presă urmează completarea lipsurilor din suportul filei din pergament pe care am făcut-o cu hârtie japoneză prin metoda "la dublu" folosind ca adeziv soluţie de CMC 4% în apă. Am folosit hârtie japoneză de nuanţă şi grosime apropiată cu cea a suportului, cu fibră foarte lungă deoarece aceasta aderă foarte bine la pergament evitând riscul unor tensionări.

Ultima operaţie a tratamentului este presarea finală tot sub sticlă, între bucăţi de netex, timp foarte îndelungat.

Păstrarea pergamentului se va face în mapă de protecţie, într-un mediu cu UR: 50%-55% şi o temperatură de până la 18 °C, fără fluctuaţii.

Bibliografie

- SZENDREI JANKA - "Amintiri muzicale ale secolelor XV -XVII de la Gyöngyös și Gyöngyöspata".
SZABÓ KÁROLY - "Régi magyar könyvtár" I-III, Budapest, 1879-1896.

Lista ilustrațiilor

Foto 1 - filă manuscrisă înainte de restaurare

Foto 2 - filă manuscrisă în timpul restaurării, desprinderea forțațului de pe scoarța din carton;

Foto 3 - filă manuscrisă după restaurare.

The restoration of a manuscript piece, part of a religious Codex from the XVth century (Summary)

The restoration of a manuscript piece witch is part of a religious Codex from XVth century and conains a text and the musical notes of the religious service.

The document was used to cover another book., dated 1671 and the support was made from velum.

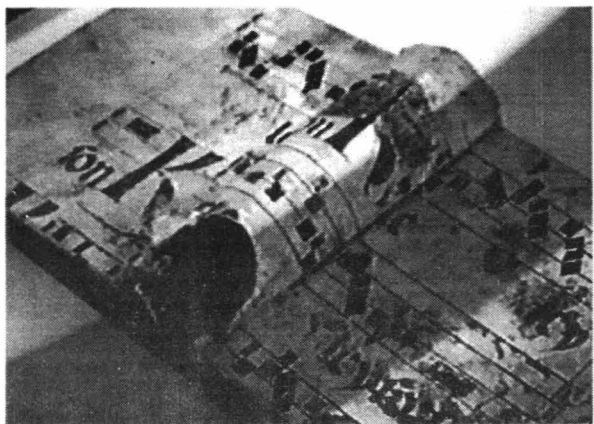

Foto. 1.

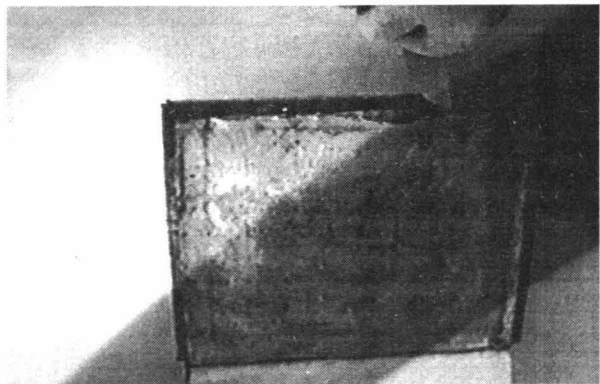

Foto. 2.

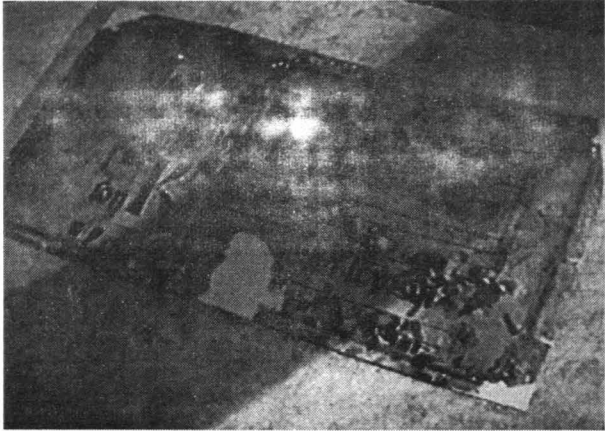

Foto. 3.

Restaurarea unui sfeșnic de argint

Dinu Capotescu

Lucrarea prezintă activitatea de restaurare-conservare a unui sfeșnic descoperit în urma demolării unor imobile. Obiectul fiind fragmentar și neexistând analogie nu s-a putut stabili exact utilitatea lui, astfel el putând fi și un suport de fructieră. Confectionat din argint de un meșter sau atelier necunoscut la sfârșitul secolului al XIX-lea, sfeșnicul este îmbinat din trei elemente suprapuse.

Talpa de sfeșnic, de formă circulară, are la bază trei piciorușe în formă de frunză de acant, este împărțită în trei registre, cel din mijloc fiind ornamentat cu un medalion flancat de motive florale și vegetale realizate prin incizie. Se continuă cu un fragment de picior de formă cilindrică ornamentat cu un medalion și două ghirlande de flori în stil baroc aplicate, unul din medalioane lipsind. Partea superioară a fragmentului de picior, respectiv partea cilindrică, se termină cu două brăie cu profiluri dreptunghiulare.

Piesa a suferit puternice degradări fizico-mecanice (teșituri, îndoituri, fisuri) și chimice (prezența clorurilor, sulfurilor, etc.) foto 1,2,3.

Înlăturarea degradării fizico-mecanice a necesitat folosirea unui instrumentar divers format din diferite baghete de lemn de esență tare cu diferite forme și profile în funcție de suprafața deformată, ciocane de lemn, tablă de plumb, fâșii de cauciuc și altele. Înlăturarea deformărilor la partea superioară respectiv partea celor două brăie, a necesitat confectionarea unui negativ, mai precis sculptarea în lemn a profilului original al porțiunii deformată. Având acest profil sculptat nu a fost deosebit de greu de a înlătura deformările suferite de piesă. Medalionul lipsă a fost confectionat din duracol prin tehnica mulajului și a fost integrat cromatic cu foiță de argint (foto 4).

A urmat tratament chimic cu Complexon, neutralizare și conservare cu nitrolac incolor (foto 4,5).

The restoration of a silver candlestick

(Summary)

The subject of the paper is the restoration and the preservation of a candlestick. The object is made of silver by an unknown person in the XIXth century.

Foto. 1.

Foto. 2.

Foto. 3.

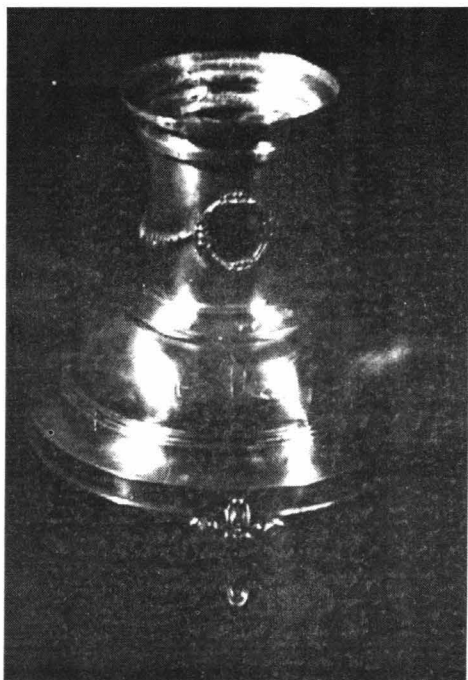

Foto. 4.

Foto. 5.

Restaurarea și punerea în valoare a unor obiecte descoperite pe șantierul arheologic Lazuri (județul Satu Mare)

Eva Puskas

Săpăturile de sondaj și cele sistematice de la Lazuri, au început din anul 1974, fiind dezvelite mai multe complexe (gropi menajere, locuințe), conținând un bogat material arheologic, care datează din secolele II-I î.ch., respectiv secolele II-IV, continuând până în secolele VI-VII, VIII-IX.

Au fost găsite mai multe gropi inițial folosite pentru păstrarea cerealelor, iar după aceea ca și gropi menajere. Materiale similare nord-vestului țării au apărut în cercetările efectuate în zona Aradului și a Bihorului, iar în afara granițelor în Slovacia, Ucraina și până la Dunărea mijlocie.

Din locuințe apar diferite fragmente ceramice: ceramică grosolană lucrată cu mâna destul de neglijent cu o ardere relativ slabă, neuniforme la culoare (vas borcan mic, vas borcan, vas cu motivul brăduțului, cești), ceramica fină, caracterizată printr-o pastă de o calitate foarte bună, având ca degresant nisip fin sau mică (ceramică pictată, vas tip oală, cană cu toartă).

Inventarul materialului ceramic care apare în zona Lazuri din campaniile anuale este foarte bogat, cuprinzând mai multe epoci. Întâlnim ceramică din cultura Grăva dintr-o pastă relativ bună, rezistentă, lucrată cu mâna de formă tronconică cu pereții arcuiți spre interior cu buza îngroșată, fără ornamente.

Un alt vas (cană) este datat în faza clasic dacică, caracteristica acestui vas o constituie finețea execuției și armoniile proporțiilor. Corpul îl are în formă bombată, cu buza rotunjită și ușor răsfrântă spre exterior, fiind prevăzut cu un gât scurt și toartă.

Un tip de vas provenind de la Lazuri, punctul "Lubi Tag" este un vas miniatură de tip borcan, de culoare gălbui-roșcat prevăzut cu patru butonașe ornamentate prin incizie. Are buza ușor evazată spre exterior, aproape dreaptă. Este lucrat cu mâna din pastă impură, arderea este neomogenă. În faza clasică a ceramicii daco-getice ornamentele realizate prin incizare sunt frecvente și alcătuiesc un bogat repertoriu de motive decorative.

O formă ceramică larg răspândită este cea a vasului cu buza îngroșată și ușor răsfrântă în exterior, cunoscut sub denumirea de vas borcan. Corpul vasului are umerii arcuiți, coloritul fiind de la gălbui-roșcat de nuanțe diferite până la cenușiu-negru. Este lucrată cu mâna, din pastă impură cu granule de nisip, ornamentele fiind realizate prin incizare, formând linii oblice mai lungi sau mai scurte pe corpul vasului.

Tot aici s-au mai găsit cești, ceramică pictată (fragmente), un idol, roțiță și un vas de forma unei păsări cu doi ochi și un cioc, din epoca bronzului bogat ornamentat pe toată suprafața specific culturii Suciu de Sus, cu o combinație de spirale și cercuri ovale, excizate, alungite la un capăt.

Deci, ceramica noastră se poate împărți în ceramică brută cu textură zgrunțuroasă ce conține în pastă multe impurități (pleavă, nisip, paie, pietre pisate, nisip dur) și în ceramică fină cu textură fină, omogenă, ce conține caolin, silicați sau oxizi metalici și ca degresant nisip fin.

Fluxul tehnologic pentru restaurarea și conservarea pieselor arheologice începe odată cu scoaterea acestora din mediul de zacere. Din momentul scoaterii în mediul atmosferic ceramica arheologică are nevoie de măsuri de protecție, de prim-ajutor. Întrerupându-se vechile condiții de mediu, lipsite de gaze nocive, radiații ultra-violete și

calorice, de fluctuații ale temperaturii, obiectele arheologice primesc un adevărat șoc, degradarea lor accelerându-se.

Pentru a atenua pe cât posibil acest șoc, recurgem deja pe șantier la următoarele măsuri de prim ajutor:

- evitarea expunerii directe la radiații solare
- evitarea pierderii totale a umidității
- observarea atentă a obiectelor pentru a decide măsuri diferențiale de ambalare
- stabilirea urgenței de trimitere la laborator
- evitarea șocurilor mecanice, a tensionării în timpul transportului

Obiectele ajunse în laborator se examinează, se verifică rezistența fizico-mecanică, porozitatea pastei, friabilitatea, natura depunerilor.

În cazul fragmentelor fragile, se evită imersarea sau spălarea sub jet de apă curățirea făcându-se mecanic și prin tamponare până la îndepărtarea totală a depunerilor de pământ.

Uscarea perfectă este absolut necesară pentru a face o impregnare bună, impregnare care se face în scopul întăririi structurii ceramicii, măbind astfel rezistența pastei atenuând higroscopicitatea ceramicii, realizând o protecție împotriva vibrațiilor, șocurilor, prafului, realizând totodată o fixare mai bună a structurii de la suprafață: pictura, glazura, angoba, încrustațiile în pastă.

În vederea reconstituirii formei vasului am grupat fragmentele după părțile componente ale vasului, adică: bază, corp și buză și după culoare, formă și grosime.

Ansamblarea s-a început de la bază folosind adeziv compatibil și reversibil, lipsurile s-au plombat cu ipsos. La completarea părților mai mari lipsă, am folosit cofrag din plastelină de modelaj sau ceară dentară, amprenta luându-se de pe părțile simetrice existente, părțile inexistente modelându-se.

Părțile completate s-au finisat în final folosind bisturiul, rașchete speciale, glasspapier.

Integrarea cromatică s-a făcut cu culori tempera, sau pigmenți adăugați la ipsos, în nuanțe apropiate de original. Unde exista decor s-a completat pe părțile adăugate prin incizii sau excizii.

Pe tot parcursul restaurării trebuie respectate următoarele principii:

- folosirea materialelor reversibile
- materialele folosite să nu afecteze estetica piesei
- materialele și substanțele utilizate să aibă o cât mai bună comportare în timp
- să se utilizeze numai substanțe compatibile cu elementele structurale ale ceramicii cât și cu materialul ornamental, să utilizăm materiale, tehnici sigure
- trebuie avut grijă să nu se facă fals, obiectul trebuie să se afirme

În lucrarea de față v-am prezentat tehnica restaurării folosite în cazul ceramicii arheologice descoperite pe șantierul arheologic de la Lazuri, punctul "Lubi Tag".

Am ales piese arheologice, deoarece dintre toate disciplinele istorice, arheologia pleacă de la realități materiale, oferind astăzi cel mai mare câmp de dezvoltare a formelor de comunicare în masă a cunoștințelor istorice.

Această ceramică arheologică ne prezintă în diferite faze, progresul general al spiritului omenesc, ajutându-ne să cunoaștem mai bine popoarele antichității clasice situate pe aceste teritorii.

Bibliografie

1. *Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal, nr. 1*, Muzeul Național de Istorie, București, 1981.
2. *Múzeumki mőtárgyvédelem, nr. 2*, Budapest, 1975.
3. *Practical building conservation, vol.2*, Gower Technical Press, England, 1995.
4. Gheorghe Lazin, *Cuptoare dacice de ars ceramica din secolele III-IV.e.n. descoperite la Satu Mare*, în Satu Mare. Studii și comunicări, 1980, p.133-142.
5. Gheorghe Lazin, *O categorie aparte a ceramicii din secolele III-IV d.h. descoperită în nord-vestul României*, în Revista Bistriței, IX, 1995, p.145-149.
6. Ioan Stanciu, *Contribuții la cunoașterea-epocii romane în bazinul mijlociu și inferior al râului Someș*, in Eph.Nap.v.p.139-226.

The restoration of a few objects discovered on the archaeological site of Lazuri (județul Satu Mare) (Summary)

The article has three major parts:

- *the presentation of the archaeological situ of Lazuri*
- *some pottery already restored*
- *the method and the major ways of restoring pottery*

Foto. 1. Ceașcă – lucrat cu mâna

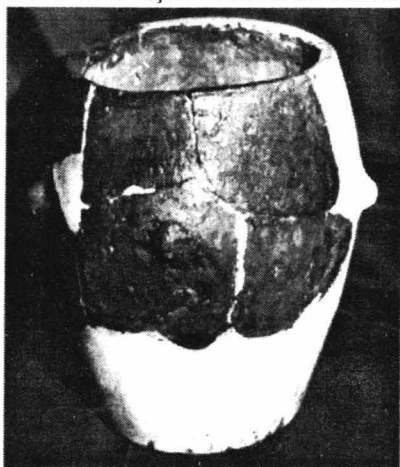

Foto. 2. Vas borcan cu butoane – lucrat cu mâna

Foto. 3. Ceașcă mare – lucrat cu mâna

Foto. 4.
Vas cu motivul brăduțului

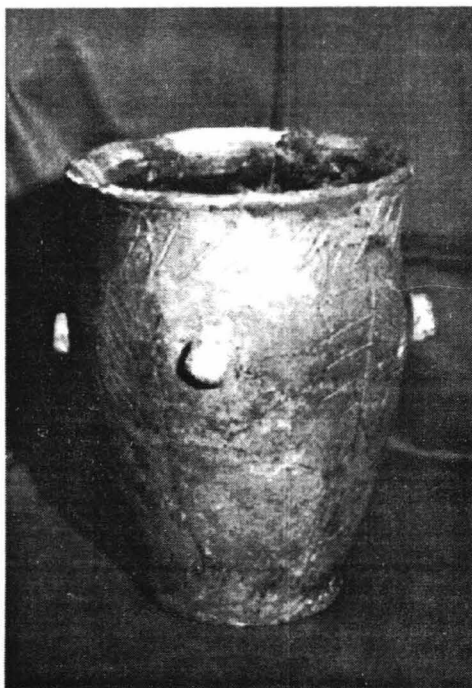

Foto. 5.
Vas borcan

Foto. 6. Vas borcan mic – lucrat cu mâna

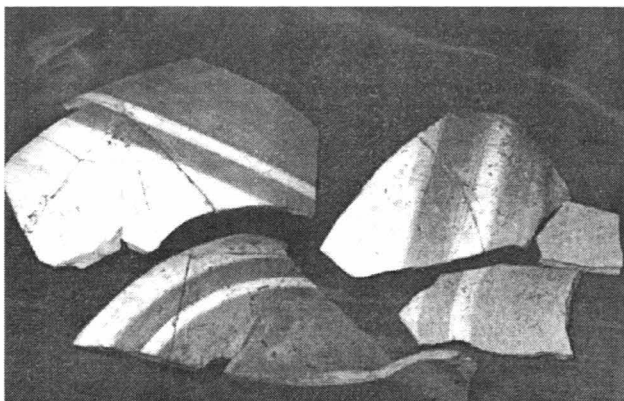

Foto. 7. Ceramică pictată – lucrat la roată

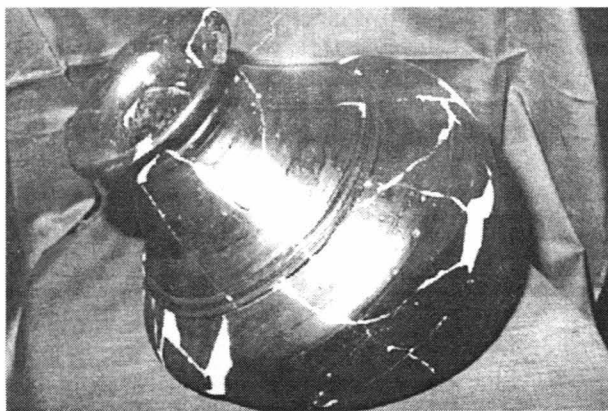

Foto.8. Vas tip roată – lucrat la roată

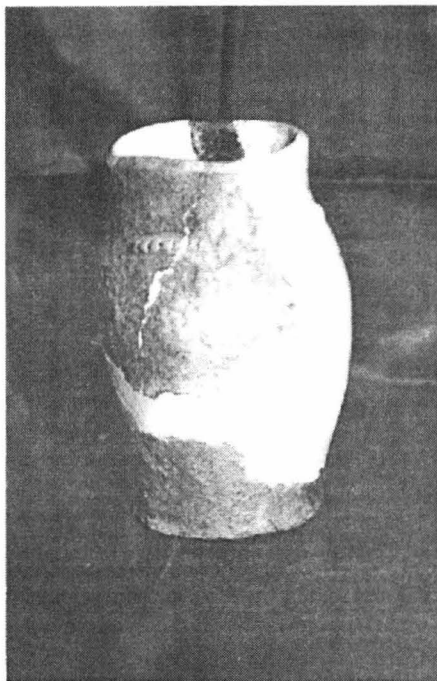
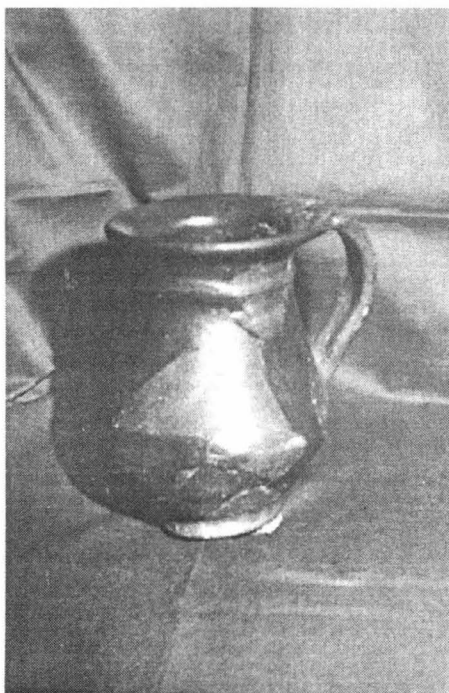

Foto. 9.

Vas bitroconic – lucrat cu mâna

Foto. 10.
Cană cu toartă – lucrat la roată

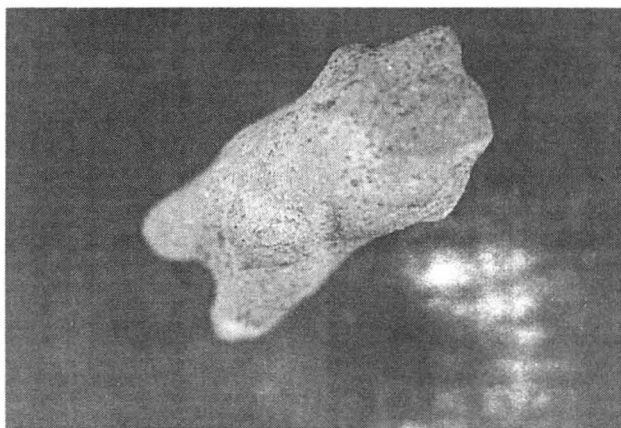

Foto.11. Idol – neolitic

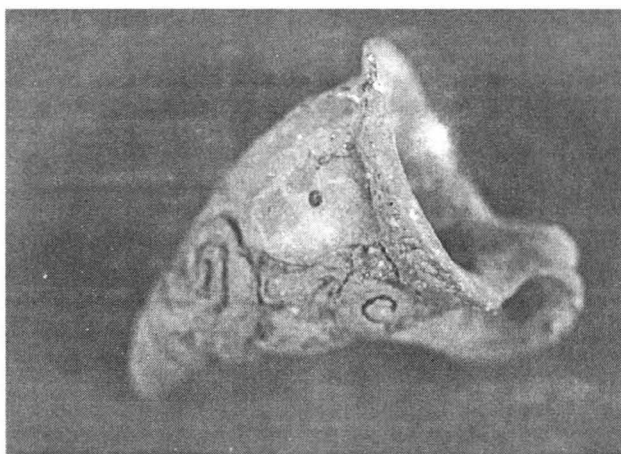

Foto. 12. Riton – epoca bronzului, Cultura Suci de Sus

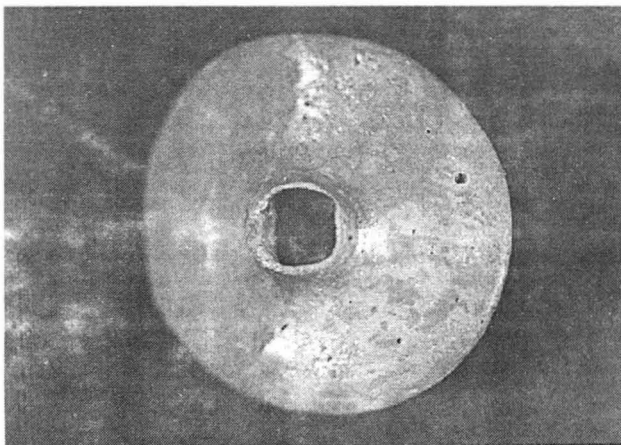

Foto.13. Roțiță – epoca bronzului

Restaurarea unor podoabe celtice provenite din necropola celtică de al Pișcolt

Roxana Cobusceanu

În lucrarea de față voi prezenta câteva piese arheologice restaurate anul acesta care provin din necropola celtică de la Pișcolt județul Satu Mare. Cercetarea necropolei de la Pișcolt în punctul de hotar numit "Nisipărie" a început în anul 1970 și a fost continuată până în anul 1977. Numărul complexelor funerare descoperite este 207. Din cele 185 de morminte datate în epoca fierului 75 de morminte sunt de înhumatie 83 de incineratie în groapă iar 13 morminte de incineratie în urnă. Inventarul acestor morminte indiferent de ritul și ritualul funerar este unitar. Mormintele de incineratie în groapă în general sunt mai bogate în inventar care constă din obiecte vestimentare, podoabe, arme, ustensile și ceramică. Activitatea de restaurare conservare a inventarului necropolei celtice a început încă din anul 1990 și continuă și în prezent. Am ales câteva podoabe celtice care deși provin din experiența Hallstattiană sunt deosebite de acestea punând în valoare elemente de detaliu decorate într-o fantezie de o frumusețe rară.

Voi prezenta în continuare intervențiile făcute asupra pieselor menționate.

BRĂȚARĂ BRONZ, Inv.5188; M.155

Descriere: Brățară cu semiove mici în Reifenstil; diametru 5 cm., confecționată din bronz prin turnare. Piesa este masivă cu miez metalic continuu solid, este fragmentară(4 fragmente), prezintă coroziune activă pe întreaga suprafață sub formă de puncte pulverulente de clorură, oxizi(cuprit), în special în interiorul său, depuneri din mediul de zacere.

Tratament: spălare cu soluție Romopal 1%, combinată cu curățire mecanică, tratament chimic cu soluție complexon la pH-10, urmat de neutralizare, uscare în alcool, patinare artificială prin aurire, finisare cu baton din fibră de sticlă, lipirea fragmentelor cu rășină , conservare.

BRĂȚARĂ BRONZ, inv.4917, M. 127.

Descriere: Brățară închisă, masivă, diametru 7 cm, confecționată din bronz prin turnare. Piesa este masivă, cu miez metalic continuu, solid, prezentând coroziune activă pe întreaga suprafață sub formă de cloruri, cuprit.

Tratament: prin metoda de curățire Kräfting(sol.NaOH și folie de Al)urmată de neutralizare, uscare, finisare mecanică cu baton din fibră de sticlă, conservare. In urma acestui tratament suprafața piesei a căpătat o culoare brună-maronie uniformă și nu mai necesită patinare artificială.

BRĂȚARĂ, inv.5049, M.155.

Descriere: brățară din placă de bronz cu capetele terminate în tampon, diametru 6 cm., confecționată din bronz. Piesa prezintă un miez metalic continuu solid, coroziune activă pe întreaga suprafață sub formă de cloruri, oxizi și urme din mediul de zacere.

Tratament: spălare cu soluție Romopal 1%, tratament chimic cu soluție Complexon pentru bronz, urmat de fluxul tehnologic de neutralizare, uscare, finisare, patinare artificială și conservare finală.

FIBULĂ, inv.5360.

Descriere: Fibulă mare cu resortul format din 3+3 spire, cordare exterioară cu un singur nodul pe picior, L=8,5 cm., este confecționată din fier prin turnare. Piesa prezintă miez metalic continuu, solid pe suprafața sa se observă produși de coroziune specifici materialului de bază cu preponderență la vârful acesteia, sub formă de oxizi, cloruri. Lipsește acul pe o porțiune de 1 cm.

FIBULĂ, inv.5348.

Descriere: Fibulă mare cu resortul din 3+3 spire, cordare exterioară, având ornamentație ștampilată pe arc, L=9 cm, este confecționată din fier prin turnare. Piesa prezintă miez metalic continuu, pe suprafața sa se observă produși de coroziune specifici materialului de bază, lipsește acul pe o porțiune de 1 cm.

Acestor fibule li s-a aplicat un tratament chimic de curățire cu soluție de H_3PO_4 20% cu inhibitor până la îndepărtarea completă a produșilor de coroziune. A urmat apoi în continuare fluxul de neutralizare, uscare și conservare finală.

FRAGMENT DE CENTURĂ, inv.5063, M. 156

Descriere: Fragment dintr-o centură din fier împreună cu prinătorul de la cataramă lucrat din fier și ornamentat cu butoane din bronz.

Fragmentele din fier prezintă produși de coroziune specifici materialului de bază sub formă de oxizi și oxihidroxizi ferici, exfolieri ale stratului de produși de coroziune, în timp ce butoanele din bronz au un miez metalic continuu solid, cu o patină nobilă stabilă și continuă sub formă de malachit.

Tratament: la fragmentele din fier am recurs la o curățire mecanică urmată de taninare, butoanele din bronz s-au curățat mecanic cu foarte mare atenție sub microscop.

FRAGMENT DE CENTURĂ, inv.460, M.57

Descriere: Prinător de cataramă, lucrat din fier sub formă de suliță, încrustat cu un buton din bronz. Piesa este fragmentară, fragmentele din fier nu au miez metalic continuu, prezintă produși de coroziune specifici materialului de bază, exfolieri ale stratului de produși de coroziune, lipsă din material în zona de îmbinare cu butonul de bronz. Butonul din bronz prezintă un miez metalic continuu, solid și o patină nobilă continuă și stabilă.

Tratament: fragmentele din fier au fost curățate mecanic, s-au lipit între ele și s-au consolidat prin impregnare cu rășină Araldit AY 109 cu întăritor HY 965. De asemenea s-a făcut completarea porțiunii lipsă tot cu rășină colorată pentru integrare cromatică.

Din lotul restaurat și conservat, piesele de fier au creat o problemă serioasă, acestea suferind o degradare importantă în timp ca urmare a umidității excesive existente în Castelul din Carei unde aceste piese au fost depozitate de la descoperirea lor.

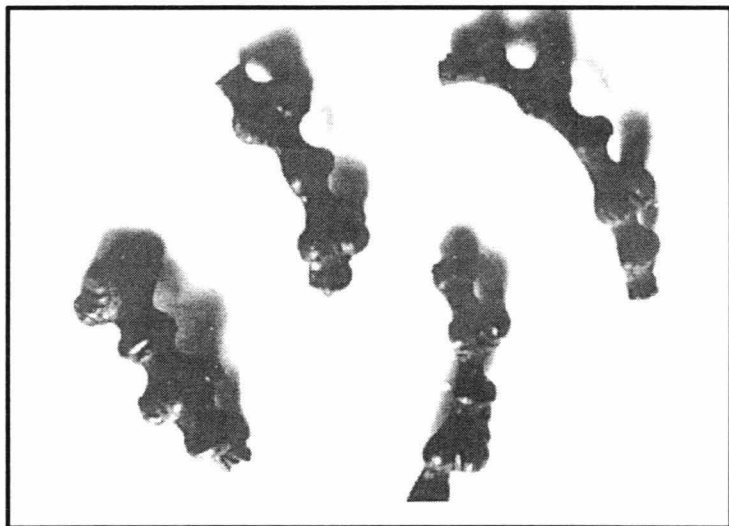
Bibliografie

1. Némethi, *Necropola Laténe de la Pișcolt, jud.Satu Mare, I-IV, Traco-Dacia, IX, X, XIII, XIV, 1988, 1989, 1992, 1993.*
1. Némethi, *Das späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău, Dacia, XXVI, 1982, p.115-156.*

- I.Németi, *Contribuții la istoricul Hallstattului târziu din nord-vestul României în lumina noilor descoperiri arheologice*, Acta Musei Porolissensis, VIII, Zalău, 1984, p.129-146.
- Practical Building conservation*, English Heritage Tehchikal Handbook, 1988, Gower Technikal Press Ltd, England.
- I.Stambolov, *Coroziunea și conservare antichităților*.
- HE,Plenderleith, și A.E.A.Werner, *Conservarea antichităților și a operelor de artă (tratament, reparare, restaurare)*.

*The restoration of a few jewellery discovered in the celtic
necropola from Pișcolt
(Summary)*

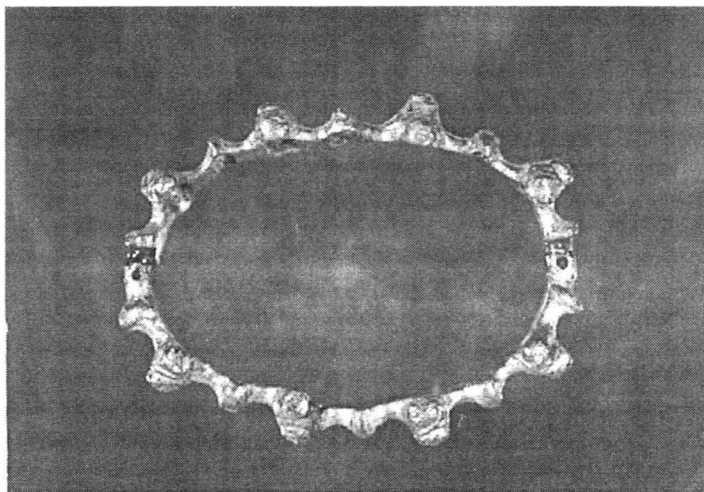
The subject of the article is the restauration methods aplied to a few jewellery discovered in the celtic necropola from Pișcolt, Satu Mare.

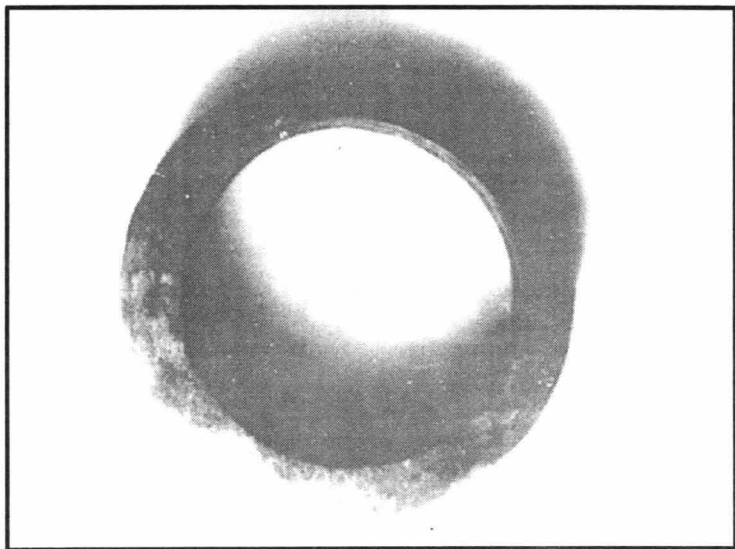

Brățară de bronz

I. 5188

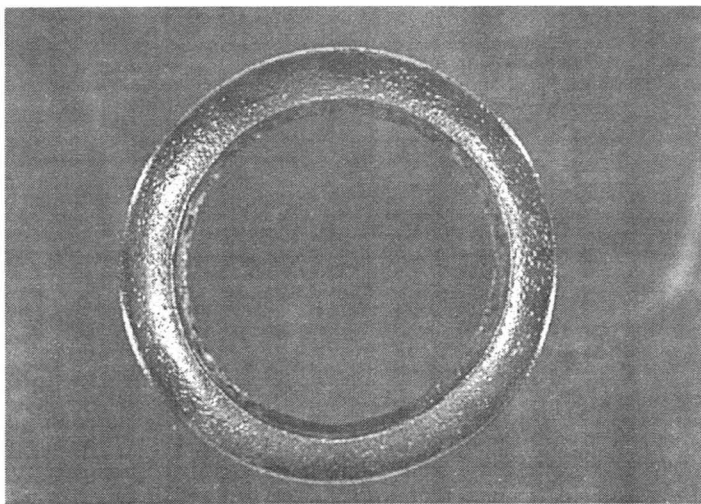
Reifenstil

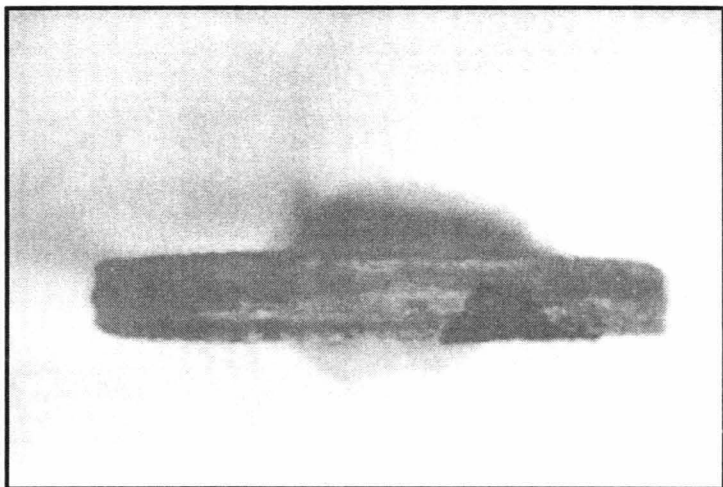

Brățară masivă

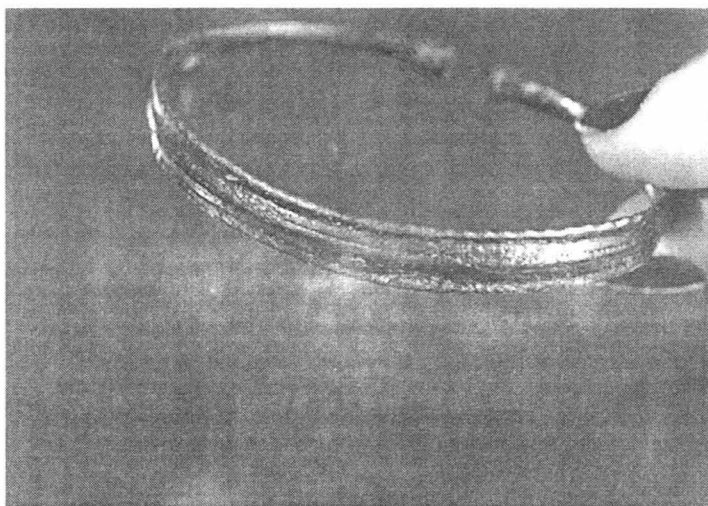
I. 4917

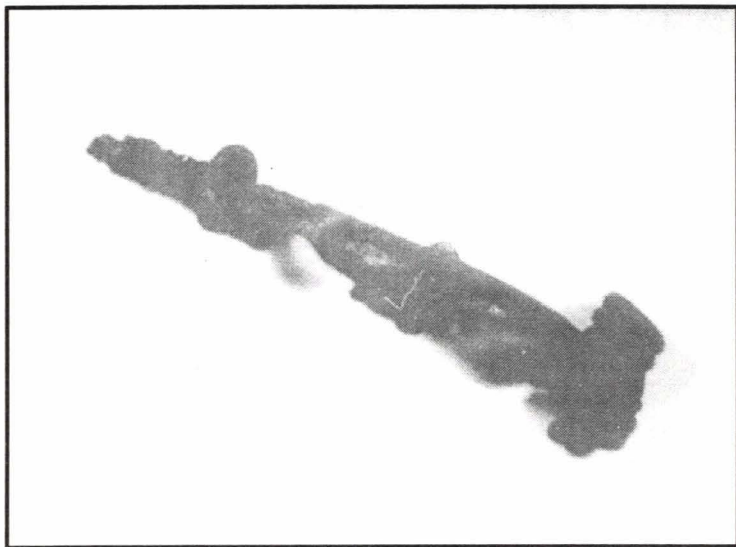

Brățară de bronz

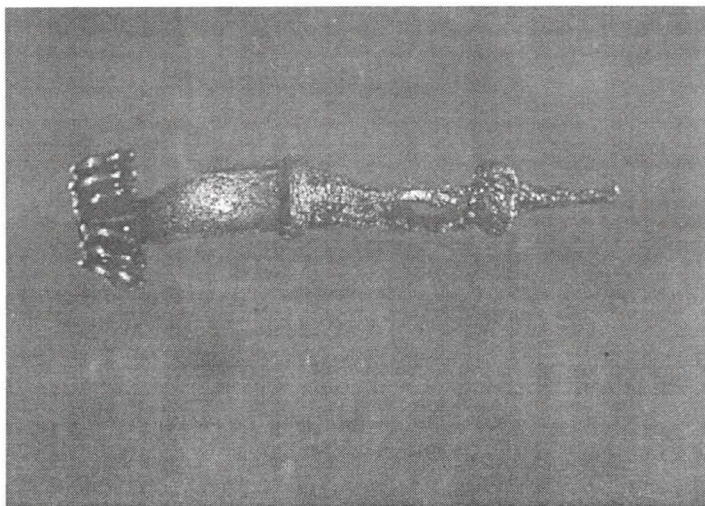
I. 5049

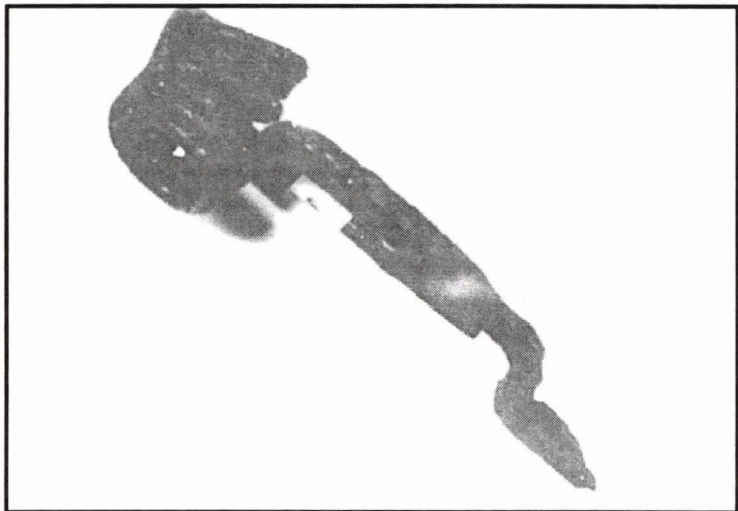

Fibulă fier

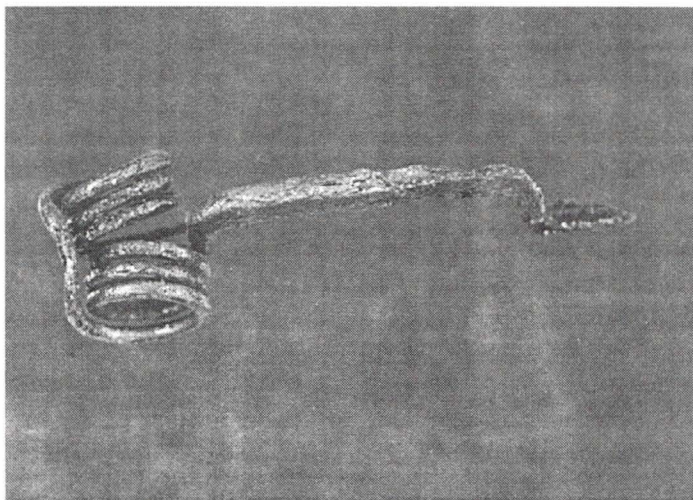
I. 5360

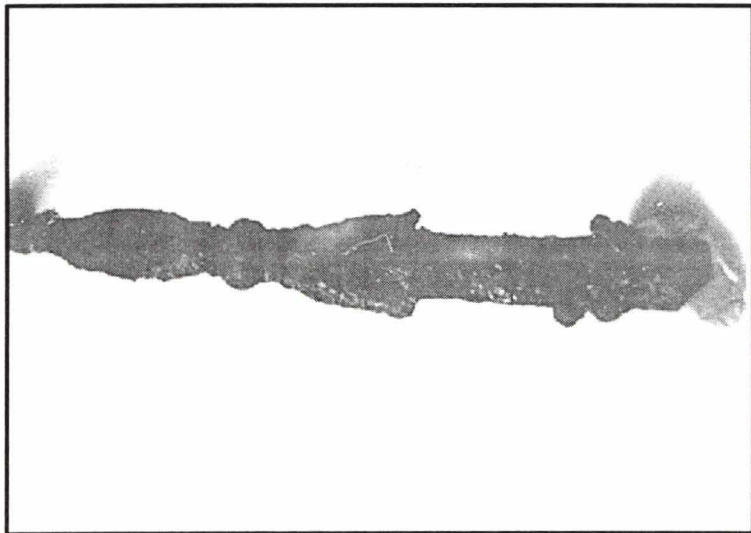

Fibulă fier

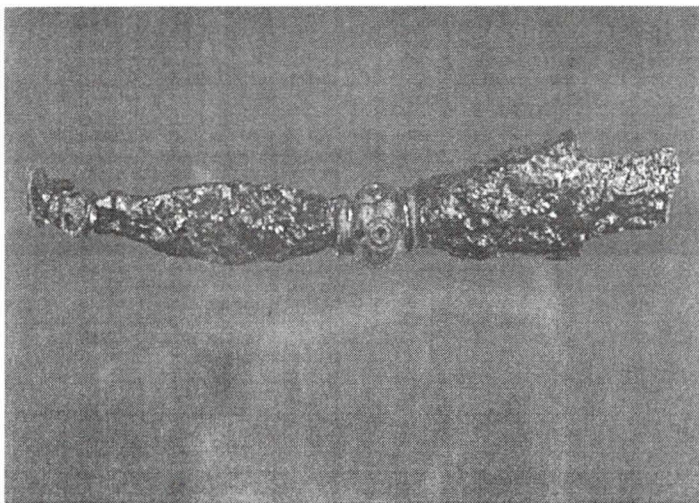
I. 5348

Fragment centură

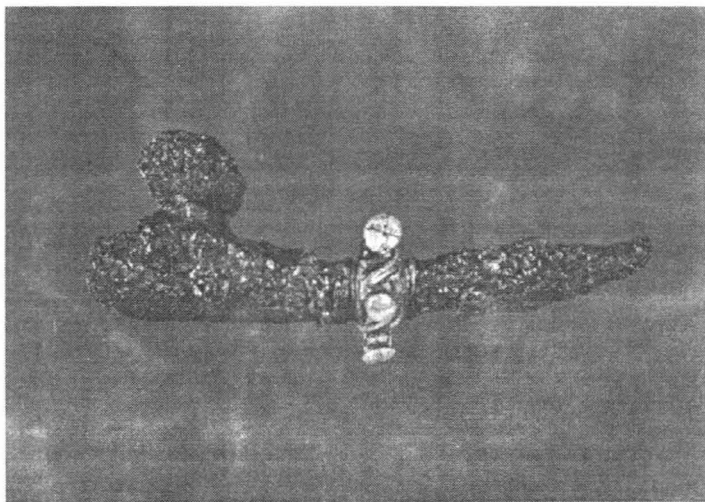
I. 5063

Fragment centură

I. 4609

Repunerea în circulația valorilor muzeale a unui vas de flori din porțelan de Cehia (sec. XIX) - prin restaurare

Simona Violeta Gheorghe

Colecția de ceramică a Muzeului de Artă din Craiova care numără în prezent 280 de piese s-a instituit odată cu fondarea "Pinacotecii Alexandru și Aristia Aman" la sfârșitul anului 1908. Ea cuprindea atunci doar câteva piese: un serviciu de masă cumpărat de Al. Aman în 1848 pe când își făcea studiile de drept la Sorbona și câteva platouri decorative din faianță. Abia în cel de-al șaptelea deceniu colecția s-a îmbogățit printr-o serie întreagă de achiziții de porțelan de Maissen, Tillowitz, Rosenthal, faianța de Birmingham, porțelan de Saxa, de Sevres, etc.

Vasul pentru flori ce face obiectul acestei comunicări este din porțelan pictat, cu smalt transparent prutând ștampila pe verde a manufacturii Victoria-Czecho-Slovakia - sub smalt și a fost executat în secolul al XIX-lea.

Vasul de forma alungită, având o înălțime de 395 cm, are talpa într-un profil ușor evazat, iar gura accentuat evazată închizând un profil concav. De altfel, cele două elemente finale sunt decorate cu același tip floral în aur pe fundal alb: cel de la partea superioară sub formă de ghirlandă orizontală, cel inferior sub formă de răuri dispuse vertical.

Nava vasului, care ocupa aproape întreaga arie, este decorată aproape simetric pe trei registre, cel mai important fiind cel median. Registrul inferior și cel superior sunt decorate identic, atât din punct de vedere cromatic, cât și al secvențelor alternante care îl compun. Astfel, alternează secvențele pe fundal verde China, cu brăuri florale dispuse simetric, executate în aur, cu secvențe pe fundal alb având încadrat câte un romb în roșu-violet, fiecare decorat cu câte o rozetă mare, centrală, toate motivele în aur.

Registrul median ocupă mai mult de jumătate din suprafața vasului și este decorat cu un medalion principal pictat, având formă ovală și delimitat de o ramă executată în aur și decorată cu șirag perlat.

Medalionul prezintă o scenă de gen tipică pentru pictura secolului al XVIII-lea, care surprinde trei tinere femei așezate la umbra unui copac, îmbrăcate după moda antică, cu veșminte lungi, prinse în fibul pe umeri, cu drapaje ample sugerând anatomia corpului, cu coroane florale. Atmosfera antică este completată și de amforă în stil roman, așezată în peisaj. Desenul este clar, conturat printr-o pensulație fină de ocră. Armonia cromatică este predominant caldă, pe nuanțe de roșu englez și galben auriu.

Medalionul este profilat pe o secvență al cărei fundal este în verde China și decorat cu grupuri florale executat în tipar aurit. Secvența simetrică corespunzând celeilalte părți a navei are în locul medalionului o rozetă florală decorativă, executată tot în aur.

Între secvențele pe fundal verde China, se găsesc două secvențe decorative pe fundal alb, având ca motiv central romburi în roșu-violet, fiecare cu câte o rozetă centrală identică și cu elemente ornamentale identice.

Luând în considerare toate elementele decorative care compun registrele ornamentale precum și modul în care este pictat medalionul principal putem concluziona că avem de a face cu un stil eclectic îmbinând elementele tradiționale ale secolului al XVIII-lea cu elemente mai noi ale secolului al XIX-lea.

În timpul cutremurului din 4 martie 1977 acest vas aflându-se în expunerea permanentă din sălile Muzeului de Artă Craiova a fost distrus în totalitate, în circa 100 de cioburi de la 15 cm la sub 1 cm și în foarte multe așchii de porțelan.

Intervenția asupra piesei a urmat etapele obișnuite ale procesului de restaurare: curățire, lipire, completarea părților lipsă, finisarea finală, refacerea decorului.

Deoarece piesa a fost din totdeauna obiect de colecție păstrat în condițiile obișnuite ale depozitului unui muzeu, pe suprafața fragmentelor nu au existat substanțe aderente.

Depunerile obișnuite de praf și murdărie au fost înlăturate ușor, prin spălare în apă caldă și detergent neionic (Romopal), urmată de clătire abundentă cu apă curentă.

Lipirea fragmentelor a constituit operațiunea cea mai dificilă a întregului proces de restaurare și aceasta datorită următoarelor considerente: dimensiunea fragmentelor, modul de spargere specific porțelanului (mai ales când este foarte deteriorat), deformările produse la spargere.

Adezivul utilizat la lipire a fost UHU plus. Acesta a fost ales pentru că timpul său de polimerizare este cuprins între 3-5 minute, timp convenabil pentru eventualele corecții la părțile de lipire, dar și suficient de scurt pentru a putea menține fixe fragmentele.

Ținând seama de dimensiunile relativ mici ale majorității fragmentelor ce urmau a fi lipite am considerat necesară o sortare inițială a părților mai mari pe diverse zone ale vasului: baza, nava vasului și buza. Acestor elemente le-am alăturat fragmentele de dimensiuni foarte mici. Operația s-a făcut în paralel pe toate elementele de bază urmărind în permanență momentul în care devenea posibilă unirea a două elemente de bază. Acest lucru a fost important întrucât era posibil ca datorită modului de spargere specific porțelanului, îmbinarea a două subsansamble să nu se mai poată realiza.

În procesul de reîntregire a fiecărui subsansamblu o altă problemă a constituit-o alipirea fragmentelor foarte mici de 3-6 mm. Această problemă a impus o precizie deosebită la lipire, dar și menținerea lor în poziția optimă până în momentul fixării.

Legat tot de aceste fragmente în procesul de întregire o mare dificultate a constituit-o forma acestora; unele dintre ele aveau o parte spre exteriorul vasului legată numai printr-o muchie foarte subțire de partea din interiorul vasului.

În această situație a fost necesară lipirea simultană a două sau trei fragmente, operație greu de realizat datorită preciziei ce se impunea la întregire.

Următoarea operațiune efectuată a fost completarea părților lipsă, aproximativ 10%. Cele mai multe lipsuri există pe porțiuni mici dar dispersate pe toată suprafața piesei, ele datorându-se imposibilității recuperării tuturor fragmentelor, lucru greu de realizat având în vedere dimensiunile reduse ale acestora.

Completarea s-a făcut cu gips dentar bine cernut, iar șlefuirea cu glasspapier foarte fin, având grijă să nu se deterioreze smalțul.

Am ales gipsul ca material pentru completare deoarece părțile lipsă fiind reduse, acesta prezintă suficientă aderență la porțelan, în același timp fiind ușor de șlefuit și putând fi colorat.

Reintegrarea cromatică, refacerea decorului s-au realizat cu ajutorul culorilor pentru ceramică. Ideea firma Maimeri - Italia.

The restoration of a flower vase from XIXth century (Summary)

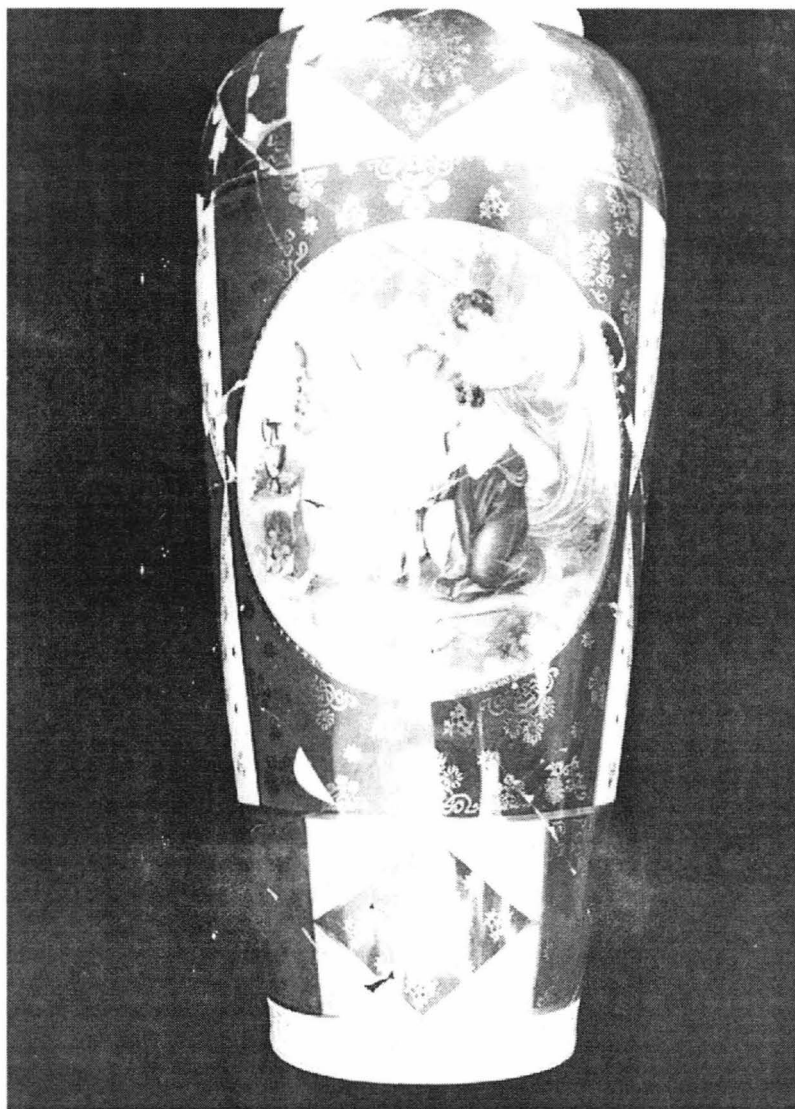
The ceramic collection of The Art Museum from Craiova has 280 pieces in the present manent was founded at the same time with Alexansru and Aristia Aman Collection at the end of 1908 year.

The flowers pot - the topic of this communication, is made up of pintoed porcelaine, with transparent enamel. Under the enamel there is the stamp of Victoria-Czecho-Slovakia-Manufacture.

Being in the permanent exhibition of The Art Museum the pot was broken off in the Earthquake from 1977 in cca. one hundred shivers from 15cm at 1cm and in many porcelaine splinters.

On the fragments surface there are no adherent substances because the piece was always kept in usual conditions.

The intervention above the piece followed the usual process of restauration : cleaning, gluing, completing the missing parts, the lost finishing, remaking the decor.

Muzeul de Artă Craiova
Vas de flori din porțelan de Cehoslovacia secretary. XIX
(după lipire)

Metode de conservare a obiectelor arheologice descoperite în urma săpăturilor de la Lazuri (județul Satu Mare)

Vasile Sulyok

În perioada 22 august - 4 noiembrie 1993 am început săpăturile arheologice în localitatea Lazuri, județul Satu Mare, săpături care de atunci continuă anual.

Urmele de locuire încep încă din epoca bronzului și continuă în perioada statului Dac, fiind cea mai mare așezare din nord-vestul României.

Au fost găsite mai multe gropi - inițial folosite pentru păstrarea cerealelor, iar după aceea ca și gropi menajere.

Materiale similare pentru nord-vestul țării au apărut în cercetările efectuate în zona Aradului și a Bihorului iar în afara granițelor în Slovacia, Ucraina și până la Dunărea Mijlocie.

În afara materialului ceramic foarte bogat și diferit s-au găsit și piese de metal; seceri de bronz și unelte din fier.

Topografic, locul de descoperire al cercetătorilor se situează în partea de nord-vest a comunei Lazuri, la limita de contact cu hotarul municipiului Satu Mare în zona pe care localnicii o numesc "Lubi Tag", la 2,25 km de comună și la 300 de metri nord-est în partea dreaptă a drumului de acces Lazuri Peleş.

Investigațiile din 1993 avuseseră caracterul unor sondaje, menite a verifica și nuanța observațiile înregistrate din 1977, într-o zonă situată aproximativ în centrul așezărilor databile în mai multe perioade (vechii locuitori au exploatat poziția favorabilă, ușor înălțată în raport cu restul terenului, a unui "grind").

S-a confirmat existența unor locuiri din epoca bronzului (cultura Suciu de Sus) prima vârstă a fierului, La Tene, secolele II-IV și VI-VII două oale întregibile, apărute în stratul vulverant de arătură, par să sugereze și existența unei locuiri din secolul VIII-IX. (constată de altfel în imediata apropiere - punctul Râtu lui Bela). Reluarea în 1994 a cercetărilor din punctul Lubi Tag marchează începutul efectiv al efortului de cercetare sistematică a obiectivului, prin decopertarea succesivă a unor suprafețe.

Săpătura a fost concepută în cursivitatea sondajelor din 1993.

Trebuie menționat faptul că am continuat să ne adâncim, cu scopul de a clarifica adâncimea până la care apare stratul corespunzător locuirii din epoca bronzului, insistându-se îndeosebi în porțiunea unde fusese identificată o locuință din această perioadă eventual o suprapunere de locuințe (epoca bronzului și hallstatiană).

Cercetările din 1994 au completat și nuanțat datele generale cunoscute, fiind identificate complexe clare din epoca hallstatiană, precum și o locuință din Epoca La Tene mai timpurie, în raport cu complexele din aceeași epocă cunoscute până acum.

Din obiectivele urmărite menționez o locuință din secolele VI-VII, inițial a fost sesizată extremitatea sa sud-estică, deja la -0,37 -0,40 m conturul complexului era relativ clar, cu excepția colțului vestic unde, la adâncimea menționată apăruse blocul de lut cruțat.

La -0,40 m au apărut pereții unui cuptor. La est de cuptor la -0,45 m a fost găsit un fragment ceramic tipic secolelor VI-VII lucrat cu mâna și un vâlătuc de lut. Locuința este ca plan de formă pătrată, laturile oscilează cu foarte mici diferențe în jurul a 3,80 m. Pereții, bine păstrați sunt aproape verticali. Podeaua este orizontală, nefiind amenajată în mod special. Din profilul de pe martor rezultă că groapa locuinței pornește din stratul de pământ negru-cenușiu, situat imediat sub arătură, adică de la adâncimea medie de 0,25 - 0,30 m. Adâncimea inițială a gropii trebuie să fi fost de cca. 0,60 m. În colțul vestic se află cuptorul,

amenajat într-un bloc de lut cruțat. Blocul de lut cruțat, în vederea amenajării cuptorului avea formă relativ pătrată, latura oscilând în jurul lui 1,20 m în parte marginile lui s-au prăbușit, îndeosebi în forma colțurilor. Este posibil ca pe latura nord-estică să fi fost amenajat sub forma unei trepte, fie că aici el s-a prăbușit pe o adâncime mai mare - mai bine s-a păstrat colțul nord-vestic. Cuptorul a fost realizat prin scobirea blocului de lut în porțiunea sa centrală, gura de alimentare fiind deschisă spre interiorul locuinței, pe mijlocul laturii sud-estice a blocului.

În plan, cuptorul are formă ușor ovală (la - 0,55 m pe blocul de lut, dimensiuni pe axe; 0,50 x 0,44 m) iar în secțiune are formă de pară.

Gura de alimentare se prezintă sub forma unui canal aproape cilindric (era lungă de 0,24 m) la baza laturii sud estice a fost cruțată o treaptă în lutul galben, pe o înălțime de 6 cm de la podea și cu o lățime de 0,15 m.

Pereții cuptorului au fost lutuiți pe o grosime de 3 - 4 cm în medie, fiind ulterior puternic arși (la cărămiziu), formându-se astfel o crustă rezistentă. Pământul din exteriorul lutuiei era și el ars pe o grosime medie de 2 cm (la brun roșcat). Vatra cuptorului prezintă o nuanță de cenușiu-alburiu ca urmare a arderii și mai puternice la care a fost supusă. Pereții lutuiți și arși ai cuptorului s-au păstrat pe o înălțime maximă de 0,56 m. Cuptorul a fost umplut pe cea mai mare parte a adâncimii cu lut galben, amestecat cu pământ negru-cenușiu, în care au apărut foarte multe lipituri arse, macerată, posibil în unele cazuri fragmente de vălătuci. Unele bucăți mari, uneori vitrificate, nu par să provină de la pereți, ori bolta cuptorului; n-au fost găsite fragmente sigure din bolta acestuia.

În cuptor, așezați peste un strat de pământ subțir sau mai gros se aflau 11 vălătuci din lut ars, intacti, cu forme diferite (sferice, ovoidale și cu dimensiuni mai mari, rectangulare).

Deși ei par să fi fost așezați la baza pereților cuptorului pentru a-i sprijini, cel puțin unii dintre ei trebuie să fi căzut de pe blocul de lut cruțat așa cum indică stratul de pământ mai gros găsit sub unele dintre piese. Majoritatea par însă a fi fost așezați în poziția menționată deja. În umplutura cuptorului au apărut fragmente din marginile unor oale lucrate cu mâna dintr-o pastă grosieră degresată cu cioburi pisate sau macropundiș prezentând practic aceeași formă de oală, identică așa numitului tip Praga-Corcean. Tipul de locuință și cuptor, ceramică din inventar, își găsesc analogii în așezări databile din prima jumătate a secolului al VI-lea până în prima jumătate a secolului următor cercetate în Ucraina, Polonia Mică, Cehia, Slovacia, Germania estică și chiar nord-estul Ungariei, atribuite slavilor arhaici.

Din punct de vedere al tehnicii de lucru, ceramica din această parte a țării din faza respectivă, prezintă aceleași categorii cu faza anterioară, la care se mai adaugă ceramica pictată (descoperite tot aici la Lazuri în anul 1977).

Inventarul materialului care apare în zona Lazuri din campaniile anuale, este foarte bogat, cuprinzând o perioadă mai largă.

Întâlnim fragmente ceramice din cultura Gava dintr-o pastă relativ bună, rezistentă, lucrată cu mâna, de formă tranconică cu pereți înalți arcuiți spre interior cu baza îngroșată fără ornament. În faza clasică a ceramicii daco-getice, ornamentele realizate prin incizare sunt foarte frecvente și alcătuiesc un bogat repertoriu de motive decorative. Încercarea de a-i aduce la viață pe locuitorii acestei așezări ar fi sortită eșecului fără contribuția conservatorului, deoarece timpul nu a cruțat vestigiile lor materiale.

Conservarea realizează o punte de legătură între descoperirea unor fragmente de vase fragilizate și momentul când acestea reprimesc forma modelată de creatorul lor în urmă cu multe secole.

În plus este înlesnită munca arheologului care operează mai ușor o clasificare tipologică.

Păstrarea tezaurului lăsat de trecut pentru generații viitoare revine conservării.

Întrucât conservarea este o disciplină care se ocupă cu etiopatologia (factor simptomă), profilaxia (prevenire) și tratamentul stopare a degradărilor, alterărilor bunurilor culturale, este important să se cunoască factorii care acționează asupra obiectului, pentru a putea interveni, oprind sau încetinind aceste procese de transformare. Orice obiect care a supraviețuit în pământ timp de 2000 sau numai 500 de ani trebuie să fi ajuns la un echilibru cu mediul său, altfel nu ar mai fi prezent acolo. Descoperitorul distruge acest echilibru fie el de natură chimică sau fizică, și astfel degradarea și corodarea se pot activa din nou chiar din momentul în care obiectul vede lumina zilei. Uneori, este doar o problemă de câteva minute până când se produce degradarea ireversibilă, alteori poate dura zile sau săptămâni până când începe corозиunea evidentă, în timp ce cu unele materiale, cum ar fi ceramica arsă puternic nu se poate întâmpla absolut nimic.

Foarte adesea soluția este de păstra obiectul într-un mediu asemănător celui în care a fost găsit, deși alteori este necesară oprirea corозиunii prin realizarea unui mediu diferit dar stabil. În cazul ceramicii, dacă o piesă întreagă sau fragmentară este prea fragilă pentru a fi ridicată din pământ fără degradare, atunci aceasta are nevoie de un sprijin suplimentar și eventual, consolidată înaintea ridicării. Uneori este suficient să se bandajeze de jur-împrejur piesa pentru a-i conferi rezistența mecanică necesară.

În mai multe cazuri este necesar să se pensuleze sau, mai bine, să se pulverizeze pe piesă o soluție corespunzătoare pentru consolidare.

Alegerea agentului de consolidare va depinde de prezența umezelii. Trebuie ținut cont de faptul că agenții de consolidare vor trebui, aproape cu siguranță îndepărtați în laborator, așa încât aceștia vor fi folosiți la cea mai mică consistență pentru asigurarea sprijinului suficient. Oricare ar fi agentul de consolidare folosit, obiectul, solul și consolidantul trebuie lăstate să se usuce bine înaintea ridicării, deoarece agenții de consolidare în stare umedă pot face ca piesa să fie mai fragilă decât a fost înainte. Cele mai multe cioburi solide pot fi și de obicei sunt spălate fără nici o problemă totuși trebuie luate următoarele precauții :

1. Ceramica slab arsă neolitică din epoca bronzului sau altă epocă se spală numai după testarea atentă în apă a unei bucăți lipsite de importanță (aceasta se poate dezintegra).
2. Nici o piesă care pare să necesite consolidare nu trebuie să fie spălată.
3. Marginile pieselor fragile nu se freacă, deoarece ulterior se pot îngreuna sau poate fi imposibilă alăturarea lor.
4. Dacă sursa de apă permite este bine să existe un vas pentru spălarea inițială și îndepărtarea murdăriei și altul pentru curățirea finală. Apa murdară care conține particule ceramice fine poate să acționeze ca un abraziv. Fiecare material descoperit poate deveni, eventual, obiectul analizei științifice cu importanță pentru aspecte privind arheologia. De aceea, toate procedurile și formele de tratament ale sitului din punct de vedere al conservării vor fi concepute astfel încât să nu prejudicieze aceste analize. De asemenea, trebuie să se acorde atenție aspectelor privind mediul în care a fost descoperit situl.

Relația dintre obiecte, așa cum sunt localizate în pământ, sau a părților din care este construit obiectul este de mare importanță pentru reconstituirea ulterioară. Astfel se reține aspectul în săpătură al unui obiect fragil, care ulterior se desface în bucăți, este dislocat. Din aceste motive, toate aceste aspecte și toate obiectele fragile trebuie să fie fotografiate in situ în cele mai bune condiții cu etalon de mărime înainte de a fi mutate din loc.

Înregistrarea va fi de mare folos atât pentru arheolog cât și pentru conservator pentru lucrările ulterioare.

*Methods of preserving the archeological objects discovered as a
result of the excavations in Lazuri (Satu Mare county)*
(Summary)

The author, after a brief presentation of the archeological site Lazuri, of the results got so far, deals with problems related to the preservation of the materials discovered, showing a series of specific operations necessary for the preservation and protection, under the best conditions, of the things discovered.

Abrevieri bibliografice - Abréviations bibliographiques - Abkürzungen

ActaAntArh	<i>Acta Antiqua et Archaeologica</i> , Szeged.
ActaArhHung	<i>Acta Archaeologica Hungarica</i> , Budapest
ActaArchCarp; AAC	<i>Acta Archaeologica Carpatica</i> , Krakow
ActaMN; AMN	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj-Napoca
ActaMP; AMP	<i>Acta Musei Porolissensis</i> , Zalău.
AMET	<i>Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei</i> , Cluj-Napoca
Apulum	<i>Apulum</i> . Muzeul Regional Alba Iulia, Alba Iulia.
ArchÉrt	<i>Archeologiai Értésítő</i> , Budapest
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei</i> , Institutul de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", Iași.
AI(A)	<i>Anuarul Institutului de Istorie (și Arheologie)</i> , Cluj-Napoca
AISC	<i>Anuarul Institutului de Studii Clasice</i> , Cluj.
BerRGK; BRGK	<i>Bericht der Römisch - Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts</i> , Frankfurt am Main
Crisia	<i>Muzeul Țării Crișurilor din Oradea</i> , Oradea
Dacia; DaciaNS	<i>Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie</i> . I - XII, 1924 - 1948; Nouvelle Serie (NS). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
DIR	<i>Documente privind Istoria României</i> , București.
DissPann	<i>Dissertationes Pannonicae</i> , Budapest
EphNap	<i>Ephemeris Napocensis</i> . Anuarul Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca, Cluj-Napoca
FolArch; FA	<i>Folia Archaeologica</i> , Budapest
Germania	<i>Germania</i> . Anzeiger der Römisch - Germanische Kommission, Frankfurt am Main.
IstRom	<i>Istoria României</i> , Tratat, București, I, 1960 și urm.
Materiale; MCA	<i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București, I - IX, 1957 - 1970.
NyJAMÉ	<i>A Nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve</i> , Nyíregyháza
NumKözl	<i>Numismatikai Közlöny</i> , Budapest.
PBF	<i>Prähistorische Bronzefunde</i> . Institut für Vorgeschichte der Universität Frankfurt am Main, Frankfurt am Main.
RE	<i>Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> (Pauly-Wissowa - Kroll), Stuttgart
RIC	H. Mattingly - E. A. Sydenham, <i>Roman Imperial Coinage</i> , London.

M. Roska, Repertorium	M. Roska, <i>Erdély Régészeti Repertórium</i> a. I. Öskor, Kolozsvár (Cluj), 1942.
Sargetia	<i>Sargetia. Acta Musei Devensis</i> , Deva
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , București.
SCSCluj	<i>Studii și cercetări științifice</i> , Cluj-Napoca
SCN	<i>Studii și cercetări de numismatică</i> , București.
SlovArch	<i>Slovenská Archeológia</i> , Bratislava
SCIM	<i>Studii și cercetări de istorie medie</i> , București.
StudjneZvesti	<i>Studjné Zvesti Archeologický ústav SAV</i> , Nitra-Bratislava
StComSatu Mare	<i>Studii și comunicări</i> , Muzeul Județean Satu Mare.
StComSibiu	<i>Studii și comunicări</i> , Muzeul Brukenthal Sibiu, Sibiu.
SympThrac	<i>Symposia Thracologica</i> , București.
Thraco-Dacica	<i>Thraco-Dacica</i> , Institutul Român de Tracologie, București
Tibiscus	<i>Tibiscus</i> , Muzeul Banatului Timișoara, Timișoara.
Tezaure monetare	<i>Tezaure monetare din județul Satu Mare</i> , Oradea, 1968.
Ziridava	<i>Ziridava. Studii și cercetări</i> . Muzeul Județean Arad, Arad.

ISSN 0258 - 1558
EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN